

SZEGED TÖRTÉNETE

SZEGED TÖRTÉNETE

ÍRTA

REIZNER JÁNOS

MÁSODIK KÖTET

A XVIII SZÁZAD VÉGÉTŐL AZ 1879 ÉVI ÁRVÍZIG

KIADJA

SZEGED SZAB. KIR. VÁROS KÖZÖNSÉGE

HATODIK RÉSZ.

A XIX. SZÁZAD ELSŐ FELE.

- I. A haladás útján.
- II. A negyvenes évek mozgalmái.

I. A haladás útján.

Az anyagi jólét, melyre a város és népe a szőregyi uradalom zálogbavétele által, úgy az 1788—89. évi török háború következtében fellendült nagy forgalomnál fogva szert tett, a várost kiváló erőkifejtésekre képesítette, sőt készítette is. A hatóság, mintha századok mulasztásait igyekezett volna pótolni, minden téren haladásra és a városias szükségletek előállítására törekedett.

Így a piaristák ellátását, kik a plébánia elvesztése és a helytelen gazdálkodás következtében is már nélkülözéseket szenvedtek, 1791. megjavították. A hat osztályból álló gymnasium lyceumi rangra emeltetett, vagyis két osztályból álló bölcsészeti tanfolyammal egészítettet ki. Ennek engedélyezését, amivel nyilvános könyvtár felállítása is terveztetett, a város már 1790-ben a legfelsőbb helyen szorgalmazta. A királyi engedély azonban csak 1792. évi okt. 15-én adatott ki. Az új tanfolyam még ugyanazon évben megnyílt. A 12 tagból álló kegyesrendi ház ellátását ekkor újra szabályozták s a tanárok összes javadalmát 2600 frtban állapították meg¹⁾.

¹⁾ A bevezetésük alkalmából az 1719. évben kiadott alapító levél az Oklevéltárban CXCH. sz. a. van közölve. Ellátásukra vonatkozó újabb rendelkezések a következőkben állapították meg:

Posteaquam infrascripta libera regiaque civitas Szegediensis patres scholarum piarum in gremium sui pro instituenda usque rhetoricam inclusive iuventute recepisset et tenore foundationum in anno 1719. die 5^a augusti emanatarum et subsequo anno 1720. die 20. februarii consensu regio firmatarum propter annos 800 florenos pro ampliori eorumdem subsistentia proventus parochiales totius civitatis adiecisset; postquam omisso in anno 1788 parochia, cura animarum in interiori civitate Palanka dicta ecclesiasticis personis — intimato excelsis consilii locumtenentialis regii de dato 12^a decembris 1788 sub nro 4878/43751. emanato — concedita ac tenore illius intimati parochus ecclesiasticus in unam collegii patrum scholarum piarum partem illocatus fuisset, hocque modo diminutis subsistentia proventibus in locum reddituum parochialium ad 800 florenos in conformitate fundationalium certum adiecti exstitissent; postquam item mutato priori studiorum sistemato docentium numerus universim et in gymnasio hoc Szegediensi augeri debuisset, adeoque ad subsis-

A gymnasium építését a következő — 1793. — évben megkezdették. Május 25-én tették le az alapokat s még az évben 15,000 frt költséggel az épület északi részének építését be is fejezték. A templomig terjedő közép- és déli szárny építése azonban csak egy évtized alatt készült el. Ide jött a nemzeti és a rajz-iskola, úgy a plébánia.

tentiam eorumdem nonagentis florenis annuis neutiquam sufficientibus, reflexe ad illorum temporum etiam extraordinarium rerum omnium caritatem pro adiutorio subsistentiae iidem patres scholarum piarum ab civitate 50 florenos menstrue consecuti fuissent; postquam denique erga sollicitudinem et iterato civitatis huius Szegediensis ad dicasteria et thronum regium factos recursus modernus gloriose regnans Franciscus II. rex apostolicus praeter studia humaniorum studium quoque philosophiae, medianti de dato 15^a octobris anni praesentius evoluti 1792 emanato benigno decreto regio et per excelsum quoque consilium locumtenentiale regium hungaricum de dato 2^a mensis novembris 1792. sub numero 24241 intimato, in liberam hanc regiamque civitatem Szegediensem introduci benignissime indulsisset et concessisset, atque iam effective etiam illud introductum inchoatumque exstitisset, ex precensitis his rerum ac temporum circumstantiis, mutatoque studiorum et doctrinae sistemate adauctoque docentium numero, suapte consequitur, per prius interventus cum iisdem patribus scholarum piarum conventiones iam nunc mutari, inque suis nonnullis clausuli cessare debere. Itaque pro subsistentia iam fundatorum eorumdem patrum scholarum piarum in civitate Szegediensi nunc et in futurum residentium inter dictam liberam ac regiam civitatem Szegediensem, et attacti ordinis patrum scholarum piarum provincialem sequens inita est conventio per ambarum partium successores etiam observanda.

1^{mo} Obligabitur provincia haec patrum scholarum piarum reflexe ad modernum studiorum sistema, tam pro gymnasio, cum vero pro tradendo studio philosophico sufficientia apta ac idonea individua exmittere, quorum curae erit in tradenda iuventuti doctrina ea omnia observare, quae ratio sistematis exigit et altiori loco in objecto studiorum praescribuntur.

2^{do} Cum in collegio hoc Szegediensi duodecim personae, utpote: rector, director, quinque humaniorum, quatuor philosophiae professores et unus spiritualis, qui in casum necessitatis docentes supplere etiam poterit, pro moderato rerum statu et studiorum sistemate necessariae esse agnoscerentur; pro horum omnium communi subsistentia civitas Szegediensis obligat semet annue 2600 florenos cassa sua, sic dicta camerali, et ex redditibus beneficiorum civilium angariatim soluturam, inchoando isthanc solutionem ab anno militari 1793—94 seu scholastico, quo iam studium philosophiae integraliter suscipietur, eo hic subintellecto, ut in casum quo numerum individuum docentium quoquo modo augeri, aut diminui pro futuro contigerit, defixam hanc nunc in 2600 florenis solutionem mutari debere.

3^o Pro habitatione harum 12 personarum modernum actuale collegium eorumdem patrum ultro quoque destinative, imo partis illius collegii etiam, quae preteritis annis ab hoc avulsa et pro habitatione parochi Palankensis addicta est,

A lyceum megnyitása után a tanári testület az iskolában nagyobb fegyelmet igyekezett meghonosítani, mi a város hatósága és a tanári kar közt fennálló jó egyetértést meglazította. Az ifjúság iránt tanúsított szigor miatt összetűzések és személyi harczok keletkeztek. A tanács Egerváry igazgató ellen a helytartótanácsnál a miatt vádat is emelt, hogy nevezett a jelen kormányrendszert zsarnokinak hirdeti, az uralkodó iránt köteles tiszteletet az által sérti, hogy a felséget a nemzet elnyomásával, a haza jogainak esorbitásával vádolja. Ezenkívül tiltott francia könyveket olvas, azokat magyarra fordítva terjeszti s az ifjúságot méreghőkönt ható eszmékkel megmátelyezi.

A nádor e feladás következtében vizsgálatot rendelt, mely úton a vád alaptalansága derült ki, de egyúttal az is kitűnt, hogy a francia forradalom eszméit ekkor már Szegeden is többen ápolgatták.

1799-ben felállították a rajziskolát az akkor befejezett új épület-szárnnyban, hol az építő- és más iparostanulók igen kedvező eredményű kiképzést nyertek. Ettől fogva a különféle iparkészítmények szerkezetre és kiállításra nézve is mind tökéletesebbek lettek. Ugyanekkor vetette meg a város a gymnasiumi természettani gyűjtemény és tanszertár

restitutio per civitatem adhuc hooce anno procurabitur; parochia autem competens alia et honesta habitatio ex adversa parte ecclesiae, ubi alioquin aream fontem cellariam habet et sacristiam, iam exstantem vicinam pro parochiali usui habiturus est, exassignabitur, moderna sacristia ad collegium situata, penes patres scholarum plarium relicta aut relinquenda.

4.º Teeta, sarta collegii conservare, imo futuris temporibus partem illam exiguam collegii quae nondum exaedificata est, continuare, dealbationis statis temporibus instituere, civitati incumbet; fracturae tamen fenestrarum rerum utensilium et his similia ac leviora, quae incuria forte domesticorum evenient et quae ad munditiam spectare dignoscuntur, ab ipsa domo procurabuntur reparabuntur. Similiter

5.º Civitati incumbet scholas erigere, reparare, instrumenta ad singulos philosophici studii partes necessaria procurare, aequae conservare, atque praemissa modalitate praesentem conventionem ex utraque parte firmiter observare, effectuare.

In quorum omnium maiorem fidem et perpensitatem conventio haccae subscriptione partium et sigillorum apressione roboratur, atque ad rationem provinciae, collegii et civitatis in triplici exemplari expeditur. Datum in libera regiaque civitate Szegediensi, die tertia mensis februarii, anno Domini millesimo septingentesimo nonagesimo tertio. N. N. iudex, consul et senatus totaque communitas liberae regiaeque civitatis Szegediensis. (P. H.) Emericus Perczel a Jesu Maria, provincialis. (P. H.) Paulinus Lihan a natae B. V. Mariae, assistens et secretarius (P. H.) Marcus Dományi rector (P. H.)

Eredetije Szeged v. közigazgatási levéltárában a kegyesrendi tanárok javadalmazására vonatkozó, külön kezelt csomagban. — Lásd Pap János, a piaristák Szegeden I. 138. l.

alapját is, mert csak ez alkalommal is 800 frtot utalványozott gépelemek és más fizikai eszközök beszerzésére.

A gymnasiumi és rajziskolai építkezések még véget sem értek, amidőn megkezdődött a város új székházának építése.

A régi, még az 1728. évben felállított városháza¹⁾ a hivatalok elhelyezésére már rég elégtelen volt s az épület keleti és déli földszintes szárnyaiban lévő törökös jellegű boltokat és más nyitott helyiségeket mindenki visszatetszőknek találta. Általános óhaját képezett, hogy a város méltóságának mindenben megfelelő emlékszerű épület állíttassék, Roland szoborral ellátott toronnyal s hogy az épületben a hivatalok kényelmes elhelyezésén kívül a fejlettebb társadalmi igények kielégítésére szolgáló szórakozó helyiségek is rendelkezésre álljanak. A földszinten körül boltok, az emeleten pedig külön feljáróval táncvigalmak tartására redut-terem stb. legyen.

Schwörz építész el is készítette az erre vonatkozó terveket. A régi épületnek feketesas-utczai része megmaradt volna s az új épület három szárnyra terveztetett; a főhomlokzat a nagy piac-térre helyeztetett, míg a régi városháza északra nézett.

A tervek és költségvetések évek hosszú során át vándoroltak s a felsőbb hatóság az újabb és újabb észrevételekből ki nem fogyott. Volford polgármester erélyének köszönhető, hogy végtére az építkezések megkezdettek. Az alapkövetétele 1799. évi aug. 30-án nagy ünnepség közt történt, a felavatás pedig a következő évi november 30-án a táncsteremben rendezett fényes vigalommal volt egybekötve²⁾. A munkálatok jórészen házilag történtek. A téglanyagot a város égettette, az égetésre szükséges fát az algyői uradalom erdőségeiből szerződésileg biztosította³⁾ s a többi szükségletet is többnyire a város maga állította elő.

Az építkezési költségek harmincezer forinton felül voltak, de a szép, akkoriban magasan kiemelkedő épület mindenkit gyönyörrel töltött el. Örök alkotásnak tartották s a költő is abban nyilvánította óhaját,

„hogy dicsőbb formával

Hatszáz esztendőkre készüljön pompával.

Szerencsésb napokat lásson jövődökbe,

Mint volt Lajos óta az elmúlt időkbe⁴⁾.

A széképület befejezése után a polgári kórház építéséhez fogtak, amelyre Pozsonyi Ignácznak városnál lévő kölesöntőkéje, illetőleg az

¹⁾ Lásd I. köt. 334. lap.

²⁾ Magyar Kurir. 1801. I. 57. l.

³⁾ A városnak ez időben még csak fiatal erdői voltak s az árterekről is kevés fa került ki. Még 1824-ben is Kovács nevű faszállító gondoskodott a város szükségleteiről, akivel ez ügyből kifolyólag hosszas pere támadt a városnak.

⁴⁾ Vedres I.: Szeged város megnagyobbítandó tanácsháza. Pest, 1799. 31. l.

ispotályra és a felállítandó rókusi parochiára szánt hagyománya lett felhasználva). A kórházépítési munkálatok ugyan már az 1803. év tavaszán megindultak, de csak évek múlva fejeztettek be.

Az újszeged-szöregghi uradalom hasznainak nagyobb kiaknázására

1) Pozsonyi végrendelete a következőkép szól:

Én alább megírt ns. Pozsonyi Ignác, minekutánna Isten ő szent fölsége e mostani súlyos betegséggel meglátogatván, bizonytalan volnék abban, ha belőle felépülhetek-e avagy sem? annival inkább, mivel számos esztendeimre nézve is már közelebb volnék az halálhoz, hogysem életemnek hosszabb időkre folytatásához — arra való nézve kívántam minden esetre kevés vagyonkaimról, melyekkel Isten ő szent fölsége engemet sok fáradságim s iparkodásom után megáldott, utolsó intézetemet és örökké megtartandó rendelkezésemet o következőzendő módon meghatározni és az alábbírt, általam a ns. magistratustól kikért deputatus urak előtt papirosra feltétetni, úgymint:

1^o Hogyha Isten ő szent fölsége előtt e mostani betegségemből való halomásom el volna végezve legyen, mindenkor, de kiváltképen utolsó szempillantásomban lelkemnek irgalmas és kegyelmes úti kalauza, hogy amelyet ő szent vérével a sátány torkából megváltott, ne jusson az örök kárhozatra, hanem vegye kegyelmesen a maga színe eleiben s az dicsőségben, amelyek szent országában, ahol is az igazakkal és az elválasztott mennyei szentekkel őtet mindörökkön örökké áldhassam, dicsőíthessem és magasztalhassam, melyeknek megnyerésére ajánlom a boldogságos szűz Máriának irgalmas és kegyelmes pártfogásába és minden szenteknek hathatós esedezésében.

2^o Kívánom és akarom, hogy megholt testem tisztességesen s becsületesen, keresztényi módon, a föld gyomrába, ahonnan vette eredetét, eltakaríttasson, eltemettessen; mely takarításomra hagyok 1000, idest ezer forintokat ily feltétel alatt: hogy mind a négy templomokban egy napon és egy órában, ha lehetséges lehet, azaz palánkí szent Demeter, szent Rókus, felső és alsóvárosi templomokban, mindenikben requiem és két misék szolgáltassanak lelkemnek enyhüléseért és örökké való boldogságomnak megnyeréseért; ami pedig a fennírt ezer forintokból megmaradna, mind az négy templomokra egyenlőképen felosztasson és a fentemlített szándékomra szent misék szolgáltassanak érette; — ez meglevén

3^o Mindennemű házi szegényekre, kik házról-házra való alamizsna koldulást megtenni szegénylenek, úgy más ügyefogyott s elnyomorodott felebarátimnak számukra, kiket az alább írt testamentumomnak executora t. plebanus és administrator urak egyetértésével azoknak és olyanoknak fognak megismerni, hagyok 1000, idest ezer rhénes forintokat, melyeket kinek-kinek szükségéhez képest felosztani s őket részesíteni köteleztetik.

4^o Minthogy a mostani új ispotálynak én voltam előmozdítója és eszközője, illendő is, hogy ezen szegedi ispotályra halomásom után is gondoskodjak: arra való nézve azon 10,000, idest tízezer frtokat, melyek a ns. város tárában 6 procentum interesre a fölséges magyar k. helytartó tanácsnak helybenhagyásával elcölva vagynak, azon ispotályra hagyom és ajánlom, ily formán:

a Tiszán hajóhíd, az újszegedi ártéren pedig, a közlekedésnek minden körülmények közt leendő biztosítására töltés készült, melynek több szakaszban 1750 ölnyi hosszú ártéri áthidalásai voltak. Ez volt az egykoron oly híres százlábú híd. Az országutakat Szabadka, Kistelek és

5.º Hogy míg én élek, magam, holtom után pedig kedves feleségem Tóth Anna, mind utolsó óránkig, szempillantásunkig azon 10, idest tizezer forinttól esztendőnként esendő interesét huzzuk és ezen tizezer forintoknak intereséből kedves feleségem Tóth Anna halálom után is böcsületesen s tisztességesen élhet, mindenemű szükségeit s ruházatjait pótolhatja; következendőképen ezzel elégedjen meg és semmi úton s módon ezen rendelkezésemet megzavarni, rontani ne bátorkodjon, annyival is inkább, mivel valamint az én atyámtul, úgy az ő szüleitől is, soha legkisebb állért sem nyertem jus fejében; de azonkívül is az ispotályra, elnyomorodott szegényekre való adakozásom (pium legatum) mindkettőnknek lelkéért kelemetes fog Istennek szent színe előtt lenni és így

6.º Ha kedves feleségem Tóth Anna is ezen árnyékvilágból kiszóllíttatnék, a fentemlített tizezer id est 10,000 rh. forint tőkepénzem örökös fundatióul maradjon a szegedi ispotályra, úgy: hogy ennek intereséből a szegények tápláltassanak és esztendőnként való élelmekre s asztalok beszerzésére fordíttasson; de mivel közönséges tapasztalásomból tudom, hogy az ispotályban levő koldúsokra, mint eddig, a fundatio fogyatkozása miatt igen kevés gondviselés vagy rendtartás szokott lenni, hogy ebben levő fogyatkozásaik is némiképen kipótoltassanak, helyre hozzattassanak, szükségesnek ítélem, hogy olyan egy ember, kinek lelkiismerete mindenkor szeme előtt legyen és legnagyobb kötelességének tartsa felebarátjának, vagyis szegény elnyomorodott ügyefogyott embertársának sorsát, azoknak mindennapi élelmüket tisztán s becsületesen, a tőkepénz jövedelméhez képest feladja, reájuk tisztogasson és az egész ispotályt tisztán s esinosan tartassa, illendő rendelkezéseket tegyen, az imádsághoz kiszabott órákat velek megtartassa és mindennapi imádságukban rólam is, mint első fundátorjukról emlékezetet velük tétessen, a ns. magistratus által — kire a fővigyázat bizzattatik — rendeltessen, annak esztendőbeli illendő fizetése kiszabattasson, hogy fogyatkozásának pótolása végett az ispotály gondviselésétől semmiképen ne hátráltasson, hanem minden tehetségét és fáradságát a szegény koldúsok ápolgatására, segedelemért s hasznuk feltalálására fordítsa. Mivel pedig az ilyen férfúnak fizetése a fentemlített tizezer frt fundatióból ki nem telne, — azért

7.º Kívánom és akarom, hogy holttestem, vagyis tetemem eltakarítása után azonnal, az alább megírt testamentumomnak executora, mindennemű ingó és ingatlan vagyonimat, interesen levő tőkepénzeimet, melyeket nagyjából az ide rekesztett specificatióban is még éltemben feljegyeztetni és magam nevem subscriptiójával megerősíteni kívántam, újra conscribálja, inventálja és első alkalmatossággal azokat dobszó alatt eladja és béveendő minden pénzeket egy massába téván, a mondott ispotálybéli szegények tartására bizonyos és csalhatatlan helyre, nevezetesen, ha e ns. városnak reája szüksége volna, egyenesen annak és nem másnak interre kiadja,

Vásárhely felé kijavították s 1810-ben a piaristák rozoga residentíája helyett is új épületet emeltek.

Grünn Orbán 1801-ben nyomdát állított, a városházán berendezett színpadon pedig Kelemen László szintársulata, „theatrumi magyar előadásainak“ sorozatát kezdte meg, amint ezekről a „Közműveltség“ rész alatt a nyomdászat és színészetről szóló fejezetekben részletesen szólunk.

— mivel ezen vagyonimnak árát is örökös fundatioúl a szegény ispotálybeli felebarátim számára a f. k. magyar helytartótanács helybenhagyása mellett adom, ajánlom, cedálom, örökösen és megmásolhatatlanul; nem is kívánok mindezen könyörületes szándékomért egyebet, hanem hogy az ispotálybéli felebarátim (amint fentebb is említettem) mindennapi fentszóval mondandó ájtatos imádságokban, mind az én, mind Tóth Anna kedves feleségem lelkéről megemlékezzenek; remélem is, hogy az ő imádságuk által Isten ő szent felsége irgalmas és kegyelmes leszen szegény bűnös lelkünknek és eltűrvén mindennemű bűnünket, az ő mennyei boldogságában mindkettőnket részesíteni méltóztatik. Ugyanazért

8. o Tudom, hogy Tóth Anna kedves feleségem a fent ajánlott hatszáz forint jövedelmével meg fog elégedni és ámbátor hazánk törvénye szerint holta napjáig a residentionalis házamban özvegyi jussal bent maradhatna: mindazáltal mivel ezen ház nekie felesleg és annak reparatiójára is elégtelen lenne, tehát rendelem, hogy az esztendei 600 frt jövedelméből ezen testamentumomnak 5. punctuma szerint tisztességesen magát táplálja, azonfelül az alább megírt testamentomomnak executora javaim árából csendes lakására, ott ahol mostand a kis színecském, kamarám és s. v. a lóistálóm vagyon, egy szobát, konyhát mentül előbb építtessen, azt a nagyházamtúl kerítéssel elrekeszsze, ahol többször említett Tóth Anna feleségem magát békességesen meghúzván, öreg napjaiban a fölséges Istent áldja és magasztalja. Ez meglévén, a mostani residentionalis házam azonnal eladattasson, az ára mind ennek, mind pediglen, ha nevezett feleségemnek halála történnék, a számára elkészítendő házának ára is a 7. punctumbéli szegények táplálására és egyéb szükségekre fordíttasson, úgy mindazonáltal, hogy

9. o Említett kedves feleségem házieszközök nélkül ne szűkölködjön: 1. o a maga ágyi eszközeit nyoszolyástul együtt önön végzésünk szerint vegye magához, 2. o a kamrában levő egy nagy kerek tölgyfa asztal adassék néki, 3. o négy legjobb karszéket magának válasszon tetszése szerint, 4. o egy nagy kékfestésű almáriumot, melyben ruhái vagynak; egy kisdéd, ugyan a kamrában lévő almáriumocskával együtt, 5. o mindennemű konyhabéli eszközöket is nekie kiadattatni kívánom; ezeken felül

10. o Az dobszó alatt eladandó vagyonimnak árából akarom, hogy legelsőbbben is azon Tóth Anna feleségemnek négyszáz, idest 400 Rfrtok a végre tudniillik készpénzben kiadattassanak s kifizettessenek, hogy míglen a fentemlített tizezer frtktól esendő interesnek terminusa bekövetkezne, adósságba ne verje és élelmében ne szűkölködjön.

11. o Vrabel Jánosnak elsőszülött gyermekét, Ignácot adoptálván, megneveltem és csaknem kisdedségétől fogva én neveltem, tápláltam, iskolákban is

A közigazgatási, közművelődési és társadalmi intézmények tehát rövid egymásutánban keltek életre és néhány év múlva már minden téren nagy haladást idéztek elő. Az átalakulásnak összehasonlító képét egy kortanú a következő élénk képen örökítette meg. „Az előtt harmincz vagy negyven esztendővel a tisztviselők többnyire jövevények-

költségesen jártattam, ruháztam, — amidőn pedig iskoláit végezte és tettes Csánád vármegyében bátorságbéli comissariusnak tétetett, 500 id est ötszáz forintokat contractus szerint nékie adtam; mely summát nékie elengedem, a contractust megsemmisítem, cassalom, amnistiólom. Noha tehát ezen jóvoltommal elegendőképen megelégedhetne, hogy mégis holtom után rólam megemlékezzen, hagyok ismét nékie ötszáz, id est 500 frtokat; nemkülönben,

12^o. Ladányi Imre leányához, mint keresztleányomhoz emlékeztető jóindulatomat kívánván megbizonyítani, vagyonomból rendelek nékie 500, id est ötszáz forintokat.

13^o. Ezen egész utolsó testamentomom mindennemű teljesítésére-s véghezvitelére, tészem, nevezem és rendelem executornak főbíró Szilber János kedves komám uramat, benne helyheztetett teljes bizodalomból, kérvén ő uraságát, hogy ebben hív felebaráti szorgalmatosságát bizonyítani ne terheltessem, — melynek valóságos jutalmát a jó Istentől minden bizonynyal veendeni fogja.

Ugyanezek erejére és állandóságára teszem ezen végső rendelkezésemet saját nevemnek aláírásával, szokott pecsétemmel megerősítve.

Szegeden, június hónap 9. napján 1810. eszt. Ns. Pozsonyi Ignác mp. (P. H.)

Következnek a Contractusbéli adósságaim, melyekkel nekem tartoznak, úgymint:

1 ^o	Faludy Ferencz	tartozik	150 frt.
2 ^o	Döbröczönyi József	„	200 frt.
3 ^o	Sütő bognárné	„	150 frt.
4 ^o	Vrabel János	„	1500 frt.
5 ^o	ifj. Pozsonyi Ignác	„	500 frt.
6 ^o	Tóth János	„	200 frt.
7 ^o	Joó Pál	„	2000 frt.
8 ^o	Zombory János	„	1000 frt.
9 ^o	Zombory János	„	1000 frt.
10 ^o	Molnár György	„	1000 frt.
11 ^o	ismét Molnár György	„	500 frt.
12 ^o	Gábrí József	„	2000 frt.
13 ^o	Czvinger Mihály	„	1500 frt.
14 ^o	Sajgó András	„	100 frt.
15 ^o	Babarczy Jakab	„	100 frt.
16 ^o	Paprika Kovács	„	600 frt.
summa			12500 frt.

Szeged, die 4. junii Ns. Pozsonyi Ignác mp. Én alább is megírt ns. Pozsonyi

ből állottak; a valamire való mesteremberek idegenek valának; a járás-kelés Pestnél és Bajánál tovább nem terjedett. Ki hinné? egy valamire való kerti gyümölcsöt, mely itten termett volna, a piacon soha látni nem lehetett. Ha csak egy halász-hajó kívántatott is, ami a vizek mellett elkerülhetetlenül szükséges, Pestre kellett azért menni. Mai nap pedig

Ignác, minek utána napról-napra érzem testemben való lankadtságomat és látván azt, hogy minden órán az örökkévalóságra kelletik által mennem és ez mulandó világot elhagynom, ahoz képest, noha már minden vagyonomról nztos főbíró Szilber János és ns. Müller Sebestyén tanácsbeli, úgy nemkülönbén Aigner József v. notarius urak előtt megtettem utolsó rendelkezésemről való szándékomat és akaratomat, melyet most is mindonekben helyben hagyok és confirmálok, azon egy változás alatt mindazon által, hogy tudniillik

1^o A fentemlített testamentumomban adneetált specificatióban levő adósaim között vagyon Tóth János mustoha vejem 200 frttal előszámálva; de némely tekintetekre nézve azon 200 frtokat még élttemben nemesak el nem engedtem neki, de azonfelül Szilber János főbíró úr előtt a contractusát is cassálván, nekie kiadtam és rajta semminemű praetensiót tenni nem fogok.

2^o Ugyan a fentemlített testamentumomban a házi szegényekre hagytam 1000, id est ezer frtokat oly formán, hogy azon summát a testamentumom executora a plebanus urak egyetértésével kinek s kinek szükségéhez képest lélek szerint elossza; de minthogy fentemlített Tóth Jánost én hasonlóképen a házi szegények közé számíthatom, tehát kívánom és akarom, hogy azon házi szegényekre hagyott ezer frtból nekie 500 id est ötszáz frtok kiadattassanak, a másik 500 frtok pedig osztattassanak fel a házi szegények között, többször említett testamentumomnak értelme szerint; szinte ekképen akarom és kívánom,

3^o Hogy Ladányi Léni keresztleányomnak, kit én mindeddig felneveltem, többször mondott testamentumom szerint ötszáz, idest 500 frtokat hagytam légyen, minthogy pedig ő engemet némely cselekedetével megsértett, azoltától fogva, arra való nézve azon kegyességemre magát érdemtelenné tette; mindazonáltal, hogy mégis rólam mint keresztyájról holtom után is megemlékezzen, tehát azon 500 frtoknak felét, úgymint 250, id est kétszázötven frtokat nokie kívánom a testamentumom executora által kiadattatni, a másik felét pedig, cum flrnis 250, hagyom Mozev Kata nevezetű húgomnak, aki nálam több osztendeig szolgálatban vala és mostan szőregi lakosnak hitestársa.

4^o Szilber János főbíró és komám uram gyermekeinek, nókom pedig kedves keresztfaimnak s leányaimnak, a nálam tudvalevő okokra való nézve hagyok és ajánlok 1000, idest ezer frtkat ilyformán: hogy ezeket, valamint élttemben szóval meghagytam s mondtam, úgy halomásom történnén, ezen ezer frtokat praefereenter a massából mint testamentumomnak executora kivegye, említett komám uram és a gyermekei között egyenlőképen felosztza. Ns. Pozsonyi Ignác, mp.

(Eredetije Szeged v. közigazgatási levéltárában, a kórház-alapításra vonatkozó iratesomagban.)

boldog Isten! mely ellenkezőképen vagyon a dolog. Maga a város nemcsak tudós hazafiak által kormányoztatik, hanem máshová is értelmes papokkal, földmérőkkel, orvosokkal, hadi tisztekkel szolgál. Jól tanult mesteremberekkel és legényekkel maga is bővelkedik, más városokat is segít; halász-hajók mellett legszebb s leghíresebb gálya-hajókat épít; száraz- és vízimalmokkal Bánátot és Bácskát megrakja; zsindelet, léczet, deszkát milliommként készít és adogál az idegeneknek; szekereseinél az ausztriai tartományok nagy része ismeretes. Még csudálatosabb ezeknél a népszaporodás, melyből minden szomszéd vármegyékbe a kertészségek elterjedtek és gyarapodtak. Közönséges mondás az: hogyha Szegednek szállítmányi (gyarmatai) összegyűlnének, három Szeged kerekedne belőlök. Piacza ennek a városnak termékenyebb esztendőben a kellemetesebb s ritkább gyümölcsök mindenféle nemeivel Olaszországot inkább, mint az Alföldet ábrázolja. Egyszóval: az említett időszakasztól fogva, Szeged duplázta lakosainak számát s egy-kétszáz mesterembereit ezekkel szaporította¹⁾.

Pedig ezen korszakban is megújultak időközönként a szokott veszedelmek. 1790-ben²⁾ és 1792-ben nagy tüzek pusztítottak. Ez utóbbi évben 200 ház hamvadt el. 1799-ben a Tisza árja és a fakadó vizek, 1801-ben pedig a nagy mértékben felszaporodott belvizek tettek károkat. Elázás következtében mintegy 400 ház omlott ekkor össze³⁾. A vad-vizek Pestmegyéből és a kunságból egész folyószerűleg ömlöttek s azt tartották, hogy a Dunából erednek.

1806-ban inség uralkodott, 1811. évi július 12-én s a következő évi júl. 3-án alsóvároson, a templom környékén voltak nagyobb tüzek. Az utóbbi alkalommal ismét 50 ház semmisült meg⁴⁾.

E csapások súlyát azonban mérsékeltek a jó termések, valamint a nagy mérvben üzött dohánytermelés nyomán támadt kiviteli forgalom. A leveles dohány mázsáját 6—7 frton itt vásárolták össze. Évenként 30—40 hajórakományt vittek Károlyvárosig s illetőleg Trieszt felé. Egy-egy hajó terhet átlag 2500 mázsára becsülték⁵⁾.

A dohány mellett még a hal is rendkívül nagy kiviteli cikket képezett. Az 1789. évi árvíz óta a Tiszának mintegy eltűnt halbősége most

1) Dugonics: Magyar példabeszédek. Szeged, 1820. 13—14. lap.

2) Ez évi július—aug. hónapokban majdnem naponként volt tűz. Ekkor merült fel az a terv, hogy közkútakat kell létesíteni, fecskendőket, hordókat stb. szükséges beszerezni, az udvarok pedig kibővíthetők és befásítandók. A „tűzi rendszabások” alkotása is ezúttal jött szóba. — Lásd egyúttal: Hadi és más nevezetes történetek. Bécs, 1790. III. szak. 27. lap.

3) Oklevéltár CCXV. sz. a.

4) Ordinanz Konst.: A libanus havasi alatt . . . Szeged, 1831. 58. l.

5) Magyar Hírmondó 1794. II. r. 276. l.

újra jelentkezett. Alig győzték a halászást, a szárítást és fuvarozást¹⁾. A szatymazi postaház mellett levő Fehértó, úgy a Péteritő is az 1801. évi belvizek alkalmával annyira megtelt hallal, hogy Félegyháza, Kistelek és a tanyák népe kocsikon hordta mindenfelé a kedvelt táplálékot²⁾.

Különben a jólét forrásául — mint már fentebb is említők — a szőreghi uradalmat tekintették, melynek zálog-használata 1806-ban lejárandott. A város tehát minden igyekezetét odafordította, hogy a zálogot továbbra is megtarthassa. A felséghez már 1804. évi márcz. 16-án benyújtott emlékiratban a nép soknemű szenvedéseinek, a trón és haza szolgálata körül szerzett érdemeinek előadása mellett a hatóság azt kérte, hogy a zálog-használat újabb 25 évre kiterjesztessék már annál fogva is, mert a százlábú híd kiépítése és a szőreghi határnak az árvizek ellen való megóvása tekintetéből készült 1000 öles töltés létesítése által a város 50,539 frt 58 kr. értékű befektetést és jobbitmányt tett. Ezentúl a kamara útján 1796. évi ápr. 16-án Újszegedet mezővárosi rangra emeltette s az engedélyezett országos- és hetivásárok tartása, valamint Újszeged, Szőregh, Szt.-Iván, Gyála, Rábé és Tértáv nagyobb benépesítése által az uradalom értékét jelentékenyül növelte³⁾.

¹⁾ Vedres : A túl a tiszai nagyobb árvizek. Pest, 1830. 21. lap.

²⁾ Vedres : i. m. 35. l.

³⁾ Újszeged rangemelésére szent György- és szent Mihály-napi országos, úgy szerdán és szombaton hetivásárok tarthatására vonatkozólag kiadott kiváltásglevél a következő tartalmú :

Nos Franciscus secundus, dei gratia electus Romanoru imperator, semper augustus Germaniae, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae etc. rex apostolicus, archidux Austriae etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit universis; quod Nos cum ad demissam camerae nostrae regiae hungarico — aulicae representationem, nostrae propterea factam majestati, tum vero utilitatis et commodi, tam cameralis diverticuli Neo-Szegediensis, comitatui Torontaliensi adiacentis, et ad camerale dominium Szőregh pertinentis incolis, quam etiam aliis circumvicinis locis procurandi causa; id eidem camerae nostrae regiae hungarico — aulicae, de regiae potestatis plenitudine et gratia speciali elementer annuendum et benigne concedendum esse duximus: ut antelatum diverticulum Neo-Szeged a modo in posterum futuris, et perpetuis temporibus, oppidi nomine gaudeat, atque pro tali habeatur declaratum, intituleturque; ut insuper in eodem per Nos, modo praevio in oppidum elevato Neo-Szeged, quadruplicis ordinis annuales nundinae, seu fora annualia libera, et quidem primi et secundi ordinis in festis sancti Georgii militis et martiris, ac sancti Michaelis archangeli, styli veteris; tertii vero et quarti ordinis in festis sancti Ignatii et Andreae Apostoli, styli romani, ea ratione, ut quali cumque die antelata festa incidere contingat, nundinae hae semper immediate praecedenti die lunae servantur, una cum binis foris hebdomadalibus, singulis diebus mercurii et sabathi semper servandis, sub omnibus libertatibus et

A város óhajításának betöltése jó ideig függőben tartatott. A kérés nem útasíttatott ugyan vissza, sőt a kincstár a véghatározat hozataláig 20 ezer frt előleget, illetőleg ráfizetést kívánt. Így a város bizonytalan ideig a zálog használatában megmaradt. Ez idő alatt a város 1813—14. évben Szőregyhelység katholikus templomát 13 ezer forintot haladó költséggel felépítette. A szerződés pedig csak az 1819. évi márcz.

praerogativis, quibus aliarum liberarum regiarumque civitatum nostrarum, oppidorumque et villarum liberae nundinae, seu fora annualia libera, prout et fora hebdomadalia celebrantur, in praenotato quoque oppido Neo-Szeged perpetuo celebrari possint ac valeant; ea tamen per expressum adiecta cum declaratione, ut ubi ipsa annorum serie praemissi, celebrationi nundinarum praefixi dies, in diem dominicam, aut fori festum inciderint, casum in illum nundinae diebus hanc, aut tale festum praecedentibus, vel proxime sequentibus, nunquam autem dominico, seu fori festo celebrentur; imo nominamus et evehimus, concedimusque et annuimus praesentium per vigorem, absque tamen praecudio nundinarum annualium liberarum, seu fororum annualium liberarum, prout et hebdomadalium, in aliis quibusvis locis circumvicinis benigno privilegio nundinali provisus celebrari solitarum; quocirca vos omnes et singulos mercatores, institores, viatores et quoslibet alios forenses homines harum serie assecuramus, affidamus et certificamus, quatenus ad praespecificatas quaternas annuales nundinas, seu fora annualia libera, prout et fora hebdomadalia in suprafato oppido Neo-Szeged celebrari commissa, cum omnibus mercantiliis ac rebus, bonisque vestris libere, secure et absque ullo pavore, seu formidine personarum rerumque et mercantiarum vestrarum veniatis, properetis et accedatis, peractisque ibidem negotiationibus vestris, iterum ad propria, aut quae malueritis, loca redeatis, salvis semper personis atque rebus vestris, sub nostra protectione ac tutela speciali permanentibus; et haec volumus per fora et alia publica loca ubique palam fieri et proclamari. Praesentes autem, quas secreto sigillo nostro, quo ut rex Hungariae apostolicus utimur, inpendenti communiri fecimus, post earundem lecturam iterum reddi volumus et iubemus praesentanti. Datum per manus fidelis nostri, nobis sincere dilecti, spectabilis ac magnifici comitis Caroli Pálffy ab Erdőd perpetui in Vöröskeő, aurei velleris et una insignis ordinis sancti Stephani regis apostolici magnae crucis equitis, comitis Poseniensis et comitatus nominis eiusdem perpetui ac supremi comitis, arcisque nostrae regiae Poseniensis haereditarii aequae supremi capitanei, camerarii, consiliarii nostri actualis status intimi, curiae nostrae regiae per Hungariam magistri, nec non per idem regnum nostrum Hungariae aulae nostrae, prout ed dicti ordinis sancti Stephani cancellarii, in archiducali civitate nostra, Vienna Austriae, die decima quarta, mensis aprilis, anno Domini 1796-o; regnorum nostrorum romani quarto, Hungariae item Bohemiae et reliquorum anno quinto. Franciscus mp. Comes Carolus Pálffy mp. Josephus Gaszner. (L. S.)

Protocollatum in Libro Regio I. Classis sub Nro 59 pag. 103. Quod testatum redditur per secretarium aulicum et archivi directorem, Adamum Fabianich mp. Anno 1796. die 22 mensis septembris sub generali comitatus de Torontál in oppido

3-án köttetett meg s abban a zálog lejáratára az 1831. évre tűzetett ki. Az eredeti kölcsönösszegen és befektetéseken túl a kincstár részére időközben tett többrendbeli előleg hozzászámításával és összesítésével, a város inscribált tőkéje ez alkalommal 337,472 frtban, illetőleg pengői 134,988 frtban állapítottatott meg.

A bizonytalan és függő helyzet nem kevés hatással volt az irányban, hogy az ős erejű földek egy része tovább is paragon hevert s rendszeres művelés alá nem kerülhetett, mint ahogy azt a város és a lakosság óhajtotta volna.

Torontál vármegye ugyanis már az 1792. év óta a Maros és Tisza mentén mindenütt töltéseket készítettett s ez úton igen nagy területeket ármentesített, hol a gabona paradicsomi bőséggel termett. E példán felbuzdult a város érdemes mérnöke, Vedres István, ki a város által létesített 1000 öles töltésen túl, 1796-ban beterjesztett javaslatában 2821 öl hosszúságú új töltés építését ajánlotta, mely úton a vízjárta területek csekély kivétellel mind ármentesültek volna. De a tanács a fentebbi körülmény indokából, illetőleg a függő helyzetre való tekintettel, a javaslatot mellőzte. 1808-ban a terv ismét szőnyegre került, de ekkor meg a munkálatokra szükséges 25,000 frt tőke hiányzott. Vedres azonban nem nyugodott a tanácsnak azt ajánlotta, hogy a szükséges töltéseket elkészíteni maga is hajlandó s azokat majdan a városnak ingyen fogja átadni, ha az ármentesítendő terület 12 évi használatra évi ezer tallér bérpénz fizetése ellenében neki átadatnék.

Az ajánlat Parchetich György királyi biztos pártfogása mellett a választott község tetszését is megnyerte s Vedressel az 1808. évi szept. 25-én a szerződés meg is kötött. Vedres a töltéseket legott elkészíttette s Vedresházán virágzó dohány-kertész telepet létesített. Kertészei, bérlői a város lakosai sorából teltek ki, akiknek vagyonértékei néhány évi gazdálkodás után többszörösen megsokasodtak, mert a szűz földek valósággal ontották az áldást.

Pedig a gabonaneműeknek már eddig is oly bősége volt a szegedi piacon, hogy a hajók alig győzték a fuvarozást. Vedres ép erre való tekintettel készítette néhány évvel azelőtt a pest-szegedi hajózható csatorna tervét¹⁾, melynek kiegészítő részét az képezte volna, hogy a

Nagy-Szent-Miklós celebrata congregatione, praesens benignum suae maestatis sacratissimae nundinale privilegium pro camerali dominio Szőregh ad lib. regiamque civitatem Szegediensem iure inscriptio spectante clementissime elargitum, lectum et publicatum, homagialique cum devotione acceptatum est. Signatum ut supra. Extradatum per Petrum Horváth mp. Praefati i. cottus iur. ord. notarium. Eredeti je Szeged v. tit. levéltárában 152. sz. a.

¹⁾ Balla Antal mérnök már az 1790. évi országgyűlésre is beterjesztett egy pest-szegedi csatornatervezetet. — (Vedres: A Tiszát a Dunával összekapcsoló csatorna. Szeged, 1805.)

szegedi vár gabonatarházakká alakíttassék át, hogy ott Bánát távolabbi vidékeinek összes gabonatermését is beraktározni lehessen. Ezt a tervét annak idején a tanács útján a nádornak, az országgyűlésnek s a vármegyéknek megküldötte. Több helyről nagy érdeklődéssel fogadtatott ugyan, de az akkori idők nem voltak alkalmasak arra, hogy a csatorna-építés rendkívüli hasznaival s a kiviteli módzatokkal tüzetesen foglalkozhattak volna.

Mert a francia hadjárat minden erőt már régóta lekötve tartott és szakadatlan munkát s áldozatot követelt minden részről. A város már 1793. évben 5¹/₄ vitéz kiállítási, felszerelési és fentartási költségeit vállalta magára¹⁾. E czímen a hadi kincstárba 4000 frtot fizetett. A kivetett subsidiumok fejében 52,198 frtot adott, de ezentúl temérdek gabonát és 7387 frt önkényes járulékot is szolgáltatott. 1800-ban a megyei nemesi fölkelő sereghez 25 lovas és 80 gyalog katonát állított minden kellékekkel felszerelten²⁾. Ezek költsége 14,587 frtot vett igénybe. Az ezredek kiegészítésére fiaiból 1794-től 1804-ig, 892 fő újonczot állított³⁾, kiknek különféle alkalommal és helyen véghezvitt diesteljes küzdelmei közül, elég a Jugenitz hadnagy nevéhez fűződő, 1795. évi bassanoi tüneményes sikerű diadalra utalni⁴⁾.

A 1805. évi I. t.-cz. alapján a belső biztonság és a helyőrségi szolgálat ellátására a város még 7 századból álló, 1000 főnyi polgárőrsereget is szervezett⁵⁾.

Szeged tehát ezúttal is a haza oltárára oly áldozatokat hozott, hogy a polgárérdemek koszorúját méltán megérdemelte. Pedig, mint már fentebb láttuk, Szeged népe e közben szomorú, nehéz napokat is élt. A francia háború és a pénzválság következtében a termények és az élelmiszerek ára igen felemelkedett s az 1805. évi terméketlen esztendő az ország több részében éhínséget okozott. Szegeden is nagy volt a szükség és a nyomor, mert a fogyasztó mind több lett. A hadjárat alatt a sebesültek és foglyok egy részét ide szállították. Ezeket a Tisza partján levő régi és rozzant katonai kórházban helyezték el. Később a minoriták és a barátok zárdái, az újonan épült polgári kórház s az iskolák helyiségei is megteltek, hol az elégtelen ápolás és nélkülözés következtében a betegek többnyire elhaltak⁶⁾.

Az aggasztó helyzetet a francziák előnyomulásának hírei, a kormányzati zavarok, a pénz elértéktelenedéséből támadt óriási áremel-

¹⁾ Magyar Hirmondó, 1793. 503. lap.

²⁾ Ez a csapat az aradi kerületi paranesnokság commandója alá került.

³⁾ Oklevéltár CCXV. sz. a.

⁴⁾ Hirtenfeld: Der militär. Maria-Theresien Orden. Wien, 1857. I. 516. l.

⁵⁾ Lásd tüzetesebben a III. köt. Polgárőrség fejezete alatt.

⁶⁾ Az elhalt sebesültek és foglyok száma mintegy 2600-ra (?) ment. Lásd: Pap J.: A piaristák Szegeden. Szeged, 1886., 188 l.

kedés méginkább súlyosbították. Miután a pozsonyi békekísérletek meghiúsultak, Ferencz király népei minden erejének felhasználásával az utolsó mérkőzésre készült. Elrendelte az általános felkelést, melynek szervezése czéljából József nádor 1809-ben az országot beúta. A nádor márczius 27-én gróf Szapáry János főudvarmester, a vásárhelyi és csongrádmegyei banderium kíséretében érkezett Szegedre, hol nagy lelkesedéssel és ünnepléssel fogadtatott. Két lovas és 12 gyalogszázadból álló fegyveres polgár, „török muzsika szó“ és ágyúzaj közt kísért a városba, hol 7 főispán és a szomszédos törvényhatóságok küldöttségei seregelték egybe. A nádor, mint József lotharingi herceg vendége, a várban szállásolt, de a magas vendéget és kíséretét 24 személyig, régi szokásnál fogva a város vendégelte meg. Másnap a város megtekintése, különösen a városházának, a javítóháznak látogatása, a helyőrségnek¹⁾ és a polgári őrsereg szemléje ment véghez. Harmad napon hajnali 4 órakor, fáklya-világ mellett a nádor útra kelt, kit egy osztály fegyveres polgár Szatymazig, illetőleg Kistelekig kísért, hol a fenséges úr azzal búcsúzott el, hogy májusban ismét Szegeden lesz, az itt összpontosítandó tábor felett való szemle megejtésére¹⁾. A szegedi tábor terve azonban elmaradt, mert a hadjárat folytatása abban hagyatott s októberben az óhajtott béke megkötöttvén, a nyugalomra és béke áldásaira ismét kilátás nyílt.

A város azonban ekkorra már kimerült volt, alkotásainak sorozatát nem folytathatta s a haladás terén fennakadt, amire nem kevés hatással volt a kormányzat szelleme, mely Martinovics és társai kivégzése után zsibbasztólag hatott mindenre, különösen a hatóságok tevékenységére, sőt az egész társadalomra. Az egyén és a cselekvés nem volt szabad; szárnyaszegett volt még a gondolat és a gondolkozás is, mert ólomszerű súly nehezedett mindenre és sajátságos lidércnyomás zsibbasztott el minden nemesebb érzelmet s a közügyek iránt való érdeklődést. A sötét, borús időknek mindeneket elnémító parancsszava volt: „Ruhe ist des Bürgers erste Pflicht“, — s a nyugalom és rend nem is engedte, hogy a kalmár rőfjén, az iparos műhelyén, a gazdálkodó ekéjén és kaszáján túl más egyébbel törődjék; nem engedte, hogy valaki más dolgába avatkozzék, vagy a világ „gondviselészerű“ folyásával törődjék.

Elzárt életet s külön világot élt mindenki. A polgár czélja s feladata az volt, hogy csakis övéire szorítkozva, önzéssel igyekezzék a jólét minél nagyobb fokú elérésére. A vagyongyűjtés volt a legelső polgári és családi erény s a gyűjtést nem a nagyobb s megfeszítettebb munkával, hanem a következetes takarékossgal érték el. Mert csakis a vagyon, a szerzés nyújtott tisztességet.

¹⁾ Az időben a br. Simbschen, illetőleg br. Radivojevich féle (48.) gyalog-ezred egy különítménye állomásozott Szegeden 1822-ig.

A választott községnek csak a legvagyonosabb polgárok lehettek tagjai, mert az önmagát kiegészítő testület tagjai a felveendőket önmagukhoz mérték. Aki még egy házat, vagy házi telket sem tudott szerezni, azt „jött-ment“-nek tekintették s olyannak, kinek a város sorsából semmi osztályrésze sincs. Azért az ősi telekhez való ragaszkodás igen csökönös volt s azt jobbjért senki sem idegenítette volna el. Mindenki arra törekedett tehát, hogy magának egy kis otthon alapítson, mely egészen sajátja és még a szegényebb csizmadia sem mulasztotta el, hogy legalább is 100 út szőlőt ne szerezzen.

A nyilvános élet és társas érintkezés a keresztelőkre, a disznótorokra, a cézhek lakozásaira és a széképület szalájában rendezett polgári vagy kórházi bálakra szorítkozott. A közéletnek ezen túl még egy élénkítője volt, a kalandjairól híres „iszák regiment“, amelynek inherberjén, minden rendű és rangú vitézein kívül, Kremminger György esperes személyében még a maga „tábori püspöke“ is megvolt. Egész feltűnést keltett ennél fogva az, hogy Adler festő kényelmes otthonában népes házi bálát is rendezett, amelyre családjához nem tartozó vendégeket is meghívott s amely alkalommal a kórház javára történt gyűjtésből 112 frt adomány gyűlt be¹⁾.

A társas összejövetelek alkalmával a közügyek, a tudomány és művészetek soha szóba nem jöttek. A telivér nyárspolgár ezek iránt szánó megvetést táplált magában s ami fölött elvitatkoztak, nézetet cseréltek az nem volt más, mint a városban időközönként végbement parádék, vagy hivatalos ünnepélyek lefolyásának és részleteinek bírálata. De ezek is igen ritka dolgok voltak. Így a „lipsiai“ győzelem emlékezetére 1813. évi decz. 8. és 12. napjain voltak kiváló ünnepségek, melyeken a katonaság és polgárőrség nagy ágyúzás és lövöldözés közt vett részt s a hálaadó isteni tiszteleteken a hatóság és tanuló ifjuság teljes számmal jelent meg. Ez alkalommal a sebesült harcosok javára 712 frt 21 kr. adomány gyűlt egybe²⁾.

Midőn Lántzy József királyi biztos a városi tisztújítás végrehajtására 1813. évi szept. 13-án Szegedre érkezett, rendkívüli ünnepséggel fogadták. A polgárőrség kivonult, a szép szónoklatok és üdvözlések egész áradata indult meg. Még alkalmi költemény is készült tiszteletére, melyben arról biztosították a kegyelmeket osztogató nagy urat, hogy:

„Míg Szeged várát magyarok bírandják;

Míg az ég életünk fonalának enged;

Tégedet áldunk, s maradékainknak

Áld maradéka!“³⁾

Az iskolákban tett látogatásai alkalmával sorban hangzottak a

¹⁾ Magyar Kurir: 1817. év. 43. sz.

²⁾ Magyar Kurir: 1814. év. Honyi levelek 5. sz.

³⁾ Szluha Ferencz: Dal, Lántzy József megérkezése alkalmára, Szeged. 1813.

„nevendékenyek öröm gagyogásai“¹⁾. A széképület szálájában bálát is rendeztek tiszteletére, hol „díszes világítás“ kép volt felállítva, melyen egy áldozó oszlopon három égő szív felett és alatt, egy latin chronostikon volt olvasható²⁾.

Ugyanaz évi okt. 21-én, midőn a városból eltávozott, mozsarazás közt üdvözölték a különféle küldöttségek s a polgári őrseregnek három szakasza egész Kistelekg elkísérte³⁾.

1816. évi október 6-án a király testvére, Ferdinánd főherczeg, az ország katonai főparancsnoka érkezett Szegedre, kit a hatóság és katonaság rendkívüli pompával és tisztelegésekkel fogadott. 1835. évi okt. 1-én Achmed Ferik pasa, török császári követ átutazása alkalmából történtek nagy készülődések. A vendéget a polgármester elnöklete alatt kirendelt tekintélyes küldöttség és a polgárőrség már Szatymazon fogadta s a városba kísérve, szállásán a polgárőrség zenekara húzamos ideig játszott⁴⁾.

Ez időben honosodott meg a király születésnapjának megünneplése is. 1820. évtől fogva a hatóság és polgárőrség az isteni tiszteleteken díszben jelent meg s este a széképület nagy termében a kórház javára tánczvigalom szokott volt tartatni, mely a kórházi alapot évenként 4—5 száz forinttal gyarapította⁵⁾.

Ilyenek voltak a régi Szeged „szép ünnepnapjai;“ ilyenekre szorítkoztak az egyhangúságot megtörő közesemények. Évről-évre nem igen volt a városnak más nevezetesebb eseménye, minthogy a királybiztos jött és ment. A királyi biztosok még ez időben is a közbéke helyreállítása czéljából jelentek meg, mert a nemzetiségi torzalkodások még mindig tartottak s az ebből származó vádaskodások el nem némultak. Így az 1813-ik évben Lausevits Péter a hatóság visszaélései miatt tett több rendbeli panaszt, mely Lántzy kiküldetését szükségessé tette, ki a hatóság több tagját állásától el is mozdította. Később Mérey Sándor királyi biztos tartott vizsgálatokat Tóth Mihály ügyvéd feladásai következtében, ki a törvénykezés terén előfordult visszaélések és saját ügyei elintézése körül tapasztalt sérelmek miatt kifoghyhatlanul vádaskodott. Közte és a hatóság tagjai között elkeseredett harcz keletkezett, mely csak akkor ért véget, midőn Tóth Mihály ügyvéd a legfelsőbb helyről nyelvkötésre (silentium) ítéltetett; a hatóság viszont Tóth Mihály ellen néplázítás és más ilyenféle vádak czímén indított fenyítő kereseteket.

1) Jéger József alkalmi üdvözlétei, Szeged, 1813.

2) Magyar Kurír: 1813. Honyi levelek 24. sz.

3) U. a. Honyi levelek 25. sz.

4) Jelenkor 1835. 651. sz.

5) Magyar Kurír: 1820. 127. l. — Jelenkor: 1836. 35. sz.

Többnyire ily ügyek foglalkoztatták a királyi biztosokat, kik ha a tisztújításokat megejtették, a pénztárakat és az ügykezelést ha megvizsgálták, egyéb feladatok hiányában csakhamar távoztak. A város fejlődésére és haladására nézve azonban semmi hatással sem voltak s legkritikább esetek közé tartozott, ha a város óhajainak teljesülését az udvari kamaránál, mely a városok fejlődését általában nehezítette, a királyi biztos mintegy kierőszakolta.

Mint láttuk, a város a különféle elemek pusztításainak és sorscsapásoknak igen gyakran ki volt téve. De a királyi biztosok rendkívüli hatalmukat és kivételes rendelkezési jogukat soha sem használták fel arra nézve, hogy az ily bajokat s azok okait gyökeres intézkedések által elhárítsák, vagy legalább is korlátozzák. Kisebb, ötletszerű, vagy alkalmi intézkedéseket tettek csupán, melyek a bajokat megszüntetni elégtelenek voltak s így a tűz és árvíz csapások csak megújultak.

Így az 1813. évi jún. 1-én délután felsővároson, a minoriták zárdája mellett tűz ütött ki. A felkerekedett szélben az elem pusztítása egész a Tiszapartig elterjedt s innen délfelé haladva, a belvárosi Tiszapartig minden lángba borult. Elégtek a sópajták, a felsővárosi kis rácz templom is elhamvadt. Meggyulladt a híd és még néhány hajó, de itt sikerült elfojtani a tüzet. A veszedelem átsapott Ujszegedre is, hol a tovább harapózást a terjedelmes kertek és az előfák akadályozták meg. Összesen 80 ház semmisült meg, temérdek jószág pusztult el s a kárvallottaknak mindenük elveszett, mert az égő házak többnyire beszakadoztak¹⁾.

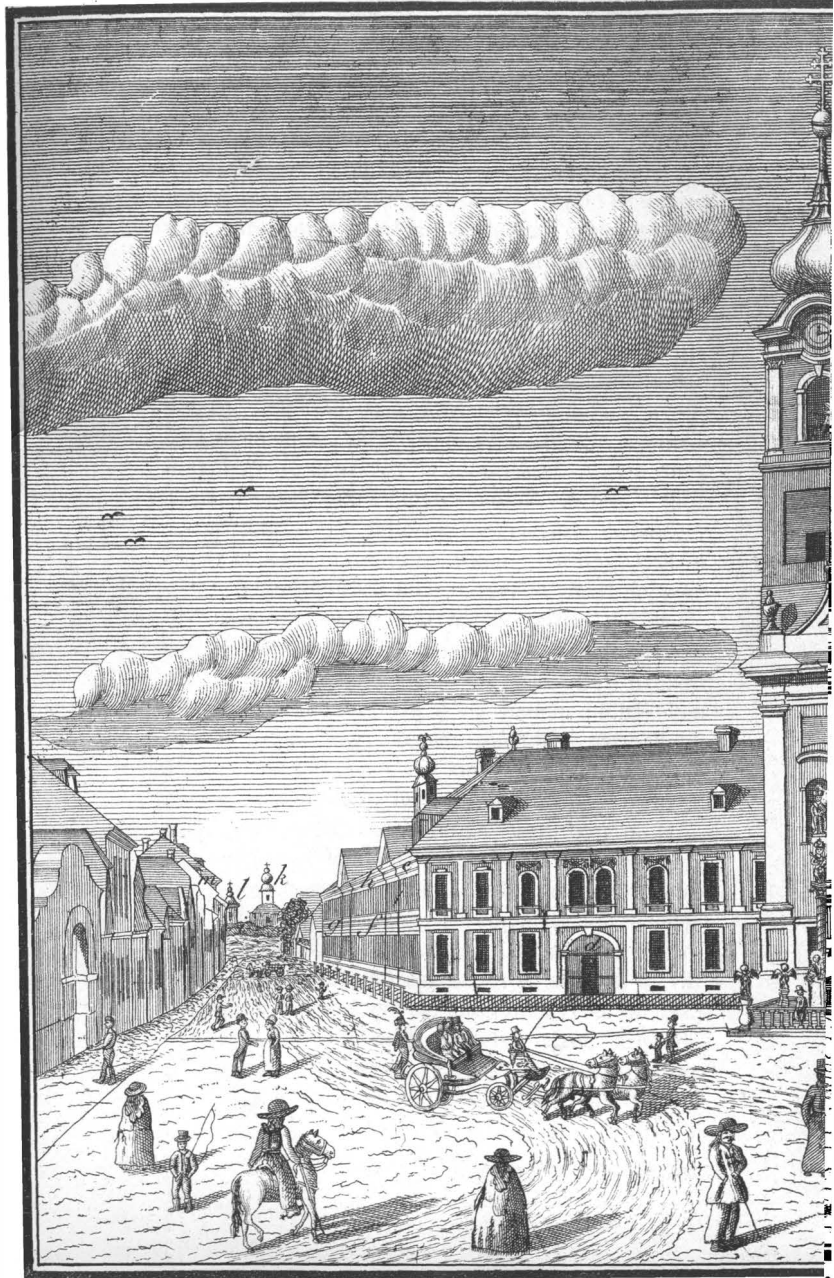
Még ugyanezen évben árvízveszedelem is volt s kevés híja, hogy a legszomorúbb következmények be nem állottak. A nagy havazások és esőzések következtében a tavasszal felduzzadt Tisza vize vissza sem tért ez évben a mederbe. Az áradat elterülve maradt a várost védő szilléri töltések előtt, amelyeknek még őrizetéről sem gondoskodtak. Deczember 11-én az erős északi szélről felkorbácsolt hullámok a gyenge töltést elszakították s a víz a városba tolúlt, hol egyelőre az árkokat és a mélyebb fekvésű kerteket borította el. Harangkongatással adták tudtul a veszedelmet s a még jókor kiérkezett közerővel a szakadást betömni s a további vízömlést meggátolni sikerült²⁾.

Három év múlva ismét rettenetes napokat élt a nép. A tél rendkívüli zord és kivételes volt. 1816. évi január 28-án oly hóvihar támadt, hogy a künn tartott jószág mind elpusztult. Vásárhely vidékén a hófúvás egy lovas csapatot temetett el³⁾. Szegeden is az utcákat a hó annyira betemette, hogy a közlekedés több napon át teljesen szünetelt.

¹⁾ Egykorú jelentések és Gegus D. tanácsnoknak a sópajták ügyében 1862. évben tett előterjesztése Szeged v. közig. levéltárában.

²⁾ Egykorú jelentések Szeged v. közig. levéltárában.

³⁾ Tudományos gyűjtemény. 1819. VIII. k. 67. lap.



A SZEGEDI OSKOLÁK É

(a) T.P. Piaristák Collegiuma. (b) Szent Dönötör Temploma. (c) kola. (d) a' Philosophia. (e) a' Várfala. (f) a' Várbeli Templom. (g)

zados ünnepe czimű művénél megjelent rézmetszet hasonmása.



ÉPÜLETÉNEK TEKINTETE.

(d) a Plebánia. (e) a Rajzoló Oskola. (f) a Nemzeti Oskola. (g) Deák Os.
(h) a Felső Városi Szent György Temploma. (m) Polgári Házak.

Már kora tavasszal kiáradt a Tisza s az első áradat még le sem folyhatott, midőn leérkezett a tavaszi esőzések következtében a zöldár.

A város védvonala ekkor már 5000 öl hosszúságú volt. E töltéseknek igen kis része volt újabb építésű, némely része azonban 80 éves küzdelemnek volt tanúja. A szilléri töltés előtt sik tenger terült el, melynek ostromát megfeszített munkával lehetett csak leküzdeni. A kétségbeejtő küzdelem képét Vedres imígy festette: „Éjjel is, nappal is gyakran félre verik a harangot s ezerként szaladnak az emberek a városból a töltések veszedelme meggátlására. Az otthon maradottak a nagy rémüléstől föllállott hajszálakkal és meredt szemekkel fürkészik az utat, merre fussanak és kiragadhassák magzataikat a halált okozó nagy veszélyből, megfelejtkezvén minden vagyonkáikról; csak életük szabadítása csillámlik előttük és az út, de amelyre nem találhatnak.“ Kevés hja volt, hogy a vár kapuján és a körbástya ablakán a víz be nem ömlött a várba¹⁾ s innen a városba. A szivárgó víz azonban a laposabb helyeket s egész utcákat így is elborította. A víz több mint ezer házat eláztatott, melyek mind megroskadtak és csak nagy költséggel voltak helyreállíthatók. A töltések erősítésére szükséges földet is messziről, hajókon kelle szállítani. Ekkor hordták szét a belvárost övező Eugen-árok földbástyáinak nagy részét is, mert anyagát a Tiszaparton húzódó töltések erősítésére használták fel²⁾.

Egy másik kortanú a vésznapok emlékezetét a következőkben öröktette meg: „Leirhatatlanok városunknak a víz árja által okozott kárai. Nemcsak egész környékünket lepte el a víz, hanem a töltéseken is által vervén magát, a városnak nagy részét elöntötte, úgy hogy 1500 háznál több leomlott. Ahova a felső víz nem juthatott, a föld árja lassanként eláztatván a házak alját, hasonló veszedelmet okozott. — Vásárhely és Szegeď között ama szép töltést úgy megrontotta, hogy e két város között mindenütt hajón kell járni. A vízözön ereje miatt oly nagy volt a rémülés, hogy majd egy hétig szüntelen félre verték a harangokat, hogy kiki a töltésekre siessen, mely közsegedelem nélkül kimondhatatlan lett volna a pusztulás. E szörnyű történethez hasonló veszedelem volt ezelőtt 46 esztendővel, amidőn a vár falain tett jegy szerint még 4 hüvelyknyivel magasabb volt a víz; de annak nem volt annyi kára, mivel csak a felső vizek áradtak, most pedig a föld árja szinte annyit rontott. Iszonyatos példa, hogy a 2—3 öles kútakból itt s a szomszédságban kézzel lehet meríteni s

1) A várnak ezen időből való rajzát a Regélő 1836. évi folyama Telepi György felvétele után közli.

2) Vedres: A túl a tiszai nagyobb árvizek eltérítése. Pest, 1830. 16—19. l.
— A földbástyák többi részét 1839-ben egyengették el.

a kertek földjei oly hígak, hogy akár pálczával, akár lábbal nyomogassa az ember, mindjárt víz bugyog fel¹⁾).

A kétségbeejtő helyzetben a plébániák ápr. 20-ára általános bójtöt, nyilvános vezeklést és isteni tiszteletek tartását hirdették, hogy az Isten büntető haragja kiengeszteltessék²⁾. De a veszély csak nem enyhült. Annak további folyamát egy harmadik kortanú a következőkben adja elő. „Szomorú képe volt a városnak, mert egész utcák vízben úsztak s a házak egész sorozata a víztől roskadozott, úgy hogy az emberek azokból menekülni voltak kénytelenek. Összesen 1300 ház dőlt romba, vagy lett lakhatatlan. A pinczékben néhol 2 láb magasra fakadt a víz. A polgárság óriási erőfeszítésekkel dolgozott a töltéseken, mert ezek a rendkívüli víznyomás miatt csak óráról-órára nyújtottak biztonságot. A harangok bús kongása egyre serkentette a lakosságot, hogy a vész helyére siessen. A népnek sem éjjel sem nappal nem volt nyugalma, mert a deczembertől május végeig tartó védekezésben teljesen kimerült. A városban felszaporodott szivárgó vizeket kísérletkép gépekkel igyekeztek levezetni. Négy helyen 24 vízhúzó állíttatott fel, melyek éjjel-nappal emelték a vizet, sőt utóbb már két gőzgép is (machina funicularis) dolgozott, de azért a belviz csak nem csökkent s a lassú, eredménytelen munka abban maradt és a belvizek a csatornákon, szeptember hó közepén folytak vissza a Tiszába³⁾. Hitelt érdemlő öregek még azt is beszélik, hogy felsővároson oly vizek voltak, hogy a csecsemőket esolnakon hordták a keresztelőkre, több helyen pedig a közlekedés pallódeszkákból rögtönzött libegő járókon és hídkon történt.

A veszély tulajdonkép június végeig tartott, mert az áradat tetőfokát csak június 10-én érte el, mikor a vízmagasság 19' 8" 6'''-ra emelkedett. Ekkorra tehát az 1770. évi legmagasabb vízállást már 3 hüvelykkel meghaladta.

Ily szörnyű napokat élt a város 1816-ban. A katasztrófát ekkor azáltal kerülte ki, hogy a torontáli társulat töltése Egresnél elszakadt s a Maros óriási víztömege Torontál megye egész északi részét elborítva, az Aranka medrén folyt le a Tiszába. A Tisza és a Maros együttes árja a szegedi mederszorulaton még az ártérül fenntartott újszegedi síkságon is aligha birt volna nagyobb pusztítások nélkül lefolyni. Az áradat különben Vedresházát, a viruló telepet is tönkre tette⁴⁾.

A Tisza és Maros áradásához járult még az is, hogy a belvizek is felszaporodtak és a homokokon nagy pusztításokat vittek véghez.

1) Magyar Kurír: 1816. Hazai és egyéb tudósítások, 35. sz.

2) Thar László: Keresztényi oktatás. Szeged, 1816.

3) A szegedi kegyesrendi ház évkönyvei. II. r. 279–280. lap.

4) Vedres i. m. 18—23. l.

Mesterséges úton messzi vidékekről eregették e vizeket, melyek a város határához érve már oly folyást nyertek, hogy hajókat hordhattak volna.

A veszedelem után Kiss József polgármester legfőbb gondját a föl-
tések helyreállítására és megerősítésére fordította s 1819-ben kijavíttatta
a száz lábú hidat is, melyet a legutóbbi árvíz hasonlóképp megrongált.

A biztonság érzetében ennél fogva nagy előkészületek tétettek a
gymnasium-alapítás százados évfordulójának megünneplésére. Az a
tudat, hogy a kiváló híró intézetben egy század alatt 37 ezer növendék
nyert kiképzést, emelőleg és lelkesítőleg hatott mindenkire. Vedres,
Katona, Endrődy, alkalmi művekben méltatták a város áldozatkész-
ségét s az iskola alapításának fontos jelentőségét. A százados évfor-
duló ünnepét augusztus 27-én ülték meg, de az ünnepség lefolyását
sajnos baleset zavarta meg. Az előző éjjelen ugyanis villám súj-
totta a szerb templom tornyát. A tűz azonban lappangott s csak a
következő nap délelőtt tört ki. Nemcsak a torony, de a tetőzet is
leégett, szerencsére azonban a környéket meg lehetett menteni.

Az iskola százados fennállásának híre és ünnepe még nagyobb
vonzóerőt gyakorolt annak, különösen a lyceumi tanfolyamnak látoga-
tására. Az időben a délvidéknek ez volt az egyetlen felsőbb tanintézete,
melyet az idegen ajkú ifjúság már a magyar nyelv alapos elsajátítása
okából is nagy előszeretettel keresett fel. A bölcsészeti osztályok oly-
szűfoltak voltak, hogy már az álló hallgatók is alig fértek a termekben.
Az ifjúság nagy száma különben élénkítőleg hatott a város társadalmi
életére is, mely korábbi zárkózottságából most kezdett kibontakozni.
A kormányzati rendszerben bekövetkezett változásoknál fogva Szegeden
is keletkezett már kaszinó (1827-ben) s utóbb már több társas egye-
sület állt fenn. Ezek vigalmainak sikerét a tanuló ifjúság bizto-
sította. Utóbb az ifjúságot ezeknek, sőt még a kórház javára a város-
házán tartott jótékonyozású tánczvigalmak látogatásától is eltiltották,
mi a hatóságnak és a társadalmi köröknek érzékenységet idézte elő.

Az a vonzóerő, mely a szegedi lyceum látogatottsága tekintetében
megnyilatkozott, a város anyagi jólétére is kihatással volt. Kedvező
közgazdasági viszonyok hatása következtében a haladásnak és városias
fejlődésnek most már ismét több jelével találkozunk.

Így az 1827. évi február hó 21-én tartott ülésen a választott
község hosszas küzdelem után, 13 szó ellenében 32 szavazattal elha-
tározta az éjjeli utcavilágítás behozatalát. A következő évben már
125 lámpás állíttatott fel.

A város kiterjedése is nagy arányokban növekedett. Rókusból
egész új városrész lett, Nagy Ferencz tanácsnok pedig a temető
mellett elterülő szántóföldeit osztotta ki házi telkeknek, hol hasonlóképp
új városrész keletkezett, melyet Mórának neveztek. Élénken sürgették
az új városrészi lakosok, hogy templomot és iskolát kapjanak, mert a

rókusi pestis-kápolna, mely egy deszkapajtával volt kitoldva, a hívek befogadására elégtelen volt. A város ugyanis Pozsonyi Ignác 1800. évben tett 5000 frtos alapítványának felhasználásával Rókuson már 1805-ben önálló plébániát szervezett. A templomot azonban, valamint az iskolát is csak most, 1830-ban építhette ki. Ugyanezen idő alatt, 1831-ben a város Kisteleken is felépíttette a helység templomát s ezzel a rég sürgetett szükségletek kielégítve lévén, a hatóság arra törekedett, hogy a lyceumot teljes bölcsészeti karrá egészítse ki s e mellett még jogakadémiát is állítson. Különben ez régi vágya volt a hatóságnak, mert a város országgyűlési követei már az 1792. évi június 22-én tartott országos ülésen hangoztatták és kérték, hogy az akkor felállítandó akadémiák egyike Szegeden helyeztessék el. 1802-ben az országgyűlésen újból felmerült a kérdés és szóban forgott a pozsonyi jogakadémiának Szegedre való áthelyezése. Az időben a városnak ez iránt tett lépéseit a délvidéki vármegyék az országgyűléshez intézett pártoló felirataik által nyomtatékosan támogatták, de a dologból semmi sem lett.

A választott község 1826-ban újra elővette tehát a szunnyadó kérdést és kijelentette, hogy ha a létező akadémiák valamelyikének Szegedre való áthelyezése akadályokba ütköznék, úgy a város saját erejéből is felállítja a kérdéses intézetet. Felépíti az épületet, még pedig oly bőséges helyiségekkel, hogy ott az akadémián túl a zeneiskola, a könyvtár és a leánynevelő intézet is elhelyezhető legyen, mint amelyeknek felállítása ugyanezen alkalomból hasonlóképp szóban forgott. Az e végre szükséges engedély elnyerésére 1827. évi jan. 27-én a felséghez, a nádorhoz és az országgyűléshez feliratok intézettek s az említett évi április 9-én tartott országos ülésen a rendek pártolólág nyilatkoztak a város óhajta főlött. Az udvari kamara ennelfogva 1827. évi okt. 24-én a hatóságot a szükséges tervek és költségvetések elkészítésére és bemutatására szólította fel. Ezzel sem volt késedelem. Az épület 94,376 frt 24 krba, az intézet fenntartása pedig évi 12,840 frtba került volna. Ez utóbbi fedezetül Kistelek helységnek és a hajóhídnak jövedelmei jelöltettek ki.¹⁾

A jó irányú törekvések azonban összezsugorodtak. Mindössze az lett az egészéből, hogy 1838-ban társadalmi úton felállítattott a zeneiskola; az akadémia és leánynevelő intézet ügye pedig teljesen leszorult annalfogva, mert az újszegedi uradalomnak megszerzése, illetőleg az ötömösi pusztáért való eleserélése a város rendkívüli megterhelésével, a kincstárnál lévő kölcsöntőkéjének úgyszólván teljes feláldozásával lett végrehajtva.

Újszeged megszerzése ugyanis az 1830. évi árvíznél, illetőleg a

¹⁾ Szeged v. közig. levéltárában az erre vonatkozó külön csomagban.

Maros-szabályozás kérdésénél fogva a városra nézve rendkívüli fontos érdekelt képezett, mint azt a következőkből megismerjük.

Az 1829. évi deczember havában óriási havazások, a következő évi januárban pedig rendkívüli hidegek uralkodtak, minél fogva a vizek nem igen folyhattak le. Február és márczius havában újra nagy havazások voltak s tavasszal a hirtelen olvadás következtében a vizek felettébb dagadoztak. Ez időben a Kőrösnek számos átmetszése már elkészült volt, mi a szegedi vízállás veszélyét nem kevésbé fokozta.

1830. évi május 13-án a Tisza vízállása ugyanis már 19' 5" 6"-ra emelkedett.

A szálléri vonalon, melyet Baktó felé már 600 öllel ismét hosszabbítani kelle, Szilber József vezetése alatt a védmunkálatok tehát újból megindultak és derekasán folytak. Szerencsére szelek nem uralkodtak, mindazáltal egy véletlen következtében a város pusztulása majdnem hogy bekövetkezett. Május 8-án este a sörházi csatorna zsilipje ugyanis beszakadt s a víz oly mértékben ömlött befelé, hogy a Boldogasszony-utca már el volt borítva. Szerencsére a veszedelmet korán észrevették, harangkongatással a már nyugalomra tért lakos-ságot segítségre szólították és sikerült Vedres tanácsai szerint a zsilip-elzárást nagynehezen végrehajtani.

A küzdelem és a helyzet igen hasonlított az 1816-ikihoz, de még sem tartott oly hosszan, mert több helyen töltésszakadás következett be s a felduzzadt vizek szétterülhettek. Torontál vármegye 1818. óta töltéseit folyton szaporította, úgy hogy 1821-ben már 100 ezer holdnyi területe volt ármentesítve. Ezek a töltések Zombornál és Egresnél elszakadoztak s az áradat Torontál vármegye északi részét megint elborította. A szőregi uradalom albérlői, de még a jobbágyság is sok kárt szenvedtek e kiöntés következtében. A város azonkép segített a jobbágyságon, hogy saját határában adott ingyen legelőt, míg a vizek vissza nem húzódtak. A vásárhelyi határt védő „hámszáritó“ töltés is elszakadt s a víz egész a város végeig elterült¹⁾.

Az árvizek szörnyű pusztításai mindenkit megdöbbentettek s mindenki rettegett a Tiszaszabályozás szóban forgott fejlődésétől. A mellék-folyókon ugyanis az időben már több rendbeli mederigazítási, átmetszési munkálat lett végrehajtva, a felső Tiszán pedig számos helyen a töltések kiépítése következtében a vizek összeszorultak s így lefolyásuk gyorsabbá tétetett. Ezért volt az 1830. évi árvíz súlyosabb következményekkel egybekapcsolva, semmint az 1816-iki, amelyről azt tartották, hogy akkor nagyobb tömegű vizek folytak le, mint a legutóbbi alkalommal.

Sokan már ekkor rettegték a katasztrófától, Makó, Szeged, Vásárhely, Csongrád és a többi alföldi városok pusztulásától. A többi közt

¹⁾ Hazai és külföldi tudósítások. Pest, 1830. 38. sz.

Vedres István, kiváló vízépítész, már 1830-ban megírta, hogy: „legszomorúbb állapota lesz pedig Szegednek, hol ezen lefolyó árvizeknek épen a kapuja van, mert a töltések összeszorítása által a felső vármegyéből leszalasztott, különben hasznos, de teméntelenségével szörnyű kárt okozó elementumnak, a nagy árvíznek ellentállani lehetetlenség lévén, az amit csak talál, mindent pusztít¹⁾).

A súlyos helyzet okát a Tiszaszabályozás tervezője, Vásárhelyi mérnök ellenben abban találta, hogy Szegednél a Tiszának oly szorulata van, hogy a vizek lefolyását az rendkívüli mérvben akadályozza s különösen a Marosnak hirtelen érkező bőséges vizei levezetését rendkívül megnehezíti. Ennélfogva azt tervezte, hogy ámbár a Tiszának Szeged alatt, Kanizsánál még egy másik szorulata is van, amit a Maros vizének elkerülni lehetetlen, a szegedi szorulat kikerülésére a Marosnak a Tiszába való betorkolása akkép javíttassék meg, hogy a Maros Szőreghtől fogva egy új mederben, Vedresháza alatt csúcsos alakban ömlesztessék a Tiszába.

Vedres kiváló szakismereteire támaszkodva, ezen tervezetet czéltalannak találta s kijelentette, hogy ezen módon a szegedi szorulatból s illetőleg a vízduzzadásból előállható veszélyek el nem háruznak, de még nem is enyhülnek. A Maros hibás betorkolását, melyet már 1740. körül is igyekeztek megigazítani, mindenesetre ő is javítandónak találta, de a betorkolást a régi helyen akarta meghagyni. E végre a vetyeháti kanyarulattól kiinduló egy új, egyenes ágyat javasolt, azt, mely utóbb ki is épült, amely új irány a Tiszához egész hegyes szög alakban létesítette a betorkolást, míg ellenben a régi betorkolás iránya derékszögű, sőt még ezt is túlhaladó tompaszögű volt. A szegedi mederszorulatból keletkezhető vízduzzadás veszélyeinek elhárítására pedig azt ajánlotta, hogy a város igyekezzék Újszegedet a kincstártól örök tulajdonképp megszerezni. Újszegedet a város ártérnek tartsa fenn, hol azután a felduzzadt vizek akadálytalanul lefolyhatnának²⁾.

A városnak ezen tervezet annyival inkább tetszett, mert a Maros betorkolásának Vásárhelyi által Szegeden alól tervezett áthelyezése esetén a marosi forgalomtól Szeged valószínűleg elesett volna, amibe senki sem tudott megnyugodni. Másrésről a város Újszegedet a kincstártól különben is megszerezni óhajtott. Kilátás is volt erre, amely esetben azután Újszeged ártérül lett volna fenntartandó s így a tiszai mederszorulatból származható aggályoknak oka elenyészett volna.

A város hatósága ennélfogva az 1831. évi márcz. 29-én, midőn br. Orczy Lőrincz Maros-szabályozási kormánybiztos a szomszédos törvényhatóságok küldötteivel Szegeden ülést tartott, tiltakozott a

¹⁾ Vedres István: A túl a tiszai nagyobb árvizek. Pest, 1830. 23. l.

²⁾ Vedres i. m. 27. 28. lap. — Maros-szabályozási testes iratesomag Szeged v. közigazgatási levéltárában.

Maros torkolatának a Vásárhelyi-tervezet értelmében való áthelyezése ellen, tiltakozott továbbá a Maros ügyis gyors esésének Apátfalvától számított 8 átmetszés által való további fokozása ellen. A szomszédos törvényhatóságok azonban az átmetszések létesítése mellett nyilatkoztak, mert ezáltal az az érdekük, hogy a vízáradásoktól minél gyorsabban megszabaduljanak, kiválóan előmozdítottatott volna.

A következő évben ismételt ízben tartattak Szegeden a Maros-szabályozás ügyében értekezletek. A város felszólalása következtében Rauchmüller főépítészeti igazgatósági mérnök tehát külön megbízást nyert, hogy úgy a Vedres, mint a Vásárhelyi-féle Maros-betorkolási terveket megvizsgálja. Rauchmüller, a kiváló vízépítészeti tekintély, elismerőleg szólott a Vedres-féle betorkolási tervről, mely céljainak ép úgy megfelel, mint a Vásárhelyi-féle tervezet.

Ezen kedvező szakvélemény után a város arra törekedett, hogy a Maros-szabályozási és betorkolási munkálatok s illetőleg tárgyalások mindaddig függőben tartassanak, míg a városnak Újszeged megszerzése iránt a kincstárral folyó tárgyalásai befejezést nem nyernek. Időközben Orczy állásáról lemondott s a Maros-szabályozási királyi biztossággal gróf Károlyi Lajos, majd Tajnay János lett megbízva, kik Szegeden több ízben tartottak ez ügyben az érdekeltek közbejöttével értekezleteket. Különösen Tajnay fejtett ki erélyt s a Maros-átmetszési munkálatok keresztülvitelére 83,000 napszám leszolgálatát róttá ki a városra, ami körülbelül 10,000 pfrt kiadásnak felelt volna meg. A város e miatt az országgyűléshez intézett feliratot, kifejtvén, hogy ezen munkálatokhoz a város már annál fogva sem járulhat hozzá, mert az átmetszések létesítése után helyzete még válságosabb lesz¹⁾. Tajnay már azzal is fenyegetőzött, hogy ha a város a kiadásoknak eleget nem tesz, az esetben nem a Vedres-féle tervezet kerül kivitelre, hanem a Vásárhelyi terv értelmében a Maros betorkolása a városon alúl fog keresztül vitetni.

Az átmetszések kiépítése azonban kettő kivételével mégis elmaradt és pedig annál fogva, mert az érdekelt törvényhatóságok azok sorrendje felett soká versengtek s a hozzájárulási költségeket hasonlóképp megtagadták²⁾.

Míg ez a kérdés ilykép vajúdott, Szeged az árvizekkel szemben két módon is igyekezett magát biztosítani. Nevezetesen: kiépítette a tápé-vesszősi töltést s ezt összekapcsolta a mindszent-algyői uradalom szomolyai töltésével; továbbá: megszerezte Újszegedet, amiről már fentebb is emlékeztünk.

¹⁾ Konkoli Thege Pál: 1840. évi országgyűlés. Pest, 1847. I. k. 339., 420. és II. k. 344. l.

²⁾ Maros-szabályozási külön iratesomag Szeged v. közig. levéltárában.

A város ugyanis mindeddig a szillér-baktói töltésen védekezett; az algyői uradalom pedig saját területeit, az 1828. évben jobbágyaival kötött szerződés értelmében, az akkor létesített sövényházi-disznósi-algyeyi-szomolyai és koresolyázó töltések által védelmezte az elöntéstől. A Tisza áradása ugyanis a tápéi partosabb helyek megkerülésével betolult a Baktóba, hol az uradalom az ő majorsági és úrbéres földjeit dél felől, a város pedig észak felől védelmezte magát az elöntéstől. Nagyon világos volt, hogy ha az uradalom és a város a Tisza partján új töltést emelnek s illetőleg töltéseiket össze kapcsolják, ez esetben a szillér-baktói, valamint a koresolyázó töltések is alvó gátakká válnak. A Tisza mentén így sokkal rövidebb vonalat kellend közös erővel védelmezni s ez esetben még egy nagyobb vízjárta terület is ármentesülni fog.

A város tárgyalásokat kezdett ennél fogva az uradalommal s azok eredményéhez képest az 1836. évi júl. 16-án a szerződés meg is kötött, melynek értelmében a város kötelezte magát, hogy Tápétól Vesszősig, illetőleg Szomolyáig, a töltést kiépíti s azt az uradalmi töltéssel összekapcsolja, végül pedig ezen töltésvonalat örök időkre fenntartja és védelmezi. Az uradalom hasonlóképp kötelezte magát, hogy a sövényháza-disznós-algyő-szomolyai vonalat örök időkre fenntartja és védelmezi¹⁾.

¹⁾ Az erre vonatkozó fontos szerződés tartalma a következő:

Egyező levél, mely egyrészről sz. kir. Szeged városának tekintetes tanácsa között, másrészről a tekintetes algyői uradalom között az alólról mód szerint megkötöttödött legyen, úgymint:

1szőr A feljebb tisztelt tek. ns. tanácsnak alábbirt tek. küldöttsége arra kérte fel a tek. uradalmat, hogy azon töltéseket, melyeket Szeged városától kezdvén a Tiszának jobb partján, Tápé helységén keresztül, egészen a Porgány foknak által ellenében, az úgynevezett vesszősi határig mindenütt, tudniillik részéből a nemes város, részéből Tápé helysége határain vezetvén, innét (Vesszősi határtól) tek. algyői uradalomnak határáján keresztül, a már fennálló úgynevezett szomolyai töltésekhez ragasztani megengedné, mely kérelemnek következtében a tek. uradalom ezen kérdéses töltéseit a nemes városnak egész bátorsággal a maga tulajdon töltéseivel, Vesszősnél következő feltételek mellett hozzá építeni engedi, u. m.:

2or Kötelezni fogja magát a nemes város ezen engedelemért a tek. algyői uradalomnak már fent álló és egészen jókarban levő töltéseiből ugyanazon ponton kezdvén, ahová tudniillik a nemes város által építendő töltések ragasztódni fognak, huzamost az úgynevezett farki határon keresztül mindazon pontig, ahol a Tisza szélén ugyan Vesszőstől kezdvén, fölfelé az úgynevezett barátok réjtét, egy az idén (1836) építettett töltéscske keríti és végre a kérdésben lévő nagy szomolyai töltéshez ragad, legyen ezen mennyiség több vagy kevesebb ölek, az kérdést nem szenvedvén, tulajdon költségén megszélesíteni belülről és felemelni oly magas-

A következő évben az új töltést a város el is készítette. Voltakép a tápéi jobbágyok emelték azt, kik azért a 376 holdnyi kemesi kaszáló 20 évig ingyen használták. A szillér-baktói vonal ettől fogva feleslegessé vált, s a baktói 2100 holdnyi legelő s kaszáló földeket most már szántás-vetés alá lehetett használni. A város ezen új bérföldekből szép bevételeket merített, mert a közönség rendkívül törekedett a baktói bérletek után.

Az újszegedi uradalom megszerzése azonban sokkal nehezebben és rendkívüli áldozatok hozatalával történt, mert a kincstár jól tudta, hogy a városnak Újszegedre minden áron szüksége van. A szőreg-újszegedi uradalom zálogos birtoklásának ideje ugyanis az 1831. évben lejárandott. Semmi kilátás nem volt reá, különben a város anyagi ereje sem engedte, hogy újabb reáfizetéssel a zálogos birtoklás idejét meghosszabbítsa. Azt sem lehetett remélni, hogy a város Újszegedre nézve adományt (donatio) eszközöljön ki. Azt a megengedett módot találták ki ennél fogva, hogy a város és a kincstár csereügyletet létesítsenek. Hosszas tárgyalások után abban történt megállapodás, hogy a 2000 hold nagyságú Újszegedért, melyet a víz minden évben megfutott és csak legeltetésre és kaszálásra lehetett használni, hasítson ki a város ugyancsak 2000 holdnyi területet az ötömösi pusztá szélén s a jobb minőségű újszegedi birtokra fizessen még a város 100,000 frtot érték-kiegyenlítésül, mit az időben rendkívül magas összegnek tekintettek. E szerint a városnak a kincstárnál lévő 134,988 frt követeléséből csak 34,988 frt fizettetett volna vissza.

ságra, valamint azt a nemes város által építendő s odaragasztandó új töltéseknek erősségük és magasságuk kívánni fogják. Ezen töltésnek az itt megmódosított reparatioja pedig a most következő 1837. esztendei tavasszal, hogy elkészüljön, annyiival is inkább szükséges, mivel a tek. uradalom a maga kebliben levő egyéb töltéseit okvetlenül megreparálván, ezen rész semmi esetre reparatio nélkül nem maradhat. — Megtörténvén ezen tökéletes reparatioja ezen nevezett algyői töltéseknek a nemes város által, azonnal a tek. uradalom ismét maga részére általveszi és minden további reparatiokkal örök időkre tartani magát kötelezi.

Kelt Algyőn, 1836. esztendő július 16-án Petrovits János mk. polgármester. Wöber György mk. tanácsbeli. Aigner Ferdinánd mk. tisztí főügyész. Halácsi Miklós mk. ingeneur. Béró János mk. szószóló. — Leopoldine Marquise Pallavicini, geborene Gräfin Zichy (P. H.) Palásthy József mk. tek. algyői uradalomnak kormányzó tisztartója.

1836. esztendei szt. Jakabhava 29-én ns. sz. kir. Szeged városában tartott tanácsülés alkalmával, ezen szerződés helybenhagyatott s megerősített. Jegyző: Miskolczy István mk. aljegyző.

(Eredetije Szeged v. közigazgatási levéltárában.)

A város kényszerülve volt e súlyos egyességi módozatban megnyugodni. Az erre vonatkozó csere-szerződés a királyi kamara kiküldött képviselőjével Najmajer Ferenczcel, 1836. évi decz. 15-én kötött meg, ki az átadást és átvételt legott eszközölte, mely alkalommal a vitásnak tartott Tompa-sziget tulajdonjoga is, még pedig a város javára, tiszttába lett hozva¹⁾.

1) A csereszerződés tartalma a következő:

Tractatus inter fiscum regium parte ab una et civitatem liberam regiam Szegediensem parte ab altera, intuitu obiecti infra attingendi, erga altiore m ratificationem initus. Civitate libera regiaque Szegediensi regio camerale dominium Szőregh, incliti comitatus Torontalensis adiacens, et ex oppido Újszeged, possessionibus Szőregh, Sz. Iván et Gyála praediis, item Térvár et Rábé constans iure inscriptionali fundamento litterarum inscriptionalium de dato 3-a martii 1819 emanatarum in summa 337,472 fl. 22⁵/₈ w. seu 134.988 fl. 9 xrorum c. m. tenente, antequam anni inscriptionales cum ultima octobris 1831. evolverentur, eadem civitas formatis eatenus recursibus penes perennalem oppidi Új-Szeged et adiacendae eidem plagae translationem, residuam domini Szőregh partem, rursus ad 25 annos inseribi, aut in quantum inscriptionali titulo obtinere nequiret, sibi in arendan locari, e reflexione praesertim exundationis ac aliorum periculorum et damnorum, quae cum translatione praefati oppidi Új-Szeged et praeindigitatae plagae in alium quempiam possessorem civitati imminerent, oraverat; praeviis igitur civitas recursibus altissimo obtutui et decisioni substat, posteaquam sua maiestas sacratissima sumtis et elementissimam considerationem praeviis civitatis motivis benigne annuere dignata fuisset; ut circa transferendum in eandem civitatem aliquo, legibus tamen crisisibus hand obnoxio, titulo oppidum Új-Szeged cum plaga eidem adiacienda, ast remittendam vicissim per civitatem reliquam domini Szőregh partem, demum vero liquidandorum liquidationem cum eadem tractetur, posteaquam porro initis in sequelem praevenienti altissimi iussus regii per exmissos camerales commissarios pertractationibus, ac titulo cambii pro titulo translationis adoptato et ex parte civitatis e praedio Ötömös incliti comitatus Csongrád adsito, per eandem iure donationali tento, eiusdem aequalis extensionis plaga in cambium oblata et utriusque obiecti cambiandi conscriptio et aestimatio camerale secundum praescriptas directivas regulas peracta fuisset in sequentibus mutuo consensu ac in perpetua tempora erga altissimam, ut praemissum, ratificationem, absque tamen nectenda, si haec non subqueretur, exinde ulla consequentia coalitum est.

1.^o Fiscus regius liberae regiaeque civitati Szegediensi praefatum oppidum Új-Szeged, cum plaga 2000 iugerorum a 1600 quadratis orgiis computando e terreno fluviis Marusio et Tibisco interiacente excisa, ac in facie loci signis metalibus designata, in specialemque subin authenticandam mappam redacta, in cambium cedit erga oblatus per eandem civitatem 100,000 florenos c. m. nullum ius, nullamque iuris proprietatem sibi reservando.

Így került a város birtokába Újszeged, melynek különben a török hódoltság előtti időkben is ura volt, melyet most csupán azon végre szerzett meg, hogy azt, mint tulajdonos, ártérül tartsa fenn, hogy víz-áradások alkalmával a Tisza és Maros felduzzadó vizei a széles ártéren

2^o Vieissim antelata civitas ex praedicto Ötömös plagam similis extensionis 2000 iugerorum a 1600 quadratis orgiis computatorum, finibus Cumaniae minoris adsitam, aequae speciali mappa perinde authenticanda, complexam, et in facie loci signis metalibus distinctam, fisco regio peraeque in cambium erga praetium aestimationale altissimo loco defingendum tradit, nullum ius, nullamque iuris proprietatem pro se reservando, una semet ad differentiae inter praevie attactum praedii Ötömös aestimationale pretium et puncto immediate praecedenti pro oppido Új-Szeged oblatos 100,000 flos monetas conventionales subversantis eidem fisco regio praestandam bonificationem obligat; eo suapte intellecto: quod intuitu cambiatorum obiectorum ambae partes mutua in sensu legum evietione sibi teneantur.

3^o Civitas libera et regia Szegediensis residuam dominii Szőregh partem, ut primum praesens tractatus altissimam retulerit ratificationem, et liquidandorum liquidatione, ac exequandorum exequatione peracta, praesens cambium in realem effectum deductum fuerit, fisco regio illud desideranti illico remittet, et per manus resignabit.

4^o Libera regiaque civitatis Szegediensis in reliqua fluviorum Tibisci et Marusii parte, quae residuum dominii Szőregh corpus cum oppido Új-Szeged in eandem civitatem haud transferendam alluit, respective in dimidietate fluviorum horum, nec ripparum, nec ulla alia fluvialia beneficia et iura sibi vindicabit, sed his in perpetuum amnistiatis dicta beneficia, praecise et exclusive pro dominio Szőregh retenta et praeservata maneant.

5^o Relata ad insulam in Tibisco sitam ac Tompa compellatam, quae iuxta expositionem civitatis partem territorii illius, qua peculii regii constituit, per eandem civitatem cautela isthuc interponitur, ne amnistiatio puncto praecedenti expressa ad eandem insulam facta intelligatur.

In quorum robur ac firmitatem praesens tractatus in duplici exemplari confectus, et tam ex parte fisci regii exmissum regium cameralem commissarium, quam et ex parte ac nomine civitatis per infra denotata individua in publica eatenus servata mixta sessione subsignatus, sigillisque munitis exstitit.

Datum Szegedini, die 15-a decembris 1836.

Franciscus Najmajer mp. — Excelsae camerae regiae hungarico-aulicae secretarius, qua pro hoc actu exmissus regio-cameralis commissarius. (P. H.)

Josephus Kliss mp. iudex. — Joannes Petrovics mp. consul. — Stephanus Petrovits mp. ordinarius notarius. — Ferdinandus Aigner mp. ordin. fiscus magistratus. — Ferdinandus Baurneind mp. orator. — Josephus Kőrösi mp. senior liberae regiaeque civitatis Szegediensis. (P. H.)

Eredetije Szeged v. tit. levéltárában.

könnyen lefolyhassanak s ezáltal a Maros betorkolásának a városon alúl tervezett áthelyezése feleslegessé tétessék.

Újszeged a város földesúri birtoka lett tehát s mint ilyen továbbra is Torontál vármegye felügyelete alatt és politikai területébe beosztva maradt¹⁾. Ötömös ellenben a város területéből kikebeleztetett

1) Újszegeden nem volt jobbágyság s az úrbíriség sem lett soha behozva. A csanádi kincstári prefektusnak 1773. évi június 19-én kelt igazolványa szerint Újszeged eredetileg 14 házi telekből állt. A háztulajdonosok ugyancsak tulajdoni joggal egy-egy hold kertí földet is birtak, ami után csekély évi járandóságot fizettek. (Gewehrscheinista telkek). Az újszegedi koresma bérlője az 1763. év óta fennálló gyakorlat alapján, a szegedi vásárokra igyekvő kis-zombori és más megyei kocsiaktól helypénzeket és a jószágoktól legelődíjakat szedett, 1791-ben e díjakat a bérlő felemelte, ami a város és a megye között összeütközésre adott alkalmat. Hogy a város a helypénzszedési jogot és a koresma nagyobb jövedelmezőségét biztosítsa, 1796-ban Újszeged részére vásártartási szabadalmat szerzett. Ezóta vásárok idején Újszegeden a vásáros kocsi száma mind nagyobb lett:



Új-Szeged régi pecsétje.

különböle keresetekre nyílt ott kilátás, mi többeket az Újszegeden való letelepedésekre ösztönzött. Ezeknek a város eskis belső telkeket adott, akiktől azonban már évenként 8 napi robot szolgáltatást is követelt. Az ily zselérek száma 1833-ban már 103-ra emelkedett. Az új települők 1823-ban s 1827-ben is azon követeléssel léptek fel, hogy a város hozza be az úrbíriséget s evégből megfelelő telkeket osszon ki. Valóságos lázongások voltak e miatt, úgy hogy a város többeket behörtönöztetett. Az

úrszéknél miután nem boldogultak, a megyehatósághoz fordultak, mely több ízben vizsgálatot is tartott, de minden eredmény nélkül. Bújtogatások következtében 1833. évi június 24-én az úrszék előtt, a következő évi márcz. 3-án pedig a megyehatóság előtt újra kérték a jobbágyságnak behozatalát, a legelőrészt kihasítását, a koresmáltatás és mászárszék jogot. 1840. évben formaszerű pert indítottak a város ellen, de sem azt, hogy gewehrscheinista telek-tulajdonosok volnának, sem azt, hogy a gewehrscheinistáknak minő különös jogigényeik lennének, igazolni nem tudták. Szakadatlan panaszaik következtében 1842. évben a helytartótanács is megvizsgáلتatta ügyüket, mi a hatóságot nem kevésbé aggasztotta. A város minden alkalommal a szavatos kincstártra hivatkozott s talán ép ennél fogva történt, hogy a jogkeresők rövidesen elútasítottak. De még 1845-ben is „fájdalmasan“ panaszkodtak a helytartó-tanácsnál, hogy „gewehrscheinista“ leveleiket, a helység földabroszástb., a tanács jogtalanul rejtegeti s nekik ki nem adja. Még a hatvanas években, sőt a legutóbbi időkben is, amidőn a török-kanizsai szolgabíróság székhelyét Új-Szegedre helyezte át s midőn Újszegednek bekebelezése iránt tettök lépések, a félrevezetett lakosság többször gyűlésezett, mozgolódott, hogy a helységnek legelőt, koresmát és más ily javadalmakat szerezzen.

és Csongrád vármegye joghatósága alá jutott. Rövid idő múlva azonban Skopecz egri kanonok kapta adományul.

Míg a tiszai töltések kiépítésére, úgy Újszeged megszerzésére vonatkozó tárgyalások tartattak, azalatt Szegedet két súlyos csapás is érte. Az egyik az 1831. évben kitört cholera-járvány volt, mely szörnyű rémületet keltve 1312 áldozatot vitt magával. A járvány keletkezéséről, lefolyásáról s az intézkedésekről, az „Egészségügy“ rovata alatt tüzetesen emlékezünk meg. A másik csapás pedig az 1836. évi nagy tűzveszély volt, amidőn a naponként előforduló tűzesetek két hónapon át retteggették a lakosságot.

A mondott év július és augusztus hónapjaiban a tűzesetek egész rendszerességgel, reggel 8—9 órákor, vagy délután 2—3 óra között ütöttek ki. Hogy a veszedelem szándékos gyújtogatásokból támadt, azt a több helyen talált csóvák igazolták¹⁾. Néha levelekben előre is jelezve volt a szerencsétlenség, melyet megelőzni nem lehetett és a veszedelem az akkoriban általánosan alkalmazott nád- és gyékénytetőkön feltarthatatlanul nyargalt végig. Az időben Weisz B. Ferencz ügynöksége útján kezdett itt a biztosítási intézmény meghonosodni²⁾; némelyek tehát innen, mások azonban pyromanikus hajlamokból eredőnek találták a bajt.

A rémnapok alatt augusztus 5-én, havi búcsú ünnepén, felsővároson a Sándor-utczában kiütött tűz alkalmával, egy óra lefolyása alatt 90 ház hamvadt el. Egy más alkalommal a Kis-Tisza partján 70 ház égett le. Ismét egy más esetben a szabadkai-utca perzselődött végig, majd a vitéz-utczában létezett üveges koresmánál kiütött tűzeset alkalmával 100 ház égett le. Kisebb tűzesetek mindennap voltak, néha egy napon több is.

A szerencsétlenségek megelőzésére különféle óvórendszabályok állítottak fel, de majdnem eredmény nélkül. Az utczákon nem volt szabad dohányozni s a házak mentén járni, hanem az utca közepére kellett térni. Minden utczában örök vigyáztak, minden háznál a kádakat vízzel kelle megtölteni s a háznép egyik tagja hasonlóképp őrködni volt köteles.

A vésznapok alatt egy közönséges polgár vonta magára mindenkinek bámulatát és elismerését azon elszántságáért és ügyességeért, amelyet a tűzveszélyek alkalmával tanúsított. A veszedelemhez mindig legelsőnek érkezett meg és sértetlenül tört át a lángtengereken. Mintha bűvszer védte volna, a lángokban álló házakból csecsemőket, vagy kiváló értékeket minden baj nélkül tudott kiszabadítani. Az oltásoknál tanúsított ügyessége által számtalanoknak vagyonát mentette meg. Az

¹⁾ Csóva egy kisebb szalmaköteg, közepén kénnel és lóporral megtölve, amelyhez tapló, vagy más gyújtó zsinór vezetett.

²⁾ Jelenkor. 1836. 80. sz.

érdemes polgár neve Ördög Ferencz, ki felsőbb kitüntetésben is részesült¹⁾).

E vésznapok alatt látogatta meg a várost, illetőleg a gör. keleti hitközséget Sztankovits István bácsi ó-hitű püspök, ki az egyházi vizsgálatok megejtése és 3 napi időzés után, szept. 22-én távozott. A hitközség nagy ünnepléssel fogadta főpapját s a régi rácz polgár-örség ekkor szerepelt utoljára²⁾).

II. A negyvenes évek mozgalmái.

E korszakra esik hazánkban a társadalmi és politikai közszellem felébredése. Ennek dicsősége Széchenyi és Kossuth neveihez fűződik, kik a nemzetet a tespedésből felrázták s a közgazdasági, társadalmi, politikai és közmívelődési reformok és intézmények sürgetése és életbe-léptetése által a magyar nemzetet az európai művelt államok társaságába bevezették.

Széchenyi eszméi Szegeden is felköltötték a gondolkodást, a közjóért való fáradozást és áldozatkészséget. A pesti kaszinó mintájára, mint láttuk, 1829-ben itt is megalakult az első társadalmi egyesület, melyet később a második és harmadik követett. Ezek a társadalmi élet élénkítésén túl a városi ügyekre, a közmívelődésre s különösen a színügyre, bizonyos befolyást gyakoroltak, politikai kérdésekkel azonban nem igen foglalkoztak. Ilyenekről csak az ügyvédségben, a városházán az ügyvédek helyiségében (pertár, procura-toria) volt néha eszmecsere, melyeket a nagytekintélyű Fadgyas Pál szokott volt megindítani.

De sem az egyesületeknek, sem az ügyvédeknek a társadalomra és a közéletre nézve felrázóbb hatása nem volt, míg csak Széchenyi Szegedre nem érkezett. Széchenyi 1833. évi szept. 3-án reggel, a „Duna” gőzhajón érkezett Szegedre. Az első gőzhajó látása rendkívüli izgalmat keltett. Mindenki ismerni óhajtotta a csudás alkotást, mely az egykorú feljegyzések szerint leírhatatlan benyomást gyakorolt. „A ráczok hallgatva bámultak, feleségeik keresztet hánytak magukra; a magyarok pedig lármázva újjongtak, gyalog, lóháton és kocsikon versengve futottak a hullámok közt előre haladó hajóval³⁾).

Széchenyi a várost megtekintve, az elmaradottság, különösen a

¹⁾ Tűzveszélyek elhárítása czímű külön csomag. Szeged város közíg. levéltárában. — Jelenkor, 1836. 64. és 80. sz.

²⁾ Jelenkor, 1836. 80. sz.

³⁾ Jelenkor, 1833. 70. sz.

nagy piacznak kietlen, piszkos és szabályozatlan állapota miatt tett szemrehányásokat. Iróniával említette, hogy a 26 holdnyi pusztaságon miért nem termelnek legalább burgonyát. Nem képzelte azonban, hogy az óriási tér hetenként kétszer a vásáros kocsik tömegének elhelyezkedésére alig elegendő. Az nap a piaristák vendége volt, hol a város előkelőségei már egybesereglettek, kiket több irányban való tevékenységre buzdított. Másnap Algyőre, Pallavicini őrgrófhoz rándult ki, honnan visszatérve, a kaszinóban egybegyűlt „vacsoráló társaság” körében jelent meg, hol „szabadabban fakadozott minden tag vígadózása, midőn a hazai kaszinó-intézet nagymesterének, az ország előmenetelének tollal s értékkel buzgó előmozdítójának, hosszas élelteért jelentett lelkes kívánságok közt ürültek a pezsgőboros áldomás-poharak.” Széchenyi a város elmaradottságát ezúttal is szóvá tette s mindenkit munkára és haladásra lelkesített. Felköszöntőjében a hallgatósághoz a következő intelmeket intézte: „Ha történetből háztartásunkban téves számolás következtén deficit mutatkozik, helyre hozhatjuk azt egyszerű takarékossgal; ha egészségünk romlandóban van, értelmes orvoshoz folyamodunk s egészségünk helyreáll; ha elszakadoznak öltönyeink, a szabó fölrüház; ha az idősödés kora romboló nyomot idéz elő ingatag testünkön, egy kis mesterséges cizczoma szembetűnedező sok hiányt palástolhat még; ha unatkozunk rideg agglegényi állapotunkban, nőt veszünk, segítve van rajtunk; mi több, ha emberi gyarlóságból vétkeztünk istenünk, hibát követtünk el embertársunk ellen s lelkiismeretünkben nyugalanságot éreztünk ott, hol szívünk dobog, a javulás elhatározott ígérete mellett vétkünkötől fölöldoz bennünket az irgalmas isten könyörületes szolgálja és fölzaklatott lelkiismeretünk lecsendesül: de ha a mindennél drágább időt hasztalanul eltékozoltuk, hazánk és magunk javára kellőleg föl nem használtuk, el van az veszve helyrehozhatlanul, egy isten sem pótolhatja helyre az eltékozolt időt¹⁾).

Mély benyomást tettek ezen nyilatkozatai; de a lelkesedés csak szalmalobbanás volt, mely alig hagy nyomot maga után. Ép a hajós-gazdákhoz intézett tanácsai veszttek leginkább kárba, mert míg a Dráván már 1839-től fogva gőzhajókkal vontatták a terhelt hajókat²⁾, addig Szegeden és a Tiszán továbbra is a lóvontatás rendszere maradt gyakorlatban és tizenegy év telt el, míg a szegediek ismét gőzhajót láttak. Pedig híres és gazdag hajós népe volt ekkor Szegednek. Közülük említendő Zsótér János, úgy veje Ábrahám József, ki az 1833. évi november havában azt a feltűnést keltett vállalatot hajtotta végre,

¹⁾ Jelenkor, 1833. 73., 83. — Honderű, 1846. II. 5. l. — Pesti Napló, 1873. é. 203—204. sz. — Szegedi Híradó, 1873. 108. és 110. sz.

²⁾ Századok, 1838. 9. — Hírnök, 1839. 8. sz.

hogy az aldunai sziklás zuhatagokon minden veszedelem nélkül vezette át terhelt hajóját¹⁾. A szegedi hajósok a gőzhajózással nem tudtak megbarátkozni. Az öreg Zsótér később ugyan arra adta fejét, hogy gőz nélkül haladó hajót szerkeszt s rendkívüli áldozatok árán létesített is egy alkotmányt, de ez az ismételt javítások daczára sem birt helyéből kimozdúlni.

Széchenyi szept. 5-én tért vissza Szegedről, hol inkább a nemzeti érzelmek felköltésére hatott elevenítőleg. A magyarság beolvasztó ereje a németeskedő polgárságot mind szűkebb térre szorította, de a belvárosi plébánián még minden második vasárnap német ének és német szent beszéd hangzott. Kremminger Antalnak, midőn 1835-ben mint ifjú pap a plébániát elnyerte, első dolga volt, hogy a német éneket és predikációt megszüntette. Néhány előkelő csökönyös német pattogott ugyan e miatt, de utóbb mindenki megnyugodott. Ezentúl a német nemzetiséget már csak az időközönként megjelenő német vándor múzsa élesztgette.

A magyar hazafias érzelmek ellenben mind erőteljesebben lükettek s a magyar névért, a magyar dicsőségért, tudományosságért és művészetért való lelkesedés egyre fokozódóbb áldozatok hozatalára serkentett.

Így a magyar nemzeti múzeum létesítésére a város és a polgárság 2575 frt 27 krt áldozott²⁾; a vakok pesti intézetére is jelentékeny „ajánlások” tétettek; a nemzeti színház alapjára a város 3287 frt 20 krt, a polgárság pedig váltói 1010 frtot küldött³⁾. Lelkes fogadtatásban részesült Ferenczy szobrász terve is, ki Mátyás király dicsőségét egy nagy lovas-szobor által óhajtotta megörökíteni. A tanács által 1839. évi decz. 10-én megindított „hála ajánlások” igen szép eredménynyel folytak⁴⁾.

A nemzetiségért, a közjóért és humanizmusért való érzés, munka és áldozatkészség mind sűrűbben nyilatkozott, amire nézve kiváló hatással volt ama körülmény, hogy az 1840. és a következő évben, Pestről és Pozsonyból mintegy 20 ifjú ügyvéd került haza, eltolva a szép és jó iránt való nemes lelkesedéssel. Az ifjú ügyvédek öntudatos, következetes és kitartó munkássággal, a polgárság körében kifejtett, s fokról-fokra haladó buzdítással rövid idő alatt a város társadalmi és politikai közszellemét tökéletesen átalakították s a haladást és városias fejlődést minden téren megindították.

¹⁾ Társalkodó, 1834. júl. 2. sz.

²⁾ 1827. évi XXXV. t.-cz.

³⁾ Jelenkor, 1836. 1—1840. 49. sz. — Székely J.: Magyar játékszín. Budapest, 1887. 165. és 188. l.

⁴⁾ Tanácsí ügyiratok. — Jelenkor, 1839. 102. — Pesti Hírlap, 1842. 185.

kikérni. A kamara pedig sajátságos szűkkeblűséggel minden újabb kiadást ellenzett s a közönségnek nagyobb megterhelését gátolta, hogy ez a hadi adót könnyebben viselhesse. A kamara mintha nem is kívánta volna, hogy a város haladjon, csinosodjék, az elmaradottságból kibontakozzék, mert annyi nehézséget tudott támasztani, hogy a hatóság utoljára is kifáradva, abban hagyta jóirányú törekvéseit.

Jellemző e tekintetben a pontonier-pajta eltávolításának kérdése, amely ügy 1793. óta foglalkoztatta a hatóságot. A kincstár ugyanis a város tulajdonát képező haltéren, a vár déli kapuja és a Tisza-part között, még a törökök kiűzése után, a vízi szállítások céljaira egy nagy pajtát és más épületet állíttatott, hol a hajós katonák és a hajóvontatók, többnyire meglánczott fegyenczek tanyáztak. Idővel a katonai hajózások megszűntek, az intézmény és a dísztelen telep feleslegessé vált. 1793. évi szept. 14-én a tanács ennél fogva azt kérte, hogy a terület visszaadassék s illetőleg a ronda alkotmány eltávolíttassék. De a kincstár mit sem akart tudni a város tulajdon-jogáról¹⁾, bár a bekerített óriási területre többé egyáltalán nem volt szüksége, mert az épületekben csak egy-két rokkant katona tanyázott. Évtizedeken át hasztalan volt minden lépés. Az 1834. évi „szépítő küldöttség“ szorgalmazása következtében, az 1836. évi júl. 11-én és 1839. évi decz. 2-án kelt felterjesztésnek sem volt foganatja; pedig a hajóhídnak s illetőleg a hídfőnek kívánatos áthelyezése okából az illető területre már nagy szükség volt. A tanács már csere-ajánlatot is tett, de ez a határozata sem nyert jóváhagyást. 1841. évi júl. 30-án egy nagy vihar a rozoga pajtát végül ledöntötte s a katonaság az anyagokat elárvereztette. A fennmaradt épületekben a katonaság védelme alatt ekkor bordély-telepek keletkeztek, hol a botrányok minden napon megújultak s hasztalan volt minden tiltakozás és felirat. A város a telepet most már megváltani igyekezett, de a vételt a kamara ellenezte. Csak az 1856. évi jún. 7-én kelt helytartótanácsi engedély alapján s illetőleg 4000 frt becsár lefizetése után jutott a kérdéses telep a város birtokába, mely czután a hídbérleti vállalatnak, majd a hídbiztosi hivatalnak engedtetett át.

A feketesas-utca déli részének kinyitása is három évtizednél tovább tartó küzdelembe került. A kamara akadályain túl a forgalmi tekintetektől felettébb kívánatos utcanyitást még az illető telkek

1) A kincstár a város tulajdonjogait általában nem igen tisztelte s a céljaira szükséges területek megszerzésénél az eszközökben nem igen válogatott. Így például az udvari kamara 1772. évi nov. 27-én a tanács tagjait felfüggesztés és elbocsátás terhe alatt kötelezte arra, hogy az újabb kincstári sópajták felállítására szükséges területeket a város ingyen engedje át. Mégis utóbb ugyanezen területeket magas értékben kelle visszaváltani.

tulajdonosai is nehezítették, kik az ellenértékül felajánlt értékesebb telkeket és az azon emelendő új épületeket sem voltak hajlandók elfogadni. A nagy piacon keresztül-kasul vonuló s a beomlásoktól mind jobban kiszélesedett bűzös nyílt csatornákat is csak hosszas kérelmezés után lehetett megszüntetni. Pedig az árkokon átvezető pallóhidak fenntartási költségei évek során át többre rugtak, mint amennyibe a fedett csatornák kerültek.

Ilyen akadályokba ütközött a szegény-ügy rendezésének kérdése is. A hatóság már 1833. évben megszüntetni óhajtotta a nyilvános koldulást, még pedig a lakosságnak önkénytes adakozásaiból előálló segélyalap létesítésével. De a lakosság adományai igen csekély mérvűeknek ígérkeztek s így a tanács azt tervezte, hogy a közadókól fogja szegényeit eltartani és segélyezni. De ehhez a kamara és a helytartótanács a szükséges engedélyt nem adta meg.

Ily körülmények közt a felsővárosi társalkodási egyesületnek 1841. évi nov. 31-én tartott közgyűlésén az ifjúság nevében Osztróvszky elragadó szónoklattal azon indítványt terjesztette elő, hogy más városok példájára vegye a társadalom kezeibe az ügyet s a nyilvános koldulások erkölcsi káros hatásait és veszélyeit megszüntetendő, alakíttassék egy szegényápoló-egyesület, mely tagjainak önkénytes adományaiból egyrészt a valóban eltartást igénylő szegényeket segélyezze, másrészt pedig egy majdan létesítendő dologház által a munkaképeseknek keresetet biztosítsanak¹⁾. Az egyesület közhelyesléssel fogadta az indítványt. Mielőbb elkészültek az alapszabályok, összeírták a koldúsokat s a szegényápoló-egyesület, vagy közönségesebben koldús-egylet, még az évben Tari Pál tanácsnok elnöklete alatt meg is alakult.

Aláírások által több évre biztosítva látszott a szegények segélyezési ügye, de az egyesület csak a felsővárosi szegények eltartását karolta fel. E példa azonban a rókusai, majd a belvárosi polgárookra is buzdítólag hatott. Ezek is megalkották a városrészi egyesületet, sőt még alsóváros sem maradt el. A belvárosi egyesületnek Petrovits István főjegyző lett az elnöke. A városrészi egyesületek autonómiájukat megtartva, minden hónapban közös üléseket is tartottak, hol a segélyezések mérvét és módját egyöntetűleg megállapították. 1844-ben az egyesületnek 2379 frt 07 kr. bevétele és 1162 frt kiadása volt. Ebből 73 belvárosi, 41 felsővárosi, 44 rókusai, 39 alsóvárosi, összesen tehát 180 keresetképtelen szegény nyert ellátást. 1846-ban az egyesület már a dologház felállításának kérdésével foglalkozott, de az 1848. évi mozgalmak napok következtében az egyesületek ideiglenesen feloszlottak s vagyonuk a város tulajdonába ment át²⁾.

¹⁾ Pesti Hírlap, 1841. 38. sz. Osztróvszky cikke a koldúsokról.

²⁾ Az egyesületek nyilvánossá tett évi számadásai.

Az egyesületek közös ülései mind népesebbek lettek, mert az ifjú ügyvédek az elszegényedés okairól vitákat keltve, a társadalmi és politikai kérdéseket mélyrehatólag bonczolgatták s ez úton általában a közügyeket megbeszéléseik körébe egészen bevonták. Az érdeklődést minden iránt felkeltve, a testvériességet s a közös érdekek előmozdítására szolgáló egyesületeket tovább fejlesztették.

Felsőbb engedély alapján ugyanis más városok példájára, 1840. évben Szegeden is felállított és újra szerveztetett az egyenruhás és fegyveres polgárőrségi intézmény, mely a francia háború befejezése után lassanként egészen feledésbe ment. Most, hogy újra életre kelt, az ifjúságnak buzdítása következtében a polgárőrségbe a régi polgárok mind nagyobb számmal léptek be, sőt az új polgárok már azon kötelezettséggel vétettek fel, hogy magukat egyenruházni s a fegyver használatában tökéletesíteni tartoznak. A polgárőrség feje a főbíró volt, ezredesi ranggal. A főbb és alantas tisztségeket választás útján töltötték be. Kezdetben kevesen voltak, de csakhamar 400 gyalog és 150 lovas főre szaporodtak. Utóbb már még egyszer ennyien voltak. De nem városrészi századok szerint, sem nem nemzetiségek szerint alakultak, mert most kizárólag magyar vezényszó alatt szolgáltak. Az egyházi és polgári ünnepek alkalmával rendszerint teljes számmal kivonultak s érdekes látványt képezett maguktartása és ügyes mozdulataik. Lonovics püspöknek 1841. évi nov. 22-én, a következő évi május 25-én s az 1844. évi december 3-án történt szegedi látogatásai alkalmával — továbbá József nádor 1846. évi november 12-én, nádorságának félszázados fordulója alkalmával tartott ünnepségen és még számos más esetben az ünnepélyek sikerét és hatását az ő szereplésük emelte¹⁾. István nádor körútja alkalmával Szabadkára 200-an rándultak át s támogatólag résztvettek a város minden társadalmi mozgalmában.

Hogy az országos védegyeletnek 1845. évi májusban Szegeden is „osztálya“ alakult, az különösen a polgárőrség érdeme, melynek tagjai aláírással kötelezték magukat, hogy csakis „honi“ czikkeket vásárolnak. Ennek következtében a hazai gyártmányoknak Szegeden külön raktárai és áruhelyei keletkeztek, de a védegyeleti mozgalmaknak legtöbb előnyét Felmayer Antal élvezte, kinek az 1842. évi első hazai iparkiadáson feltűnést keltett kékfestő czikkei nemcsak Szegeden, hanem a környéken is nagy kelendőségnek örvendettek²⁾.

Az ifjúság a polgári őrseregnek és a védegyeleti osztálynak mozgal-

1) Nemzeti Újság, 1841. II. félév 100., 1842. I. félév 50 sz. 1846. 397. és 1847. 500. sz. — Pesti Hírlap, 1841. 99. sz. — Budapesti Híradó, 1844. év 101. sz.

2) Kossuth Lajos: Jelentés az első magyar iparműkiállításról. Pest, 1843. 16. l. — A védegyelet szegedi osztályának 1846-ban készült zászlója a városi múzeumban.

maiban és gyűléseiben is élénk részt vett. De itt is az ország politikai viszonyaira terelte a közfigyelmet s minden alkalmat megragadott, hogy a polgárság közérzetében meggyökeresdjék az az óhaj és követelés, hogy az ország rendi szerkezetének át kell alakulni s mind a törvényhozásnak, mind pedig a vármegyéknek és a városok választott közegeinek a népképviselőt elve szerint kell szerveztetni.

Az országgyűléseken ugyanis a városi követeknek csak egy szavazata volt. A vármegyék pedig csak az esetre lettek volna hajlandók a városi követeket az egyéni szavazati joggal felruházni, ha küldetésüket nem a tanácstól nyerik, mely a kamarától s illetőleg a kormánytól való függőségénél fogva szabadon nem is választhatott. Azon időben ezt a kérdést, mely a rendeket már az 1836. évi országgyűlésen is nagyban foglalkoztatta, a városok coordinációjának nevezték.

Az ifjúság minden összejevetel alkalmával ezt a kérdést bonczolgatta, úgy hogy utóbb már a választott község is foglalkozott ez ügygel. Osztróvszkynek a Pesti Hírlapban különböző alkalomból megjelent cikkei úgy hatottak, hogy nemcsak a választott község, de még a tanács is, mely jó részben conservatív érzelmű volt, lassanként a haladás útjára terelődött. A többi közt az elítélt raboknak nyilvános botozásáról, Tóth Mihály ügyvédnek „nyelvkötési“ (silentium) esetéről, a tárgyalások nyilvánosságáról szóló cikkei keltettek nagyobb figyelmet¹⁾.

A választott község 1841. évi máj. 2-án „közakarattal el is határozta, hogy ezentúl tanácskozmányait nyilvánosan tartja. A felsőbb hatóság azonban e határozatot megsemmisítette, de azért a következő évi február 10-én tartott „elegyes ülés“ (a tanács és a választott község) mégis kimondta, hogy az adókievető 30 tagú küldöttségnek tárgyalásai nyilvánosak legyenek már annál fogva is, mert az 1715. évi 77. t.-cz. értelmében az adókievetéseknél és az adószámadások készítésénél minden adózó jelen lehet. A törvény ezen világos rendelkezése azonban Szegeden végrehajtva soha sem volt s ennél fogva a tanács most kifogásolta a küldöttségnek ily alapon való eljárását. Az üléseken az ifjúság mégis megjelent, miből a tanács és az ifjúság közt való összeütközés származott, mi az ifjú ügyvédek iránt eddig is megnyilatkozás rokonszenvet még inkább fokozta²⁾. A tanács azonban csakhamar belátta, hogy a növekedő áradattal megküzdési képtelen, azért utóbb a nyilvánosság érvényesülése előtt szemet hunyt.

A polgárságnak a közügyek iránt való érdeklődését még inkább felkeltőtte az, hogy az ifjúság Csongrád vármegyének az 1840-ik évi országgyűlés után haza érkezett egyik követe, Klauzál Gábor tisztelére tüntetést rendezett. Ez abból állt, hogy az ifjúság Klauzál lakása előtt este a zenekarral megjelent s Osztróvszky lelkes üdvözlő

¹⁾ Pesti Hírlap, 1841. évi 86. és 1842. évi 159. sz. stb.

²⁾ Pesti Hírlap, 1841. 38., 86., 119., 139., 159., 239. sz.

szózatot intézett az ünnepelthez, magasztalva az ő hazafiúi érdemeit s a szabadelvű eszmék diadala végett az országgyűlésen és vármegyei ülésein kifejtett tevékenységét.

Abban az időben ez a rend és nyugalom elleni nagy kihágást képezett. Klauzált a legnagyobb mértékben meglepte ez a fejlemény s nem is késett kijelenteni, hogy ilyesmire ő ép Szegeden legkevésbé számított. Hisz országosan ismert és tisztelt nevét, hazafiúi érdemeit, magas műveltségét itt csak szűkebb körben ismerték. Legtöbbször csak annyit tudtak felőle, hogy „szörnyen okos ember“ s hogy a választott községben annak idején ő erőltette azt a népszerűtlen indítványt, hogy a juhos gazdák legelőbért fizessenek. Hogy az ország első publicistái közé tartozott s hogy Deák Ferencznek legbensőbb barátja és támasza volt, arról kevesen beszéltek. De mostantól fogva nevét általában magasztalólag emlegették.

A tisztelgés után az ifjúság és a közönség a kaszinóban seregelt össze, hol a szabadelvű párt törekvéseit lelkes szónoklatokban magasztalták, mely alkalommal a tanács egyik becsvágyó tagja, Petrovits István főjegyző, az új áramlathoz csatlakozását jelentette ki. Itt tűnt fel Somogyi Antal, azelőtt Pozsony vármegye aljegyzője, a hírhedt szathmári 12 pontnak (mely az 1848. évi márcz. 15-iki pontokkal csaknem azonos volt) szerzője, ki ugyanezen időben telepedett meg Szegeden és Osztróvszkyval együtt Szeged társadalmi és politikai viszonyainak átalakításában tevékeny részt vett.

Az ifjúságnak ily irányú mozgalmaitól után a választott községben felmerült az a nézet, hogy az országgyűlési követküldés és a követűtatás készítésének joga nem is annyira a tanácsot, hanem inkább a választott községet s illetőleg a polgárság egyetemét illeti. Fadgyas előterjesztései alapján az 1842. évi ápr. 10-én tartott ülésen a választott község már egész hévvel követelte, hogy e fontos politikai jogban a polgárság is részesíttessék¹⁾. Felirat intéztetett ennél fogva a helytartótanácshoz, hogy a követűtatás készítése alkalmából a polgárság befolyása is biztosíttassék olyképp, hogy minden 5 ház lakossága az ülésre egy-egy képviselő küldésére jogosíttassék fel. A helytartótanács azonban e kívánságot csak 42 képviselő választására szorította²⁾. Ez is vívmány volt s a polgárság képviselőiül többnyire az ifjú ügyvédek választattak meg.

Az útasítások 1843. évi márczius havában készültek el. 26 pontozatba foglaltattak a legszabadelvűbb irányú reformok, melyek ország-szerzte feltűnést keltettek. A többi közt kiterjeszkedett az a polgári házasság behozatalára, a statisztikai hivatalok szervezésére stb.; a

¹⁾ Pesti Hírlap, 1842. 139. sz.

²⁾ Jelenkor, 1843. 37. sz.

szab. kir. városok rendezésének kérdése pedig a részletekre is kiterjedő megállapodásokat tartalmazott¹⁾. Ezen útasítás alapján a kibővített választott község 1843. évi május 2-án a követválasztást is megejtette. A választott község tagjai közül, sőt az ifjú ügyvédek sorából is történtek ezúttal már jelölések, mindazáltal követekül Szilber Antal és Aigner Ferdinánd tanácsstagok választattak meg²⁾. Nemesak az útasításoknál, hanem egyéni tulajdonságaiknál fogva is, a város követei az országgyűlésen közfigyelemben részesültek s Szeged mintegy „vármegye“ számban szerepelt. Szilber kedélyes modoránál fogva volt kedvelt, Aigner pedig nagy készségénél fogva aratott hatást³⁾.

A városok rendezésének ügye elő is került az országgyűlésen. A javaslat a városoknak 16, illetőleg 32 szavazatot juttatott volna. De a kormány érdekeinek képviseletére a városokban kinevezendő „főfelügyelők“ hatásköre olyannyira kiterjesztve lett, hogy az általános visszatetszést keltett. A városi követek közül többen megnyugodtak ezen javaslatban, Szeged követei azonban tiltakoztak ellene⁴⁾. Szegeden is nagy visszatetszést keltett ezen javaslat, úgy hogy Osztróvszky feliratot készített ellene, mely több ezer aláírással ellátva az országgyűlés elé is került, hol nagy tetszéssel fogadtatott⁵⁾. A javaslatból nem is lett törvény, amint hogy az 1843—44. országgyűlés a kormány makacs konzervatív álláspontjánál fogva általában meddő maradt.

Leverő hatást keltett a követeknek az országgyűlés eredményéről, 1845. évi február havában a választott községnek zárt ülésében tett jelentése⁶⁾; még inkább a kormánynak az az eljárása, hogy Szilber Antal tanácsnokot ezen állásától megfosztotta. Lengyel Pál tanácsbelivel fennforgó rokonságát találták erre nézve ürügyül, bár ez a körülmény 1833. óta közismeretű volt.

Az ifjúság erélyét és küzdelmeit azonban a reactio szele le nem hűtötte. A közteherviselésről szóló törvény ugyan még meg nem alkotott, de az elvet tényleg végrehajtották. Az évenként megújuló adókievetések alkalmával az adóreform kérdése is mindenkor fel szokott merülni. Az 1842. évi július 10-én tartott egyes ülésen Osztróvszky hatásosan fejtegette az eddigi adórendszer fonásait s a „fejadó“ és „jövedelmi“ adó behozatalát sürgette. A többi közt a földadókataszter elkészítését hangoztatta annyiival is inkább, mert a város határának háromszögletesen alapuló részletes felmérését

¹⁾ Lásd a Követküldés fejezet alatt.

²⁾ Pesti Hírlap, 1843. 239., 241., 252. — Hírnök, 1843. 42. — Jelenkor, 1843. 37. sz.

³⁾ Beksics G.: A demokraczia Magyarországon. Budapest, 1881.

⁴⁾ Pesti Hírlap, 1844. év. 320. sz.

⁵⁾ Jelenkor, 1844. év 55. sz.

⁶⁾ Budapesti Híradó, 1845. 139. és Jelenkor, 1845. 4., 30., 55. sz.

és térképezését ép az időben fejezte be Giba Antal mérnök¹⁾, úgy hogy a hitellekkönyvnek készítése is már munkába vétetett. Ezzel óhajtotta volna a földadótelekkönyvek készítését egybekapcsoltatni. A házakat is nem értékük, hanem jövedelmezésük, illetőleg a lakrészek osztályozása alapján kívánta volna megadóztatni.

A választott község mindezen elveket helyeselte, sőt a jövedelemadó osztályzatait meg is állapította. De az életbeléptetésre még sok előmunkát igényeltetett. A közteherviselés elve azonban olyképp nyert mégis megoldást, hogy az adómentességet élvező honoratiorok (ügyvéd, orvos, mérnök, tanító, köztisztviselő) ezen kiváltságaikról lemondtak. Az 1845. évben írásos nyilatkozatot terjesztettek be, melynek alapján megadóztatásukat óhajtották. Osztróvszky gyűjtötte egybe a 77 nyilatkozatot, mely oly hatást gyakorolt a többi esőkönösökre, hogy utóbb ezek is csatlakozásukat nyilvánították s az 1846. évben a nemesek kivételével a polgárok mindegyike a közterhek arányszerű viselésében már részt vett²⁾.

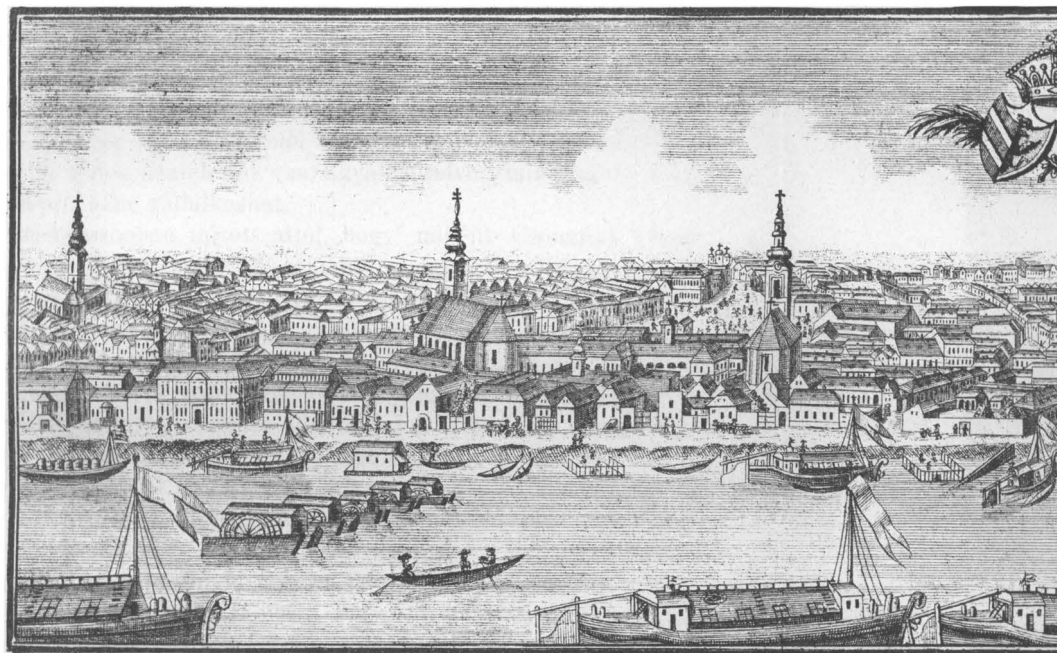
Az időben ez nagy vívmány volt, melynek Csongrád vármegye közeletére és politikai pártküzdelmére is meg volt a maga nyomatékos hatása. A vármegye szabadelvű pártja ugyanis ez időben sűrűn egybeseregelt Szegeden s Klauzál vezérlette alatt több tanácskozmányt tartott, hogy a konzervatívek erejét ellensúlyozza. Ezen összejöveteleknél a szegedi ifjú ügyvédek sok szolgálatot teljesítettek s így a vármegye ellenzéke oda törekedett, hogy a megye székhelye a félreeső Szegvárról Szegedre helyeztessék át. 1841. évi szept. 13-án a vármegye katonai laktanyának fel is ajánlotta a megyei székház épületet s a város is kijelentette, hogy az új székház czéljaira készséggel átenged egy alkalmas ingyentelket³⁾. De a konzervatívek hamar észrevették, hogy reájuk mily hátrányos következményű lehet a szabadelvű és demokratikus Szegedre való áttelepülés, azért is a terv nemcsak hogy abban maradt, sőt az 1846. évi decz. 20-án tartott ülésen még az „oly igen káros vidéki befolyás“, vagyis a szegedi értekezletek miatt is felszólalások történtek⁴⁾. Csongrád megyében a maradék mind több tért hódítottak s Klauzálnak az 1845. évi szept. 15. ülésen a közteher-

1) A város határterületének részletes felmérése és térképezése még 1834-ben elrendeltetett. Giba vállalkozóval az erre vonatkozó szerződés 1836. évi aug. 31-én kötött meg. A vállalat árában 21,000 forint fizettetett ki. Összesen 10 mérnök segédkezett a kitűnő mű létrehozatalán, mely még mai napon is közhasznúnak bizonyul. A telekkönyvezést Német János mérnök 1845—46-ban hajtotta végre.

2) Pesti Hírlap, 1842. 119., 159., 162., 181. sz. 1846. év 665. sz. — Jelenkor, 1842. 59. s 1845. év 35. és 100. sz.

3) Világ, 1842. 24. sz. — Nemzeti Újság, 1841. II. félév 82. sz.

Budapesti Híradó, 1846. 311. sz.



100 Jan. 1844. reg.

Nemes Szabad Királyi Szeged Vár

Übersicht der königl. Freystadt S.

Szeged a Tiszaparttól tekintve 1844-ben. A régi iparos



Reiser mecz. Budán.

Úrofsának Banát felől való Tekéntete.

Szegedin von der Bannater Seite.

rossagédek vándorkönyveiben lévő rézmetszet hasonmása.

viselés iránt tett indítványa megbukott. E hírre a szegedi ifjú ügyvédi kar a betegen hazaérkezett Klauzál tiszteletére szept. 22-én fáklyászenét rendezett. Kiss Károly nagyreményű ifjú juratus lelkes szavakban ünnepelte a hazafit s kíméletlenül ostromozta a kormányt és pártját, mely a haladást úgy sem fogja meggátolni s az akadályok gördítése által csak a vihar kitörését idézik elő¹⁾.

Ez volt az első fáklyászene Szegeden. De az ifjú szónok tüzes szavai a királyi ügyészségnek is tudomására jutottak, ki a választott községtől most azt követelte, hogy az ezek jelenlétében tartott lázító és állítólagos felségsértő beszéd miatt a bűnvizsgálat megejthetése tekintetéből tegyen feljelentést. A választott község azonban kijelentette, hogy a felség iránt alattvalói hű érzelmekkel s a kormányhatóságok iránt is teljes tisztelettel van ugyan eltelve, mindazáltal a feljelentő szerepre nem vállalkozhat.

Az ifjúság azonban tartott attól, hogy miként Csongrád vármegyében, úgy Szegeden is felülkerekedik a reakció. Ott ugyanis az 1845. évi decz. 16-án tartott követjelentési gyűlésen vérengzések történtek s az ugyanazon évi 18-án s 20-án folytatva tartott ülésekre katonai fedezetet kelle kérni. Így a szabadelvű párt megrettentve lévén, az ülés a konzervatívok teljes diadalával végződött. A következő évi április havában tartott tisztújítás alkalmával a szabadelvű párt jelöltjei, Kárász Benő alispán s Rónay Mihály főszolgabíró, Bene Antal administrator önkénykedéseit következtében megbuktak. A megyegyűlésről visszatért két jelölt tiszteletére az ifjak május 3-án, több ezerre rugó polgár részvételével ismét fáklyásmenetet rendeztek. A tüntetés után a vezetők az alsóvárosi kaszinóban seregelték össze, hol lelkes üdvözlések közt a szabadelvű párt vezéreül a város legtekintélyesebb polgárát, Korda Jánost kiáltották ki²⁾. Az ő tekintélye és befolyása nagyban ellensúlyozta a konzervatív hajlamú Wöber főbírónak és a tanács többi tagjainak törekvéseit. A választott község sem tágitott álláspontjából s a korábbi útasítások fenntartásával, az 1847. évi október havában a pozsonyi országgyűlésre követekül Wöber György és Rengey Nándor tanácsbeliek választattak meg. Felsőbb rendeletnél fogva ugyanis a választásnak ekkor a beltanács tagjaira kelle szorítkoznia.

Az ifjúság által megindított és vezetett ezen társadalmi és politikai mozgalmakkal párhuzamosan fejlődtek a város haladását és a polgárisodást biztosító különféle intézmények s azon munkálatok, melyek a forgalom emelését és a város csinosodását mozdították elő. Miután a közügyekkel mind többen foglalkoztak, minden oldalról tervek és javaslatok merültek fel, hogy miként lehetne az elmaradottságot helyrehozni s a közjót legsürgősebben előmozdítani.

¹⁾ Pesti Hírlap, 1845. 555. sz. — Pesther Zeitung 106. sz.

²⁾ Pesti Hírlap, 1846. 672. l.

A forgalom emelésére 1841-ben a Kistelekre vezető út kiépített. Nyáron a feláradó homoktól járhatatlan utat szikfölddel megborították s 4000 forint költséggel oly állapotba helyezték, hogy az mint műút két évtizeden át a közlekedés érdekeit tökéletesen biztosította¹⁾. A szabadkai országút hasonlóképp jókarba helyeztetett. Így azután Ausländer és Bach vállalkozók „gyorsutazási vállalatot“ rendeztek be, amelylyel az útasok rövid idő alatt s aránylag kevés költséggel s az utazási veszélyek lehető kevesbedésével juthattak el Pestre és Temesvárra²⁾. Ez a vállalkozások iránt való bátorságot fokozta. Idegenek és külföldiek most már mind sűrűbben fordultak meg Szegeden s a város fiai közül is mind többen szálltak ki a nagyvilágba, kik haza térve külföldi tapasztalataikat polgártársaikkal közölték. 1842-ik nyarán 18 évi távollét után Maróthy István került haza Perzsiából, hol a sah udvari orvosaként működött³⁾. 1845-ben pedig Puneik János érkezett meg Amerikából, melynek csodás haladásáról és saját-szerű intézményeiről alig győzte polgártársait tájékoztatni⁴⁾.

Az utak jókarba helyezése következtében a piac még élénkebb lett. Különösen a gabonát és dohányt fuvarozták ide. Az utóbbit báró Sina és Wodianer vásárolgatta, kik a várostól megszerzett Sina-féle telken pajtákát emeltettek, hol több száz munkás állandóan foglalkozott. Gyár-épületek emelését is tervezték, amint erre szerződésszerűleg kötelezve is voltak⁵⁾. De az 1850. évben bekövetkezett változásoknál, valamint a

1) Nemzeti Újság, 1841. év II. félév 95. sz.

2) Szeged v. közig. levéltára. — Hírnök, 1844. év 55. sz. — Budapesti Híradó, 1845. 191. sz.

3) Vámbéry: Vándorlásaim Perzsiában. Pest, 1867. 267. l.

4) Nemzeti Újság, 1842. II. félév 61. — Világ, 1842. 64. — Budapesti Híradó, 1846. 412. sz.

5) Báró Sina Györgynek vállalkozásai, a Pest-szegedi csatorna létesítésére vonatkozó tervei, Szeged közgazdasági viszonyai emelésére igen kedvezők és biztatók voltak. Sina Györgyöt azért a tanács díszpolgárul megválasztotta s részére a következő oklevelet adta ki:

„Mi szab. kir. Szeged város főbírája, polgármestere s tanácsa adjuk tudokra jelen levelünk rendeiben mindenknek, hogy miután dicsőségesen országgló kegyelmes koronás királyunk szolgálatát, a közjót, s városunk további szabad maradáhatását és javát tárgyazó ügyek s állapotoknak fölvételök, folytatásuk s elintézésük végett mai alúlírt napon s évben egybegyülekezvén, tanácsulést tartottunk: akkor kellő méltánylási elismerés mellett megfontolván s tekintetbe vevén hodosi és kizdiai szabad zászlós Sina György úr ő méltóságának, görög kir. Megváltó, s török császári Nischani Iftihar jeles rendek vitézének, görög királyi általános ügyvivőnek, egy ósztriai szabadítékos pénzváltó intézet igazgatójának, több tek. ns. megye táblabírájának, a görög nem egyesült szertartási iskolai alapítványokat

szerződés eltévelyedésénél fogva ezen kötelezettség teljesítése abban maradt. A gabonaféléket a Dercsényi-féle gyári vállalat vásárolgatta. Báro Dercsényi János udvari kamarai előadó és testvére, kik előbb a városnak szőregghi albérlői voltak, a széképület mellett lévő üres telket s a felső Tiszaparton elterülő „ingyenes“ dülő egy részét 1840-ben a várostól kedvező módozattal megvásárolták, hogy ott szesz és keményítőgyár épületeket emeljenek. Az építkezéseket meg is kezdtették s az üzem biztatólag fejlődött, de a vállalat mégis csődbe jutott. Még a város betáblázott követelései is elvesztek¹⁾.

Ezen gyáripari vállalatoknál fogva Szeged piacza oly jelentőségre emelkedett, hogy a nagy gabonaforgalomra s az ebből folyó üzérkedésekre tekintettel, midőn az 1840. évi országgyűlésen a váltótörvényjavaslat tárgyalatott s a váltótörvénytörvények elhelyezése szóban forgott, Szeged is ki volt szemelve egy ily törvénytörvény felállítás helyéül. Csanád megye és Szabadka város hathatósan támogatta ugyan Szeged igényeit, de azért a törvénytörvény mégsem itt, hanem Aradon állítottatott fel²⁾.

A közlekedési állapotok a város belterületén is nagyot lendültek.

kezelő biztosság tiszteleti tagjának, a fels. királyi szék s azzal rokon összeforrásbani hazánk javokra és hasznokra intézett minden alkalomkori honfias szolgálatait, közhasznú vállalatok s intézetek kivitelőkben s létesítésekben kitüntetett jeles készségét és csüggedhetlen munkásságát — nem régiben a Duna folyó veszélyes kidagadásával kiszámíthatatlanul károsított testvér Buda és Pest fővárosok ínségbe süllyesztett lakosinak segélyökre az emberiség oltárára bőkezűleg emelt áldozatait, a honi kereskedelem nagyobb virágzására segélésében kiismértetett lelkeségét — a már-már hanyatlott dohánytenyésztésnek sok ezer termesztő javára a kellő segély kiszolgáltatásával általa új életre hozását, s végre városunk keblében számos szegény családnak, élelmük és szükségeseik fedezésökre egy újabb keresetesi forrásnak általa történt felnyitását — fentisztelt szabad zászlós úr ő méltóságát városunkbani polgári czímmel megtisztelni, felruházni s megajándékozni, úgysszinté többi polgáraink díszes sorába írni s beiktatni örömmel készkedtünk, adván, engedvén s ajándékozván fentisztelt szabad zászlós úr ő méltóságának mindazon igazakat, jogokat, mellyekkel városunk többi szabados polgárai a honi törvények és szabadságleveleink tartalmaiknál fogva élnek, díszlenek s birnak, a köz igazság úgy hozván magával. Költ Szegeden 1839. évi bűjtélő hó 25-dik napján tartott tanácsülésből. — Megolvasta, és kiadta Miskolczy István m. k. tek. ns Csanád megye tőrája, s a tisztelt ns város aljegyzője.“ (P. H.)

1) Szeged v. közig. levéltárában, külön kezelt nagy iratesomag. A f. v. gyártelepet 1844-ben közárverésen utóbb Schmidt (Kovács) Ferencz városi hídbérlő, a belvárosi telket és félbenmaradt épületet pedig Zsótér János szerezte meg.

2) Konkoli Thege Pál: Az 1840. évi országgyűlés. Pest, 1847. II. k. 201. és 202. l. — Jelenkor, 1840. 49. sz. — Hírnök, 1840. 48. sz.

mert nagy arányú kövezési munkálatok indultak meg. Az első kövezet, mely a „nagy piac”-tól a sóházig vezetett, húsz évi vajadás után 1840-ben vétetett munkába. A következő évben a piacon keresztül a hidig terjedőleg a kocsiutat hasonlókép kikövezték. 1845—47-ben a budai országút kövezete készült el a mai gázgyárig, a Szentháromság-utczáé pedig a Bokor-utczáig¹⁾. Innen a további kövezések csak 1854-ben készültek el.

A gyalogjárók is ezen időszakban létesültek. 1845. évi okt. 1-én a külvárosi utczákban deszkapallókból való járók készítése határozottatott el, azon módozattal, hogy ezeket a belvárosban 2 év mulva, a külvárosokban pedig 5 év mulva téglajárókkal cserélik ki²⁾.

A Tiszán át való közlekedés akadálytalan fenntartására az állandó híd kiépítésének terve már ekkor felmerült. A választott község 1842. évben a lánczhid-építés tervezetével behatóan foglalkozott. 1845-ben küldöttség is alakult a terv kivitelére. Mintegy 500,000 forint költség forgott szóban, azért sokan faszerkezetű híddal is megelégedtek volna, mert még ennek költségeit is kölcsön útján kellett volna előállítani³⁾.

A kölcsön különben akár kisebb, akár nagyobb mennyiségben felveendőnek mutatkozott, mert a kövezetek kiterjesztését mindenki sürgette. A rakodópart kiépítésére is elkészültek a tervek s ez egymaga 300,000 forintot igényelt volna. A nagy kölcsön törlesztését olykép tervezték, hogy a közlegelőből 50 holdas részletekben, 24,000 holdnyi terület, 30 évi bérhasználatra kihasítottatott s a befolyó bérpénzek a kölcsöntőke és kamat törlesztésére szolgáltak volna. Többen azonban elleneztek a kölcsön felvételét. E helyett azt ajánlották, hogy a város közbirtokából megfelelő részletek eladassanak s a pusztákra falvak telepíttessenek. A befolyó vételárak a város különféle közszükségleteinek sorozatos megoldására fordíttassanak s egymást követőleg építtessék fel az állandó híd, a rakodópart, kikötő, színház, kórház stb. Mindezen tervek s javaslatok széleskörű érdeklődést keltettek. Kolb Ádám, Petrovics István tanácsbeliek, úgy Korda János és Nagy Pál választott községi tagok saját álláspontjukat még külön-külön röpiratokban is fejtegették.

Tehát mint látjuk, a haladás és kibontakozás jelei minden téren és minden irányban megnyilatkoztak. Általában még az építkezések is lendületet nyertek s nemcsak a piacon, hanem a forgalmi élénkebb helyektől távolabbra eső utczákban is emeletes házakat kezdettek

1) Az első kövezési munkálatokat Gerstl testvérek hajtották végre.

2) Nemzeti Újság, 1841. II. félév 56., 95. — Jelenkor, 1840. 49., 1845. 35. és 55. sz. — Hírnök, 1840. 48. és 1844. 92. sz. — Pesti Hírlap, 1845. 585. és 1846. 665. szám.

3) Nemzeti Újság, 1842. I. félév 63. sz. — Jelenkor, 1845. 30. sz.

építeni. A többi közt 1845-ben épült a Kárász-féle terjedelmes emeletes ház, melynek csak egy bolthelyiségeért, akkor feltűnő magas, 1150 frt bért fizettek¹⁾.

A gyakori tűzveszélyeknél fogva eltiltották a gyékény és nádtetők megújítását. A deszka-kéményeket le kelle rontani s helyettük mindenfelé téglával boltozott kéményeket építettek²⁾.

Petrovics István 1843-ban gőzfürdőt létesített³⁾ s a hatóság a közönség üdülésére 1845-ben, felsővároson a „makkos erdő“ és „nyargali“ ligeteket, 1846-ban pedig a vár déli oldalán, az egykor oly híres sétakertet (promenade) létesítette. Ez utóbbi helyen 1847-ben már egy csarnok is épült. A polgárság tudatában már az a felfogás kezdett ekkor megerősödni, hogy Szeged nemcsak 50,000 léleknyi népességénél, hanem közgazdasági fontosságánál és különféle régibb és újabb intézményeinél fogva az országnak második s az alföldnek fővárosa⁴⁾.

Ilyen intézmény volt a Szeged-csongrádi takarékpénztár, mely a nagymérvű uzsorának megszüntetésére, a takarékoság és tőkegyűjtés meghonosítására alapított. Az időben Szegeden a magánhitelezők általában 12—15%-tőli kamatokat szedtek, de volt eset, hogy a szorongatott adós 30, sőt 40%-ot is kényszerült fizetni. Az 1840. évi váltótörvény és az eljárás sajátos gyorsasága sok adóst és még több jóhiszemű aláírókat oly zavarokba sodort, hogy számtalan érzékeny károkat szenvedtek. Klauzál Gábor kezdeményezésére emélfogva az 1845. évi április 3-án, 50 frttal befizetendő 500 részvény alapján a „humanitarius“ intézmény, mely Vásárhelyen, Szentesen és Csongrádon is fiókokat óhajtott felállítani, létre is jött. Jótékony hatása legott érezhető volt, ámbar az uzsorások nagy mérvű kölcsönigényekkel álltak elő, hogy az olcsó pénzt magasabb kamatozással gyümölcsöztessék. Így az intézet mihamarább a hitelek maximumának meghatározásával kényszerült a visszaéléseknek elejét venni.

A hasznos és kedvező fejlődésű intézetnél a betétek is oly kedvezőleg emelkedtek, hogy a legszegényebb néposztály hiteligenyeinek kielégítésére már a zálogház felállításának tervével is foglalkoztak⁵⁾.

Egy másik ilyféle új intézmény volt a tiszai rendszeres gőzhajó-

1) Budapesti Híradó, 1845. 162. sz.

2) 1842-ben s 1846. évi júniusban ismét gyakori tüzesetek voltak, mely alkalommal a pipázási tilalom megújított; de ugyanekkor a kötelező kéményszeptési indítvány megbukott. (Jelenkor, 1842. 40. sz. — Budapesti Híradó, 1846. 374. és 412. sz.) 1846-ban Tápé egy része is elhamvadt, mely alkalomból a város 2000 frt segélyt osztott ki jobbágjai között. (Budapesti Híradó, 1846. 412. és 444. sz.)

3) Az első gőzfürdő Budán, a Rudas-fürdőben, 1832. évben nyílt meg.

4) Jelenkor, 1845. 55. sz.

5) Jelenkor, 1845. 18. — Pesti Hírlap, 1845. 585. sz.

járatok megindítása. A szegedi hajósgazdák 1844-ben egy „tiszai gőzhajózási társulat” megalakítását tervezték. Már biztosítottnak látszott az 550 drb 200 frtos részvény kibocsájtása útján előállítandó alaptőke, midőn az 1844. évi november 20-án, Szegeden váratlanul megjelent a Dunagőzhajózási-társulat Hermine nevű hajója. Cesare delle Grazie felügyelő a tanácsesal legott tárgyalásokat kezdett a kikötő és parthasználat ügyében s biztosította a várost, hogy a hajójáratok rendszerezsek lesznek. A vállalat iránt a hatóság kedvező hajlamokkal volt eltelve. Ingyen engedett át 60 ölnyi partvonalat a hídon alúl, hogy ott „rakhelyeket és tárházakat” emelhessen. Elengedte a karópénzeket és hídnyitási díjakat s biztosította a társulatot védelméről. Így a következő évben már Szolnokig jártak a Hermine, Pannonia és Attila nevű gőzösök, melyekhez utóbb a „Szeged” nevű is járult.

A szegedi hajós-gazdák terve ennek következtében félbemaradt. Ámde a „tiszai gőzhajózási-társulat” vállalata más oldalról újra felkaroltatott. Gr. Andrassy Gyula és Széchenyi István 1846-ban Debreczenben ülészetek ez ügyben, kibocsájtották a részvények aláírására való felhívásokat is, de a szükséges alaptőke össze nem került s így a terv ezen részről is abban maradt¹⁾.

Felszínre került továbbá a Duna-Tisza között létesítendő, még 1805-ben Vedres által javasolt pest-szegedi hajózható csatorna terve is. Ennek terveit újabban Beszédes Ferencz dolgozta ki s a kivitelt az ő számításai szerint 12 milliót, Clark és mások észrevételei szerint azonban 26, 37, 50 sőt 80 millió forintnyi tőkét igényelt volna. Bár Vásárhelyi Pálnak bírálata igen kedvezőtlen volt²⁾, a csatorna-létesítési vállalat kezdetben mégis nagy érdeklődéssel találkozott. Különösen Szegeden és Kecskeméten buzgólkodtak létrejövetelén³⁾. Kecskemét ugyanis 100,000 váltó forintot és ugyanannyi napszámot volt hajlandó felajánlani. Gyürki Pál királyi biztos az érdekeltség megalakítása ügyében 1845-ben több értekezletet tartott, de még az előleges költségeket sem sikerült biztosítani, mert Szegedet kivéve a legtöbb érdekelt az áldozatok hozatalától vonakodott. A vállalat így elposványosodott s az engedélyesek, báró Sina és társai, utóbb egészen elejtették a csatorna-építés tervét, mert időközben a Pest-Szeged-Temesvári vasútépítés terve lépett előtérbe.

¹⁾ Szeged v. közigazg. levéltárában, külön kezelt nagy iratesomag. — Budapesti Híradó, 1844. 70., 76., 101. — 1845. 191. 1846. év 412. sz. — Hirnök, 1844. 95. sz. — Jelenkor, 1846. 58. sz.

²⁾ Jánoska Nándor: Böngészetek Beszédes Ferencz irományaiból. — Magyar mérnök- és építész-egylet Közlönye 1868.

³⁾ Lásd a város hatóságának ez ügyben tett szorgalmazásait és feliratait 1834. évi 1959. sz. a.

Maga Szeged is a vasútépítést óhajtókhöz csatlakozott s a város egyeteme 50,000 frt értékű törzsrészcsemetét jegyzett, de ezenkívül a kisközségeknek ingyen való átengedését is biztosította. A vasúti vállalat igazgatója, gr. Zichy Ferencz, ezen ügyben 1847. évi márcz. 24-én tartott Szegeden értekezletet, mely után a felmérések és kitérítések meg is kezdettek. Az előzetes tervek szerint a vasút a várost ketté szelte volna oly formán, hogy a Kossuth Lajos-sugárúton bevezetve, magas töltéseken, a vár északi bástyáinak és kazamatáinak tetejére került volna. A vasút hídja a vár bástyájából épült volna ki. Ez a terv és megoldás a lakosság egy részét felettébb nyugtalanította, azért is a tanácshoz beterjesztett javaslatokban más irányú megoldást hangoztattak, nehogy a vonatok a futkosó gyermekeket elgázolják, vagy pedig a mozdonyok a házakat felgyújtsák¹⁾. A következő évben kifejtett nagy nemzeti mozgalmak azonban a vasúti építkezés mielőbb óhajtott megkezdését is több évre elodázták.

A közművelődési téren is haladás jelentkezett s új intézmények keletkeztek, melyek az általános műveltség emelésére nem kevés hatással voltak. 1841-ben a külvárosok távolabb eső részeiben, nevezetesen Tabánban, Móránban és Alvégen új népiskolák nyíltak meg, melyeket „ingyen iskoláknak“ neveztek. A tanyai gazdák is áhítoztak a műveltség után, mert önköltségükön több mozgó iskolát állítottak fel. 1844. évben a város jelentékeny mérvű támogatása mellett megnyílt a királyi tanítóképző intézet is, 1846-ban pedig a tanács elhatározta a reáliskola megnyitását.

A gymnasium még népesebb lett, mint eddig. Az idegen ajkú ifjúság a magyar nyelv elsajátítására tódult Szegedre. A magyar nyelv fontosságára és terjesztésére tekintettel, a magyar nyelv és irodalom kiterjedtebb tanítása tekintetéből ezen tanszék részére a tanács külön javadalmazást szabott. Ezen gondoskodásnál fogva 1840-ben az ifjúság körében magyar olvasó- és gyakorló-társaság keletkezett, melyben a magyar irodalmat művelve, még az idegen ajkú ifjúság is nagy számmal vett részt. A gyakorló iskola 1844-ben már 700 kötetre rugó könyvtárt gyűjtött s jelentékeny mérvben hozzájárult a tanári karnak azon kezdeményezéséhez, hogy Dugonics András jeltelen sírhelye díszes emlékoszlop felállításával emlékeztetéssé tétessék²⁾.

A magyar gyakorló iskolának a lyceumra és annak szellemére nézve is rendkívüli hatása volt. Divatba jöttek a magyar „defendálások“, vagyis a lyceumot végzett ifjak az összes tudományok köréből nyil-

¹⁾ Szeged v. közig. levéltárában a vasútépítési külön iratesomag. — Jelenkor, 1847. 28., 33. sz.

²⁾ Hírnök, 1841. 36. — 1844. év 42. és 43. sz. — Pesti Hírlap, 1841. év 35. sz. — Budapesti Híradó, 1846. év 374. sz.

város vita-tételeket tűztek ki. Aki ily defendálást végezett, az a pesti egyetemen egy évi tanfolyam hallgatása után bölcsészeti-tudori oklevelet nyerhetett. Azelőtt persze latinul defendáltak, most azonban a magyar defensiók annál inkább népszerűbbek lettek, mert a tudományosság ezen ünnepein a város előkelősége is mind fokozódóbb számmal vett részt. Ám a főigazgatóság a magyar defendálásokat eltiltotta, mi oly visszatetszést szült, hogy a magyar nyelv jogain ejtett ezen sérelmet Csongrád vármegye követei az országos sérelmek sorába iktatták¹⁾.

Azon körülményeknél fogva, hogy a lyceum ifjúsága a társadalmi életre is bizonyos hatást gyakorolt, viszont a társadalom is melegebben érzett a lyceumi ifjúság iránt. Azok száma, kik a szegényebb sorsú tanulók helyzetén könnyítettek, mind nagyobb lett, sőt akadtak lelkes hazafiak, kik a szegedi főiskola javára s illetőleg a szegény tanulók fenntartására alapítványokat és ösztöndíjakat tettek. Ebner József, szegedi származású szent-péteri plébános, ki a vakok országos intézetének alaptőkéjét is 6000 v. frtnyi alapítvánnyal növelte s a szegedi kisdodovoda javára is 350 frtot adományozott, a szegedi főgymnasiumba járó szegénysorsú tanulók javára 1846-ban 450 frtnyi ösztöndíj-alapítványt tett²⁾. Ugyanezen évben a város kiváló híréb. tiszti főorvosa, dr. Sobay György, két szegény sorsú tanuló javára 840 frtból álló ösztöndíjat hagyományozott.

Ilyen örömdetes haladási nyilatkozatai voltak ezen kornak, melyet később „boldog idők”-ként emlegetett az utókor.

Az igaz, hogy az egyéni jólét a kedvező anyagi viszonyoknál fogva általában kielégítő volt, bár a megelégedést s az általános jó hangulatot az 1845—46. évi inség és az 1845. évi árvíz megzavarta. Ugyanis az 1845. évi kedvezőtlen termési viszonyok az élelmi, valamint az iparcikkék árait is felszöktették. A reá következő évben április közepétől egész június közepéig semmi eső sem volt s az aszály mindent tönkre tett. A felvidéken azonban még nagyobb volt az inség. Az inséges tájakról seregestől szálltak le a nélkülözők s ennek következtében a fogyasztás és drágaság még nagyobb lett. A búza ára háromszoros értékére emelkedett, mert mérője 16 frt 30 kron, a kukoricza és zab 11 frton, az árpa pedig 5 frton kelt.

A nyomor enyhítésére a hatóság kellő mennyiségű gabonát vásárolt, azt lisztté őrlette, kenyérré süttette és a teljesen vagyontalank közt ingyen-adagokat osztatott ki, mások részére pedig a kenyér fontját 10 váltó kron mérette. Szerencsére azonban ugyanezen esztendőben kedvező gyümölcsstermés volt s így az inséges állapotok nagyon enyhültek.

¹⁾ Konkoli Thege Pál: 1840. évi országgyűlés. Pest, 1840. I. k. 103. l.

²⁾ Pesti Hírlap, 1843. 241. sz. — Budapesti Híradó, 1846. év 412. sz.

Nagyobb aggodalmakat okozott a Tiszának ismételt ízben előfordult áradása. Az 1844. évben ugyanis 19' 10'' hüvelyk magas víz volt s az áradat az évben vissza se tért a mederbe. A következő év február 2-án baljóslatokat keltő azon ritka tünemény tapasztaltatott, hogy villámlás s dörgés után jégzápor következett s az égboltozaton szivárvány tűnt fel. Általában véve az időjárás oly enyhe volt, hogy a hajóhidat már április 3-án be lehetett kötni¹⁾. A vízállás ekkor oly magas volt, hogy már derekasan védekezni kelle. Az áradat május 29-én 20' 3'' 10''' magasságot ért el. Újszegeden, hol eddig a házak még nem igen voltak fenyegetve, most már ezen vízmagasságnál legnagyobb részben úsztak és egymás után rogyadoztak. A város népe is nagy szorongások közt élt. Május 20-tól fogva naponként másfélezer főnyi közérő dolgozott a jobbparti vonalakon, hol két ízben már veszélyes csúszások történtek. Sűrűn kongatták ezúttal is a vészharangokat s többen már a meneküléshez készülődtek, de a liberalis és conservatív pártok küzdelmeire való humoros czélzással nem tudták, hogy a „maradó vagy szaladó párthoz“ ragaszkodjanak-e? A szivárgó vizek ellepték a mélyebb fekvésű kerteket és megtöltötték a pinczéket²⁾.

A Tisza árja csak nagy későn húzódott vissza a mederbe. Az előző évi áradásnál fogva 18 hónapon keresztül a vizek az ártereken poshadtak, mely körülmény a Tiszaszabályozás rég vajdó ügyének halaszthatatlan keresztülvitelét követelte. Ép ez időben neveztetett ki gr. Széchenyi István a helytartótanács közlekedésügyi osztályfőnökévé, ki legfőbb feladatául ismerte a Vásárhelyi-féle tiszaszabályozási tervet végrehajtani és az ármentesítő társulatokat megalakítani. Bejárta az egész Tiszavölgyet s mindenütt búzditva, az ármentesítő társulatokat, majd a nagy tiszavölgyi társulatot megalakította. Így Szegeden is megfordult, hogy a tápé-sártói társulatot szervezze, melynél a tápéi rét után a város is érdekelve volt. A választott község tagjai közül többen aggodalmaskodtak a szabályozási munkálatok végrehajtása után a városra háramló súlyos következmények s különösen az okvetlenül bekövetkező gyakrabban és az eddiginél is nagyobb árvízveszedelmek miatt. A tiszaszabályozási nagy vállalatot a városra nézve vészhozónak nyilvánították, azért a nagy arányú mozgalmaknak egyáltalán nem örültek. Voltak sokan, kik azt óhajtották, hogy a város inkább adja el az ármentesítendő tápéi réti birtokot, a többség azonban megnyugodott a tápé-sártói társulat megalakulásában, megnyugodott a városra kirótt 3400 öl töltés-kiépítési kötelezettségében, amely végre a tiszavölgyi nagy kölesönből a város 40,000 forint részesülést nyert.

¹⁾ Budapesti Híradó, 1845. év 139. és 162. sz.

²⁾ Budapesti Híradó, 1845. 139., 162. és 191. sz.

Bár mindenki borzadozott attól, hogy a Vásárhelyi-féle tervezet szerint a felső Tiszán több mint 100 átmetszés fog létesülni, ellenben a gyorsan levezetett vizek Szegeden alúl való esésének növesztésére semmi tervezések nem tétettek s így kilátás volt arra, hogy a vízduzzadás Szeged alatt jövőre minden esetben növekedni fog. Nyugtalanítólag hatott az a körülmény is, hogy a Maros torkolatának áthelyezése, mely már azelőtt végleg elintéztet ügynek tartatott, most újból szóba jött és ismét vitatták, hogy a Marosnak a Tiszába való beömlését Szeged alá át kell helyezni.

Széchenyi nagy tekintélyénél fogva ezen aggodalmak daczára sem tétetett semmiféle ellenmozgalom; sőt a tanács befolyása következtében a választott község a Tiszaszabályozás ügyében kifejtett buzgóságuknál fogva, Szentiványi Vincze és Babarczy Antal helytartósági tanácsosokat, úgy Bene József csongrád megyei főispáni helytartót, ez utóbbit úgyis, mint a haladás zászlóvivőjét(!), az 1846. évi augusztus 17. ülésen a város díszpolgáraiul választotta meg¹⁾. De másrésről tartva az elhangzott aggodalmak alaposságától és a bekövetkezhető súlyos helyzetektől, a város nem vett részt a tiszavölgyi-társulat megalakításában s illetőleg a társulatnak 1846. évi január 26-án kelt alapszerződését alá nem írta.

Mint említők, Széchenyi a Tiszavölgy bejárása alkalmával Szegeden is megfordult, mert nagy súlyt helyezett a város magatartására és támogatására. A Pannonia gőzössel, Kovács Lajos tiszavölgyi-társulati igazgató és több választmányi tag kíséretében, 1846. július 16-án érkezett Szegedre. Vele jött egyúttal Paleocapa Péter, a hírneves olasz vízépítész is. A hatóság kiváló tisztelettel fogadta a legnagyobb magyart, kinek a feketesas-szállónál volt tartózkodása, hol este fáklyás zenével tisztelték meg, melyet vig lakoma követett. A vidék összes kitűnősége részt vett ezen s a lakoma reggelig tartó vigalomba csapott át. Széchenyi rendkívül meglegedett volt, hogy Szegeden ellenkezésre nem akadt, mert még a csanádi püspökség is felhagyott tartózkodásával²⁾.

Ez alkalommal Paleocapa tüzetesen tanulmányozta a város vízrajzi viszonyait és a szabályozási terveket. Megismerkedett a város álláspontjával s azon kívánsággal, hogy a Maros betorkolása, a Vedres-féle terv értelmében való megigazitással, a régi helyen hagyassék; megismerkedett a város közönségének azon óhajtásával is, hogy a Tiszának Szeged alatt lévő úgynevezett bodomi nagy kanyarulata a Vedres-háza irányában létesítendő átmetszéssel megrövidíttessék. Ezen átmet-

¹⁾ Nemzeti Újság, 1846. 352. sz.

²⁾ Kovács Lajos: Gróf Széchenyi István. Budapest, 1889. I. k. 122—128. I. — Budapesti Híradó, 1844. 76., 1845. 277., 1846. 412. sz. — Jelenkor, 1846. 58. sz.

szés terve a Vásárhelyi-féle tervezetben hiányzott. Paleocapa a város óhajait általában helyeselte. A Maros torkolatának mindazáltal Szeged alá való helyezését találta kívánatosnak, de csakis azon indokból, mert szerinte Újszegedet tovább is ártérül nem kívánatos fentartani. Az esetre tehát, ha a város Újszegedet ármentesíteni fogja, a mederszorulatnál fogva Szeged alatt nagyobb vízduzzadás várható; ellenben ha a Maros torkolata Szeged alá helyeztetik, a vízduzzadás veszélye el lenne hárítva. Mint utólag, az 1879. évi külföldi szakértői vizsgálatok alkalmával kiderült, a Maros-torok áthelyezése esetén a Szeged alatt jelentkező vízduzzadás mindösszesen csak 15 ctm-rel lett volna kevesebb. Ellenben a vedresházi átmetszést igen helyesnek s annak létesítését szükségesnek találta, sőt a Maros torkolatát is ezen új átmetszésbe ömlesztette volna.

Nézeteit, amelyekre különben oly gyakran, sőt néha czélzatos ferdtésekkel történik hivatkozás, a következőkben nyilvánította.

„Megigazítanám a Maros folyását, torkolatát Szegeden alúl vivén, mint javaslatképen 11. szám alatt jelelve van.

Azután szükségesnek tartom a Tiszának egyenesebbre vételét, a Maros új torkolatán alúl, hogy mindinkább könnyíttessék a lefolyás Szeged környékének enyhítése végett, hol úgy látom a velem közlött térképekből, hogy a vízár rendbontó magasságra duzzad fel, mely nagyobb itt, mint akár a felső, akár az alsó vonalokon. Egyébiránt nem fordulván még eddig meg a helyszínén, még eddig semmi sem lévén ott elhatározva, s úgy értesülvén, hogy ott némely kényes körülmények tekintetbe veendők, — de az érdeklett vidékiek hasonló javítást sürgetnének saját nézeteik szerint: úgy vélem, hogy ki kellene küldeni egyet a Tiszaszabályozás vezetésével megbízott mérnökök közül, annak világosan megtudására, mi legyen fentemlített érdeklettek szándéka. Mely ha eléggé hozzá illő volna a szabályozásnak magának lényeges céljához: engedtetnék meg a magánosoknak, hogy azt előleg végrehajthassák; csakhogy mindig felügyelet alatt, az iránti biztosítás végett, hogy e munka, melynek a rendszer egy részét kell tennie, kellőleg hajtatott végre“¹⁾.

A helyszínén szerzett tapasztalatok után a vedresházi átmetszést és a Maros torkolatának áthelyezését illető kérdéseket folytatólag a következőleg bírálta:

„Átaljános véleményemben azt mondtam volt, hogy a szegedi alsó vonal egyik azok közül, hol főfontosságú dolog a Tisza folyását megjavítani, egybehangzólag a Maros torkolata megváltoztatásával. A helyszínén tett szemlélet még sokkal inkább meggyőzött e felől.

¹⁾ Paleocapa Péter: Vélemény a Tiszavölgy rendezéséről. Olaszból: Sasku Károly. Pest, 1846. 44. l.

Megvizsgáltam azon térképeket és javaslatokat, melyeket a fent-említett város e tárgyban készítettett. Szándéka az lenne, hogy a folyót az a) b) átvágásba vegye, hozzá adván utóbb még a rövidebb b) c) átvágást is.

Figyelemmel megjárván és vizsgálván a földet az a) b) átvágás vonalán; látván hogy feltorkolata jól van kitűzve, egy oly helyen, hol erősb a partszagatás, melyet a folyó e kanyarnak a) esúcsánál gyakorol; s látván, hogy altorkolata is legjobb összefolyásra van irányozva: úgy vélem, hogy ezen átvágás nemcsak a helybenhagyást, hanem még a fő rendszeres munkák egyike gyanánt a pártfogást is megérdemli.



A b) c) másodrangú átvágásra nézve azt jegyzem meg, hogy valamint a folyó-egyesítésnek az a) c) vonalban vitele nagy bajjal járna, hogy a gyálai magas téren jókora hosszúságban keresztülmennie, még pedig hol az legmagasabb; úgy okosság volt helyette az a) b) vonalat választani. De miután e vonal van elfogadva, teljesen hasztalannak tartom a kisebb b) c) átvágást hozzá társul adni, mely a b)-nél egy, a mesterségesen készült átvágással össze nem férhető kanyart csinálna. S mivel ha e b) c) átvágást végrehajtani akarnák, akkor előbb az a) b)-vel kellene ezt cselekedni: annál fogva úgy vélem, hogy ez utóbbit mielőbb munkába vévén, teljesen le kell mondani a másik elkészítésének gondolatjáról.

Ami pedig az a) b) átvágás végrehajtási szabályait illeti: meg kell jegyezni, hogy az előmutatott javaslat szerint az egyenes vonal két darabra lenne megtörve, igen tompa szeglet alatt ugyan, de amelyet mégis helytelennek tartanék. Igaz, hogy az átvágás tetemesen megrövidíti a medret, úgymint elég közelítőleg 2 : 5-szer s hogy ennél fogva a Tisza vizesete, mely itt most kevéssel nagyobb $1\frac{8}{10}$ vonalnál, 100 öltre $4\frac{6}{10}$ vonalnyi lenne. De nem kell feledni, hogy mesterségesen csak egy a legkisebb vízszínig mélyedő csatorna lesz ásva; ahonnan, a folyó erejére lévén hagyva, hogy oly nagy partmélységre ássa ki magát, amelyet vízi rendszere kíván, fontos dolog, hogy e csatorna egyenes legyen, mind a siker biztosabbá tétele, mind egy oly rendetlenség kezdetének elkerülése végett, mely mindig nagyobb lehetne. Ez okból, látván, hogy az egyenes vonal nem kerülne tetemesen föbbe az egész munkához képest, csak mintegy 400 ölnyi vonaldarabról lévén szó, melynek kiásandó földje aránylag mintegy $4\frac{1}{2}$ lábnyival lenne magasb, oly földön, melyet mindíg könnyű munkálni: azt vélném, hogy mindenben az egyenes vonalat kell követni.

Továbbá, nem egyezhetem meg azon szándékban, hogy az átvágás fenéke csak 3 ölnyi széles legyen, mint az előmutatott szelvényeken volt jelezve. Úgy hiszem, hogy egy oly átvágás sikerének biztosítása s következőleg elég gyorsá tétele végett, melynek ily nagy mélységben kell meghonosulnia 4000 ölnyi hosszúságra s melynek csak a fent említett $4\frac{6}{10}$ vonalnyi esete leend 100 öltre, szükséges lesz a fenékének legalább 5 ölnyi szélesnek lenni; s egyebekre nézve is hivatkozom a Dob-i átvágás iránt adott javaslataimra, amennyiben ez esetre alkalmazhatók.

Szeged városa azt kérvén, hogy az említett a) b) átvágást elkészíthesse, társul akarná ugyan hozzá a Maros-torkolatnak egy javítását, de nem a már javaslottat, mint a 11. szám alatt jelezve van, mely nekem csakugyan szükségesnek látszik. A város ellenben a torkolatot a mostani ponton megtartva, a Maros végdarabját, a d) e) vonalon akarná vinni, mely egyszersmind annak némely feljebb legközelebb levő más kanyarait is egyenesebbre venné.

Ha e munkálat célja egyedül az összefolyás irányának javítása lenne: akkor a d) e) átvágást úgy lehetne tekinteni, mint amely a célnak eleget tesz. De bár e cél nagyon érdekes is, mindazáltal nem egyetlen, sem legfőbb. A legfőbb cél itt a Maros összefolyásának lejobb, Szeged városon alúl vitele. A folyó magán a városon keresztül menő darabjának rendellenes szűk volta megkívánná e változtatást a mostani körülmények közt is. De midőn majd a Tiszának töltések közé foglalása után be lesznek zárva azon tág völgyterek, melyekben az most kiterjeszkedik, lassítván lefolyását; midőn végre lesznek hajtva Dobtól lefelé ama kevés, de nevezetes átvágások, melyeket a jó szabályozás teljességére szükségesnek

tartok ; midőn végre a rendezés ugyanazon elvek szerint ki lesz terjesztve a Marosra, Kőrösre, Bodrogra: lehetetlen, hogy vízáradáskor ez a folyót tetemesen feljebb ne torlaszssa e helyen, hol a mederszelvényt nem lehet bővíteni a város és a hozzátartozó részek rongálása nélkül s hol a folyó ágya már oly mélylyé lett, hogy e részről semmi reménység sem lehet a vízszin lejjebb szállítására. E miatt tehát a várost a kiöntések még ott is, hol most nincsenek, a romlást okozó habverések és szaggasztások pedig mindenütt nagy veszélylyel fenyegetnék, ha csak valamely módon mérsékelve nem lennének.

Szeged városa maga is elismeri e veszélyeket ; mert azon út-töltésen, mely a várostól Szőreghig megyen, öt helyen hídformára igen tágas nyílásokat hagyott, melyek úgy hiszem, együttvéve 350 ölnyinél nagyobb hosszúságot tesznek s arra vannak szánva, hogy szabad lefolyást engedjenek a Tisza balparti feljebbi kiöntéseinek s a Maros végdarabja árvizeinek, melyek itt összevegyülnek. S azon munkák tervében, melyek a folyó ezen darabja szabályozása végett voltak ajánlva, javasolta volt ugyan az említett út-töltés alatt csinált nyílásoknak valamivel kevesbítése, de nem megszüntetése. Még pedig azért, mivel a szegediek sejtik azon veszélyt, melylyel őket a Tisza medrének a városban szerfölötti megáradása fenyegetné. De senki nem lesz, ki ne látná, mily helytelen volna ott hagyni a Maros torkolatát, ahol most van s még gyorsabb lefolyást is szerezni neki a d) e) átvágással s más feljebbi igazításokkal s azután megengedni, hogy a Tiszának s magának a Marosnak is vizei szabadon kiáradjanak felülről, alúlról pedig szabad kifolyásuk legyen, a város megmentése végett. S még ezzel sem fogják elérni céljukat a szegediek ; mert midőn a Tisza felülről lefelé egészen a Maros torkolatáig mind jobb, mind balfelől töltések közé lesz foglalva s a Marosnak jobb felőli töltésezése is bevégezve, kevés könnyebbülést fog találni a városon belül lévő meder a balpart egy csupán rövid darabjának kiöntésében ; annyival is inkább, mert ezen kiöntés kénytelen lesz a szőreghi úttöltés korlátozott nyílásain takarodni el s nem valamely mély medren folyni le, hanem egy már jóformán feliszapolt földön szétterjeszkedni, mely mindinkább feliszapolódván, utoljára hasztalanná fogja tenni ezen kifolyást a kitüzött célra nézve s egyszersmind ellenkezővé e vizek gyökeres rendszerűsítésével. Ide járul az is, hogy az a) b) átvágás segíthet ugyan Szeged városának teljes bátorságbatételére, ha egybe lesz csatolva a Marostorkolatnak javasolt változtatásával, minthogy akkor közvetlenebb hatása lesz a két egyesült folyó lefutásának könnyítésére : de csupán egyedül, elégtelen lesz s mondhatnám, szinte haszontalan.

A Tisza rendezését illető ezen indító okok magukban is elegendők volnának annak megmutatására, mennyire alkalmasok Szeged városá-

nak a Maros torkolatát illető javaslatai. De több ok is van ezeken kívül. E torkolatnak megjavítása a befogadó folyó valamely alábbi pontjára tétele által, nevezetesen épen oda, hol a bővült meder-szelvény elkerülhetővé teszi a vízárnak s ebből következő vissztorlásnak azon rendkívüli felduzzadását, melyet a medernek Szeged városán belőli szűk volta okozott, oly munkalat, mely a Marosra nézve is tetemes hasznót fog szülni; különösen azon hosszú darabon, melyen az említett vissztorlás hatása észlelhető s még sokkal érezhetőbb lesz a Tiszarendezés bevégeződése után. S éppen ezért, általános véleményben oly munkalatnak tekintetem a Marostorkolat megváltoztatását, mely a Tiszarendezésnek kiegészítő részét teszi, mind műtani, mind gazdasági tekintetben.

De Szeged városa azon félelemből szegül ellene a Marostorkolat megváltoztatása szándékának, hogy veszteni fogna azon átmeneti kereskedésből, mely e folyón és a Tiszán a bánáság s az országnak e két folyót környező más részei közt van divatban. Azonban e félelem teljesen helytelennek látszik, ha mint kell is, a város közérdekeit, nem pedig a város egyik vagy másik szakaszának, vagy egyik avagy másik ház vagy földbirtokosnak részletes hasznát vesszszük tekintetbe.

Amint épen e czélból volt kijelölve a Maros új torkolata, csak néhány száz ölnyivel fog az lejjebb esni Szeged városa alsó részénél. S ha meggondoljuk e 45,000 lakosú város nagyságát, hol mint a magyar városokban közönségesen lenni szokott, a lakhelyek nagy távolságokra vannak kiosztva; ha meggondoljuk, hogy e város a kereskedési iparra s népesedésre nézve tetemesen gyarapszik, ahonnan ott mindenfelé új épületeket lát az ember emelkedni: kétségtelennek látszik, hogy azon hely, hol a Maros a Tiszába ömleni fog, nemsokára új része lesz a városnak, mely ezáltal összesen véve nyerni fog, bár a mostani vízmelletti részei s azon birtokosok, kiknek ott házaik és raktáraik vannak, veszthetni fognak benne bizonyosan. Minél érdekeseb Szeged városára s minél szükségesb a kereskedés székhelyére nézve, hogy a Marosnak Tiszába ömlésénél egy nagy vásár-hely legyen, annál bizonyosb az, hogy a Maros új torkolata, mely a nevezett városhoz ily közel fog maradni, nem fog okúl szolgálhatni arra, hogy a fentemlített kereskedési székhely más vidékre vonúljon. Csak arra fog alkalmat adni, hogy új épületek emelkedjenek, melyeknek bizonyosan nem lehet akadályára, hogy ott a föld valami igen kevésse alacsonyabb, mint a város legközelebbi része. Míg pedig új épületek emelkednének s az új kereskedési rakhely pontja állandóan megváltoznék: nem fog jární nagy bajjal, ha jónak látják ideiglen egy hajóvontató ló állomást felállítani, az új torkolatból a mostani kikötőbe felmenő hajók vontatására. Közhasznú vállalatban, bármily nagy az s bármily érdekes a czélja, mindig azon kell ugyan igyekezni, hogy amennyire

lehet, a helybeli érdekekre tekintet legyen; minthogy épen azoknak összegéből ered a közhaszon: de e helybeli érdekek valódiak legyenek és nagyfontosságúak s azért hogy tekintetbe vannak véve, ne kívánják más fontosb és közönségesb érdekek feláldozását. Felhozom például, mit tesznek a vasutak vonalai meghatározásánál. Kétségtől hasznos és igazságos fenntartani ezen utakkal amennyire lehet, a már sok idő óta megállapított társasági és kereskedési viszonyokat s ez okból ahol nehéz akadályok nem jönnek közbe, megérintik azok a népesb és ipar-üzőbb vidékeket s a kereskedés középpontjait. De miután ezen okból valamely városhoz a lehetőségig közeledtek, ha ez azzal meg nem elégednék s azt követelné vagy kérné, hogy a vasút az ő közepén menjen keresztül s ugyanazon városrészeket és utakat érintse meg. melyeket azelőtt azon közönséges út megérintett volt, melynek helyébe a vasút készült; nem szerényteleneknek és gondolatlanoknak tartanánk-e ezen követeléseket és kérelmeket? Pedig nekem úgy látszik, hogy valóban ez az eset fordul elő Szegednél, mely város nem elégszik meg azzal, hogy ezentúl is a marosi kereskedés fő székhelye marad, hanem ezenkívül még azt akarja, hogy e kereskedés állomása mindig partmelléke ugyanazon pontján maradjon meg; még pedig akarja ezt azon nagy veszély mellett is, melynek szüntelen kitéve lenne.

Ez okoknál fogva el nem állhatok azon véleményről, hogy a Maros torkolatát meg kell változtatni. Mely változás, ha el leendő fogadva, akkor igen könnyű lesz kitűzni a Tisza balfelöli töltésezését, melynek ha az a) b) átvágás is végre lesz hajtva, a gyálai magas földektől kell kiindulnia, hol az említett átvágás fog menni s a Szegedről Szőreghre vivő úttöltéshez csatlakoznia. E töltésnek pedig úgy kell módosítva lenni, amint a Maros torkolatául szolgálendő új átvágás fogja kívánni; melyen egy hídnak kell épülnie, megszüntetvén mindazokat, melyek a fentemlített út-töltésen vannak s így szakadatlaná tévén a gyálai és szőreghi földek védelmét¹⁾.

Ezek voltak Paleocapa nézetei a Maros torkolata kérdésében. Már fentebb utaltunk arra, hogy a külföldi szakértőknek 1879. évben eszközölt kiszámítása szerint, a Maros torkolatának Szegeden felül történt meghagyása következtében, a Szeged alatt előfordulni szokott vízduzzadás 15 ctmnél többet nem képezett, illetőleg a Maros levezetése esetén elérhető vízszín süllyedés maximuma csak 15 ctmr volna, mely eredménnyel szemben az óriási kiadással járó levezetési munkálatok indokolva nem lennének²⁾. Századok tapasztalatai szerint a

¹⁾ Paleocapa: i. m. 111. s köv. lap.

²⁾ Nendtvich G.: A hazai folyókon végrehajtott szabályozási munkálatok megbírálására meghívott külföldi szakértőkből alakult bizottság jelentése. Budapest, 1879. 22. l.

Maros áradásai Szegedre nézve vészthozók soha sem voltak. Szeged akkor sem örvendett volna nagyobb biztonságnak, ha a Maros torkolata a városon alúl helyeztetik vala el; aminthogy helyzete semmivel sem lett súlyosabbá azáltal, hogy a Maros beömlése a város felett hagyott meg.

Azért a város azon helyzetre való tekintettel, hogy Új-Szegedet mindenkorra ártérül kívánta fenntartani, mert Új-Szeged ármentesítését azon időben sem a folyamszabályozási, sem más érdekek nem követték, — s azon körülményre való tekintettel, hogy Új-Szeged ártere századok lefolyása alatt sem iszapolódik fel annyira, hogy a magasabb vizek ott le nem folyhatnának, korábbi álláspontját meg nem változtatta s ragaszkodott a Vedres-féle beömlési tervezethez. Az 1847. évi okt. 11-én a nádori bírósághoz ily értelemben intézett a város hatósága feliratot, ellenezvén a Maros torkolatának áthelyezését, másrésről pedig sürgetve a Paleocapa által is pártfogolt vedresházi átmetszés kiépítését, melynek eszméjét annak idején maga Szeged vetette fel.

A Tiszavölgyi társulatnak 1848. évi febr. 5-én Miskolczon tartandó ülésére is a város azon útasítással küldötte ki képviselőit, hogy azon esetre, ha a város óhajta nem méltányoltatnék és ellenkező megállapodások történnének, azokkal szemben a kiküldöttek tiltakozzanak.

A kérdés végeldöntése azonban a közbejött politikai viszonyok és hadikészülődések következtében elmaradt, aminthogy a nagy hévvel megindult Tiszaszabályozási és ármentesítési munkálatok is ugyanezen indokból szünetelni kényszerültek.



HETEDIK RÉSZ.

A SZABADSÁGHARCZ KORA.

- I. Szabadság, egyenlőség, testvériség.
- II. A nemzetőrség és a 3. honvédsászlóalj.
- III. Délvidéki szerb mozgalmak ; a 33. honvédsászlóalj.
- IV. Kossuth Szegeden.
- V. Szaladás.
- VI. A szent-tamási diadal.
- VII. Újabb honvédsászlóalj ; népfölkelés.
- VIII. A kormány Szegeden.

I. Szabadság, egyenlőség, testvériség.

Az 1847/48-ik évi pozsonyi országgyűlésre felküldött követek — Rengsey és Wöber — sűrű levelezést folytattak küldöikkel. Az országgyűlési tárgyalások menetét és más közesemények közlését tartalmazták a levelek, melyek rendszerint „a követútasításokat kimunkáló választmány“-nak adattak ki, melynek elnöke Lengyel Pál polgármester volt, de néha fontosabb esetekben, „elegyes ülésre“ terjesztettek.

Amint az 1848-ik évi februári párisi eseményekről, Lajos Fülöp király trónjának a forradalom harmadnapján történt összeomlásáról, a szabadság, egyenlőség és testvériség elveinek újabb diadaláról s a köztársaság kikiáltásáról a lapokból a polgárság tudomást merített; s amint arról is értesült, hogy a februári forradalom szele már Németországot is mozgalomba hozta, sőt már egész Bécsig elhatott: a lakosságot szokatlan, általános izgalom lepte meg. Ösztönszerűleg mindenki valamely nagy, rendkívüli esemény közeledését sejté. Az izgalom kihatott a lakosság legalsóbb rétegeibe is, ahol az események híre igen természetesen egészen eltorzított alakban keringett.

Ez izgalmas és bizonytalan hangulatban érkezett meg márczius hó 17-én, pénteken délután 5 órakor a pesti hajó. Némelyeknek ekkor már a pesti márczius hó 15-iki eseményekről némi értesülésük volt. A hír rögtön elterjedt s mindenki arról beszélt, hogy Pesten „kiütött a szabadság“ — vagy „ribillio“, mint ami a köznép homályosb fogalmainál fogva egy és ugyanazon dolognak tetszett. A különös és nyugtalanító hírek mindenkit az érkező gőzhajó elé tereltek, melynek kikötőjét a minden rangú és rendű várakozók teljesen ellepték. A nemzeti lobogóval díszített „Pannonia“ gőzhajón érkezett útasok a pesti eseményekről beszéltek, azokról mint szem- és fültanúk tettek bizonyosságot; hoztak néhány példány „Mit kíván a magyar nemzet“ című nyomtatványt is, mely a pesti 12 pontot a Petőfi „Talpra magyar“-ját tartalmazta.

A sokaság közt egyszerre szájról-szájra járt, hogy „valamely veszélyes következményű sürgöny“¹⁾ érkezett volna. A hatóság tagjait

¹⁾ Sürgönynek nevezték akkor a külön lovas posta útján — stafeta — küldött leveleket.

gyanakvólag faggatták, de azok közül senki sem tudott felőle semmit s megnyugtató választ ki sem adhatott, mert a helyettes főbíró, akihez állítólag a sürgöny érkezett volna, éppen otthon sem volt.

A gyanú s nyugtalanság erre még inkább növekedett. Tary Pál főkapitány ennél fogva Petrovits és Kotolyár tanácsbelieket maga mellé vevé, a helyettes főbíró lakásán a sürgönyt átvette, majd a sokaság előtt felbontotta s kitűnt: hogy az a követeknek az országgyűlés márczius 14. s 15-iki üléseiről szóló jelentése. A terjedelmes levelet a népnek azonnal felolvasták.

A levél bevezetése hangsúlyozta, hogy „hazánk újjászületésének órája megkondukt; a magyar hazája 300 éves küzdés és szenvedés után egy nagy és dicsőbb jövődönék nézhet elébe, a régi átok szűnni kezd“, — továbbá: „a bécsi absolutisticus irányú kormány megbukott, herczeg Metternich, ezen átkos rendszernek személyesítője, többé, Istennek hála! nem miniszter.“ Azután az országgyűlés márczius 14. s 15-iki határozatai érdekes alakban közöltetnek. Nevezetesen: hogy a sajtó- s lelkiismereti szabadság, az évenkénti országgyűlés, Erdély visszacsatolása, az esküdtszékek, felelős minisztérium stb. tárgyában a karok és rendek — szükség esetén a főrendek elkerülésével — a Felséghez feliratot intéztek s azt a küldöttség, melynek tagjául Rengy is megválasztatott, viszi Bécsbe. Továbbá a köztelherviselés elfogadtatott, az úrbériség megszüntettetett s választmány küldetett a honvédelmi s a népképviselői rendszer kimunkálására¹⁾.

A nép kitörő örömmel s zajos tetszéssel fogadta e levélben foglalt híreket s kisebb tömegekben zajjal és szabadság-kiáltásokkal vonúlt át az utcákon. A közörm ezen első nyilvánulása alkalmával azonban ellenérzelmek s ellenhangok is nyilvánultak. Többen sajnálkoztak „jogaik elvesztése“ miatt, mások duzzogtak, hogy a paraszt velük egyenlő lett. Igen sokan a sajtószabadságban s az egyenlőségben stb. rejlő vívmány értékét felfogni nem voltak képesek; előttük csak az a szabadság birt értékkel, amely alatt a szabadosság ingerlő eszméje rejtezett.

Még aznap este az iskola-utczai „fekete kutyához“ című, a polgárság s a hatósági tagok által látogatott igen élénk vendéglőben a helyettes főbíró s több tanácsbelit megnyerték azon tervnek, hogy e követjelentés másnapra tartandó népgyűlés elé terjesztessék. Különböző zászlós csoportok az utcákon zeneszó mellett meneteket tartottak. Minden csoportnak akadt szónoka is. Egy ily csoport „lelke vágyainak szabadabb tért engedve“ — „Horváth Czirill lyceumi igazgató s királyi könyvvizsgáló ablakai alatt a gondolatölő censurának örök requiemet,

¹⁾ Ez igen érdekes levelet a tanácsi jegyzőkönyvbe egész terjedelmében beiktatták.

a sajtószabadságnak pedig, valamint Kremminger prépost ablakai alatt a lelkiismeret- és vallásszabadságnak riadozó éljeneket hangoztatott.“ Egy másik csoport a széképületi „szalá“-ban tartott színelőadásra vonult be, hol Dáni Ferencz a csoport vezetője s szónok a lelkes szavakban hirdette ki a szabadság, egyenlőség és testvériség győzelmeit. Késő éjjelig tartott ez a mozgalom; a vendéglők és más közhelyeken összegyűlt polgárok a lelkes szónoklatokból és hazafias felköszöntésekből alig fogytak ki.

Másnap (márczius 18-án) már nyugodtabb, de annál ünnepiesb érzelmek uralkodtak. A tanács előtt Bérczy Antal, Dáni Ferencz, Zsótér Andór és Szűbő Péter-ből álló küldöttség jelent meg s a széképület tornyán a nemzeti lobogó kitűzését és népgyűlés megtartását kérte. A tanács a kérelmet azonnal teljesítette, a jegyzőkönyv szerint azon indokból, hogy a közönség megnyugtatósa, a rend, személy- és vagyonbátorság iránt a népgyűlésen intézkedések tétessenek.

Épen hetivásár napja volt s így a nagy piacon pár percz alatt mint egy 4000-nyi jelenlevő gyűlt egybe. Felolvasták a követek jelentését, melyet a hallgatóság újongva fogadott, Bérczy Antal pedig a pesti 12 pontot olvasta fel. Ezt is helyesléssel fogadták. A censura azonnal való megszüntetését s a nyomdára nézve a sajtószabadságot proclamálták. A nemzeti őrsereg szervezését, az ország békés átalakulásának a következő napon való ünneplését s a város kivilágítását elhatározták. Kimondták, hogy a tanács-, a választott községi- s elegyes ülések nyilvánosak; a követjelentések s az országos érdekű ügyek jövőre mindenkor népgyűlések elé terjesztendők. A népgyűlés Kossuth Lajosnak hazafiúi érdemeiért hálás elismerést nyilvánított s elrendelte, hogy erről üdvözlő iratban tudósítandó. A pesti „közcsendi választmány“ mintájára a mozgalom békés irányú vezetésére, a közbátorság fenntartására és a határozatok végrehajtására Tary Pál elnöklete alatt 24 tagú „állandó bizottmányt“ választottak, (közöttük egy zsidó is, ki azonban ez állásáról legott lemondott¹⁾ s az ülés jegyzőkönyve a követekkel közölni rendeltetett. A népgyűlésen sok hazafias szónoklatot tartottak. A szónokok közt pedig több olyan is volt, ki előbb a szabadelvű törekvéseknek kicsinyelője volt. De ez jó alkalmúl kínálkozott

¹⁾ E lemondás indoka a zsidók ellen ekkor lábra kapott ellenszenv volt. Ezen ellenszenv nyilvános kifejezésre talált akkor, amidőn a zsidók márcz. 19-én hálaadó istenitiszteletüket sátor alatt a piacon tartották. Másnap a nép ott a járdaköveket felszaggatta, mivel a helyet „Mózes követői lábaikkal megfertőztették.“ — A zsidók iránt való kedvezőtlen hangulat az új hatóság működésének megkezdésével legott megszűnt, amire nagy befolyással volt a Deutsch Gáspár és Izrael-féle esődügyben követett gyors és erélyes eljárás. A zsidók elleni kedvezőtlen hangulat egyik főmozgatója Wagner György mészáros volt.

a népszerűség hajójába való bejutásra, azért különösen a hatósági tagok közül igyekeztek mind többen nyilatkozataik által maguk iránt kedvező hajlamokat felidézni.

Az állandó bizottmány még aznap ülést is tartott, és a sajtó útján előfordulható visszaélések elbírálására kebeléből Kotolyán Miklós elnöke alatt Bérczy Antal, Molnár Pál, Réh János, Rónay Mihály, Somogyi Antal és Vadász Manó tagokból álló albizottmányt küldött ki. — Azután a népgyűlési határozatokat „Hazafiak“ czimzés alatt a nagy közönséggel falragasz útján tudatta, amelyben a lakosságot a „létező polgári őrseregnek szaporítása tekintetéből az abba való beiratkozásra, a következő napon minden egyházban tartandó istenitiszteleten való megjelenésre, a város kivilágítása s a rend fentartására“ szólította fel¹⁾.

Márczius 19-én, vasárnapon a haza békés átalakulásának ünnepe minden templomban meg is tartatott. Ünnepezt a város minden lakója s az arcok a rendkívüli örömet tükrözték mindenütt. Az épületekre nemzeti lobogókat tűztek ki, melyek a későbbi napokban mindegyre szaporodtak. Egész nap hullámozott a sokaság az utczákon s a nagy piacon, a Grün-féle nyomda emeleti erkélyéről a szabadsajtó második termékét, az ünnepre készült következő alkalmi költeményt szórták szét több száz példányban.

MÁRCZIUS 19-ÉN 1848.

Itt az óra, melyre vágya
 Anyi szű;
 Zsarnok kormány sohsem örök
 Íletű.
 Szabadság az, mely örökké
 Él s virul,
 S menydörögve hangzik a nép
 Ajkirul:
 Testvériség, egyenlőség,
 Szabadság;
 Nélkületek mi az élet:
 Szolgaság.
 Éljen dicső királyunk a
 Népatya,
 Ki mindazt, mit rég kívántunk
 Mogađa.
 Nagy legyen ma kedvünk, mert o
 Vigalom,

Háromszor száz évi búért
 Jutalom.
 És mivel ma ünnepély van
 Nagyszerű,
 S a borúra megjött egyszer
 A derű:
 Feledjük el azt, mi történt
 Régiben,
 S tartson kiki olajágat
 Keziben.
 Martaléka pártűhöknek
 Már valánk;
 Egyetértés! boldogítsad
 Szent hazánk.
 Éljen a nép s pártfogói
 Végzetön:
 Hölgyeink e szép hazában
 S Szegeden.

¹⁾ A szabadsajtó első szegedi termékének egy példányát a Somogyi könyvtárban őrizzük.

E versezet gyarlósága daczára is nagy hatással volt a népre ; mindenki ismételtette egyes részleteit s boldog volt, ki egy példánnyal dicsekedhetett.

Este az egész város ki volt világítva, minden ablakban az öröm fénye gyúlt ki ; több helyen a „szabadság eszméit helyes kifejezésekben“ lehetett olvasni. Másutt ismét az ablakokba arc képeket függesztettek ki s a székház ablakaiban „a pesti 12 pont egyenkint tündérfényben ragyogott.“ A késő éj vetett véget az utczai néphullámmásznak ; a vendéglők s közhelyek pedig hajnalig tömve voltak az örömtias vigadókkal.

Másnap, márczius 20-án este megérkezett István főherczeg s nádor királyi teljhatalommal való felruházásának, úgy Batthyány Lajos magyar miniszterelnökül történt kinevezésének hire. A lakosság szokott foglalkozását elhagyva, a közhelyeken volt csoportosulva, amidőn e hír elterjedt és leírhatatlan örömet szült. Azonnal fáklyásmenet rendezését hangoztatták. A székházban a műkedvelő társulat a kisdédóví javára Szigligeti „Egy szekrény rejtelmek“ című darabját épen befejezte, midőn a fáklyásmenet a székház elé ért, hol egy emelvénnyel Osztrovszky, kezében nemzeti lobogót tartva, melyen a miniszterelnök koszorúzott arc képe volt, elragadó szónoklatot tartott, a kormány s az országgyűlés iránti bizalomra híván fel a lakosságot. Az alkalmi költőnek ezalatt ismét a következő versezetét szórták szét, mely a hangulatnak és az örömnek valóban találó megörökítője.

MÁRCZIUS 20-ÁN 1848.

Minthogy nem visz a szobámba
 Alagút, alagút :
 Házi gazda ! be ne zárasd, be ne zárasd
 A kaput, a kaput.
 Elmegek még én mulatni
 S bort iszom,
 S azt, mi oly rég szívemen volt
 Kimondom, kimondom.
 Nem szeretem, ha a torok
 Olly poros, olly poros ;
 Inkább legyen holnap reggel
 Mámoros, mámoros.
 Ha az erő a költőben
 Parányi, parányi :
 Megnöveszti az a fehér
 Villányi, villányi.

Mostan minden óra és perc
 Viselő, viselő ;
 Elsőszület : miniszterség
 Felelős, felelős.
 Éljen Batthyány és Kossuth
 S a többi s a többi :
 Ki mást kíván, azt a légy is
 Megköpi, megköpi.
 És én költő mit csináljak
 Mit tegyek ?
 Nyíljatok meg, nyíljatok meg
 Szent egek !
 Még ma s holnap folytonosan
 Dalolok,
 S holnapután örömben
 Meghalok.

A fáklyásmenet azután a polgárőrség zenekarával bejárta a főbb utcákat s a közhelyek újból lakomázó polgárokkal teltek meg, ami különben ez időtől fogva úgyszólván mindennapi dolog lett ; s mond-

hatni, hogy lakosság otthonát, szorgalommal űzött mindennapi szokott foglalkozását legnagyobb részben elhagyta. Gyakori eset volt arra is, hogy a mesterlegények elhagyták műhelyeiket, nem igen dolgoztak, mondván: „szabadság van.“

Az ideiglenes nemzetőrségbe való iratkozással, ennek szervezésével és más ily ügyekkel töltötték el idejüket. A tanuló ifjúság is szakítani látszott a műzsákkal s márczius végeig a képezdei és bölcsészethallgató ifjak közül 170-en iratkoztak be az ideiglenes nemzetőrség tagjai közé.

Az állandó választmány naponta délutánonkint tartott üléseket s az eseményekről és határozatairól a közönséget hidetmények útján értesítette. Elrendelte, hogy mindenki tartozik kalapján nemzeti színű csokrot viselni s márczius 22-ére már új népgyűlést hirdetett. Ezen a helytartó-tanácsnak márczius 16-án 12,952. sz. alatt kelt, az előzetes sajtóbírálatot eltörlő rendelete végtelen öröm közt hirdettetett ki. A pesti rendfenntartó bizottmányhoz pedig testvéries üdvözlő levél intézését határozták el, — amelyben kijelentették, hogy elveiket osztják és Táncsics Mihály politikai fogolynak a börtönből való kiszabadítása fölött hazafiúi örömeiket nyilvánítják. A népgyűlés továbbá a Felséghez hűségi érzelmei nyilvánítása mellett egyúttal a miniszterelnök kinevezéseért köszönő, a nádorhoz, a miniszterelnökhöz, a főrendi s követi táblákhoz pedig bizalmi és hálaíratok küldését rendelte el.

Márczius 26-án vasárnap ismét népgyűlés volt, amelyen a törvényjavaslatok egész seregét — melyeket a követek közöltek — tárgyalták, közöttük a városok rendezéséről szólót is, amelynek szerkezete Rengeytől és Szentkirályitól származott. A sajtóról szóló törvényjavaslat nagy visszatetszést szült. Azt megégetni akarták, de az ez iránt kelt indítványt mégis mellőzték a miniszterelnök iránt való tiszteletnél fogva azon reményben, hogy azt módosítani fogják. Az ülés végén a tanácsot felszólították, hogy intézzon a Felséghez kérelmet az iránt, hogy Tóth Mihály ügyvéd a nyelvkötés alól felmentessék, amely felhívásnak a tanács következő napi ülésében megfelelni nem is késett.

Még márczius 31. és április hó 4-én tartattak népgyűlések. Az előbbi alkalommal a szervezendő nemzetőrség számára 2000 drb puskáknak, 200 karabinnak, 200 kardnak s 400 pisztolynak a kormánytól való kérését, az utóbbi alkalommal pedig az újabb bejelentések és törvények kihirdetése mellett Wesselényi Miklóshoz, Deák Ferenczhez és Klauzál Gáborhoz üdvözlő iratok küldését határozták el. Ez utóbbi alkalommal már az ingerült elégedetlenség hangjai is hangzottak. A pénz- és hadügyminiszterek kinevezésének késedelme, Zimonyban és Karloviczban a szerb lobogók kitűzése s az előbbi helyen a magyar lobogóval ellátott gőzhajó kikötésének meggátlása, a szegedi vár sarkáról eltávolított, de újból visszahelyezett kétféjű sas „fölrepülése“,

a munkaszünetelések, üzletpangás, a kávéházak és mulatóhelyek zsúfoltsága miatt tettek panaszt. S csakugyan ez utóbbi helyek folyton tömve voltak. A lakosság mindennap egybegyűlt híreket hallani, mert ott egy-egy felolvasó folytonos nyilvános hírlapolvasást tartott.

Ezentúl már csak az április 12. és 24-iki népgyűlések nyomaira akadunk, amelyeknek tárgya egyes törvények kihirdetése volt¹⁾.

A népgyűlés és az állandó választmány lassanként egész külön forummá, hatósággá nőtte ki magát. Tekintélye és jogköre mindinkább emelkedett s gyarapodott. A tanács a fontosabb ügyekben az állandó választmány meghallgatása nélkül nem intézkedett, akarátát s befolyását csaknem teljesen veszítve, látszólag az állandó választmány végrehajtó közegévé lett. Nem is csoda, a hangosan nyilvánuló közvélemény eléggé tájékoztatta népszerűtlenségéről s napról-napra jobban veszítve bizalmát a jövő iránt, teljesen az állandó választmány kalauzolója szerint cselekedett s ülést is már csak ritkábban tartott. A május 14-én tartott tisztújítás előtt utolsó összejövele május 8-án volt.

Annál cselekvőbb lett az állandó választmány, mely sokszor az országgyűlés által még le sem tárgyalt törvényjavaslatok alapján azok végrehajtása irányában intézkedett. Így volt ez különösen a nemzetőrségre nézve, amelynek nagy keretben való föllállítására és szervezésére vonatkozólag tett némely intézkedéséről, mint például a beiratkozások, fegyverzet beszerzése iránti lépésekről már megemlékeztünk. Igaz ugyan, hogy épen ez ügyben való intézkedésre az ösztön felsőbb helyről volt adva. A miniszterelnök ugyanis április 21-én 15. sz. körlevelében a pozsonyi zsidóüldözések indokából a polgári béke, a vagyon oltalma és a rend biztosítására ott, hol az iránt nagyobb ellen-szenv nem mutatkozik, a törvényhatóságoknak addig is, míg e végre a törvény alapján a rendeletek kibocsáttatni fognak, a nemzetőrség föllállítását ajánlotta. Az április 24-iki népgyűlés tehát az ideiglenes nemzetőrség szervezésére küldöttséget nevezett ki, amidőn egyúttal az ideiglenes nemzetőrség tisztikara is megválasztatott. Ezredes lett: Korda János; alezredes; Osztróvszky József; őrnagy: Bába Antal, a többi tisztek pedig többnyire az egyenruhás polgárság tiszteinek sorából választattak meg. Ez az ideiglenes nemzetőrség azonban május vége felé feloszlattatott.

Az állandó választmány a mozgalmas napok és nagy hazafiak emlékét több utcának új elnevezésében is megörökitette. Így az

¹⁾ 1848. év márcz. 18-iki tanácsi jegyzőkönyv. — Népgyűlési iratok. — Budapesti Híradó 1848. év 798. és 806. sz. — A népgyűlések jegyzőkönyvel, valamint az állandó választmány iratai elhányódtak vagy megsemmisültek. Néhány töredék maradt csak fenn a városi levéltárban; adataink innen, úgy a tanácsi határozatokban elszórtan előforduló vonatkozásokból vannak egybeállítva.

akkor „nagy piac“-nak nevezett mai „Széchenyi-tér“-t „szabadság-tér“-nek nevezte el. Az iskola-utca Kossuth, a szegfű-utca Szemere, a pacsirta-utca Deák nevére lett elnevezve. A kápolna-tér Batthyány-tér, a kápolna-utca Wesselényi-sor nevet nyert. Volt ezenfelül Eötvös-, Szentkirályi- és Széchenyi-utca s a Szent-György-utca is ekkor nyerte a Dugonics-utca nevét¹⁾.

A hazafiságnak ily külsőségekben való nyilvánulása kihatott az egyesekre is. 1845. óta felsőbb engedéllyel a névmagyarosításnak több esete fordult elő. Ekkor lett Szilberből Bérczy, Aignerből Rengey, Jégerből Vadász, stb. De most az idegen hangzású nevek, különösen a közpolgároknál, egyre-másra kezdtek magyarosodni. Az új nevek sokszor elég esetlenek, de azért akkor mégis tetszetősek voltak. A legtöbb új nevet felsőbb hatósági engedély nélkül vették fel s azért, de meg a rendkívül változott viszonyoknál fogva is az illetőknek a következő év végén régi letett neveiket újra fel kellett venni.

Sajátságosnak tűnik azonban fel, hogy a már életbe léptetett új törvények, a hön üdvözlött egyenlőségi elvek daczára is, a polgárjog elnyeréseért folyamodók száma oly jelentékeny volt, hogy ily érdeklődést az iránt a korábbi időkben sem igen tapasztalhatunk. Ennek oka abban rejlett, hogy a törvény a választói jog qualificatiojánál fenntartotta a nemesek és polgárok azon előjogát, hogy választói jogot e minőségüknél fogva is gyakorolhatnak. S így sokan annál fogva, hogy az ekként legkönnyebben megszerezhető választói censussal s illetőleg jogosultsággal élhessenek, a 6 vagy 12 pfrért megszerezhető polgárjog s polgárlevél megadásaért folyamodtak. Április hó 17-én a következők esküdtek fel polgároknak: Lengyel Pál, Balog Ede, Mózes Pál, Kukli Ferencz, Szilber Lajos és Makra Antal. Őket tekinthetjük tehát az utolsó „polgár“-oknak. A következő ülésen — 27-én — több folyamodó kérése már azon végzéssel utasítottatott vissza, hogy az április hó 24-én tartott népgyűlésen kihirdetett, a szabad királyi városokról szóló törvény 23-ik §-a értelmében „a polgárjogok folyamodás útján megszerzésére szükség nincsen.“ — De a tanács következetes nem maradt s még ugyanazon ülésen ismét azon indokolással, hogy az illetők kérelmeiket még a törvény kihirdetése előtt nyújtották be s már körülményeiket is megvizsgálták, többeknek a polgárságba díjfizetés mellett való felvételét elhatározta s részökre a szokott polgárlevelet kiadta²⁾.

A tisztújítási mozgalmak költöttek e közben legtöbb figyelmet. Erre az első lökést az április hó 24-én tartott népgyűlés adta meg, amely a szabad királyi városokról szóló törvény kihirdetése alkalmából

1) 1848-ik évi ujonezösszeírási lajstromok s Szegedi Hírlap 1849. év 10. sz.

2) Ezen módon még Böresök Sándor és Nagy Péter nyertek polgárjogot.

40. sz. alatt kelt határozattal a törvény értelmében választásra jogosult polgárok összeírására küldöttségeket nevezett ki¹⁾.

A küldöttségek már másnap egybegyűltek s az előmunkálatokat megtéve, május 2-tól kezdve 5 napon keresztül az e végre kirendelt választmányok által a választásra jelentkezett és jogosult polgárok összeíratk. Ez összeírások a belvárosiakra nézve a széképületben, a külvárosokra nézve pedig a felsővárosi társalkodó-egyletben, a 7 pacsirta-kertben és alsóvároson Rengey Nándor házában folytak. A rendkívüli érdeklődést mutatja az, hogy a választásra jogosultak összes száma 2002-re rugott. Városrészenként a választók száma a következő volt. Belvárosban 524, Rókuson 245, felsővároson 513 s alsóvároson 720. A két utóbbi összegbe a tanyákról jelentkezett kisebb mérvben érdeklődött választók száma is be van tudva.

A korteszozgalmak is már nagy hullámokat vertek, mit főleg a régi hatóság tagjai idéztek fel erőlködéseik és költekezéseikkel. Pedig kevés kivétellel a közvélemény ellenük nyilatkozott. Az új hatóságot a polgárság egészen új emberekből kívánta megalakítani. A régi tisztviselőkre már az egy körülmény is hátrányul hatott, hogy a bukott rendszernek közegei voltak, habár e rendszer ellen s annak megbuktatására néha ők is közreműködtek. Az ellenszenv főként a főbíró, Wöber György személye ellen nyilvánult, ennek konzervatív hajlamainál fogva s mivel az a hír került róla forgalomba, sőt azzal nyíltan is vádolták, hogy oly nyilatkozatokat tett volna, miszerint „parasztnak nem szabadság, hanem rabláncz való²⁾“. Utána Petrovits és Tary ellenében nyilvánult legjobban a kedvezőtlen hangulat, mit Tóth Mihálynak, a főbírójelöltnek még Bérczy és Rengey ellenében is sikerült felköltetni, holott az első a bukott rendszernek éppen áldozata, az utóbbi kiváló tehetségű egyén pedig a szabadelvű törekvések buzgó támogatója volt.

A közvélemény az ifjú ügyvédek neveit hangoztatta legjobban. A polgármesteri állásra Osztróvszkyt, Schmidt Ferdinándot vagy Dánit óhajtották volna megnyerni, de ők a jelöltségről sorba lemondtak s kijelentették, hogy ifjú koruknál fogva oszlopos hivatalt nem vállalnak. Fadgyas Pált, ki iránt a polgárok s az ifjak is mindenkor nagy bizalommal viseltettek, Klauzál az ipar- s kereskedelmi minisztériumhoz osztálytanácsosnak nevezte ki s így az idős ügyvédek közül egyedül Vadász Manó volt még, aki iránt a bizalom mind erőteljesebben nyilatkozott s mint polgármester-jelölt Bérczy és Rengey neve mellett az övé is mihamarább forgalomba jött. Kiváló előnyére volt, hogy azelőtt

1) 1848. évi május 8-iki tanácsi jegyzőkönyv 1235/2151. sz. határozata.

2) Szegedi Hirlap 1849. év 10. sz. Wöber e hir ellen utóbb hirlapi úton tiltakozott.

hivatalt nem viselt. — Főbíró Réh János óhajtott volna lenni, de miután önérzetes modoránál fogva hívei nem igen kerültek, sértett büszkeségből a főbírói állásra Tóth Mihály jelöltsége mellett buzgólkodott, kit egyenesen ő léptetett fel. — Tóth Mihály a kortól, ismertetől egészen elmaradt egyén volt. A vádaskodás ekkor már természetévé vált s egyáltalában nem volt közszolgálatra való. A régi hatóság ellen magánsérelmek miatt folytatott küzdelmei, hosszas ideig tartó nyelvkötése őt az új korszak, a diadalra jutott eszmék rég szenvedő martirjának képében tüntették fel s ez ellen hasztalan volt minden capacitacio. Az utolsó napokban tette közzé „Szeged lakóihoz“ című füzetben pereit s ez a mérleg serpenyőjét jelölt társaival szemben végleg az ő javára billentette.

Május 14-ikére tüzték ki a választást s annak helye a szabadságtéren „isten szabad ege alatt“ jelöltetett ki. Az említett napon — vasárnap — csak a 16 tagú kijelölő választmány alkottatott meg. Másnap a kijelölések történtek s csak harmadnap a választások, amelyeket Kárász Benő csongrádmegyei főispán vezetett. A szavazatok összegyűjtésére választmányt neveztek ki, mire Wöber György főbíró a maga és tisztársai nevében a törvény értelmében lemondását adta elő. A polgármesteri hivatalra Bérczy, Rengey és Vadász jelöltettek. A szavazás golyókkal történt s 1482 szavazatból Vadász 924-et nyerve, ő lett polgármester. Főbíróságra Lengyel Pál, Tóth Mihály és Wöber György jelöltettek ki. Tóth Mihály kijelölése oly lelkesedéssel fogadtatott, hogy szavazás nélkül óhajtották kikiáltani s az 1342 szavazatból 1180-at nyert. Az örömittas nép erre lakásához vonult s a kocsiból a lovakat kifogván, azt az új főbíróval a választók húzták vissza a szabadságtérre.

Főkapitánynak Farkas János; tanácsnokoknak : Osztróvszky József, Schmidt Ferdinánd, Dáni Ferencz, Lengyel Pál, Rengey Ferdinánd, Heszler József, Lefter Mihály, Bérczy Antal, Vékes Ferencz; főjegyzőnek : Veszelinovits Bazil; aljegyzőknek : Kolb Antal, Szabó Imre, Szilber Benő; benyújtványi jegyzőnek : Bach Sándor; főügyésznek : Mihályfy József; alügyésznek : Agáczy Dániel; alkamarásnak : Tóth Mihály; főszámvevőnek : Pintér János ifj.; alszámvevőnek : Fodor János; tanácsi kiadónak : Malatinszky Márk; törvényszéki kiadónak : Kerny Imre; kapitányi segédnek : Skultéty Andor; levéltárosnak : Szilber Ignác; biztosoknak : Keméndy Ferdinánd, Reichardt József, Borsos Sándor, Dianovszky József; alkapitánynak : Vékes Imre; pusztai biztosnak : Nyáry Mihály; hid-biztosnak : Kókay Károly; főmérnöknek : Maróthy Mátyás; másodmérnöknek : Strasser György; telekbírónak : Pálffy István; ellenőrnek : Novák György; főorvosnak : Steinhart Antal; másodorvosnak : Kolb Berta; selyemtenyésző felügyelőnek : Palkovics Pál választatott meg. — A főpénztári (főkamarási)

állás a törvény értelmében betöltés alá nem került, e hivatalt tovább is id. Pintér János viselte.

Majd a 185 tagból álló városi képviselőtestület választására került a sor s ezen is tülesve, a választók az új tiszttikkal élükön a belvárosi templomban tartandó hálaadásra seregeltek egybe¹⁾.

Az elősorolt tisztviselei állásokon túl az 1848-ik évi XXIII. t.-cz. értelmében a tanács- és közgyűlési termekben fenntartandó rend biztosítására 150 frt évi fizetéssel a július 1-én tartott közgyűlésen még egy csendtishti állomás szerveztetett, amelyre legott Ditzgen (Rajnai) József meg is választatott.

Az új hatóság május 23-án tartott első tanácsülésen kezdette meg működését s így május 8-tól fogva 12 napi juristitium volt. Az első közgyűlés május 25-én — csütörtökön — tartatott. E közgyűlés főként a tisztújításból és az alkotmányos új életből folyó rendezkedéssel foglalkozott. Mindenekelőtt megalkotta a követválasztási központi választmányt s a két választó-kerületet akként állapította meg, hogy a bel- és felsőváros a felső tanyával az egyik, — rókus és alsóváros az alsó tanyával pedig a második választókerületet képezi, amely kerületi felosztás az 1881-ik évi 37-ik törvény alkotásáig állt fenn.

A kezdet nehézségei által súlyosított feladatok sokaságát ezután sorba mind megoldotta. Így a sajtótörvény II. fejezet 17. §-a értelmében ítélendő esküdtszék megalakítására új választmányt nevezett ki. (Az esküdtek összeírására a május 8-iki tanácsülésből ugyanis azon kül-

¹⁾ Az új tiszttikarban 1849. évi július végéig bekövetkezett tetemesebb változások a következők.

Az országgyűlési képviselőkül megválasztott Osztróvszky és Rengey tanácsnokok helyére, állásuk fenntartásával az aug. 1-én tartott közgyűlésen helyettes tanácsnoki minőségben Szegheő János és Misits (Ligeti) Dániel választattak meg. (Osztróvszky 1849. évi június 26-án az országos főtörvényszék közbírájának nevezetett ki. Lásd Közlöny 1819. év 144. sz.)

A Belgrádba menekült Veszelinovits főjegyző helyére a július 3-iki közgyűlés Molnár Pál ügyvédet választotta meg.

Az 1849. ápril havában menekült Lefter Mihály helyett április 15-én tartott közgyűlésen Rónay János lett tanácsnok. De június 6-án Rónay, valamint Bérczy is az országos ítélő törvényszékhez közbírákúl neveztetvén ki, (Lásd Közlöny 1849. év 119. sz.) Schmidt Ferdinánd pedig honvéddé lévén, az üresedésbe jött 3 tanácsnoki állást Tóth Mihály főbíró a június 8-án tartott közgyűlésen tett indítványa értelmében a nép által kívánta betölteni. Mellőztetvén indítványa, Rózsa Sándorra apellált, aki majd „megfenyíti a hazaárulókat.“ Június 24-én tartott közgyűlésen a 3 állásra tehát Viday Károly, Takács Mihály és Agáczy Dániel választattak meg. Ez utóbbinak üresedésbe jött alügyészi állására pedig a közgyűlés Pálffy Ferenczet választotta meg.

dótség nyert megbízást, amelyet az április 24-én tartott népgyűlés a követválasztásra jogosultak összeírására küldött ki. Az esküdtszéki bíróságot az augusztus hó 7-én tartott közgyűlés alakította meg. Elnöke Réh János, jegyzője pedig Viday Károly lett).

A törvényszékhez a főbíró elnöklete alatt Osztróvszky József, Schmidt Ferdinánd, Dáni Ferencz, Lengyel Pál osztattak be s ugyanők bizattak meg egyúttal a rögtönbíráskodással (statarium) is. Megalkottatott a gazdaszék, szépítő-, kórház-, árva- és selyemtenyészti bizottmány. Küldöttségek nevezettek a letétek tára mellé, a tisztai malmok felügyeletére, a kisebb szóbeli panaszok elintézésére, az önkénytes vallásokhoz (az ügyészek mellé, hol naponként egy-egy tanácsnok volt a soros), a bűnfenyítő bizottmányhoz, a telekbirtoktiszt-séghez, a tisztai útasítások kimunkálására, a város statisztikai adatainak egybegyűjtésére.

A czéheknek egy-egy tanácsnok személyében biztosaik kijelöltettek s ily biztost nyert egyúttal az akkori szokásnál fogva a görög-keleti egyházközség is.

Végül az irnoki állások elnyeréseért beérkezett folyamodványok tárgyalásából folyólag a tanács „a baromrvisi állomás“ felállítása iránt teendő javaslatlételre nyert megbízást.

A tisztviselők fizetése pedig megmaradt a régiben; de az új tisztikar a törvény és gyakorlat értelmében bizonyos eljárás, intézkedés vagy kiadvány után járó taksáiról és napidíjairól is önkényt lemondott.

II. A nemzetőrség és a 3-ik honvéddászlóalj.

Már a tisztújítási előmunkálatokkal egyidejűleg s azokkal csaknem párhuzamosan indultak meg a nemzetőrség szervezési munkálatai is és mint láttuk, a nemzetőrségi törvény végrehajtására vonatkozó felsőbb intézkedéseket megelőzőleg már ideiglenes nemzetőrség létezett. A nemzetőrségnek a törvény értelmében leendő szervezésére a miniszterelnök április 21-én kelt körlevelében szőlította fel a törvényhatóságokat. A tanács május 23-án tartott üléséből tehát a nemzetőrség összeírására küldöttségeket nevezett ki, és pedig: a belvárosba Dáni Ferencz s Lefter Mihály tanácsnokokat 20 képviselővel, felsővárosra Osztróvszky József és Schmidt Ferdinánd tanácsnokokat ugyanannyi képviselővel, alsóvárosra Rengey Nándor és Heszler József tanácsnokokat 23 s végül rókusra Bérczy Antal és Vékes Ferencz tanácsnokokat 16 képviselővel.

Az összeírások az 1848. évi 22. t.-cz. 3., 4., 5. §§-ai értelmében

serényen történtek. Az április 24-iki — husvét hétfőjén — Kikindán előfordult vérengzés és az újvidéki szerb mozgalmak hírei nagyon siettették az összeírás és szervezkedés munkáját. Sokan, kik koruknál fogva még, vagy már nem tartoztak volna a nemzetőri szolgálatra vállalkozni, vagy a törvény értelmében szükséges egyéb qualificationak hiányában voltak, a nemzetőrségbe felvételre s mint a fennmaradt igen hézagossá összeírási ívek észrevételi rovata kitünteti, azon indokból, mert az illető „maga kívánczozott“ a nemzetőrséghez bejutni. A zsidókat is, ha a törvény értelmében a szükséges minősítéssel bírtak, összeírták és a nemzetőrségbe kivétel nélkül már felvették. Másrésről azonban nem jelentéktelen volt — különösen a tanyai lakosok között — azok száma, kik anyagi képesítettségök eltitkolásával az összeírásból kimaradtak, akikre e miatt a július 10-én tartott közgyűlés 50 forint bírság, esetleg egy hóig terjedhető fogságbüntetést rendelt kiszabni. Nem is késtek azért az illetők hibájukat mielőbb helyrehozni. S e miatt, de a későbbi időben a törvény által engedett kilépési eseteknél fogva is a nemzetőrség létszáma folyton ingadozott. Így az 1848. évi júniusi kimutatás szerint a létszám 5682 fő volt s ebből a belvárosra 1209, felsővárosra 1262, rókusra 542, alsóvárosra 1093, felsőtanyára 611, az alsótanyára pedig 965 esett.

Ugyanezen hóról egy másik adat szerint¹⁾ a belterületi nemzetőrség száma 4600-at, a külterületieké pedig, kik ekkor még felesküdvé nem voltak, 2000-et tett. Augusztus közepén is a 24 gyalog és 3 lovas századba beosztott létszám 6000-en felül volt²⁾. Október 1-én a létszám már 7159 volt³⁾ s november 10-én kelt egy kimutatás szerint a nemzetőrség száma 6907-et tett s ebből 4559 gyalog, 590 lovas és 1758 mezei, vagyis tanyai nemzetőr volt. Kossuth Lajos 1849. évi január hó 9-én kelt levelében a szegedi nemzetőrség létszámát 8000-re teszi, — ellenben az ugyanaz évi május 1-én kelt kimutatás szerint Szeged nemzetőrsége csak 6335 főből állt s ebből a belterületi gyalog századokra 3952, lovasokra 625, a mezei századokra pedig 1758 fő esik. Ezek egybevetésével a nemzetőrség közép létszámát hétezerre tehetjük.

Május végén a nemzetőrség már felesketve, teljesen szervezve volt, amennyiben be volt századokba osztva s tisztjeit megválasztotta. Összesen 18 belterületi gyalogszázad alkottatott, és pedig: a bel- és alsóvároson 5–5, rókuson 2, felsővárosban 6. A tanyákon 9 mezei század, — 7 az alsó- s 2 a felsőtanyán. Ezenfelül pedig 4

¹⁾ Közlöny 1848. év 11. sz.

²⁾ Kossuth Hirlapja 1848. év 49. sz.

³⁾ Szilaveczy Ágoston nemzetőrségi őrnagynak a városi levéltárban őrzött levele.

lovas század szerveztetett. Együttvéve tehát a nemzetőrség 27 gyalog- és négy lovas századból állt. Minden századhoz egy százados, egy főhadnagy, 2 hadnagy s különböző létszámú altiszteken túl a gyalogságnál két dobos és két ács; — a lovasságnál pedig egy vagy több kürtös volt beosztva. A századok létszáma pedig a 118—369 közt változott.

A századokat közönségesen századosaik nevére neveztek el. Néha kapós gúnynev ragadt egyik-másik századra, mint például a belvárosi negyedik századra nézve a „herbatés“ elnevezés, amittől az soha szabadulni nem tudott.

A nemzetőrségi egyenruhát igen kevés tiszt viselte, jobbára csak a törzstiszteknek volt egyenruhájuk. A századok kapitányai gyakrabban változtak. Ez többnyire lemondásból következett be, de a tanyai századoknál többször megesett, hogy a százados urat „lecsapták“ s mást választottak.



Korda János.

Korda János volt a nemzetőrség őrnagya, ki mint ilyen utóbb ezredesséig emelkedett s kinek ezredesi segédje László Flórián s mint egyuttal térparancsnoknak segédtsíztjei Gombás József és Varga Sándor voltak¹⁾. Kordával csaknem egy időben neveztetett ki a szegedi nemzetőrséghez őrnagy és zászlóaljparancsnokul Szilaveczy Ágoston nyugalmazott kapitány, kinek segédtsíztje Vidovich Antal lőn. Szilaveczkyt

később mint alezredest a pozsonyi nemzetőrséghez helyezték át²⁾.

Mészáros hadügyminiszter a város közönségéhez intézett, október 17-én kelt levelében a szegedi nemzetőrséghez őrnagyul herczeg Woronieczky-t nevezte ki³⁾, de ez állomását el sem foglalta. November 3-án a szegedi lovas nemzetőrséghez ismét őrnagyul Tar Ferencz nyugalmazott százados, segédjeül pedig Hild Károly hadnagy neveztetett ki⁴⁾. Ugyancsak november 17-én a 10-ik honvédszászlóaljnál százados Földváry Sándor neveztetett ki a nemzetőrséghez őrnagyul⁵⁾.

¹⁾ Közlöny 1848. év 69. sz. — Kossuth Hírlapja 1848. év 42. sz. s a városi levéltárban több kiadvány.

²⁾ Közlöny 1848. év 80. és 109. sz. — Kossuth Hírlapja 1848. 53. sz. — Pesti Hírlap 1848. év 30. sz.

³⁾ Kossuth Hírlapja 1848. év 97. sz.

⁴⁾ Közlöny 1848. év 155. sz. — Pesti Hírlap 1848. év 205. sz.

⁵⁾ Közlöny 1848. év 164. sz. — Pesti Hírlap 1848. év 220. sz.

A nemzetőrség magvát a polgári őrsereg, vagyis az egyenruhás polgárság képezte, mely a közönségesebb katonai fordulatokban és fegyvergyakorlatokban elegendően ki volt képezve, rend és fegyelemhez szokott. Az egyenruhás polgárok különböző városrészi nemzetőr-századokba osztattak szét, noha felettébb rajta voltak, hogy együtt maradhassanak. Elkülönböző óhajuknak kifejezést is adtak az által, hogy folyamodtak a tanácshoz a végre, hogy külön vadász-zászlóaljat képezhessenek.

A kiképzés fegyverfogások s mozdulatokban való gyakorlatokból állott s ez a kisebb szakaszokon kezdve egész a zászlóalj-gyakorlatokig haladt, hét század képezvén egy zászlóaljat. A tanítást a Ferencz Károly főherczeg nevét viselő 54-ik gyalogezred s a Don Miguel ezred Szegeden állomásozott zászlóaljának tisztjei és altisztjei végezték. Június és július havában már majdnem mindegyik század — de csak a belterületi 18 — ki volt képezve. A mezei századok, amint hogy komolyabb tekintet alá soha sem jöttek, úgy ez évben ki sem képeztettek. Egy-egy század leghosszabb tanulási időtartama 10—16 nap volt, pedig a napnak csak egy-egy szakát használták tanítás és gyakorlatra. A kiképzésre fapuskák készültek¹⁾, amelyekre azután szuronyokat vasaltak fel²⁾.

Rendes fegyverzete a nemzetőrségnek kezdetben egyáltalán nem volt. Összesen mintegy 500 darab szuronyos puskával rendelkezett, mint amennyi az egyenruhás polgároktól — a polgári őrseregtől — átvétetett. Ez még a helyi szolgálat czéljaira is kevés volt. A tanács Tóth Mihály vásárustól 118 drb, Ráth kereskedőtől pedig mintegy 100 drb szuronyos lőfegyvert bírt csak vásárolni s a nemzetőrség felfegyverzése iránt a kormányhoz több ízben tett felterjesztésnek csak igen kevés eredménye lett. Ennélfogva a tanács utóbb 1000 drb kaszát vásároltatott³⁾, amelyet később a mezei századok használatára engedtek át. Október közepén a Kúlán állomásozott alsóvárosi 1-ső és 2-ik század, valamint november elején a Török-Becsén állomásozott alsóvárosi 4-ik század csaknem fegyver nélkül volt. E miatt keserves panaszt küldöttek a századok a tanácshoz, sürgetvén hazabocsátásukat, mert őket úgyis lenézik ott, hogy fegyverzetük nincsen, de támadás esetén magukat nem is védelmezhetik. Még november 10-én is a nemzetőrség összes fegyvere egy kimutatás szerint csak 2498 drb puskából állt.

A nemzetőrségi szolgálat kezdetben csak helyőrségi szolgálatra,

¹⁾ A városi számadások szerint 1500 drb fapuska felszrijazásaért Kis István szíjgyártónak fizettetett 499 frt 30 kr. p. p.

²⁾ A városi számadások szerint egy szurony 1 frt 42 pkrba került. A kormány e költség megtérítését ígérte.

³⁾ A városi számadás szerint egyenesre felvasulással ez 1200 frtba került.

őrállításra, szállítások alkalmával való kíséretre terjedt ki. Az őrállításra való kivonulás, tisztelgés, jelszókérés stb. szabályzatát minden nemzetőrrel közölték. Később, a mozgósítás után Bács-Bodrog- s Torontál-megyének a szerbek által fenyegetett községeiben a helyőrségi szolgálat mellett a nemzetőrség már a honvédség hadműveleteiben is mint előőrs vagy tartalékesapat szerepelt. Ily minőségben több csatározásban részt is vett s ezek közül a lagendorfi ütközetben dicséretreméltóan vítezkedett.

A századok szelleme s fegyelme kezdetben kielégítő volt. Később a terhesebb és komolyabb szolgálat közben mindinkább sülyedt s a haza és a közügynek fegyverben való szolgálata alól kibújni igen sokan törekedtek. Csaknem becs nélküli dologgá vált a nemzetőrség s napirenden voltak a helyettesítési botrányok, amidőn a szolgálatra piaczon fogadott napszámosokat küldöttek.

Az október 30-án tartott közgyűlés ezen visszaélések s nagy számmal előfordult botrányok szigorú megtorlását rendelte el, sőt a nemzetőrség egészen újra leendő szervezésének szükségét is hangsúlyozták. Ennek daczára a helyzet több századnál nem javult, sőt amint azt később látjuk, 1849. februárban Kanizsán már egész anarchikus dolgok fordultak elő. A bírságolások sem igen hatottak, talán épen azért, hogy szigorúak voltak. Legtöbbsnyire papíron maradtak. 1849. nyarán például a szatymazi 2-ik század legénysége szolgálat elhanyagolása következtében 2000 vfrt bírságolás alatt állt, amely összegnek a kórház javára való beszerzését Busa János százados megkísérelte ugyan, de alig vihette valamire¹⁾.

De térjünk vissza a május hó 25-én tartott városi közgyűlésre, amelyen a szervezkedési ügyek s több miniszteri leirat elintézése után a haza oltárára történt adakozások ügye hívja fel figyelmünket. Szemere belügyminiszter ugyanis május 19-én 1497. számú körrendeletében tudatta a törvényhatóságokkal, hogy a király Innsbruckba költözött, a haza és az alkotmány titkos ellenségei nyilvános merényletre és támadásra készülnek s a válságos körülmények között a haza áldozatokat kíván a nemzettől. A körlevél ez alkalommal még nagyobb felbuzdulást nem szült. A gyűlésen Hódy Imre volt tanácsnok egy évre 400 frt nyugdíjának egy negyedét, Rengey fizetésének egy tizedét, Bérczy három köből buzát, Korda János pedig „két őrseregí vitéznek” két évre szolgáló díját ajánlották fel. S miután a városi tár szorult helyzetére való tekintettel 20,000 frt kölcsönnek 6%-os kamatra való felvételét határozták el, — a haza oltárára való adakozások gyűjtésével a nemzetőrség összeírásában fűradozó küldöttségeket bízták meg. De a június 1-én tartott közgyűlésen — amidőn Pest város 200,000

¹⁾ Respublica 1849. év 16. sz., a Szegedi Hirlap után.

frtos adományát tudató körlevelet felolvasták, kitörő lelkesedés közt már jelentékeny felajánlások fordultak elő.

Mindenekelőtt a város közönsége 150,000 pfrt adományt szavazott s ez összegből 50,000 frtot egészen adománykép, 100,000 frtot pedig 6%-os kamatra kölcsönkép. Együttal a czéhbiztosok felhívták, hogy a czéheknél a legnagyobb buzgalommal gyűjtsék az adományokat. Pedig a városi pénztár ez időben ugyancsak szorongatott körülmények között volt. Csaknem egészen üresen állt. A kölcsön- és az adománykép megszavazott összeget előbb magának a városnak kelle kölcsönkép felvenni, amely végből nyilvános ajánlati felhívás közzétételét rendelték el.

A város egyetemének lelkesítő példájára az egyesek ezután egész tömeg adományt jelentettek be. Tóth Mihály főbíró kezdte meg ezek sorát, jelentvén, hogy neki sincs sem aranya, sem ezüstje, azért a Kossuth-utca és Bathányi-tér sarkán fekvő s a templom-tér kibővítésére szolgálendő, a város által megvásárolni rendelt háza és telke vételárából (e ház és telek az árvíz után épített kápolna helyén létezett) a haza oltárára 1000 frtot adományúl felajánl¹⁾. A június 13-iki közgyűlésen Fotti János „két vitéz“-nek három évi, a június 19-iki közgyűlésen Götz János és Lefter Mihály ugyancsak 2—4 vitéznek 3 évi tartásdíját, — Steinhardt Antal pedig ismét egy vitéznek tartását ajánlotta fel. A július 10-iki közgyűlésen Kiss József két vitéznek két évi tartásdíját vállalta el.

Magángyűjtésekből befolyt adományok pedig következőkép jelentkeztek. Június 9-ig a készpénz adomány 1531 frt 39 pkr²⁾ tett³⁾. A július 10-én tartott közgyűlésen tett jelentés szerint ez összeg már 4687 frt 20 kr-ra emelkedett; ebből 997 frt 12 krt az időközben megalakult 3-ik honvéddzászlóalj céljaira használták fel, míg a fennmaradt összeget a sópénztárba adták be. Ezen felül nagy mennyiségű gabona és más élmiszer gyűlt egybe, aminek eladását és a gyűjtés tovább folytatását rendelték el. A tisztikar s illetőleg a tanács „a haza szükségére“ történt gyűjtésének eredményét több részletben 3742 frt 3 kr. összegben szolgáltatatta be³⁾).

¹⁾ Tóth Mihály e ház vételárából a következő évben ismét 1000 frtot adományozott az 5-ik huszárezred felszerelésére, amiért Mészáros hadügyminiszter a Közlöny 1849. évi márczius 24-iki számában nyilvános köszönetet tett közzé.

²⁾ Közlöny 1848. év 8. sz.

³⁾ Az erről szóló jegyzék ez összeget mint egyenesen a tisztikar adományát tünteti fel, de kétségen kívüli, hogy az az általuk eszközölt gyűjtések eredménye. E gyűjtések eredménye részletezve a következő volt: Dáni Ferencz 1246 frt 56 kr, Osztróvszky József 598 frt 36 kr, Schmidt Ferdinánd 357 frt 3 kr, Bérczy Antal 156 frt 2 kr, Vékes Ferencz 225 frt, Lefter Mihály 803 frt 22 kr, Lengyel Pál 144 frt 25 kr, Rengy Nándor 210 frt 39 kr.

Testületek és magánosok részint kamat nélkül, részint kamatra pedig a következő kölcsönöket ajánlottak. Júniusban a fazekas czéh 120 frtot, a kalapos- és sarus czéh 40 frtot. A július 10-iki közgyűlésen Kovács Ferencz 400, Tóth István 200, Waldmüller Lénárd özvegye 1000, Maróthy Mátyás 400 frt; ismét a július 24-iki közgyűlésen Pollák Simon örökösei 500, Kohen Ábrahám 500, Körösy József 8000, a eszmadia czéh 400 frt kölcsöne lett bejelentve. Majd az október 9-iki közgyűlésen Baurnefind Nándor 300, Kárász Benő 13,000 s Pfann József 3000 frt kölcsönéről tétetik említés; s ez folyt mindaddig, míg a megszavazott 150,000 frt fedezve nem lett.

Majdnem egy és ugyanazon időben, amikor a haza oltárára való adakozásokra szólíttatott a nemzet, már egyúttal a honfiak védő karjára is szükség lett. A reactio fenyegetése, az országban több helyen kitört rendetlenség és lázadás, a Horvátországgal mindinkább bonyolódó viszony elkerülhetetlenné tette, hogy a kormánynak megbízható, a nemzetőrségnél képzetebb, valóságos katonai fegyelem alatt álló serege legyen, annyiival is inkább, mert az olaszországi mozgalom alkalmából a hadseregnek, amennyire csak lehetséges, Magyarországból való kivonását vették tervbe. Pedig a magyar nép az olaszok mozgalmától rokonszenvét el nem titkolta, aminek Szegeden is megvolt a maga kifejezése a közgyűlésnek azon határozatában, amelynél fogva a közgyűlés körlevelet intézett a törvényhatóságokhoz, hogy az országgyűléshez feliratokat intézzenek „az ausztriai népek s illetőleg az olaszok szabadságának elnyomására irányuló merénylet meggátlása céljából”¹⁾.

A nemzetőrségi országos tanács a magyar hadsereg megalakításának eszméjét ki is mondta s már május 16-án a miniszterelnök és b. Baldacci Mór ezredes a 10. zászlóaljba osztandó, 3 évi szolgálatú, toborzás útján kiállítandó 10,000 főnyi rendes nemzetőrségi sereg megalakítására a felhívást kibocsájtották s annak értelmében a 3-ik zászlóalj gyülekezési helyéül Szegedet jelölték ki, mint ahova a Nagy-Várad, Arad, Gyula és szegedvidéki önkényteseknek egybeseregelnük kell²⁾.

E zászlóaljakhoz toborzott önkénytesek csakhamar a „honvéd” nevet kapták. A toborzást a rendelet kelte után Szegeden azonnal megkezdették s Osztróvszky és Rengey, kik a toborzással meg voltak bízva, rövid néhány nap alatt a helybeli és vidéki önkényteseknek a csodálatot felkeltő lelkesegett csapatát állította az avató bizottmány elé, mely Korda nemzetőr parancsnok és Jelentsik sorozredbeli főhadnagyból állott. A mindenfelől egybesereglett ifjúság a társadalom és

¹⁾ Közlöny 1848. év 23. sz.

²⁾ Nemzeti Politikai Hírlap 1848. év 21. sz.

foglalkozás minden rendét és ágát képviselte. Jelentékeny számmal voltak köztük a pályavégzett ifjak, ügyvédek, juratusok, mérnökök, gazdatisztek, papnövendékek, tisztviselők, tanulók, ifjú iparosok stb., kik páratlan önmegtagadással vetették magukat alá új sorsuk szigorú körülményeinek, büszkén nélkülözve a megszokott jólétet s kényelmet. A legtöbbje a belépéskor nyert 20 forint felpénzt is a haza oltárára ajánlotta fel s lemondva még a napi zsoldról is, a begyakorlásukat eszközölő Don-Miguel ezredbeli altiszteket óránként egy forint jutalommal a sajátjukból díjazták. A további időkben is fenntartott kiváló önérzet s a legénységnek általában művelt jellegénél fogva Damjanich e csapatát „magnás zászlóalj“-nak nevezte.

Az önkénytesek, különösen a vidékiek, a felső- és alsóvárosi zárdákban voltak elszállásolva s e helyiségekbe június 1-én túl már az újabb önkénytesek nem fértek. Csupán a felsővárosi zárdában 350 honvéd volt ekkor, kik május 30-án a felsővárosi templom előtt a sorkatonaság zászlójára tették le az esküt¹⁾.

A zászlóalj ellátását s felszerelését a város eszközölte. Felsőbb utasítás az önkénytesek iránt semmi sem érkezett, ami a június 1-én tartott közgyűlésen és a sajtóban is a kormány elleni panaszra és éles kifakadásokra adott alkalmat²⁾.

Élelmet s illetőleg kenyeret a tábornok rendeletére az élésházból nyertek, egyébként pedig a város gondoskodott eltartásukról s ezt részint a haza oltárára még folyton érkező természetbeli, részint pénzbeli adományokból eszközölte.

Felszerelésüket is megkezdették. Kezdetben csak „tábori“ egyenruházatot nyertek. E végből a várban elhelyezett olasz államfoglók 7817 rőf vitorlavászon készletét 2340 frt 3 kr. értékben a város átvette s abból 1060 frt kiadással 1181 drb kabát („kítli“) s ugyanannyi nadrág készült a honvédeknek. Ezt az egyenruhát, a bakancsokat, valamint egyéb szerelvényeiket is szegedi iparosok állították ki, ép oly gyorsan és kifogástalanul, mint a mily valóban hazafias áldozattal olesón. Fehérneműiket a hölgyek honleányi buzgalma teremtetten elő. Korda Vedres János nő-társulatot alakított s ennek tagjai kivetették minden ház asszonyára a körülményekhez képest, hogy ki-ki hány darabot és mikorra tartozik megvarrni és beszorgáltatni³⁾.

Fegyvert, dobot s más eszközöket ugyancsak a város szerzett be

1) Ennek 30 éves fordulóját a zászlóalj életben maradt tisztei Szegeden 1878. évi május 30-án történt összejövetelök alkalmával megünnepezték.

2) Közlöny 1848. év 8. sz.

3) A hölgyek ezen társasága később „Testvér-egylet“ ezim alatt állandóbb jelleget öltött és a kórházak felszerelése, a sebesültek ápolása körül buzgó szolgálataik rendkívül becsesel bírtak. — Lásd Szegedi Híradó 1875. év 15. sz.

részőkre. Fegyverük fekete agyú kovás fegyver volt; akinek még ez sem jutott, kaszát kapott. A felszerelést oly kielégítőnek találták, hogy b. Baldacci a nemzetőrségi országos haditanács nevében a városnak köszönetet szavazott, kilátásba helyezvén egyúttal a város kiadásainak a hadi tárból való megtérítését. A felszerelés munkálatait Korda János nemzetőr-parancsnok vezette.

A zászlóalj részére kezdetben Csuha Antal nemzetőrségi őrnagy, mint a „Tiszánál felállított előőrök és seregek parancsnoka“ nevezetett ki parancsnokul, majd Damjanich őrnagy vette át a parancsnokságot, akivel együtt a zászlóalj begyakorlását Zino százados, Dobai, Jelentsik és Utasi Károly főhadnagyk teljesítették.

A zászlóaljnak későbbi parancsnokai Stein Miksa, a „rettenthetlen Bórich“, Földváry Károly, végül Gorove Antal¹⁾.

A zászlóalj közönséges létszáma 1280 volt, de néha a létszám ezen alól is, valamint ezen jóval felül, sőt egy ízben 1689 főre rugott²⁾. A zászlóalj csak azután, hogy Szegedről kimozdult, lett teljes. Hat századra volt felosztva s egy század teljes létszámmal a tisztekkel együtt 244 főből állt. Kezdetben a századok túltömöttek voltak, némelyik 300-on felül is volt, de a későbbi veszteségek következtében leaptadtak. Hiszen csupán Szolnoknál a kartács-záporban a zászlóaljnak 700 sebesültje s halottja lett; s így valóban nem esoda, hogy az első teljes létszámból 1849. évi aug. havában már csak 193-an maradtak életben³⁾.

Még alig volt begyakorolva s felszerelve a zászlóalj, — gőzhajón, négy ágyúval (3 drb 6 fontos s egy 7 fontos vetőágyú) Ó-Becsére szállították Stratimirovics tábora ellen küzdeni⁴⁾. Július 14-én Szent-

1) Temesi Lapok 1878. évi 127. számában A 48-iki 3-ik honvédzászlóalj ünnepélyéhez című közlemény.

2) Gánóczy és Vachot: Honvédek könyve. 3. köt. 150. lap. Hegyesi Márton: Az 1848—49-iki harmadik honvédzászlóalj története című művében az alakulás stb. körülményeit egészen ezen mű, illetőleg a Régi Szeged I. közleményei alapján adja elő. Pusztán a szolnoki esatában elesettek számát kifogásolja, de e tekintetben ismételve is forrásunkra utalunk.

3) Gánóczy és Vachot: Honvédek könyve. 3. k. 150. l.

4) A táborba indult sereghez a tanács két seborvost s egy segédet rendelt, kik addig is, míg a kormány rendes honvédorvosokat nevez ki, az orvosi szolgálatot végezték. — Az útra indult sereg Ráth fűszerkereskedő boltján kitűzve volt szép selyem nemzeti zászlót, amelyen az ország címere díszlett, nyerte használatra. Október végeig a zászlóalj ez alatt küzdött. A kormány által küldött honvédzászló Ó-Becsen október 23-án Beöthy Ödön országos- és Bernáth kormánybiztosok jelenlétében nagy ünnepélyességgel lett felszentelve s a zászlóaljnak átadva. Zászlóanya Földváry Lajosné, zászlótartó egy ex-capucinus volt. (Pesti Hírlap 1848. évi nov. 3-iki sz.)

Tamás első ostroma alkalmából, amidőn Turia ellen vezettetett, már a tűzkeresztségen is átesett, ahol a zászlóaljnak két halottja, öt súlyos és két könnyű sebesültje lett¹⁾.

Joggal nevezi Szeged magáénak e zászlóaljat²⁾, mely összesen 43 esztában vett részt s amely a dicsők közt is a legdicsőbbnek, legvitézebbnek vált ki. A délvidéki szerb mozgalmak megfékezésében legtöbb része a 3-ik zászlóaljnak van és Szolnok, Tápió-Bicske, Isaszegh, Vác, Nagy-Sarló, Komárom, Budavárnál s egyebütt kivívott fényes eredmények főleg a fehér tollas kék sipkás 3-ik zászlóalj nevével vannak egybeszővődve.

Élénk mozgalmas napokat élt a zászlóalj toborzása idején Szeged. A nagy események és izgalmak egymást kergették, a politikai viszonyok és közesemények a polgárok nyugalmaát úgyszólván szakadatlan hullámvásban tartották. Ezek közé tartozott mindenekelőtt a július hó 2-án Pestre egybehítt országgyűlésre az országgyűlési képviselők választása körül kifejtett mozgalom.

A választás napja június 18-ikára tűzetett ki s jelöltekül általában Osztróvszky József és Rengy Nándor nevei hangzottak. Alig egy-két nappal a választás előtt Réh János az első kerületben Kossuth Lajos, Tóth Mihály pedig a második kerületben Klauzál Gábor miniszterek kijelölése és megválasztása mellett kezdettek buzgólkodni. Pedig akkor az első a pesti, az utóbbi pedig a csongrádi kerületben képviselőnek már meg voltak választva s köztudomású volt, hogy az illetők csakis ezen kerületekből nyert mandátumaikat fogják megtartani.

Kossuth és Klauzál jelöltsége ily körülmények között csak kisebb körre szorítkozott s jelöltségüknek voltaképi indító oka az volt, hogy Réh János és Tóth Mihály óhajtottak volna képviselőjelöltekül fellépni; — de miután nevüket senki sem hangoztatta, Osztróvszky és

¹⁾ Szeremlei: „Magyarország krónikája a forradalom idejéről“ I. k. 149. l. — Kossuth Hírlapja 1848. év 50. sz. — Közlöny 1848. év 53. sz. A két elesett honvéd neve Szathmári Dani és Szigethi Kálmán. A súlyos sebesültek közt volt Bauernfeind Gyula, kinek egyik lábát az ellenség ágyúgolyója sodorta el, s kit ápolásra gőzhajón szállítottak Szegedre a szülei házhoz, de útközben sebe üszköt kapott s elhunyt. A szegedi ifjak közt, amidőn a harmadik zászlóalj részére a toborzás megindult, egész verseny folyt, hogy ki legyen az első honvéd. A versenyben akkor öt többen megelőzték, de Szegednek mégis csak ő lett a legelső honvédje. (Lásd Szegedi Híradó 1871. év 28. és 29. sz.)

²⁾ Az 1848-ik évi 2803/4317. sz. tanácsi feljegyzés szerint a 3-ik zászlóaljbán a szegedi illetőségűek száma csak 150 volt. E létszám később nagyobb lett ugyan, de nem annyira ezen körülmény miatt, hanem annál fogva tekinthetjük e zászlóaljat szegedinek, mert azt a város toborzotta, eltartását, felruházását s felszerelését teljesen a város teljesítette.

Rengey elleni leplezett vetélkedésből és sértett hiúságból Kossuth és Klauzál neveit tüzték ki. Teljes lehetetlen volt az illetőket meggyőzni afelől, hogy eljárásuk nemcsak hogy nem tisztességes a nagy hazafiak iránt, de egyúttal Szeged hazafias polgáraitra nézve sértő is, amennyiben Kossuthot és Klauzált a szavazás esélyeinek kitenni nem engedik, mert azokat, ha kijelöltetnek, nagy multjuknál és érdemeiknél fogva Szeged jó hírveve érdekében egyhangúlag szükséges megválasztani.

Ily körülmények között Osztróvszky és Rengey vetettek véget a zavarnak azzal, hogy pártjuk szilárd ragaszkodása ellenére is kijelentették, hogy Kossuth és Klauzál jelölése esetén a jelöltségtől azonnal visszalépnek. A választás alkalmával Kossuth és Klauzál jelölését a választók egy kisebb csoportja csakugyan hangoztatta is s Kossuthnak jelölését Zsótér János ajánlotta. És ekkor Osztróvszky buzgólkodott legjobban a színhelyen, hogy a választás egyhangúlag történjék. S az így is történt. Ugyanily kimenetele volt a választásnak a másik kerületben is s e szerint Szegednek egyhangúlag megválasztott országgyűlési képviselői Kossuth Lajos és Klauzál Gábor lettek. De ők a választást követő néhány nap mulva már szívélyes hangon ugyan, de egész határozottan kijelentették, hogy a szegedi mandátumot el nem fogadhatják s így az újabb választás esete csakugyan bekövetkezett.

Az újabb választás július 2-án történt, amidőn az első kerületben Osztróvszky József egyhangúlag, a második kerületben pedig Rengey Nándor választatott meg. Az utóbbi ellen Tóth Mihály főbíró most már csakugyan fellépett, de oly kevés szavazója jelentkezett, hogy még a szavazás folyama alatt visszalépett¹⁾.

A korábbi időkben a gyakorlat az volt, hogy a követeknek megválasztott tanácstagok tisztviselői javadalmaik élvezetében meghagyattak. Osztróvszky és Rengey azonban kijelentették, hogy hivatalos állásukat ugyan fenntartják, de fizetésükről azon időre, amíg az országgyűlésen mint képviselők működnek, önként lemondanak. S ily értelemben határozott a július 24-én tartott közgyűlés, amelyben bár kimondatott, hogy a két állás összeférhetlen, — egyelőre azonban a képviselőül megválasztott tanácsnokok helyére az augusztus 1-én tartott közgyűlés helyettes tanácsnokokul Szegheő Jánost és Misits (Ligeti) Dánielt választotta meg s az országgyűlési képviselőknek tanácsnoki javadalmát megszüntette.

¹⁾ Közlöny 1848. év 14. sz. — A követválasztási központi választmányának 1848. évi jegyzőkönyvei s összes iratai — kivéven némely városrész követválasztóinak névjegyzékét — a városi levéltárból elvesztek. A fentebb közölt adatok jobbára a közgyűlési vagy a tanácsi jegyzőkönyvekben szétszórtan előforduló vonatkozásokból állítottak egybe.

A további s majdnem a képviselőválasztási eseményekkel egyidejűleg folyt mozgalmat a székelyek fogadásának kérdése idézte fel. Már a június 13-iki közgyűlésen kihirdettetett a kormány azon rendelete, hogy a Szeged körül táborba szállandó székely nemzetőrség élelmezésére és ellátására kormánybiztosul Török Gábor neveztetett ki. A Szeged körül felállítandó nagy székely tábor felől a kormánynak oly értelmű tervei jöttek nyilvánosságra, hogy a kincstárnak Torontálmegyében fekvő terjedelmes birtokain a szerb lakosság ellensúlyozására és a székely földön már úgysí túltömött népességi viszonyokból származó bajok elenyésztésére 12,000 fegyveres székely nemzetőrt fog letelepíteni¹⁾.

A június hó 19-én tartott közgyűlésen a kormánynak azon értesítését hirdették ki, hogy a „székely határőrség“ Szeged felé már útban van, amiért is a közgyűlés előintézkedéseket tett a székelyek vendégszerető fogadtatása, nemkülönben az Aradról elindult Don Miguelek 3-ik zászlóaljának és a pesti honvédszázlóalj 1200 főnyi csapatának barátságos ellátása ügyében.

A székely település kérdése azonban végképen elmaradt. Az erdélyi dolgok aggasztó fordulatot vettek. A magyarságnak és a haza ügyének védelmére a székelyekre Erdélyben még nagyobb szükség volt, mint az ország délvidékén. De a torontáli kincstári birtokokon magyar telepítvények létesítésének kérdése még a legválságosabb időkben is felmerült. Midőn Kossuth Lajos októberben Szegeden tartózkodott, egy nagyobb értekezleten nyilvánította, hogy a békésebb idők bekövetkezése után legelső teendőjének ismerendi a kincstár kánaáni birtokait székely és szegedi települőkkel benépesíteni s új virágzó községek alapításával a magyar faj többségét a délvidéken biztosítani.

A székely nemzetőrség helyett azonban annál nagyobb számmal özönlött felülről a fegyveres erő Szegeden keresztül. Július első felétől augusztus közepéig vízen és szárazon folyton érkeztek a csapatok, amelyek Szegeden rendszerint pihenőt tartva, innen gőzhajón Ó-Becsére s Verbászra szállítottak. A beszállásolás kellemetlenségeit azonban a lakosság páratlan türelemmel viselte, sőt egymással vetélkedve pazar vendégszeretettel halmozták el az ifjú harczosokat, akiknek a szegedi fogadtatás és megvendéglés mint ünnepnap mindenkorra feledhetlen maradt.

Július 13-án d. e. 10 órakor a Vilmos-ezred 1 százada (500 emberrel), s ugyanaz nap délután 4 órakor ugyanazon ezred 2 százada érkezett ide. Tizenhetedikén a csongrádmegyei őrsereg Kirschner őrnagy vezetése alatt 1300 emberrel érkezett meg. Augusztus első

¹⁾ Pap D.: „Okmánytár Magyarország függetlenségi harcának történetéhez“ I. k. 140. l. — Mészáros K.: „A magyar szabadságharc előjátéka“ 14. l. — Szeremlei S.: „Magyarország krónikája a forradalom idejéről“ I. k. 103. és 123. l.

napjaiban összesen 7900 ember volt beszállásolva. Nevezetesen a veszprémi 6-ik honvédzászlóalj (900 emberrel), amelynek 4-én a belvárosi egyházban volt zászlószentelése (a felszentelést Kremminger prépost végezte), amikor e zászló alá ismét egy csapat szegedi ifjú, legtöbbnyire tanuló csapott fel; — a székely határőrezred egyik zászlóalja (1100-an); — a hevesi nemzetőrök (3000-en); — a debreczeni honvédzászlóalj 1200 emberrel; — az oláh határőrezredből 1000 ember, a pesti önkénytesektől 600 fő s végül a Württemberg-huszároktól Lenkey százada, mely Galicziából érkezve, a nemzetőrségi zenekartól kísérve, a hölgyek virágzópora között tartotta bevonulását¹⁾.

III. A délvidéki szerb mozgalmak; a 33-ik honvédzászlóalj.

Az élénk mozgalom a polgárok figyelmét a délvidéki szerb lázadás irányában a legnagyobb mértékben felköltötte, a polgárharcnak és a fajok egymás elleni kegyetlenkedéseinek hírei az izgalmat már tetőpontra emelték, a kedélyek napról-napra nyugtalanabbak lettek.

Június 10-én későn este a polgármester Zenta és Kikinda városok hatóságai, úgy Vukovits kormánybiztos által küldött futároktól egymás után arról értesült, hogy a szerbek a római sánczokból és Szent-Tamásról kiindultak s mintegy 8—12 ezren Titelt elfoglalták, hol jelentékeny fegyver- és tőlténykészlet, úgy 8 ágyú jutott birtokukba; ezenfelül a csajkások nyíltan a felkelőkhez csatlakozva, mindenekelőtt Kikindát óhajtják elfoglalni, onnan pedig a magyar városok ellen intéznek támadásokat. Vukovits kormánybiztos egyidejűleg a tábornokhoz küldött levelében Kikindára katonai erő küldését is szorgalmazta.

A polgármester e hírek következtében még ugyanazon éjjel a tanács tagjait ülésre hívatta egybe, az ülésen leendő megjelenésre egyúttal Eder tábornokot is felkérte. De még az ülés előtt váratlanul Csermelyi Lajos honvédfőhadnagy, miniszteri futár megérkezvén, az egybegyűlt tanácssal tudatta, hogy Szerbiából több ezer fegyveres az országba betört, kik az alvidéki felkelőkkel egyesülni s az országba előnyomulni törekednek. Ennek meggátlására a nemzetőrségből több század haladéktalanul Ó-Becsére induljon.

¹⁾ Nemzeti Politikai Hírlap 1848. év 58. és 82. sz. — Közlöny 1848. év 28., 39. és 68. sz. — Márczius tizenötödike 1848. év 131. sz. — Kossuth Hírlapja 1848. év 34. sz.

Osztrovszky indítványára a tanács a nemzetőrség mozgósítását egyelőre mellőzte és abban állapodott meg, hogy a harczágytól égő s már jó ideje Szegeden tétlenségre kárhoztatott 3-ik honvédszászlóalj indíttassék Ó-Becsére, amelynek létezéséről is a kormány csaknem megfeledezett s melynek teljes felszerelése sürgősen elrendeltetett olykép, hogy a nemzetőrség fegyvereit adja át a honvédeknek. A leg-sürgősebb szükségletekkel azonnal láttassanak el, a többi felszerelés pedig hajón küldessék utánok.

A tábornokot felkérték, hogy a veszélyben forgó Kikinda segélyére a helyőrségből 150 főnyi gyalogságot és a környéken beszállált lovasságból 400 főnyi csapatot küldjön. S hogy a tábornok annál nyugodtabban teljesíthesse a kérelmet, a tanács biztosította, hogy a helyőrségi szolgálatot egészen a nemzetőrség fogja teljesíteni.

S hogy a hatóságnak, a szerbek törekvéseiről, czéljaik és számukról biztos tudomása legyen, Torontál- és Bácsmegyébe kémek kiküldését rendelte el. Bérezy Antal és Nagy Pál képviselő pedig mint futárok még azon éjjel elindultak Pestre, hogy a kormánynak a tanács határozatáról jelentést tegyenek, a helyzetet ismertessék, a 3-ik zászlóalj rendszeres és teljes felszerelését, úgy a nemzetőrség felfegyverzését szorgalmazzák s azon esetre, ha a szerbek valóban Szeged ellen nyomulnának, a mielőbbi segély küldését biztosítsák: végül a várban lévő nagyszámú olasz foglyoknak máshová leendő elhelyezését kérjék, mivel azok őrizete a nemzetőrség nagy számát folytonosan lekötve tartja.

Másnap épen tanácsülés idején a 3-ik zászlóalj a városháza előtt megjelenve, rettenetes zajjal követelte, hogy a nemzetőrök helyett őket bocsássák a szerbek ellen küzdeni. Utassy Károly főhadnagy, mint a zászlóaljhoz ezideig megérkezett egyetlen tiszt, a tanács előtt jelentette, hogy a legénységet nem képes fékezni, mindenáron indulni akar. A tanács tehát Utassyt a zászlóalj ideiglenes parancsnokául nevezte ki oly útasítással, hogy a zászlóalj századokba osztását szervezze s a legénységből ideiglenes tiszteket és altiszteket nevezzen ki.

A főhadnagy midőn a székepület előtt álló fogatára felhágva, kihirdette a legénységnek: „No fiúk, holnap megyünk az ellenségre”, egy pillanat alatt a tiszt átkarolására annyi honvéd ugrott fel a kocsira, hogy az a szó szoros értelmében összerogyott. Azután felkapták válaikra a főhadnagyot s úgy vitték örömjongva lakására.

Huszonnégy óra alatt ki volt minden szükséges állítva, négy századot nemzetőri fegyverrel, a többit kaszával látták el s 14-én délután a hölgyek virágzápóra és a szülők áldása mellett tomboló öröm közt indultak gőzhajón Ó-Becsére. Néhány nappal később a zászlóaljhoz kinevezett és Szegedre tisztikarával együtt megérkezett

Damjanics őrnagy meglepetve hallotta zászlóaljának távozásáról szóló híreket¹⁾).

Június 13-án a kémek és a futárok is haza érkeztek. E napra a közgyűlés is egybe volt hívva, amelyen a futárok előadták, hogy küldetésükben eljárak, 11-én este a miniszterelnöknél a hatóság intézkedéséről jelentést tettek s kilátásba helyeztetett, hogy a város részére mielőbb 500 fegyver és 3 ágyú fog küldetni²⁾. Ezenfelül visszatértük alkalmával Kecskemét város hatóságával is értekeztek s onnan azt a biztatást nyerték, hogy a város veszélye esetén az ottani nemzetőrség testvéries segélyére bizton számíthat. A közgyűlés ezután az ott jelen volt tábornoknak a helyőrségi szolgálatok tételére a nemzetőrséget felajánlotta, egyúttal 1000 drb kaszának vásárlását elrendelte³⁾. Végül Szemere belügyminiszternek azon leirata alkalmából, hogy Szeged táján nagyobb nemzetőrsereg s katonaság fog táborba szállani s annak kormánybiztosául Török Gábor neveztetett ki, a mozgó őrsereg ruházására és élelmezésére Tóth Mihály főbíró elnöklete alatt huszonhárom tagból álló hadi választmány alkottatott, amelynek tagjai voltak Osztróvszky József, Schmidt Ferdinánd, Dáni Ferencz, Rengey Nándor, Lefter Mihály, Bérczy Antal, Vékes Ferencz, Kárász Benő, Rónay Mihály, Korda János, Somogyi Antal, Molnár Pál, Ditzgen József, Réh János, Száviits János, Kőrösy József, Zombory János, Fodor Ádám Ferencz, Ifj. Dobó József, Gombás József és Tury György. E választmány teljhatalmú kiküldést nyert, jegyzőkönyveit azonban a közgyűlésre beterjeszteni tartozott. Június 24-én azonban a hadi választmány Vadász Manó polgármester elnöklete alatt újraalakított s most tagjai lettek: Tóth Mihály, Dáni Ferencz, Farkas János, Lengyel Pál, Bérczi Antal, Korda János, Nagy Pál, Gombás József, Fodor Ádám Ferencz, Réh János, Kőrösy József, választmányi jegyző: Csikós József. A választmánynak utasításul adatott, hogy üléseit zárt ajtóknál tartsa s a határozatokat, mint hivatalos titkokat

¹⁾ Ezzel állhat kapcsolatban Mészáros hadügyminiszternek az augusztus 1-én tartott közgyűlésen felolvasott s július 3-án 81. sz. a. kelt levele, amelyben köszönetét fejezi ki a város közönségének azért, hogy a lázadók fékezésére 24 óra alatt 1400 embert és 3 ágyút állított ki.

²⁾ A hadügyminiszternek a június 19-iki közgyűlésen felolvasott s június 14-én 351. sz. alatt kelt leirata ezzel egyetértőleg azt nyilváníttja, hogy a nemzetőrségnek fél ágyúteleppel 500 fegyver s 15,000 töltény útnak indíttatott; Csuha Antal őrnagy a nemzetőrség parancsnokául kineveztetett; az olasz foglyoknak Komáromba kért áthelyezése pedig a munkácsi foglyok elhelyezésének kérdésétől tetetik függővé.

³⁾ Tanácsulési s közgyűlési jegyzőkönyvek a kített napokról. — Nemzeti Politikai Hírlap 1848. év 31. sz. — Közlöny 1848. év II. sz.

híven őrizze. A hadi választmány részére, illetőleg a nemzetőrség céljaira szükséges pénznek 1000 frtos részletekben mint előlegnek Korda János kezeihez való utalványozása elrendeltetett.

Az alvidéken kitört szerb mozgalom ezalatt a magyar csapatok buzgó működése daczára sem szűnt meg. A magyar csapatoknak nem volt összhangzó és tervszerű működése, ami ismét abból származott, hogy a magyar seregnek nem volt vezére. Hosszas ideig keresett a kormány alkalmas vezért, míg azt végre Bechtold altábornagyban vélte feltalálni.

Bechtold, amint elfogadta a magyar sereg vezényletét, azonnal Szegedre jött s itt Eder tábornokkal és Kolowrath ezredessel hosszabb ideig készülődött a tervszerű működés megkezdésére. Tétlensége, ami alatt a szerbek állásukban mind jobban megerősödtek, már bizalmatlanságot keltett, de másrésről a lakásán kifüggesztett nagy nemzeti lobogó népszerűségét mozdította elő. S midőn azon hír is forgalomba jött felőle, hogy kijelentette, miszerint a magyar miniszterium törvényes hatalmának hódolni kíván, valamint a Szegeden átutazó hadseregbeli tiszteknek azt adta volna tudtára, hogy a magyar hazát és alkotmányt védeni kötelességük s ki azt elmulasztja, annak részére „minden helységben van egy oszlop s egy darab kötél“, — egészen úgy tűnt fel, mint aki a magyar seregek leghivatottabb vezére.

Pedig ezalatt a veszély fenyegetőbb lett s a szerbek kegyetlen pusztításokat vittek véghez a délvidéki magyar községekben, amelyek mindannyian Szegedhez fordultak segélyért. Így Bácsmegye közönsége a magyar községek szenvedéseit tudatva, Szegedről segélyt kért. A június 19-iki közgyűlésen e levél azon indokból, mert az itteni erő kevésbé van még kiképezve s fegyverzete nincs is, a kormányhoz terjesztetett fel, hangsúlyoztatván mind a szorongatott megye segélyezése, mind a szegedi nemzetőrség felfegyverzése. De a június 10-iki közgyűlés a szorongatott délvidéki magyarság védelmére már a tényleges közbelépést rendelte el. A közgyűlésen Torontálmegye levele olvastatott fel, amelyben Uzdin, Padina, Antalfalva, Debeljács községek feldúlása és lakóinak kínos szenvedései voltak lefestve s végül a város segélynyújtásra szólítottatott fel.

A városban ekkor már semmiféle katonaság sem volt. A várban a szerb és olasz foglyok őrzése, a helyőrségi szolgálat, fedezet és kíséret, ami eléggé terhes volt, naponta 700 nemzetőrt vett igénybe¹⁾. A közgyűlés főleg a belvárosi 2-ik nemzetőr század önkénytes jelentkezésére a segélynyújtást elrendelte és a nemzetőrség önkény-

¹⁾ Az őrállásokra csupán 240 ember, ágyú, löpor, fegyver és a rabok kíséretére 40—50, sőt olykor 100 ember is kellett naponta. (Lásd Közlöny 1848. év 53. sz. — Kossuth Hírlapja 1848. év 49. sz.)

tes mozgósítását kimondotta olykép, hogy a kiindulás nem századonként, hanem csak a századokból önkényt ajánlkozó nemzetőrökre fog szorítkozni¹⁾.

A közgyűlés a mozgó nemzetőrök részére az „álladalom“ által a kenyér-részlet mellett fizetendő 8 pkr. napi zsoldon kívül még 30 pkr., a városi tárból fedezendő pótdíjat szavazott meg s ezen felül kimondta azt is, hogy a harcban elesett vagy megsebesült nemzetőrök árváinak és özvegyeinek ellátásáról gondoskodni fog.

A nemzetőrség ez önkénytes mozgósítására azonban nem került sor. Bechtold altábornagy ugyanis azon kijelentést tette, hogy a táborban elegendő erő van, ahova már ő is lemegy; azért is a nemzetőrség csak helyben teljesítse a szükséges szolgálatot, s ha épen a szükség úgy hozná magával, 1000 ember legyen fegyver-készletben, hogy rendeletére bármikor induljon²⁾.

Bechtold hosszas időzése után valóban elindult a sereg vezérletét átvenni, amely elhatározásában leginkább Vukovits kormánybiztossal — ki júl. 10-én érkezett Szegedre — folytatott értekezések voltak reá hatással³⁾.

Amint híre ment, hogy Bechtold július 13-án indul Szegedről az alvidéki táborba, a város népe határtalan örömbe tört ki. 12-dikén este nagyszerű fáklyásmenetet rendeztek a fővezérnek, kit Dáni Ferencz tanácsnok üdvözölt. A fővezér válaszában lelkesedve hangoztatta, hogy a királyért, hazáért és az alkotmányos szabadságért vérét is kész ontani, amire „a tisztos ősz“ a lelkesült csoport vállra kapva, több pereczig körülhordozta. A tisztelgők éjfélkor fáklyafény közt kísérték a fővezért a gőzhajóra, melyen kora hajnalban Becsére indult. A tömeg ezután zene- és fáklyakisérettel Eder Frigyes tábornok és várparancsnok lakásához sietett s őt is a szeretet és bizalom kitörő nyilatkozataival jutalmazta, amit a tábornok lakásából lejöve viszonzott⁴⁾.

Az alvidéki zavargások Szeged magyar és csekély részben (mintegy másfél ezer lélek) szerbekből álló lakossága közt fennállott jó egyetértést ekkor már megzavarták. A szerb lakosság általában esendes, nyugodt s a magyar lakosság körülményeihez lehetőleg mindenben alkalmazkodó volt; elkülönző törekvései az utóbbi időkben csaknem megszűntek. Viszont a magyarság legnagyobb türelmet tanúsított irántuk, sőt ese-

1) A kormány azonban június 11-én kelt rendeletében az összes nemzetőrség felfegyverzése mellett egyúttal már annak általános mozgósítását is kimondotta. — Lásd Pap D.: Okmánytár I. k. 194. l.

2) Nemzeti Politikai Hírlap 1848. év 58. sz.

3) Kossuth Hírlapja 1848. év 13. sz.

4) Kossuth Hírlapja 1848. év 16. sz. — Közlöny 1848. év 39. sz. Nemzeti Politikai Hírlap 1848. év 59. sz.

kély számuk daczára is a régibb időkből fennmaradt előnyeikben és előjogaikban háborítlanul megmaradtak. A tanácsban és a többi hivatalokban több szerb csakis azon indokból nyert állást, mert az illető szerb volt, hogy a szerbeknek semmiféle panasza ne legyen a polgárság érzülete ellen. Az izgalmas napokban a délvidéki szerb mozgalmak azonban éles bírálatokat s kemény kifakadásokat támasztottak a délvidéki szerbek ellenében, ami különben akkor országszerte nem volt máskép, sőt a magyar sajtó hangja is általában ez irányban volt tartva. Az itteni szerb lakosok közül többen e hangulat miatt érzékenykedésüknek egyszer-másszor kifejezést is adtak; de sajnos, voltak köztük egyesek, kik az új helyzetet becsmérelték, a délvidéki mozgalmak iránt elég botorul rokonszenvet tanúsítottak s a tapintat és ildom követelte alkalmazkodás ellenére egész kihívólag viselkedtek. Így a magyar és szerb lakosok egy része között gyakori surlódás és szenvedélyes ingerültség keletkezett.

Egy ifjú, jogvégzett szerb nemzetőr hánytorgatva emlegette, hogy ő szerb testvéreire, bárki parancsolja is, löni nem fog, sőt esengve várja jövetelüket. Való volt-e ezen nyilatkozat, nem bizonyos; de egyáltalában el volt terjedve. Szrematz Román ellen azonban a tanács már vizsgálatot is tartott azon körülményre nézve, ha vajjon áldozó csütörtökön a mulatozó tanyai népre kiáltotta-e azt, hogy „csak egyetek, igyatok, öszre fejeiteket úgyis vasvillára aggatjuk.“

A békés egyetértés ily közbejött eseményekre teljesen felbomlott, a fenyegetések kölesönösen követték egymást s a szerbek immár a bizalmatlanság jeleit tapasztalták, ugyannyira, hogy a június 13-án tartott közgyűlésre nyilatkozatot adtak be, amelyben kijelentették: hogy a délvidéki mozgalommal semmiféle összeköttetésben nem voltak és nincsenek s azt mint törvényellenes merényletet kárhoztatják, annak elnyomásában résztvenni készek is. A közgyűlés örömmel vette tudomásul ezt a nyilatkozatot és a szerb hitközséget minden bántalom esetén oltalmáról biztosította¹⁾. De már a június 19-én tartott közgyűlésen a szerbek hűtlenségéről Nagy Pál képviselő oly tüzes és izgató beszédet tartott, nem kimélve az ülésen jelen volt szerbeket sem, kiket Slawata és Martinitz sorsára kívánt juttatni. A komolyabb következményeket a polgármester erélyes közbeszólása és a statariumra történt hivatkozása akadályozta meg.

Az ingerültség különösen Petrovits István volt tanácsnok és a szerb lelkes ellen nyilvánult, akik az újvidéki és karloviczi szerb gyűlésekre több ízben leutaztak s bármily óvatosan tették is azt, a dolog titokban nem maradt. Petrovits a május 23-án tartott tanácsülésből amint a kimaradt többi tanácstagok is az iránt nyert felhívást, hogy elmaradt

¹⁾ Közlöny 1848. év 11. sz.

jelentéseit, az általa kezelt hivatalos tárgyakat és értékeket s a titkos levéltári iratokat szolgáltatassa be. A felhívás eredmény nélkül maradt s különösen több árva-tömegre vonatkozó számadás beterjesztését hasztalan szorgalmazták. Június 15—16-ika közötti éjjel Szegedről ismét elutazott, 23-án pedig hajnalban — mely nap a számadástétel zárnapja volt — neje is az értékesb javakkal együtt útra kelt.

Petrovits ily módon való távozása a gyanút és elkeseredést ellene még jobban felidézte. A tanács még aznap 1643/2717. sz. határozatával javainak zár alá vételét rendelte el, őt magát pedig az ország déli megyéiben köröztette.

Ugyanaz időben így távozott el a szerb lelkész és még mások is, közöttük Veszelinovits főjegyző, ki július 27-én Belgrádból küldött levelében azt hozta fel okul, hogy terrorizálva volt s élete megmentése végett kénytelen volt menekülni. Őt azonban a július 3-án tartott közgyűlés már hivatalvesztettnek nyilvánította s főjegyzőnek Molnár Pált választotta meg.

Oly tömegesen fordultak elő a szerbek titkos költözködései s közöttük gyanútlan, közbecsülésnek örvendett egyének is, hogy a polgármesternek kelle már közbenjárni, ki az útlevélcért folyamodókat a távozásról nagy részben le is beszélte. S hogy a megnyugvás mindkét félre nézve helyreállíttassék, a szerb lakosság elleni gyanú megszűnjék s viszont a szerbek bántatlansága biztosíttassék: a hatóság kiáltványt tett közzé, amelyben a szerb lakosságot az ingerlések és bántalmazások ellen biztosította, amire azután a hitközség is a június 13-iki közgyűlésre beterjesztett nyilatkozatát közzétette.

A szerbek költözködése erre csakugyan megszűnt, a következő évben azonban újra lábra kapott s valóban érthetetlen, hogy miért távozott el április havában a kiválóan kedvelt Lefter Mihály tanácsnok is.

A gyanú és bizonytalanság azonban már nem csak a szerbek, hanem mások ellen is lábra kapott. Valóban sajtáságos, hogy a kedvezőtlen hírek a nép között mily kapósak voltak s mily erős gyökeret vertek a néphitben. A legtiszteltebb neveket taposták sárba egy-egy lelkiismeretlen rágalom következtében s az egyszer elhangzott hazaárulási vád ellenében hasztalan volt minden tisztálkodás. Pedig e szó: „hazaáruló“, oly gyakran, oly semmiségekért röppent ki az ajkakon, hogy csodáljuk, miszerint mégis hatása volt.

Akiket a szerbek után a gyanú legjobban terhelt, azok közé tartozott a várparancsnok. Az ellene felkapott bizalmatlanság abból kerekedett, hogy mint katona, a polgári hatóság azon kívánságának teljesítését, hogy a várkapu fekete-sárga színeit nemzeti színűre befestesse, a kétfejű sást eltávolíttassa — megtagadta. Majd az alkotmányra való felesküvés napját halasztgatta. Az augusztus 1-én tartott közgyűlés azonban a főkapitányt útasította, hogy a vár kapujait

nemzeti színűre festesse be és a kétfejű sasokat távolíttassa el, ami nyolczadnapra meg is történt¹⁾).

A várparancsnok ellen a hatóság később a miniszterelnökhöz intézett panaszt, bizalmatlanságot nyilvánítván iránta már csak annál-fogva is, mert még Bechtold nevezte ki, miért is áthelyezését kérték²⁾. Október 9-én tartott közgyűlésen azonban mind Gieropoldi katonai térparancsnok, mind Szilaveczy Ágoston nemzetőrségi őrnagy, ki november elején már Pozsonyba helyeztetett át, megjelentek s az alkotmányra az esküt letették.

Nagyban folyt ezalatt már a csatározás Szent-Tamás és a római sánczok körül s az ifjú hadsereg sebesülteinek száma mind több-több lett. A sebesülteket a legalkalmasb gőzhajóközlekedésnél fogva mind Szegedre szállították. A kormány talán alapos tudomással sem birt az ügyről, mert a sebesültek átvétele s ápolása iránt a város közönségéhez semmiféle rendeletet nem intézett. A sebesültek átvétele és ápolása körül a város közönsége hazafias elhatározással saját ösztöne s legjobb belátása szerint járt el, nem kimélve költséget s fáradságot.

Így a július 10-én tartott közgyűlés a felsővárosi zárdában 150 ágygyal felszerelendő katonai kórház nyitását rendelte el. Gál Damasceen házfőnök szíves készséggel engedte át a kért helyiségeket, amelyek felszerelésük után sebesültekkel mihamarább megteltek. Ekkor tehát az alsóvárosi zárdát is katonai kórházzal rendezték be s a július 24-iki közgyűlésen tett jelentés szerint már ekkor a felszerelés 530 sebesültre volt készletben. De ez nem mutatkozott elégnek, mert ugyanezen ülésen a terjedelmes „nagy kaszárnya“ épületének kórházi czélokra leendő teljes átengedését és kiürítését határozták el annyiival is inkább, mert ott ügyis kevés katonaság tanyázott.

Még ez sem lett elegendő. Az aug. 13-iki közgyűlés a főgymnasiumnak és az ezzel összefüggő elemi iskolai tantermeknek, valamint a kegyesrendi tanárok lakházának kiürítését és kórházzal felszerelését határozta el³⁾,

¹⁾ A várban levő épületek ajtai és kapujai azonban fekete-sárga színűek maradtak. 1849. évi június havában a Szegedi Hírlap 10-ik számában Havi Mihály Fischer várparancsnokot e miatt kíméletlenül megtámadta, — aki védekezésében azt adta elő, hogy az átfestés már régebben elrendeltetett, sőt a festők a munkadíjat előre ki is kapták s a késedelem őket terheli. És csak ekkor festették be nemzeti színűre a várban levő kis és nagy ajtókat.

²⁾ A felterjesztési fogalmazvány szám és kelet nélküli.

³⁾ A kegyesrendi tanárokat magánlakásokba telepítették ki, a gymnasiumi osztályokat pedig a Boldogasszony-sugárúton fekvő Pálffy-házban helyezték el. Sümeghi Pál, a szegedi „fő- és középtanoda“ (lyceum és gymnasium) igazgatója ennél-fogva 1848. évi nov. 14-én kihirdette, hogy a középtanoda hat osztályában a rendes előadások december hó 1-én veendik kezdetüket, ellenben a lyceum megnyitása bizonytalan időre elhalasztatik. — Lásd Kossuth Hírlapja 1848. év 124. sz.

amely alkalommal a szomszédos algyevi uradalom is megkerestetett, hogy némely terjedelmesb gazdasági épületét ideiglenes katonai kórházul leendő felszerelésre átengedni szíveskedjék. Az uradalom a kérelmet nem teljesíthette s így a szeptember 3-án tartott közgyűlés már abban állapodott meg, hogy a várban őrzött foglyok átszállítása sürgettesék annyival is inkább, mert a foglyok őrizete a nemzetőrségre is igen terhes s az így rendelkezésre kerülő tetemes férőhelyiségekben folyton érkező sebesültek majd csak elférnek¹⁾.

Szeptember 6-án kelt kimutatás szerint a kórházakban elhelyezett és gondosan ápolat sebesültek száma már 900-ra rugott²⁾ s a katonai kórházakhoz ekkor már egy külön gyógyszerteret is állítottak, melynek vezetője Hámory Károly hadi gyógyszerész lett.

A kórházakon kívül magánházakban, rokonoknál és ismerősöknél is igen nagy volt a sebesültek száma. Úgy ezekben, mint a nyilvános kórházakban ápoltak oly figyelemben, oly gyengéd bánásmódban részesültek, hogy a sebesültek minden bajaikat feledni látszottak, az önfeláldozó gondosság és ápolás pedig legnagyobb részüket mihamarább újra képessé tette a haza további szolgálatára. A „testvér-egylet“ s a „jótékony nőcgyelet“ tagjai vetélkedő buzgalommal hordtak egybe mindent: ágyneműt, öltönyt, kötőszereket, eledeleket s mindazt, ami csak enyhíthette a szenvedők állapotát s a legelőkelőbb úrnők részvevő érzelemmel kötöztették az ifjú hősök dicsőségének emlékhelyeit. Nem is volt senkinek panasza s nem maradt közöttük senki vigasz nélkül, — csak a férgek felszaporodása képeztet észrevételt, amely kérdéssel az augusztus 13-án tartott közgyűlés is foglalkozni volt kénytelen.

De el is terjedt aztán a sebesültek ápolása körüli hazafias buzgalom híre és Mészáros hadügyminiszter az alvidéki táborba tett útja alkalmával személyesen is meggyőződni óhajtván a sebesültek állapotáról, Szolnokról gőzhajón utazva augusztus 9-én délután Szegeden partra szállt. Nagy közönség lelkesedve fogadta a hadügyminisztert, kit a hölgyek virágzáporral árasztottak el. Mészáros mindenekelőtt a kórházakat látogatta meg s mindenütt rendet tapasztalva, legnagyobb megelégedését nyilvánította; azután több küldöttséget fogadott, közöttük az épen akkoriban ide érkezett erdélyi 2-ik oláh határérezred egyik zászlóaljának tisztikarát.

A miniszternek este a polgárok fáklyás-menetet óhajtottak ren-

¹⁾ A várban levő foglyoknak áthelyezését a város, mint fentebb láttuk, már június 10-én a kormányhoz küldött futárok által is kérelmezte. Július 7-én a polgármester ugyanazt a hadügyminiszternél a nemzetőrségi szolgálat könnyebbítése czéljából szorgalmazta. De mint látni fogjuk, a szeptember 3-iki feliratnak sem volt sikere.

²⁾ Közlöny 1848. év 95. sz.

dezni, de azt a miniszter kereken megtiltotta. Amidőn azonban éjjélkor a gőzhajóhoz indult, mégis fáklya-sor közt haladt a parton és Molnár kapitány „Neptun” gőzhajóján Lemle főhadnagy vezetése alatt 32 főből álló válogatott nemzetőr dísz-kísérete mellett Ó-Becsére távozott¹⁾.

A miniszter alvidéki útjáról a képviselőházban augusztus 16-án tett jelentést s abban a szegedieknek a sebesültek ápolása körül tanúsított hazafias buzgalmát kiemelni el nem mulasztotta, amire a képviselőház lelkes éljenzésben tört ki.

Alig távozott a hadügyminiszter, a június 10—13-iki napokhoz hasonló új izgalom támadt. Ezt az augusztus 9-én²⁾ érkezett erdélyi oláh határhozrezred 2-ik zászlóaljának szökése idézte elő. A zászlóalj szelleméről és tisztikarának gyanús viseletéről Vadász polgármester a hadügyminiszternek itt tartózkodása alkalmával jelentést tett, ki a zászlóaljnak Ó-Becsére szállítását egyelőre függőben is tartotta. Utóbb az indulási parancs mégis megérkezett s augusztus 13-án hajnalban hajón kellett volna Ó-Becsére indulnia.

A gőzhajó már felfűtött, indulni készült és éjjél után 2 órakor a zászlóalj a várból kimozdult, de a kikötő helyett a hidon dobszóval átkelve Uj-Szegeden át Szőreghre ért, hol Lausevits ügyvéd gondoskodásából már kocsik álltak készen. Azokon Bébaig eljutva, pihenőben és egyúttal derekas vendégségben részesült. Innen a zászlóalj azután Temesvár felé tartott³⁾.

Reggel villámgyorsan járta be a hír a várost. Árulásról és nagy veszedelemtől beszélt mindenki. Azon napra épen közgyűlés volt egybe-híva, ahonnan rögtön futárok küldettek a kormányhoz és Kiss Ernő tábornokhoz, hogy az esemény hírét tudtul adják. A futároknak egyúttal megbízásul adatott, hogy 3 ágyút kérjenek Szegednek, sürgessék a várbeli olasz foglyoknak s a 103 kikindai lázadónak mielőbbi máshová való áthelyezését. Csongrádmegyét is értesítették ez eseményről azon felkéréssel, hogy nemzetőrségét készenlétben tartsa és szükség esetén Szegedre indítsa. A helybeli nemzetőrséget fegyverre szólították, százonként összpontosították, Szőregh felé folytonos őrzáratok és kém-

1) Közlöny 1848. év 68. sz. — Nemzeti Politikai Hírlap 1848. év 82. sz. — Kossuth Hírlapja 1848. év 41. sz.

2) A zászlóalj érkezése napját a Nemzeti 82-ik száma aug. 9-ikére teszi, Kossuth Hírlapja 41-ik, s a Nemzeti 85-ik száma ellenben 10-ikére, azonban a hadügyminiszter egyidejű jelenlétét is említi, ami lehetetlen; mert Mészáros még 9-én éjjel távozott.

3) Kossuth Hírlapja 1848. év 41. sz. — Nemzeti Politikai Hírlap 1848. év 5. sz. — Gelieh Richárd „Magyarország függetlenségi harca” I. köt. 255. l. tévesen írja, hogy az ezred Szegedről Pestre küldetett s ott lefegyverezve haza bocsájtott volna.

szemlék tartattak s minden gyanús dolog különös figyelem tárgya lett. Az összes vízi járműveket, hajókat, malmokat mind a jobbpartra rendelték s a hajó-híd minden éjjelre felnyitattott.

A legnagyobb izgalmak közt így telt el néhány nap, míg nem mindenki meggyőződött arról, hogy a várost semmiféle veszély nem fenyegeti.

A nemzetőrségnek már egy ízben tervezett mozgósítása még e nyugtalan napok alatt csakugyan bekövetkezett. Török Gábor kormánybiztos ugyanis elrendelte, hogy egy zászlóalj nemzetőr (hét század) augusztus 17-én induljon ki Becsére, hol szeptember 4-én leend felváltásuk. — A kirendelt századok ennél fogva készültek, fegyverkeztek; 24 óra alatt 1500 nemzetőr állt készen s indulásuk előtt való napon — augusztus 16-án — közgyűlés is tartatott, amelyen a nemzetőrség ellátása, özvegyeik s árvaik sorsának biztosítása tekintetében a július 10-iki közgyűlési határozat megújított. De nyomban a közgyűlés befejezése után a legnagyobb úti készülétek között a miniszterelnöknek rendelete érkezett, melyben a nemzetőrség mozgósítására vonatkozó eddigi szabályzat érvényen kívül helyezése mellett a törvényhatóságokat arra szólította fel, hogy a nemzetőrökből önkényt ajánlkozó s a nagyobb fáradoalmak elviselésére edzett és kész egyénekből külön „mozgó” csapatokat alakítsanak. E csapatok rendszeresen kiképeztetnek, teljes katonai fegyelem alatt állanak és szolgálatuk által az egész nemzetőrség mozgósításának szüksége mellőzhető leend.

E rendelet következtén a másnapon tartott közgyűlés az indulásra kész hét század nemzetőrségnek itthon maradását határozta el és az önkénytes mozgó csapat mielőbbi kiállítását elrendelte. Az önkénytes mozgó csapatba belépőknek a honvédek számára biztosított fizetésen, tartáson és hadi felszerelésen túl 100—100 váltóforint díj tűzetett ki, melynek egy negyede a belépéskor, a hátralék pedig a feloszláskor a városi pénztárból fog az illetőnek kifizettetni. Ha pedig a belépő iparos, amennyiben a vándor éveket már kitöltötte volna, a feloszlás után a mesterek közé való felvételét a remekelés és a szokásos díjak elengedésével igényelheti.

Korda elnöklete alatt a toborzó bizottság azonnal megalakult. A csapat létszáma 600 főre állapítottott és egy vitéznek felszerelése 20 pfírtban számítottván, a felszerelésre, tartás- és egyéb kiadásokra szükségesnek mutatkozott 40,000 pfírtnak előállítását pótkivetés útján czélozták. Különösen a tőkepénzesek lettek volna legjobban terhelve.

Augusztus közepétől szeptember elejéig toborzás útján a csapat létszáma 242 főre emelkedett, melyet miután kellően felszerelve, sőt begyakorolva volt, Szolnokra küldötték Görgey Arthur őrnagyhoz,

ahol is a „tiszáninneri mozgó nemzetőrség“ 1-ső zászlóaljába osztották be¹⁾.

A szegedi önkénytes mozgó csapat tökéletes felszerelése, katonai fegyelme és szelleme, úgy gyakorlottsága Görgeyt annyira meglepte, hogy erről a „Kossuth Hírlapja“ 75-ik számában nyilatkoztat tette közzé, amelyben Szeged hazafiságát a többi törvényhatóságoknak követendő például tünteti fel²⁾.

A mozgó csapatnak 600 főre való kiegészítése iránt megindult toborzás szeptember közepétől fogva szünetelt. A szünetelés oka az volt, hogy az időközben Szegeden felállított 33-ik zászlóalj kiegészítésére a szeptember 17-én tartott közgyűlési határozat ugyan csak a toborzás alkalmazásba vételét rendelte el. De amint a 33-ik honvédzászlóalj megalakult, a mozgó nemzetőrségi intézmény tovább fejlesztését a november 21-iki közgyűlés kimondotta és a csapatnak legalább is 500 főre való felemelését s ezenfelül 100 lovashonvéd kiállítását határozta el. Ezek szolgálati időtartama 4 év leendett, ellátásuk és fenntartásukra szükséges 100,000 vfrt alap most már a nemzetőrségre birtokarányban történendő kivetés útján volt beszerezendő. E határozat a honvédelmi bizottmánynyal is közöltetett, mely azt a december 7-én tartott közgyűlésen felolvasott leirata szerint elismeréssel jóváhagyta és a város közönségét határozata mielőbbi fogadtatására felhívta.

A december 7-iki közgyűlés el is rendelte, hogy addig is, míg az alapot kivetés útján beszerezik, a sótárból 50,000 frt előleg vétesék kölcsön és a toborzás újra megkezdessék; — de az intézmény tovább fejlesztésének munkája ezzel fennakadt. Sok körülmény közre-

¹⁾ E zászlóalj több törvényhatóság önkényteseiből alakult és Attila-regimentnek is neveztetett. Görgey után a zászlóalj őrnagya Kökényesy volt. A zászlóalj tisztjei jobhára szegediek voltak, ezek közt Pataky János százados, Müller Imre főhadnagy, Ferenczi Adám, Szücs Andor hadnagyok; Maczelka Ferencz dobos.

²⁾ Görgeynek nyilatkozata így szól:

„Szolnok, szept. 22. Kedves kötelességemnek ismerem, tudatni a hazával, hogy Szeged város volt az, mely a rám ruházott tiszáninneri önkéntes mozgó nemzetőrseregi vezérség alá első küldött 242 főnyi egyenruházott, felszerelt és fegyverzett önkénytes csapatot; első valamennyi tiszáninneri törvényhatóság közül, első a tetemes távolság daczára; és oly lelkes csapatot küldött, mely megérkeztekor a fegyverfogásban és mozdulatokban már váratlan készséget hozott magával, mely Pataki századosnak és derék tiszt társainak becsületére válik.

Szeged után Kassa város tarthat legközelebb igényt a közméltánylathoz. Szolgáljon e kevés szó méltánylatom kifejezéséül, a nevezett két város iránt, szolgáljon egyuttal ösztönül a lelketlenebb hatóságoknak. — — Stb. — — Görgey Arthur őrnagy.“

hatása idézte ezt elő, amelyek közül elég legyen azt említeni, hogy október óta már az egész nemzetőrség folytonosan és mindinkább nagyobb arányokban mozgósított és így a mozgók költségeinek viselése ellen tiltakozott. Maguk a különböző törvényhatóságok mozgó csapatai is már szétoszlottak, decemberben még a jász-kunok is hazatértek és a szegedi csapat majdnem magára maradt. De végül a honvédelmi bizottmány a nemzetőrség mozgósítására vonatkozó eddigi rendeleteket ismét hatályon kívül helyezte s a mozgók helyett négy havi időtartamon át szolgáló újabb mozgó — guerilla — csapatok szervezését rendelte el, miért is a január 22-iki közgyűlés a mozgók feloszlását, fegyverzetük és felszerelésük beszedését határozta el.

A szabadságharcz nagy képére éles világosságot vető ez aprólékos mozzanatok felemlítése után a 33-ik honvédzászlóalj alakulását vesszük sorba. A kormány ugyanis a nemzeti haderő szaporítását, új honvéd zászlóaljaknak sorozás útján való felállítását határozta el. Az erre vonatkozó törvényjavaslat az országgyűlés mindkét házában elfogadtatván, a város közönsége augusztus 29-én 8370. sz. alatt kelt rendelettel a sorozási előleges munkálatok foganatosítására felhívott, amire a tanács szeptember 1-én kelt üléséből a védkötelesek kipuhatolása és összeírására 12 küldöttséget nevezett ki és az összeírásra 7 napot engedve, a munkálatnak szeptember 8-ikára leendő bemutatását kívánta. Ugyanakkor a belügyminiszternek azon rendeletére, amelyben az újonczok felszerelése a törvényhatóságok köteleességévé tétetett — a tanács jelezte, hogy, 14—20 nap alatt 200—700 honvédújonczot lesz képes felszerelni.

Az újonczozási törvényjavaslat azonban a legfelsőbb szentesítést már nem nyerhette meg. A fennakadáson a kormány akképen segített, hogy addig is, míg a törvényjavaslat szentesíttetni fog, az új zászlóaljak az „önkéntesség eszméje alapján“ állíttassanak elő. Gróf Batthyány Lajos miniszterelnök szeptember 19-én 9762. számú rendeletében a törvényhatóságokat felszólította, hogy minden 127 lélek után két és így Szegedről összesen 550 újoncz állíttassék ki a 19—22 éves korosztályokból, hely adatván egyuttal a toborzásnak is.

E rendeletet a szeptember 28-iki közgyűlés tárgyalta és a városra kivetett újonczjutalékból a belvárosra 134, a felsővárosra 148, rókusra 105 és alsóvárosra 163 főnyi illetőséget rovott ki. Kimondotta egyuttal, hogy az állítás a törvényjavaslat értelmében fog keresztülvitetni s ki a rendes időben meg nem jelen, azt 4 helyett 8 évi szolgálatra sorozzák be. Négy városrészi és egy központi sorozó bizottmányt alkottak s a szeptember 17-iki határozat értelmében Korda elnöklete alatt kirendelt küldöttség a toborzásnak is az új honvédzászlóalj részére még azon napon való megkezdésére utasított. A sorshúzás napja október 1-ére tűzetett ki.

Október—november hónapokban toborzás útján 26, sorozás útján pedig 420 újoncz állott be, kiket részint a 33-ik honvédzászlóalj, részint a 2-ik számú, vagyis Hannover huszárezred létszámának kiegészítésére osztottak be. A jutalékból hiányzó 130 fő is december végéig kitelt¹⁾. Ahány fegyverfogható fia volt a városnak, az a sorozóbizottság előtt megjelenve mind kérte, sürgette besorozását. Volt apa, ki négy honvéd fiával dicsekedhetett. Akinek valami testi fogyatkozása volt, azt eltitkolta. Egyik kispapnál az orvos azt találta, hogy az egyik szeme hibás, nem jól lát és így alkalmatlan. De a lelkes ifjú követelte, hogy besorozzák, mert ha papnak jó és látásának fogyatékoságát ott nem kifogásolták, úgy katonának is alkalmasnak kell lenni. Elvértve akadt csak néhány család, mely hadköteles fia helyett fogadott helyettest állított, ami meg volt engedve. Utóbb azonban az ily czímen felmentettek is önkényt jelentkeztek és besoroztattak.

A várost a december 18-án 22,875. sz. alatt kelt pénzügyminiszteri rendelet az újonczok avatási díjának fizetése alól felmentette. A pénzügyminiszter küldött e végre 11,000 frtot, minden újoncz számára 20 pfrot, amelyet azonban legnagyobb részben a szülők közt osztottak ki.

A 33-ik zászlóalj felszerelését szintén a város teljesítette s helybeli iparosok állítottak ki minden szükségletet. A nemzetőrségtől beszerzett 1100 drb szuronyos fegyverrel látták el őket, s amint valamenynyire be voltak, gyakorolva Petrovoszellóra, majd Ó-Becsére szállították²⁾.

Ezen zászlóaljat is méltán vallja tehát Szeged magáénak, — a zászlóalj pedig babérui gazdag sorában büszkén mutathat a branyiszkói dicsőségre, mely főként az ő határozó s döntő fellépésének köszönhető.

1) A 2803/4317. sz. tanácsi iratok közt levő kimutatásban Szeged ez évben a magyar hadsereget összesen 968 fegyveressel szaporította, nem számítván azokat, kik vidéken tartózkodva nem a 3-ik vagy 33-ik zászlóaljnál szolgáltak, vagy pedig a Szegeden átvonuló más, például a 6-ik zászlóaljhoz feleaptak. A 968 főt részletesen a következő csoportokban mutatjuk ki:

3 évre a 3-ik zászlóaljhoz toborzás útján belépett	150
a végső győzelemig a mozgókhoz	244
a 33-ik honvédzászlóaljhoz s a 2-ik huszárezredhez 4 évre toborzás útján	26
sorozás útján	420
„ „	130
Összesen	968.

2) A zászlóaljban Ó-Becsen a kholera pusztított. Innen a zászlóalj egyharmadát (szerbek és oláhok) gyanús viselet miatt H.-M.-Vásárhelyre szállították át. — Pesti Hírlap 1848. év 210. sz.

VI. Kossuth Szegeden.

A képviselőháznak szeptember 24-én tartott ülésén Jellachich előnyomulása s a főváros szorongatott állapota indokából Kossuth a népfölkelés rendezésének szükségét elérkezettnek nyilvánítá s kijelentette : hogy e végből az alföldi nagyobb városokba utazik, felhíván társait is, hogy kiki induljon azon vidékre, hol befolyása van és rendezze a népfölkelést¹⁾.

A városi közgyűlés szeptember 28-án a népfölkelést Szegedre nézve már ki is hirdette s már ekkor híre szárnyalt annak, hogy Kossuth útjában Szegedet is érinti. A hír való volt. Kossuth Czegléd-, Kőrös-, Kecskemétről Szentesre, onnan pedig H.-M.-Vásárhelyre érkezett.

Innen október 4-én indult Szegedre szakadó esőben, mely reggel 7 órakor megeredt s délután 3 óráig tartott. Vásárhelyről a kocsisort 30 főnyi lovas nemzetőr kísérte, de Algyőnél már 50 kocsis és 100 lovashból álló szegedi kíséret fogadta. Az eső már szűnni kezdett, amikor Kossuth és kísérete délután 3 óra tájban a budai országúton bevonult. Szerda, heti vásár napja lévén, az úton mintegy 7000 főnyi nemzetőrség és Szeged lakóiból mintegy 10,000 lélek sorfalat képezett s a nép kitörő lelkesedéssel üdvözölte a férfit, kit bálványozás környékezett mindenfelől. Ágyúzás és a nemzetőrségi zenekar kíséretében ezrek örömríadala közt történt a bevonulás a szabadságtéren levő Bauernfeind házba. E ház előtt sátor alatt felállított hordozható egyházi szószékre lépett, amire a hölgyek virágzápóra árasztotta el.

S ekkor tartotta Kossuth a szegediek előtt örökre felejthetetlen következő beszédét, amely a népet egészen elragadta, úgy hogy a sokaság kalapemelve tett esküt, hogy megmenti a hazát.

„Szegednek népe, nemzetem büszkesége, szegény elárult hazám oszlopa! Mélyen megilletődve hajlok meg előtted. Mikor Szegedhez közeledtem, sajnálni kezdém, hogy mellemből kifogyott a hang; de midőn Szeged népét látom, úgy látom, hogy nincs mit sajnálnom, mert itt többre nincs szükség, mint hogy a lelkesedés előtt mélyen meghajoljak. Midőn én, az ország teljhatalmú biztosa s a honvédelmi bizottmány egyik tagja, népfelkelést intézendő, útamban más helyekre bementem, azért mentem be, hogy lelkesedést ébreszszek; de Szegedre azért jöttem, hogy itt a lelkesedést szemléljem. És én mondhatlan örömmel szemlélem Szeged népében a lelkesedést; mert veszedelem fenyegeti szegény elárult hazánkat, oly veszedelem, melyhez hasonló évkönyveink nem mutatnak s melynek láttára némely kicsiny hitűek

¹⁾ Osztróvszky és Rengey Szeged város országgyűlési képviselői ekkor le is jöttek Szegedre s mint népfölkelési kormánybiztosok időszakonként nagy tevékenységet fejtettek ki.

a fővárosban azt mondák, hogy a magyar nemzet napjai megszámtírvák. De én azt mondtam: ez nem igaz. Alkudozásba akartak ereszkedni Jellachichal, ama gaz árulóval, kit az ármány pokoli céljainak kivitelére, arra, hogy csak nemrég visszanyert szabadságunkat s függetlenségünket kezeinkből kicsikarja s a népet újra a szolgaság jármába hajtsa, eszközül szemelt ki. De én azt mondtam, hogy mielőtt a nemzet annyi erővel s küzdelemmel kivívott szabadságából csak egy hajszálnyit is lealkudnék, elmegyek és megtekintem a népet. És most, miután Szeged népét látom, látom szemeiben a lelkesedés szikráit, nem késsem megírni a fővárosba, hogy Szeged népe az árulóval minden alkudozás ellen ünnepélyesen tiltakozik. Megírhatom-e ezt? (A nép: „Meg!”)

Igenis megírom, hogy miután Szegedet s népének ezreit a haza szerelmétől lelkesülve láttam, köszirtté szilárdult keblemben a hit, hogy e haza, lépjen bár a pokollal szövetségre ellene az ármány, mentve lesz. Krisztus mennyei országát megalapítandó a földön, egynek választottai közül ezt mondá: e kőszálra építem egyházamat; és én hasonlóan azt mondom: hogy Szegedre s ennek lelkes népére építem nemzetem szabadságát és a pokol kapui erőt nem vesznek azon. Oly hatalmasnak hiszem én a népet, hogy ha felkel és összetart, a ropogva összerogyó ég boltozatait is képes fenntartani erős karjaival. Hazámfiak! mondhatatlanul fontos az óra, melyben hozzátok szólok; talán ebben az órában ütköznek vitéz seregeink az áruló csordáival. Ki tudja mit hoz reánk ez óra? győzelmet-e vagy veszteséget? De győzzünk bár vagy veszítsünk, én Szeged népére mindenesetre számolok. A népre mindenesetben szükségünk lesz: ha győzünk, hogy a győzelem gyümölcseit learassa; ha veszünk, hogy a veszteséget győzelemmé változtassa. Tehát e fontos órában, e mondhatatlanul fontos pillanatban kérdem: találkozik-e egy fia a hazának, találkozik-e egy polgára e városnak, ki hazája szabadságáért vérének és életét feláldozni kész ne volna? (A nép egyhangúlag: „Nem!”)

Én esküszöm a mindenható istenre, ki védi az igazságot és a hitszegő árulót megbünteti; esküszöm, hogy hazánk szabadságából egy hajszálnyit utolsó csepp véremig elraboltatni nem engedek; esküszöm, hogy hazánkat védeni fogom, míg karomat fölemelhetem. A magyarok istene, úgy segélyljen és áldjon meg engemet!

(A nép e szavakat hajdon fővel s fölemelt kezekkel lelkesülve mondotta el a szónok után.)

Hajdon midőn a hazát veszély fenyegette, hős apáink véres kardot hordoztak körül a hazában s ennek láttára, mint sasok repültek harcmezőre a vitéz magyarok. Én látván a haza jelen veszedelmét, zászlót ragadtam kezembe, megesküdve, hogy addig nem nyugszom, szegény fejemet nyugalomra nem hajtom, míg az elárult haza fiait szabadságának megmentésére, annak árulói ellen zászlóm alá nem gyűjtöm.

De most, miután Szeged népének lelkesedését látom, bizvást összehajtom e zászlót, e zászló nem enyém többé, én Szeged zászlója alá állok. És én bízok a magyarok istenében, bízom Szeged népének lelkesedésében, hogy kevés idő múlva mentve lesz a hon; ha pedig a hadi szerencse kevésbé mosolyogna fegyverünkre, ha netalán a végrehajtó hatalom, az ármány által a fővárosból kiszoríttatnék, azon esetre Szegedet oly pontnak tekintem, melyről a haza szabadságát, a nemzet függetlenségét megmenthetni erősen hiszem. Szegediek! Testvériség köt össze bennünket. Nincs nemes és nemtelen többé; egy hazának fiai, polgárai vagyunk mindnyájan. Tehát testvéreileg összetartva ragadjunk fegyvert az árulók ellen, legyünk készen hazánk oltalmára. Testvérek! Ha úgy jöttem volna e városba, mint valamely rendkívüli öröme, boldogságnak hírnöke, igényelhettem volna talán tőletek koszorúkat: de miután avégre siettem körötökbe, hogy benneteket fegyverre, a haza megmentésére hívjalak fel, azon virágkoszorúkat, melyeket lelkes hölgyeitek utamba elhintettek, nem tekinthetem másképp, mint előjelül azon győzelemnek, melyet a haza ellenségcin nemsokára kivivandunk. Egész életem küzdés és szenvedés vala; de e pillanatban jutalmazva érzem magamat, — ám pihenni nem fogok, árva fejemet nyugalomra nem hajtom, míg el nem mondhatom az írás ama szavait: Most bocsásd el uram szolgádat, mert láták szemeim hazám szabadságát, boldogságát megmentve. Keblem tele érzéssel, még sok mondani valóm volna hozzátok; de az érzés elfojtja ajkamon a szót. Különben egy pár napig körötökben szándékozván maradni, még lesz alkalmam hozzátok bővebben szólani. De most nézzétek — soha nem sírtam, — és most könnyezek¹⁾.

Kossuth ezután a szegedi vezéregyeniségekkel a kaszinóban étkezett. Itt jelentek meg a Sándor-ezredbeli bakák, kik letépvén öltönyükről a fekete-sárga zsinórzatot, kijelentették, hogy mint honvédek kívánnak czentúl a hazának szolgálni. Este a hölgyek nagy fáklyásmenetet rendeztek tiszteletére. Úrnők, a testvéregylet s a jótékony nőegylet tagjai vitték a fáklyákat s Dáni Ferencz intézett üdvözlő szavakat Kossuthhoz, ki gyengélkedése daczára is lakása erkélyéről rövid köszönetet nyilvánított.

Másnap a népfelkelés rendezése ügyében a hatósági tagokkal és a nemzetőrségi századosokkal értekezletet tartott s részletes tudomást szerezvén a nemzetőrség létszámáról, a mozgók és a város fegyver fogható férfi népességéről, a helyi szolgálat viszonyairól s azon óhaját nyilvánítá: hogy néhány ezer nemzetőr mielőbb induljon el a déli sereg támogatására, amire a századparancsnokok készek is lettek volna, ha Kiss Ernő tábornok nyomban ki nem jelenti, hogy a déli hadseregnek

¹⁾ Közlöny 1848. év 130. sz.

segédereje úgyis felesleges. Így tehát csak abban történt megállapodás, hogy 500 lovas legyen minden perczen készen s ha tőle értesítést vesznek, Korda János térparancsnok vezetése alatt haladéktalanul induljon Pestre, ahol ő fogja őket felfegyverezni. Nagyobb veszély esetén pedig ismét az ő értesítésére az általános népfölkelést Csuha alezredes szervezze és vezesse ki, a honmaradók pedig Vadász polgármester vezérlete alatt legyenek.

Dél felé a várban őrzött olasz foglyokat (deportati precipitati) látogatta meg, akiknek áthelyezését a város már oly sokszor kérte. Számuk 500 körül volt¹⁾ s letartóztatási idejük már 10—15 évet tett. Fogságukban ipar- s díszmű-cikkek készítésével foglalkoztak, amelyeket a szegediek igen kedveltek. Innen nyert, valamint egyéb jövedelmeiket külön pénztárban kezelték. Advent és nagybőjt idején Bethlehem- és passio-játékaikra a polgárság sűrűn eljárt s gyönyörű kardalaikkal a téli unalmak alatt valóban kellemes szórakozást nyújtottak²⁾.

¹⁾ Horváth M.: „Magyarország függetlenségi hareza“ I. k. 614. I. számukat 500-ra, — Szeremlei „Kroniká“-ja I. k. 248. lapján pedig 480-ra teszi.

²⁾ A szegedi „erősségben“ raboskodó 500 olasz fogolynak hazabocsájtását s megkegyelmezési ügyét már az 1839/40-ik évi országgyűlés is tárgyalta. A rendek sürgetéseire a nádor felvilágosításul azt adta elő, hogy az illetők nem politikai vétesség miatt, hanem közönséges bűntettekért vannak letartóztatva. Se vagyonuk, se lakásuk. Már ismételten voltak fenyegetve s ha haza bocsájtatnak, visszaesők lesznek. Azért a rrkk. álljanak el kívánatuktól, mert a törvényhozó testület díszével meg sem egyezik, hogy „megrögzött gonosztevők mellett szólaljon fel.“ S bár a főrendek ellenezték a fölírást, a rendek némi módosítással, nevezetesen, hogy „amenyiben politikus rabok lennének“, előbbi izenetükhöz ragaszkodtak. (Lásd az 1839/40. évi országgyűlési jegyzőkönyvnek márczius 10., április 3-iki országos üléseit s Konkoli Thege Pálnak 1840-ik évi országgyűlés, Pest, 1847. II. kötet 270., 364., 399. s 455. lapjain előadottakat.)

A város közönségének felterjesztése alkalmából Deák Ferencz igazságügyi miniszter kérdést intézett a bécsi miniszteriumhoz, hogy mi okból vannak az olasz társadalom legelőkelőbb osztályához (innen precipitati nevök is) tartozó e foglyok elzárva. Bach miniszter erre azt válaszolta, hogy a kormány iratai közt semmi nyoma annak, hogy bíróság elé állítva, avagy elítélve lettek volna s letartóztatásuk „javíthatlan rendzavarási hajlamuk“ miatt történt. (Lásd Horváth M.: „Magyarország függetlenségi harcának története“ I. k. 248. l.) A foglyok elszállítása iránt az osztrák miniszterium szept. 3-án gróf Montecuccolit meg is kereste. Ennek értelmében az 1831. évi február 18-án kelt királyi rendelet a lombard-velencei királyi helytartót teljhatalommal ruházta fel arra nézve, hogy akik a királyságban a nyilvános esend és rend veszélyeztetése nélkül polgári jogaik élvezetében meg nem maradhatnak, a szegedi várba deportáltassanak. Most, hogy a magyar kormány a deportáltak eltávolítását sürgeti, gróf Montecuccoli azoknak haladéktalanul kisebb csoportokban leendő hazaszállítására szólíttatott fel, mert a

Kossuth az olasz foglyokat látogatása alkalmával szabadoknak nyilvánította. Leírhatlan tomboló öröm és sírás tört ki a szerencsétleneken, kik már a szabadulás reményét is elvesztették. Kossuthot térdelve körül karolgatták s alig birt közülközni kiszabadulni s hálálkodásuk elől kitérni. Börtöneiket nyomban elhagyták s a városban „Evviva Kossuth!” kiáltásokkal elszéledtek. Kossuth intézkedésére azután okt. 9-én gőzhajón Szolnokra s onnan Pestre vitettek. A képviselőház okt. 10-iki ülésében Kossuth indítványára őket teljesen szabadoknak jelentette ki¹⁾.

Az olasz foglyok látogatása után — délután — Kossuth a kórházakat s az azokban ápolt sebesülteket tekintette meg. Két héttel előbb ezek száma az 1200-on is felül volt, de ekkor már csak 400 körül levő sebesültet talált²⁾.

Harmadnap reggel, október 3-án pedig Kistelek felé Szegedről elutazott³⁾. Elutazása napján, még Szegedről keltezve, mint a népfölkelés teljhatalmú országos biztosa, a következő búcsúlevelet intézte a város közönségéhez :

„A legszívesebb hálával veszek búcsút e lelkes várostól, melynek ezreit esküdni hallám, hogy megmenti a hazát minden gonosztól. Mióta a Magyar nép kimutató, hogy el van határozva elárult hazánkat szabaddá tenni, a sors maga is kedvezőbbre látszik fordulni; mert bátor nemzetet mint bátor férfiút igazságos ügyében Isten segíti. Azonban sokkal több ellensége van a magyarnak és sokkal szövevényesebb azon politikának cselszövényei, mely századok óta hol erőszakkal, hol hite-

magyar miniszterium kívánsága „igazságos“, habár az illetőknek hazaérkezése a lombard-velencei viszonyokra nézve nem lesz kedvező. De mert máshova út nem szállíthatók és büntető ítélet hiányában tovább letartóztatva nem is maradhatnak, ennél fogva a hazaszállítás érdekében a magyar miniszteriummal haladéktalanul közvetlen érintkezésbe tegye magát. (Lásd „Allgemeine Zeitung“ 1848. év 254. sz.)

1) Szeremlei : „Krónika a forradalom idejéről“ I. k. 248. l. — A várbán azonban még jó számmal maradtak más foglyok. A belügyminiszteriumnak június 19-én kelt rendelete szerint (lásd Pap D. : „Okmánytár“ I. k. 319. l.) mindazon politikai bűnösök, kik a rögtönítélő bíróság által halálra nem ítéltettek, a szegedi várba voltak elzárandók. A december 7-iki közgyűlésen tett jelentés szerint a foglyok száma mintegy 300 volt, közöttük Róth és Filippovics elfogott táborából 96 horvát úrszt, a kikindai 103 lázadó és más oláh és szerb politikai letartóztatott, — kiknek főhőrneműekkel való ellátása iránt a nép a szószekekről több ízben adakozásokra szólítottatott. — A horvát foglyokat később Nagyváradra szállították.

2) Közlöny 1848. év 130. sz. — „Márczius tizenötödike“ 1848. év 177. sz. — Nemzeti 1848. év 131. sz.

3) A városi számadások szerint fogadtatásának összes költségei 389 pftra rugtak.

getéssel rontják ez árva hazát, mintsem bizonyosak ne lehetnénk, hogy kis idő alatt itt lesz az alkalom, melyben Szegednek lelkes magyar népe beváltsa az esküt, mellyet esküdött. És én ekkor ismét Szegeden leszek, hogy helyemre álljak mint Szeged polgára, e lelkes városnak zászlója alá s elvegyem parányi részemet Szegednek dicsőségében, midőn e' város hazánkat szabaddá fogja tenni. Mi hogy annál sikeresebben végrehajtassék, midőn a cselekvésnek ideje elkövetkezik, ezenel szabad kir. Szeged városában is a' népfelkelést akként rendelem el, hogy az haladék nélkül organizáltassék ugyan, de a városból mindaddig ki ne indíttassék, míg ez iránt hivatalos felszólításom nem érkezendik. A parancsnokoknak, kik a felkelés vezérei legyenek, kinevezését a' nagyérdemű városi tanácsra bízom. Polgármester urat azonban magam részéről is felkérem, hogy vagy úgy, mint polgári meghatalmazott biztos, vagy úgy, mint népfelkelési parancsnok Szeged népének a haza megmentésében is vezére legyen. A népfelkelés lényegesebb szabályait útközből fogom megküldeni azon értelemben, miként a tegnapi tanácskozmányban szóval előadám. A lelkes térparancsnok úr által ígért 500 lovasra a legbiztosabban számítok s amint Pestre érek, kard és pisztolyokról nyomban gondoskodandom. Fogadja szabad kir. Szeged városának lelkes közönsége legforróbb hazafiúi köszönetemet azon több mint testvéries szívességgért, melylyel kebelében fogadott és fogadja még forróbb köszönetemet, hogy a reményt, melyet hazánk megmentése iránt tápláltam, bizonyossággá érlelé.

Útközben híret vevén Jellachich hirhett „flankenbewegung“-jának, Kecskemétről még 6-án kelt tudósításában az útnak indítandó 500 lovas visszatartását rendelte el. Pestre érkezve s a képviselőházban okt. 7-én útjáról jelentést téve, Szegedről a következőkben emlékezett meg. „Még Szegedről teszek említést. Valamint a főváros lelkesedése, melyet a mult napokban tanúsított, olyan érdem, melylyel Budapest városok lakossága históriai nevet vívott ki magának Magyarország történetében s azt a nemzetnek legnagyobb hálával kell méltányolnia, úgy ha itt baj történnék is a cselszövények következtében, ott van még Szeged támaszpontul. — Méltóztassék elhinni, hogy nem termett annyi illyr és szerb, vagy akármicsoda csudafajbeli áruló a világon, mely a magyar nép összes lelkesedése által támogatott oly magyar várost, mint Szeged megdöntene, hol önkéntesen, felhívás nélkül a nép esküdött, miként elmegy a harcra mind s még a gyermekek sem maradnak otthon“²⁾.

Kossuth Szegeden határtalan lelkesedést és személye iránt a rajongásba átmenő tiszteletet hagyott hátra. Szónoklata, kiterjedt sze-

¹⁾ Eredetije a városi levéltárban.

²⁾ Vargyas E.: „A magyar szabadságharc története“ 143. l.

mélyes érintkezése és lebilincselő modora által elbűvölt mindenkit s így nincs mit csodálni, hogy Nyáry Ferencz rókusi plébános az istenitisztelet után mondott nyilvános napi imájába Kossuth Lajosnak, mint Magyarország megváltójának nevét mindig befoglalta. Egyébként az sem volt ritka dolog, hogy a templomokban a lelkészeknek politikai vonatkozású hazafias beszédei közben az áhitatos közönség lelkes éljénzésben tört ki.

Míg a magyar fegyvereket túl a Dunán legszebb siker és szerencse kísérte, addig a délvideki csatározás minden áldozat és hősiek küzdelem daczára is meddő maradt. Az apró ellenséges csapatokat egyre-másra ugyan itt is verték, de a százfejú hydra mégis mindenütt újból felütötte fejét. Ami előbb még feleslegesnek látszott, most már szükségesnek bizonyult. Nevezetesen a megtisztított helyeken a lekötött rendes csapatok felszabadítására, a rend és biztonság fenntartására a nemzetőrség szolgálatát igénybe kellett venni.

Október 11-én tehát 7 század gyalog nemzetőr (1400 fő) gőzhajón indult el Verbászra és Ó-Becsére¹⁾.

Alig távozott ez első expeditio, Nagy Sándor József őrnagy Szent-Miklósról október 13-án kelt levelében tudatta, hogy Kikindát a szerb lázadók elfoglalták, az ellenők intézendő sikeres működés czéljából tehát segínyt kívánt. E felszólításra újabb 6 század gyalog nemzetőrnek Nagy Sándor csapatahoz Kikinda felé való kimozdulását rendelték el. Az elutazást kocsikon 15-én reggelre tűzték ki.

A kitűzött nap — vasárnap — reggelén a 6 század nemzetőr a vár előtt pontosan egybesereglett. Dáni Ferencz lelkesítő beszédet intézett hozzájuk, de az mégis némi bizonytalanságot keltett a kiindulókban, kik föl-föl szóltak, hogy készek ugyan az ellenséggel szemben kötelességüket teljesíteni, de hátuk megett a várost környező ellenséges községektől vajjon nem lesz-e szülővárosuk veszélyben?

Az elindulási készülődések egész délig húzódtak s a hosszas búcsúztatás közben az új bor hatása némely századon már igen meglátszott. Amint az első század Szőreghre beérkezett, ott a magyar és szerb lakosok közt kitört veszekedésnek volt tanuja. A helység jegyzője Barakovits ugyanis a nemzetőrségi fegyvereket, mintegy 150-et a községbeli szerbek közt osztatta szét s midőn őt a fegyver nélkül maradt magyarok e miatt szorongatták — értesülve lévén a szegedi nemzetőrök közeledéséről is, a községből megszökött, fiát azonban elfogták és vásra verték. A szerencsétlen éktelen káromlást vitt véghez s becstelenítő szavakkal illette az érkező nemzetőröket, akik közül egy a káromlót lelőtte. A szőreghi szerbek közül néhányan e közben

¹⁾ A Közlöny 1848. évi 130. számában az elindult nemzetőrök száma tévesen van 2000-re téve. Lásd egyuttal Nemzeti 1848. évi 139. sz.

szintén lövöldöztek, állítólag az átvonuló nemzetőrség tiszteletére — amiből a nemzetőrök és a szerbek közt kölesönös egymásra tüzelés fejlődött ki s az utóbbiak közül mintegy 15-en estek el, amire a szerbek a szomszéd Deszkre futottak.

A kiindult nemzetőrök utolsó százada, mely némileg visszamaradt, ez alatt a község alá ért, de az élénk tüzelés hallatára visszafordult s maga a százados „jönnek a ráczok, a mieinket Szőreghen már öldösik“ kiáltozással a városban mindenkit megdöbbsentett. Azután a toronyba sietett és ebéd után 2 óra tájban a harangokat félre verette.

Villámgyorsan terjedt a rémhír, hogy az ellenség Szeged alatt van, az útra kelt nemzetőrök egy részét legyilkolták és most a város lakosságára kerül a sor. Futkosás, lödözés, dobpergés, „fegyverre!“ kiáltozás hangzott mindenfelől és vak düh, ingerültség fogott el mindenkit. Leírhatatlan zavar keletkezett; aki csak mozdulni volt képes, még az asszonyok is, a szabadság-térre sietett, ahol a rendetlen tömegben összesereglett sokaság egymástól alig birt elférni. Szerencsétlenségre a határozotabb jellemű egyének épen ez időben a városból távol voltak s az ingerült tömegnek nem került egy ép oly népszerű, mint egyúttal tapintatos vezére.

A toronyból figyelemmel kísérték az ellenségnek Szőregh felől való közeledését s midőn a toronyőrök azt jelentették, hogy az országúton felvert nagy por a város felé mindjobban közeledik, a hídfőnél kartácsesal töltött ágyúkat állítottak fel.

Az ellenség helyett a porfelhőből, amint az a hidra ért s azon áthaladt, egy nagy falka szarvasmarha fejlődött ki, melyet 12—15 oláh hajesár terelgetett, akiket azon kiáltozás közben, hogy kémek és szerviánok, azonnal lödözni kezdettek. A kitört vihar elől a szerencsétlenek már nem bírtak menekülni. A marhák között bujkálva, a várkapu felé igyekeztek, de egyikök sem juthatott be, — mind elesett.

Ugyanezen idő alatt a lőport áruló kereskedésekben, akiknek csak fegyverük volt, port, golyót és egyebeket követeltek. A kereskedésekben, amíg a készlet tartott, fizetés nélkül is osztották a lőport; de amint az elfogyott, szóváltás és czivakodás kerekedett. A kereskedések többnyire szerbek kezében voltak, kik közül némelyek még ekkor is kihívólag viselkedtek s a czivakodások közt több helyen a szerb kereskedők a düh áldozatai lettek. A szabadság-téren Zseravitza János nagykereskedőt kapuja alatt agyonlőtték s személyzetéből is többet meggyilkoltak. Azon ürügy alatt, hogy lakásában a szervián generális rejtőzik, boltjában 200 pisztolyt s a rizs-zsákok alján lőport rejtget, lakásába és üzletébe törtek, hol mindent feldúltak s elrablottak.

Damjanovits és Szubits kereskedőket ugyanily módon gyilkolták meg s majdnem minden szerb boltot kiraboltak, sőt már a nem szerb szomszédos boltokban is garázdálkottak, mint például az Ivankovits-

féle üvegkereskedésben, hol nagy kárt okoztak. Többen gyors menekülés által mentették meg életüket, mint a különösen keresett Lausevits. Haris felsővárosi kereskedő a Tiszaparton kikötve volt tutajok alá menekült, hol a kiállt halálfélelemben megőrült. Menekülését mégis észrevették s már el is indult egy csoport keresésére a „nagyfestőhöz“, ahova állítólag futott. A nagyfestő pedig a gazdag, népszerű Felmayer Antal kékfestő gyáros volt, akinél dús préda ígérkezett. De ekkor már az őrzérek némi rendet csináltak s a kutatni akarókat elűzték.

A veszély tetőpontján érkezett Vadász polgármester a szabadságtérre, s „polgártársak, ez hát a szabadság!?” kiáltással csillapítani igyekezett a tömeget. De senki sem hallgatott rá, sőt egyikük fegyverével célba veszi s hogy ha idősb Habi József a dördülés pillanatában a fegyvert meg nem taszítja, a polgármester halva terül el.

Így járt különben Beniczky Andor lovas nemzetőr hadnagy, kit nemes buzgalmában egy golyó leterített. Midőn az összeszedett elesetteket a kórházba szállították, egy ittas fegyveres felkapaszkodik az egyik kocsira s a holtakon kegyetlenkedni kezd. A kocsi fedezetére rendelt nemzetőr az őrgöngöt el akarta távolítani, „minek bántod, — nem látod, hogy már úgy is meghalt” — mond neki. — „Hát még te is a ráczot pártolod” válasz közben halállal lakolt fellépéseért.

A zavargók megrohanták a városi fegyver- és lőportárat is. Majd maguk között kezdtek czivakodni a rablott dolgok felett s oly fenyegetéseket vittek véghez, hogy a vagyonosabb polgárok a várba menekültek s az éjt ott töltötték.

A csekély katonaság és nemzetőrség midőn egyúttal hírül vette, hogy a kiindult nemzetőröket semmi baj sem érte, öntudatát lassanként visszanyerte és estefelé nagynehezen a rendet mégis helyreállította. Apróbb zavargások ugyan az egész éjen át folytak, de másnapra a nyugalom helyreállt.

Másnap a tanács kizárólag a szerencsétlen és szégyenteljes eseményről foglalkozott. A halottak és sebesültek száma 60-ra rugott. A halottaknak díszes katonai fedezet alatt tartott temetést rendezett. Vagyonukat és kárukat összeíratta. Zseravitza kára egymaga 100,000 frt körül volt. A netán bekövetkező további szerencsétlenségek megakadályozására a nemzetőrség századonként összpontosított, éjjel-nappal őrzérek tartottak s kik magukat ennek meg nem adták, azokat ellenségeknek tekintették. A székhelyben is állandó őrállást rendeltek, mely csak november elején helyezettett vissza a várba. A szerb lakosok házaikhoz oltalmúl fegyveres nemzetőröket rendeltek, a lövöldözéseket szigorúan tiltották; az álhírek terjesztőinek, zavart és csoportosulást támasztóknak befogatását pedig elhatározták. Aki az elhordott fegyvert

és töltényeket, valamint a rablott tárgyakat 24 óra alatt be nem szolgáltatná, statárium elé állíttatik¹⁾.

A tanács határozata 1000 példányban kifüggesztetett. A tanács a zavargások előidézői ellen vizsgálatot rendelt s annak eszközésével Tóth Mihály főbíró elnöklete alatt Szegheő János helyettes tanácsnokot és Mihályfy József főügyészt bízta meg. A vizsgálat meg is indult, de semmi eredménye sem lett azon demagog nyomás következtében, amelynek a tanács ezentúl alávetve maradt. Ez időben a nép szájas vezére, Fodor Ádám Ferencz a tanácsnak majdnem hangadólág imponált, a tanácsban pedig a népakarat leghívebb visszhangoztatója maga a főbíró volt. Így a jól ismert zavargók, tettesek és gyilkosok fenyték nélkül maradtak. Sajnos következményei ennek is meglettek.

Ily előzményekre érkezett Kossuthnak, mint a honvédelmi bizottmány elnökének Budapesten okt. 15-én kelt következő levele :

„A legszebb reményekkel hagyám el Szeged városát, mert láttam annak lelkes népét, miként tette le esküjét, hogy egyig felkél a haza oltalmára.

Emlékezetökben van önöknek uraim, miként bár Szeged lelkes lakosságának vitéz készségét Jellachich ellen nyomban igénybe venni szükségem nem vala, de a rácz lázadás tovább terjedésének meggátolása tekintetéből önökkel egyetértőleg ép arról tanácskozánk : hogy egy pár ezer szegedi lelkes magyart Nagy-Kikindára vessünk azon vidéket biztosítani, — midőn Kiss tábornok úr hozzánk érkezett s arról biztosított, hogy ezt tennünk nem szükség, mert ő saját seregével is az ellenséget sánczai mögött féken tartandja, míg némi segély erőt kapván, sikerrel meg is fogja támadni.

E segély-erő kiállítására önök a legszívesebben nyújtának segédkezet 's lelkes térparancsnokuk 500 lovas magyarnak kiállítására vállalkozék.

Az Isten megbüntetett, hogy nem engedtem a biztatásnak, 's nem követtem saját lelkem sugallatát.

Most vesszük a' tudósítást, hogy a ráczok Tomasovácztól kitörtek, egészen Nagy-Kikindáig vonúltak, ezt is elfoglalák, a nélkül, hogy Kiss tábornok serege ezt még csak észre is vette volna. — Más részről meg Csurognál átjöttek 's Török-Becsét elpusztították.

Rendelet megyen mind Kiss, mind Éder tábornokoknak, hogy e' esorbat rögtön helyre hozzák — Kikindát visszafoglalják, 's a' sán-

1) A tanácsi 2750/4260. sz. iratokon túl lásd Pesti Hírlap 1848. év 193. sz. — Nemzeti Politikai Hírlap 1848. év 137., 139. s 145. sz. Kossuth Hírlapja 1848. év 102. sz. — Horváth M.: Magyarország függetlenségi harcának története II. köt. 63. l. — Szeremlei: Magyarország krónikája a forradalom idejéről I. köt. 221. és 243. lapon ez eseményeket tévesen szept. 25. és okt. 7-ére teszi.

czaikból kibúvott ellenséget semmivé tegyék — és ígéretet tettem nekik, hogy Szegednek 's Csongrádmegye alsó részének és Csanádnak felkelt népe a két tábornokot ezen munkálatban tömeges felkeléssel fogja segíteni.

Említém Szegedet, hogy ha vitéz seregeink az ellenséget sáncz-lyukaiból kiugratják, a haza szent nevében megvárom Szeged lelkes népétől, hogy mint a kiöntött ürgéket fogja irtani s egyet sem eresztend többé vissza sánczaiba.

Most itt az alkalom.

Mit seregeink vitézségétől vártam, ezeknek vigyázatlansága 's az ellenség vakmerősége adta meg.

Fel tehát tömegestől lelkes Magyar nép! Tisztítsa meg Szeged a' szent magyar földet e rablóktól s váltsa be nekem adott szavát oly igazán, mint amiként hiszem és hirdetem én a' nemzetnek: hogy Szeged hivatva van e' hazának oszlopa lenni.

Kész az aratás. Kaszálja le a' bátor magyar.

Isten győzelme és a haza hálája önökkel uraim!

Legyenek szívesek a népfelkelést tömegben elrendezni 's e' levelem vételével magokat azonnal Éder és Kiss tábornokokkal a mozdulatok iránya végett érintkezésbe tenni.

Imitt Ozoránál a felkelt nép 10,000 főnyi sereget, két generálist 's 16 ágyút fogott el. Nekem azt súgja lelkem, hogy Kikinda körül Szeged fog hasonlót tenni.

Legyenek szívesek az ide rekesztett leveleket Csongrád és Csanád főispánjainak, vagy ha ők távol volnának, alispánjainak gyorsan kezökhöz juttatni. Ezek 's a népfelkelés iránt szólnak, s meghagyatik bennök, hogy Vásárhely, Szegvár, Algyő, Kistelek, Makó, Földeák népe a rabló ráczok kiirtásával önök dicsőségében osztozzanak¹⁾.

Csaknem ezzel egyidőben érkezett Damaszkín István temesmegyei szolgabíró október 18-án kelt levele is, amelyben Szegedről segílyt kért.

E kétrendbeli felhívásra október 24-én 500 lovas, ugyanazon hó 25. és 29-én pedig 9 gyalog század (mintegy 2400 fő) indult ki a kikindai és verseczi tábor felé, hol ezentúl egész télen át a nemzetőrség felváltva szakadatlanul táborozott.

A mozgósított nemzetőrség az álladalomtól naponta 8 kr. zsoldot, s illetőleg rangfokozat szerinti ellátást nyert. Az okt. 30-án tartott közgyűlés pedig honn maradt családjaik tartására a közpénztárból a következő naponkénti pótdíjak fizetését határozta el: századosnak 2 frt, főhadnagynak 1 frt 50 kr., hadnagynak 1 frt, őrmesternek 50 kr., tizedesnek 30 kr., őrvitéznek 20 kr. s végül közembernek 12 pkr. E pótdíjakat kezdetben minden nemzetőr a távolléti időre megkapta;

¹⁾ Eredetije a városi levéltárban.

később már csak azoknak utalványozták, kik mint családfenntartók, iparuk vagy egyéb keresetüktől elvonva, családjuk léte a bizonytalan-ságnak lett volna kitéve.

Szolgálatuk bár rendszerint a tábori belső és helyőrségi szolgálatra, szállításoknál pedig a fedezetre szorítkozott, mégis előőrsi csatározásban, sőt némely nagyobb ütközetben is részt vettek¹⁾. Így a később kimozdított századok rendszeren a legkomolyabb dolgokra készen távoztak hazulról s a tisztek végrendeletüket a hatósághoz alig néhány kivétellel benyújtották.

Rendszerint 15 vagy 21 napra történt felváltásuk, ami ha kellő időben meg nem történt, türelmetlenségüknek kifejezést adtak s a tanácsnál panaszlevelekkel szorgalmazták felváltásuk- és hazaszállításukat. Így a november 6-án tartott közgyűlésből Tóth Mihály főbíró küldetett le a délvidéki táborba, hogy némely tanyai s külvárosi már-már lázongó századot lecsillapítson s őket még vagy 10 napi szolgáltatételre bírja, amelynek elteltével mindenestre fel fognak váltatni. A fegyelem ez időben csakugyan már általában annyira meglazult, hogy Rengey Nándor népfelkelési kormánybiztos indítványára, a nov. 6-iki közgyűlés az egész nemzetőrségnek a legszigorúbb katonai fegyelem alá vételét mondotta ki.

Oly sűrűn s oly jelentékeny számmal távozott a nemzetőrség, hogy olykor-olykor alig maradt itthon már egy-két század. S ennyi az okt. 15-iki események után a közbiztonság fenntartására sem látszott elegendőnek; azért is a tanács okt. 26-án tartott üléséből 3910. sz. határozatával egyúttal az ingerültség és némileg a fenyegető hangulat elnémitására a rögtönítélő eljárást, valamint az ostromállapotot is kihirdette, aminek kedvező hatása és eredménye meg is lett. De a honn-maradt és hűvőn értelmében nem kötelezhető vagyonosabb polgárság is minden hitelhetőt elkövetett, hogy a személy- és vagyonbiztonság veszélyeit megszüntesse. E végből a belső rend fenntartására s esetleg a város közvetlen védelmére, valamint a könnyebb helyőrségi szolgálat teljesítésére a kimozdíthatlanság hangsúlyozásával önkényes száza-

¹⁾ Így a Damjanich vezérlete alatt november 7-én kivívt lagendorfi győzelemben jelentékeny szerepük volt. A csata menetét ugyanis Vojvodinceza sánczai megtámadásával Földváry Sándor őrnagy által vezetve ők nyitották meg s az első rohamra az ellenségnek 3 ágyúját vették el; s noha csak egy halottjuk volt, a vitéz nevet kiérdemelték. A győzelem kivívásában egyébként Rózsa Sándor és csapatának is jelentékeny része volt. Mint az erről szóló jelentés omlíti, Rózsa Sándor e csatában 5 szerbet agyonlőtt, 7-et pedig levágott s hol legnagyobb volt a veszély, oda vágatott. Csata után pedig a sereg számára az ellenséges falvakból 1800 juhot, 402 szarvasmarhát, 53 lovat, 63 sertést és más különféle tárgyakat requirált. (Szilágyi S.: A magyar forradalom története 218. l.)

dokat alkottak, melyek öreg századoknak neveztettek. Ily öreg század alsóvároson kettő, egyiknek századosa Várady József, a belvárosban pedig egy alakult s ennek századosa Pintér János lett.

A katonás hangulat mind több meglepetést tárt fel. Így az okt. 9-én tartott közgyűlésen 24 ifjú tanuló az iránt folyamodott, hogy nemzetőri tűzérékűl képeztesse ki. A közgyűlés elismeréssel fogadta a folyamodók ajánlkozását, közülök Magyar Jánost parancsnoknak kinevezve, 40 pkrapidíjjal őket két heti tűzértanfolyamra Pestre felküldötte.

Sőt a gyermekvilág, a 10—14 éves tanulók, leginkább rókus- és felsővárosról, a decemberig elhúzódt rendkívüli iskolai szünet unalmait elűzendők — századokat szervezve, zászló- és dobszóval meneteket, fapuskákkal és más eszközökkel gyakorlatokat tartottak. Majd mint ellenségnek egymásnak a hadat forma szerint megízenve, valóságos csatározást rendeztek s a játék sokszor komoly és annyira nekihevílt folyamatot vett, hogy az ellenség futásban keresett menedéket, nehogy a bevert fejek száma szaporodjék, amit a másik fél konstatálván, még győzelmi örömnünetet is rendezett.

És még egyet kell itt a tárgygyal rokonságban felemlítenünk. Rózsa Sándor, ki több rablás miatt üldöztetett, kinek elfogására egész csapat katonaság volt olykor kiküldve s ki minden eselt annyi leleményességgel és bátorsággal játszott ki, hogy elfogatása később már egészen hiú reménynek mutatkozott, július havában a tanácshoz azon folyamodással járult, hogy bűnbocsánat esetén a haza védelmére 200-ad magával hős szolgálatokat teljesíteni kész.

A tanács folyamodványát illetékes helyre felterjesztette. A hírlapok elragadtatva írtak e felől. Rózsa Sándorban valóságos Abd-el-Kadert láttak, sőt már előre is oly badar híreket hoztak felőle, hogy csapataival bevonult Szegedre, zászlaját egyházilag megáldatta s a néphez beszédet intézett, mely őt megéljenezte. E hírek nemcsak hogy valótlank voltak, de sőt a polgárságnak Rózsa Sándor irányában való vélekedésével is egészen ellentétben álltak s ama hírlapi közlemények kiterjedt körben méltó bosszankodást szültek. A tévútra vezetett közvélemény kellő tájékozása czéljából a polgárság nevében Gombás nemzetőr kapitány ugyancsak hírlapi úton ki is jelentette, hogy a Rózsa Sándor felől hozott közlemények Szeged 50,000 lelku magyar polgárságát mélyen sértik. A városnak 6000 nemzetőre nem szorul „egy gaz rabló segedelmére“ s Rózsa Sándort „csak függve szeretnék a városban látni.“

A honvédelmi bizottmány Rózsának azon feltétellel, hogy vitézsége által a polgárok becsülésére magát érdemessé teszi, a bűnbocsánatot mégis megadta. Az erről szóló leirat október 17-én hirdettetett ki a tanácsban, mely napon Rózsa Sándor már a városban meg is

jelent. A honvédelmi bizottmány menedéklevelét Jókai Mór hozta Szegedre kézbesítés végett. Néhány nap alatt 150 csikós és más pusztafi, kiknek legfőbb fegyvere a karikás ostor volt, Rózsa csapathoz szegődött és a temesi táborba indult. A guerilla csapat több ízben ki is tüntette magát. Rózsa Sándor és csapata a hadi jelentésekben egytől-egyig úgy van feltüntetve, mint a személyesített bátorság. De csakhamar annyi rakoncátlanságot vittek véghez, hogy utóbb a csapatot feloszlatni, részben pedig a Hunyady-huszárok közé beosztani kellett¹⁾.

De nem is lehet csodálni, hogy a város minden lakóját, gyermekeket és véneket, a nőket s még a gonosztevőket is oly kiváló mérvben látjuk a haza megmentésére sietni. Hisz egytől-egyig magyarok voltak, keblökben a honszerelem, habár sokszor szunnyadozva is, de mindig élt. A délvidéki súlyos viszonyokról Szeged polgárai értesültek legelőbb, ők voltak ez események színhelyéhez legközelebb s ők igyekeztek minél nagyobb erővel s lelkesedéssel a szomszédban égő tüzet elfojtani. Csak sajnálni lehet, hogy a rendkívüli nagy erő és fokozott lelkesedés valamely kiválóbb eredményt kivívni nem volt képes s a Kossuthtól nyert megbízatás betöltetlenül maradt. Szeged nagy fegyveres erejét a délvidéki csatározásban úgyszólván elpazarolták. Csak két körülményt vegyünk tekintetbe s megértjük a meddőséget. Az egyik a legfőbb ok az volt, hogy a tekintélyes nagy erőt elaprózva, szanaszét elszórva, különböző vidékü nemzetiséggel összekeverték. Szeged népe pedig egymás közt és egymás előtt óhajt vetélkedni. A másik ok az volt, hogy e nagy erőnek nem akadt tapintatos vezetője, nem került népszerű s hivatott vezére, aki a nyers erőt s a lelkesedést egy czélra irányozni, teljesen kihasználni tudta volna.

A hazaszeretetet vezette, mint említők, Szeged népét azon nagy áldozatok és erő kiállítására, amelynek adatait fentebb elősoroltuk. De ha ez nem lelkesítette volna is a lakosságot, a sajátos helyzet, a rendkívüli mozgalom, amelynek tanuja volt: felhívta, tettere s buzgalomra kötelezte volna. A város úgyszólván a délvidéki hadjárat kiindulási pontja, a hadi működésnek a délvidéki szerb és más nemzetiségi területek irányában határszéli viszonyánál fogva mintegy központja s a magyar érdeknek végső őrhelye volt. Maga a kormány is ilyennek tekintette Szegedet s a várost úgyszólván a délvidék központjának tette. Így például június havában Szegeden a szomszédos törvényhatóságok nemzetőrségeiket összpontosítani szándékozván, ezek őrnagya és parancsnokaiul Somogyi József és Kun Bálint nyugdíjas százado-

¹⁾ Kossuth Hírlapja 1848. év 34., 49., 102., 125. sz. — Nemzeti 1848. év 145. sz.

sokat nevezte ki¹⁾. A honvédelmi bizottmánynak október 11-én kelt rendelete alapján az ország 8 hadmegyére osztatván, azok közül a 4-ik hadmegyének, mely Bács-Bodrogh, Csongrád, Csanád, Békés, Arad, Zaránd, Krassó, Temes, Torontál megyék területeiből kerekített ki, székhelye Szegedre helyezettett s a hadmegye főparancsnokául Csuha Antal alezredes neveztetett ki²⁾. Csuha a következő hóban mint ezredes, beteges állapota miatt ez állásáról leköszönvén, hadmegyei főparancsnoknak gróf Hadik Gusztáv neveztetett ki³⁾.

Szemere belügyminiszter júliusban a „Mészáros“ hadi gőzöst állandóan Szegedre rendelte s ugyanazon hóban a fegyvergyárnak 800 emberrel Nagyváradról Szegedre való áttelepítését határozta el. November 29-én a honvédelmi bizottmány felhívására, a kereskedelmi miniszterium a temesvári főpostaigazgatóságnak „a fennforgó körülményekre tekintettel“ Szegedre való áthelyezését rendelte el⁴⁾.

A város közönsége maga is érezte, hogy a város a délvideki hadi működések központja. A november 21-én tartott közgyűlésen azon hírre, hogy a várost külső erődítvényekkel fogják ellátni, a közgyűlés felírást határozott a végből, hogy a város egész területe vételessék körül erődítésekkel⁵⁾. Kossuth november 29-én kelt levelében tudatta is, hogy Szeged általános megerősítése elrendeltetett s december hó folyamán Új-Szegeden már több sáncz épült. Az erődítési munkákat iránt az érdeklődés igen nagy volt, részt vett abban a lakosság színe-java s Horváth Cyril főgymnasiumi igazgató december 18-án kelt levélben a polgármesterrel tudatta, hogy az erődítési munkálatokban a tanári kar vezetése alatt az ifjúság is részt óhajt venni.

1) Közlöny 1848. év 18. sz.

2) Közlöny 1848. év 156. sz. — Pesti Hírlap 1848. év 212. sz. — Kossuth Hírlapja 1848. év 117. sz.

3) Közlöny 1848. év 172. sz. — Pesti Hírlap 1848. év 227. sz. — A következő évi május 16-tól Csuha már mint tábornok saját kérelmére — talán mint egyedüli — „nyugalomba helyezettett.“ (Lásd Közlöny 1849. 119. sz.)

4) Kossuth Hírlapja 1848. év 134. sz. — A következő évi május 14-én Duschek pénzügyminiszter rendeletére, a szegedi főpostaigazgatóság a temesvári és eszéki egész postakerületek igazgatását átvette. (Lásd Közlöny 1849. év 120. sz.)

5) Egy szám és kelet nélküli fogalmazványban a város a miniszterelnököt arra kéri, hogy egy szakértő munkavezetőt küldjön, ki a környékbeli ráciz falvak hirtelen támadása ellenében védő, a város által készített erődítvény és sánczolási munkálatokat vezesse. E felirat nem novemberben, hanem valószínűleg az augusztus 13-iki események hatása alatt készülhetett. Bizonyos ez abból, mert Batthyány Lajos mint miniszterelnök már október 1-én lemondott s így ez időn túl hozzá mint miniszterelnökhöz a város kérelemmel nem járulhatott. De a fogalmazvány a nemzetőrség részére egyúttal 2000 jó löfegyver küldését, a várparancsnok elmozdítását sürgeti, ami csakugyan az augusztus 13-iki eseményekkel áll összefüggésben.

S ami után a város kezdettől fogva szüntelen vágyott, a nemzetőrségi tanácsnak október 18-án kelt határozatából már két ágyút is kapott. Igazabban csak két 3 fontos ágyú-cső volt ez, amelyhez a tanács laffetákat készíttetett s kellőkép felszerelvén, azokhoz még 400 drb golyót is szerzett. A város e két ágyúja bizony nagy büszkélkedés tárgya is volt. Kimondták, hogy a városból el nem távolíthatók, mert a város legsajátabb oltalmára szolgálnak. Egy ízben miattok Egressy kormánybiztossal komoly összeütközésre is került a dolog.

Egressynek népfölkelési kormánybiztosul történt kiküldetése már magában véve még az akkor zavaros időkben is elég különös gondolat volt. Új szerepében is csak színészkedett, minduntalan nagy pathossal szónokolt s egy-egy hallgatónak azon malitiosus közbeszólására: „nini, most mindjárt meghal“, komoly eredményekre nem is számíthatott.

Egy ízben Nyáry Pál rendeletére hivatkozva, a város 400 golyóját Aradra leendő küldés végett kiadatni kérte. Persze hogy szavára mitsem adtak. Ő azonban gróf Hadiktól karhatalmat nyervén, a golyókat birtokába vette. A polgármester, Korda ezredes és segédtsíztje erre az elszállítást meggátolni igyekezvén, Egressyvel értekeztek, ki az utczai nagy közönség előtt a polgármestert s Kordát „hazaáruló“ kifejezésekkel illette. A közönség felingerült, Egressyt már megrohanni akarták s a nép dühétől a polgármester csak az által menté meg, hogy fogolynak nyilvánítá s fegyver között a városházára kísérteté.

Ez eset másrésről Hadik és Korda között is összeütközést támasztott, aminek következtében Korda térparancsnoki állásáról lemondott. Ez a kedélyeket még jobban felzaklatta, az ingerültséget Hadik és Egressy irányában egészen felköltötte, úgy hogy a december 7-én tartott közgyűlésen Egressynek visszahívása iránt a kormányhoz felirat intéztetett, amire a közgyűlés felkérése folytán Korda lemondását visszavette. Egressy helyzete ilykép tarthatatlanná lett. Azért tehát a decz. 11-én tartott közgyűlés színe előtt megjelenve, a sértett felektől, valamint a város közönségétől is a dolog feledését és bocsánatot kért. S noha az ügy ilykép kiegyenlítve lőn, Kossuth december hó 14-én 4945. e. sz. rendelettel Egressyt teljhatalmú kormánybiztosi kiküldetésről bár felmentettnek nyilvánította; — másrésről azonban december 18-án a mozgó nemzetőrség kiállítása s alkalmazása tárgyában különböző megyék és városokban „megbízottak“-ul kinevezettek névsorában Egressy nevét mint újból Szegedre kinevezett kormánybiztosát megint felfaláljuk¹⁾.

Ily nehéz, valóban sajátságos viszonyok között is a hatóság különböző feladatait buzgalommal s a más időkre valló körültekintéssel oldotta meg. A hatóságnak feladatai során a tulajdonképi házi ügyek között legkiemelkedőbb volt a fuvarok előállításának kérdése. Valóban

¹⁾ Közlöny 1848. év 192. sz. — Pesti Hírlap 1848. év 244. sz.

nem csekély feladat volt azon nagyszámú és sűrűn előforduló fogatot pontosan kiállítani, amely ez időben Szeged lakosságát terhelte. Szeged a szállítások gőcpontja volt s noha a szállítások legnagyobb részét gőzhajóval a Tiszán eszközölték, azért Szabadka, Vásárhely, Kistelek és Kikinda irányában a fogatok kiállításának szüksége fennforgott. Így a hevesi nemzetőröknek Szabadkára leendő átszállítására augusztus 10., 11. és 13-án 415 kocsi, a szerb foglyoknak ugyancsak augusztus 13-án történt elszállítására 83 kocsi állíttatott ki¹⁾. Ismét a hevesi nemzetőröknek szeptember hó 6-án H.-M.-Vásárhelyre történt átszállításakor 199 kocsi²⁾, december 24-én pedig 4 zászlóalj honvédek Kistelekig való szállítására Szeged 1500 kocsit állított ki.

Emellett a csekélyebb fontosságú köz- és magánügyeket az izgalmak daczára is a nagyjelentőségű határozatok sorában egész rendszeres módon tárgyalták. Így Fotti János volt serházbérlővel két rendbeli kártérítési perének megszüntetése iránt egyesség kötötven, noha a közgyűlés az egyességet elfogadni hajlandó nem volt, a főbíró annak felsőbbi jóváhagyását mégis kieszközölte. Ez ügy a közgyűlésen szenvedélyességet szült, épen úgy, mint a tisztújítás alkalmával hivatalukból kimaradt tisztviselőknek nyugdíj iránti kérelme is.

Az 1848-ik évi XXIII. t.-cz. 16. §-a alapján ugyanis Kiss József, Hódi Imre, Müller Ferencz, Gerencsér János, Wöber György, Tary Pál, Kolb József, Petrovics István, Kotolyár Miklós, Kolb Ádám és Szluha Gáspár tanácsnokok, Halácsy Miklós mérnök és Zombory Antal kapitányi segéd nyugdíjuk megadása iránt folyamodtak. Tóth Mihály főbíró ezen ügyet magához tereltette s a közgyűléshez a folyamodók ügyéről a gyűlés hangján súlyos vádakkal terhelt jelentést adott be, amely az augusztus 7-iki közgyűlésen majdnem botrányt szült³⁾. A közgyűlés vég-határozathozatal előtt az összes iratokat a kormányhoz terjesztette fel⁴⁾.

1) Egy kettős fogat 1 frt 36 krral fizettetett.

2) Egy kettős fogat 52½ krral fizettetett.

3) Közlöny 1848. év 68. sz. — Tóth Mihály e jelentését egyúttal nyomtatásban is közzétette s abban a város országgyűlési képviselőit is megtámadta, kik „választásuk alkalmával a néphez mutatott forró lelkesedéssel s buzgalommal nagy-nagy szavakban tett ígéretük ellenére a nemzeti gyűlésen leginkább hallgatnák.” — Tóth Mihálynak a feladás és árulkodás már egész természetévé vált s új tiszt-társaira a közgyűlésen s midőn már itt is elveszítette hitelét, a nép előtt köz-helyeken árulkodott s alaptalan rágalmakat szórt.

4) Ez ügyben a kormány sem döntött. 1849. évi május végén kelt leiratában a város közönségét a folyamodók konkrét ügyében érdemleges határozatok hozatalára szólította fel. A június 4-iki közgyűlés ennek ellenére egy választmányt küldött ki azon megbízással, hogy a nemzetgyűléshez kérvényt intézzon oly czélból, hogy az 1848-ik évi tisztújításkor állásukból kimaradt tisztviselőket nyugdíjjal az ország pénztára lássa el.

A kegyúri jogok gyakorlatára is nyílt alkalom. Az üresedésbe jött kisteleki plébániai állásra Oltványi Pál administrator ellenében, akinek érdekében a község előjárósága küldöttséget is bocsátott a tanácshoz, Bezdnán Ferencz választatott meg.

A július 4-én tartott közgyűlésen, amíg a Tiszapart szabályozása és kikötővé átalakítása tárgyában készült tervezet jobb időkre elhalasztatott, addig a tápéi és kisteleki úrbéri ügyeket s ebből folyó kérdéseket egész részletességgel behatólag tárgyalták. A József császár idejéből való levéltári iratokat Bieber Nándor ekkor rendezte. Mindenféle árszabályok készültek s a nagy események indokából méltán elodázható ügyeket sem hanyagolták el, kivéven a baromrivosi állás szervezésére vonatkozó javaslatot, mely az augusztus 1-én tartott közgyűlésből jobb időkre halasztatott.

Gyakran még igen messze rejlő veszélyek megelőzéséről is gondoskodás történt. Így a sáskák rémhírére és pusztításukra nézve az augusztus 1-én tartott közgyűlés tüzetes intézkedéseket tett s arról kiterjedt hirdetményeket tett közzé.

Majd a kolera elleni óvóintézkedések kérdése adott foglalkozást. A kolera már szeptember utolsó napjaiban fellépett s október 9-én a közgyűlésen is említés történt felőle. Igaz ugyan, hogy körülbelül csak egy hóig uralkodott és dühe sokkal csekélyebb volt, mint 1830-ban¹⁾; de az is igaz, hogy a járvány pusztítását az emberek alig vették figyelembe, félelem vagy éppen rémület e miatt úgyszólván senkit sem nyugtalanított.

A december 4-iki tanácsülésről Szinay Emilnek egy kereskedelmi tanoda és kölesön-könyvtár felállítása ügyében kelt tervezete hívja fel figyelmünket; valamint a komáromi tűzkárosultak segélyezése, akiknek javára a tanács december 11-iki ülésében a házipénztár oly sokoldalú és terhes kiadásai daczára is 100 frtot utalványozott.

A 48-ik évi nevezetesebb események sorából nincs is már egyéb említeni való, mint a guerillák vagy a négyhónaposok alakulása. A nemzetőrség ugyanis a terhes tábori szolgálat ellen általában panaszkodván, a honvédelmi bizottmány el is rendelte, hogy a nemzetőrség helyett mindenütt magukból a nemzetőrökből négy havi szolgálati időre, katonailag kiképzett és fegyvelmezett önkénytes guerilla csapatokat alkossanak s ezek váltsák fel a mindenütt nagy testekben mozgósított nemzetőrséget. Kossuth a guerilla-csapatok alakítására vonatkozó rendeletet december hó 16-án ki is adta²⁾. E rendeletet a közgyűlés december hó 22-én tartott ülésében tárgyalván, azonnal alakító bizottmányokat nevezett ki s a toborzás azonnal meg is kezdetett. A közgyűlésen az alakítandó guerilla-csapat számára a szerb hitközség 22

¹⁾ Kossuth Hírlapja 1848. év 102. sz. — Nemzeti 1848. év 145. sz.

²⁾ Szeremlei: Magyarország krónikája I. k. 315. l.

mázsás harangját ágyúöntésre felajánlotta, amire azonban szükség nem lett!).

A guerilla-csapat rövid idő alatt hét századba osztott 1500 főből álló zászlóalj kép meg is alakult. A csapat tisztán szegediekből állt. Ügyvédek, tisztviselők s a vagyonosabb ifjú polgárok legtöbbször felvette magát a guerillák közé s az egyes századokhoz elosztva, az egész tisztikar közülök telt ki. A csapathoz a város összes pusztázóit is beosztották, akik helyett a külterületi rendőri szolgálatot a legelőkelőbb tanyai gazdák teljesítették. Földváry Sándor lett a csapat őrnagya, aki azt rövid idő alatt kiképezvén, mint látni fogjuk, csapatával a legnagyobb dicsőséget és elismerést vívta ki.

De azért a nemzetőrség kimozdítása még sem szűnt meg s majdnem az egész télen át a századok felváltva a délvidéken táboroztak. Nem érdektelen azért a február 17-iki közgyűlésen felőlük tett azon jelentés, hogy június 1-seje óta az év végéig a táborba szállt nemzetőrségre a pénztárból fordított összes költség 49,183 forint 15 kr, az önkénytesekre fordított kiadás pedig 13,332 forint 2 krt tett.

Az év vége, a karácsonyi ünnepek öröm és aggodalom közt teltek el. Örömet szült az, hogy a nagyszámú nemzetőrség az ünnepekre felváltva hazatért, sőt a 33-ik zászlóalj is családi körben töltötte el a szent napokat. De aggodalmat keltett az, hogy az összes haderő Szegeden keresztül a Közép-Tisza vonalához húzódott fel, hogy meggátolja a császári hadseregnek előnyomulását, mely már a főváros közelében járt, ahonnan újév napján a kormány és nemzetgyűlés a legnagyobb sietséggel menekült Debreczenbe. Ily öröm s aggodalmak közt köszöntött be az új év, mely a nemzet ügyére a legkedvezőtlenebb előjeleket tárta fel.

V. Szaladás.

Az 1849-ik év Szeged történelmében nemcsak politikai tekintetben, de közmívelődési szempontból is korszakalkotónak mondható. Ez évben január 1-ével indult meg az első szegedi hírlap „Tiszavidéki Ujság” cím alatt, melynek szerkesztője s kiadója Molnár Pál főjegyző, főmunkatársa Szabó Mihály volt²⁾. A lap hetenként kétszer, szerdán s

1) Honvéd 1849. év 97. sz.

2) 1848-ik évi augusztustól decemberig Szabó Mihály mint szerkesztő s kiadó, időhöz nem kötött füzetekben 2—3 kis íven 8-rét alakban Grünny nyomdájában „Alföldi esaták” czimű harsztéri tudósításokat tartalmazó folyóiratot adott ugyan ki, de ezt inkább röpíveknek tekinthetjük, mint hírlapnak. Egy-egy füzet ára 20 pkr. volt. (Lásd Szalady A.: A magyar hírlapirodalom statisztikája 1780—1880-ig. Budapest, 1884. 2. l. — Reizner: A Szegedi Híradó negyedszázados pályafutása. Szeged, 1884.)

szombaton negyedréti alakban fél ív terjedelemben jelent meg s vezérczikk vagy e helyett hadi tudósítás, szépirodalmi, hazai és külföldi hírek, legújabb és hivatalos tudósítások, végül hirdetmény-rovatokra volt beosztva¹⁾. Április vége felé, valószínűleg azért, mert politikával is foglalkozott s a követelt óvadékot elő nem állította, a lapot betiltották. Legalább erre enged következtetni a „Szegedi Hírlap“ 1-ső és 2-ik számában a szerkesztő azon nyilatkozata, hogy a „Tiszavidéki Ujság“ a „létező sajtótörvények korlátozó feltételei“ miatt akadt meg, s addig is, míg az újra folyamatba teendő lap megjelen, az előfizetőknek kárpótlásul a „Szegedi Hírlap“ számai fognak megküldetni²⁾.

A „Tiszavidéki Ujság“ azonban új életre nem kelt, hanem május 2-án „Szegedi Hírlap“ czímen megindult politikai hetilap foglalta el helyét, amely lapért a biztosítékot Tóth Mihály főbíró, mint lap- és kiadótulajdonos tette le. Az új hírlap felelős szerkesztői Havi Mihály és Szabó Mihály lettek s a munkatársak sorában Szilágyi Sándor, Ludasi és Tánésics neveire akadunk. Július 16-tól fogva a hírlap minden nap megjelent, de ugyanazon hó végén megszűnt³⁾.

1) Előfizetési díja egész évre 4 pfrt volt. A czímlapon fametszetben a testvériség eszméje — főúr, iparos és pór kezét fogva, az ország czímere korona nélkül, a tudomány, ipar, kereskedelem s földművelés jelképeitől körveve — volt ábrázolva.

2) Szalády Antal: A magyar hírlapirodalom statisztikája, Budapest, 1884. czímű műve 229-ik lapján tévesen állítja, hogy a lap „politikai hetilap“ lett volna s hogy „martius 29-én szűnt volna meg.“ A lap április végén szűnt meg s politikai irányú cikkei is csak az utolsó néhány számban találhatók. Szalády egyúttal megjegyzi, hogy „a lap tanács-határozat folytán biztosítók le nem tétele miatt betiltatott.“ A szerkesztőnek fentebb közölt nyilatkozata ezt csakugyan megerősíteni látszik, — de a tanácsnak, vagy a polgármesternek erre vonatkozó határozata a tanácsí jegyzőkönyvekben nem fordul elő. — A Tiszavidéki Ujság megszűnése után Molnár szerkesztő Szalay József által kiadott „Tiszavidéki Emlék“ czímű politikai röplvekkel kárpótolta előfizetőit. De ebből sem jelent meg több 3 számnál. (Lásd: Szalády említett műve 229. l.) Az előfizetők még kisebb alkalmi röpiratokkal is kárpótoltattak. Így Kornis Károly egyetemi jogtanárnak 1849. évben Grün Jánosnál „A szabadságról, Szózat a néphez“ czímű 8-rét, 20 lapból álló röpirata küldetett szét az előfizetőknek, amint azt a nyomtatvány egyik példányán olvasható Tiszavidéki Ujság helyett bélyegzésből következtetni lehet.

3) Előfizetési ára 2 óra (május-június) 1 pfrt, negyedévre pedig 1 frt 50 pkr. volt. A lap félíven jelent meg, mely július 16-tól fogva, amikor már mint napilap jelent meg, negyedréti alakra ketté hajtva négy oldalból állt. (V. ö. Szinnyei J.: Hírlapirodalmunk a 17-ik században, Vasárnapi Ujság 1865 évi 47. sz., — s Magyar Könyv-Szemle Budapest, 1877. II. évf. 27. lapon: Adalék az 1848—49-iki hazai hírlapirodalom bibliographiájához.) — A „Somogyi-könyvtár“ újabb szerzeményei közt a Tiszavidéki Ujságnak és a Szegedi Hírlapnak egy-egy csonka példánya található.

A „Szegedi Hírlap“ azon időben, mikor a kormány és országgyűlés Szegeden székelt, a „Közlöny“ mellett úgyszólván az egyedüli magyar lap volt s ekkor homályából kiemelkedve, tekintélyre tett szert. Kossuth nimbusának és népszerűségének sülyedésére egyik tényezőül szolgált. Kíméletlenül megtámadta, amiért Szegeden egy veszélyes, udvarszerű női környezet befolyásának engedte magát át. Majd (július 21-iki szám) Görgey ügyének felkarolása és személyének dicsőítésével okozott feltűnést; ismét a csatát kerülő tisztek léhaságait ostromolta¹⁾; szóval, az akkori közvéleménynek bátor és szabad tolmácsolója igyekezett lenni, de a helyi s illetőleg városi ügyekben a laptulajdonos demagóg irányától szabadulni nem tudott.

E fontos kulturális esemény felemlítése után térjünk vissza az újév első napjaira, melyek szomorúak, lehangolók voltak. A fővárosból való menekülés, Windischgrätz előnyomulása, a délvidéki hadsereg felvonulása aggodalmakat szültek Szegeden s a nagymérvű különféle szállítások bizony zavarok közt folytak.

Torontál és Temes megyékből Szegeden keresztül már az összes katonaság átvonult s Szegeden sem maradt már egyéb haderő, mint a Wázák egy százada s a Ferdinánd-huszárok negyedik osztálya Irinyi Bertalan őrnagy vezetése alatt. S amint kitakarodott a délvidékről a magyar hadsereg, a szerbek azonnal megkezdették készülődéseiket. Tervük az volt, hogy Szegedet elfoglalják, mint ahova Jellachich is igyekezik vala s innen egyesült erővel Windischgrätz táborával összeköttetésbe jöjjenek²⁾.

Azért Kossuth már január 9-én Debreczenből a következő levélben jelezte a város jövő szerepét és hivatását.

„Vész fellegek tornyosúlnak ifjú szabadságunk egén! A fellegekben villámok jelennek lecsapni készülők a márcziusi szabadság diadalívére! — A népek Istene megkísérteni látszik az e hazán ezredéves magyar fajt, ha valjon ősi dicsőségünk világhíres hőseinek szelleme él-e még? azon büszke faj-e még, mely 150 éves rabigát akart s mert akart, tudott is megtörni, mert nem élhetett másként, mint szabadon? — látni akarja, méltó-e még e nép, hogy éljen szabadon és dicsőn, avagy oda jutott, hogy túlélhesse szabadsága halálharangjának kongását? — A villám-sújtó fergeteg után a tisztult lég balzsamot ad az életnek. Akiben lélek, erő és szabadságérzet van, az kísértések közt magasból a végveszély fenyegetései közt leghatalmasabb. — Mi tőlünk még távol a végveszély, de csüggednünk nem szabad — Jelkesülnünk, egybeolvadnunk, — akarnunk kell szétzúzni mindent, mi szabadságunk

¹⁾ Szeremlei: Magyarország krónikája. Pest, 1868. II. k. 290. l. — Reizner J.: A Szegedi Híradó negyedszázados pályafutása, Szeged, 1884. 19. lap.

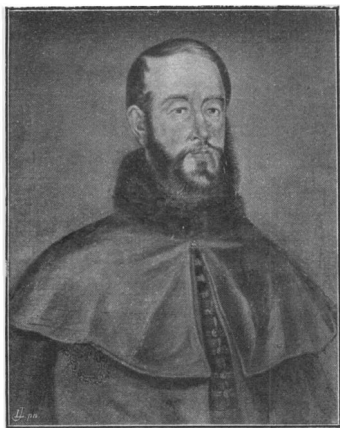
²⁾ Szeremlei: Magyarország krónikája II. k. 103. l.

— életünkre tör. Szegednek népe! önök tiszta, romlatlan utódai régi dicsőségünknek, magyarázzák meg önök nemzeti életünkre s ott a szomszédban önök életére törő ellenségeinknek, mit tesz magyart bántani. — Keressék fel önök történetünk lapjai közt azon lapot, melyen Szeged, mint a magyar nemzet védoszlopa áll. — És illessék meg e szent emléknél az önérzet, a nemes dicsvágy, az igaz hazaszerelem húrjait; mutassák meg, miként a nép, melynek köréből az előtt 400 évvel a magyar nemzet eddigi dicsőségének tetőpontja virágozék fel — unokáiban is azon törzsnek méltó sarjadéka, melynek legyőzhetetlen karjaival Hunyadi Mátyás nemzetet alkotott, melynek nagysága előtt meghajolának Európa minden népei. Ellenség van önök közelében. Szegednek 55,000-nyi népe, ha akaratban egyesül, elég lehelletével elfújni a rabló csordát, mely vakmerő szentségtelen lábakkal közeledik a magyar szabadság újon felszentelt templomához. — Fel uraim, védjétek ezredéves tűzhelyeiteket — lelkesülten összeolvadva egy akaratba, elszántan, bátran, — és paizsai lesznek önök a hongyülésnek, a kormánynak, a nemzetnek és kettős lesz önök dicsőségének oszlopa nemzetünk életében. — Mig Szeged áll, addig van haza és e hazán magyar nemzet él. E megismerése a nemzetnek oly nagyszerű, miként nem lehet, hogy önök uraim ezt megczáfolni engedhessék, amíg egy magyar él Szegednek sánczai között. Szegednek nem lehet, nem szabad ellenség kezébe kerülni. — A nemzet bízik önökben, a nemzet támaszkodik önökre és ha lezúgott az egünkön tornyosuló fergeteg s tiszta fényben álland a kivívott szabadság napja, önöket illetendi annak első fény-sugára, önöké leend a nemzet első hálaszózata. — Alsó seregeink felfelé rendelvek egyesülésre, mert egyesülésben van erő. — Ezen egyesülés egyik támaszpontjául Szeged van számítva, oda egy pár zászlóalj rendes őrség fog rendeltetni; de a mellett őrt kell állani Szegedért a szegedi 8000 nemzetőrnek s 55,000 lakosnak, hogy Szeged a nemzetnek mindenesetre megtartva legyen. A szegedi s Szeged vidéki egész nemzetőrség gr. Hadik Gusztáv honvédkerületi parancsnok ezredesnek s mihelyt megérkezendik Madersprach ezredes úr, mint szegedi dandárparancsnok, annak rendelkezéseit teljesíteni tartozik⁽¹⁾.

Az országgyűlési képviselők, Osztróvszky és Rengey szintén levelet, proclamatiot küldtek Szeged népéhez, amelyben — tartva azon eshetőségtől, hogy az előnyomuló ellenséges hadseregnek mindent ígérő felhívására a város népe a demagog áramlattól tévútra vezetve, magát még könnyű szerrel fel is adhatja — a lakosságot a fenyegető veszéllyel szemben kitartó bátorságra s a veszélynek mindenesetre hősi

¹⁾ Eredetije Szeged v. levéltárában.

leküzdésére serkentik s óva intik a népet, hogy az ellenség álnok ígéreteire mit se adjon. A proclamatióban emlékeztetik a lakosságot a szegedi vár német parancsnokainak a Rákóczy szabadságharcz idején elkövetett türhetetlen zaklatásaira és azon hitszegő, hűtelen eljárására, hogy a lakosságtól loyális magatartása daczára a fegyvereket beszédtek s midőn a rácz csapatok a fegyvertelen népre törtek, a német generális a vár faláról tétlenül szemlélte a gyűjtogatást és a kegyetlen öldöklést. Emlékeztették a lakosságot, hogy e bánásmód miatt az 1715-ik évi országgyűlésre küldött követeknek a város azon útasítást adta, hogy: mondják el sérelemkép az országgyűlésen, hogy Szeged népe a török basák kormánya alatt távol sem szenvedett annyit, mint a német generálisok igájában!).



Rengey Nándor.

összeütközés is történt s akinek intézkedéséből Korda térparancsnoki állása most megszűnt.

Január vége felé már a bácsi tábor is megkezdte felvonulását Szeged felé. Vécsey tábornok hadteste 20-án indult el Verbászról³⁾, s 25-én Szegedre bevonult⁴⁾, ahol is a kedvezőtlen hangulatot szigorú intézkedések által igyekezett elfojtani. Így már másnap Baudisz József százados és térparancsnok által hirdetménykép a következő rendeletet bocsájtotta ki:

1) E proclamatio a Hunkár Antal kormánybiztos által tartott népgyűlésen Babarezy József által felolvastatván, kinyomatása és a nép közt való kiosztása elrendeltetett.

2) Közlöny 1848. évi 178. sz.

3) Honvéd 1849. év 35. sz.

4) Szeremlei: Magyarország krónikája II. k. 23. l.

Kossuth levele és a követek proclamatioja a lakosság előtt a város helyzetét s jövőjének bizonytalanságát egész őszintén feltárta. A lakosság ennél fogva kész is volt arra, hogy az ellenségtől megvédi a várost s a hangulat ez irányban egészen kedvező volt, noha kedvetlenséggel vették azon intézkedést, hogy várparancsnoknak Csuhá ezredes neveztetett ki²⁾; amely kedvetlenség valószínűsége, sőt lázongásban ment át akkor, amidőn Kossuth említett levele értelmében a szegedi nemzetőrség közvetlen főparancsnokául Hadik neveztetett ki, akivel az előző évben az ágyú-ügy miatt

„1-ör. E naptól minden polgári s katonai hatóság a mozgó sereg főparancsnoksága alá helyeztetik.

2-or. Minden parancs meg nem tartása katonai törvények szerint fenyítettend.

3-or. Minden kijárása a városnak katonai őrizet alatt áll s útlevél nélkül senki ki nem mehet.

4-er. Útlevelet a polgárság a kapitányságtól, a katonaság pedig zászlóalja vagy parancsnokságtól nyer.

5-ör. Minden katona vagy polgár útlevelét a térparancsnokságnál bemutatni tartozik, ellenesetben az őrsők által feltartóztatik.

6-or. Minden a városban levő idegen polgár, nyugalmazott vagy szabadságolt katona 48 óra alatt a térparancsnokságnál jelentkezzék.

7-er. Az újon érkezők irataikat a kijáratok őrséinél átadják, átvételét pedig a térparancsnokságnál (iroda: Götz-, ezelőtt Benedek-ház I. emelet) személyesen eszközlik.“

S e szabályokat oly szigorúan s pontosan hajtották végre, hogy a február 22-én tartott közgyűlésen is a miatt történt panaszolkodás, hogy még a tanyákra, a legközelebbi időre tartó kirándulásra sem lehetett útlevél nélkül kimenni.

Pedig a rendre, szigor- és elővigyázatra immár szükség volt. A szerbek készülődéseinek hírei mind határozottabbak lettek s amint Vécsey a verbászi táborból Szeged felé kiindult, utána csakhamar egész Bács megye magyar lakossága egy nagy karavánban tartott Szeged felé. Becse, Ada, Zenta, Ó-Kanizsa, Csóka, — Bács- és Torontál-megyék összes magyar községei, a szerbek fenyegetései s kegyetlenkedéseitől való félelemtől űzve, január hó utolsó napjaiban rettenetes zord időben futottak, menekültek községről-községre. A sorsüldözötték csapatja, mint a hömpölygő hógomoly, mind nagyobbra növekedett s ezrekre rugott a menekült családok száma. Szeged szíves, testvéries érzelemmel fogadta a hajléktalanokat s a részvét nyilvánulása irántok határtalan volt¹⁾.

A nép e rettenetes időszakot „szaladás“ néven még ma is fájdalmas érzelmek közt emlegeti. S valóban alig is lehet valami fájdalmasabb, mint a családi tűzhelyt, az édes otthont, a megszokott kényel-

1) Valóban sajtócsúszás és megrökönytető a tapasztalat, hogy amíg a helyi adatok és emlékek azt bizonyítják, hogy a menekültek Szeged lakói s polgárainál valóban vendégzeretű fogadtatásban és gondos ellátásban részesültek, akikkel egyébként a menekültek nagy része rokonságot is tartott: addig Bács megye községeinek Szeged vendégzeretéről s a menekültek irányában való bánásmódról az utóbbi évek óta igazán szomorító tradíciók kezdenek terjengeni. A rossz és kedvezőtlen hírek s ítéletek persze jobban gyökeret vernek, mint maga a valóság, amit inkább feledni szoktak, mint megőrizni.

met s jólétet hirtelen, készületlenül s kényszerűen elhagyni. A menekültek óriási számát — bár összeírásuk ismételve is megtörtént — nem ismerjük; de elképzelhetjük a sokaságot abból is, hogy pusztán a zsidó iskolában 200 zsidó család volt beszállásolva s alig volt a városban ház, amelyben egy vagy több menekült család ne lett volna.

A nemzetőrség a katonai erő kivonása daczára azonban még mindig a délvidéki községekbe vezényeltetett helyőrségi szolgálatra s alig tért haza 22 napi szolgálatáról a felsővárosi lovas és két felső-tanyai gyalog század Becskerek, Száresova, Écska, Lukácsfalva és Becse állomásáról — január 27-én már az alsóvárosi két lovas század küldetett Kanizsára, 28-án pedig huszárokkal és ágyúkkal Szabadka felé indult el egy csapat szegedi és vásárhelyi nemzetőr¹⁾. A Kanizsa felé kivezényelt Dobó István és Greguss József kapitánysága alatt álló két lovas század már a kiindulás alkalmával is féktelenkedett és nem akart a városból távozni.

Magyar-Kanizsán pedig, mint őrállomásukon a parancsnoknál több ízben a miatt panaszkodtak, hogy nincsen elegendő töltevényük, lássák el tehát bőven lőporral, hogy ellenséges megtámadás esetén magukat védhessék. Lőport azonban nem kaptak, sőt az őrnagy katonás rövidséggel a nyugtalankodókat megfenyítette.

A két században erre az őrnagy és segédtisztje ellen a gyanú és bizalmatlanság felébredt; majd azon titkos hír kapott lábra közöttük, hogy az őrnagy a lőport rejtegeti s avégből nem osztatja ki közöttük, mivel a szerbekkel cimborál s el akarja őket azoknak árulni.

Tar Ferencz őrnagy ugyanis Hild Károly segédtisztjével naponként túl a Tiszán, Török-Kanizsán az előkelő Szerviczky családnál szokott volt látogatásokat tenni. E látogatásokat a nemzetőrség saját észjárása szerint oda magyarázta, hogy az ellenséggel való értekezés czéljából történnek. Egyik napon tehát, — amelyen hitük szerint az árulásnak bekövetkeznie kelle — a látogatóba elindult őrnagyot és segédtisztjét megtámadták, csakhamar összeszabdalták, úgy hogy az agg őrnagy legott meghalt, Hild hadnagy pedig súlyos sebeiben néhány nap múlva szintén elhalálozott.

Erre kutatáshoz kezdtek s az őrnagy lakásán csakugyan több hordó lőport találtak. Ebből azután azt a meggyőződést vonták le, hogy valóban elakarták őket árulni s már el is vannak árulva, körül vannak véve. Így tehát a két század azonnal felkerekedett s február 2-án, gyertyaszentelő boldogasszony napján délután haza is érkezett.

Vécsey a két század tisztjeit azonnal befogatta s Hild hadnagyot is beszállíttatván, a hadi törvényszéki vizsgálatot elrendelte. A

¹⁾ Honvéd 1849. év 39. sz.

kiszivárgott hírek szerint mindkét századot egyúttal rettentő példadás okáért is a legszigorúbb módon kívánta megfenyíteni. A hadi törvényszék zászló elhagyása, a fegyelem súlyos megsértése és gyilkosság bűnténye miatt a század tisztjeit, nevezetesen Dobó István századost és Borbás János főhadnagyot az egyik, a másik századból pedig Greguss József kapitányt golyó általi halálra ítélte.

A három tiszt a szerencsétlen eseménynek közvetlen tettese ugyan nem volt, de mint a századok főtisztjei a zászló elhagyásért felelősek voltak. Épen ők — különösen a középtanodai iskolákat is végzett Dobó, mint értelmes és higgadt polgárok a hatóság és értelmiségnek rokonszenvét is birták, szerencsétlen sorsuk pedig részvétet keltett.

Alsóváros a halálos ítélet sejtelmére forrt és fenyegetett. A város felgyújtásáról s a halálos ítélet végrehajtása alkalmával az elítélteknek erőszakos kiszabadításáról és lázadásról beszéltek. Valóban a demagogia nyomása már elviselhetetlennek látszott. A tanács kényszerülve volt Vécsey előtt a kegyelemért közbenjárni, de titkon mégis az ítélet végrehajtását szorgalmazta.

Az ítéletet nyomban végre is hajtották. Február 3-án délután 2 óra tájban a vár árkában Dobót és Borbást agyonlőtték, Greguss azonban a helyszínén kegyelmet nyert¹⁾. Az ítélet végrehajtása napján a vár körül, az iskola és Kárász-utczákban, a budai országút és a sóházak irányában ágyúk voltak felállítva. Minden városrészben erős fegyveres őrjáratokat tartottak s így a fenyegető hangulat kitörését elhárították.

Vécsey hadtestével pár nap múlva Szegedről kivonult s a város ismét katonaság nélkül maradt. Csak a Wázák, a Ferdinánd-huszárok s még két század honvéd maradt itt, amelyről már fentebb megemlékeztünk. A kiürített délvidéken ezalatt a szerb csapatok minden akadály nélkül nyomultak előre, rombolást és pusztítást hagyva hátra. Január 30-án Theodorovics Athanáz 7000 főnyi sereggel s 8 ágyúval (köztük egy 18 fontos, két 3 fontos, a többi 1 fontos csajkás ágyú) már Kikindára érkezett²⁾, ahonnan Szeged ellen volt indulandó. Úgy látszott tehát, hogy a missió, mit Kossuth a múlt évi október havában a városnak szánt, hogy elfogja s lefegyverezi a szerb sereget, ép úgy, mint a tolnai nemzetőrök Róth és Filipovics táborát, beteljesedik és Szeged a dicsőség azon osztályrészét, amelyet Kossuth január 9-iki levelében neki szánt, el is fogja nyerni.

A készülődések folytak is. A vidék nemzetőrsége, közöttük a vásárhelyiek, ide összpontosult; de sem a seregnek nem volt bizalma a vezényletben, sem a vezér nem tartotta képesnek a nemzetőrséget

¹⁾ Honvéd 1849. év 39. sz.

²⁾ Honvéd 1849. év 39. sz.

jelentősebb dolog kivitelére. A kölesönös bizalmatlanság egész nyilvánvaló lett. A polgárság Hadikot céljai felől több ízben interpellálta. Majd árulónak tartották s azon hír kerekedett róla, hogy a szerbekkel egyetért, hogy szökni akar, amire némely körben már elfogását tervezték. Viszont Hadik kijelentette, hogy a nemzetőrséget szelleme miatt az ellenség elé messzire ki nem vezényelheti s hogy ennél fogva pusztán a Tisza-vonal védelmére szorítkozik. Hadik túl a Tiszán Szőreghen, Szent-Ivánon és Gyálán még előőrsnek is igen gyenge erőt helyezett el. Szőreghen összesen négy század nemzetőr, Szent-Ivánon és Gyálán pedig egy század honvéd állomásozott február 2-től 10-ig¹⁾.

A népfölkelés rendezésére kormánybiztosul kiküldött Hunkár főispán is már megérkezett s e minőségben a febr. 2-án tartott közgyűlésen megjelenvén, a népfölkelés mi módon való intézése tárgyában rendelkezett.

A szerb sereg ezalatt Kikindáról kimozdult és Theodorovics előcsapata, 2000 gyalog és 200 lovas, február 10-én délután fél négy órakor Szőregh alá ért, néhány ágyúlövés után oda bevonult, ahonnan, valamint Gyáláról is a felette gyenge erőt kiűzte. A Szőreghen feles számmal állomásozott szegedi és vásárhelyi nemzetőrség nem az országúton, hanem a Marostón vonult vissza s a Tiszán a „gyenge jégen a legnagyobb életveszély közt kelt át“²⁾.

A szerb csapatnak ily viszonyok közt ezen sikere, a lakosság különböző rétegeiben különféle érzelmeket keltett. Az egyik része — a sértett alsóváros — némi daczos közönnnyel, a másik része keserű szégyennel és tépelődő boszankodással fogadta a legújabb hírt; míg ismét egy másik rész a nyugalmat elveszítve félelembe esett s a várost már a szerbek prédájául oda dobva, elveszettnek és feladtnak látta.

Ily aggodalomba esett a polgármester is, aki futár által a szerbek szőreghi sikeréről jelentést intézett Kossuthhoz, előadván, hogy amint a vásárhelyi nemzetőrség megkezdé a futást, a szegedieket is félelem szállta meg. Az ellenség tehát közvetlenül Szeged alá jutott és a város el fog veszni, ha csak rögtön segély nem érkezik.

E jelentésre Kossuth február 13-án kelt válaszában sajátos szánalmassággal, majdnem a gúnyos bírálat hangján válaszolva ostorozza a félelmet és gyáva futást. Szemrehányólag említi, hogy tavaly még azt fogadták, hogy a hazát mentik meg s most önönmagukat 7000 szerbtől megmenteni nem tudják s Szeged és Vásárhely 100,000 magyar lakossága megszaladt. Azért szedje össze magát a két város és segítsen magán, mert az oly fegyveres népet, mely fél és fut, nem

1) Honvéd 1849. év 50. sz.

2) Közlöny 1849. év 39. sz. — Honvéd 1849. év 50. sz.

a kormány, de még az Isten sem menti meg. Egyébiránt tudatja, miszerint Damjanich tábornok parancsot vett, hogy egy erős brigáddal személyesen Szegedre siessen és az ellenséget onnan elűzze. Ezzel a nemzet nagy áldozatot hoz ugyan Szegednek s vajha Szeged védelme miatt a nemzet ne essék áldozatul. Szeged védelme a hazát még nem menti meg; Szegedet nem Szegednél mentik meg, a szerbeket nem ott győzik le, hanem Windischgrätz serege tönkretételében. A kigyónak ha a feje széttiportatott, tagjai még rángatóznak, de nem haraphat. — Szeged csak úgy veszhet el, ha magát elveszni engedi¹⁾.

Kossuth ezen levele a február 11. és 13-iki sikeres fordulatok után érkezett meg s a közgyűlésre beterjesztetvén, egész meglepetést szült. Felvilágosító választ nem küldtek reá, de a polgármestert, akinek ez eljárását komolyan neheztelték, — utasították, hogy jövőre mást, mint amit a közgyűlési határozatok rendelnek, semmiféle levelezést senkivel se folytasson.

A február 10-iki siker után Theodorovics egész hadteste Szőregre bevonult. Másnap 11-én — éppen vasárnapon — ugyanazon előcsapat, mely az előző napon a szőregi csekély helyőrséget megszalasztotta, déltájban Új-Szegedre hatolt, azt elfoglalta és a várost onnan ágyúzni kezdte. A csapatban sokan Petrovits Istvánt, a múlt évben elmenekült volt városi tanácsnokot is felismerni vélték. A szerb táborral való utazásának híre különben széltejben el volt terjedve, de sem az egyik, sem a másik hírt bizonyosra venni nem lehet.

Hadik a nemzetőrséget az egész Tisza hosszában kiállította. Ő maga a komprévben a 8-ik zászlóaljtól két század honvéddel s egy divízió Ferdinánd-huszárral foglalt állást és a Tiszán, melynek jege már több nap óta olvadozva úgyis „szotyékos“ lett, amelyen való átkelés a legnagyobb életveszélylyel járt, halálbüntetés terhe alatt az átkelést megtiltotta.

Pár óráig folyt a Tiszán át a kölesönöz tüzelés s a vár tetejéről az ágyuk élénken viszonozták a szerbek lövéseit, de egyik félnek sem volt úgyszólván még semmi vesztesége. Négy óra tájban a sópajták körül felállított felsővárosi nemzetőrök türelmet veszítve, tisztjeik intése daczára neki indultak a szakadozó jégtábláknak s azokon itt-ott deszkákat helyezvén el, az istenkísértésnek nevezhető útát óvatossággal s bámulandó ügyességgel sikerült egymás után megtenniök. Így mihamarább mintegy két századnyi nemzetőr volt a tulsó parton, ahol Gombás József, Kátai Ferencz és Réh Ferencz vezetése alatt az újszegedi nagy-utczán és a községháza udvarában elhelyezkedett szer-

¹⁾ E levelet a mellékelt hasonmásban egész terjedelmében közöljük. A városi levéltárban Kossuth levelei közül ez az egyedüli, mely egész terjedelmében az ő saját kézírása.

beket oldalról hirtelen és vitézül megtámadták. Sűrű kövér hópelyhek kezdtek hullani, midőn a lövések a szerbeket felriasztották, kik kovás fegyvereiknek így semmi hasznát sem vehették. A szerbek nem tudták, hogy mily erővel vannak szemben, azért az egész előcsapat vad futásban keresett menedéket. A megrohant szerbekből összesen 67 esett el s ez alkalommal a felingerült nemzetőrök Lausevits újszegedi fűszerkereskedőhöz is betörték s felkoncizolták. Az újszegedi szerbek közül egyedül ő maradt odaát, míg a többi az ellenséges csapat közeledtének hírére mind elvonult.

Amint a bátor és merész támadás rendkívüli sikerét a jobb parton



A vár udvara.

álló nemzetőrség észrevette, könyörögtek Hadiknak, hogy küldje át huszárjait a szerbek üldözésére, mert elfoghatják minden ágyúját, amelyeket a sártengerré vált újszegedi országúton az ökrök alig birtak vonszolni. De Hadik még Irinyi Bertalan őrnagy közbenjárására sem volt erre hajlandó. S csak este felé, amidőn a tüzelés már megszűnt, s az ellenség Szőregre egészen visszavonult, akkor küldött át Új-Szegedre egy század honvédet, mely egyetlen puskalövést sem tehetett.

A nemzetőrségnek egy halottja és három sebesültje volt s ezen felül a Wázák közül egy tizedes esett el. Ez utóbbi volt az egyetlen

katona, aki a nemzetőrökkel átvonult és a csatában részt vett. A jó fiú a kórházban mint lábbadozó sebesült, midőn az első ágyúszót meghallotta, onnan kiszökött s ő is a nemzetőrökkel a jégen átmenve, egy furkósbottal a támadók közt a legelső volt s ütötte az ellent, míg egy golyó szíven találta s „éljen a haza!” kiáltással összerogyott. A nemzetőrök fegyvereikre fektetve vitték át a hős halottat a városba.

A szerbeknek egy másik csapata egyébként ugyanazon a napon még reggel Horgossal átellenben is megkísérlé a Tiszán való átkelést, hogy délre a várost az újszegedi támadókkal összeműködve, ez oldalról is megrohanja. De a Horgoson állomásozott szegedi nemzetőrök észrevették a kísérletet és erős tüzelésük az átkelést lehetetlenné tette. Ugyanezen csapat azután a Tisza mentén feljebb vonult s a boszorkánysziget átellenében később újból megkísérlé az átkelést. Itt viszont Forget kapitány a Wázákkal tartóztatta őket fel¹⁾.

Ez volt a napi esemény hű képe, amelyről Hadik Kossuthhoz a következő jelentést intézte:

„Délben egy és fél órakor megtámadták a szerbek Új-Szegedet lovasokkal s mintegy 2000-re menő gyalogsággal, e kívül 5 ágyú és 1 esájkával. A megtámadás 3 felől történt, Új-Szeged egész hosszában.

A Tisza jege biztosan járható nem lévén, Szegedet²⁾ megszállva nem tarthatám s azért az ellenség a várral szemközti nagy magtárig közeledék. Mire én a fenyegetett pontokkal átellenben az innenső partra vonaték fel 6 ágyút és 2 vetágyút s az ellenség élénk tüzelését az üdvözléshez méltó élénkséggel fogadám. Majdan az ellenség jobb szárnyamat az alsóváros felől akarván bekeríteni, Forget kapitány a Wázászlóalj paranesnoka lefelé a Tiszához küldetett³⁾ s ügyes manővrirózással megakadályozá a szerbek jégeni átkelését. Ezalatt az ellen Új-Szegeden megfészkelé magát s kezdé rabolni. Fischer őrnagy s egyéb tisztek buzdítására⁴⁾ 4 óra táján nagyszámú nemzetőrség sereglett össze Gombás vezérlete alatt, kik áttörvén a jégen, a rablással foglalkozó szerbeket, a tűzérség helyes működésétől támogatva, kiverték Semsey százados vezérlete alatt Új-Szegedről.

Ez alkalommal 50, nagyobbán szerb hullott el, mint ezt a sok zsákmányul esett handzsár és szerb fegyverek igazolják⁵⁾.

Egy ellenséges ágyú leszerelteték s nyertünk egy díszes szerb zászlót is.

¹⁾ Mittheilungen des k. u. k. Kriegs-Archivs. Supplement-Band. Kriegs-Chronik. III. Theil 2 Hälfte. Wien 1892. 417. I.

²⁾ Tévesen áll Új-Szeged helyett.

³⁾ A boszorkány-szigetnél.

⁴⁾ Ellenkezőleg, sőt halálbüntetés terhe alatt tiltották az átkelést.

⁵⁾ A Közlöny 1849. évi 39. számában egy más hivatalos jelentés alapján a szerb halottak száma 95-re tétetik.

A harc végeztén egy honvédosztályt s két huszárszakaszt¹⁾ küldöttem át a Tiszán s ezekkel Új-Szegeden túl a sánczig nyomulván, a szerbek egész Szőreghig vonultak vissza.

Különösen ki kell emelnem, Igmándy őrnagy s dandárparancsnok szintoly értelmes mint hősi vezényletét, továbbá a balszárnynak Irinyi őrnagy általi jeles vezetését. Ezeken kívül teljes dicsérrel említendőek Michel tüzér altiszt, ki az ellenséges ágyút leszerelte s több közember a Wáza-gyalogságból.

Részünkről e csatában a Wáza-gyalogságból 1 tizedes és egy nemzetőr estek el és 3 nemzetőr lőn megsebesítve²⁾.

A győzelem napján „Hazafi“ aláírással falragaszok jelentek meg, amelyben az újszegedi győzelem és Szeged polgárainak dicsősége megillető módon van magasztalva s a polgárok lelkesedését a szerb sereg további üldözésére, mielőbbi újabb megtámadására irányozza. A nyomtatvány egyúttal tartalmaz rövid oktatásban a felállítás, a támadás, az üldözés, szóval a harcászat elemeiről igen helyes ismertetést nyújtott, kijelölvén mindazt, amire a támadóknak általában ügyelni kell. Az oktatás végén azután ismét a támadásra buzdítva, a kiáltvány a következő sorokkal van befejezve: „Így csatázzatok; lelkesedve, de higgadtan és előrelátólag; és azon hatalmas erőnél fogva, melyet Isten a népbe fektetett — lehetetlen, hogy bátorságtokat győzelem ne koszorúzza. Csak összetartás és egység legyen közöttünk és Isten segítségével nemesak visszaverjük, de meg is torlunk minden gaz támadást — ha mindjárt a pokolból intéztetnék is ellenünk.“

A szerb előcsapat fölött kivívott újszegedi siker és e falragasz a lakosságot a szerbek megtámadására és szőreghi állásukból való kivevését általában feltűzelte. Hadiknál egyre-másra jártak ez iránt könyörögve, ki Vukovics Sebő, a délvidéki hadsereg országbiztosának érelyes közbenjárására erre magát csakugyan elhatározta. Még a győzelem estéjén meghagyta tehát Houchard Ferencz gőzhajókapitánynak, hogy uszályhajókból a Tiszán mielőbb hidat rögtönözzön, ki a rendeletnek a legnagyobb pontossággal és „tengerészeti ügyességgel“ már másnap estére megfelelt³⁾. A hidbekötési munkálatot Új-Szegedről az átküldött honvéd-

¹⁾ A hivatalos jelentés ellenében ismételjük, hogy huszárok nem küldettek s nem is mentek át.

²⁾ Szilágyi S.: A magyar forradalom férfiai, Pest, 1850. 145. l.

³⁾ A Tiszán öt hadi gőzös közlekedett, és pedig: „Mészáros“, „Honvéd“, — előbb „Károly“ — „Neptun“, „Pannonia“ és „Szolnok.“ Majdnem valamennyi Szegeden volt téli kikötőn. A hajók Medgyaszai István felügyelő, Houchard Ferencz, Molnár Gábor és Huszár József kapitányok parancsnoksága alatt álltak. Az ő kiváló érdemük az, hogy a gőzhajók tovább is a magyar érdekeknek maradtak szolgáltatásban s Kloibert pesti főnök rendelete ellenére az észéki téli kikötőbe be nem vonultak, hanem Szegeden maradtak. (Lásd: Márczius tizenötödike 1849. év 26. sz.)

Reged Városi Községének

Bolgar meszerésnek a Bőreghy meszerésig terjedő, a város
Rozsnai erő segélyes vármegyei levelékre sőt
válaszok. Hgy. Damiánus Jánosnak jóváírása
Rupus egy erős Bőreghyval, saját személyes veszt
léte alatt Reged városi dísz, mindezt, és az
jóváírását, és a szabó rákötés után van.

A nemzeti és általános vármegyei
vármegye. De Reged városi Község
gondja meg hogy ha ezen város Jánosnak
és erős Bőreghy a nép részéről erőteljes
hámozás vármegye város, az erős vármegye
gelmi volna bérbelet, meg lehet, hogy Reged
védelmének, a nemzeti és általános
vármegye.

Azért tehát a városi Reged, városi
hely és minden erővel, és maga maga
segélyes védelmi - és ha egy szabó meg
da élve a Magyar fejedelmek meg
maga főreghy meg fejedelmek, és a városi
nem a vármegye. De ezen maga. sem
jegye megmenekül.

Csakban a városi Község egy városi meg
has. - és a városi. De nem városi,
a városi és a városi hogy maga városi
meg ellenreghy városi főreghy - a városi
meg meg hal mind városi, és a városi
vármegye lelték, és a városi, és a városi.
vármegye, és a városi, és a városi.

Az városi - és a városi a városi
és meg a városi városi és a városi
hgy a városi városi városi városi
a városi meg városi és a városi - a városi
vármegye városi városi városi városi
vármegye - Reged, és a városi városi városi
vármegye! és a városi hgy városi városi
vármegye és a városi városi városi.

On lássam Reged városi városi városi
a városi városi városi városi városi
vármegye, hgy városi városi városi városi
vármegye, és a városi városi városi városi
Reged városi városi városi városi városi
és Reged városi városi városi városi.

Önk

Önök segissék Kiesel a rabló rájá esvén ellen.
Ime a Kramling a nemzeti verására lekiálti
Dannianich Tülszörök - a rájuk verésére
vagy egy erős gyalog is volna Brigádával. - Isten
adja, hogy fegyver feléménél miassa a nemzeti
maga ne legyen el.

Akkorban lekiáltok, de meg Kiváncsuk hogy
hogy - ezen erős hadi csapásra sánaphatva. Vél
ja magait fegyveres - micsoda hiszen maga-uk nem
is a harvard, hanem csak ún. magukból saját
életükről, saját magukról van szó - Emberek
hiszen meg hogy fegyver magukra meg a katonák
nem mennek meg, sőt ha is megfegyverezik az
rájuk van Kiváncsuk fegyverek, de de fegyver egy el
dönthető csatát elvesszünk, ezen verására csatá
val fegyver is elvesszünk menekesedünk - de el vett
ne a harva is! - az igazság Istene igazságot es
sőt!

Fegyver nem fegyverrel menekesek meg, a Párisi
nem a Párisban győztesek de Árad, Témisvá
nem Áradnál, Témisvával véresít be, mind az
idegen sorsát csak. A Windischgrätz ~~meg~~
legyőzi a rájuk látnak és magukban megvárni
A Kiváncsuk, melynek feje sőt sorsára, sőt
sorsára csak az egy Kiváncsuk nem haragodik.

Akkor tehát bátorodjanak fel Önök, és vége
még, Dannianich megmenekül Önök, ha nem
felmenek, hanem békés fegyverrel csatolhatnak
békés, a védelmezés maguknak.

Isten Önökkel, Nikolt, Rapa, György
Lise, Ezer György. A van maguk az
ellenük lekiáltok fegyver csak meg verésük el
ha maga magait el veszi.

Isten Önökkel

Délben febr. 12. 1849.

a huszad. bíró: elnök

Léonard Hajos

század és két szakasz huszár, ezenfelül a rókusi első nemzetőrszázad fedezete. A százados a kirendelési parancsot előbb ugyan félreértve, a kitűzött időre át nem vonult, aminek következtében azonnal befogatott, de a polgárság színe-javának tapintatos közbenjárására a komolyabb következmények elhárításával szabadon bocsájtott.

Február 13-án, kedden reggel tehát Hadik a rendelkezése alatt álló katonasággal és nagyszámú nemzetőrséggel kivonult a szerbek szőreghi tábora ellen. A nemzetőrség valóban vitézül viselte magát s a szőreghi csata sikerében kiváló részszel bír, habár az Hadiknak e győzelemről Kossuthhoz intézett hivatalos jelentésében méltányolva egyáltalában nincsen is. Hadik jelentése ugyanis így szól:

„Van szerencsém tisztelt elnök urat egy győzelemről tudósítani, melyet ma a ráczok és szerbek ellen kivívtunk.

Tegnapelőtt megtámadásuk és visszaveretésük után a rabló ellenség magát Szőreghen fészkelte be, a helységet több erős sánczokkal látván el. Hogy ezen, Szegedre nézve igen veszedelmes állásból kikergethessem, a Tiszán hidat verettem, mely tegnap készült el, a megtámadást ma reggelre kellett halasztanom.

Intézkedéseimet minden hátul vagy oldalról méltámadás ellen megtevéen, a hídon átkeltünk s Igmándy őrnagy és dandárparancsnok vezénylete alatt Szőreghet megtámadtuk és sánczaival együtt bevettük.

A szétvert ellenség 8 ágyúja közül egy 6 fontos, több társzekerek és zászlók estek kezeink közé. Ez utolsó közül hármat előlegesen is felküldök. Az ellenséges halottak száma több százakra megy, de mi is fájjaljuk néhány derék vitézeinket. Halottaink és sebesülteink száma közel 60-ra megy.

Különösen kitüntette magát a Wáza-zászlóalj. Szőregh porrá égettetett¹⁾).

Ez ismételt veréség után a szerbek Szent-Ivánon és Oroszlámoson foglaltak állást, besánczolván magukat, ahonnan még 16-án is Török-Kanizsa és Horgos között a Tiszán való átkelést megkísérelték. Itt azonban Derra őrnagy vitéz ellentállása törekvéseiket megghiúsította²⁾.

Érdekes tudnunk azt, hogy a szerb közvélemény Zubán ezredest, mint az újszegedi előesapat parancsnokát azzal gyanúsította, hogy Új-Szeged és Szőreghnél a győzelmet egy farka disznóért játszotta a

¹⁾ Szilágyi S.: A magyar forradalom története 306. l. — A Közlöny 1849. évi 39. számában egy más, ugyanesak hivatalos jelentés alapján megjelent közleményben a nemzetőrségnek Szőregh ostromában való részvéte érintve van.

²⁾ Szeremlei: Magyarország krónikája II. k. 55. l. — A Közlöny 1849. évi 39. számában foglalt közlés ezt még azzal toldja meg, hogy a sikert „az ellenség tulnyomó ereje ellen gr. Hadik ezredes és parancsnok úr fáradhatlan, erélyes intézkedéseinek köszönhetni.”

szegediek kezére¹⁾, de az sem érdektelen, hogy a főváros némely köreiből oly hírek is hitelre találtak, sőt a sajtóban is közöltettek, amelyek a valótlanúságot már önmagukban foglalták s amelyek hírek és illetőleg hírlapi közlések az illető lapok szellemét és hazafias érzelmeit is eléggé megvilágítják.

Így a „Figyelmező” 1849. évi 8. száma ezt közli: „Jan. 30. A rácok bevették Szegedet.” — A 26-ik számban pedig a következőket: „Február 20. Szeged be van véve, (már másodszor??) a rácok háromszor verték vissza rettenetesen a rájuk rohant magyarokat.” — A „Magyarőr” pedig 13-ik számában ezt közli: „Budapest, február 22. 1849. Szeged megbukott. Az azelőtt háromszor visszavetett szerbek csapatja csak 200 emberből álló kis osztályt képzett.”

Hadiknak az újszegedi és szőregyi csatákról Kossuthhoz intézett és a lapokban is megjelent, a történeti hűséggel ellentétben álló és egyoldalú jelentései a nemzetőrség általános boszankodását idézték elő. A tudósítások által becsérzetöket sértettnek találták és a sértő Hadikot e miatt mélyen gyűlölték. Azért is a nemzetőrség Kordát, Dánit és még néhány tisztet azon bizalmas küldetéssel utaztatta Kossuthhoz Debreczenbe, hogy elmozdítását kérik. A küldöttség el is jutott Debreczenbe, Kossuthnak elpanaszolták sérelmeiket s amidőn az tudakolta tőlük, hogy hát kit óhajtanának vezérül, Perczel Mór nevét említették fel.

Kossuth a forradalom ügyéhez csatlakozott főurak iránt kiváló elnézéssel viseltetett s Hadikot pedig mondhatni kedvelte, mert az ő politikáját nyíltan helyeselte. S bár katonai tehetségnek nem tartotta, kevéssel előbb a IV-ik hadtest parancsnokául nevezette ki, amely hadtest egyenesen a délvidéki városok oltalmára lett volna egybevonandó²⁾.

Térparancsnokul már is Schweidel József volt alkalmazva, de meg Batthyány Kázmérnak a délvidékre teljhatalmú kormánybiztosi minőségben való kiküldetése szintén befejezett dolog lévén, a küldöttséget jó reményekkel biztatva haza küldte. De azért Hadik tovább is állomásán Szegeden maradt s még a nyáron is mint a 7-ik hadosztály parancsnoka, innen adta ki falragaszokban a magyar seregek győzelmi híreit.

A visszatért küldöttek csak tartózkodva jelentették eljárásuk eredményét, az elégtelenségeket türelemre s kitartásra intették és azt hangsúlyozták, hogy a sérelem orvoslása a kedvezőbb viszonyok alakulásával bekövetkezni fog.

¹⁾ Szegedi Hírlap 1849. év 3. sz.

²⁾ E hadtest kezdetben 4000 emberből állt (de február végén 12,000 emberre és 30 ágyúra szaporodott fel. Egyik osztálya Szabadkán és Horgoson Gál ezredes alatt, a másik (4 rendes és egy önkéntes zászlóalj) Szegeden és Szőregyen Igmándy őrnagy vezetése alatt állt.

VI. A szent-tamási diadal.

A déli hadseregnek Torontál és Bács megyékből történt kivonulása után a szerb csapatoknak Szeged, Szabadka és Baja irányában történt felvonulásáról, kegyetlen pusztításairól szóló hírek Kossuthot meglepték és a délvidék sorsa már nyugtalanította, amidőn Vadász polgármesternek február 10-én kelt, s a szerbek újszegedi sikerét tudató, futár által küldött levelét vette. Láttuk e levélre Szeged közönségéhez intézett válaszát s láttuk a rögtön bekövetkezett kedvező fordulatokat is.

De a Bácsmegyéből is egyre érkezett újabb kedvezőtlen hírekre, még mindig a szegedi tudósítás hatása alatt, a fenyegetett vidék érdekéből általános intézkedések tételének szükségét látta fennforogni, azért Baranya megye főispánját, gróf Batthyány Kázmért Kis-Kunság, Pest, Csongrád és Bács megyék teljhatalmú kormánybiztosának nevezte ki.

Szeged város közönségéhez február 12-én 1868/e. sz. alatt erről szóló tudósításában Hunkár főispán s kormánybiztos fáradalmi irányában elismerését kifejezve, hosszasabban fejtegeti, hogy miért volt elkerülhetetlen a magyar seregnek Bács megyéből való kivonása, ámbár Szabadkán s Szegeden maradt annyi rendes haderő, amennyinél több rendes erő a lázadók táborában bizonyynyal nincsen. S ha a magyar nemzetország sikerrel támogatja az ott hagyott erőt, a gyűlevész népet a tűzhely védelmében fel lehetett volna tartóztatni. A bátorságról, félelemről s a futásról a február 13-iki levéllel analog elmélgedéseket tartva, hazafiúi várakozásának adott kifejezést. Ezután a teljhatalmú kormánybiztos gróf Batthyány Kázmér feladatait vázolja, kiküldetése jogkörét ismerteti, — amelynek értelmében a kormánybiztos nemesak polgári, de katonai hatalommal is felruházott. A katonai erő teljesen rendelkezése alá adatott s azt legjobb belátása szerint vezérelhetette; felhatalmaztatott a politikai tisztek felfüggesztésére, helyettesek kinevezésére és a vésztörvényszékek felállítására is¹⁾.

Batthyány még le sem érkezett, amidőn Kossuth Vukovicstól azon bizalmas értesítést nyerte, hogy attól egyáltalán nem lehet tartani, hogy a szerbek Szegedet elfoglalják; hanem attól igenis: hogy Szegeden kitör az anarchia, amelynek megelőzésére az egyedüli mód az, hogy Osztróvszky Szegedre nézve külön kormánybiztosnak neveztesék ki, mert csak az ő népszerűsége és ereje lesz képes a rendet helyreállítani. Így Kossuth Osztróvszkyt Batthyány Lajos mellé segéd-kormánybiztosnak ki is nevezte.

A teljhatalmú kormánybiztos kinevezését tudató leirat a február hó 17-én tartott közgyűlésen olvastatott fel s arra a város közönsége

¹⁾ A terjedelmes levél Szeged v. közig. levéltárában.

azon határozatot hozta, hogy a polgármester elnöklete alatt „ő nagy-méltóságánál“ egy küldöttség tisztelegjen.

Batthyány mindenekelőtt a menekültek összeírását rendelte el, valamint azok ellátását vette gondjai közé¹⁾, de amint a szerbek visszautazása megkezdődött, azok hazaszállítását szorgalmazta. Lassankint el is fogyott azoknak a száma, úgy hogy midőn az április hó 10-én tartott közgyűlésen Bács megye közönségének lakosságát visszatérésre hívó levele felolvastatott, Szegeden már egyetlen menekült sem volt. A kormánybiztos felhívására továbbá azon körülmény indokából, hogy a menekültek nagy számánál fogva a rendkívüli mérvben összegyűlt lőpor, granát és más tűziszerek véletlen felrobbanása iszonyú veszélyt támasztana s óriási zavart szülne, ennél fogva a baj és szerencsétlenség megelőzésére és elhárítására a város ideiglenes tűzoltóságot szervezett.

Azután a jégzajlás miatt bekövetkezett közlekedési bajok megszüntetése céljából Ábrahám József hajósgazda a Tiszán egy „csajkás század“ felállítására és szervezésére szólíttatott fel. Ábrahám hajósok-, molnárok- és halászból a századot azonnal megalkotta, a közlekedést helyreállította s e nemből tett hasznos szolgálatai sorából a következő esemény ismertetését nem mellőzhetjük. A Maros hirtelen jött tavaszi áradása oly rohamosan emelkedett, hogy a maros-melléki községek az akkori mozgalmas időben észre sem vették, a védművek gondozását egészen elhanyagolták és a veszély senkinek eszé ágában sem volt. Pedig az már tényleg bekövetkezett. Deszknél az úgynevezett könyöktöltést az ár mintegy 30 ölnyi hosszúságban átszakította. Írtózatot ijedelem s zavar keletkezett. A mérnökök mentési módot nem tudtak s nem is javasoltak; pedig ha a szakadást be nem tömik, a kiömlést el nem zárják, Torontál megyének mintegy felerészét az ár elborítja és semmivé teszi. A kétségbeejtő órákban Ábrahám jelentkezett Osztróvszky segédkormánybiztosnál azon ajánlattal, hogy a csajkás század- és a felsővárosi 5-ik nemzetőrszázaddal, mely jobbára szintén hajós-, molnár- és halásznépéből állt, a Marosnak deszki szakadását betömni s a vízkiömlést elzárni kész és képes.

A vállalat sikerében mindenki kétkedett, lehetetlennek tartotta azt mindenki. De Ábrahám feladatát csodaszerű sikerrel oldotta meg. A vízömlés két szélénél megkezdve, befelé haladva erős czölöpöket veretett le; s bármily rohamos volt is a kiömlő víz ereje, az emberek fáradhatlan munkájukkal az egyenlő távolba leverte czölöpök összefüggő sorozatát elkészítették. Azután ugyanolyan rendben fűzfasarjakkal a czölöp-

¹⁾ A Horgoson elhelyezve volt menekültek utóbb csakugyan nélkülözéseket szenvedtek, járvány is pusztított közöttük, úgy hogy naponként mintegy 30 halottjuk volt. (Lásd: Közlöny 1849. év 45. sz.)

löpök körül sövényfonást készítettek s annak háta megett a földmunkát is rögtön folytatták.

Igy haladt a munka két oldalról. A kiömlés mind keskenyebbre szorítkozott s utóljára a két oldalról összeért munka elzárta a vízőmlést. Torontál megye ez által nagy katasztrófától menekült meg. E hazafiúi és emberbaráti nagybecsű szolgálat a „Közlöny“-ben Batthyány és Osztróvszky nyilvános köszönete kíséretében van megörökítve¹⁾.

Batthyány kormánybiztos azután egy kelet nélküli 36. sz. rendeletében a vezérlete alá rendelt területről 24 óra alatt minden löfegyvernek, kardnak, karikás ostornak s nyeregnek Szegedre és Szabadkára való beszállítását rendelte el. Kivételt tett ez alól a mozgó csapatokra, a szegedi és szabadkai nemzetőrökre nézve, akiket ezen kötelezettség alól nemcsak hogy felmentett, de a márczius 12-én tartott közgyűlésen tett jelentés szerint a város közvetlen védelmére szolgáló 3 ágyút is kaptak.

Február 21-én kelt rendeletével ismét a szegedi összes nemzetőrséget mozgósította, azt egyúttal katonai szabályok és a legszorosabb fegyelem alatt állónak nyilvánította²⁾. A beérkezett rendkívül számos fegyverrel és hadikészlettel azután a mozgó csapatokat, a szegedi és szabadkai nemzetőrséget tökéletesen felszerelte.

Ily előintézkedések után a szerbek megtámadását s oroszlámosi és gyálai sánczaikból leendő kiverését vette célba. Az ellenök megindítandó sikeres hadi működés főfeltétele az volt, hogy a vedresházi erdőnek a Tiszára dülő része kivágassék s illetőleg azon keresztül a nagyobb csapatok átvonulhatására az út kitisztíttassék. Február 23-án reggel 8 órakor ennél fogva 5—600 fejszés nemzetőr több ágyú, lovaság és honvédek fedezete alatt a vedresházi erdőhöz kirendeltetett, ahol is a munkát ezek elvégezték s déltájban már hazafelé indultak, amidőn Gyáláról egy ellenséges lovas csapatnak utánok való nyomulását vették észre.

Még az erdőirtás munkálata közben a nagy szél egy félig kivágott fát döntött ki s egy fejszés nemzetőrt véletlenül agyonütött. A holtat csolnakon a Tiszán átszállították, a városba bevitték, ahol is azon hír terjedt el, hogy Vedresházán a nemzetőrök megtámadtattak.

Déltájban tehát a városban riadót vertek s az összes helybeli és vidéki nemzetőrség fegyvert fogott s 10,000-nyi sereg készült a hidon

1) Szegedi Híradó 1879. évi 211. és 212. sz. — A Közlöny 1849. évi 122. számában a nyilvános hálával jutalmazottak neve a következőkben sorolattik elő: Ábrahám József esajkás-százados, Ábrahám Antal, Szücs György, Ökrös József, Dékány Antal, Kopasz Mihály, Vastag Pál és Csányi József.

2) Közlöny 1849. év 43. sz.

átkelni. Több század útban is volt, midőn találkoztak a hazafelé tartókkal, akiktől megértették, hogy semmi veszély sincs¹⁾).

A szerbek ellen való támadó fellépés azonban még mindig késett, ami alatt azok február hó 25. és 26-án Batthyány kormánybiztoshoz, majd Hadikhoz parlamentaireket küldtek. Márczius 2-án a negyedizben érkezett parlamentairet a városba már be sem bocsájtották, hanem Hadik ment a hídon át Új-Szegedre az elé, ahol a gyanakvó tömeg előtt már kénytelen volt kijelenteni, hogy a szerbek alkudozás végett küldötték követeket, őt azonban ne gyanúsítsák, mert ő hazájáért él s hal. S valóban a nép még mindig nyugtalankodott a miatt, hogy elárulják. A támadás halogatásának okát egyenesen ebben keresték s e mellett az élelmi szereknek nagy fogyatkozása, az apró bankjegyek hiányából támadt zavarok is boszankodást szültek, főleg a katonaság körében, mely ennélfogva nem igen költhetett²⁾).

Márczius 5-én a szerbek bácsi tábora Szabadka és Horgos ellen 2000 emberrel és 8 ágyúval újabb előnyomulási kísérletet tett; de amott Tóth őrnagy, emitt pedig Bene alezredes verte vissza a támadókat³⁾. Ez a szerbek elleni fellépést siettette. A délvidéknek visszafoglalására s Péterváradnak az ostrom alól való felmentésére ugyanis a kormány Perczel Mór tábornokot küldte ki. Perczel Szegeden márczius 15-én megjelenve, a támadó fellépést azonnal megkezdte s márczius 22-én a Szőregh és Szentiván közt elsánczolt 4—5000 főnyi szerb tábort, melynek 12—14 ágyúja volt, megtámadta.

Reggel 8 órakor kezdődött a csata, mely délig tartott. Forget őrnagy a Wázákkal a legveszélyesebb keresztűz daczára Szentiván falut szuronyrohammal már egy félóra mulva bevette, ahol két ágyú s egy társzekér esett zsákmányul. A faluban talált ellenséget felkonczolták s Szentivánt felgyújtották. Forget csapatából eddig csak 3 halott volt. A támadást ezután a Szőregh és Szentiván közt fekvő sánczok ellen intézték, ahol élénk tüzelés közt az ellenség még jó ideig védekezett, míg nem Kanizsa és Deszk felé megkezdte visszavonulását. Ez utóbbi csapat Deszknél újból állást foglalt, az üldözőket mintegy negyed óráig fel is tartóztatta, majd az üresen talált községet felgyújtván, visszavonulását Béba felé vette.

A csatában Batthyány kormánybiztos maga is részt vett s egy szakasz huszár élén a futókat üldözve, egy társzekeret s egy csapat foglyot kerített kézre. A csata befejezése után Szőregh és Szentiván

¹⁾ Közlöny 1849. év 43. sz. — Honvéd 1849. évi 60. száma a Tiszavidéki Ujság után.

²⁾ Honvéd 1849. évi 60. száma a Tiszavidéki Ujság után. — Ugyanannak 62-ik száma. — Közlöny 1849. év 45. sz.

³⁾ Honvéd 1849. év 64. sz.

kirendelt lakossága a két község közt levő sánczokat széthányta. Délután 3 órakor tért haza a győztes sereg, melyet zenekar fogadott. A szerbek összes vesztesége 70 halott és 114 fogoly volt. A nemzetőrség által requirált fegyvert és más temérdek hadi zsákmányt a várba szállították. Ugyanezen napon egyébként Kis-Zombornál Keményfi őrnagy, Horgos és Kanizsa között pedig Gál ezredes és Czintula őrnagy verték meg a szerbeknek más-más csapatait¹⁾.

Márczius 26-án pedig még a Gyálán visszamaradt ellenséges csapatot támadták meg. Igmándy alezredes a vedresházi erdő és a szőlődombok körül hányt sánczokból két órai heves tüzelés után az ellenséget kiverte, mely Török-Kanizsára futott. Igmándy 30 foglyot, sok fegyvert és társzekeret, ezek között egy császári lóporos kocsit ejtett zsákmányul. Gyálát felgyújtották, ellenben az üresen talált Keresztúr épen maradt²⁾.

Így Szeged közel és távolabbi környéke az ellenségtől teljesen megtisztult. Perczel Batthyányval márczius 23-án már Bács megyébe indult s a hadjárat ott oly sikerrel folyt, a feltolakodott szerb csapatokat minden vonalon úgy viasszaszorították, hogy Perczel már 26-án Verbászhoz ért³⁾ és Szent-Tamás ostromához készült, amelynek mult évi sikertelen vívása ügyében a képviselőházban épen ő tett oly kiméretlen felszólalást, hogy még a ház rosszalását is felidézte.

Perczel az április 3-án intézett ostrommal diadalmasan vette be Szent-Tamás sánczait, amely alatt már annyi hősi vér oly hiába omlott. Szent-Tamás bevétele pedig főleg Szeged és a szegediek dicsősége. A szegedi önkéntesek — a guerillák — a Földváry őrnagy parancsnoksága alatt önkéntes nemzetőrökből négy hónapi szolgálatra szervezett csapat vette be ez erősített helyet. E csapat az egész bácsmegyei hadjárat alatt valóban hősi szerepet töltött be. Szent-Tamás



Földváry Sándor.

1) Tiszavidéki Ujság 1849. év 23. sz. — Honvéd 1849. év 81. sz. Szeremlei: Magyarország krónikája II. k. 85. lap. — Közlöny 1849. év 63. és 65. sz.

2) Tiszavidéki Ujság 1849. év 24. sz. — Honvéd 1849. év 84. sz. Közlöny 1849. év 68. sz.

3) Szeremlei J. m. II. k. 85. l.

ostrománál kartács-záporban a zászlóalj parancsnoka Földváry Sándor¹⁾ maga ragadta kezébe a zászlót s azt magasan lobogtatva vezette rohamra csapatát, mely a sánczokon a legelső volt. Ott az ellen soraiban kegyetlen pusztítást vittek véghez s a szerbeket a falun keresztül üzve, a túloldalon a sánczokon időközben szintén betört 7-ik honvédzászlóalj kereszttüze közé szorították.

A legerősebb sánczon, a legveszélyesebb körülmények közt, igazi halálmegvetés közt a szegedi csapat tűzte ki a trikolort. A szerencse azután egyre-másra követte a szegediek zászlaját. Április 7-én Goszpodinczenél, a római sánczok bevétele alkalmával ugyancsak ők voltak az elsők. Ők foglalták el itt is a sánczokat²⁾.

1) A zászlóalj 7. századból s mintegy 1500 főből állt. Tisztjeik közül említendőek: Schmidt Ferdinánd, Pataky János, Molnár Márton, Bizinger Andor és Mussely századosok; Várady Ignác, Szilber Lajos, Poór Mihály, Zsótér Andor, Hámary András, stb. főhadnagyok; Bérezy Kálmán, Szilber Ferenc, Müller Imre, Korda Benő, Fekete Nándor, stb. hadnagyok; Atkari István, Milkovics Gergely stb. őrmesterek.

2) A Szegedi guerilla csapat tisztjeinek s legénységének a bácsi hadjárat során véghezvitt bravurjait majdnem lehetetlen felsorolni. A zászlóalj minden tagja mint igazi hős viselte magát. Hihetetlennek látszó, vakmerő dolgokat műveltek ezen azelőtt és azután is békében élt polgárok. Egyik-másik ma is élő „jámbor alak“ vitéz tettei már is mythosi ködbe borultak, pedig a guerillákról szóló regeszzerű dolgok egytől-egyik igazak.

Ha az egyes apróbb epizódok feljegyzésére nincs is elég térünk, Szent-Tamás és Goszpodince bevételeiről mégis a következő részleteket tartozunk előadni.

Szent-Tamás egyrészről a Tisza folyó, másrészről a Ferenc-esatorna és egy nagy mocsár (Csernabara) által volt védve. A bara és a esatorna közt nyugotról levő nyílást erős hármassáncz zárta. A Ferenc-esatornán át a községbe vezető hidat ismét erős sáncz védte, mely a szent-tamási védművek legerősebbje volt. Perczel a derék sereggel a támadást nyugat felől a hármassáncz ellen intézte. (Az előző évben Bechtold és Eder 60,000-nyi sereggel szintén ez oldalról vívták Szent-Tamást s egy alkalommal a Sándor-czred Bakonyi vezetése alatt már a harmadik sáncz vívása közben kénytelen volt visszavonulni, mert a fővezér visszahívót fuvatott.)

A ferenc-esatornai hídfő ellen Perczel ösesét, Perczel Miklós ezredet, Földváry szegedi guerilláival, 2 század Turszki-gyalogsággal s fél üteggel rendelte ki. Földváry guerilláit azonnal rohamra vezette a hídfő-sánczok elé. A szerbek sűrű tüzelése nagy pusztítást vitt véghez, de senki sem hátrált, mert Földváry maga ment elől a zászlóval. A guerillák midőn a sánczokon a legelkeseredettebb harcokat vívták, a szerbek a esatorna hídját igyekeztek kinyitni, hogy az előnyomulóknak további sikereit, különösen a városba való behatolását meggátolják. Pintér János újszegedi hajós vette észre a tervet, ki néhányadmagával előtört és csakugyan meggátolta a híd kinyitását. Így juthattak a guerillák a városba, melynek szélén

Batthyány Szent-Tamás ostromáról szóló részletes jelentésében a szegedi csapat érdemeit ki is emelte, amely jelentés Szegeden falragaszok alakjában közzé is tétetett. Havi Mihály pedig élénk menetű versezetben dicsőítette a szegedi csapat szent-tamási hősiességét. Ezenfelül a „Tiszavidéki Ujság“ 28-ik száma az április 3-iki eseményeknek a legrészletesebb leírását adta, amely a lapnak úgyszólván egész terjedelmét igénybe vette.

A guerilla zászlóalj parancsnoka, Földváry, a szent-tamási diadalról a város közönségéhez a következő jelentést intézte:

„Kedves kötelességemnek ösmerem a szegedvárosi tanácsnak azon bennem helyezett bizalmáért, miszerint saját kebeléből hazafiúi áldozattal kibocsájtott s a honvédelemre szánt polgártársai parancsnokságával oly őszinte jó indulattal megbízott, — legalább azon esékély örömet és önérzetbeli megnyugtatótást szerezni; miszerint valóságos tények elősorolása által kétségtelenné tegyem: hogy Szeged városa valamint eddigelé minden alkalommal önmagára, — úgy jelenleg parancsnokságom alatti harczfiaira, büszkén tekinthet. A szenttamási csata alkalomkori tények egyszerű elősorolása elég bizonyossága ennek, melyeket is következőleg jelentek be, szárazon, igazán és hiven:

Április 3-án megindultunk a kiskéri oldalról, a híres „rácz büszkeség“ felé, ahol is esatarendbe fölállítatván, megkezdett az ágyúzás. Rövid idei veszteglés után csapatom 4-ik századát csatárláncban előre vezettem, mit azután követett a 3-ik, — hátra hagyván az első és második századot tartaléknak azon meghagyással, hogy a csatárlánczot 100 lépésnyi távolságban kövessék. A csatárláncz, valamint a többi legénység mindamellett, hogy a sánczbóli tüzelés által már jó eleve sebesült egynehány, — oly elszántsággal és bátor magatartással nyomult az ágyú- és puskalövés zápora közt előre, mi rögtön bizalmat gerjesztett bennem a magyar hadviselési szellemhez legméltóbb harc-fogást, t. i. a rohanást megpróbálni. Nem várva hivatalos parancsot, megkezdtem a sánczokkal szembeni roham vezénylést — 's miként illy esetekben minden hivatását fölfogni tudó parancsnoktól várhatni, kezeimbe vettem a zászlót s azzal nyomulván előre, oly elhatározott-

egy pár házat felgyújtottak s ezzel tudatták a derék sereggel sikerüket, amely ekkor a hármas sáncz ellen döntő rohamot intézett.

Perezel a diadalmas nap estvőjén Földváryt, mint a nap hőjét üdvözölte s a guerilla-esapat tiszteit mindenkép kitüntette. A csapat hősiességét akkoriban mindenki magasztalta.

Goszpodincezo ostrománál a zászlóalj maga kívánta, hogy a támadásban elsőnek boesájtassék. S úgy is történt. Nagyszombat napja volt s a rohamra indult csapatban felhangzott az ének: „Feltámadt Krisztus e napon!“ Amire az egész zászlóalj „Alleluja!“ harsogása között véres szuronyharczsal vette be Goszpodincezo sánczeit.

sággal 's férfias erőfeszítéssel követett — daczára minden golyó-zápornak, — az egész legénység, hogy pár percz alatt az ellenség nem csak hogy ki verve a sánczból, de a város alatti folyó hídján a gyors és nem várt rohanás által tömegben meglepetve, abból 200-an felül részint leöldöstettek, részint vízbe fullasztattak.

Csapatom volt legelső a szenttamási sánczon, — s rajta a Szeged városi lobogó első tűzetett fel, — utánnunk jöttek a többi csapatok, — s a szegedi szabad csapat halált megvető elszánt lelkesedése biztosítá, sőt mondhatni egyedül idézte elő az egész ostrom sikerét.

Köszönhetem pedig az eredményt az egész legénység jó szellemén kívül csapatom tisztí karának, — állását felfogni tudó határozott erélyességének és lelkesen működő közremunkálásának. Mindnyája elszánt, méltó vezető harczi fia volt a becsületnek, mindnyája méltó az elismerésre s a hazafiú méltánylás koszorújára. De mégis különösen ki kell emelnem Schmidt Ferdinánd százados urat, kinek lelkesítő és rendre, bátorságra, férfias szilárdsággal biztató vezénylete nagy részben új meg új lelket s eredményt biztosító határozottságot ébresztett. Továbbá Molnár Márton, Pataki János és Bizinger Andor 2-ik, 3-ik és 4-ik századbéli parancsnok urak neveit is, mint különösen megemlítendőket jegyzem fel.

Különösen szerencsémnek tekinthető, hogy az eredmény nagyságához 's helyzetünk veszélyességéhez képest veszteségünk csekély. Sebesültünk van 17, halottunk 5. A sebesültek eddig Szegedre megérkeztek, kiket a tisztelt tanács ápoló gondoskodása alá felesleges ajánlanom.

Csapatomnak fenntebb leírt vitézsége fensőbb helyen is méltólag elismertetett; — ugyanis a tábornoki napi parancsban a szegediek első helyen megkülönböztetőleg említettek. Csekély egyéniségem pedig a magyar katonai harmadik osztályú érdemjellel jutalmaztatott.

Ennyit találtam szükségesnek mint közelebből érdeklőt a tisztelt tanácsnak följelenteni. Magam részéről azon őszinte nyilatkozattal zárom be leveletemet, hogy valamint jelenleg büszke önérzettel viselem a szegedi szabad csapat parancsnokságát, ugyan ezután is Szeged városának bármí tekintetben hasznos szolgálatot tethetni életem legszebb és legóhajtottabb feladata leend¹⁾.

Földváry ezenfelül a tanácshoz beküldötte még Perczel Mór tábornoknak Újvidéken április 16-án a szent-tamási, goszpodincei sike-rekért a szegedi zászlóalj parancsnokának, tisztjei és legénységének nyilvánított következő vezéri köszönetét:

¹⁾ A jelentés a város jegyzőkönyvében egész terjedelemben beiktatva van. Vesd össze: Vasárnapi Újság 1861. évf. 32. sz.

„Nyilvánítás !

A Földváry őrnagy parancsa alatt álló szegedi szabad csapathoz.

A nevezett szabad csapat Bács megyének és a csajkás területnek visszafoglalására irányzott táborozásom alatt és különösen az elhírvült Szent-Tamási erősség elfoglalásánál, valamint a római sánczokba törésnél, 1849. márczius és április havában oly vitézül viselő magát, miként kötelességemnek ismerem számára ezen nyilvánítást, mely iránta, őrnagya, fő- és altisztjei és vitézei iránt is egyenkint vezéri köszönetem és érdemeik tellyes elismerését fejezi ki — kiadni.

A nemzetnek hivatalos jelentéseimben, úgy azok által az utókornak is tudomására adatván dicső hadi eljárása a szegedi szabad csapatnak; szolgáljon még ezen nyilvánítási okirat becsülésem és elismerésem zálogául, melyet a szolgálat idejük kiteltével távozók nyertének tőlem⁽¹⁾.

A város közönsége Földváry őrnagy jelentését, mely minden polgár keblében büszké örömrözetet keltett, a „Közlöny“-ben leendő kiadás végett illetékes helyre megküldetni rendelte. Együttal intézkedett, hogy a szabad csapat, melynek szolgálati ideje immár lejárában volt, még tovább is zászló alatt maradjon. Az április hó 10-én és 15-én tartott közgyűlésen pedig a város iránt szerzett érdemei méltatásául, a város közbirtokából Földvárynak a következő adománylevél szerint 100 lánecz földet örök tulajdonul adományozott, s őt a város díszpolgárának is megválasztotta.

„Mi szabad Szeged város közönsége adjuk tudtára jelen levelünk rendiben mindeneknek akiknek illik, hogy tekintetbe vévén a harcstéren bölcs vezényleténél, rettenthetlen bátorságánál fogva Szent-Tamás, úgy a római sánczok alatt a rácz lázadók ellen vívott győzelem által a városnak, a haza előtti érdem elismerését, dicsőségét előidéző helybeli szabad mozgó csapat őrnagyanak, Földváry Sándornak a magyar hazára, úgy közvetve e városra dicsőséget árasztó vitézségét, hívségét és hasznos szolgálatait, melyeket hazánk és e város javára, boldogságára, dicsőítésére minden alkalommal tanúsított és jövődöre is, amint hiszszük, tanúsítand, bár vitézi működésének, bajnokságának legjobb jutalmát az öntudat édes érzelmében találhatván fel, vitézségének és szerzett érdemeinek méltánylata anyagi jutalom által alig lehetne elérhető; minthogy azonban mi, kivívott magasabb polgári érdemek kitüntetésére hatalmunkban álló minden módot megragadni el nem mulasztthatjuk: Földváry Sándor őrnagyot a haza oltárára letett s eléggé nem méltányolható érdemeinél fogva, mind pedig jelöl az azon soha meg nem szűnő hálának, melyre Szeged város közönségét a helybeli szabad mozgó csapat oktatása körül tanúsított fáradhatlan munkássága — mint a következtetés mutatta —

¹⁾ Eredetije a tanácsí jegyzőkönyvben.

sikerrel koszorúzott intézkedései, rettenthetlen bajnoksága, Sz.-Tamás és a római sánczok bevételeivel e városra árasztott dicsőség által örökre lekötölte, — ezennel Szeged város lakosai sorába igtatjuk, számláljuk és sorozzuk; egyszersmind azon hősies vitézségének örök emlékezőseül, mely a helybeli szabad mozgó csapatok Sz.-Tamás és a római sánczok bevételeinél, — hol a sánczok megrohanásában elsők valának, a dicsőség mezejére vezette és hírnévre magasztalta fel, többször nevezett Földvály Sándor őrnagynak és általa örököseinek tisztelet adóképp Szeged város közös pusztájából azon 100 azaz egy száz láncz földet, melynek határa és fekvése az A. alá zárt hiteles térképen van kijelölve, mind azon jogokkal, igazakkal, melyekkel mi birtuk és használtuk, örökösen átadjuk, ajándékozunk és engedjük, azt egyúttal telekkönyvünkben nevére is irattuk, adván, ajándékozván és engedvén Földvály Sándor őrnagynak és örököseinek teljes tulajdoni jogot ezen egy száz láncz földre nézve mindazt végbe vihetni, mit hasznára, javára tenni tud, vél és ítél.

Melyeknek elhitelére s állandóságára nézve adjuk városunk hiteles pecsétjével erősített jelen adomány levelünket. Költ Szegeden egy ezer nyolcz száz negyvenkilencedik évben, április hó 15-ik napján tartott közgyűlésünkben¹⁾.

Batthyány kormánybiztos a szent-tamási harangok töredékeit Szegedre küldötte, hogy abból a szent-tamási dicsőségben résztvevő hadiak számára 6000 darab érdemjelvény készíttessék, amely végből az érczanyag Kocsis János szegedi aranyművesnek átadatott, ki a katonai jelvényeket el is készítette, de azok ki nem osztattak, kiosztathatók már nem voltak²⁾.

1) Földvály Sándor az alsótanyai járás-szélben adományul nyert birtokba nagy ünnepélyességgel be is iktattatott. Az adományozást az abszolút kormány érvénytelennek nyilvánította s a birtok ismét a város használatába jutott. Az 1861-ik évben működött alkotmányos hatóság az adományt megújította és az átadás az adomány tárgyára nézve ismételve megtörtént. De a felsőbb hatóság ezen közgyűlési határozatot is megsemmisítette. Földvály ekkor tulajdonjogi pert támasztott, amelyben 1865-ik évben a legfőbb ítélőszéken nyertes lett. Rövid idő múlva azonban a birtokot elidegenítette, mely Gerle Antal tulajdonába jutott. Földvály örökösei később a földnek 1849—1865-ik évi időközi hasznai iránt a város ellen hasonlóképp keresetet támasztottak. S mily sajátságos a véletlen. Ez ügyben a város álláspontjának védelmét egyideig éppen Molnár Mártonnak, Földvály őrnagy egykori vitéz századosának kelle teljesíteni. Az örökösöket keresetükkel elutasították, mert a birtok tulajdonjogát az adományos csak az 1865-iki bírói határozattal szerezte meg.

2) Kocsis János aranyműves megbízható előadása szerint a szent-tamási katonai érdemjelvények érdekes története a következő. Mindjárt a szent-tamási győzelem után következett napok egyikén a szabadság-téri Zseravitz-házban szé-

Perczel bácsmegyei hadjáratának s a Földvály-zászlóalj sikereinek e kitéréssel történt vázolósa után térjünk vissza Szegedre, még pedig azon időre, amikor még közelében táborozott az ellenség.

Márczius 15-ikének évfordulója közeledett, amelynek megünneplését a márczius 12-én tartott közgyűlés elhatározta.

Az ünnepély a Mars-mezőn, szabad ég alatt folyt le s hálaadó istenítisztelettel vette kezdetét, mit Kremminger prépost fényes segédlettel végzett. Az istenítisztelet után Szabados József theologiai tanár mondott szent beszédet. Az ünnepélyen részt vett az összes katonaság, a nemzetőrség, a politikai hatóság és a különféle testületeken túl a zord havas esőzés daczára az összes tanuló ifjúság is, tanárainak vezetése alatt s ott volt a nép beláthatlan tömege is.

kelt kormánybiztosság elő felidézttvén, ott Osztróvszky segédkormánybiztos arra szólította fel, hogy a szent-tamási győzelem emlékére 6000 drb katonai érdemjelvény készítésére vállalkozzék. Az érdemjelvények harang-érezből készülendnek s azok a császári katonai érdemjelvényektől való különbség okáért se kereszt- se érem-alakúak ne legyenek. Kocsis János a munkálat teljesítését darabonként „3 ezüst garas“ árban el is vállalta. Átvette az ércanyagot is és munkájára 300 frt előleget nyert.

Kocsis előbb az útasítás értelmében az érdemjelvény alakját „eszelte“ ki. Ez egy ezüstforint nagyságú, 8-szögű érczlap volt s mint az ábra mutatja, a nyolcezszög egyik oldalán keskenyebb szalag átfűzésére szolgáló fül volt alkalmazva. A nyolcezszög oldalai a központ felé gyengén bekanyarodtak s a szög csúcsai egy-egy güm-böeszkében végződtek. Az érdemjelvény előlapján koszorú-körzetben „Szent-Tamás, Ápril 3-án 1849.“ felirat volt olvasható, — a hátlapon pedig szétterjedő síma kereszt, amelynek közei a központból szétsugárzó vonaldíszítéssel vannak kitöltve.



Ez alakra Kocsis mindenekelőtt czinnből előmintákat készített, amelyekről azután ellenlenyomatokat vett és csak ezekbe öntötte az érdemjelvények előállítására felolvasztott harang-ércezt. Az öntvényeket végül egyenként kiesliszolta. Keserves fáradozással a megrendelt darabszámig egyedül maga készítette el a jelvényeket. Munkást nem kapott. Azok a harezmezőn voltak.

Amire munkájával elkészült, a kormány már Szegeden székelt. Sokszor sürgette az érdemjelek átvételét s az ő szerény, keservesen kiérdemelt munkádjának utalványozását. De amint neki mondták, akkor „Ily csekélységgel bíbelődni“ idejük nem volt. Kocsis tehát nyugalmasb napok után várt, mígnem egyszer azt látta, hogy kormány és sereg elköltöztek, a császári hadak pedig bevonultak.

De azért reményt nem veszített. A közhiedelemmel tartva soká várt Kossuthra, a kormány és a hadsereg visszajövetelére; mert még követelni is fogják majd

Alig hogy elmúlt a nemzeti ünnep emléke, már is újabbra készültek elő. Ez újabb ünnepély a képviselőháznak Debreczenben április 14-én tartott ülésében hozott határozatának — a függetlenségi nyilatkozatnak — kihirdetése volt. A magyar seregek egymást követő diadalainak hírei között érkezett parlamenti határozatot az április hó 23-án tartott közgyűlésen tárgyalták. A függetlenségi nyilatkozat kihirdetésére a Mars-mezőn április 29-én népgyűlés tartását tűzték ki. A közgyűlés a volt honvédelmi bizottmányhoz köszönő, Kossuth Lajoshoz, mint az ország „kormányzó elnökéhez“ pedig a következő üdvözlő irat küldését határozta el¹⁾.

„E magyar haza képviselőinek legutóbbi legnevezetesebb határozatai — a hazával egykorú ezen ősz magyar város közönségére hatás nélküliek nem lehettek. Hazánk szabad, önálló függetlenségének f. évi április hó 14-én lett kimondása és a trónról a hitszegő Habsburg-Lotharingi ház lerázásának kinyilatkoztatása, mely Európaszerte a legnagyobb hatású események közé soroztatand, e város közönsége által a leghálásabb örömmel fogadtatott. Fogadtatott pedig oly örömmel, melyet csak egy szabadságért hön dobogó kebel, a hon megmentése percében érezhet és érez.

Mult évben oly ártatlanul minden oldalról fegyveresen megtámadtatott, jelenig zaklatott hazánk, erejének és tiszta bünnélküli létének tudatában találta föl vigaszát és Istenében bizalmát.

tőle a dicső napok tanu- és emlékjeloit. Munkájának nagy halmazát tehát elrejté, elásta jó helyre s a temetés titkos művét nem leste ki senki. Azután sok ideig faggatták is a hatalom közegei, hol szelíden, hol fenyegetőn. De ő a titkot nem fedte fel, azt állította, hogy az érdemjelvényeket az elmenekült kormány magával vitte.

Csak hosszú idő elteltével, amidőn a remény utolsó csillága is már elhalványult, bizalmas barátjával, Bognár Lajossal a titkot eskü mellett közölte. Bognár ügyes kovács volt. A rókusi toronyórát is ő készítette s öntött harangokat, sőt ágyúkat is. A szent-tamási érdemjeleket tehát Kocsistól átvette, az ő jelenlétében azokat felolvasztotta, majd harangot öntött belőlük.

Kocsis neje azonban a beolvasztás alkalmával mintegy 25 darab jelvényt a legnagyobb ügyességgel mégis megmentett s azokat gond és félelem közt rejtgette. Az alkotmányos élet megújulása idején egy-egy bizalmasának titokképen az érdemjelvényt mutogatni s mindig mint az egyedüli és utolsó példányt, ritka kegyképen elajándékozgatni kezdte. Ez úton lett ismeretes a szent-tamási katonai érdemjelvény. Perczelt 1868-ik évi szegedi látogatása alkalmával, a tiszteletére rendezett lakomán nagy lelkesedés közt egy ily érdemjelvénnel feldiszesítették.

¹⁾ A honvédelmi bizottmányhoz intézett feliratot a Közlöny 1849. év 98. száma kiadta. Egyébiránt ez alkalommal ily forma „hódoló feliratot“ a kormányhoz, s illetőleg a cultusminiszterhez a szegedi képezde tanárai is intéztek. (Lásd Közlöny 1849. év 119. sz.)

És Isten felkarolta az ő ártatlan népét, sugallt lelkébe bátorságot, erőt, kitűrést, elszántságot, szent malasztjával ihletvén meg szenvedéseieért.

Hullanak már most a vitéz magyar fegyverek előtt a zsarnokság bérenczei, győzelemről-győzelemre halad a magyar hadsereg, vív e nemzet mint oroszlán, letiprandó minden bűnt, vétket, mely a legundokabb ármányok között fogantaték, hol e leghűségesebb nemzet világi szent széke emelkedik.

Vétek, bűn, ármány, gonoszság, minden ördögi tulajdon elővételék halálára e nemzetnek, a cselszövények egész iszonyának hálója vettetett ki e nemzetre onnét, ahonnan azt legkevésbé érdemlette, várta, avagy gyanította.

De a gondviselés virasztott a magyar nemzet felett és a nagy Isten, ki e nemzetet annyi vész napján keresztül megőrzé, megáldotta törekvéseit.

Kimondatott önálló nemzeti függetlenségünk, kikiáltatott a hit-szegő háznak a magyar trónról lerázása, száműzetése.

Üdvözlünk nemzeti életünk e nagy jelentőségű szakán, a nemzet fellépésének e bibor hajnalán, Téged, mint a magyar önálló függetlenség nagy bajnokát és kormányzó elnökét; légy üdvöz e város áldás-kíváratától körülsugárzottan! Áldás és szerencse vezéreljen e pályádon hosszú és igen hosszú időkig!

Örömmérmelmeink között vezérletedre bízott zászló alá érzelmeink s akaratunk egész összegével csoportosulunk.

Ez üdvöz nyilvánítása a városnak, melylyel a tettek napjain ereje egész súlyával fölfegyverzetten valamint már találkozott, úgy foghat jövődre is találkozni az önkény és zsarnokság.“

Kossuth a város feliratára Debreczenből május 12-én kelt levélben válaszolt, amelyben Szeged népét magasztalásokkal illetve, ismét „nemzetem büszkeségé“-nek nevezi s Szegednek Szent-Tamásnál és a római sáncoknál teljesített hazafiúi szolgálatait dicsőíti¹⁾. A levél tartalma a következő:

„Ezen ősmagyar város, hazánknak az országgyűlés által április 14-én kinyilatkoztatott függetlenségét április 23-án kelt örömiratában hazafiúi melegséggel karolta fel, 's üdvözlétét azon nemes nyilvánítással kíséri, miszerint, valamint erejének egész súlyával találkozott eddig is már az önkény és zsarnokság, szinte úgy foghat ereje egész súlyával találkozni jövőben is.

És én Szeged városa népét, mint személyes jelenlétem alkalmával, úgy most újólág örömmel nevezem e nyilvánításaért nemzetem büszkeségének!

Midőn Szeged népe erejének egész súlyát ajánlja fel valamely

¹⁾ A levél annak idején mint falragasz tétetett közzé.

ügy mellett — ez nem jelent kevesebbet, mint legalább is egy ország-részre kiható győzedelmét a felfogott ügynek.

Mit képes Szeged önerejével tenni, megmutatá legközelebb a ráczok ellen Új-Szegednél. S hogy önöké Uraim! a kiválóság koszorúja más erők társaságában is, biznyság erre Szent-Tamás és a római sánczok.

És biznyságot fog tenni a jövőd, miként azon város népe, melyet nemzetem büszkeségének mondtam, a szabadság és függetlenség Isten és világ előtt kijelentett ösvényről lelépni, vagy azon megíngani soha nem fog s perczig sem tűri el, hogy önerejét, érző lelkét rabszág vagy gyalázat átkai égersék.

Ez hitem önök felől; mit hogy a jövőd fényessen igazoland, kezeskedik azon nyilvánítságuk: miszerint az önkény és zsarnokság erejük egész súlyával fog találkozni.

Önszemélyem 's a volt honvédelmi bizottmányi tagok iránti méltányoláskért, magam és a volt bizottmányi tagok nevében meleg köszönetet mondok.

Engedje Isten, hogy minden időben és mindnyájan a híven teljesített kötelesség érzetében találhassuk fel megnyugvásunkat.

Éljen a szabad magyar haza!"

Az április 29-iki népgyűlést fénynyel, nagy sokaság jelenlétében tartották meg. A Mars-mezőn felállított nemzeti színű tábori oltár körül 20,000 ember sereglett egybe ünnepi díszben. Képviselve volt ott a társadalom minden rendű és rangú eleme. Jelen volt a hatóság minden tagja, az összes testületek, az intézetek, valamint a tanuló ifjúság.

A jelenlevők nagy tömegét a nemzetőrség-, honvédségnek és vadász-seregnek tágas négyzöge vette körül. Az istenitiszteleket Szabados József végezte. Közben ágyúzás és a csapatok üdvlövései folytak, mit a Tiszán horgonyozott hadi hajók ágyúi élénken viszonzottak. Az istenitisztelek után a polgármester intézett a jelenlevőkhöz beszédet, felolvasta és kihirdette a képviselőház április 14-iki nyilatkozatát, amely után Osztróvszky nagyhatású zárbeszéde az ünnepélyt, a népgyűlést berekesztette.

Este a város ki volt világítva s a széképület előtt zenekar gyönyörködtette a szabadság-téren összegyűlt sokaságot. A széképület ablakain transparentek voltak „Árpád Magyarhon szerzője s Kossuth Magyarhon megmentője“, stb. feliratokkal. Grün nyomdász háza erkélyén tűz-gloriett között egy kisebb sajtó működött, amely alól kikerült „függetlenségi dalok“-at több ezer példányban szórták szét a nép között¹⁾.

¹⁾ Közlöny 1849. év 99. sz. — Szegedi Hírlap 1849. év 1. sz. — Ez utóbbi ugyan megrovással jegyzé fel, hogy a városháza és a vár kivilágítása — hol az előbbi évben az olasz foglyok ügyeskedtek — nem volt oly fényes és sikerült, mint az előző évben a király születésnapj évfordulóján. A széképületen a nemzeti lobogó sem volt kitűzve, amelynek a nemzeti ünnepek alkalmával minden középületen ki kell függesztve lenni.

De az örömnilyvánulások nem voltak egészen zavartalanok. A rajongó lelkesedés közepette az aggodalmak ki-kitörtek, sőt a függetlenségi nyilatkozat aminthogy sokakat meglepett s megdöbbsentett, úgy többek részéről némi tiltakozó, vagy legalább is kétkedő és balsejtelmű nyilatkozatokat idézett fel.

Akik a debreczeni nemzetgyűlés végzésének mintegy nyíltan ellenszegültek s e lépést és irányt a hazára nézve egyenesen károsnak tartották, azok közé tartozott a belvárosi plébános Kremminger Antal prépost is, aki a szabadságharc irányával már kezdettől fogva ellentétes álláspontot foglalt el. A prépost már a korábbi időkben is a csongrádmegyei konzervatív pártnak jelentékeny tagja volt. Csongrádmegye politikai küzdelmeiben pedig a pártszenvédély már polgárvért is ontott s a pártok ott már nem is mint ellenfelek, hanem mint ellenségek állottak egymással szemben. Láttuk, hogy e szenvédély Szegeden is tért foglalt s a szabadelvű polgárság előtt a prépost konzervatív politikájánál fogva már a szabadságharc kezdetén majdnem ellenszenves egyéniség lett s olykor-olykor amint lehetett, kisebb tüntetések nyilvánultak ellene, sőt már az összeütközés esete is előfordult.

A márcziusi napok után Szeged papsága általában a szabadelvű haladás politikáját követte s különösen az egyház-fegyelmi és egyéb kérdésekben a lakosság rokonszenvétől kísért alkalmazkodást tanúsított. A papság ezen irányának vezére Nyáry Ferencz rókus plébános volt, akinek követői között a legbuzgóbb volt Szabó Richárd belvárosi káplán. Bajuszt, szakált növesztettek, a nemzetőrség fegyveres gyakorlataiban részt vettek.

Kremminger ez áramlattal szemben tartózkodott minden újítástól, a politikának a szószerűre való felhúrczolását meg épen helytelenítette. A népszerűtlenné lett prépost ellen már az 1848-ik évi december 17-én tartott közgyűlésen a gyanú és bizalmatlóság, sőt a hazafiatlanság vádja is fölmerült, amennyiben főként ellene irányult a közgyűlésnek azon határozata, hogy a lelkészek miután „a népet a haza állapotáról fel nem világosítják, nem lelkesítik, hivatásuknak meg nem felelnek“ — miért is működésük ellenőrzésére minden egyházhoz polgári biztosok neveztettek, akik a lelkészek működését csakugyan felügyelet és ellenőrzés alatt tartották.

A kedélyek általános felfingerlését április havában egy szélteben elterjedt hír idézte elő, mely hogy valóban igaz volt-e, nem bizonyos, de a város népe azt igazul hitte, arról beszélt a legelkeseredettebb hangon. E hír s ez állítólagos esemény az lett volna, hogy a Földváry csapatában szolgáló guerillák egyikének gyermeke meghalt s a vagyon-talan anyja a prépostnál gyermekének „Isten nevében“ ingyen eltemetését kérte. A kérelmezőt a prépost azonban oly nyilatkozattal utasí-

totta volna el, hogy „olyan embernek, aki most is a király ellen harcol, nem temeti el a gyermekét ingyen.“

E hír elképzelhetlen ingerültséget keltett, mely mégis már-már elenyészett, amidőn Földváry csapata a dicsőség áradalma közt hazakerkezett. Az ingerlő hír a guerillák között is elterjedt, kik az ügyet egészen magukévá tették s a prépost ellen szórt veszélyes fenyegetésekben törtek ki. Egy csapat Csanády — máskép Jaksa Pista — vezetése alatt egyenesen Osztróvszky segédkormánybiztoshoz állított be, kijelentvén: hogy ha elégtételt nem nyernek, a prépostot felkonczolják. Osztróvszky márczius elejétől fogva Batthyányi nevében, ki székhelyét akkor Szabadkára helyezte át — a szegedi ügyekben legjobb belátása szerint egyedül intézkedett, a merész fellépőket hadi törvényszék elé leendő állítással fenyegette s kijelentette: hogy intézkedni fog; de ha a prépostnak legesekélyebb bántalma leszen, azért ők lesznek felelősek.

A guerillákat e fenyegetés le nem hűtötte. Ingerültségük, dühök fékezhetlen volt s amíg egyrésztől méltán lehetett attól tartani, hogy a prépost az ingerültségnek áldozatul fog esni, másrésztől a guerilla csapat feloszlása s a további szolgálatnak felmondása is fenyegetett.

A legválságosabb percekben érkezett gróf Batthyány Kázmér Szabadkáról Szegedre, hogy Debreczenbe sietve, miniszteri tárczáját átvegye. Szegeden a guerillákon és a nemzetőrségen kívül ekkor semmi fegyveres erő sem volt s a veszélyes állapot megszüntetésére, a prépost fenyegetett életének megmentésére a polgármester, a tanács és a segédkormánybiztos egybevágó javaslatai szerint más alkalmas mód nem kínálkozott, mint az, hogy a plébánost állásától fölfüggesztettnek nyilvánítsák és ellene a vizsgálatot elrendeljék.

Batthyány ennél fogva április hó 26-án, Szegedről való távozása napján¹⁾, utolsó intézkedéseül „Nyílt rendelet“-et intézett a tanácshoz, — mely nyomban falragaszokban is megjelent — s abban Kremminger prépost-plébánost „közönségesen ismert szelleménél fogva“, mint hivatalának „további vitelére érdemetlent“, állásától fölfüggesztette s a várost mint egyházpártfogót az állásnak más érdemes egyén által leendő betöltésére kötelezte.

Kremminger erre „Nyílt választ“ bocsátott közre egy külön nyomtatványban, mivel válaszának közzétételét a helyi hirlap megtagadta. Ebben a hatóság és hívei irányában igazolta szellemét, irányát, hazaszeretetét s ezt támogató tényeket sorolva fel kijelenté, hogy bizik ügyében; a lelkiekbeni hatalmat a polgári hatóság el nem veheti, azért tehát csak hivatalától függesztették fel.

¹⁾ A Szegedi Hírlap 1849. évi 1-ső száma Batthyány távozása napját hibásan teszi április 25-ikére.

E nyomtatványban foglalt némely czélzatok által Nyáry Ferencz rókusai plébános magát találva érezte s ő is „Nyílt felvilágosítás“-t bocsátott közre, amelyben védekezve, Kremminger ellen éles támadásokat intézett, melyeket ez már válaszatlanul hagyott¹⁾.

A város közönsége a megürültnek nyilvánított plébániai hivatalt május 21-én tartott közgyűlésén be is töltötte. Horváth Mihály csanádi püspök, mint vallás- és közoktatásügyi miniszter értesítette ugyan a város közönségét, hogy Kremminger ügyében a vizsgálat folyamatba tetetett s ennek befejezéseig és az ügy végelintézéseig a plébániai hivatal be nem tölthető; de a közgyűlés a már említett napon egyházkegyúri jogánál fogva plébánosnak Szabados József²⁾ theologiai tanárt megválasztotta, Kremmिंगertől a javadalmak élvezetét megvonta s az ez ügyben kinevezett küldöttség az elmozdítás és beiktatás tényeit erőhatalommal teljesítette.

Horváth miniszter Debreczenből május hó 31-én erélyes hangú rendeletében a közgyűlés intézkedését s illetőleg Szabados József megválasztását megsemmisítette, amire a június 8-án tartott közgyűlés Kossuthoz fordult panaszával, felterjesztvén oda az ügyiratokat s egyúttal az ügy vizsgálatára küldöttséget nevezett ki. A vizsgálatot a következő három nap alatt befejezték. Összesen 17 tanut hallgattak ki, kik a prépost egyes szavairól és kifejezéseiről tettek vallomásokat. A vizsgálat ezen íratait a június 29-iki közgyűlésből szintén felterjesztették.

A minden forumon kellemetlennek tekintett ügy hivatalos elintézését nem is nyert. Elintézte azt az idő. Kremminger ugyanis Róka József püspöki helynöknek Makón 1849. évi június 21-én kelt levele által — mely az összes egyházakban kihirdettetett — egészsége helyreállítására és a budai gyógyfürdő használatására két hóig terjedő távozási engedélyt nyert. Távolléte alatt az ügyek kedvezőtlen fejlődése oly rohamos lett, hogy amire a prépost visszatért, állásának elfoglalása ellen már senki sem tett észrevételt.

¹⁾ Ily falragasz-polemiák az időben gyakrabban fordultak elő. 1849. évi márczius 29-én Huszár, a „Károly“ hadi gőzös kapitánya, a polgármestert a miatt támadta meg, hogy szenetrakodó gőzhajójáról terjesztett azon állhír következtében, mintha a hajó a szerbek részére rakodnék s éjjel megszöknék — a gőzhajó őrizetére félszázad nemzetőrt rendelt ki. E miatt a polgármestert több szemrehányással, ezek közt a február 10-iki nap felemlítésével illette. Vadász polgármester ugyanily módon válaszolt erre. — Május hó utolsó napjaiban ismét Kremminger bocsátott ki falragaszokat a bírói ítéllettel felmentett Fábry kanonok ártatlanságáról. (Lásd Szegedi Hírlap 1849. év 10. sz.)

²⁾ A közgyűlési jegyzőkönyv tévesen ismételve is Antalnak írja.

VII. Újabb honvéd zászlóaljok; népfölkelés.

Amidőn a szabadságharcz ügye a legszorongatottabb körülmények közt volt, nyílt és titkos elleneinek megsemmisítésére már minden módott fel kelle használni, a képviselőház február 8—10-én kelt határozata alapján katonai és polgári vegyes rögtönítélő bíróságok, közönséges néven vésztörvényszékek állíttattak fel. E törvényszékek ítélték mindazon katonai és polgári egyének felett, kik a haza és alkotmánya, független állása, területi épsége ellen fegyvert fogtak, másokat erre felszólítottak; kik ellenséggel czimboráltak, azok czéljait — kivéven a kényszerhelyzetet — elősegítették, az ellenség túlnyomó erejéről vagy győzelmeiről hamis híreket koholnak s terjesztenek, vagy akik az országgyűlés határozatainak nem engedelmeskednek. E törvényszékek a felebbezés kizárásával ítélték s halálos ítéleteik kihirdetésük után 3 óra alatt végrehajtandók voltak¹⁾.

Ily vésztörvényszéket Szegeden is állítottak s az 5 tagból álló bíróság egyik tagjául Dáni Ferencz tanácsnok neveztetett ki. E törvényszéknek szomorú feladatai teljesítésére többször nyílt alkalom. Ítélete folytán márczius 8-án a vár árkában egy zsablyai szerb esakjás, úgyszintén Horgos körül tett kémkedésük következtében egy ó-kéri szerb agyonlövettek²⁾. Május 8-án ismét Berkovits Ádám, a temesvári bizottmánytól a nagyszentmiklósi odborhoz kirendelt szolgabíró és Perisics János ugyanott alkalmazott tollnok s illetőleg esküdt, kik Lovrinban elfogatván, — a császári alkotmány kihirdetése, a magyar bankjegyek forgalmának eltiltása, továbbá az ellenség részére újonczok állítása által elkövetett bűntetteikért a mondott napon délután 6¹/₂ órakor ugyancsak a vár-sánczban agyonlövettek³⁾.

A vésztörvényszék még ezeken kívül is több ízben bíraskodott, de gyakori esetben a kellő bizonyítékok hiányában a vádlottakat vagy felmentette, vagy ügyüket a törvény rendes útjára terelte.

A tavaszi hadjárat a magyar seregek diadalainak egész sorozatából állott. Győzelemről-győzelemre haladtak s az ország szívébe hatolt ellenséget onnan kiűzték és minden oldalon a határok felé visszanyomták. E győzelmeket nagy áldozatok, nagy veszteségek árán vívták ki. A honvéd-zászlóaljok sorai már igen megritkultak s a haderő pótlásának szüksége már nagyon is előtérbe lépett. Kossuth már április 8-án Gödöllőről kelt felhívásában a hatóságokat kötelezte, hogy a mult évről visszamaradt újoncz-jutalékaik kiállításán felül igyekezzenek ez évre is még annyi újonczot kiállítani, mint amennyi a tavalyi jutalék volt.

1) Szeremlei : Magyarország krónikája II. k. 44. l.

2) Közlöny 1849. év 51. sz.

3) Szegedi Hírlap 1849. év 4. sz. — Márczius tizenötödike 1849. év 24. sz.

Mint láttuk, Szegednek az előző évi hadjutalékából nemcsak hogy hátraléka nem volt, de sőt a köteles részen jóval felüli számmal adott fiaiból védőket a haza oltalmára.

Az április hó 23-án tartott közgyűlés tehát lelkesedve határozta el, hogy a múlt évi 550 újonczjutalék most is kiállíttassék. A sorozó küldöttségeket meg is alakították s az újonczozás a 18—24 évesek korosztályaiból volt megejtendő olykép, hogy a védkötelezettség alól a családos állapot sem képezhet kivételt. S be sem várva az újonczozásra vonatkozó további kormányrendeletek részletes intézkedéseit, a munkálatnak azonnal való megindítása lett meghagyva.

A „Közlöny“-ben azonban az ezen évi újonczozást illető azon hivatalos értesítés tétetett közzé, amely szerint az ez évi 200,000 újonczjutalékból ez alkalommal a kormány csak 50,000 főnek kiállítását kívánja, amely számból Szegédre csak 137 főnyi jutalék esik. A május 4-én tartott közgyűlésen tehát szóba is került, hogy az 550, vagy pedig e 137 újoncz állíttassék-e ki. De a közgyűlés egyhangúlag megmaradt előbbeni határozata mellett s elrendelte, hogy a köteles 137 szám helyett 550 honvéd soroztassék be.

Május közepétől fogva tehát az újonczállítás egyre folyt. Annak eredményéről a kormányhoz hetenként kétszer küldöttek kimutatást s az időközönként besorozottakat egyes csapatokban az állomásparancsnokságnak azonnal át is adták. A június 25-iki kimutatás szerint a 137 főnyi jutalékra s illetőleg az 550 főnyi ajánlatra már 529 honvéd volt besorozva. Július első napjaiban pedig már az ajánlat egészen ki volt állítva, amennyiben Tóth Mihály főbíró indítványára a város börtöneiben elítélve volt rabokat is besorozták azon kijelentéssel, hogy hősi szolgálatok teljesítése által a büntetéstől magukat mintegy megváltják.

Szeged város ezen páratlanul álló lelkesedését és hazafiúi áldozatkészségét a kormány kellő méltánylattal fogadta s mintegy például emlegette mindenfelé. Sőt a „Közlöny“ 102. számában ez hivatalos alakban a „nemzet nevében“ nyilvánított köszönet kíséretében közhírré is tétetett, megjegyzésével annak, hogy Szeged fiaiból a haza védelmére már 3000-et adott¹⁾.

¹⁾ A köszönet a következő:

„Országos kormányzó úrnak a Közlöny 83. számában megjelent szózata következtében Szeged város lelkes tanácsa s képviselő testülete rendkívüli közgyűlést tartván, a város részéről 550 újoncznak rögtöni kiállítását elhatározza.

Szeged városnak ezen hazafias készségeért, miszerint ámbár flai közül 3000 egyén vesz részt szabadságharcunkban, mégis nem várva felszólítást, nem a reá eső 137 újonczot, hanem a régibb kivetés szerinti illetőséget siet a haza és szabadság védelmére újabban is felajánlani, — a nemzet nevében nyilvános köszönet mondatik. Debreczen, Május 10-én 1849. Répásy tábornok ur távollétében: Okolicsányi József, őrnagy.“

Az újonczokat a 103-ik zászlóaljba sorozták be, ahova egyúttal a szabadkai, vásárhelyi és a felsőtorontáli — ez utóbbinak többnyire német ajkú, de azért szívben-lélekben magyar — újonczok kerültek. A zászlóalj felszerelését most már a zászlóalj-parancsnokság eszközölte s a zászlóalj parancsnoka Maygraber Ágoston őrnagy lett, ki előbb az 52-ik gyalogezrednél mint százados szolgált.

Ezen zászlóaljon kívül még egy másikat is magáénak vall Szeged, s ez a 104-ik honvédzászlóalj, mely ugyanez időben ugyancsak Szegeden alakult. E zászlóalj voltaképen már kész, szervezett zászlóalj volt és csak felvette a 104-ik honvédzászlóalj nevet, amely időtől már mint a honvédsereg valóságos bekebelezett tagja szolgált tovább. A 104-ik zászlóalj ugyanis a Földvály-féle szegedi önkénytes nemzetőr — guerilla — zászlóaljból alakult. Midőn a zászlóalj négy havi szolgálati ideje lejárt, a tanács felhívta az önkényteseket, hogy tovább is együtt maradjanak. A zászlóalj összes tisztikara és legénysége készségét ki is jelentette, sőt hajlandónak nyilatkozott, hogy mint honvédzászlóalj átalakul. Így lett a guerillákból a 104-ik zászlóalj. A zászlóaljnak továbbra is Földvály Sándor őrnagy volt a parancsnoka, ki június 1-én alezredesnek neveztetett ki; megmaradt továbbá a zászlóaljnak minden fő- és altisztje ugyanazon rangban, amely rangot még a guerilla-csapatnál viselt¹⁾.

A 104-ik zászlóalj zászlószentelési ünnepe június 17-én volt s zászlóanya Schmidt Józsefné lett. A zászlóaljat 18-án gőzhajón Pest felé vitték. E zászlóalj felszerelése is kivételesen még a polgárság áldozataiból eszközöltetett. Így például Götz János a zászlóalj felszerelésére maga 400 frtot adományozott²⁾.

A 103. s 104-ik zászlóaljakat egyébként az első tartalék-hadtestbe osztották be, mely a 92., 93., 101. s 102-ik zászlóaljból, úgy a 16-ik huszárezred 1-ső századából, végül egy hat fontos és egy tizenkét fontos ütegből lett szervezve s amelynek parancsnoka Hadik lett, ki is midőn főhadiszállását május 18-án Szegedre helyezte s ezt hirdetményileg is tudatta, a polgárság ellene még mindig táplált neheztelésének hírlapi kifejezést is adott³⁾.

1) A 104-ik zászlóalj mint ilyen, a szeghegyi csatában vett először részt, hol elővédet képezett. Földvály Sándor ekkor mint súlyos beteg Pesten feküdt s így a zászlóaljat, mint helyettes parancsnok Schmidt Ferdinánd százados vezényelte. A zászlóalj a sűrű golyózáporban bátran haladt előre. Sorai nagyon megritkultak. Midőn a zászlóaljtartó is elbukott, Schmidt Ferdinánd maga vette kezébe a zászlót és századát a szuronytámadásban hősileg vezette, de lábán súlyos golyósebet nyervén, harc képtelenné lett.

A zászlóalj Világosnál rakta le fegyverét. Zászlajából azonban nem lett muszka diadalmi tropheum, mert Miller Imre főhadnagy a rúdról a zászlót és szalagját leszedte s azokat ruhája alatt maga köré csavargatva megmentette.

2) Szegedi Hírlap 1849. évi 8. és 15. sz. — Der Ungar 1849. évi 120. sz.

3) U. a. 6., 7. sz.

És alig mult el az újonczozás, június végén már ismét toborzás folyt a tűzértség számára. Az utcákon az ágyú elé fogott lovak virágfüzérékkel voltak feldíszítve. A tűzér kezében nemzeti zászlót tartott, melyen két keresztbe fektetett ágyú s ezen fölirat „az édes hazáért“ volt festve. A víg toborzást a legkedvezőbb siker követte¹⁾.

Az „édes hazért“ hozott áldozatok csakugyan páratlanok voltak. Elég legyen például csak azt az egyet említeni, hogy a város egyik legvagyonosabb polgára, Blázs-Kovács József, 17 éves egyetlen fiát mindennel felszerelve, lóval ellátva a haza védelmére négy évi szolgálatra a kormány rendelkezése alá bocsájtotta²⁾.

S mi sem jellemzi jobban Szeged lelkesedésének kiapadhatlan bőséget, — mint Vetter altábornagy következő elbeszélése:

„Titel ostroma után a kormány rendeletére július utolsó napjaiban Szegedre érkeztem, ahol jelentették, hogy egy üteg legénység nélkül maradt. Ennélfogva kihirdettem, hogy az üteghez legénységet keresek. A belépők 14 évesnél ifjabbak s 18-nál idősebbek nem lehetnek. S aznap délre, amikor a hirdetmény közhírré tétetett, a jelentkezők nagy számából az üteg legénysége kitellett. Igaz, hogy jobbára még gyerekek voltak, de első magatartásuk is bizalmat gerjesztő volt.“ Az altábornagy ez előadásának érdekét fokozza még azon záradéka, hogy „az anyák sírtak, a fattyúk nevettek, én meg nem engedtem.“

Mindenütt és mindenki Szeged lelkesedését és áldozatkészségét magasztalta. Egyik költőnk „Szegedhez“ című költeményében ekként áradozott:

„Hős Szeged, úrnak választott népe!

A szabadság új Debreczene! —

Te a magyar nemzetnek Rómája!

A szabadság Velenczéje Te!

Van e véred, mely mint ár omoljon?

Karod, . . . mely egy világgal harcra szóljon“³⁾.

De nem is csoda. A hadsereg dicsősége, győzelme sehol oly ünneplés tárgya nem volt, mint Szegeden. Így a nagy-sallói győzelem és az ott elhullott hősök emlékére május 20-án a belvárosi egyházban fényes istenitiszteletet tartottak, amelyen a hatóság testületileg megjelent. A kegyeletnek mély kifejezése még abban is nyilvánult, hogy a boltok, kereskedések egész napon zárva voltak⁴⁾.

¹⁾ Szegedi Hírlap 1849. év 15. sz.

²⁾ Közlöny 1849. év 132. sz.

³⁾ Hangok a múltból. Lipese 1851. 159. l.

⁴⁾ Szegedi Hírlap 1849. év 7. sz. — Szabados Józsefnek ez alkalommal tartott beszéde nyomtatva is megjelent.

Budavár bevételének híre is rendkívüli lelkesedést és örömet támasztott. Május 22-én az egész várost kivilágították s a legutolsó parasztház ablakában is a hazaszeretet tüze fel volt gyújtva. Aznap este pedig Houchard gőzhajókapitány a Tisza közepén „Szolnok” hajójáról fényes tűzijátékot rendezett. Budavár bevételének öröme 24-én nagy tánczvigalmat is rendeztek, melynek 800 frt tiszta jövedelmét a sebesültek javára küldötték¹⁾. Grün nyomdász a Budavár ostroma iránt nyilvánult rendkívüli érdeklődés kielégítésére a lapok közléseiből egy terjedelmes félívnyi ismertetést tett közzé, mit azután majd minden ház megszerzett s örvendezve olvasott.

És ezentúl mindsűrűbben következtek a nagy események egyházas ünneplései. Így a muszka beavatkozásból származható veszélyek elhárítására a kormány keresztes búcsújárások tartását rendelve el, ezek május utolsó és június első napjaiban Szegeden is megtartattak. A plébániák lelkészei 8000 példányban „Istentisztelet a hazáért” című nyomtatványt bocsátottak ki, mely a városrészi egyházakban tartandó istentiszteletek és körmenetek sorrendjét tartalmazta, megtoldva egy „Könyörgés”-sel, melyet a vallás- és közoktatásügyi miniszterium a „Közlöny”-ben bocsátott ki s mely „Vad ellenség készül megrohanni bennünket” bekezdéseiről ismeretes²⁾.

A keresztes búcsújárásokat a következő sorrendben tartották. Az első rókuson, május hó 31-én volt, ahol Korompay (Krum) Antal mondott hazafias alkalmi beszédet, mely egyúttal nyomtatva is megjelent³⁾. A második felsővároson, június 3-án; a harmadik a belvárosban, június 7-én; azután alsóvároson, június 14-én tartatott a negyedik keresztes búcsújárat⁴⁾, melyeken a nép ezenkénti tömegekben vett részt s amely alkalmakkor a lelkészek hazafias beszédeikben a rettegett hírű muszákák ellen a keresztes hadjáratot hirdették.

A keresztes hadjáratot a kormány június 27-én kelt terjedelmes kiáltványában is elrendelte⁵⁾. A kiáltványnak közhírűvé tétele és a keresztes háború megindítása czéljából a közgyűlés július hó 4-én népgyűlés tartását rendelte el. A mondott napon a népgyűlésen a polgármester a kormány felhívását maga olvasta fel és azt több ezer példányban legott kiosztatta. Azután a keresztes háború hirdetésére szolgáló vörös kereszt jelvényekből egyet mellére, egyet a városháza

1) Szegedi Hírlap 1849. év 8. sz.

2) A Könyörgés a Közlönyben s ezenfelül Pap D.: Okmánytár II. k. 457. lapján fellelhető.

3) Szegedi Hírlap 1849. év 10. sz.

4) Szegedi Hírlap 1849. év 11. és 12. sz.

5) Pap D.: Okmánytár II. k. 480. l. A kiáltvány Szegeden is megjelent Grün nyomásában fél íven.

falára kitűzött, amire az egybegyűlt sokaság a vörös keresztkéket magára szintén feltűzdelte.

Keresztes hadjáratí népgyűlést később — június 24-én — Sárosy Gyula az „Arany trombita” hírneves szerzője is kívánt tartani, amelyben a népnek buzdítására költeményeiből óhajtott többet felolvasni. Bár a vasárnapra kitűzött gyűlés előre és kellőképen kihirdetve volt, az a nagy részvétlenség miatt megtartható nem lett¹⁾, de a július 8-ikára az alsóvárosi templom előtt kitűzött újabb határnapon mégis megtartották. Reggel 7 órakor az isteni tisztelet után Osztróvszky kormánybiztos beszéddel nyitotta meg az ülést, utánna Sárosy felolvasása következett, amire azután a jelenlevők között 1000 darab egyházilag felszentelt és megáldott vörös kereszt osztatott szét. S miután még a sebesültek javára 100 frt 15 kr. adományt gyűjtöttek, a népgyűlés véget ért²⁾.

Ezalatt változó szerencsével folyt a hadjárat, a megdicsőült hősök és a sebesültek száma egyre szaporodott. A szegedi kórházak lassankint újra benépesedtek, még jobban, mint az előbbi esztendőben. De a sebesültek ápolása körül azon honleányi buzgalom és lelkesedés, mely az előbbi években Szeged hölgyeinek hervadhatlan babérokat nyújtott, — mintegy eltűnt s illetőleg szunnyadozott. Az ápolás körül tapasztalt mulasztás és hanyagság vádja a „Tiszavidéki Ujság”-ban már nyilvánosan is felmerült és Gieropoldi ezredest, a kórházak főigazgatóját hevesen megtámadták, amiért az ápolási teendőket a horvát és szerb foglyok által teljesítette s hogy a Vécsey tábornok rendeletére a teljesen magyar nyelvű kórházi kezelést és igazgatást ismét német nyelvre változtatta³⁾.

A hírlapi felszólalás nem is maradt hatás nélkül. Osztróvszky kormánybiztos május hó 3-án Szeged hölgyeihez intézett szózatában az ő szent és magasztos hivatásukat fejtegetvén, a katonai kórházakban levő sebesültek ápolására egy „betegápoló nőegylet” alakítását indítványozta, hogy amidőn a lelkes Meszlényi Kossuth Zsuzsanna, a tábori kórházaknak legközelebb kinevezett főápolónője Szegedre érkezend, az egyület már feladata buzgó teljesítésében találja⁴⁾.

Az egylet mihamarább meg is alakult Kordáné Vedres Rozál elnöklete alatt. Rónay Karácsony Emilia, Schmidt Józsefné, Kohen Ábrahámné, Schäffer Götz Borbála, Vadász Beró Josefa, Osztróvszky Palásthy Leopoldina, Fischer Schäffer Katalin, Dáni Korda Teréz, Kovács Ferenczné, Felmayer Antalné, Pollák (Polgár) Kohen Teréz tagok

1) Szegedi Hírlap 1849. év 17. sz.

2) Szegedi Hírlap 1849. év 20. és 21. sz.

3) Április 4-én megjelent 26-ik szám.

4) Szegedi Hírlap 1849. év 2. sz.

20 frt személyenkénti belépési díj mellett a sebesültek gondos ápolási munkáját újból megkezdették. S valóban a hölgyek gondossága, buzgalma határtalan volt. Előteremtettek mindent, amit a harczfiak jobblétének elérésére szükségesnek találtak. Figyelmük, részvétük a szenvedéseket valóban enyhítették. Gyűjtéseket, tánczvigalmakat rendeztek s több ezerre rug azon pénz, ruha s természetbeni adományok összege, mit lankadatlan buzgalommal egybehalmaztak. Elég legyen például felhozni, hogy a május 6-án rendezett tánczvigalom Forget nyilvános köszönete szerint 1347 frt 45 kr. tiszta jövedelmet hajtott, mely összeget május 19-én 33 sérült és csonka vitéz között egy katonai osztályozó bizottmány 86, 52, 26 és 13 frtos részletekben osztotta ki¹⁾.

A hölgyek buzgalma felülmúlta még a tavalyi sikereket és méltán kiérdemelték az osztatlan mérvben nyilvánult tisztelet és köszönetet.

S most még a hatóság működési köréből lássunk némely mozzanatot. A tanács tagjai nyílt viszályba keveredtek egymással. Ez okból tekintélyök s népszerűségük mindegyre süllyedt. A viszályt, mint említők, Tóth Mihály főbíró idézte elő, a régi tisztviselők nyugdíjazási ügyében elfoglalt és a tanács többi tagjaival ellentétben levő álláspontjával. Tisztársait ezen és egyéb dolgok miatt gyanúsítva, magát a nép előtt demagog szerepben régiebb küzdelmeiért magasztalgatta. A tanács több határozatának ellenszegülve, utólagos óvásokat emelt. Ily óvással élt a polgármesternek bünyefnyító üléseken való elnökösködése, több vádlottnak elítélése, a vésztörvényszék felállítása és tárvizsgálatokra történt kirendelése miatt. Óvásait persze a tanács rosszaló határozattal vetette vissza, amire panaszait a június 4. és 8-án tartott közgyűlésekre terjesztette be, ahol azokat letárgyalták ugyan, de fölöttük határozatot nem hoztak.

De sajátságos, hogy a nagy hadi zaj közepette s az ellenséges hadsereg előnyomulásának hírére beállt lehangoltság dacára tömegesb építkezések történtek s Dáni tanácsnok elnöklete alatt a szépítő bizottság „élénk“ működést fejtett ki, ámbár az utcák piszokkal és feneketlen sárral voltak tele. Az is a viszonyok jellemzésére szolgálhat, hogy június havában tűnt csak fel, miszerint a vár több kapuja és ajtaja még mindig fekete-sárga színű, amelyeknek azonnal nemzeti színűre leendő befestése végett a helyi lap csodálatos hevességgel intézett támadást Fischer őrnagy és várparancsnok ellen²⁾.

Különben a város oly élénkségnek és oly forgalomnak volt színhelye, amilyent azelőtt Szeged soha sem tapasztalt. Május végén a vár mellett levő sétányban 40 részvényre egybegyűlt összegből egy

¹⁾ A Közlöny-nek 1849. évi június 10-én megjelent 128. számában Korda jelentése 644 ing, 512 gatyá, 58 lepedő, 34 sebkötő és 11½ font tépés beszolgáltatását nyugtatja.

²⁾ Der Ungar 1849. év 120. sz. — Szegedi Hírlap 1849. év 10. sz.

nyári színekort emeltek, amelyben Havi Mihály rendezett előadásokat, melyek július utolsó napjain mindennaposak lettek¹⁾.

Az utcákon a katonai csapatok menetei majdnem szakadatlanok voltak. A közhelyek tisztekkel voltak tömve, akiknek száma ez idő tájban mintegy 500 körül állt. Rendkívüli számmal voltak közöttük olyanok, akiknek zászlóalja messzi vidéken állomásozott. Fel is tűnt ez a lakosságnak, amelynek körében egész mondássá lett: „csata lesz, mert sok a tiszt közöttünk“²⁾. Egyébként a közvélemény még azt sem hagyta megszólás nélkül, hogy az ostrom alatt álló aradi várból tájékozás céljából Budapestre kiküldött császári tiszteket, — akik Budapestre fel sem menve Szegedről azonnal visszatértek s Aradvár capitulatioját a parancsnoknak javasolták — a honvédtisztek az „Oroszlán“-ban megvendégelték³⁾.

Az idegenek általában folyton nagy számmal jöttek-mentek. Az állami s üzleti érdekek sokak látogatását terelte Szegedre. Így igen természetes, hogy a lakáshiány s az élelmiszerek drágasága igen érezhető lett, amihez nemsokára a magyar bankjegyek ellen feléledt bizalmatlanság is hozzájárult. Amidőn a kormány Szegeden székelt, az idegenek összeírását el is rendelte, meghagyván egyúttal, hogy akik az álladalom szolgálatán kívül álló dolgok miatt tartózkodnak itt, azok kiutasíttassanak.

S így történt, hogy június vége felé, amidőn Bács megye déli részének magyar lakossága, különösen Kér és Verbász vidékéről menekülve újabban Szegedre igyekezett, a hontalanokat a katonaság innen vissza, avagy másfelé terelte⁴⁾.

A sok mindenféle idegen között ekkor fordultak meg Szegeden Bolexes és Bolliak romániai emigránsok is, akik a kormánynak egy oláh legio szervezése iránt tettek ajánlatot.

A nehéz viszonyok között még a kolera is fellépett; még pedig pusztítóbban, mint az előbbeni esztendőben. A járvány első esete június 28-án fordult elő, áldozatait azonban leginkább az alsóbb néposztály és a katonaság soraiból szedte. E járványnak esett áldozatul július végső napjaiban Répásy Mihály huszártábornok is, kit a legbuzgóbb ápolás sem volt képes megmenteni⁵⁾. Fényes katonai kísérettel temették el a belvárosi sírkertbe s végtiszteletén Kossuth is, úgy a város polgárainak óriási száma volt jelen⁶⁾.

¹⁾ Szegedi Hírlap 1849. év 2. és 29. sz.

²⁾ Szegedi Hírlap 1849. év 31. sz.

³⁾ Der Ungar 1849. év 125. sz. A Szegedi Hírlap után.

⁴⁾ Der Ungar 1849. év 125. sz. A Szegedi Hírlap után.

⁵⁾ Szegedi Híradó 1875. év 15. sz.

⁶⁾ A július utolsó napjaiban elhalt Répásy tábornok, Szöllősy Gáspár hadügyi titkár és Tóth János tűzér főhadnagynak a szegedi honvédegylet 1861-ik évben a belvárosi sírkertben egy közös díszes emlékoszlopot állított.

VIII. A kormány Szegeden.

Budavár bevétele fölött érzett közöröm csakhamar szomorúságra változott s a szabadságharcz ügye rohamosan kezdett lehanyatlani. Az osztrák és orosz hadseregnek újabb sikeres előnyomulása csaknem egyidőben fenyegette Budapestet és Debreczent, amely utóbbi hely még nem igen régen a kormány és parlament menekülő pontja volt. Egyébiránt mind a két helyen az álladalomnak különféle raktáraiban a szerelvények nagy készletén túl többféle gyárak voltak elhelyezve, ezek között a bankjeggyár is.

E készletek-, szerelvények- és gyáraknak mint az ellenállás legfőbb tényezőinek biztos elhelyezésére, valamint a kormány és a nemzetgyűlés újabb székhelyeül legalkalmasabb pontnak Szeged kínálkozék, mint ahonnan az összeköttetést különösen Erdély felé a legjobban fenn lehetne tartani.

Kossuth amint Görgeynek a győri csata balkimeneteléről szóló tudósítását és azon felszólítást vette, hogy a kormány Budapestről meneküljön, mindenekelőtt a pesti és debreczeni banksajtók megmentésére fordítá figyelmét és mindkettőnek Szegedre való szállítását rendelte el. A pesti sajtó mintegy 6000 mázsa, 100 szekéren érkezett Szegedre; a debreczeni pedig Szolnokig szekereken s innen a „Kossuth“ nevű hadi gőzösön szállítattott ide¹⁾. A bankjeggyárnak ezen kényszerszünetelése a kisebb értékű bankjegyek elégtelenségéből felmerült bajokat még jobban fokozta.

Mindkét sajtó a várkáporna épületében állíttatott fel. Egyike csakis a 15 és 30 kros jegyeket nyomta, amelyekben olyan nagy volt a hiány, hogy az április hó 5-én tartott városi közgyűlés ezt mint legfőbb bajt jelezte. A sajtó másik része pedig a fekete nyomatú két forintos kinestári utalványokat készítette, amelyek „Budapest“ keletük daczára csakis Szegeden készültek s azért közönségesen szegedi kétforintosoknak is neveztettek.

Július 2-án tartott képviselőházi ülésen Kossuth a helyzet fel-tárása mellett kijelentette, hogy a kormány és képviselőház székhelyét Szegedre helyezi át s néhány nap múlva a képviselők, valamint a hivatalnokok nagy része is Szegeden volt, noha ez utóbbiak közül csak a kisebb résznek tették kötelességévé az átköltözést. A hivatalnokok nem is maradtak soká Szegeden, mihamarább Aradra telepítették át, főként Damjanich sürgetésére, ki több fontos ügynek elintézését Szegeden személyesen szorgalmazta.

Kossuth július 12-én érkezett Szegedre. A budai országúton délben tartotta bevonulását s bevonulási útján az utcákon és a szabadság-

¹⁾ Szokolay V.: Honvédelet 125. l.

téren Szegednek úgyszólván minden lakója, apraja-nagyja lelkes üdvözléssel fogadta. Szállása a Kárász-házban volt, ahol érkezése napjának estéjén a város hölgyei fényes és gazdag fáklyásmenetet rendeztek tiszteletére, mely a „szabadság-tért egy lobogó lángtenger képében“ tüntette fel. A vendéget Dáni Ferencz lelkes szavakban üdvözölte a város polgárai nevében s biztosította azok tiszteletéről és határtalan szeretetéről.

Kossuth a ház erkélyéről hatásos beszédben válaszolt, mit 60,000 ember hallgatott. Ez volt Kossuthnak a hazában utolsó nyilvános beszéde¹⁾. A tisztelet és szeretet nyilvánulását mindenekelőtt megköszönve, áttért a helyzet ismertetésére. Előadta, hogy a közigazgatás és hadi működések központja Szeged lett; hangsúlyozva emelte ki azt, hogy „ha — mint előre megjósolám — Debreczen lesz a hely, hol hazánk függetlenségét kivívjuk, úgy Szegedről fog Európának a szabadság kihirdettetni; s vagy egy nagyszerű sír lesz az, hol a világszabadság eltemetetik, vagy terített asztal, hol a szabaddá lett népek élvezik a boldogság áldomását.“ — Azután Görgeyre czélzással említette, hogy „ha találkozni oly nyomorúlt, ki a hazát leigázni s diktatori hatalomra vergődni erőlködni, azt önkezevel gyilkolná meg“²⁾.

A külső jelek csakugyan azt igazolták, hogy Szeged egy nagy hadi központ, egy erősített tábor-hely. Az erősítési munkálatok a város körül már huzamosabb idő óta folytak. A szilléri híd, Öthalom, Dorosma és a Matyhíd irányában félkörben, mintegy három mértföldnyi hosszúságban a sánczerődök egész láncolata húzódott, amelyek közül különösen a matyhidi volt nevezetes. E sánczok terveit Török Ignác mérnök-tábornok készítette. A munkálatokat Gál ezredes, majd Forget erősítési igazgató vezette, ki e minőségben Dorosmán székel. Ezernyi ember s katona dolgozott azokon naponként. A június 4-én tartott közgyűlés segélykép 300 munkást rendelt ki a sánczkészítéshez, amelynél a kegyesrendi tanári kar az ifjúság munkaerejét ide is felajánlotta.

Hogy az erősítési rendszer annál tökéletesebb legyen, még azt is tervbe vették, — legalább a közgyűlés tárgyalta azon kérdést, ha vajjon nem volna-e lehetséges a Tisza vizét a Baktón keresztül a Matyérrel összeereszteni, amely módon Szeged s illetőleg az erődök láncolata egy valóságos szigetet képezne s a kiterjedten elterülő víz egy magában is hozzáférhetetlenné tenné a várost. A június 27-én tartott közgyűlésen az olasz Bainville, a város „egyenestő mérnöke“ — kit a június 4-iki közgyűlés a város szépítése és rendezése tekintetében régen kiáltó szükségül ismert lejt mérési munkálatok teljesítésével

1) Ellenőr 1877. év 433. sz.

2) Szegedi Hírlap 1849. év 22. sz. — Szilágyi S.: A magyar forradalom napjai 25. l.

bízott meg¹⁾ — most arra nézve nyert kiküldetést, hogy puhatolja ki, mily irányban volna lehetséges a Tiszának új ágát a Matyérbe bevezetni. A tervezet azonban a rohamosan fejlett viszonyok és az idő rövidsége miatt abban maradt.

A fegyvergyárakban és öntödékben is lázas gyorsasággal folyt a munka. Az ágyúkat, golyókat, fegyvereket és töltényeket négy hadi gőzös minden irányban egyre szállította a magyar seregek számára²⁾.

A katonaság is mindegyre szaporodott, a különböző irányból húzódó hadtestek itt találkoztak ismét és alig lehetett már elszállásolni őket. A várban, a nagy kaszárnya épületben zsúfolva volt a katonaság s a Dercsenyi, most Zsóter-ház és más nagyobb magán-épületek mind kaszárnyának voltak berendezve. Mindezekén túl minden háznak meg volt a maga egynehány katonája. Szóval Szeged valódi hadi központ lett.

Az országgyűlés is megkezdte működését. Csak két nyilvános — július 21. és 28-án — és egy zárt ülést tartott. Az első ülésen Szemere belügyminiszter tartott a helyzetről terjedelmes beszédet, a zárt ülésen Görgey ügyét és a fővezérség kérdését tárgyalták. A második ülésen, mely különben a képviselőháznak már utolsó nyilvános ülése volt, mert Aradon már csak egy zárt értekezletet tartottak, a nemzetiségi és a zsidók egyenjogúsítására vonatkozó törvényjavaslatokat fogadták el, valamint 60 millió újabb hitel megszavazása és a kormány székhelyének Aradra leendő áthelyezésének elhatározásával az ülés véget ért. A főrendiháznak július 20-ra hirdetett ülése azonban a határozatképes szám hiányában megtartható nem volt³⁾.

A képviselőház ülései a székhelyűlét közgyűlési termében tartottak. Az ide beszerzett, fehérre festett padokat és asztalokat később a gimnasiunai tantermekben iskolapadokul használták.

Július 28-án reggel fél kilenczkor rémületes dőrej ejtette a város minden lakóját kétségbeejtő félelembe. Kimondhatatlan zavar, örületes futkosás s kétségbeesett jajkiáltások voltak mindenütt, mígnem köztudomású lett, hogy a várból az újszegedi Zsóter-raktárba átszállított 60 mázsa lőpor és töltény robbant fel.

A robbanás oly légrázkódást szült, hogy az ablakok a város legtávolabbi részében is betöredeztek. A Tisza medréből majdnem kicsapott, számos dereglyét felborítva s összezúzva vetett ki a partra, a legtöbb hajó- s malomnak horgonya elszakadt és jelentékeny sérülést

1) Szegedi Hírlap 1849. év 11. sz.

2) Horváth M.: Függetlenségi harcz III. k. 393. l.

3) Lásd ezekről bővebben Horváth M.: Függetlenségi harcz története III. k. 353—384. l. — Szilágyi S.: A magyar forradalom története 397. l. — Szilágyi S.: A magyar forradalom férfiai 218—293. l. — Szeremlei S.: Magyarország krónikája II. k. 239., 250., 275. l.

szenvedett. A léggeröpült magtár romjai, tégladarabjai a vár mellett levő sétányra és a szabadság-térre hullottak át s mindenfelé törmeléket, szétronsolt tetemeiket lehetett látni. A raktár közelében 10 ház teljesen összeomlott. Az újszegedi hídfőnél összetorlódott egész sereg kocsi, több falka juh, úgy a közelben tartózkodott ember és állat mind a szerencsétlenség áldozata lett, — a Tiszába hullott, vagy legalább is megsérült.

Mintegy 800 ember esett e nagy szerencsétlenség áldozatául, noha akkoriban a közhiedelem a halottak számát csak 50—60-ra helyezte. A szerencsétlenség okát, körülményeit kifürkészni s megállapítani soha sem sikerült. Csak gyanítás, ami erre vonatkozólag felhangzott. Így némelyek a raktárban történelmi készíttéssel foglalkozott osztrák fogoly tüzérek valamelyike boszújának, mások ismét Kupp felügyelő hanyagságának tulajdonítják, s némelyek ismét a fuvarosok gondatlanságában vélték a szerencsétlenség szülő okát rejteni. A nagy veszedelemben vigasztalóul tűnt fel az, hogy az egész közelben fekvő hajóhídnak semmi baja nem esett.

Délután a romok összetakarításán, a szerencsétlenek tetemeinek összeszedésén, a sebesültek elszállításán és a számlálhatlan állathulla eltávolításán folyt a munka.

Az országos rendőrhivatal a szerencsétlenek összeírását rendelte el. Özvegyeiknek és árváiknak nyugdíjakat helyezett kilátásba. Az épületekben, hajókban és állatokban esett károknak, úgy az emberek egyéb veszteségeinek eskü melletti bevallások útján eszközözlendő becslését rendelte el¹⁾.

E szerencsétlen és szomorú eseményt követő napon, július 29-én érkezett meg Guyon 12,000 főnyi serege. Az érkezőket ünnepélyesen fogadták. A vár előtti téren Kossuth a 8-ik zászlóalj zászlájára személyesen tűzte fel a harmadosztályú érdemrendet²⁾. A csapatok szemléje hosszasan tartott s annak végén a sereg rendes napi élelmezéséhez hozzá nem juthatott, mert az akkorra a megrendelés szerint már Dorosma alá, Guyon kijelölt táborhelyére lett elszállítva.

Guyon ezen rendkívül felindulva a polgármestert s főkapitányt letartóztatta és agyonlövésétüket emlegette.

Kossuth közbenjárására a város két főtisztviselője szabadon bocsájtatott s ugyancsak az ő rábeszélése birta a polgármestert azon elhagyatásra, amelynél fogva állásáról való lemondását visszavonta.

Ekkor már az itt összevont sereg 40,000 főre emelkedett 100 ágyúval³⁾. A város körül létesített védműveket azonban gyengéknek, felszerelésüket pedig elégtelennek találták. Különösen a sánczok mellvédei látszottak gyengéknek, melyek komoly védelem esetén számba

¹⁾ Szegedi Híradó 1869. év 35. sz.

²⁾ Horváth M.: Függetlenségi harc tört. 3. k. 346. l. — Honvéd 1868. év 8. sz.

³⁾ Horváth M.: Függetlenségi harc története 3. k. 393. l.

sem jöhettek volna. Vetter tehát új tervet készített, amely még 15 erőd emelését czélozta, melyek közül azonban már csak három épülhetett ki.

A sereg fővezérletének kérdése is eldőlt ezalatt oly módon, hogy Dembinszkyre bízta, ki a július 29-iki miniszteri tanácsban oly kikötéssel vette át, hogy az ütközet színtere a Tisza balpartjára helyeztessék át, ámbár többen s különösen Vetter ezzel ellenkezőleg azt hangsúlyozta, hogy Haynauval a mérkőzés Kistelek körül a siker reményével megtörténhetik, amely esetben az események talán más fordulatot veendnek, — de vereség esetén is elég idő marad a sereg hátrálására és a Tisza balpartjára való átvonulásra¹⁾.

De ekkor a császári hadsereg már Félégyházán volt, honnan augusztus 1-én kiindult; a balszárnny Alpárnál átkelt a Tiszán s Makónak tartott, a jobbszárnny pedig Szabadkán át Kanizsánál igyekezett a Tiszán átkelni, a centrum pedig egyenesen Szeged felé haladt²⁾.

Ugyancsak augusztus 1-én a magyar hadsereg is átvonult a Tiszán és Szegedet elhagyta³⁾. A kormány, a képviselőház tagjai Aradra költözésüket már július 30-án megkezdették⁴⁾.

¹⁾ Horváth M.: Függetlenségi harc története III. k. 384. l.

²⁾ Újabbkori ismeretek tára VI. k. 193. l. — Szeremlei: Magyarország krónikája“ II. k. 273., 274. l.

³⁾ Aulich hadügyminiszternek a hadsereg átvonulása közben is folyton felszerelési bajokkal kelle küzdeni. Még július 31-én is a városi tanácshoz intézett levelében 50 huszár részére ugyanannyi kard átadását kérte, ami még ugyanazon napon meg is történt. A hadügyminiszternek a tanácshoz intézett ezen levele, mely találoán jellemzi a kort és viszonyokat, a következő:

„Szeged város érdemes tanácsának.

Midőn egy nemzet szabadsága életének oldóntó harczeit küzdi, hol minden erőnek cselekedni, minden eszköznek használatba vétetni kell, — lélekismeretlenség lenne egy már rendezett erőt tespedni hagyni ott, hol az emberkötelességek leg-szebbikének teljesítésére aranymező nyílik. Tartalékhadunkat a gyorsan haladó idő miatt nem fegyverezhetünk fel úgy, ahogy óhajtottuk; különösen egy század lovasság vezényeltetett ide, melynek lelke szomjazza a szabadságot s szíve vérzik a harci dicsőségért, de fájdalomdült arezzal kell olvasnia a pillanatokat s majd tán az ágyúk durrogásait is, — mert nincs kezökben aczél, nincs kard, mellyel a megtámadott édes hazát oltalmazták. Szeged polgáraihoz fordulok a bizalom és őszinteség szavaival, hogy 50 huszár számára 50 darab kardot esti 9 óráig átadni szíveskedjenek. — Harmadik Richárd egy lóért országát ígérte; én szabadságot s diadalt ígerek Szeged polgárainak azon kardok élén, melyeknek számát ők ismét 50-el szaporítandják. Este 9 órakor egy főtiszt meg fog jelenni a városházánál az 50 darab kard átvételére s én hiszem, hogy már 10 órakor lelkes seregünk 50 kardos huszárral szaporodott. Szeged, július 31. 1849. Hadügyminiszter Aulich“.

(Eredetijö a városi levéltárban.)

⁴⁾ Horváth M.: I. m. III. k. 384. l.

A városi hajóhídon kívül még más két híd volt rögtönözve s ezenfelül az Algyőről lebocsájtott és a Maros torkolatánál kikötött komp is egész napon az átszállítást teljesítette, mely oly sietve eszközöltetett, hogy néhány ágyú, jelentékeny lőszerkészlet és mintegy 300 beteg vissza is maradt.

Szomorúan, zeneszó nélkül hagyták el a búsan utánuk tekintő Szegedet, amelynek lakosságából nagyon sokan a császári hadseregtől való félelem miatt a várost szintén elhagyták s a magyar hadak után menekültek.

Még a hatóság tagjainak nagy része is elmenekült, úgy hogy a július 27-iki közgyűlésről felvett jegyzőkönyv hitelesítés és aláírás nélkül maradt. A polgármester kevesed magával helyt állt, kötelesség híven a városban maradt, várva amit a sors osztályrészeül kiszab.

Alig takarodott át a Tiszán a menekülők utolsó csapata, midőn augusztus 2-án két kémlelő dandár a sánczokig ért s azokat üresen találván, a siri csöndben levő városba bevonult¹⁾.

A következő napon, augusztus 3-án Haynau egész hadserege már benn volt Szegeden. Még azon nap közismeretű proclamatioit kibocsájtotta, az ostromállapotot kihirdette és az inquisitiót is megindította; másrésről pedig a vár mellett az alsó- és felső Tiszaparton felállított röppentyűk és ágyúütegek védelme alatt Benedek és Jablonovszky kompokon s dereglyéken az átkelést megkísérelték.

Új-Szegedről a honvédek élénk tüzelése egy ideig az átkelést csakugyan hátráltatta. De a röppentyűk Új-Szegedet lángba borították s a jól működő császári ágyúk a magyar csapatokat visszavonulásra kényszerítették.

Így Új-Szeged a császáriak kezébe került s a magyar sereg részéről a visszafoglalás czéljából késő este megkísérelt erős rohamnak sem lett semmi eredménye. Az újszegedi elővéd fődözete alatt így a hídbekötés munkáját nagy erővel folytatták s az átkelt haderő is mindegyre nagyobbodott.

A Szőreghen és Új-Szegeden szemben álló két sereg mérkőzése augusztus 5-én, vasárnap jókor reggel, heves ágyúzással vette kezdetét, mely 9 óráig tartott. Haynau a mozdulatokat látesővön a székepületi torony erkélyéről kísérte. Szőreghről azonban észrevették s a reá irányzott golyó feje fölött csak néhány hüvelyk távolra fűrődött a falba. (A golyó egész 1857-ig ott a falba be is volt falazva.) Délután két óra tájban ismét heves ágyúzás folyt, amire a magyar seregek visszavonulásukat megkezdték.

¹⁾ A várban Csomor Pál főhadnagy volt a fő őrálláson, midőn a cs. hadsereg előőrsei a városba bevonultak. Ezeknek első teendője volt a várat birtokukba venni. A nemzetőrséget egyszerűen lefegyverezték, szétbocsájtották s a helyzetnek minden nehézség nélkül urai lettek.

A csatában herczeg Woronieczkyt, ki dzsidásai élén hátrálni sehogysem akart és Abancourt Károlyt, Dembinszky segédtisztját a császáriak majdnem elfogták; Guyont is már csak nehezen vágta ki huszárjai.

Mindkét félről tetemes volt a veszteség. A magyar sereg 300 foglyot, 250 halottat és sebesültet veszített¹⁾. A halottakat az újszegedi kamaratöltés lábánál közös gödörbe temették el. Emléküket a Gizella-téren felállított turul madaras oszlop hirdeti.

A szőregi csatavesztéssel a szabadságharcz korszaka Szegeden véget ért s egy szomorú, szenvedéssel teljes időszak vette kezdetét.



¹⁾ Az újszegedi és szőregi csaták bővebb leírását lásd Horváth, Rüstow, Szilágyi, Szeremley s mások művein kívül *Der Feldzug in Ungarn und Siebenbürgen im Sommer des Jahres 1849*. Pest, 1850. 305—333. lapokon. Ezen mű térkép-mellékletei között a szőregi csata hadállási s a szegedi és újszegedi erődítések rajzai is közöltek.

NYOLCZADIK RÉSZ.

AZ ÖNKÉNYURALOM ALATT.

- I. Az ostromállapot.
- II. A Bach-rendszer.
- III. Tiszaszabályozási ügyek.

I. Az ostromállapot.

A magyar kormány s az országgyűlés tagjai július 30-án hagyták el Szegedet, a honvéd-hadsereg pedig aug. 1-én vonult át a Tiszán s az újszeged-szőregi síkon ütött tábor.

A tömeges költözködés mindenkit levert és megfélemlített már azért is, mert az ellenség kegyetlenkedéseiről szörnyű hírek szárnyaltak. Csongrád város felgyújtásában a rémhírek mintegy igazolódtak is, azért a német és muszka sereg érkezése mindenkit félelemmel töltött el.

Egész tömegek, aggok, nők és gyermekek kerelkedtek útra s menekültek, mint egykoron a török s tatár hordák elől. Akik a népet bátorították, nyugalomra és maradásra intették, azokat megtámadták, sőt gyanúsították. Még akiknek semmiféle részük sem volt az eseményekben és a közügyek intézésében, azok is rettegtek a bekövetkező tömeges megtorlástól. A menekültek egyideig messzi, ismeretlen tájakon bolyongtak, míg végre a legnagyobb szorongatások közt visszaérkeztek és csodálkoztak, hogy bántódásuk nem lett. A közesemények vezéregyéniségeit azonban itt, vagy másutt, ekkor vagy később befogták s hadi törvényszék elé állították¹⁾. A hatóság tagjainak nagy része

¹⁾ Ezek közt volt Vadász Manó, Rengey Nándor, Tóth Mihály, Korda János, Kárász Benő, Nagy Pál városi képviselő, Schmidt Ferdinánd, Pataki János stb., kik az új épületből Haynau tömeges megkegyelmezése alkalmával megszabadultak. Itt volt még Osztróvszky, de őt a hadi törvényszék halálra ítélte, mit kegyelem útján Josephstadtban töltendő 6 évi várfogságra változtattak. A menekültek közül Nyáry Ferencz rókusi plébános Sarkadon kolerában meghalt. Berczy és Dáni együtt bújdokoltak, de az előbbi csakhamar jelentkezett és mint az új épület foglya, kegyelmet nyert. Dáni mint tanító Magyar-Atádon tovább rejtőzködött. Az 1852. évi május 12-iki általános amnestia alkalmából ő is jelentkezett, de 1853. évi szept. 26-án hadi törvényszéki halálra ítélték. Legfelsőbb kegyelem az ítéletet 2 évi várfogságra változtatta, melyet Aradon kitöltvén, 1856. évi decz. 10-én megszabadult. A szegediek közül, kik másfelé működtek, említendők: Szabó Farkas, a 12. zászlóalj őrnagya, kit Szebenben ítélték el 12 évi fogságra, mit Kufsteinban töltött; — Róka József apátkanonokot a temesvári hadi törvényszék 20 évre ítélte. Őt is Kufsteinba hurcolták.

hasonlókép menekült; Vadász polgármester azonban kötelességszerűleg helyén maradt, fogadta az érkező sereget, gondoskodott elszállásolásáról és étellemezéséről.

Haynau a városházán szállásolt. Rettenetes szidalmak és gyalázkodások közt osztogatta parancsait, mindenkit főbelövetéssel fenyegetve, ha a kötelességeket a legszigorúbb pontossággal nem teljesítik. Óriási feladat volt a gyűlölettel eltelt idegenek nagy igényeinek és követeléseinek kielégítése. A polgárság áldozatkészségénél s higgadtságánál fogva azonban semmi fennakadás, semmi zavar sem volt.

A hadsereg szükségleteit a katonaság jobbára requisitio útján állította elő. A csapatok, a német és orosz katonák a városban s a tanyák közt barangoltak és raboltak. Az elhajtott marháról s a lefoglalt szénáról, borról elismervényeket adtak ugyan, de más értékeket martalócz módra vettek el. A requisitio megterítésére Haynau 45,000 frtot utalványozott a városnak, de ez nem volt elegendő. A tetemes hiánylatot a lakosság két éven át, requisitionális költségek czímen kírótt külön adó útján térítette meg. Az egyesült seregek étellemezését Lichtenberger Ábrahám, Schwarzenfeld Sándor, Kohen Károly és özv. Auer Sámuelné vállalták el, kik a legnagyobb erő kifejtésével teljesítették a 76,325 frt 48 kr-ra rugó vállalatot. Naponként 100,000 kenyéradagot kelle kiszolgáltatni. Az összes malmok ekkor kizárólag a katonaság részére őröltek és a pékek csakis a katonáknak sütöttek.

Haynau a zsidókat mindenfelé megsarcolta s a szegedi hitközségre nem kevesebb mint 25,000 pár bakkanacs beszoállítását róta ki. A hitközség e czímen pengői 48,697 frt 52 krt, illetőleg 79,427 frt 5 krt volt kénytelen kiizzadni. Később folyamodtak ugyan ez összegnek legalább részben leendő visszatérítése iránt, de „a forradalom alatt tanúsított igen rossz magaviseletük miatt“ czélt nem értek¹⁾.

A hadsereg bevonulása után kihirdették az ostromállapotot, közzették Haynaunak még Győrött, július 1-én kelt proclamatióját s megalakult a hadi törvényszék is. Különösen a fegyverek beszedésére fordítottak gondot. A legtöbbben be is adogatták fegyvereiket és más hadi jelvényeiket, de számosan tovább rejtegették, vagy inkább megsemmisítették azokat²⁾. Kihirdették Haynaunak július 9-iki, Nagy Igmándról kelt kiáltványát is, melyben a népnek jólétet, védelmet és biztonságot ígért, szavát adva, hogy a belé helyezendő bizalomban senki sem fog csalatkozni. Végül kihirdették az Olmützben, 1849. évi márczius 4-én kelt birodalmi „alkotmányról“ szóló patenst is.

Az újszeged-szőregi csata után a politika ügyek rendezését

¹⁾ Löw és Kulinyi: A szegedi zsidók. 131—134. l.

²⁾ A fegyverek büntetlen beadásának határideje 1850. évi november 30-ig lett kiterjesztve. Bonyhádi 1851. évben még mindig fürkészttette a fegyvereket s a többi közt a város taraczkjainak fölretétét is elrendelte.

gr. Cziráky János királyi biztos vette át, ki már augusztus 5-én kinevezte az ideiglenes tisztviselőket, és pedig: Wöber Györgyöt polgármesternek, Szluha Gáspárt főbírónak és Farkas Jánost főkapitánynak. Cziráky azonban az előnyomuló győzelmes hadsereg után távozott és ekkor Haynau Szegedre és vidékére teljhatalmú polgári kormányzóul, kerületi királyi főbiztosi címmel, gyulai Gaál Edvárdot nevezte ki. Gaálnak feladatát az képezte, hogy a hatóságot szervezze, a rendet megszilárdítsa, az új intézményeket és törvényeket életbe léptesse és a „lázadás“ részeseseinek megbüntetését ellenőrizze. Az új hatóságot többnyire az 1848. évi tisztújítás alkalmával kimaradt konzervatívokból, mint akkoriban nevezték, „hazaáruló pecsovicsokból“ szeptember 6-án alakította meg. Polgármesternek Wöber Györgyöt, főbírónak Szluha Gáspárt, főkapitánynak Farkas Jánost, ki utóbb gyakrabban szerepelt Johann Wolf név alatt is, tanácsnokoknak Gerencsér Jánost, Veszelinovics Bazilt, Kolb Ádámot, Lefter Mihályt, Heszler Józsefet, ifj. Pintér Jánost, főjegyzőnek pedig Kolb Antalt nevezte ki. Feltűnést keltett, hogy néhány alkotmányos tisztviselő is szolgálatot vállalt. Ezek azonban rövid idő múlva egymás után lemondtak hivatalaikról.

Ami a nemzeti ügy bukása után az általános elkeseredést és az új intézmények ellen feltámadt gyűlöletet élesztette, az a Kossuth bankjegyeknek elrendelt megsemmisítése volt. Kezdetben az érez alappal bíró 2 frtos kereskedelmi bankjegyek beváltása kiállításban volt és kihirdették, hogy ezeket az 1850. évi június 1-ig becsérlik. Utóbb ezeket is érvényteleneknek nyilvánították s eltitkolásuk hadi törvényszék elé állítás veszélyével járt. A magyar bank- és államjegyeket mind be kelle adni s azokat Ripperda térparancsnok a városháza előtt kéthetenként nyilvánosan elégettette. 1850. évi márczius 1-én, mint véghatárnapon, több százezer forint semmisült meg. Csak magának a Szeged-Csongrádi takarékpénztárnak 19,195 frt 45 kr. Kossuth bankjegye hamvadt el. Feljelentések és kutatások következtében azonban még ezután is nagy összegek jutottak autodaféra. A hadi törvényszéktől ugyan mindenki félt, de a kedves emlékeket igen sokan rejtegették már annál fogva is, mert bizton hitték, hogy egy vagy más módon beváltás alá kerülnek.

A bankjegyégetésekkel együtt indultak meg az igazolási eljárások,



Wöber György.

mit „purificationak neveztek.“ A közéletnek minden szereplője kimutatni tartozott, hogy az előző idők mozgalmaiban neki vezető szerepe és cselekvő része nem volt. Akik azelőtt üldözöttek voltak, most kegyekben részesültek s az ügyekre kiváló befolyást gyakoroltak. Kremminger prépost plébániai hivatalát háborítlanul elfoglalhatta és szenvedett sérelmeit mindenkép kiegyenlíteni igyekeztek. De ő tartózkodó állást foglalt, utóbb pedig ő is a csalódott hazafiak számát szaporította. A reactionarius Szűcs Antal kisteleki plébános a rókusi parochiát kapta. Ő az új idők legfőbb magasztalója volt s még a szöszékről is becsmérelte a haza védelmében elbukottakat. A szerb lakosok közül többen, csupa boszúból, a vádak özönével álltak elő, amely úton polgártársaiknak határtalan zaklatását idézték elő. Sokan csak ajándékok és nagyobb váltságdíjak fizetése által menekültek meg az alaptalan vádaskodásból származó kellemetlenségektől. Menekülteknek, honvédeknek és fegyvereknek rejtegetése miatt igen sokat üldöztek. A fegyverletétel után bujdoskolva haza érkezett ifjakat különben hasztalan is rejtegették. Még a tanyákon is felkutatták őket s habár még a hadköteles kort nem érték is el, büntetésből mind besorozták őket. Az akkor érvényben volt váltságdíj lefizetése után azonban a katonai szolgálattól meg lehetett szabadulni.

Egymás után következtek ezután a meglepő újítások. A meglepetések sorozatát Gaál Edvárd lemondása nyitotta meg. 1850. évi február 10-én Pesten kelt levele útján tudatta a tanácsesal távozását és búcsúzójában a helyzetet következőkép festette. „Az annyira bálványozott népfeliséget, t. i. a többség nevébeni kormányzást elvileg szépnék és a természeti igazsággal igen is összhangzónak, de gyakorlatilag kivihetetlennek és tulajdonkép néhány néptől kegyelt apróbb zsarnok kényuralmának tapasztalom.“ Jelezván, hogy a korszerű újításoknak barátja s a nemzetek óhajtott s a természetes tökély felé irányuló átalakítását nem a forradalom — t. i. a fennálló viszonyok rögtönös feldúlása által, hanem békés úton véli keresztül viedőknek, mert mint a következmények mindenütt mutatják „azon ár, mely mellett sokan forradalom segedelmével a nemzetek jóléte előmozdítására irányzott terveket létesíteni törekvének, sokkal nagyobb, mint az elérni szándékolt nyeremény.“ Lemondásának indokait különben a következőkben adta tudtul. „Kerületem szölejében magamat soha napszámosnak, hanem önkénytes, az emberiség jogait atyai gonddal ölelő munkásnak képzelém — mégis oly egyének erőszakoltattak reám, kik legbensőbb meggyőződésemmél magukat lehetetlenné tevék s a magas kormány üdvös céljai tervezett keresztülvitelének nem hasznára, hanem kárára vannak. Amint már érintém, hivatalom elfoglalásakor azon meggyőződésé szilárdult fogadást esküvém, hogy csak addig szolgálndok, míg becsülettel és királyom s hazám érde-

kében, melyet királyunk javától és viszont elkülöníteni hazafinak nem lehet, nem szabad, működendhetek. A magas miniszterium egy felsőbb organumának némely irányomban követett rendszabálya elegendőleg győze meg a felől, hogy tovább, óhajtasomnak megfelelő haszonnal, szeretett királyomnak és imádott hazámnak nem szolgálhatok.“ — Magát a tanács jó emlékezetébe ajánlván, „az éretlen butasággal és rosszakarattal találkozó küzdelmeiben“ kitartásra buzdította.

A tanács hálafeliratot intézett ugyan a búcsúzóhoz, de egyúttal Haynau-nál az iránt tett lépéseket, hogy Gaált újból nevezze ki. E kérelem még rendeltetési helyére el sem jutott, midőn Haynau febr. 8-án kelt levelében tudatta, hogy a szegedi cs. kir. kerületi főbiztoságra, Baranya megye kormányzó királyi biztosát, Cseh Edvárdot nevezte ki. Ámde a belügyminiszterium ugyanezen időben Cseh Edvárdot a nagyvárad kerület miniszteri biztosának nevezte ki s így a szegedi kerület közigazgatási vezetése Gaál főbiztos helyettesére, mint a kerület előadó tanácsosára, Szabó Lászlóra hárult. Egyébként Szeged és Csongrád vármegye ez időben ép a nagyvárad biztosság kerületébe volt beosztva.

A további meglepetés az volt, hogy a város elvesztette törvénykezési jogát. 1850. évi szeptember havában felállították a szegedi cs. kir. törvényszéket és a cs. kir. járásbírószágot, mely utóbbinak vezetésével Szluha Gáspárt bízták meg. A törvényszéknek — akkor társas bíróságnak nevezték — elnöke Szabó László lett.

A különféle újítások sorozatából különben említendő, hogy 1850. évi október 1-én lépett életbe a bélyegtvörvény, melynek értelmében a hatóságokhoz már csak bélyegzett ívekre írott beadványokkal lehetett járulni. Sokan inkább abba hagyták a pereskedést, semhogy stemplis papírost használjanak. Ugyanekkor életbe lépett a dohány-monopolium, mely a város határában és a környéken nagy mérvben üzött szabad dohánytermelésnek véget vetett. A termelési engedélyekért nem igen folyamodtak; a pipás emberek összetörték vagy eltemették tájték-pipáikat s lemondtak az élvezetről, csakhogy a finánczezal ne legyen semmi érintkezésük. Behozták a bor- és húsfogyasztási adót, az accist. A szeszfőző kazánokat lepecsételték és minden alkalommal mindenért fizetni kelle.

Majd a házak újraszámozásához fogtak, mert az 1850. év végén országos népszámlálást hajtottak végre, mely alkalommal minden lakos korát, vallását és családi állapotát stb. vizsgálat alá vették. Ekkor derült ki, hogy a város összes népessége 50,085 fő¹⁾.

A következő év tavaszán megindultak a kataszteri munkálatok, a földadó becslések. Az 1848. évi törvények által eltörölt robotot, ellenben az 1851. évi június 16-án kelt rendelet szelídebb alakban ugyan feltá-

¹⁾ Lásd a jelen mű III. köt. Népszég fejezet alatt.

masztotta s ezt a szabad királyi városok lakosságára is kiterjesztette. Ámbár a kormány eltiltotta a „robot“ szó használatát és ismételten felhívta a hatóságokat, hogy a népet a „közmunka“ áldásos czélzatairól tájékoztassák, a közmunka mégis gyűlölt robot maradt.

1851. évi október havában felállították az országos esendőrség intézményét és Szegedre is bevonultak az idegen ajkú, réz-sisakos zsandárok. A régi világnak minden szokása és intézménye megváltozott.

Mindezekén túl még az is megtörtént, hogy a kormány az adón kívül a néptől még kölcsönt is kért. Az 1851. évi 80 milliós önkénytes államkölcsönre való jegyzések iránt a lakosságot felszólították, azonban senki sem akadt, ki az államnak hitelezni kész lett volna.

Polgári ünnepnek nyilvánították márczius 4-ikét, mint amely napon az 1849. évi birodalmi alkotmányt Olmützben kihirdették. Ennek az öröme és emlékezetére a katonaság nagy ünnepélyt rendezett. A templomban fényes isteni tiszteletet tartottak, melyre a nép is hivatalos volt. De a hatóság tagjain és néhány „jó érzelmű“ (gutgesinnt) polgáron kívül más ott meg nem jelent. Általában ahol a katonák megjelentek, oda a polgárcmber nem igen törekedett. Ha a zenekar a köztereken játszott, onnan mindenki legott eltakarodott. A Haynau-féle katonai rokkant-alapítványra a legnagyobb igyekezet daczára sem gyűlt be több 600 frt 67 krnál, ez is csupán a tisztek és tisztviselők adományaiból telt ki. A polgárság, bár azzal volt biztatva, hogy ezen alapítványból a sebesült honvédek is részeltetni fognak, az adakozástól egyáltalán tartózkodott.

A katonaság döllyfős és sértő viselkedése különben még a hatósági tagokra nézve is elviselhetetlen volt, mert igényeiket és követeléseiket alig lehetett kielégíteni. A legénység egészségügyi viszonyai a legkedvezőtlenebbek voltak s a bujakórt terjesztették. Kihágásaik szakadatlanul tartottak, a sérelmeket pedig orvosolni lehetetlen volt. Ha a hatóság tett panaszt ezek miatt, elégtétel helyett megalázással találkozott. A többi közt megtörtént, hogy a várparancsnok a várban mészárszéket állíttatott, amit a város 1719. évi kiváltságlevele alapján régebben a felsőbb hatóságok következetesen eltiltottak. Így például a helytartótanács 1786-ban és 1835-ben erőlyesen kelt a város védelmére. Most azonban Cseh Edvárd miniszteri biztos, 1850. évi szept. 4-én kelt leiratában, a város panaszát mereven visszautasította.

De még a katonaságnál is jobban gyűlölték a megye újonan kinevezett főnökét, a renegát magyart, Bonyhád Istvánt, ki még Perczel nevét is megtagadta és letette, mert azt „lábadó testvére beszenyyezte.“ Az új rendszernek egyik törhetetlen híve volt, kit önkénykedéseinek és kérlelhetetlen szigorának híre már eleve is rettegetté tett. Bonyhád gyűlölettel volt eltelve a szabadságharcz minden emléke

iránt. Gyűlölte és megvetette a szabadságszerető polgárságot, sőt még a hatóság tagjaival, a város fejével is oly sértőleg, megalázólag érintkezett, mint valamely keleti kényúr. Szidalmait boríték nélküli papírszeletkéken küldöztette a polgármesterhez¹⁾. Akiről megtudta, hogy valaha a szabadság szót ajkairól kiröppentette, vagy lelkesedésében egy éljent kiáltott, talált módot és alkalmat, hogy az illetőnek keserűséget okozzon. Egy alkalommal egy panaszos úrnőt a következő szavakkal utasított el: „asszonyom, kezén még most is érzem a szurokfáklya szagát.“ Ily módon tett célzást arra, hogy a panaszosnő részt vett a Kossuth tiszteletére rendezett fáklyásmenetben.

Gúnynyal illette a családi élet tisztaságát s környezetében a legszemérmetlenebb lascivitást ápolgatta. Kerülte is mindenki a vele való érintkezést s aki nem ismerte is, felismerte már messziről feltűnő óriási henger-kalapjáról.

Kinevezése után nemsokára, Augusz es. kir. pest-kerületi főispán 1851. évi aug. 5-én látogatásával tüntette ki. Ez alkalommal bizalmas megállapodások történtek arra nézve, hogy a nagyvárad kerületből a pesti kerületbe történt átkeblezés, valamint a br. Geringer helytartó által a községi közügyek ideiglenes szabályozása tárgyában 1851. évi aug. 18-án kibocsájtott „Utasítás“, minő szempontok tekintetbevételével hajtassék végre. Az említett utasítás 127 §-ból álló terjedelmes szabályzat volt, melynek függelékét képezte a 26 §-ból álló községi igazgatás egész rendszere, melyben a tanács és az egyes hivatalok hatásköre, a háztartás és a vagyonkezelés kérdése, az ellenőrzés módja, úgy a képviselő elve tüzetesen szabályozva volt²⁾.

Ezen szabályzat életbeléptetése alkalmából az eddigi „választott községet“ feloszlatták és a pestkerületi főispán 1851. évi november 8-án kinevezte a községi választmány 36 tagját, mely az új szervezet értelmében ezentúl a hatósággal együtt, a város egyetemét törvényszerűleg képviselte. A mind jó érzelműnek tartott választmányi tagoknak kezdetben ugyan feltűnt, hogy ők csak „községet“ képviselnek, holott Szeged ősi kiváltságú sz. kir. város lenne; — de csakhamar mindenben megnyugodtak, hisz az ország összes jogai el voltak kobozva.

¹⁾ A polgármestert „amico“ néven szólíttatta. Rendesen veres, vagy kék ironnal írta üzeneteit, melyek közül szemelvényül közöljük az 1857. évi királyjárás alkalmából a következőt: „Amice polgármester úr! Az országutakon Röszeke, Horgos, Szabadka felé — úgyszinte Szeged-győli kapu és Sártó felé, semmi munkás!!! Erélylyel rendelkezék, hogy szegényt ne valljunk!!! Pénteken, szombaton minden készen legyen, különben jaj Farkas János uramnak és a mérnököknek. Bonyhád.“ (Szeged város polgármesteri levéltárában az idézett évről.)

²⁾ Szeged város 1871. évi szervezeti szabályai jó részben ezen Utasítás elveinek és rendelkezéseinek szemmel tartásával készültek.

Egyébként hogy minő önállósága volt ezen kinevezett képviseletnek, megítélhetni azon egy körülményből, hogy csak oly kérdések felől tanácskozhatott, amelyeknek jegyzékét a megyefőnökhöz előzetesen beterjesztette s ott kifogás alá nem esett. Bonyhád mindenre fenntartotta nemcsak a döntés, de még az előzetes hozzájárulás jogát is. Beleavatkozott minden községi közszükséglet kérdésebe s mindennek az ő tetszése szerint kelle történnie. A tanács tagjai az ügyek elintézésére töle kértek véleményt és irányt.

Az új községi képviseletnek legelső feladata volt a város zilált pénzügyi viszonyainak rendezése, mert a város passivái az 1851. év végén már 269,848 frt 10 kr-ra rugtak. Ez összeg a budai takarékpénztártól tett kölcsön betudásával 1853-ban már 337,570 frt 28 kr-ra emelkedett. E tartozásnak elenyésztetésére a választmány azon javaslatban állapodott meg, hogy a város terjedelmes közlegelőinek javarészből 10,000 holdat hasítsanak ki, szántás-vetés alá bérbe adják s a jövedelem a háztartási egyensúly helyreállítására fordíttassék. Felsőbb jóváhagyás után, az 1852. év tavaszán a mérnöki munkálatokat be is fejezték és az úgynevezett tíz éves földek bérbeadása legelsőbbben ekkor történt meg a legjobb eredményekkel.

A másik feladat, melylyel a községválasztmány soká foglalkozott, az államvasút czeglél-szegedi szakasza még az 1850. évi július 31-én elrendelt kiépítésének előmozdítása volt. Bayer főmérnök már az 1851. év elején megindította az előmunkálatokat s az ezzel kapcsolatos kisajátítási eljárást. Mindenek előtt a táviró vonal készült el és azután a pályatest egyes szakaszainak építését vették munkába, amint azt a kisajátítási munkálatok előhaladása megengedte. A kisajátítások azonban csak novemberben értek véget. A város nemcsak saját területeit engedte át ingyen, hanem a magánosok birtokainak kártalanítását is magára vállalta. Az egyes kisbirtokosokkal sok vesződség volt, különösen a bánomkertek tulajdonosaival, kik zúgolódtak és elégedetlenek maradtak, bár az alsóvárosi makkos-erdő területéből a „Kénytelen“ elnevezést nyert dűlőben sokkal értékesebb birtokrészeket nyertek, mint aminőket amott elvesztettek. Akik azonban készpénzbeli kártalanítást óhajtottak, ezek részére 34,000 frtot utalványoztak ki. Az ingyen telken túl a város még 20,000 napszámot is ajánlt a vasútnak, melynek kiépítése az 1854. év tavaszán már annyira előhaladt, hogy a forgalmat megnyitották, bár a pályaház, rakodók stb. még kiépítve nem voltak.

Ezentúl a városi közbvagyon állapotában valamely nagyobb változás nem igen történt. 1851. év őszén a hajóhidat a lápok összezúzták; az 1852. év január 10-én éjjel kigyulladt a serház, melyet ekkor Pollák (Ignác és Sándor) testvérek béreltek, miből folyólag a város és a bérlők közt perre került a dolog. A Hattyas-ballagító, melyet korábban

(1839-ben) Zsóter Jánosnak 300 váltó forint bérösszegért 32 évi használatra engedtek át azon feltétellel, hogy a területet részben ármentesítse, csatornázza, részben pedig ott halastavat létesítsen, az említett vállalkozótól most visszavették és az 1852. évi január 16-án kelt szerződés értelmében Fotti Jánosnak engedték át és ez úton vele egyúttal véglegesen rendezték azon kártérítési ügyet, mely a sörházi javadalom bérletéből merült fel és már huzamos idő óta per tárgyát képezte. Fotti az előde által megkezdett töltésezéseket befejezte, megerősítette és az újonan ármentesült Hattyas-Ballagító területén alsóváros népe a legnagyobb versenygéssel látott hozzá a kecségetető bérgazdálkodáshoz.

A város belterületén némely vízállásos helyek is ekkor oszttattak ki házi telkekül, építési kötelezettséggel, — nevezetesen a törökfőutca és az élésház háta mögött elterülő térségek.

Bonyhád azonban nem a községi ügyek rendezése, a városiasság fejlesztése és a közművelődés előbbrevitele körül igyekezett érdemeket szerezni. Főczélja a „forradalmi emlékek“ tökéletes kiirtása volt. Mint a zsákmányra éhes vadász üldözte s megsemmisítette mindazt, mi a dicsőséges küzdelmekre s az elmúlt napokra emlékeztetett. Intézkedései felsőbbi rendeletekből kifolyók voltak, de ő még ezeken is túlmént. Így a levéltárnak 1848/49. évi iratait részben megsemmisíttette, a jegyzőkönyvek lapjait pedig feketére bemázoltatta¹⁾. Elkoboztatta a divatos karpereczeket, melyeken a vértanú tábornokok neveinek kezdőbetűi voltak láthatók. Eltiltotta a hazafiak arczképeinek, mellszobrainak árulását, a nemzeti dalok éneklését és zenéjét. A „fekete, széles és hátul lefüggő szalagokkal dísztelenített, gömbölyű, betyáros kalapok“ hordozása is tilos volt. Midőn az 1853. évi felség elleni merénylet alkalmából tartott hálaadó isteni tiszteleten, az alsóbbrendű tisztviselők a hasonlóképen eltiltott Kossuth szakál viselettel jelentek meg, azok nagyobbbrészt állásaiktól megfosztotta. Szétfejtette a nemzeti színű zászlókat, elkoboztatta a 48-as számmel ellátott „forradalmi pipákat“ s különös gondja volt arra, hogy a külföldről becsempészett nyomtatványokat és röpiratokat megsemmisítsék. Ennek daczára ezekből egy-egy példány mégis forgalomba került s a jövőben való remény ápolásához nagy mérvben hozzájárultak²⁾.

¹⁾ A levéltár a törvényszék felügyelete alatt állt s 1852. évben a levéltárosi tisztséget a törvényszék kívánta betölteni. Midőn a törvénykezési iratok elkülönítettek, a közigazgatási levéltár, mint felesleges lom, minden felügyelet nélkül maradt. A nagy rendetlenségben sok fontos ügyirat — p. o. a Sina-telek szerződése stb. — elhanyagódott. — A bemázolt 1848/49. évi jegyzőkönyveket 1872. évben, vegyi hatások útján újra olvashatókká tették.

²⁾ Szeged város polgármesteri levéltára. — Lásd egyúttal: Reizner: Adalékok a forradalom és az emigratio könyvészetéhez. Magyar könyvszemle. 1881. év.

A gyanúsítást és kémkedést rendszeresen fejlesztette, a kompromittáltakat, a visszatért menekülteket, úgy az emigráltak rokonait, szüntelen faggatta és zaklatta. Állandó rendőri felügyelet alatt álltak: Bérczi Antal, Kárász Benő, Rengey Nándor, Rónay János, Tóth Mihály, Vadász Manó, Hutiray Károly, Nagy Pál asztalos, Orosz József vasárús, úgy Maygraber Ágoston, Szabó Farkas, Veber János, Wöber József kegyelmet nyert egykori császári tisztek, kik minden lépéseikről, tetteikről számot adni tartoztak. Különösen a konstantinápolyi magyar egyesület tagjaival, Kossuth ügynökeivel (Inczédy, Endrődy és Ströbl), úgy a londoni forradalmi propagandával való állítólagos levelezés miatt többet gyanúsítottak és zaklattak¹⁾.

Egy-egy véletlenül elejtett szavuk, a külföldi mozgalmakról szóló véleményük nagyobb körben is elterjedt s az ily hírek kiadói és terjesztői el nem kerülhették a kellemetlenségeket. Egy alkalommal a Zimonyig közlekedő gőzhajó kapitánya került nehéz helyzetbe, mert a Szerbiában tartózkodó menekültek felől bizonyos híreket és biztatásokat hozott volna. 1850. évi július végén a városban állítólag az emigrációhoz tartozó ügynökök, idegenek fordultak meg, kik „kósza hírekkel ámították a népet.“ Óriási hajsza indult meg elfogatásuk iránt, de az idegeneknek nyoma veszett. A rendőrség nem is kerülte el e miatt a szemrehányásokat. Majd Mack József honvéd őrnagyot, Figyelmesit (Merkel Fülöp) és Kiss menekülteket kutatták Szegeden, kik közül némelyik itt tényleg meg is fordult, de kézre keríteni nem tudták. Ilyenkor mindenkit zaklattak, gyanúsítottak, hogy az illetőket rejtegeti. Azután az amerikai királygyilkosok társulatának szálaát kutatták a polgárság körében. Ha egy külföldi kereskedő tévedt ide, útlevele bár rendben volt is, azért minden lépését ellenőrizték s akikkel érintkezett, azokat mind igazolásra hívták fel²⁾. Szóval tele voltak az összeesküvések képzelt rémeivel.

E miatt történt az, hogy az 1852. évi júniusban, midőn a felség Temesvárra volt utazandó, Bonyhády nem mert felelősséget vállalni a felség személyének biztonságáért; s így történt az, hogy a király Szeged elkerülésével, Csongrádról Makón át érkezett Temesvárra. Még a Szegedről Csongrádra rendelt előfogatok tekintetében is a legmészszibbmenő rendőri elővigyázati intézkedések tétettek.

A legképtelenebb vádakra, névtelen feladásokra, kiterjedt vizsgálatokat tartottak. 1853. évben egy lengyel kőműves homályos előadása következtében, több ház pinczejében nagyobb falbontásokat eszközöltek az állítólag ott rejlő 8 ágyúnak és több ezer fegyvernek felkutatására.

Kiknek menekült rokonaik voltak, azokat egyre idézgették, hogy

1) Szeged város polgármesteri levéltára.

2) U. o.

fedezzék fel a bujdosókat és hassanak rájuk, hogy kegyelmet kérve haza térjenek. Midőn azonban a rokonok az 1851. évi jún. 6-án kelt kegyelmezési rendeletre hivatkozva, könyörögtek hozzátartozóik hazatérhetése iránt, azzal utasították el őket, hogy az illetők előbb a multak őszinte megbánásáról és feltétlen bizalmukról tegyenek tanubizonytságot.

A szegedi „forradalmi“ vészbíróság tagjainak és azok működése ügyében 1852. évi júl. 2-án beható nyomozásokat tartottak s ezzel kapcsolatban akinek csak valami része volt a mozgalmakban, azt mind felelősségre vonták. Különösen az ügyvédeket számoltatták sok dolog miatt s többnek az ügyködést el is tiltották.

A tanyákra való kirándulás már egymagában véve is gyanút keltett s a kirándulókat rendőri felügyelet alá vették. Bonyhád 1851. évi júl. 18-án azon alkalmából, hogy „többben a tanyákra mulatság ürügye alatt kirándulnak s a kormány czélzataival ellenkező elméncz-kedésekkel önmagukat ámitják, forradalmi dalok és poharazások közt vétkes merényletekre vetemednek“, a polgármestert felhívta, hogy az illetőket megintse. Sokszor a legjámorabb s legártatlanabb egyéneket, mint például 1851. évi jún. 12-én Menyhárd Ágoston és Nagy Márton kegyesrendi tanárokat maga elé idéztette s őket a legsértőbben megkorholta.

Ily körülmények szülték azt, hogy több család, közöttük a Rónayak és Gerliczyek Szegedről elköltöztek és falusi otthonukban igyekeztek a rendőri zaklatások elől kitérni. Mert lassanként az árulók és besúgók úgy elszaporodtak, hogy a bizalmas és családi összejövetelek alkalmával történt események és nyilatkozatok is nyilvánossá lettek. Maga a tisztikar is meghasonlott lassanként, egymásra kémkedett, egymást vádolták és gyanúsították, mint azt Konrád Keresztély és Pintér János esetei tanúsítják.

Különben nemcsak a nyilvános összejöveteleket és csoportosulásokat, hanem az egyesületi helyiségek látogatásait is eltiltották. Bonyhád 1851. decz. 9-én az összes egyesületeket (kaszinó, társalkodási egyesület stb.) feloszlatta¹⁾.

¹⁾ Hogy az egyesületek belső élete minő felügyelet és kémkedés alatt állt, elég legyen e tekintetben Augusz pest-budai főispánnak Bonyhádhoz intézett alábbi levelére, valamint ennek erre vonatkozó jelentésére utalni.

„Nagyságos Bonyhád István úrnak, Csongrádmegye cs. kir. főnökének!

Bizalmas úton feljelenetvén, miszerint a Szegeden létező három casino, s jelesül a palánkai, melynek a megkegyelmezett s Pestről kiutasított volt országgyűlési követ, Rónay János az elnöke, ezen város rosszszérmű és ármánykodó egyéneinek fő gyűlőhelye legyen, — melyben állítólag ő cs. kir. felségének magas születése napján történt azon már közbejött hivatalos tárgyalásokból ismeretes botrányos színházi jelenet is terveztetett és elhatároztatott.

A kávéházi és vendéglői külön szobák tartását hasonlóképp eltiltotta, sőt még a Szeged-csongrádi takarékpénztár gyűléseit is csak jótállás és engedély mellett lehetett megtartani. A czéhgyűlések és lakomázások engedélyezése kiváló kegyelemszámba ment. Lakomákat, keresztelőket, disznótorokat, mind be kelle jelenteni, hol mindenütt megjelent a rendőrség kiküldötte, hogy a családi szentélyben folyó dolgokról jelentést tegyen. Még a vallásos gyülekezések (Szent-rózsa-fűzér és Mária-társulatok) is eltiltattak s az 1851. évi május 19-én

Egyébiránt mint állítatik, ezen casinokban, azok radikál tagjai s többek közt Skultéty, Sövényházy, Pálffy s a fentnevezett Rónay viszik a főszerepet, s játék közben is folytonos kormányellenes elménezkodések és tréfákkal a jobb-érzelműeket bosszantják, főtörekvésük lévén a es. kir. tisztviselőket nevetség tárgyává tenni, kiket állítólag már tetteles beestelenítésekkel illettek.

A labdajáték ürügye alatt az ottani, úgynevezett Mars-mezején, márcz. hó 15-én, a forradalmi évnep emlékéen tartott ünnepély is a fentérintett casinok tagjai által terveztetett, melynél a környékbeli lakosság közül is többen részt vettek s különféle forradalmi áldomásozások között Kossuth jóléteért is poharak emeltettek; mely ünnepélynél, mint állítatik, a szegedi járásbeli szolgabíró is jelen volt.

A fentebbiek folytán ezennel meghagyatik Nagyságodnak, miszerint az előadottak valósulása esetére említett casinok azonnali bezáratását rendelje el s e részbeni intézkedéseiről, valamint a felől is, vajjon a fentérintett forradalmi ünnepély iránt tétettek e annak idején s miféle vizsgálatok, ezek eredményével együtt jelentését folyó október hó 17-ig múlhatatlanul terjeszsze fel.

Pest, október 12-én 1851.

„Méltóságos es. kir. kerületi főispán úr!

Folyó évi 787. eln. sz. a. költ rendeletben Méltóságod által az itt létező három casinokra nézve, mint amelyek, különösen pedig a palánki, ezen város rossz-érzelmű és ármánykodó egyéneinek fő gyűlhelyeinek mondatnak, odautasítva lévén: hogy az ott elősorolt s ezen casinokból kifolyt tények valósulása esetében, azoknak azonnali bezáratását elrendeljem s e részbeni intézkedéseimet, úgyszínte a Mars-mezején, f. é. márcz. 15-én tartott lapda-játszás iránt tett vizsgálat eredményét, f. hó 17-ig felterjeszsem.

A palánki casinot illetőleg ezennel hivatalosan jelentem: miszerint annak elnöke csakugyan a megkegyelmezett s Pestről kiutasított volt országgyűlési követ Rónay János; s tagjai többnyire forradalmi érzésű, vagy legalább a forradalmi világban kisebb s nagyobb mértékben szerepelt egyénekből állanak. Rónayt azonban az elnökségről lemondásra nemrégiben felszólítván, a többieket pedig — amennyiben lehet, flgyelemmel kísértetvén, amannak az elnökségről leköszönését hamarabb megtörténni reménylem; a tagok irányában pedig arra nézve, hogy az ismeretes botrányos színházi jelenet általuk terveztetett volna, ámbár méltó gyanút lehet táplálni, minden nyomozás ellenére is, semmi bizonyosságra nem jöhettem. Ami Skultéty, Sövényházy, Pálffy s többeknek játék közben kormányellenes elméne-

kelt rendelettel, a nazarénusok, vagyis a „Krisztus urunk követői új vallásfelekezet, mely ugyan viszonyos lelki épületesség és serkentésre alakult“, miután gyülekezeteit titkosan tartotta, a legszigorúbb ellenőrzés alá vétettek. Az egyházi szent beszédek is censura alá akarta venni s a többi közt Löw főrabbitól azt követelte, hogy egyházi tanításait előzetes bírálat czéljából írásban adja be. A főrabbi arra utalt, hogy akkor előbb a bibliát kell censura alá venni, mert az ő tanításai azon alapúlnak. A megyefőnök azzal állt elő, hogy az nem censurálható, mire a főrabbi felolvasta Sámuel könyvének I. könyv 8. rész 11—18. verseit, melyeket Bonyhád megdöbbenve végig hallgatott s csak ennek következtében állt el követelésétől.

kedéseiket, a jobbérzelműeknek bosszantását s a es. kir. tisztviselőknek nevetség tárgyává tételét és azoknak tetteleges megbecstelenítését illeti: erre nézve annyit tudok csak, hogy X. orvosnak, ki a magas kormánynak ismeretes híve s éppen ezért nevezetett ki ezen állásra, — saját előadása szerint egy ízben kalapját a casinoban jelen voltak közül valaki fejébe nyomta s bezúzta; a tettet azonban ki nem puhatolhatván, a dologból lármát tenni nem akart s a kellemetlenségek elhárításáért azt nyilvános vizsgálatra bocsájtani nem kívánta. Ilyformán járván Y. is. Ez eseten kívül többszöri megbecstelenítése valamely tisztviselőnek, úgyszintén kormányellenes elnévezkedések tudomásomra nem jöttek.

Ezen most nevezett casinon kívül még két ilyen nyilvános gyűlhely van a városban, az úgynevezett felső- és alsóvárosi casinok, melyek azonban inkább közönséges koresmák lévén, csak annyiban érdemelnek figyelmet, amennyiben bennök, kivált téli időben, a lakosok számosabban összegyűlni szoktak. Minő szellem uralkodik ezekben, arról határozottan nem szólhatok; mert emberem, ki azt folytonosan figyelemmel kísérhetné, nem igen van. De annyit tudok, hogy valamint a palánkiban, úgy ezen most nevezett casinokban is számos oly egyének vannak, kik kormányellenes érzelműek, s ennél fogva ezeknek bezáratását részemről czélszerűnek látván, ha e részbeni nézetem Méltóságod által elfogadtatik, a további utasítást ennek végrehajtásához ezennel kikérem.

Ami végre a Marsmezőjén történt labdajátszást illeti, — megjegyezvén, miszerint e részben a es. kir. helybeli katonai parancsnokság felhívása folytán a vizsgálatot még akkor elrendeltem s teljesítettem; ezennel előterjesztem: hogy megtörtént, s abban a szeged-járási főbíró, ifj. Dobosy Lajos is részt vett. De a dolognak, miként a vizsgálati iratokból felderült, semmi politikai színezete vagy czélzata nem volt; s különösen, hogy áldomásozások tétettek volna ez alkalommal, az egyáltalában ki nem derült. Ezen érdembeli iratokat a megkereső es. kir. katonai parancsnoksághoz akkor által küldvén, ugyanazokat most Méltóságodhoz fel nem terjeszthetem. Bizonyossá teszem azonban Méltóságodat, hogy az esetben, ha a dologban valami lett volna, valamint az ügy figyelmemet ki nem kerülte, úgy a tüsténti jelentés tételt e részben el nem mulasztottam volna.

Fogadja stb. Szeged, október 16. 1851. (Mindkettő Szeged v. közigazgatási levéltárában, a es. kir. megyefőnöki iratok közt.)

Adományokat gyűjteni egyáltalán tilos volt; csakis a hivatalos gyűjtések alkalmával lehetett a jótékonyság erényeit gyakorolni. Ilyen volt különösen az az eset, amidőn az 1853. évi febr. 18-iki Libényi merénylet alkalmából a felség megmenekült. A tanács hálafelelőjének elküldése után legott megjelent Miksa főhercegnek febr. 27-én kelt felhívása a bécsi fogadalmi templomra való adakozás iránt. Az eredmény bizony elég meddő volt, mit annak tulajdonítottak, mert a gyűjtéseket színi előadásokkal, hangversenyekkel és tánczvigalmakkal egybekötni tilos volt.

A palesztinai zsidók segélyezésére 1851. évi június havában, bizonyos Hurvitz ügynök eszközölt a hitsorsosok körében titkos gyűjtéseket. A megyefőnök e miatt csúf módon üldöztette ki a városhból. Egyébként a zsidók sok boszantásnak voltak kitéve. Többen, kik idegen hangzású neveiket 1848-ban megváltoztatták, régi nevüknek újra való felvételére köteleztettek. Nagy feltűnést keltett azonban ama körülmény, hogy a zsidó hitközségnek megengedték, hogy Lőw Lipótot, az újonnan megválasztott főrabbit, az 1850. évi decz. 10-én állásába ünnepélyesen beiktathatta. Később a zsidók ellen való agyarkodások alább szálltak.

Ilyen szerepkörnek hőse volt Bonyhád, ki hatáskörében rendkívüli buzgalmat s erélyt fejtett ki. De ez az erély csak lefelé nyilvánult, míg felfelé meghunyászkodó volt s ha legesekélyebb akadályra talált, legott felhagyott az illető ügy szorgalmazásával. A többi közt például tervbe vette, hogy a czélszerűtlen bérhelyiségekben szétosztott különféle állami hivatalok elhelyezésére egy alkalmas és nagyobb szabású állami épületet emeltet; mert még a megyei közigazgatási hivatalok elhelyezésére is alig birtak a feketesas- és kigyó-uteza északnyugoti sarkán levő épületben elegendő helyiséget találni. Építkezési szándékát az 1853. évi máj. 17-én kelt levelében közölte a községi választmány, mely a szükséges ingyentelket készséggel fel is ajánlotta. Felsőbb helyen azonban a tervezetet kedvezőtlenül fogadták, mire Bonyhád az ügyet legott elejtette, bár a használatban levő bérhelyiségek igen alkalmatlanok voltak, sőt több már alig volt rendelkezésre álló épület. Bonyhád ekkor Korda-Dáni-féle házat a tulajdonos vonakodása ellenére hivatalos helyiségekül lefoglaltatta s a lakókat abból karamatmilag telepíttette ki.

A néphangulati jelentések képezték kiváló gondját, melyeket a legkisebb részletekre is kiterjeszkedve, 14 naponként kelle hozzá betervejten. Ezek közül szemelvénykép, közöljük az 1851. évi márczius 12-iki jelentés következő részletét.

„A nép hangulata a mult havitul nem különbözik; a nép csendes, engedelmes, semmi politikai kihágás nem történt. A Kossuth visszatérte felüli hírek kevés hitelre találnak.

A körülmények szülte nagyobb terhek miatti panaszok is az adott felvilágosításra elenyésznek, az aggodalmak azonban a fogyasztási adó behozatala ellen csoportosulnak.

Az intelligentia nagy része hallgat, más része politizál s reményli a reformok hajótörését; a harmadik rész, a forradalmi compromittáltak, a jelen állapottal kibékülni nem tudnak, de mindenki örül a közbéke és csend helyreálltán s a fejlődést várja.“

Ilyen és hasonló variánsok képezték a néphangulati jelentések tartalmát és irányát. Néha felsőbb meghagyásra bizonyos külön kérdésekre is ki kelle terjeszkedni. Így például az 1853. évi okt. 2-iki nyílt parancs hatására, mely a zsidók birtokképességét megállapította. Ismételten tudakolták felülről, ha vajjon nem történnek-e az ellen izgatások.

A jelentésekből azonban nem lehetett megállapítani a helyzet valódi képét. Annak okát, hogy a nép nem boldog és hogy a reformok áldásai iránt nem hálálkodik, fent a közigazgatási tisztek közönyében és megbízhatatlanságában vélték feltalálni. Azért a felsőbb utasítások tele voltak szemrehányásokkal. A többi közt Augusz pest-budai főispán, 1851. évi május 22-én a jelentéseket imígyen bírálta.

„Nagyságos Bonyhády István úrnak, Csongrád megye cs. kir. főnökének.

A magas cs. kir. belügyminiszteriumhoz részint hivatalos, részint bizalmas úton érkezett tudósítások f. é. május 10-ről 2433/M. F. sz. alatt kelt miniszteriumi leirathoz képest abban mindannyian egyeznek, hogy ámbátor a hivatalnokok nagyobb része letett eskü szerénti kötelességének a megelégedéssig eleget tenni igyekszik, mégis oly hivatalnokok sem hiányzanak, kik hivatalos kötelességük minden oldalról teljesítésében még sok kívánni valót hagynak hátra. Nevezetesen az iránt tétetik panasz, hogy némelyek azok közül a helyett, hogy a népet a kormány rendeletei s intézkedései felett lelkiismeretesen felvilágosítanák s a felmerülő kétségeket s aggodalmakat, — jelesen az újabban behozott adózások s tartozások tekintetében népszerű oktatásokkal és személyes befolyásuk által leginkább az alsó néposztálynál — eloszlítani igyekeznének és a még most is jelét adó pártoskodás ellenébe határozottsággal fellépnének, — semleges állásba teszik magukat nemcsak, sőt tán még a kormány üdvös szándékainak kivitele ellen alattomban pártoskodnak is.

Ezen helytelen és rendellenes viselet megszüntetése tekintetéből id. helytartó úr ő nagyméltóságának f. é. május hó 17-ről 1018/paes. sz. a. kelt rendelete következtében Nagyságodat ezennel felkérem, miszerint a kormányára bízott területen az alatta álló hivatalnokok viseletére lelkiismeretesen és vizsga szemmel felügyeljen, azoknak minden alkalommal hivatalos, valamint hivatalon kívüli érintkezéseknél

kötelességük hű és pontos teljesítését hathatósan és azon megjegyzéssel szívükre kösse, mikép legkegyelmesebb urunk császáruk, viseletük iránt folytonosan figyelemmel van, s hogy járásaikban mindazon tisztviselők, kik hivatalos eljárásaikban vagy politikai viseletükben kötelességeikről megfelejtkeznének, hivataluktól azonnal el fognak mozdíttatni, sőt a körülményekhez képest nagyobb büntetés alá is vonattatnak.

Miután továbbá azon egyéneknek is, kik hivatalba nincsenek, a kormányrendeletek elferdítése vagy lealacsonyítása, elégtelenség előidézése és a fennálló rendszer elleni bujtogatása egyáltalában nem tűrethetik, — id. helytartó úr ő nagyméltósága rendeletéből oda utasítom Nagyságodat, miszerint a tekintetben folytonos éber figyelemmel legyen és az e részbeni tapasztalatairól esetről-esetre további hivatalos tárgyalás végett hozzám azonnal jelentést tegyen, jövődöben ugyanis azon egyének, kik ellen egy ily illoyalis cselekvény be fog bizonyulni, minden különbség nélkül az országbul ki fog utasíttatni. Nem mulaszthatom itt el Nagyságodat figyelmeztetni, különösen a casinókra és a fennálló rendszer ismert elleneinél tartandó magánösszejövetelekre. (Privatchubb.)

Végre arra kérem fel Nagyságodat, miszerint a hivatalnokok viseletéről hozzám minden 14 nap, hivatalos visszaélések s egyéb bűnesetekről pedig azonnal jelentést tegyen, hogy így a kötelességeiről megfelejtkezett tisztviselők hivataltöli elmozdítása mentül előbb eszközöltessék.“

Általában a tisztviselői karral elégedetlenek voltak, kiktől főként politikai szolgálatokat követeltek és már nem is annyira a forradalmárokat, mint inkább az 1848. év előtti alkotmány híveit, az ő konzervatívokat kezdték üldözni.

A tisztviselőknek ezekkel szemben köteles állásfoglalását eléggé jellemzi Augusz főispánnak 1851. évi júl. 12-iki következő rendelete:

„Nagyságos Bonyhád István úrnak, Csongrád megye es. kir. főnökének.

Az úgynevezett „Ó conservatív párt“ vezérei által csüggedetlen kitűréssel folytatott azon veszélyes izgatás, mely a belső rend és ő es. kir. Felségének kormánya iránti tisztelet végszilárdítása ellen czéloztatik, — arra határozá belügyminiszter urat: hogy ezen párt kárhozatos működése ellen elhatározottan fellépjen.

Hogy az ő conservatív párt a közszellemre kártékonyan hat, kétségbe nem vonható ; miután a magas kormány intézkedéseit gyanúsítja és eltorzíttja, a kormány organumainak tekintélyét minden mód esorítani igyekszik ; — különféle fondorkodások és zaklatások által, nemkülönben rossz czélzatú irányban koholt hamis hírek szemtelen terjesztgetésével a forradalmi bonyodalmak által mélyen megrázkódtatott

társadalmi állapotok szilárdítását nehezíti. A cs. kir. hivatalnokok kötelesség szerinti tevékenységüket személyes bántalmakkal, fenyegetődésekkel és abbéli aggodalmak folytonos ébren tartásával zsibbasztani törekszik, melyekhez képest a birodalmi egységre czélzó kormány-elvet és rendszert legközelebb egy más és azzal ellenkező váltandja fel, — végre a mondott párt olyféle tekintélyt bitorol, mintha a császári kormány határozataira és rendeleteire túlnyomó befolyást gyakorolna.

Ő császári királyi Felségének, legkegyelmesebb urunknak parancsa : hogy ezen izgatásoknak vége vessék.

Felhivom ennélfogva edzett hivatali hivségénél fogva Nagyságodat, hogy a felfogott mozgalmakat éber figyelemmel kísérje és a káros hatásokat legelőnkebb cselekvéssel és hajlatlan határozottsággal meg-
hiúsítsa.

Jelesen a hivataloknál a kétszínűség ne túressék és az, ki esküvel vállalt hivatali kötelezettsége mellett még egyik vagy másik párt tetszését is magának biztosítani kívánja, lépjen le a hivatali pályáról; ily kétes jellemekben a kormány támaszt nem találhat, oly hivatalnokoktól elhatározó pillanatokban szilárdság és erély nem várható.

A hivatalon kívül állók részéről tapasztalt izgatásokról Nagyságod az izgatók megnevezése mellett azonnal jelentést teend, hogy a magas kormány az e részben czélzott intézkedéseket rögtön következtethesse, — miután a császári kormány megváltozhatatlanul eltökéllé ezen veszélyes izgatásoknak véget vetni és erélyes eszközökkel mindenkorra megszüntetni, hogy a feltett cél: a birodalmi egység s a törvényes rend biztosíttassék és szilárduljon.

Nem szükség emlitenem: hogy Nagyságod intézkedései a kijelölt irányban czélt biztosítók ugyan, de szembetűnők ne legyenek.

Még az iskolákban sem az volt a fő, hogy a tanítók jól tanítanak és buzgón teljesítsék kötelességeiket, hanem itt is politikai hatásokat követeltek. Jellemző e tekintetben Augusz főispánnak 1851. évi júl. 29-én kelt következő rendelete:

„Nagyságos Bonyhády István úrnak, Csongrád megye cs. kir. főnökének.

Többrendbeli felterjesztések nyomán értesemre esvén, miszerint az iskolákban a legfelsőbb uralkodóház iránti kellő bizalom helyett inkább attóli idegenkedő szellem tápláltatik.

Minthogy a tanítók mikénti működésének és előadásaik feletti felügyeletnek mellözhetlen szükségessége félreismerhetlen s ez egyenesen az illető felügyelő hatóságok teendőihez tartoznék; Nagyságodat ezenmel az iskolai ifjúság közt, úgy az elemi, mint felsőbb bármely vallású tanodákban mutatkozó szellem és a tanítóknak mily irányú hatása feletti szigorú örködésnek az illető helybeli előjáróság, vagy hol közigazgatási tiszt-

viselők székelnek, egyenesen ezek közbenjárása, valamint az iskoláknak gyakrabban és véletlen meglátogatása általi pontos teljesítésére azzal hívom fel, miszerint az e részben eddig tapasztalt, megrovás alá eshető tények felőli jelentését hova előbb terjeszsze fel.“

A néphangulatról szóló jelentések azonban egyre kedvezőtlenek voltak, mert nem találták föl bennük azt, amit óhajtottak. A homályos, kitérő vagy nem eléggé részletes jelentések helyett tüzetes és adatokban gazdag előadásokat vártak. Azért a megyefőnökök 1851. évi decz. 18-án a következő főispáni utasítást kapták, mely azon korszak kormányzati szellemének képét egész teljességében állítja elénk:

„Nagyságos Bonyhády István úrnak, Csongrád megye cs. k. főnökének.

A magas kormány figyelmét nagy részben igényelvén az, hogy az állami rend felforgatására célzó intézkedései az országban lévő forradalmi pártoknak még keltőkben elnyomassanak, vagy már csak oda célzó törekvéseik is idejekorán megghiúsíttassanak, ismételve szigorú örködésre hívtam fel az iránt: hogy a kormányzatom alá bízott területen az igényeknek kellő hatály szereztessek.

Ugyanazért is f. hó 16. 1036. eln. sz. a. becsátványom folytán leginkább e következőkre véltem szükségesnek Nagyságodnak figyelmét irányozni:

A néphangulat iránt jövőben teendő jelentéseire nézve az e részben már többször kiadott becsátványaim folytán ismételve oda utasítom Nagyságodat: miszerint ezek alapjául a néposztályok minden rétegeinek hangulatáról, tulajdon tapasztalás után merített meggyőződése tétessék s bennök a látszólag alig figyelmet igénylő események valódi érdemük szerint adassanak elő s különösen, hogy azok által sem Nagyságod magát tévútra vezetetni ne engedje, se ezek irányukban valami hasztalan engedékenységet tápláljon, hanem azokat hivatalos kötelességéhez híven rajzolja. Valamint a cs. k. katonai ker. parancsnoksághoz, úgy e helyre intézendő jelentéseiben szinte igen fontos és a tapasztalás szerint eddig igen is elhanyagolt s azért is gyors intézkedést szükségű tárgy az útlevíl és idegen ügy szabályozásai; azért is midőn ezenel Nagyságodnak az e részben fennálló szabályrendeletek szigorítását és a f. é. 736. e. sz. a. kelt rendeletemhez legpontosabb alkalmazását meghagynám, egyúttal a következőket rendelem.

Az e megye bármely községében, vagy azon kívül lakozó koresmárosok, vendégfogadósok vagy bérlők kötelesek e rendeletem vételétől azonnal a náluk beszálló idegenek felől rendes jegyzőkönyvet vezetni és azt rendesen a község elöljáróságának bemutatni tartozandnak s úgy nekiek, mint minden községi tagnak szigorúan meg lesz hagyandó, hogy a nála megháló vagy szállásoló idegenek nevét a község elöljáróságának azonnal jelentse be; mely azután kötelezve lesz a körül-

mények szerint, p. o. ha e részben valamely keresztül utazó iránt gyanúja támadna az idegenek úti levelét megvizsgálni s továbbilag intézkedni.

A különbentévő vendéglősök vagy egyes községi tagok ebbeli mulasztásukért 10 frtnyi bírsággal lesznek büntetendők; ha pedig alapos gyanú támadt, hogy az e részbeni gondatlanságukért valamely veszélyesebb egyénnek tovább szökönie sikerült, hadi törvényszéki vizsgálat alá lesznek vonandók.

A külhoni, különösen francia, angol, éjszакnémetországi vagy porosz alattvalókra nézve, mint már előbb felhívott rendeletemben meghagyva volt, szinte gondos figyelem lesz fordítandó s közülok azok, kiknek úti leveleik nem szabályszerűek, kik a birodalmi területen létüknek okát kellően kimutatni nem tudnak, vagy kiknek személye alapos gyanúra szolgáltatna okot, minden kímélet nélkül kiutasítandók lesznek; egyes említésre méltó esetek iránt tett intézkedéseiről jelentése elváratván.

Hasonló eljárás lesz a török birodalom, szerviai, Oláh s Moldva fejedelemségekből érkező idegenek irányában fogamatba veendő.

Nemkülönbén szoros figyelem lesz fordítandó minden házalók és házaló zsidókra, a politika-gyártásról ismeretes egyénekre, vagy kik mint ilyenek észrevehetők lesznek; ugyan azért is nem ajánlathaták bármi is inkább Nagyságod figyelmébe, mint a kávé- és koresmaházakrai szigorú felügyelet.

Minden az ezekben megforduló, hamis és koholt híreket terjesztő, vagy lázító beszédeket tartó egyének azonnal elfogatván, vagy kényszer útlevéllal, vagy éppen rendőri kíséretben hazájukba utasítandók lesznek.

Különös figyelem lesz fordítandó még a legközelebbi forradalomban szerepelt és megkegyelmezett egyénekre s azokra, kik közöttük magukat mint pártvezetők ösmeretessé tevék.

Végül, magas kormányzó rendelet által különösen meghagyatván a szigorú örökös arra, miszerint a jelenben minden körülmény, mely a közvéleményre károsan beható lehetne, elkerültessék, az akár hamis hírek terjesztői, akár olyféle intézkedések által, melyek által a népben sensatio vagy mozgalom előidéztetik, akár pedig a sajtó útján, egész szigorral megátoltassék. Azért is a forradalmi párt küldönczei irányában, vagy előforduló esetekben, amidőn az általános béke és nyugalom megzavarása céloztatik, egész erélylyel leend kötelessége Nagyságodnak fellépni.

Sok függend e részben Nagyságod közremunkálásától, hogy én mind a hozzám intézett felhívásnak lelkiismeretesen megfelelhessenek, mind pedig a rendfentartására különösen felhívott es. k. ker. katonai parancsnokságnak segédkezet nyújthassak, mely a rend és bátorsági intézke-

dések sikeréről hivatásánál fogva felelni tartozván, az e részben működő organumoktól a szükséges segínyt méltán elvárhatja¹⁾).

Hogy ezen rendeletek végrehajtása mily kíméletlen zaklatásokkal járt, elképzelhető. Meggúnta mindenki azt a „rendet“, mely mindenkit zaklatott és nyugtalanított s meggúnták azt maguk a hivatalnokok is, mert alig volt hét, melyen egy általános figyelmeztetést ki nem adtak volna a rendeletek pontosabb és odaadóbb teljesítésére.

Amíg egyrésről a „rendet“ ily módozatokkal igyekeztek biztosítani, azt vették észre, hogy az életbeléptetett szigorúságok daczára is a személy- és vagyonbiztonság teljesen felbomlott. A csendőrség felállításával a régi pusztázói intézmény megszűnt, de közigazgatási czélból 10 pusztázó alkalmazását ismét engedélyezték. Ezek bár nem viselhettek fegyvert, rendőri tekintetben mégis bizonyos sikereket vívtak ki. A csendőrséget ez persze bosszantotta s a pusztázókat azzal gyanúsította, hogy a hivatalos titkokat elárulják. Ennélfogva a pusztázói intézmény végképi eltörlését követelték, hogy a közönség panaszait és kárbejelentéseit így közvetlenül a csendőrséggel tudassa. Mert a zsan-dárral nem szeretett senki érintkezni.

Míg az ilyen és ebből folyó illetékességi kérdések fölött a tárgyalások húzódtak, aminck csakugyan az lett a vége, hogy a pusztázói intézményt végleg eltörölték, az alatt a tolvajlások, betörések és rablások egész mindennapiak lettek. A külterületen 1850. évi szept.—okt. havában 47 bejelentett bűneset fordult elő. A tél beállta után az esetek még inkább fokozódtak. A következő évben már egész rémületet keltettek az egymást követő nagy rablások. 1851. évi nov. havában Wagner Ferencz és Savanya Mihály tanyai és Csiszár József városi lakos kirablása keltett nagy feltűnést. A reá következő hónapban Algyón Palásthy uradalmi igazgatónak²⁾, úgy Szél József alsótanyai gazdának kirablása keltett megdöbbenést. 1852. évi január 2-án Szabó Ferencz tanyai gazdát, 15., 16. és 25-én pedig a tanyák egész sorozatát rabolták ki. Február 25-én a városban Götz Jánosnál volt betörés, 29-én az alsótanyán egy nagy rablás, márcz. 3-án pedig a kisteleki vásárról hazatérő karavánt az országúton rabolták ki. Márcz. 24. és 25-én, ápr. 9. és 10-én úgy 19. és 20-án éjjelenként a tanyákon bekormozott arcú rablók garázdálkodtak s vittek véghez több rendbeli útonállást, rablást és gyilkosságot. Példátlan vakmerőséggel történt 1853. évi január 2-án reggel a Kohen Ábrahám-féle rablási eset, úgy hogy a kisebb esetek már nem is keltettek feltűnést.

A rablókat vagy gyanúsítottakat ha kézre kerültek, a katonai

¹⁾ Mindezen bizalmas rendeletek Szeged v. polgármesteri külön levéltárában.

²⁾ Ezen rablásnak a Pesti Hírlap 1851. évi szept. 1-én kelt számában közölt leírása, valamint a Rózsa Sándor-féle rablások is, jó részben az érdekesség fokozására czélzó költött részletekkel vannak megtöltve.

rögtönítelő törvényszék elé állították. Ilyeneket Pesten, Kecskeméten és Szegeden szerveztek, ez utóbbit Csongrád és Csanád vármegyék területére. Ha az üldözötteket elfogták, a várba szállították, kihallgatták és néhány óra múlva föbe lötték. A kegyetlen szigornak ezúton több ártatlan áldozata is volt. Egy ízben 9 csongrádi előkelő gazdát, mert véletlenül a középük keveredett rablókkal együtt mulattak, hadi törvényszékieleg főbelövésre ítélték¹⁾.

A helyzet a szigor daczára sem enyhült. Az esetek legtöbbje homályban maradt és a rablókat kideríteni s a tetteseket elfogni nem sikerült. Az idegen közegek iránt való gyűlöletnél fogva a nép megtagadta a szükséges közreműködést. A csendőrség és a katonaság ugyanis kezdetben a pusztákon rejtőzködő honvédek összefogdosására tartott nagy hajszákat. Az 1850. és 1851. évi újonczozások alkalmával is temérdek védkötele maradt el, kiket ugyancsak katonai karhatalommal állítottak elő. A tanyák népe így az üldözöttekben mindenkor hazafiakat látott, kiket a gyűlölt hatalommal szemben védeni és megmenteni törekedett. Öröme telt benne, ha a nyomon járó csendőrséget félrevezethette, vagy a futó betyárokat, kik a zsandárokkal és vadászkatonaikkal valósgos guerilla-harczokat vívtak, szabadulásuk módjáról tájékoztathatták. Sokan már unálfogva sem mertek a csendőrökkel közreműködni és magukat az ő védelmük alá helyezni, mert a hivatalos jelentések szerint az ilyeneknek „hazaáruló zsandárigazgató” nevük volt, akik a felgyújtás és kirabolgatás veszedelmét el nem kerülhették. Egyéb-ként így volt ez az időben az ország legtöbb vidékén²⁾.

A közrend helyreállítására szolgáló intézkedések magvát a napi jelentésekből igyekeztek kihámozni. Bonyhádya ugyanis az 1851. évi decz. 2-től fogva napi jelentéseket kívánt a piaci kofák, szatócsok, csaplárosok, mészárosok, pékek, zsidók, notoriusok, színészek és kéjhölgyek cselekményeiről, összeköttetéseiről, a körükből kiszivárgó hírekről stb. Mindenek előtt a csolnakok és kompok összpontosítását elrendelte és az éjjeli vízi átkelést eltiltotta. Útleveleket csakis a legismertebb és teljesen kifogástalan egyének nyerhettek. Az útlevél-kényszer oly szigorúan kezeltette, hogy a himlőoltás céljából a tanyákon járó orvosok is kénytelenek voltak magukat „passzszussal” ellátni. A csárdákat összeiratta, utóbb pedig valamennyit széthányatta. 1856. évi szept. 1-én a város újszegedi rozszant koresmáját, mint gyanús betyárfészket, a zsandárokkal hányatta szét.

A pásztorok nyeregeit beszedette és a hátaslovak tartását eltiltotta. Engedély nélkül (nyereg passzus) senki sem lovagolhatott. Úgy a bel-, mint a külterületen katonai őrzásokat (Streif) rendezett. A nádasokat

¹⁾ Abafi: Hazánk, 1887. 174—175. lap.

²⁾ Vasárnapi Ujság 1873. 20., 21. sz. Divatos nóták.

és más bűvő helyeket felgyújtatta, a pusztázói intézményt végleg eltörölte s a várost felszólította, hogy ha rendes éjjeli őrséget nem szervez, a katonaságot fogja azzal megbízni. Be is következett, hogy dzsidás katonák czirkáltak az utcákon, hol különben csakis lámpással volt szabad járni. Az utca-kapitányokat birság terhe alatt kötelezte, hogy minden mozzanatról jelentést tegyenek. Egyes tisztviselők személyes felelősség terhe alatt kötelesek voltak bizonyos rendőri intézkedéseket végrehajtani.

Utóbb már azon tervvel foglalkozott, hogy a tanyákat mind szétveri és a lakosokat faluszerű pontokra telepíti. Tervének kivitelére már lépéseket is tett, de a tanyai lakosságnak az iskolák felállítása ügyében tanúsított áldozatkészsége után, úgy más befolyások következtében ezen tervétől mégis elállt.

Mindezek daczára a viszonyok nem változtak. Az esetek száma valamivel kevesebb lett ugyan, de annál merészebb és meglepőbb dolgok történtek. Bonyhád úgy vélte, hogy egy nagy, szervezett banda űzi garázdálkodásait s a banda feje nem más, mint Rózsa Sándor. Őt igyekezett tehát mindenáron kézrekeríteni. A hírhedt zsványt néha egy-egy század katona üldözte. Olykor be is kerítették, meglepték, de meseszerű vakmerőséggel a kelepczéből mindenkor kiszabadult. Üldözése közben 13 csendőrt és katonát lőtt le. Fejére magas díjat tűztek ki s remény volt arra, hogy cimborája, Pencz Márton törbe ejti. Ámde az 1853. év végén, a Vágó-járás egyik elhagyott kútjában, Pencz Mártont agyonlőve találták. Valószínűleg Rózsa Sándor ölte meg. Most már annál kevésbé remélték, hogy a hírhedt zsványt kézre keríthetik.

Ilyen volt az ostromállapot kora, mely az 1854. évi április havában szűnt meg. A szomorú idők emlékezetéhez még egy kiváló esemény fűződik, nevezetesen az 1854. évi önkénytes államkölesönben való részesedés és a 30 éves bérlőgazdaság megalakulása.

Mielőtt az 1854. évi nagy államkölesön iránt való felhívások kibocsájtattak volna, Bonyhád már jó eleve minden rendelkezésre álló módot felhasznált arra nézve, hogy Szeged a kölesönben minél nagyobb összeg biztosításával vegyen részt. A kényszerítés, rábeszélés és fenyegetés több nemeit alkalmazta, hogy minél nagyobb mérvű jegyzések történjenek, hogy ezáltal a népnek az új rendszer iránt való bizodalma és megnyugvása feltüntetve legyen, hogy felsőbb helyen meggyőzőleg utalhasson arra, hogy a nép mily boldog, mily áldozatkész lelkes hive az új rendszernek. Már az 1854. évi febr. 23-án felhívta a tanácsot, hogy a hozzájárulási mérvére nézve döntsön. Mint utólag kiderült, Szegednek előirányzott illetősége mindösszesen csak 350,862 frt lett volna. Utólag az is nyilvánossá lett, hogy a sokkal vagyonosabb Szabadka csak 100,000 frtot jegyzett. Bonyhád nyomása

következtében a tanács azonban egy millió kölcsönt ajánlott fel olykép, hogy 600,000 forintot a város egyeteme, 400,000 forintot pedig a lakosság, ez utóbbi az adó arányában fog elvállalni és befizetni.

Az utóbbi illetőségéből adószerű kivetések és behajtások útján 303,330 forint be is folyt. Nincs a kényszernek az a módja, amelyet ez „önkéntes nemzeti kölcsön” megvalósítására fel nem használtak volna. Maga a városi tisztkar 16,860 forintot hozott össze, mit a havi fizetésekből vontak le¹⁾.

¹⁾ Budapesti Hírlap 1854. év 195. sz. — Bonyhády az államkölcsön aláírására az 1854. évi július 15-én a következő felhívást bocsájtotta ki:

„Ő Cs. s apostoli kir. Felsége folyó évi június hó 26-án kibocsátott legkegyelmesebb császári nyílt parancsában legalább is 350, s legfeljebb 500 millió forintnyi kölcsönnek az egész birodalomban nyitandó aláírás útján leendő megszerzését elrendelni méltóztatott.

Ezen közérdekű, legfontosabb s legeredménydúsabb rendszabálynak két czélja van, jelesen:

1-ször: A folyó papírpénzértéknek rendszeres állapotba az ércérték érvényességére való visszavitele, tudniillik: hogy mindenki pénz és egyéb birtokában biztosítva legyen arról, hogy amit bir, azt egész értékben bírja; s ne legyen a birodalmat néhány év óta meglátogatott rendkívüli események által bekövetkezett pénzelértéktelenülés folytán azon bizonytalanságnak s hullámnak kitéve, hogy például 100 forintnyi pénzbirtoka csak 75 forintot ér; — szóval egyik czélja ezen rendszabálynak, hogy minden forgalomban lévő pénz nemek egyértékűek legyenek.

A 2-ik czél a birodalom méltósága iránti tekintetek miatt igénybe vett rendkívüli kiadások fedezése.

A kölcsönlétesítés elrendelt módja következő:

a) A háromszázötventől legfeljebb 500 millióig terjedhető kölcsönre az egész birodalomban nyilvános aláírás nyitattik, melyhez kiki önkéntesen tehetségéhez képest járulhat. —

b) Az aláírás folyó évi július hó 20-án nyílik, s folyó évi augusztus 19-én megszűnik. —

c) A kölcsön kibocsátása 95 forintnyi bankértékben minden 100 forint értékű államkötelezvényre nézve. —

d) Az adott kölcsön minden 100 forinttól (mindenütt pengő pénz értetődven) 5 forintot kamatoz, mely ezüst vagy aranypénzben felvehető. —

e) A kölcsönt aláíró az adott kölcsönről bizonyítványt nyervén, ezek mellé félévre szóló kamatszelvevények fognak kiadatni, melyek előmutatásával a kamat felveendő lesz s melyek mindenkor január 1-sőjén s július 1-sőjén járandnak le; — megjegyeztetvén, hogy az 1-ső kamatszelvevény 1855-ik évi július 1-sőjén járand le.

f) A kötelezvények az adott kölcsönről 20, 50, 100, 500, 1000, 5000 és 10,000 forintnyi összegekbe fognak kibocsátatni, azonban a kölcsönhez pengő 20 forintnál kevesebb ki sem járulhat.

A város egyetemének 600,000 frtos járuléka úgy biztosított, hogy a közlegelőből újabb 12,000 hold lett kihalatva, olykép bérbe adandóul, hogy a holdankénti 50 frtnyi bérösszeg egyszerre s illetőleg két év alatt fizetendő le s ezért a bérlők az illető földeket 30 éven át használhatják. Kezdetben úgy látszott, hogy a gazdaközönség merev tartózkodása következtében a tervezet meghiúsul. Bonyhád ekkor a kecskeméti gazdákat biztatta fel, kik a megállapított bérösszeg lefizetésére már késznek nyilatkoztak. Az idegenek ezen betolakodása az itteni gazdaközönséget megrettentette és most már a legnagyobb igyekezettel azon voltak, hogy a földek idegenek kezeire ne jussanak.

A mezőgazdasági viszonyok az időben igen kedvezőek voltak. A keleti háborúnál fogva a gabonaárak magasra emelkedtek s kilátás volt rá, hogy néhány évi termés a bérösszeget teljesen megtéríti. Azért sokan örök birtokaikat is eladták, csakhogy minél több bérföldre juthassanak. Így tehát 260 gazda szövetkezett, kik a 12,000 hold átvállalása mellett biztosították a 600,000 frt kölcsönnek a kívánt időre való befizetését. Ezekkel a szerződést az 1854. évi aug. 29-én meg is kötötték, részükre a 12,000 hold legelőföldet különböző részletekben, tetszés szerint való használatra 30 évi időtartamra átengedték. A befizetett 600,000 frtot a város a kincstárnak átszolgáltatta s ezért ugyanannyi névértékű kamatozó államadóssági kötvényt nyert.

g) A kölcsönül aláírt összeg lefizetése, — ha az összes birodalmi kölcsön 400 millióra rug, három év alatt, ha az összes kölcsön 400 milliótól 450 millióig terjed, — 4 év alatt, s végre ha 500 milliót teend, 5 év alatt történik, és pedig minden évben 10 egyenlő részletekben, úgy például, hogy az összes aláírt kölcsön 500 milliót teendvén, ha valaki 500 forintot frt alá, ezen összeget 5 év alatt, évenként 10, tehát ötven ízben vagy részletben, minden részletre 10 forint esvén, teendi le; — az első részlet minden esetre folyó évi szeptember 30-án, a második pedig nem előbb mint f. é. október 31-én lesz fizetendő.

Egyébiránt mindenkinek szabadságában álland az aláírt kölcsön-összeget egészen vagy egybevée több egyenlő részleteket letenni.

Hogy ezen állam-kölcsönszerzés fönnebb előhozott két közérdekű s legfontosabb czélján kívül minden magányos aláíróra nézve jótékonyan hat, rövid számítás után kiki meggyőződhetik. Például feltéve, hogy az aláírt összes kölcsön három év alatt fizetendő, ha az aláírt mennyiség 100 forint volt, az három év alatt 30 részletben lévén leteendő, egy részletre 3 forint 10 kr. jutna. Így tehát ki egy hónapban 3 frt 10 krt szentel ez aláírásra, annak anélkül, hogy megerősítésére került volna, 3 év lefolytával 5 forintot ezüstben, aranyban kamatozó 100 forintnyi tőkéje van, holott helyette csak 95 forintot tett le, mint a c) alatti pontból kitetszik; hozzátéve, hogy nyert kölcsönbizonyítványát időközben is tetszése szerint kész pénzen s teljes értékben eladhatja.

Ezen tehát a közjóllétre, a közhitel, a köz- és magányipar, a vagyonosodás és forgalom virágzásba hozatalára czélzó rendszabály által tér és alkalom nyitattik

Az egyetemleges kötelezettséggel szerződött gazdaközönség rövid idő alatt néhány tagra zsugorodott össze. Mint „bérlo gazdaság“ a birtokok egyes részeit albérloknak adta ki s az általa előlegezett összegnek évi tőke- és kamattörlesztése, adó- és kezelési járuléka fejében az albérloktól évenként terhes járulékokat szedett be. A gazdasági viszonyok azonban kedvezőtlenekre fordultak s egy-két évi rossz termés után az első albérlok nagy része tönkre jutott. A bérlo gazdaság súlyos kirovásai miatt utóbb számos panasz merült fel, melyek az alkotmány helyreállítása után a közgyűlések állandó tengeri kigyóját képezték.

A közönség különben nem sok bizalommal volt kölcsöneinek visszafizetése iránt. Sokan már az első részletek befizetése után vesztességgel adogatták el a nyert elismervényeket, csakhogy a további befizetésektől megszabaduljanak. Még többen elajándékozták jegyeiket, hogy a következő részletbefizetéseiket megmenthessék; mert egyáltalán nem remélték, hogy az állam a kamatokat és a tőketörlesztéseket kifizetni fogja. A hatóság e megtévedések közt semmi megnyugtatót nem tett, sőt a tanács egy-két tagja a bizalmatlanságot még táplálva, a kötvényeknek nagy mérvű összevásárlása után látott s ez úton rövid idő alatt igen nyereséges üzérkedést folytatott¹⁾. Különben is a hatóság minden egyes, a közjóllétnek és saját maga hasznának is örvendő becsületes honpolgárnak a kitűzött cél elérését tehetségéhez képest elősegíteni, a mellett, hogy a legszentebb célra könnyen nélkülözhető apróbb részletekben fordított pénze rövid idő múlva önmagának is kamatozó tőkévé válik; s a legesekélyebb kölcsönösszeg 20 forintban határozatván, ezen böles rendszabály mindenkinek, még a szegényebb sorsúaknak is módot és tért nyit a hozzájárulhatásra, mivel alig képzelhető oly szegénysorsú kézimunkás, ki magának 3–5 év alatt 20 forintot meg ne gazdálkodhasson, mert a pénzérték rendszeres állapotábai visszahelyezése által a jelenleg uralkodó drágaság is megszűnendvén, csak évi kenyérszükségletének csökkent árából ily összeget megtakarítani képes leend. A közérdek és hazafiságon kívül így mindenkit, saját anyagi előnyének és hasznának helyes felfogása is ösztönözhet, hogy a kitűzött cél elérését viszonyaihoz képest előmozdítsa.

Midőn tehát az alólírt hatóság e kölcsönrei minél nagyobb számban való hozzájárulásra e felhívást közreboesátja, nem kételkedik azon, hogy az e Megye lelkes lakosságánál azon viszhangra találni fog, melyet saját érdekének ébresztése mellett a magyar kebelben mindenkoron Császára és Királya szava talált, és melynek nyomaik a történet oly sűrűn tanúsítva minden kétségen fölül emelt, hogy a Magyar, Fejedelme és Hazája iránti hűségben, ragaszkodás és áldozatkészségben az összes nagy világ népei közt azon állást foglalta el, melyről hazafisága érzetében magasztos öntudattal tekint az ősök nagy példájára, hogy azt követve, Felséges Fejedelme bizalmát és az utókor áldását kiérdemelje.“

¹⁾ Lásd a III. köt. Közgazdaság része alatt. — A 30 éves bérlogazdaságra vonatkozó testes iratesomag Szeged város közigazgatási levéltárában.

úgy ekkor, valamint később is a polgárságra és népre semmiféle hatással sem volt s így csupán azokra az idegenekre, kik ez időben települtek le és a különféle új hivatalok alkalmazottaira támaszkodhatott. Ezek azonban a polgárság szellemét megközelíteni soha sem tudták. Egyeseket, néhány családot körükbe vontak, de a zömöt semmiféle kezdeményezésnek sem tudták megnyerni.

A polgárság elszigetelt álláspontjából ki nem mozdult, tartózkodva és bizalmatlanul nézte a „jöttmentek“-nek különböző térfoglalásait, kik a felsőbb körök részéről hangoztatott elmaradottságot idegen szokásokkal és időtlen divatokkal akarták az új életnek és a polgárisodásnak meghódítani.

II. A Bach-rendszer.

Az új korszak keveset különbözött az előbbenitől, mely az ostrom-állapot megszüntetésével ért véget. A durva erőszak és kiméletlenség valamivel kevesebb lett ugyan, de most is csak az önkény volt a kormányzat elve. A kormányzat terén a polgári elem most előtérbe lépett, de a kiváltságos katonai érdekekre figyelemmel lenni tartozott. A katonaság ellenére semmit sem lehetett tenni. Jellemző a többi között az az eset, hogy a szegedi katonai élelmezési ház 1856-ban nagy mennyiségű dohos lisztjét olcsón áruba bocsájtotta. A lisztet a piaczi kenyérsütő kofák vásárolták össze, akiknek kenyereit, mint közegészségi szempontból ártalmas táplálékot a hatóság elkoboztatta és megsemmisítette. A dohos lisztnek így további vevője nem jelentkezett, ami miatt a katonaság a legnagyobb felháborodással támadta meg a hatóságot, úgy hogy az egészségtelen kenyerek árulását megengedni kelle.

A katonaság feladatait a polgári kormányzat terén most az időközben szervezett császári „polizei“ vette át s ezzel egyidejűleg életbe lépett Bach miniszternek rendszere, az igazgatásnak a legnagyobb túlságba menő központisége, mely a különféle közigazgatási törvények és szabályok egymás után következett életbeléptetésével állt kapcsolatban. Bach miniszter elve ugyanis az volt, hogy minden, az utolsó lehetetvélig szabályozva legyen s még az utolsó bakter is az állami boldogító akaratot hajtsa végre. Ennek czélja pedig nem az volt, hogy a közjó szempontjából valami meglegyen és az valóban jó és üdvös eredményeket biztosítson, hanem az volt, hogy minden rendelkezés a §§-ok tengerén alapuljon s mindenütt minden egyformán történjék. Az intézkedéseknél nem volt helye a gondolkodásnak, a tisztviselő egyedüli köteletségét a §§-ok alkalmazása képezte.

Erre a magyar tisztviselőket képtelennek tartották. Felsőbb helyről szüntelen azt hangoztatták, hogy a közigazgatás fogyatkozásainak egyedül a megbízhatatlan tisztviselőség az oka, azért ezek helyett képes és készséges „közégeket“ kell alkalmazni. Az ország igazgatását tehát idegen, német, cseh és más eféle hivatalnokokra kell bízni. Mindezt elkövettek tehát, hogy a régi tisztviselőket elkedvetlenítsék, visszavonulásra kényszerítsék, hogy így a „végleges szervezést“, mely 1856. év május havában lépett életbe, annál könnyebben lehessen keresztülvinni. Az időközben megüresedett állásokat be sem töltötték, hanem a teendőket ideiglenes „alkalmazottak“ végezték.

Így például az időközben megürült főjegyzői, tiszti ügyészi, tanácsnoki, levéltárosi, polgármesteri stb. állásokat hosszabb ideig, a végleges szervezet életbeléptetéseig betöltetlenül hagyták.

Wöber polgármester tervszerű üldözése már az 1853. év folyamán megkezdett annál fogva, mert a régi rendi alkotmányhoz való vonzalmát el nem titkolta. Felebbvalóinak jó hajlamait ugyan mindenképp igyekezett megnyerni, de azért kegybe nem jöhetett. Szolgálatkész és figyelmes volt s nem mulasztott semmi alkalmat, hogy magát kellemeztesse. Midőn Augusz 1853-ban a birodalmi báróságot elnyerte, a város üdvözlétét feliratban tolmácsolta. Midőn Albrecht főherczeg Szegeden járt, díszbe öltözötten, gyalog koczogott a lovon haladó főherczeg mellett, csakhogy a szükséges felvilágosításokkal el ne késsék.

Mindezek daczára Bonyhády vele megelégedve sohasem volt és szakadatlan korholta. Különösen a közvagyon kezelése körül való rendtelenségeket lobbantotta szemére, a város vagyonának leltározását sürgetve, amelyre vonatkozólag már 1853. évi febr. 27-én azt írta a polgármesternek, hogy „a városi ingó s ingatlan közös vagyon nem kirekesztőleg a polgármesteré, vagy a többi előljáróké s így ezeknek kezelése sem az ő önkényüktől függ.“ Az óhajtott terjedelmes vagyonleltár végül az 1854. évben elkészült, de abban némi hiányokat fedeztek fel. Ennek következtében Bonyhády az 1855. évi június 5-én, a következő förmedvénnyel lepte meg a polgármestert. „A felterjesztett mérnöki jelentés ismét új tanúságot teszen arról, hogy a városi előljáróság mindeddig valósággal soha sem tudta, vajjon a városnak minő s miből álló fekvő közös birtoka van; kitetszik továbbá még az is, hogy a felsőséget (mi mindenesetre felsőbb helyre annak idején fel fog jelentetni), a valóval meg nem egyező leltárakkal tévutakra vezetni merészelte s így az eddigi községi számadások alapjául szolgáló adatok nem más, mint hazug s hibateli koholmányok voltak, melyekkel nemcsak a régibb városi előljárók, hanem a mostaniak is a zavart zavarral, mintegy kiszámítással halmozni nem átallottak. Minthogy pedig a városi előljáróság a község közös vagyonáról csak úgy s akkor számolhat be

lelkiismeretesen és mi több, sőt kívánatos, becsületesen is, ha az eddig tanúsított közönyösségből kibontakozva, leplezetlen, tiszta nyílt kezelési módot hozand be elhanyagolt gazdálkodásának minden ágazataiba, ezt pedig létrehozni a megyehatóságnak határozott akaratára." E súlyos vád általában méltatlanul illette a hatóságot, különösen Wöbert, kinek tiszta jelleme mindenek felett állt, ki a támadásokat tovább elviselni nem akarta s ezért állásáról legott lemondott. Farkas és Pintér tanácsnokok helyettesítették egy ideig, majd Gartner Antal budai helytartósági fogalmazót küldötték ki a polgármesteri teendők vitelére, ki egyúttal a városi közigazgatás végleges szervezetét, az egyes tisztviselők ügykörét s javadalmazását illető szabályokat kidolgozta. Ekkor lett a polgármester javadalma 1400 frtban, a tanácsnokoké 1200 és 1000 frtban, a könyvelő és főkamarásé 900, a főadószedő 800, a főmérnöké 700 frban megállapítva.

Az új szervezet megszüntette az eddig fennállott, úgynevezett fiók-adóhivatalokat, melyek a külvárosokban léteztek, hol a behajtást a rendőrbiztosok teljesítették. A központi kezelésnél fogva egyenruházott intók és végrehajtók ekkor alkalmaztattak először. Tanácsügyiosztályokat szerveztek, hol az egyes ügyeket a szakhivatalok előkészítő véleményei alapján intézték el. A tanácsnokok mellé fogalmazók adattak s a fizetéses tanácstagokon túl 10 díjtalan tanácsnoki állást is szerveztek. A külvárosokban 40 frt évi átalánnyal 8 kerületi előljárói állás szerveztetett; szóval minden megújnodott, az egész közigazgatási gépezet átalakult, csak erő kelle hozzá.

Az új szervezeti munkálatot a budai helytartóság 1856. évi máj. 23-án erősítette meg. Június 3-án Gamperl Alajos pestvárosi tanácsnok személyében az új polgármestert is kinevezték. A tanács tagjaivá Drucker József, Szrematz János, Farkas János és Kunhegyi Kamill neveztettek ki. Az utolsó őrnök is Budáról kapta kinevezését. A díjtalan tanácsnokok és a kerületi előljárók is megkapták „dekret”-jeiket, de ezek egymásután lemondogattak. Megalkottatott és kineveztetett végül a 36 tagú községi választmány is, amelynél a régiek közül 16-ot melőztek.

Még a kórházi ápoló-személyzetben is nagy változás történt. Bonyhády megyefőnök rendeletére, az 1854. évi október 1-én a gráci szürke nénékkel, vagyis Paulai szt. Vince leányainak zárdájával szerződést kötöttek, melynek értelmében Brandisz Leopoldina grófnő főnöksége alatt a kórházi betegek ápolását 8 német apáca vette át.

Az állami tisztviselőknek már 1852-ben megállapítottatott a hivatalos egyenruházatuk, melynek magyaros jellege volt. Később a városi előljárók is viselték ezt a Bach-huszáros egyenruhát. Így az 1855. évi május 6-iki immaculatio ünnepén már általában egyenruhában díszeltek. Most, felsőbb helyről még az elsőbbségi sorrendet is sza-

bályozták s megjelölték, hogy a testületi kivonulásoknál mikép tartoznak sorakozni. Erre már annál fogva is szükség mutatkozott, mert a tisztviselői kar vásár- és ünnepnapokon az isteni tiszteleteken rendszeren megjelenni tartozott.

Amily magyarosnak látszott a tisztikar külsőleg, oly annyira idegen és nemzetietlen volt szelleme. Miként József császár idejében, úgy most is az összes állami hivatalok ügykezelési nyelve a német lett s a német nyelvet a városi hivatalokba is behozták. A megyefőnökség már 1854. évtől fogva németül levelezett a hatósággal. Az új szervezet után a város tanácsa is többnyire ezen a nyelven levelezett s németül fogalmazta felterjesztéseit. Csak a felek kaptak olykor-olykor magyar nyelvű határozatokat. A hirdetményeket és falragaszokat kettős nyelven bocsájtották ki; de első pillanatra kirítt, hogy a magyar szöveg a németnek szószerint való fordítása s hogy a fordítás többnyire olyanoktól származott, akik nyelvünket csak gyengén birták¹⁾. Az utcza-táblák is kettős, magyar s német feliratúak voltak. Alsóvároson a temetőhöz vezető utcán ott ékeskedett a „Kanász-utcza — Schweinhirt-Gasse“ feliratú tábla. A városházán általában a német szót kedvelték s így nem csodáljuk, hogy a felek közül, az ügyeknek gyorsabb és kedvezőbb ellátása tekintetéből, mind többen németeskedtek. A polgárok közül sokan különökségből vagy gögből a közéletben is használták a német nyelvet s többnyire német hírlapokat járatnak, a német színészetet pártolták.

Az új hatóságnak legfőbb vezérelve volt a dinasztikus és loyalis nyilvánulásokra minél több alkalmat szerezni. Amikor csak lehetett, hódoló és hála feliratokat intézett az uralkodóhoz, a kormányzóhoz és a különféle felsőbb hatóságokhoz. Gizella főhercegnő születése alkalmából, 1856. évi augusztus havában, a hatóság igen díszes és költséges album útján fejezte ki hódolatát és szerencse kívánatát. Az cmlékmű Bécsben készült s aranykeretes fehér bársonyba volt kötve; ez ismét bronz foglalatú, kék bársonnyal behúzott tokba volt elhelyezve, melyen a város címere porcellán lapra festetten volt reá alkalmazva²⁾. Ugyanaz évben a királynő névünnepén újabb felirat küldetett s egyúttal a szegények közt 400 frt adomány osztatott ki³⁾.

Minden beadványnál szigorú tekintettel voltak a loyalitást feltüntető kifejezésekre. Ha valaki megrövidítetten írta azt, hogy „ő cs.

1) A többi közt a Libényi-féle merénylet alkalmából, Miksa főherceg által, a fogadalmi templom ügyében kibocsájtott kiáltványnak következő kezdő sorai: „Ein in Österreich neues Verbrechen ist geschehen“ — imígy hangzottak magyarul: „Egy, Ausztriában új bűn követetett el.“ stb.

2) Budapesti Hírlap 1856. 186. sz.

3) U. a. 274. sz.

felsége“, megrovással figyelmeztették arra, hogy minden rövidítés nélkül kiírandó „ő császári királyi apostoli felsége.“

Ami a város haladását, polgárisodását illeti, egy bizonyos lendület elvitathatlanul bekövetkezett. Ezt azonban inkább az általános viszonyokból kifolyó áramlatnak, semmint a vezetők buzgalmának lehet tulajdonítani. Ami jó és üdvös történt, az nem annyira a nép javáért és a közjó előmozdításáért, hanem inkább a felsőbb helyeken való tetszelgésért történt. Egyébként a hatóságnak, illetőleg ezen korszaknak, kiválóbb alkotásai alig-alig is voltak. Pedig a lakosság anyagi helyzete és a közpénztár igen kedvező állapotnak örvendett. Az erőket egyáltalán nem tudták, sőt nem is akarták kihasználni, s a közvagyon, a város tőkekészletét, minden látszat és eredmény nélkül, a legnagyobb könnyelműséggel fecsérelték el.

A város az 1854. évi államkölesön aláírása és biztosítása alkalmából 600,000 frt kamatozó államkötvényt nyert, amelynek évi kamatai is 30,000 frtot képviseltek. Ezentúl az 1854. évi úrbéri patens alapján, Kistelek földesúri javadalmaiért 69,700 frt, Tápé után pedig 25,100 frt, összesen 94,000 frt ugyancsak kamatozó úrbér kárpótlási kötvényt nyert. Ezen óriási tőke néhány év alatt teljesen elmállott, sőt e mellett a községi háztartást hallatlan magas mérvű községi pótagóval s ezen felül még különféle című járulékokkal lehetett csak fentartani¹⁾.

Felettébb jellemző e tekintetben az, hogy a Bach-korszaknak egyik kiváló alkotása, a Széchenyi-tér rendezése, a kocsit mentén két oldalt a gyalog-sétautak készítése nem is a közpénztár terhére létesült, mert Gamperl polgármester e végre 1856-ban a társadalom önkénytes adakozását vette igénybe. Később, 1859-ben, a búzatéri (ma Dugonics-tér) fasorok már a házi pénztár terhére létesültek. Az újszegedi népkertnek is ekkor, 1858. évben vetették meg az alapját. Ott azelőtt óriási kubikgyödrök és mocsarak voltak, melyek nagy munkával alakították át. De ezt meg br. Reitzenstein Vilmos ezredes katonáival hajtatta végre s a közpénztár hozzájárulása hasonlóképp nem vétetett igénybe, mert a népkert eredetileg az ezredesnek és családjának volt kedvelt szórakozási helye s kibővítését már az alkotmányos hatóság hajtotta végre.

Tehát a legszorosabban vett községi közügyekre és közérdekekre is az érdekelt körök és társadalmak külön hozzájárulását vették igénybe.

¹⁾ A községi adó 1854-ben 40, 1855-ben 60, 1856-ban 55, 1857-ben 50 pkr volt. De ezentúl például 1855-ben az állami adó után még 34% tiszaszabályozási 27% requisitionális, 15% töltésezési, — másik évben pedig vizipuska, földadó munkálati, előfogati stb. külön járulékokat vetettek ki. — Az idegeneknek ezen gazdálkodására ezélt az 1861. évi október 30-án tartott közgyűlés s ezért emelt jövőben netalán bekövetkező hasonló eljárással szemben.

Az akkori társadalmat pedig nagyon sok ily feladat terhelte s a különféle emberbaráti czélokra gyakorta rendeztek hatósági gyűjtéseket. A többi közt még az 1857. évi november 23-án történt mainzi nagy lőpor-robbanás által bekövetkezett szerencsétlenség alkalmából is nagyobb arányú gyűjtéseket eszközöltek.

A községi közügyek intézése körül különösen a következő kérdések voltak az uralkodók, a legtöbb foglalkozást, sőt aggodalmakat okozók: a vasút tiszai áthidalása, a Maros levezetése, az újszegedi part lemetszése, a vedresházi átmetszés, a városnak az árvizek ellen való biztosítása, illetőleg a percsórai tiszaszabályozó társulatnak megalkotása. Ezek legtöbbször szerencsétlenül, a város érdekei ellenére s az utókor kárára oldattak meg, mint azt alább tüzetesen ismertetjük.

Ezeket túl a közmívelődési ügyekkel való foglalkozás lépett előtérbe, amely téren a germanizálás érdekében tagadhatatlanul nagy haladás történt. A „Közműveltség“ cím alatt e haladás tüzetesen ismertetve van s itt csak annyi említendő, hogy 1853. óta a tanyákon egyre-másra keletkeztek az iskolák, úgy hogy azokat 1856. évi jún. 22-én Csajághi Sándor megyés püspök, a következő évi márcz. 3-án pedig Schmidt Szörény nagyváradai tankerületi főigazgató és még számosan már látogatásukra érdemesítették. A belterületi iskolákat is fejlesztették. Felsővároson a régi szent György templomot, mely különben lebontandó lett volna, 1859. évben az igazgató javaslatára 15,000 forint költséggel iskolának átalakították, illetőleg felépítették. Ily módon az iskolahiányon ugyan egyelőre segítettek, de kevés idő múlva az iskola a fertőző és ragályos betegségeket állandóan terjesztette.

Rudolf trónörökös születése alkalmából a reáliskola fejlesztését is elhatározták s 1857-ben a főgymnasiumi természettani és természetrajzi szertárat jelentékenyül gyarapították. A többi közt ekkor szerezte meg a város Kertész László csongrádi ügyvéd ornithologiai becses gyűjteményét.

Szigorú intézkedéseket tettek az iskolázási kényszer végrehajtására s már az elemi iskolákban nagy erélyvel követelték a német olvasás és nyelvtan tanítását. 1858-ban a mulasztók bírságolása következtében az iskolák annyira megteltek, hogy az osztályokban többnyire 200-on felül volt a tanulók száma. Az oktatásügy terén elért sikerek dr. Tóth János igazgató nevéhez fűződtek, kit a felségtől nyert koronás arany érdemkereszttel 1860. évi okt. 28-án, a hatóság összes tagjainak jelenlétében ékesítették fel.

A megrendült közbiztonsági állapotok azonban a policzia, a csendőrség és a temérdek rendelet és szigorúság daczára is alig javultak valamit. A rablások a tanyákon és a városban egyre rettegtek. Egy alkalommal valamely vásárról hazatérő karavánt fényes nappal a Bodom-rétnél a rablók kifosztottak s egyik vagyonos iparost, Tukacs

Imrét meggyilkolták. Megdöböntő volt az 1856. évi jan. 31-iki Schönfeld-féle kettős rablógyilkosság is¹⁾. A felháborító, szégyenteljes események következtében most már 10,000 frt jutalmat tűztek ki Rózsa Sándor fejére. De nem a jutalom után való vágy, hanem a rabló komájának, Katona Pálnak czivódása alkalmából, véletlenül került a rabló hurokra. Katona felesége 1857. évi május elején egy fejszével orvúl úgy ütötte Rózsát fejbe, hogy az elalélt. Boszújától rettegve, most megkötözték és Rieger János gazda a városba rögtön beszállította²⁾. Elfogatásának híre mindenfelé határtalan örömet keltett. A szegedi várban több mint 8 hónapot töltött vizsgálati fogságban. Mintegy 30 büntettel volt vádolva s több száz tanút hallgattak ki az ügyben. Védője Gozsdu Manó volt s a törvényszék csak életfogytig tartó rabságra ítélte, melynek kitöltésére Pétervárra szállították.

Mintegy lidércnyomástól felszabadulva, mindenki könnyebben s biztosabban érezte magát. Mert ez időtől fogva a jogellenességek csakugyan megkevesbedtek s a csendőrség is több sikert tudott felmutatni. Lassankint a rablókat mind összefogdosták és a rég óhajtott nyugalom végtére helyre állt.

A vagyonbiztonságot különben a gyakori tüzesetek is veszélyeztették. Az 1856. év nyarán a tüzek ismét oly gyakoriak lettek, hogy az utcákon még nappal is örök voltak felállítva. A különféle tűzrendőri intézkedések során az 1856. évi július 24-én rendelték el azt, hogy ezentúl a tüzesetek is rendszeresen jeleztessenek. Nevezetesen a kongatások száma tudassa, hogy mely városrészben van a veszély és hogy emelkedő, avagy szűnő félben van-e?

Különös ironiája a sorsnak, hogy ezen tűzveszélyes időszakban, a hatóság meghívása következtében tűzjátékok rendezésére, illetőleg a közönség gyönyörködtetésére megjelent tűzjátékosnak, a hírhedt Stuwernek előadásai nem sikerülhettek. Az ő tűzijátékait a hirtelen támadt zivatarok mindig elmosták³⁾.

Az új hatóság erélyét, tekintélyét és önértékét azonban egy szégyenteljes eset csakhamar megbénította. A sokféle rendcsinálástól nem érték rá vigyázni ott, ahol legnagyobb rendnek kell vala lenni. A város újonnan kinevezett főpénztárnoka, Kovacsik János, a közvagyon teleny mérvben megkárosította. 17,608 frtot sikkasztott el, de a közhiedelem 60,000 frtról tudott. A vizsgálat egyúttal Heszler tanácsnok mulasztásait is kiderítette, ki ennél fogva az 1857. évi február 7-én magát agyonlőtte s ez eset megint Konrád gyámpénztárnok öngyilkosságát s a hivatalnoki testület több tagjának a felfüggesztését vonta

1) Budapesti Hírlap 1856. 30. sz. s a hivatalos jelentések.

2) Hivatalos jelentések. — Napkelet 1857. 19. sz.

3) Budapesti Hírlap 1856. 185. sz.

maga után¹⁾. Később Karger Károly kiadó is, bélyegjegyekben 786 frtra rugó sikkasztást követett el, melyért őt az alkotmányos törvényszék 1861. évi júl. 11-én 2 évi börtönre ítélte.

Ami a közgazdasági viszonyokat illeti, ezek a vasúti forgalomnak 1854. évben történt megnyitása következtében örvendetes lendületet nyertek. Messze földről való idegenek is gyakrabban megfordultak már Szegeden. Így az 1855. évi okt. 22-én Viala Praela bolognai bibornok érsek és apostoli követ érkezett Szegedre, kit nagy ünnepélyességgel fogadtak. A vasúthoz vezető útvonal kikövezését 1856. évben megkezdették s a következő évben több utcát kiköveztek. 1859-ben e czímen 34,209 frt erejéig terjedő munkálatot foganatosítottak. A vas-híd építése s a gabonapiacz élénksége is nagy forgalmat teremtett. 1857. évben a kereskedői kar emlékiratot szerkesztett az osztrák nemzeti bankfióknak felállítása iránt. A munkálatot hatósági engedély alapján küldöttség vitte Bécsbe s az eredmény az lett, hogy a következő évben a bankfiók Szegeden megnyílt. Ez bár igen kedvező üzleti eredményeknek örvendett, a később bekövetkezett politikai változások okából működését váratlanul beszüntette. Rókuson egy csontlisztgyár keletkezett s 1856-ban a Mikutya koresma telkén a Jordán-féle, két év múlva pedig a Csiszár telken a „Kiviteli gőzmalom“ épült fel, melyek a piacz élénkségét még inkább növelték. Az üzérkedés az árak fokozására nagy mérvben hatott s a hatóság a helyi fogyasztó közönség érdekeinek védelmezésére 1857. évben a piaczi elővásárlási jogot léptette életbe, de ennek igen kevés hatása jelentkezett.

E korszak legkiválóbb eseménye az volt, hogy a királyi pár alföldi körútja alkalmával Szegedet is meglátogatta, mert József császár óta a városnak nem volt fejedelmi vendége. A felségek körútja már az 1856. évi novemberben köztudomású volt, de a részletes program, hogy Budáról Jászberény és Ceglédén át fognak ide érkezni és Vásárhelyen, Gyulán át Debreczenbe fognak utazni, csak a következő évi márczius havában lett ismeretes²⁾. A város hatósága azonban már az 1857. évi február havában megkezdette a fényes fogadtatásra való előkészületeket. De a polgárság is buzgólkodott, hogy hűségének és hódolatának minél ünnepélyesebb kifejezést adjon. Márcziusban mindenfelé sűrűgtek, munkálkodtak s a házakat vakolták, meszeltették, tisztították, majd zászlókkal ékesítették. Csak itt amott engedtek meg egy-egy nemzetiszínű zászlót, ellenben a Habsburg-családi, a bajor és a császári színű zászlók, melyeket a hatóság szerzett volt be, annál sűrűbben lobogtak.

Lengyel Pál tanácsnok elnöklete alatt egy külön bizottság vezette

¹⁾ Budapesti Hírlap 1857. 33. sz.

²⁾ Budapesti Hírlap 1856. 274. és 1857. év 70. sz.

a munkálatokat. A ronda nagy piac sártengerét friss földdel terítették be. A főbb utcák deszka-palló járdái helyett ekkor készültek a szélesebb téglajárdák. Három diadalkapu készült, amelyek közül egyiket a zsidó hitközség a zsinagóga előtt állította fel. A város általános kivilágítása mellett a székepületnek 600 frt költségen „villany tűzzel” való kivilágítását rendelték el, melyet Hamar és Mayer fővárosi vállalkozókra bízta. A színházban díszelőadást terveztek s e végre Havi Mihály igazgató 600 frt költséget nyert. Az összes páholyokat 8 forintjával, a zártszékek közül 100-at 2 frtjával a város foglalta le, a magas kiséret és a többi vendégek részére.

Halásztanya állítását és népiünnep rendezését is elhatározták s a különféle üdvözlések és hódolatnyilvánítások sorába a fátylasmenet tartását is felvették. A tanácsterem részére a felséges pár olajfestésű arcképeit beszerezték, melyek 375 frtba kerültek.

Május 1-én már az egész programot végleg megállapították, a tanuló ifjúságnak és a czeheknek sorsfalai, illetőleg a felállási helyek tüzetesen kijelölve lőnek¹⁾.

Terv szerint a felséges pár 14-én érkezett volna meg, de Zsófia és Gizella főherceznők közbejött megbetegedése miatt az utazás bizonytalan időre elhalasztatott. Ez alatt a város egy rövid árvíz-küszdelmet élt át. A Maros szokott módon hirtelen áradni kezdett s az időközben létesített átmetszések következtében az áradat oly rohamosan és erővel folyt le, hogy a helyzet már aggasztóvá lett. Az áradat Klárafalvánál töltést is szakított, de a kiöntést mégis sikerült elfogni. A közlekedés rövid időre Makó és Szeged közt fennakadt, de nagyobb károsodás nem történt.

A felségek május 23-án indultak el Pestről²⁾. A következő napon Jászberényből folytatták útjukat s Czeglédől fogva a vasúton haladva, május 24-én délután 3 órakor érkeztek Szegedre. A robogó vonat a város határában mindenütt a tanyák népéből képezett sorsfalak lelkes üdvözlése között érkezett Szegedre. Ő felségeik a vonatról a mostani teher-pályaudvaránál szálltak ki, hol a vasúttársaság által felállított első diadalkapu volt. A magas vendégeket a tanács és a községi választmány élén, a katonaság és a hivatalok fejeinek környezetében, Gamperl polgármester magyarul üdvözölte. A bevonulás a városnak ezen alkalomra szerzett díszhintóján, az Erzsébet-rakodópart s az Árpád-utca vonalán, a nép lelkes örömyilvánításai közben történt. A templom-térre érve, a felségeket itt Csajághi Sándor püspök üdvözölte. A királyi pár ekkor templomba vonult s a hálaadó isteni tiszteleten részt vett.

A templomból az iskola-utcán a nép tömör sorsfalainak viharos

1) A rendező-bizottság jegyzőkönyvei, Szeged v. közigazgatási levéltárában.

2) Budapesti Hírlap 1857. évf. 91. és 117. sz.

üdvözlése közben, Ő felségeik a piacra értek s a második diadalkapun áthaladva, a Kárász-házban berendezett fényes lakosztályaikban helyezkedtek el. Itt hódolt a katonaság, úgy a vidéki hatóságok küldöttsége.

Az üdvözlések után 6 órakor nagy udvari ebéd volt, melynek befejezése után a népünnepély megtekintése következett. Ezt a halászház rendezték, kik a halpiacszról háló-zászlók lobogása alatt, zenekísérett és halász-dalok éneklése közben vonultak a Kárász-ház előtt felállított halász tanyához. Ez hálókkaal körül kerített 10 nádkunyhóból állt. Itt főtt a paprikáshál, egy 200 lat súlyú ezüst bográcsban, mely mint a „jobbágyi hódolat és örök hűség emléke“ Bécsben készült. A felséges pár részt vett a nép lakomáján, amelyen a város két legszebb leánya, a Pálffy nővérek teljesítették a szolgálatot. Megtekintették a tánczvigalmat is, ahonnan a lelkes hangulatnál fogva, a magas vendégek csak nehezen tudtak kiszabadulni.

Innen a színházba mentek, hol a Huszáresinyt játszották s előadás után, mindenütt a nép örömnnyilvánulásaival találkozva, a kivilágított várost tekintették meg. Különösen tetszettek a széképület transparentjei, a Hamar- és Mayer-féle bengáli fények, a piacz fő vonalán felállított színes lampionok és a várfalak párkányzatainak kivilágítása.

A kivilágítás alatt a nagy piacz felső részéről, az előkelő társadalom 600 férfi és 200 nőtagja lobogó szurokfáklyákat tartva indult a királyi pár szállása elé. A menethez beosztott ifjúság pedig a következő alkalmi dalt énekelte:

„Ki a kegyelmek bájsugáriban,
Miként szívárvány, minket átkarolsz,
Vagy a villámnak harsogásiban
Ha kell, bíróként trónon felragyogsz:
A színlelésment ifjú érzelem,
Im hódol néked nagy Fejedelem!

Kivel az égnek szent áldása jár,
Ki fönttartád e megzilált hazát,
Halhatatlanságod mint a napsugár,
Él századokról századokra át;
S zeng háladalt az ifjú érzelem,
Lobogva érted nagy Fejedelem!

Erény s műveltség szent nevében légy,
Légy üdvözölve, áldva általunk!
Bármit mívelsz értünk, bármerre mégy
Éretted élünk, érted meghalunk.
Őszintén zeng az ifjú érzelem
Felséges nőddel élj nagy Fejedelem!“

Míg a tisztelgők szövétékei lobogtak és a katonai zenekar játszott, az alatt a főgymnasiumi ifjúság küldöttsége a tanári kar vezetésével a fentebbi dal szövegét és az iskolai értesítvényeket a felségnek átnyújtá. A felségek ezután az erkélyen megjelenve, a nép hódolatát szívesen fogadták, majd termeikbe visszavonultak. A nép azonban csak éjjel után oszlott szét s mindenki elragadtatva magasztalta a királyi pár kegyességét.

Másnap kora reggel ő felsége Új-Szegeden a helyőrség felett szemlét tartott; majd a katonai és polgári hivatalokat látogatta meg. A széképületben a toronyba is felhatolt s onnan tekintette át a várost és környékét. Azután a gymnasiumot és ennek fizikai szertárát tekintette meg, míg ugyanezen idő alatt a felséges asszony a kórházban tett látogatást. Nagy feltűnést keltett azonban a zsidó község látogatásának elmaradása, pedig erre rendkívül költséges előkészületek tétettek.

A királyi pár ezután a Tiszaparton, a gőzhajókikötőnél találkozott. 9 órakor az „Adler“ nevű gőzhajón, melyet még két más hajó követett, a nép lelkes üdvözlése közt útra keltek s Körtevényesnél kikötve, kocsin értek Vásárhelyre. Emlékezetül a városnak jótékony czélokra 2540 frtot adományoztak s ezenfelül ő felsége kijelentette és elrendelte, hogy a vár lövonalaiba eső téren ezentúl az építkezéseket megengedhetik¹⁾.

Aminthogy a nép öröme és hódolata lelkes és határtalan vala, úgy a város sem kímélt semmi fáradozást és költséget, csak hogy a fogadtatás jó emlékezetű maradjon. Így a fogadtatási költségek, amire kezdetben 6000 frt volt szánva, a vég összesítés szerint 38,280 frt 19 kr-ra rugtak²⁾ míg ezzel szemben az 1872. évi királyfogadtatásnak minden nemben sokkal fényesebb eredményei csak 6724 frt 26 kr. költséget vettek igénybe.

A felség távozása után a hatóság hivatalosan is értesült arról, hogy a felségnek Budán, még május 19-én kelt legfelsőbb elhatározása értelmében, a szegedi vár erődtítményi jellege megszűnt és az

¹⁾ Hivatalos jelentések és jegyzőkönyvek Szeged város közig. levéltárában. — Magyar sajtó 1857. 124. sz. — Sürögöny 1857. május 27. sz. — Napkelet 1857. 21. sz. — Budapesti Hírlap 1857. 119. sz. — Pesti Napló 1857. május 28. szám. — Politikai Ujdonságok 1857. 21. és 22. sz. — Augsburger Allgemeine Zeitung 1857. 148. sz. s az ezen alkalommal megjelent különféle kisebb szegedi nyomtatvány.

²⁾ Így például a diadalkapuért és a tribünökért Feszl pesti építésznek 7500 frtot, a felségek lakosztályainak bebútorozásáért Schubert bécsi udvari kárpitosnak 2386 frtot utalványoztak. A nyomtatványok 1582 frtba kerültek. Zászlósnyak 20,835 drb méceséért 2155 frtot fizettek. Az ezüst bogrács, mely Bécsbe került, 1000 frtéért készült. A halász ünnepélyért 150 frtot, a katonai zenekarért, beleszámítva a szállítási költséget is, 386 frtot fizetett a város stb.

eddig tilalom alatt álló lőtéren az építkezések megengedtetnek; sőt a város régi óhaja, a vár lebontása is teljesülhet, ha az építményekért a város megfelelő új férő-helyiségeket állít. Ez ügyben a vegyes bizottsági tárgyalások nagy buzgalommal megindultak s kiszámították, hogy a két rendes és egy tartalék zászlóalj elhelyezésére készítendő kaszárnya 862,940 forintba kerülne, ellenben a vár anyagaiból és a telkek árából csak 225,000 forint bevétel várható. A katonaság utóbb leszállította igényeit s megelégedett egy oly kaszárnyával, mely egy rendes és egy tartalék zászlóaljat képes befogadni. Abban is megnyugodott, ha a kaszárnyát a katonai kórház telkén emelik, de ez esetben egy új katonai kórház állítandó. E módozattal a kaszárnya 429,546 forintba, a kórház pedig 122,553 forintba került volna.

Hosszas fontolgatás után a községválasztmány késznek nyilatkozott ezen nagy áldozatnak meghozatalára s a megállapodásokat a helytartótanácsához felterjesztették. Itt azonban azt találták, hogy a vár és a katonai kórház anyagaiból, a város 92,724 forint bevételnél többre nem számíthat, másrészt pedig kifogás történt az ellen, hogy a tervezett új katonai kórház a kiskaszárnya telkén emeltessék fel. Az ügyet tehát újabb megfontolás czéljából visszaküldötték. Ismét számítások, vegyes bizottsági tárgyalások történtek; a kaszárnya- és kórházépítési költségek újból mérsékeltek, de végmegállapodás nem jöhetett létre, mert időközben kormány és politikai rendszerváltozás történt, a város anyagi viszonyai is súlyosbodtak s így a nagy reményeket keltett ügy megoldatlan maradt.

Még csak arról emlékezünk, hogy a katonaság 1858. évi január elején nagy pompával ünnepelte meg Radeckzy tábornagyról gyász-emlékeztét. — Ugyanezen évi április 20-án Albrecht főherceg s országkormányzó útutazáskép a városban tartózkodott; decz. 2-án már negyedízből időzött Szegeden, hogy a vasúti hidat, melynek teherpróbája nov. 26-án lett végrehajtva, a közforgalomnak ünnepélyesen átadja. Ugyancsak az 1858. évben alakították meg az ágostai és helyét hitvallásúak egyházközségüket. A reformátusok már az 1856. évi jan. 1-én folyamodtak a városhoz, templomuk és iskolájuk felállítására adandó ingyen telek iránt. A hatóság kilátásba is helyezte, hogy ha a hitközség megalakul, támogatását meg nem vonja. Az 1859. évi decz. 2-án kelt határozattal Rókuson, a fehér-ló-utczában kaptak is 1080 négyszögölnyi ingyen telket. Az ágostaiak 1860. évi decz. 2-án, a tükör-utczában vásárolt házból nyitották meg imaházukat.

III. Tiszaszabályozási ügyek.

A cs. kir. dunagőzhajózási társulat 1850. évben a bécsi General-Baudirectionál azt kérte, hogy miután Szeged és Arad közt rendszeres hajójárlatot óhajt létesíteni, a Maros szabályozása vétessék munkálatba. Ez a kérdés mint láttuk, a negyvenes években ismételt ízben is függőben maradt. Most tehát Képesi Józsefet, a tiszai VI. folyam-osztály mérnökét a tervek elkészítésére újból felhívták, ki munkájában felölelte az összes kanyarok átmetszéseit, hogy a hajók útvonala minél rövidebb legyen; felölelte a Maros betorkolásának kérdését is, még pedig azon módon, amint azt 1846-ban Paleocapa is tervezte. Nevezetesen a Marosnak legutolsó régi kanyarulatából, a vedresházi átmetszés torkolatához egy 5 öl fenékszélességű, 1346 öl hosszú új ágazást tervezett, mely 64,105 frtba került volna.

Ennek híre Szegeden nagy elkedvetlenedést szült. A hajózás érdeke nem követelte e terv végrehajtását. A gyakran emlegetett vízduzzadástól nem lehetett tartani, mert hisz Új-Szegedet nagy áldozatok árán a város ép azért szerezte meg, hogy annak árterén a vizek mindenkor szabadon lefolyhassanak. A város hatósága ennél fogva 1852. évi július 15-én Albrecht főherczeg és kormányzóhoz benyújtott emlékiratában kérte, hogy a Maros torkolatának a városon alól való áthelyezését mellőzzék s a beömlés a régi helyen, oly módon igazíttassék meg, amint azt annak idején Vedres javasolta s amit kiváló tekintélyek is helyesnek találtak. Ha ezentúl a vízduzzadás elhárítására még más levezető csatorna építésének szüksége forogna fenn, úgy inkább a Bainville József városi főmérnök által¹⁾ tervezett 6000 öl hosszúságú azon csatorna építtessenek ki, mely a gyártelepnél szakadt volna ki a Tiszából és a város megkerülésével, 4 öl mélységgel s 25 öl közép szélességgel az egész várost körül övezte volna és a boszorkányszigetnél szakadt volna ismét a Tiszába.

Albrecht főherczeg ritka figyelemben részesíté a város emlékiratát s ennek következtében a cs. kir. közlekedésügyi miniszterium elrendelte, hogy a Maros levezetés kérdése az osztrák államvasút tiszai áthidalásának kérdésével együtt és azzal összhangzatban tárgyalva nyerjen eldöntést.

Az osztrák államvasút ugyanis ép azon időben foglalkozott a szeged-temesvári vasút kiépítésével, illetőleg a tiszai átkelés és a híd helyének kijelölésével. A kérdést felettébb nehezítette az a körülmény, hogy az új Marostorkolatnál és a tervezett vedresházi átmet-

¹⁾ Bainville trieszti mérnök 1849. évben került a városhoz s a következő évben végrehajtotta a város nivellírozását, de a munkát felülvizsgálva nem lett.

szésnél fogva nem egy, hanem két hidat is kellend építeni. Mert ha az áthidalás a boszorkánysziget fölött történik, úgy a Tiszán és a Maroson, ha pedig lejjebb történik az átkelés, úgy a bodomi kanyarulat és a vedresházi átmetszés fölött kell két tiszai hidat építeni.

Ez ügyben az első vegyes bizottsági tárgyalás 1852. évi november 26-án tartott, mely alkalommal Barbieri őrnagy azt a fontos nyilatkozatot tette, hogy a hidoszlopoknak löporkamrái legyenek s a balparti hídfőnél kellő térség hagyassék ki, mert ott katonai erődök — redoutte-ok — fognak emeltetni. A kérdés eldöntése húzódott, mialatt bekövetkezett az 1853. évi áradás, mely alkalommal a felső tiszai nagy arányú szabályozási munkálatoknak hatása az alsó Tiszán már igen érezhető volt. A vízszín felülmúlta az 1830. és 1845. évi magasságokat, mert május 23-án a Tisza már 20' 11" 4''' magasságot ért el. A sövényházi vonalon, mely előtt északról egy tenger fenyegetett, óriási erőt kelle kifejtteni, hogy a veszélyt elháríthassák. Az áradat nagyobb tömege a város alatt nem is annyira a mederben, mint inkább az ártérül szolgáló újszegedi legelőn folyt le.

A küzdelem hosszantartó volt s a válság több ízben már elkerülhetetlennek mutatkozott. Egy alkalommal a hattyas-ballagítói vonalon éjjel a víz már rést is tört, de a veszedelem az által háruult el, hogy a felügyeletet teljesítő munkás a szakadásba feküdt s így saját testével gátolta meg a kiömlést, míg kiáltozásaira a segély megérkezett. A kötelességérző derék embernek még a nevét sem ismerjük¹⁾.

A kétségbeejtő erőkifejtések a legmagasabb körök figyelmét is felköltötték. Albrecht főherczeg s kormányzó, május 28-án Szegedre jött s közvetlen tapasztalatokat szerzett, hogy a veszélyeztetett vidék sorsát és nyugalmit biztosítsa. A vésznapok után tehát még nagyobb lendületet nyertek a tiszaszabályozási munkálatok s újra megindultak a Maros szabályozására és a vasúti híd kiépítésére vonatkozó kapcsolatos tárgyalások, melyek során meghallgatták a tiszaszabályozási központi bizottságot is, hangsúlyozva, hogy „magasabb vasúti érdekek” teszik kívánatossá a Muros torkolatának jelenlegi helyén való meghagyását. Tehát nem a város sokat emlegetett emlékirata, hanem leginkább a vasút érdeke hatott közre a végre, hogy a Maros betorkolását a jelenlegi helyén meghagyták. A nevezett központi bizottságnak 1853. évi június 6-án kelt előterjesztése alapján tehát újabb helyszíni szemle tartása rendeltetett.

Ezt Pasetti Flórián miniszteri tanácsos elnöklete alatt tartották meg, amidőn a város küldöttei kijelentették, hogy mint eddig, úgy ezentúl is ártérül fog szolgálni Új-Szeged; de ép erre való tekintettel a vasút újszegedi töltésének is 200 öles ártéri hídja legyen, hogy ott

¹⁾ Szegedi Híradó 1859. évf. 4. sz.

a felduzzadó vizek akadálytalanul lefolyhassanak. A városi küldöttek azt is kijelentették, hogy ha a Marosstorok régi helyén marad, kellőkép megigazítva, az esetben az új meder létesítési költségeit a város viselni kész lesz.

A vasút érdekeit tartva szem előtt, a szakértők csaknem egyhangú megállapodással a város óhaját teljesíthetőnek nyilvánították. Pasetti és Keczkés még elismerőleg is szóltak a Vedres-féle Maros betorkolási tervezetről, általában pedig azt javasolták, hogy a betorkolás Szegeden felül hagyassék. A vasút részéről építendő 200 öles újszegedi ártéri hídra nézve azonban azt jelezték, hogy az teljesen mellőzendő, mert Új-Szeged nem maradhat meg ártérnek. Miután azonban a szegedi mederszorulat bajain segíteni kell, azt javasolták, hogy az újszegedi partnak lemetszése által a meder keskenysége kibővítsessék. A város küldöttei ez utóbbi tervezetet, mely különben Herrich Károly főmérnöktől származott, hiábavalónak nyilvánították; azért a 200 öles ártéri híd elkészítését mindenestre elrendeltetni kérték, valamint a vedresházi átmetszés létesítését óhajtották¹⁾.

A kérdésnek felsőbbi eldöntése késett. A vasúttársulat azonban mégis tartott attól, hogy a város álláspontja fog érvényesülni s így az újszegedi ártéri híd kiépítésére kötelezve leend. Ennek megelőzése tekintetéből most hirtelen azt tervezte, hogy nem Szegednél, hanem Kanizsánál létesíti az áthidalást.

Ez a tervezet Szegeden ismét nagy levertséget okozott s mint-hogy az a hír volt elterjedve, hogy az intéző körök a kérdést véglegesen eldöntötték s azon csak a felség tehet változtatást, a város hatósága ennél fogva 1854. évi augusztus 15-én a felséghez azon kérelmet intézte, hogy az államvasút tiszai áthidalása Szegednél hagyassék meg.

Majd bekövetkezett az 1855. évi árvíz, mely a korábbiakhoz képest még fenyegetőbb lett. A védelem is súlyosabb volt, mert miként alább előadjuk, a mindszent-algyői uradalom a sövényházi vonal védelmezését elhanyagolta s ezen szakasz erősítését is a városnak kelle eszközölni. Az áradat április 17-én 21' 8" 10''' magasságra emelkedett. A lakosság heteken át küzdött s még a zsenge tanulókat is kirendelték a szomolyai töltésre, kik ott tanítóik vezetése alatt szakajtókban hordták a magasításhoz szükséges földet. Az óriási közerő kirendelésénél fogva az üzletek szüneteltek, pangás és keresethiány állt be, mi általános elkedvetlenedést keltett. Az egymást kergető veszélyes hírek és gyakori harangkongatások nagy izgalmakat okoztak. Sokan meneküléshez fogtak, mert a vést minden perczen bekövetkezhetőnek

¹⁾ Maros levezetésére vonatkozó iratok, Szeged város közig. levéltárában. — Budapesti Hírlap 1857. évi 66. sz. a Maros szabályozásáról szóló hivatalos jelentés. — Novák J.: Emlékirat a szegedi árvíz tárgyában. Szeged, 1879.

hitték. A csatornák több helyen felbuggyantak s betömésük iránt való küzdelem meddőnek bizonyult, mígnem utóbb a csatorna-szádákat feneketlen hordókkal látták el, melyekben a víz egy bizonyos magasságig felemelkedett ugyan, de szét nem terült.

A veszély híre elhatott az uralkodóig, ki a veszedelemről személyesen kívánt tapasztalatokat szerezni, de útjában családi szomorúság tartóztatta fel. Helyette Albrecht főherczeg sietett a vész helyére, ki április 16-án este érkezett Szegedre. Akkorra már nem kevesebb, mint öt különböző helyen szakadtak el a töltések, mire a vízszinsüljedés is bekövetkezett. A többi közt beszakadt a Fotti-féle ballagitói töltés s a hattyas-ballagitói földek víz alá kerültek. A torontáli társulati töltések három helyen is elszakadtak, nevezetesen Klárafalvánál, Új-Szeged alsó részén és Kanizsánál. Ennek következtében Torontál vármegye felső része, a Maros-Tisza zugja egész az Aranka vidékéig elöntetett.

Albrecht főherczeg báró Augusz Antal helytartósági alelnök és Bonyhád megyefőnök kíséretében április 18-án megtekintette a vészes helyeket s innen Makóra, Vásárhelyre, majd Gyulára és Szarvasra sietett¹⁾.

A vésznapok után a függőben maradt kérdések sürgős megoldást nyertek. A marosszabályozási munkálatokat a legnagyobb gyorsasággal végrehajtották. Nagylaktól Szegedig hét rendbeli átmetszés létesült s ugyanekkor elkészült az új Maros torkolat is azonkép, amint azt Vedres tervezte és a város óhajtotta. Az új torkolat létesítésére 15,000 köb öl földet emeltek ki, mi a városnak 29,627 forint kiadásába került. Ez a munkálat különben a legjobban sikerült művek egyikének bizonyult²⁾.

A vasút áthidalására vonatkozó tárgyalások is megújultak. Nem ugyan a felséghez benyújtott kérelem, hanem a kanizsai töltésszakadás után feltárult helyzet és tapasztalat a vasúti társaságot arra ösztönözte, hogy visszatért a szegedi átkelés tervezetéhez. Nem idegenkedett már a 200 öles ártéri híd elkészítésétől sem, ha azt egy újabb szakértői vizsgálat szükségesnek találná.

Az újabb szakértői szemlét és vegyes bizottsági tárgyalást meg is tartották s ekkor a vasúti híd vonalát a boszorkányszigettől jóval feljebb, a mai átkelés irányában állapították meg. Ily úton alsóvárost a Tiszától egészen elzárták, mert a nagy töltés alatt még elegendő és alkalmas, átjáró helyeket s illetőleg alagutakat sem létesítettek. Ezen tárgyalások alkalmával Gertlgruber Alajos, tábornoki ezredes azon meglepő követel-

¹⁾ Budapesti Hírlap 1855. 689., 702., 705—707. sz.

²⁾ U. a. 1850. 66. sz. — A munkálatokat Menapace Flórián budai orsz. építészeti igazgató felügyelete alatt Várnai Ádám főmérnök hajtotta végre.

ménynyel állt elő, hogy Új-Szegeden miután katonai erődítmények tervezetnek s Új-Szeged mint katonai gyakorlóter és táborozási hely mindezenre ármentesítendő, ennél fogva töltésépítés czéljából ott kigödrözéseket tenni nem lehet s a földet máshonnan kell hordatni. S mint-hogy továbbá az ármentesítendő Új-Szeged területén jövőre a Tisza és Maros árja le nem folyhat, ennél fogva a vasúti 200 öles ártéri híd építése, mint felesleges, bízvást elmaradhat. E helyett azonban a Maros régi ágyából, nevezetesen az utolsó kanyarulatból, Új-Szeged és Szőregh határvonalán létesíttessék egy zsilipes csatorna (Ableitungs-Canal), melyen a nagyobb áradások vizei, a mederszorulat elkerülésével, a Tiszába vezethetők lennének. A város küldöttei azonban ezúttal is hangsúlyozták, hogy Új-Szegedet ártérül kívánják fenntartani s folyamszabályozási érdekek nem is követelik ezen területnek ármentesítését; miután tehát a nagyobb áradások ezentúl is Új-Szeged határán fognak lefutni, a vasutat az ártéri híd kiépítésére mindezenre kötelezzék.

A szakértők azonban, különösen Herrieh, még a katonai részről ajánlott levezető csatorna tervezetét is ellenezve, az újszegedi partlemetszés fontosságát és előnyeit hangsúlyozta.

Ily előzmények után a cs. kir. közlekedésügyi miniszterium a kérdést végérvényesen akkép oldotta meg, hogy a híd kiépítését engedélyezte oly formán, hogy az 186 öl hosszúságú, a legutóbbi vízszínen felül 20 láb magasságú legyen; mellőzte a 200 öles újszegedi ártéri híd létesítésének tervezetét, valamint a katonai részről ajánlott levezető csatorna eszméjét. Ellenben kötelezte a társulatot, hogy a Bainville mérnök által, a város megkerülésével tervezett s netán létesítendő csatornára tekintettel legyen, ennél fogva a boszorkánysziget mellett (a mai hármas kölyuk) egy kisebb hídát építsen. A vízduzzadások megelőzéseül pedig az újszegedi könyököknek, a szakértői javaslat értelmében való lementszését rendelte el, még pedig a város pénztára terhére.

A város még ekkor sem nyugodott meg. Újabb kérelemben esedezett óhajának teljesítése iránt; de hasztalan volt minden törekvés, mert a vasúti, valamint a partlemetszési munkálatokat haladéktalanul megkezdették. Elkészült a Tisza két partján a magas hídfőljáró, valamint a vashíd, amelynek építéséről már másutt szólottunk. Az újszegedi partlemetszési munkálatokat az 1857. év őszén végre is hajtották s ennek költségei a Zsótér magtár és a dohánybevéltő pajták kisajátításának betudásával, mintegy 50,000 frtba kerültek. A következő évben azonban, amint azt a szegediek előre jelezték, különösen az új Maros-torok nagy mérvű képződésénél s illetőleg az iszaphordásnál fogva, a lementszés annyira feliszapolódott és visszaképződött, mintha semmi sem történt volna¹⁾.

¹⁾ Maros levezetésére vonatkozó nagy iratesomag, Szeged v. közig. levél tárában. — Novák J.: Emlékirat a szegedi árvíz tárgyában. Szeged, 1879.

Csak ezen tapasztalat következtében mentették fel a várost a partlemetszés költségeinek fizetésétől s a város ismételt sürgetésére csak ezután vették munkába a vedresházi átmetszés létesítését, még pedig ugyancsak a város költségére, azon indokolás mellett, mert ez a művelet „a város külön érdekeinek előmozdítására szolgál“ s így ennek költsége az országos alapot nem terhelheti. A vedresházi átmetszés létesítéséhez a város 75,000 forinttal kényszerült hozzájárulni. A csatorna felső nyílását rozsszul tűzték ki, ezenfelül keskenyre és sekélyre lett kiásva. 1859. évi május 9-én az új ágot ünnepélyesen megnyitották¹⁾, de a rendkívül kemény márgatalajban a csatornának semmi képződése sem látszott. Ennélfogva 1864-ben a csatornát elzárták, bővítették s mélyítették, de a munkálatok elégtelenségénél fogva még ekkor sem volt meg az a hatása, melyet méltán várni lehetett volna a torkolat helyesebb kitűzése esetén.

Herrich szakértői tekintélyét a szegediek által előre jelzett kettős kudarcz meg nem döntötte. Ezek csak azt eredményezték, hogy a város irányában már kezdettől fogva táplált ellenséges hajlamai még kihívóbbak lettek s amennyire csak kitelt tőle, a város ügyeit és érdekeit kedvezőtlenül befolyásolta.

A város ugyanis az egymás után következett 1857. és 1858. évi magas vízállásoknál (18' 9" 10") s az újszegedi mederszorulat visszaképződésénél fogva felsőbb helyen panaszt emelt, hogy a tiszaszabályozási munkálatok veszélyes helyzetbe sodorták. Felsővároson ugyanis a gyárteleppel szemben, a Tisza közepén porondolások képződtek, ellenben a Felmayer-féle festőgyár előtt igen veszélyes partomlások jelentkeztek. Egy újabb, az 1855. évihez hasonló árvíz esetén tehát tartottak attól, hogy a város menthetetlenül a vész áldozata lesz, mert a vasúti töltés következtében az áradat óriási tömege az újszegedi ártéren, úgy miként az előtt, le nem folyhat.

A város tehát felsőbb helyen az iránt esedezett, hogy az esetleg bekövetkezhető végszükség idején szabadságában álljon a vasúti töltést átvágni s a vizek lefolyását ott biztosítani. A helytartó-tanács osztotta a város aggályait s a város kérését a miniszterium figyelmébe ajánlotta. A miniszterium annak kiderítésére, hogy a bekövetkezhető árvíz alkalmával a város veszélyben forog-e és minő intézkedések tétessenek a katasztrófa elhárítására, helyszíni szakértői vizsgálat tartását rendelte el. Ez a vizsgálat 1858. évi november 3-tól 6-ig tartott, mely alkalommal Herrich mérései alapján megállapított, hogy Szeged alatt 22' 11" 4''' magasságon felül eső vízállásra számítani nem lehet. A város nem forog veszélyben és nincs és nem is lesz ok a „barbár“ kívánság teljesítésére; mert ha a város az említett vízmagassághoz

¹⁾ Szegedi Híradó 1859. 4. sz.

képest töltéseit megerősíti, ha továbbá belép a percsórai társulathoz és elősegíti a percsórai társulat töltéseinek kiépítését s ha végül a régi szillér-baktói keresztgátat felmagasítja: akkor nem tarthat a katasztrófától. Amíg a város ezúttal is a vasúti ártéri hid utólagos kiépítését hangsúlyozta, addig a torontáli érdekeltség a marosi zsilipes levezető csatorna mellett foglalt állást, mely 807,000 frt költségbe került volna. Herrich azonban ezúttal is ellenezte az érdekeltek terveit, kiket a töltések emelésére és erősítésére utalt.

A szakértői vizsgálatok eredményét Jombart Emil megyefőnök november 18-án a helytartósághoz felterjesztve hangsúlyozta, hogy „Szeged védelmére valaminek okvetlenül történni kell.“ Augusz báró saját szerűnek találta a szakértők megállapodásait s az ország kormányzójához, Albrecht főherceghez intézett előterjesztésében a város súlyos helyzete felől, a szakértőkkel szemben egy bizonyos gúnnyal imígy nyilatkozott: „A tisztelettel alólirott nem ismeri félre a technikusok által kimondott azon nézet helyességét, hogy Szeged mihelyt minden oldalról töltésekkel védekezik s mintegy vár bezárkózik, az árvíz ellen teljesen biztosítva lesz. Ha más eszköz nem lesz található, akkor ezen körülzáró védéptmény is ajánlatos lehet. Midőn 1853-ban a műszaki bizottság a Tisza medernek Új-Szegednél való kiszélesítése mellett nyilatkozott, ugyanakkor elismertetett, hogy Szeged azonnal veszélyben forog, mihelyest a vízár bekövetkezik. Ezen veszély elhárításának indokából a kormány elfogadta a meder szélesítését s ezt nagy költsékezéssel keresztül is vitte. A folyó évi nov. hó elején tartott tanácskozmányok alkalmával azonban kitűnt, hogy e munkálatok eredménytelenek, sőt műszaki részről el lőn ismerve, hogy keresztül sem vihetők. Ámbár a folyammeder jelenlegi állása Új-Szegednél ugyanolyan, mint a kiszélesítés előtt, a műszaki férfiak mégis oda nyilatkoztak, hogy Szegedet veszély nem fenyegeti. Ebből vagy az következne, hogy Szegedet az újszegedi mederkiszélesítés előtt sem fenyegette veszély s így a költségek hiába adattak ki, vagy pedig most is fenyegeti a veszély s így a segélyeszköz megválasztásában történt tévedés. A tisztelettel alólirott hajlandó ez utóbbit hinni.“ Augusz a szőreghi levezető csatorna tervezetét pártolta s ezt tartotta Szeged jövőjének biztosítása tekintetéből alkalmas egyedüli eszköznek, mely „szakértői részről is inkább ajánltathatott volna, mintsem azon jó tanács, mit azon részről a szegedieknek adtak, hogy t. i. minden oldalról sok és nagy töltésekkel védekezzenek.“ Albrecht főherceg ezek után az országos építészeti igazgatóság szakvéleményét kérte ki, melynek következtében Menapace 1858. évi decz. 27-én kelt javaslatában nyíltan kijelentette, hogy az újszegedi ártérnek keresztül töltése által előidézett súlyos helyzet csakis a szőreghi zsilipes csatorna kiépítése által orvosolható.

Mindezek után a kérdés végül a tiszaszabályozási központi bizott-

sághoz került, hol Herrich szakértői véleményét 1860. évi aug. 9-én kelt jelentésében a következőkben nyilvánította: Szeged csak azon esetben foroghat veszélyben, „ha a Maros folyó is a Tiszával egyszerre hozná le magas vizét.” A szőregyi zsilipes levezető csatornára nézve pedig azt hozta fel, hogy a megváltozott viszonyoknál fogva meg kell gondolni, hogy „a levezetés által elérhető előnyök a közel egy milliónyi költséget megérik-e? — s hogy elég fontos-e az a 20—24 hüvelyknyi lehető duzzadás Szegednél az eddig ismert legnagyobb vizek fölött arra, hogy érette a Maros Szegeden alúl egy milliónyi költséggel levezetessék s nem volna-e indokoltabb dolog ezen nagy összegnek egy részét a város biztosítása végett a töltések magasztására fordítani.”

Ezen nyilatkozat alapján a Maroslevezetés kérdése végleg elejtett dologgá vált. Az 1876. és az 1877. évi árvizek után a város újból felelevenítette e kérdést. Ismételt ízben feliratokat intézett, a tiszavölgyi társulatnál is mozgatta a kérdést, de Herrich szaktekintélyével mindig leterelte és elodázta azt; s mégis midőn az 1879. évi katasztrófa a várost romba döntötte, bár a veszélyt nem a Maros árja idézte elő, hanem az a percsőrai társulat töltésvonalán bekövetkezett szakadás eredménye volt, a gyászravatalon fekvő város sorsa felett mégis Herrichnek volt az az elítélő szava, hogy a csapást a város maga idézte fel, a Maros levezetése ügyében tanúsított magatartása által. Pedig a katasztrófát, mint látni fogjuk, nem más, mint az a körülmény szülte, hogy Szegedet bele kényszerítették a percsőrai társulat kötelekébe, amely társulat Szeged jövőjét egyáltalán nem biztosíthatta¹⁾.

A percsőrai társulatba való belekényszerítés mesterségesen szőtt szálai hasonlókép Herrichig vezetnek. E szálakat már az első pillanattól fogva oly erőssé bogozta, hogy a város minden igyekezete daczára sem tudott abból kibontakozni. A percsőrai társulat a város ügyeire majdnem egy negyed századon át ónsúlylyal nehezedett, a társulattal való viszály a város történetének egy kiváló részét képezi, miért is a társulat alakulásával s történetével tüzetesebben megismerkednünk szükséges.

Miként már fentebb is előadtuk, az 1855. évi árvízveszély alkalmával a város helyzete és a védelem sikere sokkal aggasztóbb volt, mint azelőtt bármely alkalommal, már annál fogva is, mert a szomszédos mindszent-algyői uradalom az örök időkre szóló 1836. évi szerződés ellenére a sövényháza-algyői töltés védelmezését elmulasztotta. Csakis a város kiváló mérvű áldozatainak köszönhető, hogy az uradalom védvonalait az ár át nem törte. Tóth István uradalmi igazgató azt hozta fel mentségül, hogy az 1854. évi úrbéri nyílt parancs a

¹⁾ Maros levezetésére vonatkozó iratok Szeged v. közigazgatási levéltárában. — Herrich Károly: A Tiszaszabályozás és a szegedi válság. Budapest, 1879. — Novák József: Emlékirat a szegedi árvíz tárgyában. Szeged, 1879.

jobbágyságok tartozásait miután eltörölte, a földesúr és jobbágyságai között levő viszonyokat megszüntette, tehát az uradalomnak is megszűnt az örök időkre vállalt kötelezettsége. Az önállóvá lett községek a várossal egyetemben önmaguk tartoznak sorsukról gondoskodni, az uradalom pedig a gondoskodás terheire hozzájárulni fog egy bizonyos mérvben. A sövényházi töltesek ugyanis 4000 holdnyi uradalmi majorsági birtokot is védelmeztek.

A vésznapok után a város arra törekedett, hogy az uradalomnak örök időkre vállalt kötelezettsége biztosíttassék s amennyiben szükséges, az 1850. évi június 16-án kibocsájtott tiszaszabályozási patens értelmében egy újabb szerződés által társulat alakíttassék s az érdekelt feleknek a töltesek védelmezése körül fennforgó kötelezettsége pontosan és birtokarány szerint megállapíttassék. A tanács előterjesztése alapján az 1855. évi nov. 10-én a megyehatóság ennél fogva egybehívta az 1830. évi előleges ártérfelvétel szerint kitüntetett érdekeltiséget, nevezetesen a várost, az uradalmat, Tápé és Algyő községeket, valamint Dorosma városát is. Ez utóbbi azonban meg nem jelent s tiltakozott az ellen, hogy Dorosma a létesítendő társulat kötelékébe felvétessék. E nyilatkozatot elegendőnek találták arra nézve, hogy többé semminemű kísérletet sem tettek arra, hogy Dorosma az érdekeltiségekbe bevonassék.

A mondott napon Szegeden a jelenlevők egyértelműleg kimondták, hogy megalakítják a „Csongrádi alsó tiszaszabályozási társulatot.” Minthogy a társulat létrejövételének a tiszai patens 11. §-a értelmében a szerződés képezi alapját, mindenek előtt a szerződési tervezet elkészítését rendelték el. De ez alkalommal nem volt másról szó mint arról, hogy az 1836. évi örök szerződés értelmében már megalakítva lévő társulat, illetőleg a sövényháza-, algyő-, tápé- és szegedi védvonal által biztosított érdekeltiségnek jogviszonyai és a már meglevő töltesek fentartási terheinek arányszerű mérvei, a szerződő felekre nézve külön-külön megállapíttassanak.

Az értekezlet jegyzőkönyve a tiszaszabályozási központi bizottsághoz felterjesztetvén, gr. Szapáry József miniszteri biztos és Herrich, be sem várva az elengedhetetlenül szükséges szerződés létrejövését, a társulatot már is megalakultnak nyilvánították¹⁾. Pedig a társulati

¹⁾ Az 1850. évi tiszaszabályozási patens értelmében a társulatok csak szerződések alapján és azok létrejövétele mellett alakulhattak. A tiszaszab. központi bizottság ennél fogva idő előtt, elhamarkodva mondogta ki a társulat megalakulását. Midőn e tévedés utóbb kiderült, a felsőbb tekintély megóvása nem engedhette a hiba helyrehozatalát. Az első elhamarkodás és tévedés logikai következetességgel szülte azután a többit, mert a peresőrai társulat ügyeinek számai szerencsétlenségre minden időben Herrich kezében összpontosultak; ő volt mindenkoron az ügynek méltatlan bírója.

alapszerződés létre nem jött, mert az uradalom képviselője oly értelmű szerződési tervezetet mutatott be, amelynek értelmében az eddig védett területen túl, az uradalomnak 11 ezer holdnyi percsőrai rétje is a társulat védelmezési köteletségébe soroltatott; — vagyis a társulat végpontja nem a sövényházi magaslatoknál, hanem a percsőrai keresztgátnál, illetőleg az uradalom által az 1836. évben ármentesített csanybaks-, levelény- és pusztaszeri öblözetnek alsó végpontjánál leendett. Midőn ezen szerződési tervezetet az 1856. évi január 22-én tartott összejövetel alkalmával bemutatták volna, az uradalom a percsőrai terület holdmennyiségének számbavételével szavazott. Tápé község az uradalom álláspontjára helyezkedett s így Algyő és Szeged kisebbségben maradtak. Döntő lett volna Dorosma szavazata, de távollétét figyelembe sem vették s így a sövényházi, valamint az ez után mentesítendő percsőrai terület holdszámainak többségével, az uradalom és Tápé község a szerződési tervezetet alapszerződés erejére emelték, habár azt a város és Algyő képviselői alá nem írták.

Az 1856. évi jan. 27-én tartott községválasztmányi ülésen midőn a szerződést bemutatták, a város megdöbbenve észlelte az örökidőre szóló 1836. szerződés kijátszását és Tóth István ravaszságát. A város ennél fogva a bevonás terve ellen Dorosma módjára tiltakozott. A megyefőnök nyomása alatt álló tanácsstagok szívós kitartása következtében a községválasztmány azonban nem követhette jobb meggyőződését, nem döntött véglegesen s nem követte a határozott irányt, hanem a jó reményektől hitegetve, felíratot intézett a megyehatósághoz, hogy szakértők által deríttesse ki, ha vajjon a létesítendő percsőrai töltés a város jövőjét inkább biztosítja-e, semmint a sövényházi keresztgát; továbbá mibe kerülhet az új töltés és annak terhe mily mérvben fogná a várost illetni. A megyei építészeti hivatalnak e tekintetben kért munkálata aug. 23-án került a községi választmány elé. Meglepetve tapasztalta a községi választmány ekkor, hogy amíg az uradalomnak minden költsége, minden vonala és építménye beszámítva van, nevezetesen a sövényházi keresztgát stb., addig a városnak az 1855. évi jelentékeny költségei figyelembe nem vétettek, a szillér-baktói vonal építménye be nem számított, sőt még a tápé-vesszősi töltést is nem a város, hanem Tápé helység javára lett betudva. Ily alapon a percsőrai új töltés építéséhez az uradalom csak 5889, Algyő 17,645, Tápé 13,254, Szeged pedig 41,807 köb-öl föld beépítésével járult volna. A községi választmány a fentebbi indokoknál fogva most sem követhette jobb meggyőződését. Azon reményben, hogy a hozzájárulás arányának méltányos módja lesz megállapítva, elfogadta a percsőrai védvonal kiépítésének eszméjét, de követelte, hogy az 1845—55. évi védekezési költségek, valamint a szillér-baktói építmények beszámíttassanak; követelte továbbá, hogy amíg az uradalom a

kiszáritás által rendkívüli hasznokat nyújtó új területnek jut birtokába, az aránykiszámításnál ez kiválólág figyelembe vétessék, — addig másrésztől szem elöl nem tévesztendő az, hogy a város 12,000 holdnyi ártéri birtokában ott szerepelnek az állandóan vízállást képező Fehértó és más értéktelen területek, amelyek a percsőrai töltés kiépítése daczára sem fognak nagyobb hasznothajtókká válni.

Ily előzmények után a tiszaszabályozási központi bizottság az érdekelteket az 1856. évi okt. 4-ére újra egybehívta, de czélzatosan Dorosma ekkor sem nyert meghívást, mert az ő szavazata Szeged és Algyőével együtt már az ellentöbbséget biztosította volna. Ezúttal is kifogyhatatlanok voltak azon biztosítások, előnyök stb., amelyek a város tartózkodó álláspontjával szemben elhangzottak. Ígérek tétettek, hogy a város méltányos észrevételei érvényesülni fognak, de az 1855. évi nov. 10-én tartott egybejövetelnél és megállapodásnál fogva a társas viszony léte kérdéses többé annál kevésbé lehet, mert a társulatnak léte, megalakulása és a városnak abba való betartozósága már felsőbb hatóságilag elismerve van. Gróf Szapáry miniszteri biztos és Herrich ezúttal a társulat szervezkedését is végrehajtották s elnökül az uradalmi és tápéi holdtöbbségnél fogva Tóth István uradalmi igazgató választatott meg. A tiszaszabályozási központi bizottság kiküldöttei ekkor elrendelték, hogy az érdekeltek 3 hó lefolyása alatt a viszonyoknak megfelelő méltányos teherviselési kulcsban állapodjanak meg, addig is azonban a szomolyai vonal haladéktalan helyreállítására kirovás eszközöndő. S ekkor az uradalom, mely szavazni 15,000 hold után szokott, a teherviseléshez csak 4000 hold után járult, míg ellenben a város hányada a 12,000 hold után lett kirova. A város képviselői e miatt óvásukat jelentették be, de a kirótt munkálatnak jogfentartással való teljesítését utóbb végrehajtották. Kijelentették, hogy a miniszteri biztos rendelkezései ellen a helytartótanácsnál fognak orvoslátot szerezni. A társulatnak további ülésén a város megjelenni sem kívánt, de megyehatósági rendeletnél fogva magát mégis képviselni tartozott.

A helytartó-tanács azonban a miniszteri biztos határozatát megerősítette, egyúttal elrendelte, hogy a teherviselés arányának megállapítására az érdekeltek egyességet kössenek. E határozat következtében a községi választmány 1857. évi február 1-én a cs. kir. belügyminiszteriumhoz folyamodott, tehát az utolsó felebbviteli hatóságnál esedezett, hogy a társulati kötelék kényszeréből kibocsájtassék. Azonban itt érdemleges határozatot nem nyert, mert az 1856. évi okt. 9-én, a tiszaszabályozási ügyekre és társulatokra vonatkozólag új patens keletkezett, amelynek értelmében az eddig megalakított társulatok építészeti egyletekké tartoztak átalakulni. Az új patens alkalmából a tanács legott azt a kérelmét nyilvánította, hogy az V. folyam-

osztály legalsó építészeti egylete, a szt.-mihálytelki magaslattól a sövényházi partokig terjedjen, eleve is tiltakozva az ellen, hogy az új egylet a percsőrai magaslatig kiterjesztessék.

A csongrádi alsó tiszaszabályozási társulat még mielőtt az új építészeti egyletté átalakult és egy méltányosb teherviselési kulcs megállapítására nézve az egyezségi eljárást megindította volna, a régi kulcs alapján, 1857. évi december 16-án új kirovásokat eszközölt. Így a városra 45,702 köb öl földnek kiépítését róttá ki, ellenben az uradalomra csak 1020 köb öl földet irányzott elő. A községválasztmány 1858. évi január 14-én erre azt válaszolta, hogy e kirovást már annál fogva sem fogadja el, mert az új építészeti egylet megalakítása ügyében tett felterjesztése még elintézve nincsen. Ámde a megyehatóság január 19-én azt a megdőbbentő rendeletet adta ki, hogy miután a város annak idején a kirovási kulcs ellenében alapos észrevételt nem tett, ennél fogva az 1856. évi okt. 9-iki patens 46. és 47. §-a értelmében az alkalmazásba vett teherviselési kulcs zsinórmértékül fog szolgálni s így a kimutatott 91,404 frt illetőséget a város végrehajtás terhe alatt befizetni tartozik.

Ezen önkényes rendelet következtében a községi választmány 1858. évi január 30-án a helytartó-tanácsához fordult oltalomért, melynek időközben megérkezett az a rendelkezése is, hogy az V. folyamosztályba eső építészeti egylet alsó végpontja Röszkénél, felső végpontja ellenben Csongrádnál leend. Ezen építészeti egyletbe azonban a felgyői, a mindszent-hármási társulatok vonakodtak belépni. Minden érdekeltnek óhaját méltányosnak találták, egyedül Szeged város kívánságát mellőzték. Herrich javaslata alapján a miniszterium 1859. évben végleg megállapította, hogy az V. folyamosztály alsó végén alakítandó építészeti egylet végpontjai Röszke és Percsóra leendnek, amely öblözetbe a város kifogásolhatatlanul betartozik. Ezen miniszteri rendelet ellen a községválasztmány 1860. évben ő felségéhez kegyelmi kérvényt intézett, hogy az új építészeti egylet felső végpontja Sövényházánál legyen. Némely körülmények bővebb kiderítése okából e kérelem visszaküldetett s a kérdéssel az alkotmányos hatóság foglalkozott is, de a kívánt felterjesztés elmaradt. Nem siettek a kérdés rendezésével, mert számítottak arra, hogy kinevezik a magyar kormányt, amelynél az idegen befolyások nem érvényesülhetnek. Nem siettek a kérdés rendezésével, mert a város már borzadozott a társulati közösségtől s már a sövényházi végpontig terjedőleg alakítandó társulattól sem várt biztonságot. Mind erőteljesebben nyilatkozott az a felfogás, hogy a város védelmezze maga-magát és saját területét azon a védvonalon, a szillér-baktói vonalon, amelyen a régi időkben is sikerült az árvizeket fentartani. A politikai viszonyoknál fogva különben is tartózkodtak a bécsi körökkel való érintkezésektől s midőn az alkot-

mányos hatóságnak működése váratlanul véget ért, az utánna következő provizorius hatóságot Petrovits főispáni helytartó a kegyelmi kérvénynek újból való felterjesztésétől egyenesen eltiltotta.

A társulatnak 1858. évi kirovása alapján s a végrehajtással való fenyegetés következtében, az 1859. évben a város kénytelen volt a társulati pénztárba 33,993 frtot befizetni. De ezúttal is szorgalmazta a méltányosb haszonarányosítási kules behozatalát, ámde most is sikertelenül. A befizetett részlet sem lett rendeltetésére fordítva, hanem tökéletesen elmállott. A város védvonalainak értékét sem tudták be; sőt az 1860. évi árvízvédelem alkalmával is a sövényházi vonalon oly gyarló módon történt a védekezés, hogy a város a veszély nagyságánál fogva a védintézkedésekben való beleavatkozás szükségét látta fennforogni. Ebben azonban a társulat részéről utóbb megakadályozva lett¹⁾, mi a községválasztmány tagjai körében rendkívüli aggodalmakat keltett. Kétségbeejtőnek találták, hogy a sövényházi vonal védelmezésére nézve — pedig ettől függött a város sorsa, megmaradása — még beleszólási joguk sincs; iszonyatosnak tapasztalták, hogy egy tájékozatlan mérnöknek czélszerűtlen és félszeg intézkedéseitől függ annyi milliónyi érték épsége és annyi ezer ember élete. Ép kapóra jött az átelleses társulatnak, a tápé-sártói, vagyis a mindszent-apátfalvi társulat szerencsétlensége. Az 1860. évi árvíz alkalmával ugyanis 6 társulatnál történt töltésszakadás. Május 6-án beszakadt a tápé-sártói töltés is, melyet Kugler János társulati mérnök védelmezett volna, aki különben az ármentesített óriási területnek esetleg bekövetkezhető elöntése alkalmára, a halászati jogot előre bérbe vette²⁾. Ezen veszedelem alkalmával Vásárhely, de még inkább Makó, csak rendkívüli erőmegfeszítések után tudtak az elpusztulástól megszabadulni.

Ezen tapasztalat még inkább megérlette a város azon felfogását, hogy sorsát az uradaloméval egybe nem kapcsolhatja, vissza kell térnie tehát a régi állapothoz, t. i. hogy a szillér-baktói vonalon önmaga védekezzék. Ha azonban ennek akadályai lennének, úgy a sövényházi öblözet védelmezésére nézve a társulati viszony még fenntartható ugyan, — ellenben a peresórai társulat kötelékébe való betartozás ellen minden módot s alkalmat fel kell használni és a várost attól minden körülmények közt megmenteni kell, hogy sorsa egy négy mértföldnyi távolra eső, néptelen vidéken fekvő oly töltéstől

¹⁾ Szegedi Híradó 1862. évf. 12. sz.

²⁾ A tápé-sártói társulat vonalainak kiépítése és az öblözet ármentesítése még 1852. évben megkezdett, de mielőtt a kapcsolatok létesültek volna, a munkálatok egyes részeit az időközben előfordult árvizek jó részben elmosták. A töltésépítések s az ármentesítés 1857. évben ért csak véget. (Lásd: Budapesti Hírlap 1857. 195. sz. — 1858. év 15., 59., 193. sz. Herrich hivatalos jelentései.)

tételessék függővé, mely a legmélyebb talajon fekszik s amely előtt a Tisza kanyarulatainál fogva egy mértföld szélességű hullámozó tenger terül el.

Az 1860. évi árvízüzdelem után a társulat 12,413 frt kirovással igyekezett a megrongált töltéseket helyreállítani. A végrehajtással való fenyegetés következtében a város 5000 frtot óvás mellett most is befizetett, tiltakozva egyúttal amiatt, hogy a vész idején a sövényházi vonalon foganatba vett védekezésében meggátoltatott. 1862-ben végrehajtási eljárás útján a város ismét 12,551 frt 58 kr. befizetést eszközölt, ellenben a többi tagok alig teljesítettek valami lerovást s az előirányzott munkákat sem hajtották végre.

Bekövetkezett azonban az 1863–64. évi inség, mely a tiszaszabályozási munkálatoknak mindenfelé nagy lökést adott. Az 1863. évi június 20-iki társulati gyűlésen, a vidék nyomorának enyhítése céljából elhatározandó lett volna, hogy a peresőrai töltés kiépítésére egy nagy kölcsön vétessék fel, hogy a munkálatokat végrehajtani lehessen. De az ülés meddő maradt, mert Gegus Dániel tanácsnok, mint a város kiküldötte, a társulat jogi alapját vitatva kétségbe vonta, hogy az érdekeltk terhére kölcsönöket vehetne fel. Június 28-án az újabb ülésen, felsőbb utasítás következtében Gegus a jogi viszonyt ugyan többé nem bolygatta, de a város részéről a kölcsönt ezúttal sem szavazta meg, mert a tápéi kapun alól eső védvonalak kiépítéséről és megerősítéséről a társulat nem kívánt gondoskodni. Petrovits főispáni helynök ekkor Gegust a képvisellettől felmentette s az augusztus 1-én tartott harmadik ülésen megjelent Farkas János tanácsnok a város képviselőjében most mindent készségesen megszavazott.

A társulat ugyanis az Algyótól Peresőráig kiépítendő 186,111 köb-öl tartalmú töltés létesítésére, 372,223 frt kölcsön felvételét elhatározta. Ebből az annyiszor kifogásolt igazságtalan kulcs szerint az uradalomra 136,041 frt, Szegedre 165,987 frt, Algyóra 52,309 frt, Tápéra pedig 17,885 frt esett volna. Ez utóbbi, kölcsönrészletét természetben szolgálándotta le, az uradalom pedig azt adta elő, hogy saját részletét készpénzül fogja a társulati pénztárba befizetni, illetőleg minden köböllet 2 forinttal számítva beépíteni. Így tehát a kölcsön csupán Szeged és Algyó nyakába szakadt. A társulat azonban csak 240,000 frt kölcsönt nyert, miből Szegedre 140,277 frt részlet jutott, mi kamataival együtt 10 év alatt lett volna törlesztendő. Inséges munkakép az új védvonal ki is épült s az 1866. évi május 20-ig tartozás törlesztésekép a város 23,379 frt tőkét és 8681 frt kamatot vissza is fizetett.

Az 1867. évi árvíz alatt az új töltést, melyet Zofcsák Károly mérnök védett, nem érte baleset, bár folytonosan a legkedvezőtlenebb hírek érkeztek a vonalról. Különösen a saséri sarok forgott veszedelemben; de szerencsére a hullámverések mindig a balpart felé irányultak. A

szívárgó vizek azonban a felette mély fekvésű percsőrai rét nagy részét elborították s különösen Petresnél a töltés mentén 3 láb magas belvíz terült el.

E körülménynél fogva a vésznapok után a város képviselő-testülete behatólag foglalkozott a város jövőjének kérdésével s mindenki azon meggyőződéstől volt eltelve, hogy a percsőrai társulat töltése a sajátlagos viszonyoknál fogva, a veszély ellenében biztosítékul nem szolgálhat s múlhatatlanul szükséges a régi védvonalnak, a szillér-baktó-macskási töltésnek megerősítése, illetőleg kiépítése. E végre a közgyűlés felsőbbi jóváhagyás alapján 1868. évi márczius hó 2-án, a magyar földhitelintézetől 150,000 frt kölcsönt vett fel s a szóban forgó töltést ki is építette. Kijelentette azonban az 1867. évi nov. 13-án tartott közgyűlés, hogy a percsőrai társulat kötelékéből a szenvedett sérelmeknél fogva is kilép s az 1868. évi jan. 14-én a közmunka és közlekedésügyi miniszteriumhoz intézett terjedelmes beadványában bőséges indokolások és bizonyítékok alapján, ezen határozat jóváhagyását kívánta.

A miniszter 1868. évi márcz. 3-án Csongrád vármegye közönségét bizta meg, hogy az ügyet megvizsgálja. A vármegye azonban a város álláspontját illetőleg kedvezőtlen javaslatban állapodott meg. Ürményi királyi biztos és Herich is lehetetlennek nyilvánították a város óhajának teljesítését, minélfogva az 1869. évi márcz. 28-án a miniszter akép döntött, hogy „a társulat azon határozatok szerinti rendes eljárás alapján jött létre, melyek az 1856. évi szept. 11-én kelt legfelsőbb elhatározással jóvá hagyatott s azon évi okt. 9-én kibocsájtott tiszaszabályozási rendelet 13—17. §§-aiban előszabvák (?). Azért is a megyei küldöttség és a tiszavölgyi királyi biztosság javaslata folytán a város a társulathoz tartozónak kimondatik. Ami a közrejárási kulcsot illeti, miután az végleg megállapítva nincs s miután azon a társulat is többször változtatott (?), a hozzájárulási kulcs az ártéri birtok és haszonarányban kiigazítandó, ami a f. é. augusztusig eszközzésbe vétessék, hogy annak folytán a visszaszámolások megejtessenek.“

De a társulat erre annál kevésbé nyújtott alkalmat, mert a város e sérelmes határozat ellen az országgyűlésnél keresett orvoslatot. A város egyik képviselőjének tanácsára azonban a kérelmet a képviselőházhoz nem nyújtották be, hanem az 1869. évi nov. 14-én a miniszteriumhoz újabb kérelem adatott be, hol Herich is biztatásokat adott arra nézve, hogy ez úton, nem pedig a parlamentí vita útján fog a város czélt érni. A miniszter azonban korábbi határozatát fenntartva, 1870. évi jan. 11-én Ürményi József királyi biztost utasította, hogy „a társulati költségviselési kulcs alapossága és helyessége ellen merült jogos aggályok megszüntetésére nézve, az érdekeltek hozzá-

járulásával, egy igazságos hozzájárulási kulcsnak megállapítása iránt¹⁾ tartson tárgyalásokat.

Ürményi kiküldetése azonban eredménytelen maradt, mert a tárgyalások kezdetén már pártállást foglalt. De csak a követválasztások lezajlása után, 1872. évi júl. 16-án tudatta a miniszter, hogy korábbi rendeleteit fenntartva, „azok végrehajtását szükség esetén kényszereszközökkel is teljesíteni fogja.” Utasította ennél fogva a várost, hogy a társulat iránt fennálló tartozásait kiegyenlítsse, a társulatot ellenben kötelezte, hogy a végleges hozzájárulási kulcs megállapítására, az 1871. évi XXXIX. t.-cz. 25. §-a értelmében intézkedjék.

A társulat amíg egyrészről a végrehajtásokat a város ellen megindította, másrészről az új kulcs megállapítására és a végleszámlásokra semmi intézkedést sem tett. A város közönsége ennél fogva a képviselőház útján szerzendő orvoslát módozatához fordult. 1874. évi jún. havában be is adta felirati kérelmét. Ugyanezen útát választotta később Algyő község is; de a kérvényi bizottság javaslata értelmében a város sérelmének orvoslata az illetékes miniszterre bízott.

Zichy József miniszter ekkor bizalmas tárgyalásokat indított meg s annak megállapodásaihoz képest 1875. évi márcz. havában tudatta a város közönségével, hogy a társulati kötelekből való kibocsátás iránt való óhaj az előző fejleményeknél fogva immár nem teljesítheti; a teherviselési és egyéb kérdések körül fennforgó sérelmek orvoslátával azonban Marsóvszky Gyula osztálytanácsost bízta meg, kit a társulat kormánybiztosául kinevezve, kivételes intézkedési jogkörrel ruházott fel s így a város remélheti, hogy jogsérelmei rövid idő múlva orvosolva lesznek.

Marsóvszky 1875. évi május 25-én kezdette meg működését. Az ártérfejlesztési munkálatok megindításában s a leszámolások végrehajtásában a város készséggel támogatta, mert nagymérvű túlfizetéseinek kiderítését remélte. Ellenben az uradalom és Tápé helység most visszavonulásukkal tüntettek, mert a felfüggesztett autonomia daczára is megtartott társulati értekezleteken meg nem jelentek¹⁾. Az uradalomban különben ép ez időben nagy személyi változások is történtek.

Ily fejlődése volt a peresőrai társulat bonyodalmas ügyeinek az 1876. évi árvíz bekövetkezéséig. Szomorú tanúságul szolgálhat ez és az ezzel rokon többi kérdés arra nézve, hogy mily helyrepótolhatatlanok az oly tévedések és következményeik, melyek a közönség óhajainak és törekvéseinek mellőzésével és elnyomásával keletkeznek; mily szerencsétlenségeket szül az, midőn az arra legfőként jogosultak el vannak zárva attól, hogy sejtelmeiket és legjobb tudomásukat követve, érdekeiket önmaguk munkálják, védjék és oltalmazzák.

1) Szeged v. közíg. levéltárában a peresőrai társulatra vonatkozó iratesomagok.

KILENCZEDIK RÉSZ.

AZ UTOLSÓ HÚSZ ÉV.

- I. A „kis forradalom“ és a provisorium.
- II. Az alkotmány helyreállítása után.
- III. Az 1876-odiki árvízküzdelem.
- IV. Az 1877-ediki védekezés és Új-Szeged pusztulása.

I. A „kis forradalom“ és a provisorium.

Miként az 1848—49. évi eseményeket annak idején általában forradalomnak, úgy az 1861. évi mozgalmas időket is akkoron „kis forradalom“-nak nevezték. A nyakas megátalkodottsággal ápoltt és fenntartott „rendszer“ ugyanis az 1860. év végén, néhány nap alatt úgyszólván teljesen összerocsesant, szétmállott s egy új élet támadt, telve nyüzsgéssel és lelkes tevékenységgel.

Sajátságos, hogy az idők ezen változását, minden külső előjel nélkül is, az egész társadalom, mintegy ösztönszerűleg előre megérezte. Mert amiként a tavaszi első verőfénytől s enyhe fuvalomtól a dermedtség elmúlik s az egész természet megújhodik, úgy támadt fel a nemzetben is az a hit, hogy immár beteltek szenvedéseinek órái s egy jobb, öröndetesebb korszaknak kell következnie. A sejtelen mindenkin erőt vett, hitte és bizakodott, hogy jobb napok virradnak.

Az 1859. évi farsangon már megnyilatkozott ez a remény. Rég nem volt annyi vigalom¹⁾, czéh-lakozás, mint ekkor. Az igaz, hogy a gyűlölt megyefőnök — Bonyhády — ekkor már át volt helyezve és utóda, a szelid lelkületű Jombart Emil megyefőnök, a polgárság iránt jó hajlamokat tanúsított s a társadalmi élet élénkítésére is befolyást igyekezett gyakorolni. Alig néhány hónap múlva ezután kitört az olasz háború, melyet ő felsége „Népeimhez“ című kiáltványban, falragaszok útján is közhirűvé tétetett. Sokan olvasgatták a kiáltványt s a háború indokait általában az olasz felfogás alapján bírálgatták.

Az időben ép egy olasz vadász-zászlóalj állomásozott Szegeden, mely most zenészó mellett hagyta el a várost. A nép lelkes rokonszenvvel, az olaszok éltetésével tüntetett a távozók mellett. A községi választmány pedig május 10-én hódoló feliratot intézett a felséghez s egyúttal a hadi czélok előmozdítására, illetőleg a toborzás útján szervezendő önkénytes csapatok felállítási költségeire 8000 forint segélyt szavazott meg. A piros nadrágos huszárok vig toborzása legott meg is kezdetett és Szeged katonaviselt fiaiból a csapat rövid idő alatt kikerült.

¹⁾ Delejű 1859. 5. sz.

A háború folyamát a legnagyobb érdeklődéssel kísérte mindenki. Ép ez időben — május 1-én — indult meg Kempelen Győző szerkesztősége alatt a „Szegedi Híradó“, változatlanul kitűnő tartalommal, közhasznú cikkekkkel; de kevésbé ezeket, mint a hadi híreket olvassatta mindenki. Mindenki csak arról beszélt, győz-e vagy veszít Ausztria? s mi történik az egyik, vagy a másik esetben.

Az a helyi esemény, hogy július 4-én egy rettenetes vihar a tutajokat és malmokat elszaggatva, a hídnak sodorta, melyet összezúzott s elsodort, hogy a diónyi jég az egész termést megsemmisítette, a mezőn legelő barmot, apróbb lábas jószágot és baromfiakat agyonverte s hogy az utolsó ítélet napjához hasonlító orkántól megrémült ménes a Tiszába futott s a hullámok közt 30 ló elveszett s hogy a városban a házak tetőzeit a szél leszaggatta¹⁾ stb.; mindez a beszélgetésre nem adott annyi tápot és nem okozott oly izgalmakat, mint az, hogy mi történt Magentánál és Solferinonál. A piemonti és francia seregek előnyomulásáról szóló hírek a hivatalos köröket felettébb lesújtották, a közönséget ellenben bátorították és a nagy eseményeknek különféle szempontból való bírálatára serkentették.

Ily körülmények közt, június havában, Sárosy Gyula, Vahot Imre és Lisznyai Kálmán, az akkor igen híres Bunkó-féle zenekar kíséretében Szegedre jöttek, hogy itt „költői és zene-estélyeket“ rendezzenek. Az estélyeken s még inkább az azt követő bizalmas összejöveteleken, a három költő már merész szónoklatokat és felköszöntőket tartott a „zsarnokilag leigázott szabadságról“ s az „önkéntesleg elkobzott nemzeti jogokról.“ A cseh és német beamterek, mintha inogni érezték volna maguk alatt a talajt, erélyüket elvesztették s mit sem mertek tenni. Az ostromállapot alatt meggyökeresedett tartózkodás és félem ellenben mindinkább oszladozott s most már mindenki bátran hangoztatta az alkotmány helyreállítására irányuló vágyát. Mindenki lelkesedve énekelte: „Megvirrad még valaha; nem lesz mindig nem is lehet a magyarnak éjszaka.“

Kazinczy születésének évszázados fordulója is nagy alkalmul szolgált a nemzeti szellem megnyilatkozására. A magyar tudós társaság által kezdeményezett Kazinczy-ünnep megülését az egész országra kiterjesztették és a nemzeti irodalom újjá alkotójának dicsőítése nagy országos tüntetéssé vált. Szegeden október 27-én nagy sikerrel tartották meg az ünnepélyt, melyen már magyar viseletben jelentek meg igen sokan. Rövid idő múlva a nemzeti viselet egész általános lett. A következő télen már öregek és ifjak, asztrakán prémes és zsinóros „budában“ s carneolgombos attillákban, majd rövid „huszárkák“ban és 100 gombos dolmányban jártak. A viselethez tartozott a fényes

¹⁾ Szegedi Híradó 1859. 4. és 20. sz. — Különös véletlen, hogy 38 év múlva, ugyanezen napon hasonló orkán volt Szegeden.

aczélfokos, melyre a nemzeti czímer és „Ne bánts a magyart“ felirat volt reá edzve.

E közben a kormány is több engedékenységeinek adta tanújelét. 1859. évi november hó végén, a budai helytartóság gr. Károlyi Sándornak, Kárász Benőnek és társainak megengedte, hogy a Csongrád-megye területére alakítandó gazdasági-egyesület ügyében, a szervező gyűlést Szegeden, gr. Károlyi Sándor elnöklete alatt megtarthassák. Az egyesület létre is jött. Elnöke gróf Károlyi, a lelkes főúr lett, ki ez időben a szegedi körökkel igen élénk és bizalmas összeköttetésben állott s ki a szegedi mozgalmakban tevékeny részt is vett.

A gazdasági-egyesület volt tehát az első hely, hol a hazafiak újra találkozhattak s hol az egyesületi ügyek elintézése mellett a haza sorsa és a nemzet óhajításai fölött ismét nyilatkozhattak. Azután Kremminger prépost és Csaplár piarista tanár kezdeményezésére egy katolikus legény-egylet, majd a lövész-egylet alakítására adtak engedélyt. Így a társadalomnak mind több szerve támadt és több mozgása nyilvánult. Mindenütt a nemzeti óhajok nyilatkoztak és pedig oly erőteljesen, hogy a közhatóságok azoknak engedni voltak kénytelenek.

A szeged-csongrádi takarékpénztárnak azon határozata, hogy az akadémiának 400 frtot, a nemzeti színháznak 200 frtot s a szegedi színészetnek 100 frtot szavazott meg, oly kényszerítő hatást gyakorolt a közsgéválasztmányra és tanácsra, hogy az 1860. évi január 27-én az akadémiának ez is 5000 frtot szavazott meg és 2000 frtot az alap-tőke gyarapítására, 3000 frtot pedig a tervezett palota felépítésére. Az akadémia palotájára és más hazafias czélokra különben a társadalom körében is fényes sikerű gyűjtések történtek¹⁾. A többi közt az árviz-károsult „horvát testvérek“ javára is nagy arányú adakozások folytak s mindenfelé tánczoltak felségélyezésükre.

A nemzeti öntudat felébredése volt az is, hogy az 1860. évi január 30-án Mátyás királynak és a szegedi országgyűlésnek emlékezetét az alsóvárosi templomban ünnepélyesen megülték. S midőn ápril havában a legnagyobb magyarnak tragikus halálhíre elterjedt, a hazafiúi bánat és részvét Szegeden oly hatásteljesen nyilvánult, hogy az ápr. 26-án tartott Széchenyi gyász isteni-tiszteleten, a legnagyobb feltűnést keltve, még az idegen Bach-huszárok serege is megjelent. A cseh és német urak ez időtől fogva mintegy kaczerkodikni látszottak a nemzeti irányzatokkal.

A lelkes, hazafias érzelemnyilvánításokat már semmi sem fojtotta el. Még a csapások sem igen okoztak lehangoltságot. Miként már fentebb is említők, május 7-én beszakadt a Fotti-féle ballagítói

¹⁾ A város hölgyei pedig nagy lelkesedéssel vettek részt az akadémia részére készíttendő nagy díszszőnyeg munkájában.

töltés, majd a tápé-sártói töltés, amelyek következtében a gazdaközönség rendkívüli károkat szenvedett; — de azért a nép hazafias szelleme, lelkesedése mit sem változott. Nem a saját egyéni bajairól, káraitól, hanem az ország sebeiről panaszkodott mindenki, szabadságot és alkotmányt kívánva.

Az ország kormányzásával megbízott Benedek tábornagy, midőn körútjában 1860. évi jún. 16-án Szegedre érkezett, a hivatalos körök minden gondoskodása daczára sem tudták meggátolni azt, hogy a kormányzó a népnek alkotmány és szabadság után való törekvéseiről ne tájékozódjék. A kormányzó, midőn az iskolákban megjelenve, egyik növendéktől kérdezte, hogy mi akarna lenni, ez bátran azt nyilvánította, hogy: honvéd.

Benedek a körútjában szerzett tapasztalatoknál fogva arra törekedett, hogy a nemzeti szellem megnyilatkozásainak alkalmi eltávolíttassanak. Ily végből a szokásos szent. István-napi búcsúnak és körmenetnek Budán leendő megtartását eltiltotta s kihirdette, hogy a vidékiek a felutazástól tartózkodjanak.

Miként a fővárosban és országszerte, úgy Szegeden is végtelen ingerültséget keltett e rendelet. Elkeseredve panaszolták, hogy immár a nemzet védszentjének ünnepét sem szabad kegyeletesen ünnepelni. De véletlenül egy kedvező alkalom kínálkozott, nevezetesen Oltványi István csanádi nagyprépostnak aug. 20-ára, a barátok templomában tervezett aranymiséje. A nép ez alkalmat használta fel a sértő rendelet ellenében való tüntetésre. A polgárság közhangulatának nyomásánál fogva, a községi választmány az aranymisés papot már aug. 16-án a város díszpolgárául választotta meg. Midőn pedig szent. István napján a nagyprépost a barátok templomába indult, szállása előtt lelkes, óriási tábor seregelt egybe, mely őt az egyházba kísérte. Isteni tisztelet után a közönség zárt sorokban, a legnagyobb rendben s valóban ünnepies hangulatban a belváros felé vonult. A több ezer főre rugó tömeg élén magyar díszruhás urak és úrnők haladtak. Azután levett főveg mellett elkezdték a „Hazádnak rendületlenül légy híve óh magyar!” dalt zengeni, melyet az abszolút időszak alatt nyilvános helyen nem volt szabad hangoztatni. Szent áhitat töltött el mindenkit, sokan sírtak s az arcok átszellemültek. Midőn a menet végtére a nagy piacra ért, Éljen a haza! kiáltások közt a legnagyobb rendben szétoszlott.

A hivatalos köröket ez eset behatóan foglalkoztatta. Szerették volna a tüntetést megtorolni, de hosszas megfontolás után minden javaslatot és tervet mellőztek.

Az általános politikai viszonyok terén is ez alatt nagy változások, sőt meglepetések következtek be. Még ugyanez évi október 20-án megjelent a híres „diploma“, melyben a király kijelentette, hogy az eddigi

kormányzati rendszer mellőzésével, a nemzetnek alkotmányt adni kész. Mint mindenütt az országban, úgy Szegeden is nagy örömmel üdvözölték e fontos politikai eseményt s bizalomteljes nyugodt várakozással nézett mindenki a jövő elé.

• November elején megérkeztek a színészek, kik az úti fáradságokat kipihenve, egyik vasárnap délután, zeneszóval és nemzeti zászlók lobogtatása mellett a színháztól a városháza elé vonultak. Néhány percz alatt ott több ezer főnyi közönség gyűlt egybe. A színészek szónoklatokat tartottak, a közönséggel együtt a Hymnust és Szózatot elénekelték, mialatt a közönség egyre sokasodott, de oszlanı senki sem akart. A színészek most a Rákóczy, Klapka és Kossuth indulók hangjai mellett, a város főbb utczeit, a tömeg kíséretében mind bejárták s mind bátrabb dolgokat kezdtek hangoztatni. Este már az egész lakosság izgalomban volt. A kávéházak, vendéglők és más közhelyek zsúfolva voltak, hol a cseh és német hivatalnokokat, mint a gyűlölt rendszer közegeit és az idegen intézmények és törvények végrehajtóit elítélték s kiűldözésre kárhoztatták. Csapatok kalandoztak a városban s a megyefőnök lakásának ablakait bezúzták, azután a zsandár és policia laktanyákhoz vonultak, hol a kétféjű sasos hivatalos táblákat leszaggatták, elégették. A többi közhivatalok tábláit is hasonlókép megsemmisítették, kihirdetve, hogy nincs többé zsandár, policzáj, fináncz, trafik, stempli, porezió, akczis és más ily „hazaáruló“ dolog. A csendőrség és a rendőrség a nagy tömegek ezen elemi erejétől meglepetve, beavatkozás nélkül, némán nézte és tűrte az eseményeket. A katonaság azonban e mozgalmakban hivatalból zendülést állapított meg s éjjél körül a várból és laktanyákból kivezényelve, a tüntetőket csendesen szétoszlatta.

Ettől fogva a tüntetések, az idegen tisztviselők ablakbeverései sűrűn ismétlődtek. Kipfelhauser (Tóth Kálmán) híres dalának:

Már siess hazádba vissza bús seregem,

Számodra itt több sportula már nem terem stb.

éneklésével keserítették őket.

A közhelyek esténként zsúfolásig megteltek s mindenütt lelkesítő szónoklatokat tartottak. A színielőadások is gyűjtőlag hatottak s előadás után egy-egy csapat „Vid“ kardalának éneklése közben kalandozta be a várost és a közhelyeket kereste fel, hol már afelől beszélgettek, hogy mit kíván a haza az ifjúságtól. Több alkalommal már a katonasággal is összeütköztek úgy, hogy elfogatások történtek. Az ifjúságot azonban mindez meg nem félemlítette.

A tisztviselők és a „jó érzelmű“ községválasztmányi tagok által 1857-ben alakított kaszinó azonban e tüntetésekben felboszankodva, ellentüntetésre készült. Jombart megyefőnök iránt való tisztelet és bizalom tanusításaul fáklyásmenet rendezését tervezte s ennek

támogatására a polgárság köréből is híveket szerzett. A közjavaldalmak bérlőit s a különféle szolgálmányok vállalkozóit kényszerítették a kedvetlen szerepek betöltésére. Az Andrásnapí vásár alkalmából a fáklýásmenet a nagy piacon keresztül a czél felé el is indult. Itt azonban az ifjúsággal találkozott, mely a fáklýásokat szétriasztotta. Oly hirtelen riadalom és zavar támadt, hogy a vásári bódék is csaknem kigyulladtak. Az ellentüntetés részeseit most hazaárulóknak nyilvánították s e megbélyegzésnek akkor rettenetes, ölé hatása volt. Az illetők közmegvetésben részesültek s nem érintkezett velük senki.

A mozgalmak egyik főrésze, Kempelen szerkesztő ekkor már fogva volt. Az Almási-féle összeesküvésben való részességgel gyanúsították és Josephstadtba hurczolták. Az ő sorsa azonban senkire sem gyakorolt elrettentést, sőt magasztalták, mert szenved a hazáért. Egyébként befogatása csakugyan pusztá gyanú alapján történt s a terhelt dolgoktól egészen távol állt.

A tüntetések csak azután szüneteltek, amidőn az idegen esendőrség és rendőrség az országból kivonult. De ezzel egyidejűleg gondoskodni kelle a rend és biztonság fenntartásáról. A kinevezett hatóság már nem igen törődött az ügyekkel, hisz napjai meg valának számálva s így a rend és biztonság felől való intézkedés az alkotmányos hatóságra várakozott. De a tisztújítás határnapja kitűzve még nem volt. Osztróvszky, mint különben is a város vezéregyénisége és alkotmányos polgármesterjelölt, az ifjúságot és a polgárságot ennél fogva felszólította, hogy addig is, míg az alkotmányos hatóság a maga hatáskörében megteheti a közrend és biztonság érdekében szükséges intézkedéseket, a polgárság maga gondoskodjék legfőbb érdekei egyikének biztosításáról és alakítsa meg az „önkéntes rendűgyelő“ testületet. Az ifjúság és a polgárság kebeléből ennél fogva megalakultak a városrészi rendűgyelő csapatok, melynek tagjai a város czímerével lőnek ellátva s éjjelenként rendszeres őráratokat teljesítettek. Az intézmény életre valónak bizonyult; azért az alkotmányos hatóság később azt tervezte, hogy addig is, míg a közrend fenntartása érdekében véglegesen intézkedik, ez az önkéntes rendűgyelő csapat az 1848. évi 22. t.-cz. 1. §-a alapján a rendőrségi szolgálatok teljesítésére, mint önkéntes nemzetőrségi zászlóalj szerveztessék.

De a katonaság ezt, valamint az 1848—49. évi honvédek igazolása czéljából megindított eljárást, úgy a honvéd-segélyző egyesületek alakulását, a forradalmi idők felidézésére czélzóan találta s a helytartótanácsnál emiatt panaszt emelt. Az önkéntes nemzetőrségi zászlóalj ennél fogva létre nem jöhetett, sőt utóbb — szept. 9-én — a honvéd-segélyző egyet is kénytelen volt működését megszüntetni. A katonaság ugyanis oly érzékeny és ingerült előterjesztésekkel sürgette az egyesületek felosztatását, hogy a helytartó-tanács kénytelen volt azt elrendelni.

Ily izgalmak közt érkezett el az alkotmányos tisztújítás ideje, melyet a tárnokmester rendeletére Kárász Benő vezetése alatt, 1861. évi jan. 5-től fogva 11-ig terjedőleg, az 1848. évi törvény alapján tartottak meg. A tisztújításra s az alkotmányos tisztikarra nézve azon általános és egyöntetű nézet nyilvánult, hogy a jogfolytonosság elvéneél fogva az 1848. évi tisztviselőket kell megválasztani, az üresedésbe jött helyeket pedig a nehéz idők alatt üldözést szenvedett hazafiakkal kell betölteni. A polgármesteri állást illetőleg mégis azon eltérő felfogás nyert kifejezést, hogy arra, Vadász Manóval, mint az 1848—49. évi polgármesterrel szemben Osztróvszkyt kell megválasztani, kiváló hazafiúi érdemeitől eltekintve már annál fogva is, mert egyéni tulajdonságai őt a város kormányzására kiválóan képesítették s koránál és hajlamainál fogva a cselekvésre is alkalmasabbnak ítélték. Vadászt, a volt polgármestert ellenben a főbírói állásra jelölték.

Nagy lelkesedéssel polgármagynak tehát Osztróvszkyt, főbírónak Vadászt, főkapitánynak Bérezit, főjegyzőnek Őrhalmy Lajost stb. választották meg. Január 14-én megalakult az új képviselő-testület is, amelynek tiszteletbeli tagjaiul a száműzetésben élő hazafiak legtöbbjét megválasztották. A képviselő-testület azután esküt tett az alkotmányra s legelső dolga volt, hogy tiltakozott a katonaság részéről eszközölt befogatások és az adóknak czélba vett törvénytelen beszedése miatt. A közgyűlés ugyanis kimondta, hogy amíg az országgyűlés az adókat meg nem

szavazza, addig azt beszedni és befizetni senkinek sem szabad; s ha valaki az adók beszedésénél mégis segédkezni merne, az becsutelen hazaáruló. Ha pedig netalán katonai végrehajtások alkalmaztatnának, a beszállások, élelmézések és zsarolások költségeit a közpénztárból fogják megtéríteni. A közgyűlés egyébként tiltakozott Csongrád vármegyének azon intézkedése ellen is, melynél fogva a húsárszabást egyúttal Szegedre kihatólag is megállapította. A költségvetést letárgyalta s a bevételeket 275,158 frtban, a kiadásokat ellenben 355,158 frtban állapította meg. A vagyonérték ekkor 5.192,279 frtban lön kitüntetve. Rendezte a tiszti fizetéseket. A polgármesternek 2000 frt, főbírónak 1800 frt, a főkapitánynak 1700 frt, a tanácsnokoknak s főjegyzőnek 1200 frt stb. javadalmat szabott. De a fizetések életbe nem léphettek. A város alapító tagul belépett a képzőművészeti társulatba, a



Osztróvszky József.

Széchenyi szoborra 200 frtot szavazott meg, ezen kívül magán gyűjtések eredményeképp ugyanezen célra 340 frtot küldött fel. A közgyűlési terem díszetül Barabás által Klauzál úgy Deák arcsképeit megfestette; foglalkozott a piaczrendezés kérdésével, mely ekkor nyerte a Széchenyi-tér elnevezést. Foglalkozott a város vízvédelmi és biztosítási kérdésével is, de az idő rövidségénél fogva azt meg nem oldhatta. Miként már fentebb is említők, már ekkor erős gyökereket vert az a felfogás, hogy a várost a fenyegető veszélytől csakis a baktó-maeschkasi töltés kiépítése által lehet megmenteni, melynek felmagasítását és megerősítését a községválasztmány 1859. évi decz. végén különben is elrendelte¹⁾.

A közgyűlés még szabályrendeletet is alkotott az építkezésekre nézve, melyben az utcavonal megállapítására, az építési anyagokra, a tűzbiztonság igényeire, a küszöbmagasságokra, szobák nagyságára, a külsőinra, a telkek nagyságára, szélességére s a járdákra nézve részletes határozmányok foglaltattak. Szenvedélyes viták folytak a rókusi lelkésznek, Szűcs Antalnak elmozdítása ügyében, ki hazafiatlan magatartása, egyházi szónoklatai és magánélete által is a közingerültséget maga ellen annyira felköltötte, hogy a szentszék a sürgetett vizsgálatot ellene elrendelte. Utóbb bekövetkezett halála azonban a kínos kérdésnek véget vetett.

A kórházban uralkodott tarthatatlan állapotokon is változás történt. A temérdek panasz következtében a grázi apácákat, kiket még Bonyhád bízott meg az ápolással, már február havában visszaküldötték.

A törvénykezési jog gyakorlatának átvétele azonban némi nehézségekkel járt. A császári kir. megyetörvényszék ugyanis még jó ideig működött és csak márczius havában adta át az illetékes folyó pereket. Ekkor vették át a várbeli börtönhelyiségeket is, az úgynevezett Zwingert, mely az 1858. évben 2000 frt költséggel alakították át börtönül. A közgyűlés különben az országgyűléshez ápr. 22-én feliratot intézett egy kerületi váltótörvényszéknek Szegeden leendő felállítására iránt.

Az országgyűlésre követekül közfelkiáltással Klauzál Gábort és Dáni Ferenczet választották meg, kik mellé a közgyűlés a tehetségesebb joghallgatók közül „kis követeket“ is rendelt.

Egyébként a közhangulat minden tekintetben lelkesen nyilvánult s a nemzeti eszme minden dologra kihatással volt. A névmagyarosítások nagy arányokat öltöttek. A többi közt márcz. 19-én 20-an folyamodtak idegen hangzású nevük megváltoztatásáért.

A lelkes közhangulatot kiválóan ápolta a Lisznyai—Vahot-féle költői estélyssorozat, valamint a színház, hol csak történeti darabok kerültek színre. Előadták a „Mátyás király lesz“ című szín-

¹⁾ Szegedi Híradó 1860. évf. 6. sz.

melyben a szegedi országgyűlés jelenete óriási hatást keltett. Később Rákóczy Ferencz fogsága került színre szakadatlan egymásutánban.

A katonai parancsnokság utóbb a színielőadások gyújtó hatása miatt is panaszt emelt. A „Honvédhuszárok“-nak, „Veres sipkások“, „Nagysallói győzelem“ című színműveknek tervezett előadása alkalmából a tárnokmester bizalmas levélben kérte a polgármestert, hasson közre, hogy a darabok leszoruljanak, mert összeütközés történhet. A katonaság nagyon sokféle dologban a forradalom megújulását és kitörését sejtette, azért a hatóságnál mind sűrűbben tiltakozott.

Répásy honvédtábornok síremlékének ünnepélyes leleplezését a hadparancsnokság kifogása következtében csak esendben és kis közönség jelenlétében, mintegy lopva lehetett megtartani. Gyanút keltett a fegyverek nagy számú beszerzése. A fokosokat még megtűrték, de a buzogányok gyártását és viselését a helytartótanács eltiltani kényszerült. Midőn az 1860. évi jún. 24-én felsőbb engedéllyel megalakult lövész-egylet részére az egyik kereskedő czég Klagenfurtból nagyobb számú vadász- és czéllövő fegyvert rendelt, szigorú vizsgálatot kelle tartani, mely kideríté, hogy nincs semmi összeesküvés, hanem megszűnvn a fegyvertartási és vadászati tilalom, sokan lettek vadászatkedvelők, míg azelőtt a vadászjegyek kiváltása is 30 pkr. díjfizetés ellenében volt lehetséges. De hasztalan, azért nem volt megnyugvás és a felsőbb körök szüntelen a kitörőben lévő forradalom rémeivel foglalkoztak.

Majd a pénzügyigazgatóság is bátorságot nyerve, felszólalt a Kossuth bankjegyek hirtelen és nagy bőségben történt forgalomba hozatala miatt. A jegyeket ugyanis most többen beváltották és kisebb összegű fizetésül több helyen elfogadták; mert általában remélték, hogy a bankjegyek most beváltás alá kerülnek. A többi közt Mészáros péknek perbefogadását kívánták, ki a jegyeket bármily összegben fizetésül elfogadta.

Az alkotmány helyreállítására vonatkozó élénk remények azonban hirtelen elenyésztek és a „kis forradalom“ kora váratlanul hamar véget ért. Az országgyűlést feloszlatták s ezzel az alkotmányos helyhatóságok további fennállásának napjai is megszámlálva lőnek. Az országgyűlésnek törvénytelen feloszlata miatt a szeptember 2-án tartott közgyűlés tiltakozott; október 30-án pedig, midőn az alkotmányos hatóság működése is megszűntnek nyilvánított, a közgyűlésen egybeseregelt városatyák azon ünnepélyes kijelentéssel és óvással osztak szét, hogy „mindazok, kik a bekövetkező változás alatt hivatalt vállalnak s ez által a magyar alkotmány elleneinek az ősi elévülhetetlen szabadság szétrombolásához segédkezet nyújtanak, egyúttal ezen vállalt hivatali állásukban a város közvagyoná kezeléséhez hozzájárulnak,

hazaárulóknak nyilatkoztatva, személyükkel és vagyonukkal felelőssé tétetnek¹⁾).

A kormány az alkotmányos közgyűlésnek ezen két tiltakozó határozatát bekívánta és megsemmisítette.

Az alkotmányos korszak után új kormányzási rendszer lépett életbe, melynek legfőbb képviselője Schmerling birodalmi kancellár volt. Ezen korszakot provisoriumnak, ideiglenességnek nevezték. A rendszer tulajdonkép keveréke volt az abszolút és alkotmányos formáknak és kormányzati elveknek. Íp ennél fogva többen azt hitték, hogy átmenetet fog képezni az 1848. évig fennállott kormányzati rendszerre. Törvénykezéssileg

1) Osztrovszky előre sejtette, hogy a közgyűlés ezen tiltakozó határozatát a hatalom megsemmisíti, azért arról magának még idejében hiteles kiadványt szerzett. Ennek alapján később a csonka jegyzőkönyvet kiegészítették. A nevezetes határozat jegyzőkönyvi kivonatát egész terjedelmében itt közöljük :

„Elnök polgárnagy a múlt közgyűlés jegyzőkönyvének hitelesítése után tenni szokott köteles előterjesztései mellőzésével közmeghatottságot előidéző lelkes szavakban említé meg az indokot, mely a szokásos jelentések ezúttali előterjesztése helyett a magyar alkotmány közjogi életét végenyészettel fenyegető roppant horderejű s minden pillanatban bekövetkezhető ténynek felemlítésére kötelezi. — Voltak, úgymond elnök polgárnagy, kik összesen meg voltak győződve, hogy a fennálló kormány csak alkotmányos palástba akarja folytatni azt, mit 12 éves kényuralommal el nem érhetett; a nemzet azonban ismert lovagias őszinteségében, jó hiszemmel foglalta el az alkotmányos tért, hitte: hogy az országgyűlésnek talán majd sikerülend, nemzet és uralkodó közötti nehézségeket elhárítani. E reményünk is megghiúsult, az országgyűlést eredménytelenül szétoszlatták, ezt követi némely törvényhatóságoknak különböző keresett ürügyek indokából részint felfüggesztése, részint feloszlátása, ami valóságban nem egyéb volt, mint az alkotmányos életnek Magyarországon zivatarként átvonuló végenyészetét jósló előhírnöke. Ismeretesek, úgymond elnök polgárnagy, az osemények, melyek a magyar alkotmány gyökerén, ismétli életre hívása óta azt feldúlólag folytonosan ismétlődtek; de most úgy látszik, hogy a tényleges hatalom végkép szakítani kíván az alkotmányos térrel, felvonva a damoclesi kard, mely a magyar alkotmány végmaradványának életét is minden pillanatban elmetzeni és ezt végkép eltemetni hivatva van. Ismeretesek a tények, melyek mindezek fölötti mély fájdalomkat igazolják, de egy jobb jövő iránti reményünket meg nem semmisíthetik.

Lohot, hogy napjaink megszámlálvák, — helyzetünk végképi feloszlátásnak indult; de ne csüggedjünk azért — mondá elnök polgárnagy — legyen mint volt eddig, rövid nehéz pályánkon egyedüli vezérünk továbbra is szigorú ragaszkodás ősi jogainkhoz, egyedüli irányzónk a magyar alkotmány létalapja, a törvény.

A „Sürgöny“ czímű felhivatalos lap tegnapi tudósításában olvashatók ezen az alkotmány végenyészetére vonatkozó sejtelemünk, valóságát igazoló tények minden perczen várható bekövetkezése.

ugyanis az 1860. évi országbírói értekezlet által teremtett helyzet maradt érvényben. Tehát az osztrák magánjog és más idegen törvények nem állítottak vissza, hanem a magyar törvényhozás elvei nyertek alkalmazást. Meghagyták a helyi hatóságokat is, nevezetesen a vármegyei és a külön városi törvényszékeket stb., de úgy a törvénykezési, mint a közigazgatási szolgálat kinevezett tisztviselőkre volt bízva. Vármegyei vagy városi képviselőtestületek, községi választmányok vagy választott községek nem voltak. A városi vagyon kezelése és a háztartási ügyek vezetése körül a hatóság egy csekély számú bizalmi férfiakból álló testületet alkotott. Ennek némely esetekben véleményét meghallgatta, de a legtöbb esetben nem követte.

Tudjuk, ugymond elnök polgárnagy, hogy a törvényesnek általunk el nem ismert, hanem egyedül csak az alkotmány remélt visszaállítása áthidalásául közvevítő közeg gyanánt tekintett magyar királyi helytartó-tanács a magyar alkotmány jelen tarthatatlanná vált válságos helyzete tekintetéből Ő Felségéhez felterjesztést intézett; de a tényleg fennálló s a magyar nemzet úgy fejedelme közti őszinte kibékülés lehetlenítése végett magát minduntalan beékelő idegen kormányhatalom ezen felhívásra a Magyarországon még élő alkotmányos törvényhatóságoknak nyilvános ülései betöltésével felelni, a hivatkozott Sürgönylap említett tudósítása szerint jónak látta, minél fogva nem akarva is, ezen szomorú tudósításnak megtörténendő bekövetkezését feltételezni, minden esetre komolyan felhívó szózat ez.

Szeged város törvényhatóságához a lehető eshetőségek tekintetéből mind maga, mind pedig ennek kiegészítő részét képező tisztikar jövődöbeli magatartására nézve, híven az elfogadott jelszóhoz semmi törvényenkívülit intézkedni; és ezért minthogy a közgyűlések tarthatásának felfüggesztése esetére a tanács, melynek ülései is az 1848-ik 23. t.-cz. rendelete szerint nyilvánosak, — nyilvánosság kizárásával további működésében lehetetlenné válik és ez által az alkotmányos tisztviselőknek hivatalokbani megmaradása az alkotmányra tett eskünél fogva szinte lehetetlenítve lenne: elkerülhetlen szükséggő vált, a küszöbön rémként jelentkező alkotmányellenes állapot idejére Szeged város alkotmányos törvényhatósága részéről az alkotmány elvéből önkényt folyó és jövődöbeli mihez tartására irányzóul szolgáló intézkedéseket körvonalozva megállapítani.

Ezen, elnök polgárnagy által az alkotmány válságos helyzetében nélkülözhetlen szükségűnek ismervé tett indítvány folytán közmegegyezéssel, egy hang ellenzése nélkül elhatározottat:

V.

Ismervé Szeged népének az ősi alkotmány és ezt biztosító jogalapját képező törvényekhez kiirthatlan ragaszkodását, ezen bizottmányi közgyűlés, mint a nép választás útján Szeged város törvényhatóságát törvényesen képviselő bizottmány, legtávolabbról sem kételkedik törvényőri magasztos kötelesség érzetétől áthatva kimondani és jegyzőkönyvileg megörökíteni óvását azon szám nélküli törvénytörtések ellenében, melyek a magyar alkotmány aláadására a kormányhatóságok

A kormányzás szelleme némi hazafias és nemzeti külsőséggel lágyított absolutismus lett. A törvénykezés és igazgatás nyelve a magyar maradt, sőt néha szemet hunytak az előtt is, hogy egyik-másik tisztviselő alkotmányos hajlamokkal kaczerkódott. Néha azonban kis dolgokért is megrovásban részesült a hatóság. 1862. évben a város alapító tagja lett a magyar írói segély-egyesületnek. Ugyanaz évi április 8-án a tanács testületileg részt vett a Széchenyi gyászünnepeken. Mindkét alkalomból emiatt a felsőbbség neheztelését nyilvánította s mintegy alkalmat talált arra, hogy az 1862. évi május 8-án tartandó Teleky gyászünnepeken való megjelenéstől a tisztikar eltiltassék.

Az új rendszer helyi képviselője Csongrád vármegye részére kinevezett cs. kir. biztos, később főispáni helytartó, Petrovits István lett. A városnak egykoron főjegyzője volt s mint ilyen közismeretű. Új állásában sem tudott maga iránt bizalmat, annál kevésbé rokon-

részeről elkövetettek, — jegyzőkönyvbe iktatja óvását, a magyar alkotmányos életet a törvényhatóságok nyilvános ülései betiltásával végkép megsemmisíteni czélzó törvényellenes és az eddigi törvényszegések után méltán várható intézkedések ellenében.

Kimondja Szeged város együtt levő képviselő-testülete, hogy a városi bizottmány bekövetkező feloszlása esetében, — az alkotmányosan választott tisztikar is elhagyja helyét és működését azonnal megszüntetendi, úgy azonban: hogy midőn az alkotmányos élet borúja eloszlik és e sokat szenvedett haza felett az alkotmányos szabadság derüje ismét felvirad, a mostani bizottmánynyal együtt ezen alkotmányos tisztikar is helyét elfoglalni és megválasztása által nyert folytonosságánál fogva alkotmányos működését folytatni köteles leend.

Kijelenti Szeged város törvényesen együttlevő közönsége, hogy mindazok, kik a bekövetkezendő változás alatt hivatalt vállalnak és ez által a magyar alkotmány elleneinek az ősi elévülhetlen alkotmány szétrombolásához segédkezet nyújtanak, egyúttal ezen vállalt hivatali állásukban a város közvagyonra kezeléséhez hozzájárulnak, hazaárulóknak kinyilatkoztatva, személyökkel és vagyonukkal felelőssé tétetnek.

Megállapítja Szeged város közönsége, hogy az alkotmányos tisztviselők lelépése által addig is, míg a bekövetkezendő változás esetében a hatalom tisztikarról gondoskodni fog, — nehogy a kormányzat gépezete, a magánosok érdekei hátrányára fenakadást szenvedjen, a közbátorság, árva-, telekkönyvi és gazdasági ügyek folytonos ellátása tekintetéből az ügyész, alkapitány, segédkapitány, biztosok, várnagy, ígtató, börtönfelügyelő, levéltárnok, pénztárkezelők, telekhivatalnokok állomásait megtartani fogják, kötelességükké tétetvén, hogy a kormány e részbeni bekövetkező intézkedésével működésüket megszüntessék.

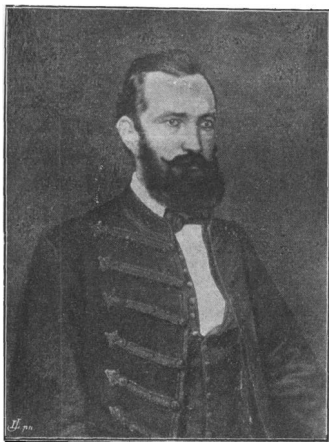
Végre mindezekről a nagyméltóságú magyar kir. helytartótanács most akkorra feliratban tudósíttatni rendeltetik.

szenvet ébresztteni. Az 1863. év végén hason minőségben Torontál vármegyébe helyezték át s utóda ekkor Rozgonyi Bertalan lett, ki egyénileg a tiszteletet osztatlan mérvben kivívta. Midőn az 1865. évben Pálffy országkormányzó helyébe Forgáchot nevezték ki, 1865. évi október havában a város királyi biztosául Wöber György, egykoron polgármester neveztetett ki. A város ügyeinek kormányzatát az 1867. évi tisztújításig ő vezette.

Petrovits még az 1861. évi december első napjaiban Szegeden termett. Kiváló törekvését képezte, hogy az alkotmányos hatóság tagjait hivatal-vállalásra bírja. A tanácsstagok közül csak néhányat, a segéd-hivatalok viselői közül azonban már többet reá is birt, hogy az új rendszer érdekeit szolgálják. Polgármesterré Taschler Józsefet (azelőtt Bonyhád mellett megyei előadó), főbíróvá Veszelinovits Bazilt, főkapitányyná Harsányi Pált s főjegyzővé Szremátz Jánost nevezte ki. Az alkotmányos tisztek az új hivatalnokoknak az ügyeket decz. 21-én adták át.

Az új hatóságnak kiváló feladatát az képezte, hogy a hazafias és alkotmányos irányzatokat elnyomja s oly közhangulatot teremtsen, hogy a nemzetet a birodalmi képviseletbe besodorni lehessen. A hazafias sajtótermékeket, melyek a külföldről kerültek be, vagy zugnyomdák útján terjedtek, a könyvkereskedésekben elkobozták. Az alkotmányra s a szabadságra emlékeztető jelvényeket eltiltották. Különösen a „Magyar miatyánk“ s a „Hangok a multból“ című anthologia után kutattak gyakrabban. A „Szózat“-ot nem volt szabad többé nyilvános helyen énekelni. A tanuló ifjúságot a honvéd sipkák (vörös zsinóros, sötétzöld fővegek) viselésétől eltiltották. Akik az 1862. évi márcz. 15-én a nemzeti lobogót kitűzni merészelték, a katonai hatóság részéről befogattak és vád alá helyezettek. A színészeket minden kitelhető módon üldözték, mert az alkotmányos mozgalmakat különösen az ő izgatásainak tulajdonították.

Felsőbb helyről kiadott utasítások következtében arra törekedtek, hogy a közönséget az alkotmányos korszak tisztviselőitől és vezetőitől elszigeteljék s a népre való hatásukat ellensúlyozzák. Még az ügyvédi közbenjárások igénybe vételétől is lebeszélni törekedtek¹⁾. Az alkot-



Taschler József.

¹⁾ Szeged v. polgármesteri levéltára.

mányos hatóság intézkedéseit és határozatait többnyire megsemmisítették vagy figyelmen kívül hagyták. A többi közt Tóth Mihály 1848—49. évi főbíró részére megszavazott kegydíjat nevezettől megvonták ép akkor, amidőn a főispáni helytartó iránt való tetszelgésből a szerb lelkész fizetését felemelték, ellenben a nélkülözésekkel küzdő helvét és ágostai egyházak lelkészei részére járó 300 frt segélyt nem emelték. Az alkotmányos tisztikar több tagja felől rágalmakat és álhíreket hoztak forgalomba, hogy népszerűségüket megdöntsék. A képtelen ráfogások némely helyen hitelre is találtak.

Ami baj és veszedelem a provisorium alatt felmerült, annak okát s eredetét mind az alkotmány korszakára, a hazafias tisztviselőségre igyekeztek áthárítani. A vakondok munkának, mint alább látni fogjuk, az az eredménye lett, hogy néhány év múlva Szeged társadalma két ellenséges táborra szakadt.

A provisorium ugyanis azzal vette kezdetét, hogy az előző évi adók behajtására katonai végrehajtásokat vettek igénybe. Az adótarozások mérvéhez képest a felekhez 4, 8, 12, 20 stb. katonát szállásoltak be, akiket mindaddig élelmezni és tartani kelle, míg a hátralék befizetését nem igazolták. A dacz néhol rövidebb, másutt hosszabb ideig tartott, de utóbb mindenki igyekezett fizetni, amint a katonaság jelentkezett. Hónapokon át tartott ez az eljárás, mely kezdetben humort, majd boszankodást, végül pedig mély keserőséget támasztott. Mert voltak fizetéseképtelenek s a többi közt megtörtént, hogy egy özvegy eszmiadiánéhoz beszállásolt Sachsen-Meiningen ezredbeli baka, hogy a szegény asszony szomorúságán enyhítsen, sajátjából fizette meg a 7 frt hátralékot. A feltűnést keltett dolog miatt felsőbb helyről a katona nevének kifürkészése végett vizsgálatot is rendeltek¹⁾.

Ugyaníly elkészerítésekre adott okot a magyar dohány és szivar árulásának meggátlására fogamatba vett eljárás. Az alkotmányos korszak alatt ugyanis a piacon egész szabadon folyt a leveles dohány árusítása. Többen a szivart egész gyárilag, ezernyi mennyiségben készítették. A helyett, hogy intéssel és tanítással igyekeztek volna hatni, a többnyire idegenekből álló pénzügyőrök most mindenütt kihívó erőszakosságokban törtek ki. Az összetűzések, verekedések úgyszólván szakadatlanok voltak. Az 1863. év végén a felső pusztán, a Bozó tanyán kutató financzokat a lakosok leszúrták. Másutt megkötözték s volt eset, hogy zsákba varrták őket. Némi szünetelés után az 1865. évi október havában — az akkor megejtett követválasztási mozgalmak alatt, a magyar dohány és szivar árulása és a pénzügyőrök elverése újra lábra kapott. Alsóvároson a nemzeti zászló védelme alatt folyt a „szűz“ dohány árulása. Még az 1866. évi márczius és április

¹⁾ Szeged v. polgármesteri levéltára.

hónapokban is tartottak a zavargások s a nép még a karhatalmat is visszaverte.

Az 1863—64. évi inség következtében a személy- és vagyonbiztonsági állapotok is fenekestül felfordultak. A házkiasás, útonállás, rablás, gyilkosság, gyűjtogatás napirenden volt. Feléledt a régi betyárvilág. A Duna-Tisza közén a Bogár testvérek és Babáj Gyurka rettegett bandái garázdálkodtak. Ez utóbbi nemcsak a tanyákon, hanem a városban is folytonos rémületben tartott mindenkit. A hatóság tehetetlen volt s miként az előbbi dolgokért, még ezért is az alkotmányra és a hazafias tisztviselőkre igyekezett a gyűlöletet áthárítani. Egy titkos — különben gyanított forrásból származó, felsőbb helyre intézett — feladásban az volt jelezve, hogy a rablók tulajdonkép a kitörésre kész forradalmi pártnak szervezett bandái s ezek nem is annyira rablásokat üznek, mint inkább a kormány ellen terveznek bűnös merényletet s a kormányhoz hűséges elemeket rettegtetik. A rablóbandák összeköttetésben állnak az alkotmányos korszak első tisztviselőjével, ki a nyugalom és közrend felzavarásának értelmi szerzőjéül tekintendő. A helytartótanács felettébb bizalmas úton kért ez ügyben felvilágosítást s Taschler polgármesternek kimerítő jelentésben kelle a rágalom képtelenségeit feltűntetni¹⁾. A porosz háború kitörése alkalmából ismét oly rágalmakat terjesztettek, hogy a Szegeden átvonult ezredek legénységét Osztróvszky arra biztatgatta volna, hogy ne harcöljanak, hanem az ellenséghez szökjenek át²⁾.

Ily és ehez hasonló módozatokat találtak ki, hogy az alkotmányos hatóság tagjainak befolyását megdöntsék s a polgárság bizalmát megtevesztve, azt politikai célokra felhasználják. Ily érdekből történt az, hogy a Szegedi Híradó ellenében, a hatóság tagjainak támogatásával, az 1863. évben „Szeged“ czím alatt egy új lap indult meg, mely azonban rövid idő alatt befejezte pályafutását, míg ellenben Osztróvszky a Szegedi Híradó hasábjain az új szerkesztőhöz intézett nyílt levelében kifejtván azon hazafias és nemzeties irányokat, melyet a lapnak a haladás és művelődés előbbre vitele tekintetéből követnie kell, — a Híradó közönsége mindinkább növekedett.

Felsőbb helyről azt is szorgalmazták, hogy a kormányellenes lapok a kaszinóból kitiltassanak. De hasztalan volt minden kísérlet, aminek következtében a hatóságot most már az egyesület belső életének legszorosabb szemmeltartására kötelezték.

A hatóság működésével s az eredményekkel a felsőbbség nem volt megelégedve. A néphangulatról bekívánt jelentések, melyek többnyire azt tartalmazták, hogy a nép csendes, türelmes, tartózkodó s

¹⁾ Szeged v. polgármesteri levéltára 1864. és 1866. év.

²⁾ Ezen gyanúsítás ellen Osztróvszky akkor hírlapilag is tiltakozott.

forradalmi hajlamokat nem táplál, — kevés hitelt adtak; sőt nem egyszer szemrehányó észrevételek történtek, hogy hamis és eltitkoló jelentések terjesztetnek fel¹⁾.

Minden esetből a titkos összeesküvések és a készülődő forradalom szálaít igyekeztek volna kihámozni. Mayer vaskereskedő 1862-ben százezer kapszlit rendelt meg. Vizsgálat és a faggatások egész láncolata indult meg emiatt s nem hitték, hogy ez a szükséglet csupán a lövész egyleti tagok és a lendületnek indult vadászat sport kedvelőinek kielégítésére czélzott. Szó sem lehet arról, mintha forradalmi törekvések léteztek volna, bár Schmerling titkos ügynökei ilyesminek előidézését a többi közt Szegeden is megkísérelték. Az 1863. évi decz. 18-án reggel Szegeden több helyen kiáltványok voltak a falakra raggatva. Ezek turini kelettel s „az országos felelős és függetlenségi bizottmány“ feliratú bélyegzéssel voltak ellátva s azt tartalmazták, hogy a nemzet legyen jó reményekkel eltelve, készüljön, mert várakozásai teljesülni fognak. A tanuló ifjúság körében ez nagy mozgalmat szült. Senki sem akart tovább tanulni s a tanárokat küldöttségek ostromolták, hogy hazafias felbuzdulásuknak irányt adjanak s a teendőkre nézve tanácsot adjanak. De még ugyanaz nap egy sereg diákot a vasasnémet katonák a várba idéztek, hol sok ideig faggatták őket. A terjedelmes jegyzőkönyvek azután Bécsbe kerültek, oly czélból, hogy azok által a felséget a „bűnös néphez“ való közeledéstől visszatartsák, s a felségnek tervezett magyarországi utazását elodázzák. De még később, az 1866. évi hadjárat korában is, gyakran érkeztek felsőbb intelmek oly végből, hogy az országba belopózott olasz, lengyel és porosz „emissariusok“ a legéberebb felügyelet alatt tartassanak.

A provisorium korszaka különben telve volt a csapások özönével, melyek egymást váltogatták.

A Maros új betorkolása a felsővárosi Tiszapartot rendkívül ostromolta. Annaira szakadozott a Felmayer-gyár előtt alámosott part, hogy kocsival ott már közlekedni nem lehetett s az egész házsr beomlásától tartottak. Az alkotmányos hatóság 17,000 frt költségen létesített czölöpözés útján a veszély terjedését ugyan meggátolta, de a kiépített sarkantyú következtében a rendkívül alacsony vízállás mellett a Tisza medrében, a gyárteleppel átellenben, a folyó közepén oly porond képződött, hogy az 1862. év nyarán a hajósok, halászok és molnárok ott vigalmat rendeztek s a meder fenekén táncoltak.

A következő évben a rendkívüli aszály a tejjel, mézzel folyó Kánaánt valóságos siralomvölgygyé változtatta. A tavasz eső nélkül múlt el s a növényzet, vetemény, nem fejlődött. Elsárgult, kiaszott a legelő. Az állandó vízállások kiszikkadtak, a kútak pedig kiapadtak. A gabonafélék kalászt nem hoztak, a kukorica alig nőtt térdmagas-

¹⁾ Szeged v. polgármesteri levéltára 1864. és 1866. év.

ságnyira; szóval semmi termés sem mutatkozott. A homokon gyümölcsből és borból vártak némi kárpótlást.

Naponként szép borulások mutatkoztak. Néha egy-egy kövér csepp permetezett, de a lábnyi mélyen felrepedezett talajon az eső nyoma meg sem látszott. A felhők pedig mindannyiszor szétoszlottak¹⁾. Július 6-án végtére megeredt az eső, de oly jégveréssel, hogy ezt is csak káráiról emlegették. Júl. 17-én, majd aug. 21-én ismét esett, de azután megint szárazság uralkodott. Így a jószágnak nemcsak tápláléka, de vize sem volt s több állat hullott el, mint a marhavész idején. Még a vadak és a vízi szárnyasok is rakásra veszttek. A legelő jószág egy részét Slavoniába, Erdélybe vagy a felvidékre hajtották. Ugyanonnan hajókkal szállítottak szénát és más takarmányt. A széna mázsája 3 frt, a szalmáé 80 kr. volt, mit akkor hallatlan magas áraknak tartottak. Az eladó jószág temérdek s ennél fogva igen olesó volt. A marhahús ára is 20 és 18 krról 14 és 12 krra szállt le. Csikót 50 kr., 1 frtjával lehetett vásárolni s négy igavonó ló piaci ára 28—30 frt volt.

Egyik felsővárosi gazda pusztulásnak indult gebéit kikötötte a Tisza partján levő fűzesbe, hogy talán valaki elloppja. Másnap csodálkozva tapasztalta, hogy valaki még két másik lovat lopott hozzá.

Aratás vagy más mezei munka nem volt s így a munkásnép nagy inséggel küzdött. A nyomor enyhítésére a hatóság támogatásával a jótékony nőegylet a város több részében „leves osztó intézeteket“ állított fel, hol az inségesek naponként ingyentáplálékot nyertek. Ennek hírére azután az egész vidék inséges népe Szegedre tolult.

Utóbb mindenféle munkákat végeztek, csak hogy legyen a népnek némi keresete, mert az üzletek is pangtak s általában mindeki tele volt panaszszal és keserőséggel.

Ekkor merült fel újra a pest-szegedi hajózási és öntözési csatorna terve, melyről a lapok az időben oly sokat írtak. Tanácskozások is voltak ez ügyben, de a tervezetből ezúttal sem lett semmi²⁾, miként az 1868. évben gr. Zichy Jenő részéről történt felelevenítés alkalmával. Ekkor nyert nagy lendületet a Tiszaszabályozás ügye is. Miként már fentebb is előadtuk³⁾, a várost a percsőrai töltés kiépítése céljából egy nagy kölcsön felvételére szorították, mely úton, illetőleg a töltés építkezés által, a vidék népének kiváló keresetre nyílt alkalma. Ekkor létesültek a Szentés és Szeged között lévő tiszai átmetszések

¹⁾ Az egykorú lapok telve vannak az esőt óhajtó siralmas czikkelkel. Tudósok vitatkoztak, miként lehetne azt előidézni. Ágyúzást és erdősítést javasoltak. Az aszály okát többen a Tiszaszabályozásban keresték, mert a páráképződések megszűntek. Azért víztartányok létesítését sürgették, mások pedig azt javasolták, hogy az Alföld öntözésére a Tiszának egy párhuzamos új ága létesítendő.

²⁾ Szegedi Híradó 1863. évf. 67. sz.

³⁾ Lásd „Tiszaszabályozási ügyek“ fejezet alatt, illetőleg a 223. lapon.

is. Ez a vállalat már nagy vállalkozók kezeibe jutott (Massion és Deasdale), kik köbölként 3 frt 50 kr. munkadíjat nyertek, ellenben a munkásokat 95 kr. egységi árral fizették. De még így is nagy volt a versengés a munkában való részesülésért. Az alföld-fiumei vasút szegedi vonalrészé is ekkor, inséges munkaerővel épült ki.

A munkás nép foglalkoztatása tekintetéből Új-Szeged ármentesítése is ekkor lett végrehajtva. Miután a város által annyit sürgetett vasúti áteresztők nem létesülhettek s így nem volt semmi értelme annak, hogy Új-Szeged továbbra is ártérül tartassék fenn, ennél fogva a tanács elrendelte, hogy a szőregyi kamarai töltéstől fogva a Maros régi medre mentén, egész a Tiszáig egy karikatöltés létesíttessék, illetőleg a régi nyúlgátak felmagasíttassanak és megerősíttessenek. Ezen töltés által Új-Szeged területe a kiöntésektől jövőre mentesítve lett. A töltés kiépítése, illetőleg felmagasítása 20,000 frtba került, de az újszegedi földek a legkeresettebb bérföldekké váltak.

A munkás osztály sorsán ilykép könnyítettek, de a kisgazdák közül igen sokan tönkre jutottak. Az árveréseken potom árakon keltek a földek. A Földvály-féle 100 holdas tanya-birtokot 3000 frton adták el. Az elpusztult kisgazdák közül sokan a Szerémségbe, Szlavoniába, Szerbiába s Oláhországba költöztek, hova aranyhegyek ígérgetésével csábítottak, honnan azonban többen keserű tapasztalatokat szerezve tértek vissza.

A gazdák súlyos helyzetének enyhítésére mi sem történt. Feliratok, küldöttségek mentek Bécsbe, hogy vetőmagot nyerjenek, mert különben a következő év gazdasági állapotai még rettenetesebbek lesznek. A kormány ennél fogva Abonyi Istvánt királyi biztosi minőségben tapasztalatok szerzésére kiküldte. A kir. biztos júl. 17-én Szegeden is megfordult s a segélyezés módja és mérve felől a hatósággal tanácskozott. Ilykép nyert aztán a város 15,000 forint inség-kölesönt, mely összegben a kisgazdák 3911 mérő búzából és 9870 mérő rozsából álló vetőmag-kölesönt kaptak.

A város tehát, melynek korábban még oly jelentékeny tőkéi és pénztári maradványai voltak, most a peresőrai és inségi kölcsönökért egymásután terhelte meg szűz birtokait¹⁾.

1) A vetőmag-kölesönt a gazdák 10 év alatt 5%-al tartoztak törleszteni. A törlesztések könnyebb eszközölhetésére a tanács felhatalmazta Farkas tanácsnokot, hogy úgy az inség-kölesönöket, valamint a legelő díjakat is a tanyákon beszedhesse. Farkas a járandóságokat beszedte és nyugtatta is, de a közpénztárba be nem adta. A hatóság azonban a felektől másodízben is beszedte az illetékeket, mi nagy elkeseredést szült. Az inség-kölesönt a város 1871-ben fizette vissza. Jellemző a népnek az a hite, hogy a vetőmagot az emigratio, Kossuth és Garibaldi nyújtotta volna. A helytartótanács ennél fogva ismételten követelte, hogy a népnek e tekintetben való tévedését eloszlassák. De a hivatalos felvilágosítások kevés hitelt találtak.

Ily nyomorteljes év volt az 1863-iki. A következő esztendő pedig még súlyosabb lett. Ez ismét a közbiztonság teljes felbomlását idézte elő. Hasztalan volt a statarium kihirdetése, mert az állapotok mind súlyosabb alakban jelentkeztek.

Az 1864. évben a tüzesetek elszaporodtak. Nyáron csaknem naponként volt tűz, néha több is egyszerre. A tüzeseteknél az emberbaráti részvét és segély mind gyérebben nyilatkozott, sőt utóbb teljes részvétlenség uralkodott. Szeptember 22-én felsővároson egyszerre 72 ház hamvadt el. Talán ez volt Szegeden az utolsó nagy tűz.

A következő évben a közgazdasági viszonyok némileg javultak, de azért a vetőmagnak még mindig nagy hiánya volt. A hőresőgök is olyannyira elszaporodtak, hogy a kukoriczatermés nagy részét felemészítették. Ismét kölesön-vetőmagról kelle gondoskodni. Ez ügyben október 6-án Pálffy Mór kir. helytartó a közgazdasági állapotok vizsgálata érdekében tett körútja alkalmából személyesen is megfordult Szegeden. De utazása egyúttal a politikai hangulat kiismerése is volt.

Még más csapás is volt ez évben. Szept. 28-án oly rettenetes zivatar pusztított, amilyenre az öregek sem emlékeztek. A szőlőkben a vihar megszámlálhatatlan fát tördelt ki. A városban tetőzeteket szaggatott szét s a többi közt a felsővárosi templom sisakját is ledobta.

A következő évben (1866.) kitört a porosz háború. Márczius 25-én már megkezdődött a mozgósítás. Nemesak a tartalékosokat, de az „obsitos“ katonákat is beidézték s ezek végelbocsájtó leveleit a katonatisztek széttépték, mi az izgalmakat csak fokozta. Megkezdődtek a különféle ezredeknek átvonulásai, melyek Szegeden szálltak a vonatokra.

A forgalom így igen élénk lett, bár a váltópénz elégtelensége sok zavart keltett. Egyelőre akkép segítettek a bajon, hogy a forintos bankjegyeket négyrét szeletelték. Egyes üzletek 10, 20 kros hiteljegyeket bocsájtottak ki. Ezek kisebb körben teljes bizalomnak örvendettek.

Az élénk forgalom következtében támadt kedvezőbb viszonyok azonban igen rövid ideig tartottak. Májusban szakadatlan esőzések uralkodtak s a hőmérsék rendkívül alá szállt. Orbán nap hajnalán, vagyis május 25-én végtére kitisztult, a szél elcsendesült, de a 0 pont alatt 10 fokra leszállt hidegben mindenféle növényzet elfagyott. A csapás iszonyatos volt. A gazdák sirtak fájdalmukban s az inség réme mindenkit rettentett. Általában semmi termés sem volt és a munkás népnek most még keresetre sem nyílt alkalm. Az éhínséget közélettelmezőssel háritották el. A népkonyhákat most újra felállították, még pedig jó korán, mert a belvárosban 322, felsővároson 180, rókuson 392, alsóvároson 793 és a két tanyán 1011 éhezőt találtak az összeírók. A hatóságnak nagymérvű segélye és a társadalom körében minden kigondolható czimen eszközölt gyűjtések útján előállított alapból a

nőgyelet tagjai gondoskodtak az inségesek ellátása felől, akik utóbb már mind követelőbbek és számosabbak lettek.

De az inség daczára is a hadi mozgalmak nagy érdeklődést keltettek. Nemcsak a kávéházak voltak zsúfolva hírlapolvasókkal, hanem még a piacokon is összeverődtek a kofák, ha valaki az északi vagy déli harczterről szóló tudósításokat felolvasni kezdte. Izgatólag hatott a poroszok előnyomulásának és a Klapka-féle betörésnek híre. Egy alkalommal azon hírre, hogy a „burkusok“ már Öthalom alá érkeztek, az egész piaczs kiürült.

A harczterről e közben vonatszámra érkeztek a sebesültek, akiknek ellátására és ápolására nagy arányú gyűjtések indultak meg. Alig volt család, mely pénzt, ételmi szert, italt vagy dohányt nem adott volna a sebesültek javára. Alig volt ház, hol a nap bizonyos szakában a nők tépés és kötőszerek készítésével ne foglalkoztak volna. A kórházak, iskolák tele voltak sebesültekkel, de ezenkívül a tehetősebb polgárcsaládok a könnyebb sebesültek közül néhányat szívesen fogadtak magukhoz ellátásra.

A hadjárat folyama alatt a kormány egy rendkívüli újonczozás tartására vonatkozó rendeletet bocsájtott ki. De ezt a rendeletet nem hajtották végre, e helyett toborzásokat tartottak. A keresethiánynál fogva a rendkívüli hadjutalék még ez úton is kitelt. Az igaz, hogy a jelentkezőket nem is igen válogatták, hanem aki felcsapott, legott öltöztették és küldték a „transport“-tal.

Augusztus havában azután kitört a cholera s iszonyú rémület közt szedte áldozatait. A vész lefolyásáról különben a közegészségügy történeténél tüzetesen szólnunk. Az árvák és özvegyek könyei még alighogy felszáradtak, bekövetkezett az 1867. évi nagy árvíz, mely alatt a város a legválságosabb napokat élte.

Az előző évi András-napi vízbugyogásból a halászok és hajósok már előre jósolták a nagy vizet, aminek egyrészt sokan örvendtek, mert a halak szaporodására gondoltak, melyek ez időben már csaknem elfogytak. A Tisza vízállása, mely január 1-én még csak 3 láb 9 hüvelyk magas volt, február 14-ig 16 láb 11 hüvelykre emelkedett, majd ismét alább szállt. Márczius 15-étől fogva újból áradni kezdett s két nappal utóbb a hidbekötést is bevégezték, daczára annak, hogy mindkét parton a hídfő csaknem új czölöpveréssel készült el. Április 9-én a víz 17 láb 4 hüvelykre emelkedett. Boross folyammérnök már ekkor értesítette a hatóságot a mármarosai nagy esőzések következtében beállt hóolvadásról s a várható nagy áradásról s így a hatóság az előző gyakorlathoz képest megalkotta a vízvédelmi bizottságot, teljes felhatalmazással látván el a szükséges intézkedéseknek saját hatáskörében való fogamatosítására.

Április 20-án, nagyszombat napján a vízállás már 19' 9" magas

volt, amely alkalommal a Tisza a halpiacz területét egész a várkapuig elborította, úgy, hogy az áradat tovább tódulását egy hirtelen vont nyúlgáttal kelle megakadályozni.

Ép ez időben az alkotmányos és tisztújítási mozgalmak nagy hullámokat vertek s így a veszélyre kevesebb figyelemmel voltak. Az intézkedések ennél fogva némi lanyhasággal tétettek. Négy nap mulva, midőn a víz 20' 10"-re emelkedett s midőn a Tisza a város alatt a partokat legtöbb helyen már színelte, állapították meg a veszély fennforgását, de ekkor is inkább a külterületre nézve. Április 28-án a vízállás 21' 10" volt s ekkor a hídfő pallózata már víz alatt állt, úgy, hogy azt mindkét parton emelni és kitoldani kelle. A következő napon ejtették meg a tisztújítást s a derekasabb vízvédelmi munkálatok csak ezután indultak meg.

A város ezidőben az újszegedi marosparti karika- és a felső- és alsó tiszaparti töltéseket védte. A jobbparton a tápéi kaputól a vasúti töltésig terjedő vonalon egyelőre kevés gondot kelle fordítani. A vasúti hídtól a boszorkány-szigetig az osztrák államvasút gondoskodott a védelemről, innen pedig a hattyas-ballagítói töltést, mely a szent-mihálytelki magaslatoknál végződött, ismét a város gondozta.

Az új hatóság most erőlyesen fogott a munkához, mert a töltések sok helyen már igen átáztak és a vízzel színeltek. Különösen az újszegedi karika töltés forgott veszélyben s kevésbe múlt, hogy május 1-én virradatkor be nem szakadt.

A város alatti Tiszapartot egész hosszában magasítani kelle. A hattyasi vonalon már csúszások jelentkeztek. Mindenki érezte, hogy a nagy víznyomás mellett a töltéseknek szakadozni kell s akkor a vízszin-süllyedés és a szabadulás bekövetkezni fog. Leginkább féltek a percsőrai töltés vonalán bekövetkező szakadástól, amely esetben a víz hátulról fogná a várost fenyegetni. E vonalról pedig kezdettől fogva balhírek szárnyaltak. A vasút újszegedi töltésvonalát, valamint a gyálai töltésműveket kormányrendeletre fegyveres őrizet alá vették, mert az a hír volt elterjedve, mintha ezen vonalakat a szegediek átvágni s ezúton a várost megszabadítani törekednének¹⁾.

A víz ezalatt mindegyre emelkedett. Május 4-én a vár északi sarkánál lévő nyílt csatorna betömése forgott veszélyben, úgy, hogy azt elől és hátul is czölöpölni kelle. A következő két napon nagy viharok támadtak, melyek hullámveréseket idézve, a friss töltéseket mindenfelé ijesztő mérvben mosták. De ekkor a város közereje már ki volt rendelve s a partmagasítást a legjobb eredménynyel az egész vonalon végrehajtották²⁾.

¹⁾ Szeged v. polgármesteri levéltára.

²⁾ A közérőkép kirendelt lakosság munkáját az évi közmunka illetékbe betudták.

Május 6-án 22' 10" magasságnál az áradat elérte a tetőfokot s két nap múlva bár csekély fokozatokban ugyan, de az apadás mégis bekövetkezett, ámbar még május 31-én is 20' 2" 6" magas volt a vízállás. Már ekkor felszólaltak a tiszaparti háztulajdonosok, hogy a parton vont keskeny nyúlgátak, melyek a közlekedést sok helyen megakadályoztatták, széthányassanak. A hatóság e helyett azonban az egész partvonalat a nyúlgátak magasságában feltöltette és kiszélesítette, nem ügyelve egyeseknek kártérítési fenyegetéseire.

A provisorium rövid, néhány évig tartó időszakában ennyi csapást és egymást váltogató szerencsétlenséget élt át Szeged népe. De szerencsétlen volt az akkori hatóságnak úgyszólván minden intézkedése és alkotása.

Ilyenül tekinthető a városnak vízvezetékkel való ellátása iránt 1862. évi július 14-én kötött szerződés, ilyen továbbá a légszszvilágítás behozatala iránt Riedinger augsburgi gyárossal 1865. évi november 20-án kötött szerződés, melyek miatt a következő időszakban szakadatlan panaszok és felszólamlások hangzottak fel. Mindkét szerződés útján a közönség legfontosabb érdekei és a város előnyei úgyszólván zsákmányul lettek átengedve az említett vállalatoknak, melyeket kötelezettségeik pontosabb betöltésére szorítani a szerződések hiányos és káros rendelkezéseinél fogva nem lehetett. Ilyen volt a hattyasi földek haszonélvezeti jogának Fotti vállalkozó javára, 1864. évi október 13-án egy évre történt meghosszabbítása, ami különben felsőbb hatósági vizsgálatot is vont maga után.

Más, kiválóbb hatósági intézkedés, mi a város háztartási ügyeiben átalakulást és nyomot hagyott volna, nem is igen volt. Legfőlebb az, hogy a rókusi plébánia lakot, mely a plébánossal fennforgó viszálnál s illetőleg dacznál fogva immár rommá vált, újra felépítették és pedig a kórház kibővítésére szánt költségalap elvonásával. A Széchenyi-tér szabályozása is ezen időszakra esik, esakhogy ezt még az alkotmányos hatóság tervezte és a provisorius korszakban pusztán a végrehajtást foganatosították. De a tér szabályozása által képződött új telkek cladása már ismét a következő alkotmányos időszakra esik.

II. Az alkotmány helyreállítása után.

Az 1861. évi mozgalmak alatt Szeged társadalma és a lakosság minden rétege még teljesen egyérmű s minden kérdésben egyérmű volt.

Midőn Deák Ferencznek 1865-ben megjelent húsvéti czikke a politikai köröknek új irányt tűzött ki s ugyanaz évben a királyi pár

a fővárosban megjelenve a gazdasági kiállítást megszemlélte és a nemzethez az első közelítő lépéseket megtéve, mintegy sejtetni engedte az ügyek bekövetkezendő fordulatát: Szeged népe még mindig egyetértő örömmel várta a jobb jövőt s mindenki egyaránt buzdukt Osztróvszky-nak, az alkotmányos közszellem vezetőjének minden szaván s irányzatán. Tisztelettel hódoltak hazafiúi érdemeinek, benne összpontosult minden bizalom és remény, hogy a közönséget jóra vezérel s teljes megnyugvással volt eltelve mindenki, hogy a nem sok idő múlva bekövetkező alkotmányos kormányzás alatt, Osztróvszky, mint a város polgármestere, a várost elmaradott állapotából kiemeli és a haladás útjára tereli.

Az ő kezdeményezésére ülte meg a város polgársága ez évben a király születésnapjának ünnepét először, amidőn az isteni tiszteleten és a kaszinó vigalmán nagy tömegekben jelent meg.

Még ugyanaz évi (1865.) szept. 17-én, az országgyűlést egybehívó királyi levél meg is jelent, mely egy új politikai korszak mozgalmainak megnyitója lett. Szept. 27-én a vármegye újonnan kinevezett főispánja, Tomcsányi József is megjelent Szegeden, kit általában tüntető tiszteletadással fogadtak. Október 1-ére egybehívták az 1861. évi városi képviselőtestületet, hogy a követválasztási központi választmányt megalkossa. Már ez alkalommal, az Osztróvszky által hangoztatott jogfolytonossági elvvel szemben, némi ellentétes áramlatok nyilvánultak. Megindultak a követválasztási mozgalmak is, még pedig azon keretben, hogy a város 1861-ik évi országgyűlési képviselői — Kaluzál és Dáni — egyhangúlag újra megválasztassanak. Ép ennél fogva a választók összeírására való jelentkezések kezdetben igen lanyhák voltak. Csak később jelentek meg tömegesebben, midőn azt hírtették, hogy meglepetés készül és ellenjelölteket állítanak fel.

Némely körben Klauzál neve, hazafiúi érdeme, nem volt elég tekintély s azt is neheztelték, hogy a szegedi összeköttetéseket elhanyagolta. Neveket hoztak tehát forgalomba, csak azért, hogy bonyodalmak támadjanak. Így többen Osztróvszky nevét hangoztatták, már annál fogva is, hogy mint országos képviselő a polgármesteri állás igénylésétől tartózkodjék. Majd Ligeti Dánielről volt szó. A második választókerületre is áthatott ez a tévedezés. A rókusiak azt neheztelték, hogy Dáni az 1861. évi országgyűlésen nem a „felirati“, hanem a „határozati“ párthoz vonzódott s így Klauzállal szemben foglalt politikai pártállást. A rókusiak ennél fogva Dánival szemben Bérczyt fel is léptették s így a pártszakadás ha elvekre nem is, de személyekre nézve tényleg bekövetkezett. A két jelölt pártja közt a küzdelem már ekkor a gyanúsítás és becsmélés mezejére terelődött. Az első kerületben Klauzált még egyhangúlag választották meg, de a második kerületben Dáni csak szótöbbséggel nyerte meg a megbízatást,

A gyanúsítás és rágalom ezentúl mind merészebben nyilatkozott azok ellenében, kik a mozgalmak élén álltak, kiket a művelt társadalom önkényt vezéreiként tekintett. Sok tápot adott erre nézve az 1863-ik évi rövid életű „Szeged” című hírlap, mely az 1865. évben újra megindult. A veszélyes játékot a provisorius hatóság némely tagjai is élesztették, így remélvén leginkább azt, hogy a bekövetkező tisztújítás alkalmával párthíveket szerezhetnek.

Osztrovszky azonban még ezután is annyira bírta a közönség bizalmát, hogy még az iparosok is őt választották meg elnöküknek azon nagy küldöttségük tanácskozmányainak vezetésére, mely az iparügyek szabályozására czélzó, az országgyűléshez intézendő emlékiratot volt készitendő. Az erre vonatkozó terjedelmes munkát el is készült,



Klauzál Gábor.

de mikor közzé tették, több irányú fel-szólamlást vont maga után. Ez emlékiratban megnyilatkozott bizonyos irányokat is Osztrovszkynek tulajdonították s az ő hátrányára és rovására igyekeztek háritani mindazt, mit a czáfolatok kifogásoltak s káros jelenségeknek nyilvánítottak. Bizonyos conservativ áramlatok is hangzottak itt-ott, melyek az „Idők tanúja” és a „Pesti Hírnök” című lapokban nyertek kifejezést, de amelyekre a város értelmisége akkép felelt, hogy az említett lapokat a kaszinóból kitiltotta, ami egyeseknél ismét gyűlölséget, panaszt és elégedetlenséget szült.

De Osztrovszky vezérszerepe még mindig döntő és elhatározó maradt.

Midőn az országgyűlés Deák Ferencznek második felirati javaslatát is elfogadta, Osztrovszky indítványára a kaszinó a haza bölcsét diszes kiállítású felirathat üdvözölte. Az albumot 1866. évi márczius végéig a polgárok közül mintegy 6000-en irták alá.

Még ez évi aug. 3-án meghalt Klauzál. Midőn Szegedre szállított hamvai fölött Osztrovszkynek a Rozália kápolna előtt könnyekre indító búcsúszavai elhangzottak, leginkább ellenfelei ismét emlegették, mint képviselőjelöltet. De úgy ő, mint igaz tisztelői s barátai azt óhajtották, hogy a város ügyeinek munkálásában megmaradjon s azért a kerület most Vadászt választotta meg képviselőjéül.

Minél inkább közeledett azonban a tisztújítás ideje, annál inkább kerültek forgalomba azon híresztelések és állítások, melyekkel a nagy közönség hiszékenységet megtévesztteni sikerült. A többi közt azt hangoz-

tatták, hogy Osztróvszky, mint a kiviteli gőzmalomtársaság ügyésze, a gőzmalommal kapcsolatban álló vízvezetékét a város által megszereztetni óhajtja. Tény, hogy Osztróvszky már akkor felismerte a vízvezetési szerződés hátrányait, előre látta a bajokat, a panaszok egész sorozatát s ennél fogva kívánatosnak tartotta, hogy a vízmű városi intézménynyé tétessék. Ami érdeme leendett, abból gyanúsítás lett. Mint a belga bank tulajdonát képező gyálai rét jogi képviselőjét is a város érdekével ellentétben levő állásfoglalással gyanúsították. S amidőn azt a nézetet hirdette, hogy a város súlyos pénzügyi viszonyainak rendezése, úgy a Széchenyi-tér kikövezése tekintetéből a piaczi helypénzszedést újra behozni és még fokozni is kell, igen sokan, kik hívei s követői voltak, elfordultak tőle. Az értelmiség pártolta a haladás irányzatát, az iparosok és gazdák körében azonban nagy visszatetszést keltett. Ez a kérdés utóbb annyira kiélesedett, hogy a lakosság két pártra szakadt s a kérdés a kor egyik vezérkérdését képezte, melyet mindenütt bizonyos elkeseredéssel tárgyaltak.

E vitába belevegült a két helyi lap, melyeknek hasábjain különben sűrűn jelentek meg a nyíltéri közlemények, melyekben egyesek bár egymásnak osztogattak sebeket, de egyúttal a közönséget is állásfoglalásra csábították s a két hírlap olvasó- és pártoló közönsége mindinkább szemben álló felekké vált. A régi egyetértés tehát lassanként teljesen felbomlott s az abszolút kornak gyűlölt alakjai most vezérszerepekhez jutottak, kik az elégtelenséget mindinkább szították s a polgárság rétegeit egymás ellen ingerelték. Mozgalmaik körébe vontak mindenkit, akiknek sérelmük volt, vagy bizonyos becsvágy kielégítésére törekedtek.

Midőn az 1867. évi febr. 18-án kibocsájtott királyi kézirat a magyar kormány megalakult s a számúzott hazafiak visszatérhetését biztosító királyi kéziratot kihirdették, egy időre a szenvedélyesség mintha elnémult volna. De amint a tisztújításra vonatkozó rendelet megjelent s az 1861. évi képviselőtestületet április 18-ára közgyűlésre egybehívták, a pártok türelmetlenkedései újból kitörtek. Ezen a közgyűlésen számolt be Osztróvszky az 1861. hatóság működéséről. Egyrészről lelkesült tüntetések nyilvánultak mellette, másrészről gánások és észrevételek hangzottak ellene. Ellenfelei a „Zrínyi“-féle egyháztéri vendéglőben tartott összejöveteleken szervezkedni is kezdték s minden erejükkel arra törekedtek, hogy Osztróvszkynek polgármesterül való megválasztását megdöntsék. Itt jött szóba Réh János polgármesteri és Ligeti Dániel főbírói jelöltsége, de akiknek keresztül vitelében kezdetben még maguk sem bíztak. Az értelmiség az ellenmozgalmakat kezdettől fogva kicsinyelte, míg az ellenpárt folyton gyűlésezett, szervezkedett és hódított. Utóbb a provisorius hatóság tagjainak nagyobb része is nyíltan az Osztróvszky- és Vadász-ellenes pártmozgalmakhoz

csatlakozott s a küzdelmekbe annyira beleelegyedett, hogy a Tisza veszélyes áradásával szemben is érzéketlennek látszott.

Osztróvszky pártfelei zöld jelvényt viseltek, az ellenpárthoz tartozók pedig kalapjaikhoz nagy fehér lapokat tűzdeltek, amelyen jelöltjeik nevei szerepeltek. E két jelvény után keletkezett a „zöld czédulás“ és „fehér czédulás“ párt elnevezés.

Április 29-én, a széköpület előtti téren ment végbe a pártok mérkőzése, mely alkalommal Osztróvszkyra 890-en, Réh Jánosra ellenben 1185-en szavaztak s így a tisztújítás vezetésével megbízott Dáni Ferencz a város polgármesteréül Réh Jánost megválasztottnak kijelentette. Ez eredmény egyrészt nagy levertséget, megdöbbenést, elkeseredést, másrészt pedig lelkesedést, kihívó magatartást és bosszantást keltett. Sokan, különösen az ifjabb nemzedék közül a jelöltségtől visszaléptek s midőn a főbírói állásra Ligeti Dánielt, a főkapitányira pedig Szrematz Jánost választották meg, a zöld czédulás párt a küzdelemtől teljesen visszavonult. A diadalmas párt most az oszlopos új tisztviselőket fáklyás zenével tisztelte meg.

A választás további folyama már alig keltett érdeklődést. Épp e körülménynél fogva a tanács igen gyarlón alakult s még az új képviselőtestület tagjainak többsége is a felülkerekedett párt soraiból telt ki.

A tisztújítás után a pártok között még jobban kiélesedtek az ellentétek. Egymást ingerelték, keserítették a választók. Nem is mint ellenfelek, hanem mint ellenségek küzdöttek egymás ellen. Rokonok és barátok az eltérő pártállásoknál fogva meghasonlottak s az üzleti összeköttetésben levők eddigi jó viszonyukat felbontották. A zöldczédulások nem vásároltak amazoktól s viszont a fehér czédulás iparosok vagy gazdák csakis a pártjukhoz csatlakozott orvosokat és ügyvédeket ruházták fel bizalmukkal. Még a vendéglők és kávéházak is elveszítették közönségük egy részét. Szóval: a legvadabb gyűlölet nyilatkozott minden részről.

A régi „Szegedi Híradó“ mellett 1867. évi július 1-én Szabó Mihály, majd Szőnyi János szerkesztősége alatt megindult a fehér czédulások új közlönye, a „Szegedi Néplap.“ Ezek is elkeseredett küzdelmet folytattak egymás ellen s ezen túl sűrűn bocsájtgatták ki a „nyílt-tér“-i közleményeket, a legkülönfélébb személyi támadásokat és gyalázkodásokat.

A harc a közgyűléseken is meghonosult, hol az izgalmak, gyanúsítások, de egyúttal a széksértések is igen gyakoriak voltak. A legüdvösebb törekvések is sokszor csak annál fogva szenvedtek hajótörést, mert az indítvány az ellenpárttól merült fel. Utóbb már tettelegességek is fordultak elő s a zöldczédulás képviselők esténként orvtámadásoknak voltak kitéve.

A közgyűlések különben rettenetes beszédáradatok közt napokon

át tartottak. Minden ülésen egy sereg indítvány szerepelt, melyek jobbra ötletszerűleg, előkészületlenül merültek fel. A tagok mintha egymást igyekeztek volna felülmúlni a találós és feltűnőbb tervek felszínre hozatalával. Egy alkalommal, az izraeliták egyenjogúsításáról szóló törvény szentesítése után az az indítvány is felmerült, hogy a közgyűlés egészítse ki magát a zsidók által választandó zsidó képviselőkkel. De ennek maguk a zsidók mondtak ellent. Így nőtt nagyra néhány igen közönséges polgár, mint a nép óhajainak védője és tolmácsa. Ezek mint valami néptribunok, mintegy a hatalmat látszottak képviselni. A közgyűlés elé hurczoltak minden magánügyet, minden képzelt sérelmet és az illetékes fórumok kikerülésével egyes feleknek itt szereztek elégtételt.

Mindent pártszempontból intéztek s még a törvénykezési kérdésekben is sokszor volt tekintet arra, hogy az ügyfelek, vagy azok képviselői mely párthoz tartoznak. A közhiedelem legalább azt tartotta, hogy egyik jogvédő igenis, a másik ellenben semmi esetre sem lesz képes kedvező határozatot kieszközölni. A törvénykezési és hatósági viszonyokat különben némelyek hosszabb hírlapi cikksorozatban bonczolgatták. A törvényszék s illetőleg a közgyűlés ezért sajtópert indított ellenük. De sem a hatóságnak több rendbeli sajtókeresetében, sem a magánfelek ugyanilyen pereiben, a vádlottakra a legtöbb esetben a vétkeesség verdiktjét s a marasztaló határozatot nem mondták ki. A bősziűtségeket e körülmények azután még inkább fokozták s egyeseknek üldözését, károsítását okozták.

Így a többi között, politikai pártállásánál fogva sok zaklatásnak volt kitéve a hídbérlő, nemkülönbén a Maty-éri halászat bérlője Csikos Imre, ki a Matyérben halastavat óhajtott létesíteni. A belvizek azonban a Maty-ért igen felduzzasztották, úgy hogy a környékbeliek földjeik elárasztásától tartottak. Követelték ennél fogva a zsilipek kinyitását. Bár a felsőbb hatóság is figyelmeztetett a következményekre s bár mások is óvólag felszólaltak, mintegy ijesztéskép 50,000 frt kárösszegről szólva: a zsilipeknek karhatalommal való kinyitását még is elrendelték. A hahnövedék a vízzel együtt ekkor kiszabadult s a bérlő perrel támadta meg a várost. Kiváló jogászok azonban a perben csakis a jogosság kérdését vitatták s így a csaknem egy évtizedig elhúzódott perben a város az 50,000 frt kárnak, úgy a jelentékeny összegű járulékoknak lefizetésében marasztalva is lett.

Egyébként a közgyűlés és a hatóság folyton a takarékoság elvét és a nép erőinek kímélését hangoztatta, de az elvet nem okszerűleg alkalmazta. Minden törekvés oda irányult, hogy a pótlódó minél alacsonyabbra leszoríttassék, ami körül ezélt is értek. A pénztár többnyire feleslegekkel rendelkezett, bár az adótartozásoknak és a város különféle közjövödelmeinek beszerzését ép ezen időben hanyagolták

el annyira, hogy később e miatt beszerezhetlenség czimén százezreket kelle leíratni.

De nem is volt ezen korszaknak valamely kiválóbb alkotása. Sok keserű kifakadás és ostrom után elkészült ugyan az alföld-fiumei vasút pályaházához vezető kövezet, mely útvonalon azelőtt egy-egy teher kiszállítása egy napi fáradozásba került; de a friss töltésű talajban rövid idő alatt a burkolat kiforgott s az egész kövezetet újra kelle készíteni. Elkészült továbbá a gyártelephez vezető kövezet is, de ennek költsége évek hosszú során át terhelte a költségvetést s mikorra az utolsó részletet kifizették, a kövezetet is majdnem újra kelle elkészíttetni.

Néha fel-fel hangzott ugyan a haladás intő szava, de hosszash tanácskozmányok után a vágyak többnyire felirati kérelmekben nyertek elintéztést. Így például az 1868. évi aug. 16-án a közgyűlés feliratban szorgalmazta a pest-szegedi hajózható csatorna kiépítését, melynek megvalósulásán ez időben gr. Zichy Jenő buzgólkodott. Akkor nagy, bőtermésű évek voltak s a vasutak nem győzték a szállítást. A raktárak elégtelenségénél fogva megtörtént, hogy az óriási zsákgarmadákban a sok esőtől kiesirázott gabona mind tönkre ment.

Váltótörvényszék és sajtóügyi bíróság (esküdtszékekkel) felállítását is kérte a közgyűlés; de ez az óhaj is teljesületlen maradt, a bíróságoknak tervbe vett általános szervezése indokából.

Az új népiskolai törvény életbeléptetésével a közgyűlés egész lelkesedéssel jelentette ki, hogy iskoláit községieknek nyilvánítja, bár voltak hangok, melyek ezt a helyhatósági jogok épsége indokából ellenezték. A kül- és belterületen ugyanekkor néhány iskolát is építettek (csonka- és liszt-utcákban), de az iskolák hiánya rendkívül nagy volt, bár az iskoláztatási kényszer életbeléptetésére nézve ekkor még nagyon enyhe irányú intézkedések tétettek. A közgyűlés tehát feliratban kérte a kormányt, hogy a közművelődés előbbrevitelére szolgáló intézményeket létesítsen, nevezetesen: hogy a realiskolát fejlesztse és államosítsa, királyi tanítóképezdét állítson, nőnöveldét és állami gymnasiumot létesítsen, továbbá gazdasági, nemkülönben jogi akadémiákat alapítson, hogy Szeged — miként a felirat mondja — az Alföld népének igazi Athenéje legyen¹⁾. Ennek következménye volt az, hogy báró Eötvös

¹⁾ Az 1868-ik évi október 19-én tartott közgyűlésből intézett feliratot egész terjedelmében az alábbiakban közöljük:

„Mídon a mult század elején Szeged város gondos hatósága, a gyászos emlékü törökuralom másfél százados zsarnoksága által városunk életfáján ütött mély sebek tapintatos hegesztéséhez fogott, megemlékezve annak nagy multjáról, hol a hagyomány szerint egyéb közhasznú intézetek feldúltán kívül, tizenhét templom romjaiból rakott magának a török századok tartamára tervezett véd- és kőhelyet, — azon

miniszter Szegedet meglátogatta, mely alkalommal ígéretet is tett Szeged kulturális igényeinek kielégítésére. A szép kilátások utóbb összezsugorodtak s mindössze a reáliskola államosítása következett be, még pedig a város nagymérvű anyagi hozzájárulásával. Az új reáliskola felépítéséhez a szükséges anyagokat a város legott be is szerezte. Azonban harmadfél évig heverték az egykori búzatéren az óriás halmazú téglá- és homok-készletek, míg az építkezést az 1872. évben megkezdeni lehetett.

magasztos eszme lebegett lelki szemei előtt, hogy a török jármat kiállott vész-edzette magyar lakosság számára, a hajdanta híres esanádi iskolák emlékének buzdító példájára, keblében egy új keresztény Athénének vesse meg alapját.

Ezen főnkelt eszme megvalósítása annál sürgősbnek mutatkoznék városunkra, miután a néptelenné vált alföldnek idegen népfajokkal való gyors benépesítése nemzeti nyelvünket a téres alföldön végveszéllyel fenyegette; de annál terhesebb is vala, mivel kivítele az akkori kormánynak a nemzet irányábani érzületével nyílt ellentétben lévén, országos segélyre számítani nemcsak képtelenség vala, de sőt a titkolódzás lön hazafiúi kötelességévé téve, nehogy a nemzetünk jobb jövőjét biztosító nemes készülődésen a kaján szemek megütközzenek.

És mindezen, a legnemesebb szándékot nyüzgő nehézségek daczára, már ugyanazon század végén fennállt városunkban a jól rendezett nemzeti iskolák kapcsában egy országhírű tanintézet — a párját ritkította szegedi lyceum — a maroknyi lakosság áldozat álláerein; hirdetvén annak életképességét s keblébe édesgetvén a nem magyar népelemek gyermekeit, hogy a nagy Dugonics szellemétől áthatott magyar tanférflak által hirdetett tudománnyal együtt szíveik észrevétlenül meghódoljanak Árpád szellemének.

Mutatkoztak is csakhamar a szegedi iskolák hintette jótékony magvaknak áldásos gyümölcsei; mert a hazára nézve — nemzetiségi tekintetből már elvesztettnek jósolgatott alföldön, — csakhamar megzendült Árpád nyelve, a szegedi tanintézetből kikerült ifjaknak, — mint papoknak, hivatalnokoknak és tanítóknak ajkain; s a nemzeti szellem e csendes hódítási hatalma lassanként vissza kezdé szerezní a legbiztosabb fegyverekkel a nemzet elidegeníthetlen terület birtokát. E hódítás folyton folyik napjainkig elannyira, hogy nemcsak a téres magyar végvidék, hanem Slavonia, sőt az idegen Szerbia is nem egy magyar szellemű jelesét köszöni Szeged tanintézeteinek, miként erről a jelenlegi Szerb kormány élén álló ministerek egyike is élő tanúság.

Ily fontos, sőt mondhatni — magyar állami szempontból megbeesülhetlen — pont Szeged a nemzetre nézve, mlt a jelenlegi kedvező csillagzatok alatt a nemzet irányában sokkal nemesebb érzületet tápláló és tanusító alkotmányos kormányunk kétségtelenül figyelembe veend; nem akarhatván a nemzetnek évezreden át könynyelműen üzött ama vétkes hanyagságát folytatni, melynél fogva a kormány élén állók nem tudtak, vagy nem akartak annyi szellemi erőt kifejteni, mely az állam különböző népfajait vele egygyé olvaszthatta volna, és amely szomorú helyzetben

Miként már előbb is említők, a város pénzviszonyai általában kedvezőek voltak s a közpénztár óról-óra feleslegekkel rendelkezett már annál fogva is, mert a közgyűlés többsége bizonyos szűkkeblűséggel tartózkodott az oly határozatoktól, (tisztviselők s tanítók fizetésének rendezése stb.), melyek a kiadások fokozásával jártak. A kedvező pénzügyi helyzetre különben befolyással volt „a város jövedelmei szaporítására és kiadásai apasztására“ kirendelt bizottság működése. Ennek javaslatára a foglalási földeket visszavették és értékesítették.

az Európában uralgó népfajok közt — az Ozmanon kívül — egyedül a magyar nép van eddig!

E hosszan folytatott nemzeti bűn orvoslására a magas kormány bizonyára meg fog ragadni minden alkalmat, melyek a nemzetnek nemcsak számban, de szellemen való gyarapodására a legalkalmasabbnak mutatkoznak.

Hogy ily szerepre városunk kiválólág hivatva van, tanusítják nemcsak ímént érintett múltja, hanem a nem magyar ajkú népfajok gyermekeivel folyton túltöltött tanodáink; kik a magyar nyelvet a tisztán magyar ajkú lakosságtól iskolán kívül is legkönnyebb módon s önként teljesen elsajátíttják; mely előnyben, tekintve a széles alvidéket, Szegedtől kiindulva sem a kelet-nyugotra, sem a délkeletre fekvő s általán több nyelvű városok nem mérkőzhetnek; és azon számos új alföldi magyar telep is, melyek városunk termékeny fajú gyermekeiből alakulva, hiteles kimutatás szerint egyre gyarapuló félben vannak.

Azonban aggódva kell bevallanunk, hogy városunk a nemzeti művelődés terén majdnem két század óta zaj nélkül, — egyedül saját erejére támaszkodva, — teljesített rendkívüli fontosságú szerepét a tudományok előhaladása s a korszellem igényelte újabb áldozatokkal folytatni, részint az 1848—49-iki évek követelte roppant kiadásai, az ötvenes s azóta folyó laza gazdálkodásai, részint lakosságára 5—6 egymást követte évek folytán nehezült, a mezei gazdálkodást, mint majdnem kizárólagos foglalkozás- s életmódját megsemmisítéssel fenyegette elemi csapások miatt magát képtelennek érzi; miután a tanügyi budget 40 ezer forinton felül áll s ezen jelentékeny összeg fedezésére egyedül a városi adót kénytelen igénybe venni,

E jelentékeny összegben fenntart Szeged 1 főgymnasiumot, 1 három osztályú alreál tanodát, a kir. püspöki képezde költségeinek fedezéséhez évenként 372 frt 50 krral és 10 öl fával járul, a városban egy négy osztályú főelemi tanodát és 7 alelemi tanodát 23 osztálylyal — a város területén; — a tanyákon 20 népiskolát, melyhez a jövő évre a 21-ik is járuland. Ha ezen elemi osztályok a kor igényei szerint szervezve leendenek, a fenntartási költség bizonyára megkérteszeresedik, minek okvetlen be kell következnie, ha a népoktatási törvények életbe lépendnek. De honnan kerül ki majd ezen kiadási többlet, midőn a pótdó máris 53 krra hágott.

Ha tehát városunk a vendégszerető keblében egybegyülekező nem magyar ajkú ifjúságnak saját gyermekeivel együtt jövőre is oly tanintézeteknek óhajt

A belterületen is több üres teleket eladott stb., melyek a tár bevételeit jelentékenyül fokozták.

A pénzügyi kormány kiváló óhajására a város még 1867. évben bérbe vette s illetőleg megváltotta a fogyasztási adószedés jogát s ezt házilag kezelve, amíg egyrésről a közönség bizonyos kiméletnek örvendett, másrészt a város évenként 10—15 ezer frt tiszta haszonra tett szert. Több évi megtakarítás útján ebből egy tekintélyes alap képződött s ennek terhére épült fel a széképület szomszédságában a

birtokában lenni, honnan — miként eddig — közvetlen a tudományos egyetem vagy politechnicum termeibe akadálytalanul beléphetnek: okvetlen szüksége volna régi lyceumát az új tanterv követelte lyceummá kiegészíteni.

És miután hallomás szerint jogakadémiák csakis az újabban szervezett lyceumok mellett fognának jövőre országos költségen alakíttatni, a magas kormány sokszorosán elősegélné városunk a fensőbb nemzeti művelődésre oly sok kiváló tulajdonokat tanusító törzsökös magyar népének nemes nagyratörekvését, midőn egy jogakadémiának kebelében való felállítását régi forró óhajának teljesítéséül elhatározni méltóztatnék. — Továbbá, hogy alreáltanodája megteremthesse azon gyümölcsöket, melyekre az anyagi haladás terén hivatva van, nélkülözhetetlenül főreál-tanodává lenne kiegészítendő. Ennek szükségessége eléggé kiviláglik a reáltanulók egyre örvendatosan növekvő számából is, de még inkább a nemzet ereje szaporításának céljából. — Ugyanis a bánáti megyék nem magyar ajkú lakosai a magyar nyelv gyökeres elsajátítása végett gyermekeiket jelentékeny számmal s feltűnő buzgalommal küldik, valamint a többi, úgy a reáltanodákba is, daczára annak, hogy jól szervezett német reáltanodák állnak több helyt rendelkezésükre a Bánátban.

Egy tanítóképezdének szükségességét belátta már az 1848 előtti magyar kormány és hogy azóta a beállott mostoha viszonyok folytán a magyar népnevelés a jelen tűrhető állapotában is létezik — ez érdemül a szegedi tanítóképezdének is, mint a hazában létező ily leglátogatottabb intézetek egyikének tulajdonítható. Tekintetbe véve tehát a képezdét feles számmal látogató nem magyar ajkú tanítójelölteket s azok számát évenként, kik a Bánát magyarosításának egyik leghivatottabb tényezői; tekintve továbbá, hogy a városi és községi népiskolák szaporodtával sem Szeged, sem az egész magyar alföld tanyai tanítókat elegendő számban nem kapnának, ha képző-intézetet itt helyben nem találván, más városban kellene magukat szegény sorsú ifjaknak a tanítói pályára kiképezni; tekintve végül, hogy a jelenleg városunkban létező képezdének az új tanterv szerinti kiegészítése felényi segélyalapból kikerülne, mint egy egészen új képezdének felállítása egy ily fontos czélra kevésbé alkalmas városban; fontolóra véve mind a sokféle közlekedési viszonyoknál fogva városunknak könnyen megközelíthetőségét s a benne általán uralgó olesó megélhetési körülményt, alig hihetjük, hogy városunk a magas kormány figyelmét, ennyi előnyök mellett, egy tanítóképezde állandósítása iránt kikerülhesse.

Ha továbbá tekintetbe vesszük a Szegedtől fel Pestig elterjedő s a termé-

disztelen „Laczikonya“ alkotmány helyére a városi bérház. De az építkezés már a következő hatóság osztályrésze lett.

A Réh-féle korszak legkiválóbb alkotásaul tekintendő a város jövőjének biztosítása, illetőleg a fenyegető árvizek eltávolítására czélzó védműnek létesítése, azaz a baktó-maeskúsi töltés kiépítése. A szerencsésen átélt 1867. évi árvízküzdelem csakugyan intésül szolgált, hogy mit sem mulasztva és kockáztatva, a bekövetkezhető szerencsétlenség alkalmára a város léte biztosítva legyen.

Egy külön bizottságnak terjedelmes jelentése alapján a közgyűlés sokat foglalkozott ezzel, valamint a Marostó kiszárítása vagy halastóvá alakítása kérdésével is. Szó volt a sövényházi, valamint a szentjánosi régi védművek megújításáról. Boros Frigyes tiszaszabályozási

kenyebb téreket is elborítással fenyegető rengeteg homok-területeket, melyek művelése eddigelé csakis a tudomány világa nélkül tapogatódzó véletlen tapasztalat nyomán vért izzadva üzetik; azon jogos remény táplálja kebleinket, hogy egy homoki mintagazdászati tanoda helyéül városunk jelöltetik ki, nem csak azért, mivel a homok-talaj művelésében Szeged népe minden más vidékek lakóinál gazdagabb tapasztalatokkal dicsekszik, nem csak azért, hogy eddigelé a homok-talaj művelésére kiváló gondot fordító gazdasági intézet — ideértve a legújabb Debrecenit is — tudunkra nem létezik; de legkivált azon felette fontos és nemzetgazdászati szempontból figyelmen kívül nem hagyható körülménynél fogva, mely szerint a homok-talajon eddig erőltetve is folytatott gabna-termelés eredménytelenségének mindinkább bihozonyulása folytán városunk területén megkezdett gyümölcs-gumós-növény- és eperfa-tenyésztés, jutalmazó sikere következtében rövid néhány év alatt máris annyira emelkedett mérvének, melynél fogva jogosultnak látszik a remény, hogy Szegedtől felfelé Pestig terjedő homok-talajon a gazdálkodás e neme átaljában meghonosuland, — egy létesítendő homok minta-gazdászati iskola útján sikert biztosító alapos ismeretekkel való fejlesztése által a czukor-anyag és selyem-termelés alapja megvettetni, a föld most majdnem semmire olvadt értéke visszaállítva emeltetni, e vidéket lakó tösgyökeres magyar nép jóléte előmozdítatni és biztosíttatni fogna.

Ezek azon főbb indokok, melyek alapján Szeged város közönsége tanügyi hiányainak országos költségen való pótlása végett a magas kormányhoz bizalomteljesen járulva alázattal esedezni bátorodik, miszerint a város keblében

- a) jogi tanfolyam felállítását,
- b) három osztályu alreál-tanodájának főreál-tanodává kiegészítését,
- c) a fennálló tanítóképezdének az új tanterv szerinti képezdévé átidomítását s végre

d) egy homoki minta-gazdászati iskola létrehozását — országos költségen eszközzendőnek elhatározni kegyesen méltóztassák; kijelentvén, hogy maga részéről nem fog oly netán kívánandó áldozatoktól visszarettenni, melyek sok oldalról igénybe vett anyagi ereje határain belől a nemes czélnak meghozathatnak.“

osztálymérnök a körtöltésnek igyekezett pártolókat szerezni, melynek tervezetét ő már az 1861. évi alkotmányos közgyűlésen is szóba hozta. Miután a sövényházi töltésnek szerződésileg örök időre biztosított fenntartását a szomszéd uradalom még 1862. évben is megakadályoztatta s a városnak ott megkezdett munkálatai ellen tiltakozott, ennél fogva a közgyűlés a baktói töltésnek megerősítését és Székhalomtól fogva egész Macskásig való kiépítését határozta el, mely védvonal nemcsak a város belterületének, hanem egyúttal a külső határnak is biztonságára szolgálni ígérkezett.

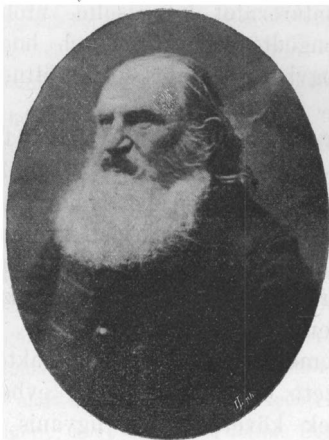
Az 1867. évi nov. 11-én tartott közgyűlés tehát elrendelte, hogy a város a percsorai társulat kötelekéből kilép s az 1863. évben 140,277 frtban felvett társulati kölcsön további törlesztését megszünteti (eddig már 23,379 frt volt lefizetve), a baktó-macskási töltést megerősíti, illetőleg kiépíti. A felsőbb hatóság e határozatot kifogásolta, utóbb a tervezett töltés kiépítését mégis megengedte azon kikötéssel, hogy ez úton a percsorai társulattal fennálló jogviszony kérdése eldöntöttnek nem tekintendő.

A töltés építésére a város a magyar földhitelintézettől 150,000 frt kölcsönt szerzett, jelzálogul lekötve ezért a tápéi rétet. Így készült el a baktó-macskási töltés 1868-ban, valamint a rendező pályaudvartól Szt.-Mihály-telekig vonuló töltésrész. Az építési munkálatok igen gyorsan haladtak már annál fogva is, mert ugyanaz évi május 17-én a Tisza 22' 6" magasságot érve, a város sorsa újra aggasztó lett, de megfeszített védelemmel a veszélyt mégis leküzdeni sikerült.

Az új védvonalhoz kezdetben nagy remények fűződtek, de a baktó-macskási töltés védképességében helyezett bizalom az 1869. évben már felettébb megingott. A nagy esőzések következtében ugyanis a belvizek igen felszaporodtak. Ezeket messze tájakról mesterségesen is eregették a város határterületére, hol majdnem folyószerű ömlésük volt. A belvizek a Nádastó, a Fehértó és a Maty-ér felé törekedtek, hogy onnan a Tiszába jussanak, miként a Tiszaszabályozást megelőző időszakban is jutottak. Ámde a Mindszenti uradalom a Nádastónál töltést emelt, hogy a percsorai kiszáritott nagy rétet a hátulról való előntéstől megmentse. A város panaszára Ürményi József tiszavölgyi királyi biztos a nádastói töltésezés ügyében vizsgálatot is tartott, de az uradalom védekezését jogosultnak nyilvánította.

A visszaszorított vizek most annál nagyobb tömegben ömöltek a Fehértóhoz, mely annyira felduzzadt, hogy az ímént készült s különben is szikes anyagú baktói töltés oldalához érve azt eláztatta és jó részben elmosta. Az új töltés meggátolta a vizek további természetes lefolyását a gyevi Baktó, illetőleg Tisza felé. Ez alkalommal az új töltés a városnak nemhogy előnyére, de kárára szolgált s ezért úgy ekkor, valamint 1872-ben is annak átvágását egyesek megkísérelték.

Az 1869. évi óriási esőzések a vadvizeket különben annyira felnövelték, hogy a homoki földek nagy része rendkívüli nagy károkat szenvedett. Szőlőültetvények veszttek ki, házak omlottak össze s a hatóság alig győzte a panaszok özönét elintézni. Új-Szeged s illetőleg a kedvelt népkert is víz alá jutott. Ép ezen időben szedték szét a rozszant százlábú hídnak utolsó maradványait, a nélkül, hogy a hidak nyílásai feltöltettek és az útrészek itt is elkészültek volna. A város és a temesvári államépítészeti hivatal közt ugyanis illetékességi viszály tört ki arra nézve, hogy az államút ezen részének kiépítésére ki köteles. Három évig tartott ezen szörnyűséges állapot, ami alatt Torontál vármegye népe csaknem el volt zárva Szegedtől, mert kocsival lehetetlen volt Szőregh felől bejutni, ha csak kerülővel nem. Utóbb a százlábú híd helyén kompközlekedést rendeztek be.



Lőw Lipót.

A vízveszedelmek különben majdnem állandóak voltak s igen változatos alakban fordultak elő. 1869. évi decz. 30-án a vashíd előtt oly veszélyes jégtorlódás képződött, hogy a vízszín már 19' 4" 6''' magasságra emelkedett. A veszélyt úgy háritották el, hogy a torlaszokat „lulázás“-nak nevezett módon széttörték. A következő évi (1870.) május 20-án a 20' 5" 6''' vízállásnál, valamint az 1871. évi jan. 24-én elért 21' 6" magasságoknál ismét csak védekezni kelle s így a takarékosan gyűjtögetett erők lassanként felémésződtek.

Kik a haladásért és polgárisodásért küzdöttek, a gyakori veszélyes áradásoktól, valamint a pártküzdelmek meddőségeitől lassanként mintegy megszibbadtak s a város sorsát, jövőjét féltették. A Tiszaszabályozás helytelen keresztülvitelénél fogva Szeged katasztrófáját előbb vagy utóbb, de mindenesetre bekövetkezendőnek hitték. Ennek daczára a küzdőteret nem hagyták el, sőt ellenkezőleg az elvesztett tért lassú és kitartó munkával igyekeztek visszahódítani. Osztróvszky ugyanis már 1868. évben megalakította a „szabadelvű-kör“ című társas egyesületet s itt szervezte együtt a politikai pártot is. A szabadelvű-kör rövid idő alatt nemcsak politikai sikereket ért el, hanem társadalmi és közművelődési tekintetben is hódított. Lőw Lipót elnöklelte alatt a körnek tudományos szakosztálya sűrű egymásutánban, látogatott felolvasásokat, irodalmi ünnepélyeket stb. tartott. Toldy Ferencz írói munkásságának

félszázados fordulója és báró Eötvös miniszter elhalálása alkalmából a helyi mozgalmaknak felkeltője volt s az irodalom pártolására is közrehatott. A jól sikerült kedélyes estélyek és az itt elhangzott lelkesítő szövegek, a kör szakosztályaiban megindított eszmecsere és felolvasások s a város jövőjére is kiható kérdéseknek és reformoknak megvitatása, a polgárság köreire is oly hatással voltak, hogy a párt számra nézve is mind erőteljesebb s nagyobb lett. Ez a körülmény utóbb a városi közgyűlés tagjaira és ezek magatartására nézve is kihatással volt, úgy hogy a társadalomban, valamint a közgyűléseken a pártszempontok élessége, a szenvedélyesség, lassanként elenyésztek.

A francia sebesültek javára rendezett gyűjtéseknél és tüntető estélyeknél már a pártok közös erővel buzgólkodtak s az újszegedi népkertben rendezett különféle ünnepélyek alkalmával a különböző társadalmi osztályok egymáshoz már nagy közeledést tanúsítottak. Csak az volt a kár, hogy az itt tartott vigalmakat többnyire megzavarta a hatóságnak és az újszegedi szolgabírósnak illetékességi jog czímen támasztott összeütközései. Még a provisorium alatt a torontáli ó-besenyői járás szolgabíróságának székhelyét Új-Szegedre helyezték s ez időtől fogva a város és a vármegye közt a súrlódások gyakoriak lettek s a szolgabíróság hatósági jogait még a partjogra, révekre és a malomállásokra nézve is, bár sikertelenül, kiterjeszteni kívánta. Így történt azután, hogy utóbb a vigalmakat már nem is a népkertben, hanem a régi időkből emlékezetes felsővárosi makkos-erdőben tartották meg.

Egyébként a város nemcsak a szolgabíróssággal, de Dorosma város előljáróságával is összeütközésbe jutott. Bárány Gergely, dorosmai főbíró ugyanis a szegedi tanyai kocsiknak a dorosmai határon való közlekedését tiltotta s a szegedieket ezért folyton zálogoltatta. A közönség sűrű panaszai következtében tehát most a szeged-tanyaiak a dorosmai kocsikat is megzálogolták s ebből a két város gazda népe között viszályok, fenyegetődzések s a legnagyobb gyűlölködések keletkeztek.

Miként már említők, a polgárság körében lassanként nyugodtabb hangulat kezdett érvényesülni, amire különben nagy befolyással volt ifj. gr. Ráday Gedeonnak királyi biztosi kiküldetése is.

Az alföldi közbiztonsági viszonyok ugyanis teljesen felbomlottak s a rendőrség képtelen volt a biztonság helyreállítására. Babáj Gyurka és Macsvánszky a Duna-Tisza-köz lakosságát a legnagyobb rettegetésben tartották. A rablások, utonállások, gyilkosságok és gyűjtogatások csaknem mindennapiak voltak és több esetben politikai okokból eredtek. Nemcsak a tanyák népe volt örökös rémületben, hanem megtörtént az is, hogy éjjel a városban rálöttek a postára. Egy másik alkalommal a pályaudvarban a postát meglopták, ismét máskor megrobolták. Rózsa Sándor, ki csak nem rég nyert kegyelmet, Péteri

pusztán a robogó vasutat állította meg, hogy azt kifoszssa. Félegyházán Asztalos ügyvéd izgatásai következtében veszélyes socialistikus mozgalmak nyilvánultak s ez mindenfelé terjedezett, mert a „földosztó“ apostoloknak a „szegénység“ vakon hitt.

Ráday királyi biztos Szegedet választotta működése központjául, mint hol a várnak „Zwinger“ nevű részében a foglyok elhelyezésére bőséges férőhelyek voltak. A teljhatalmú királyi biztos össze is fogdosta a messze környék valamennyi orgazdáját, rovott előéletű egyénét. A foglyok száma néha az ezret is haladta, bár a kegyetlen bánásmód és kivallatások következtében a halálozás közöttük óriási arányokat öltött. A vizsgálatoknak azonban vége-hossza nem volt s amidőn több oldalról sürgették, hogy a vizsgálatok s illetőleg a tárgyalások a rendes törvényszékekre bízassanak, oly híresztelések történtek, hogy a bűnügyi tárgyalásokat lehetetlen a szegedi törvényszékre bízni. Ez oknál fogva a pestmegyei törvényszéket delegálták, sőt a szegedi királyi törvényszék megalakulása után is nem ez, hanem az aradi törvényszék vette át az ügyek tárgyalásait. Bizonyos czélnatossággal ekkor is azt hírelték, hogy a szegediek a bűnügyekben egy vagy más módon érdekelve vannak, holott a foglyok közt ép a szegediek voltak a legcsekélyebb számmal.



Dáni Ferencz.

A sajtóban és a város közgyűlésén felszólamlások is történtek emiatt s ámbár a királyi biztosság érdemeit méltányolták, a vizsgálatok során elkövetett kegyetlenkedéseket, különösen a jogászörök és a város értelmisége elítélte. Így a hatóság és a királyi biztosság közt némi ellenségeskedés támadt. A gazdaközönség a királyi biztosság intézménye mellett fáklyás zene rendezése által tüntetett¹⁾, a közgyűlés azonban ama indítvány fölött, hogy a kivételes intézménynek további fenntartása érdekében a kormányhoz felirat intéztessék, napirendre tért. Az 1873. év folyamán a királyi biztosság intézménye végtére meg is szűnt.

Mindeme fejleményeket azonban megelőzte Osztrovszkyknak Szegedről való távozása. A legfőbb ítélőszék bírójául nevezték ki (1869. év május 8-án) s távozását ekkor már ellenfelei is mélyen sajnálták. Pártjának vezetését most Dáni Ferencz vette át, kit az 1870. évi 42.

¹⁾ Ugyanez a közönség azonban az 1872. évi követválasztás alkalmával, a 2. választókerületben gr. Ráday követjelöltet jún. 20-án megbuktatta.

t.-cz. életbeléptetése után, a város főispánjául neveztek ki. A szabad-
elvű párt és azontúl a polgárság nagy része is lelkesedéssel fogadta
e kinevezést; az ellenpárt azonban, melynek önbizalma és erélye
mindegyre hanyatlott, most teljesen visszavonulni látszott. Réh polgár-
mester 1871. évi augusztus 9-én állásáról is lemondott, mert az új tör-
vényben az önkormányzati jog számos sérelmét ismerte fel.

A szabadelvű párt most nagy erélylyel hozzálatott a város szer-
vezeti szabályainak elkészítéséhez, hogy a tisztújítást minél előbb
megtartani lehessen. Az 1871. évi decz. 25-én megalakult a szegedi
királyi törvényszék is, mely a törvénykezési ügyeket átvéve, a köz-
igazgatás a törvénykezéstől teljesen elvált¹⁾. A tisztújításra az 1872.
évi jan. 4-ik napját tűzték ki, mely alkalommal a polgármesteri állásra,
a pártok és a társadalom általánosan tisztelt alakját, Pálffy Ferenczet
közlekedéssel választották meg. Az új hatóság is többnyire ifjú
erőkből alakult meg, valamint a törvényhatósági bizottságba is, a
virilis intézménynél fogva egészen új elemek kerültek. A városnak
ezúttal tehát ismét új, reményteljes korszaka nyílt meg.

Az új hatóságtól igen sokat várt s remélt a közönség, de az már
működése kezdetén óriási nehézségekkel találkozott. Az 1871. év
ugyanis rendkívül vízbő esztendő volt és a korábbi évekről el nem
oszlott belvizek oly annyira elszaporodtak, hogy a legöregebb emberek
sem emlékeztek hasonlóra. A beköszöntő tél is rendkívül havas volt.
Az 1872. évi január 11-én és 12-én oly rettenetes hóvihar támadt,
hogy a vonatközlekedések, a postajáratok 3—4 napra fennakadtak.
A hírlapok és levelek kimaradása következtében Szeged a világ folyá-
sáról mit sem tudott, de az öles magas hóban még a városban is
szünetelt minden forgalom, mert sok uteza a háztetők magasságában
el volt temetve. Hetekig tartó munkába került a közlekedés helyre-
állítására. Csakhamar azonban enyhe időjárás következett s a vizek még
jobban szaporodtak. Már a Fehértó is úgy megtelt, hogy nemcsak a
baktói, de az alföldi és államvasúti töltéseket is rongálta s a Fehértó
áradata ellepte a rókusi akoltelepek területeit. A felsőtanyára csak
nagy kerülővel lehetett eljutni s a tanyák közt is a vizeknek oly
folyásuk volt, hogy rajta hajók is járhattak volna. Az alsótanyán a
Kis- és Nagy-Széksós, úgy a Madarásztó dúzzadtak fel oly mértékben,
hogy az egész vidéket előntéssel fenyegették. Árkoltak, töltészek
mindenfelé, összeviassza. Temérdek ház összeomlott s még több meg-
rogyadozott, a szőlőültetvények nagy része pedig kiveszett.

¹⁾ A törvényszék azonban csak május 1-én költözött ki a székhelyéből és
akkor is a törvényszék bérhelyiségeire a város évi 2000 frt segélyt szavazott meg.
— Az új telekkönyvek joghatályba lépését a kir. törvényszék 1872. évi szept. 1-ére
tűzte ki. A telekjegyzőkönyvek készítését jó részben a város költségén, még
1868-ban kezdték meg.

Hasztalanul mentek a panaszok s feliratok a felülről zúduló vizek meggátlása miatt, a várt felsőbbi intézkedések be nem következtek. Csak amidőn az alföldi vasút töltését Horgos közelében a víz áttörte s a vonat-közlekedések fennakadtak, csak ekkor küldte ki a kormány Ormos Zsigmond temesmegyei főispánt kormánybiztosi minőségben, hogy a súlyos állapotokat orvosolja.

Ormos febr. 16-án érkezett Szegedre s a fehértói vizeknek a Maty-érbe, az alsótanyai vadvizeknek pedig Paphalom irányában a Tiszába leendő levezetésére egy-egy csatorna építését rendelte el, amelyeknek költségei utólagosan, az érdekelteken lettek volna behajtandók. A



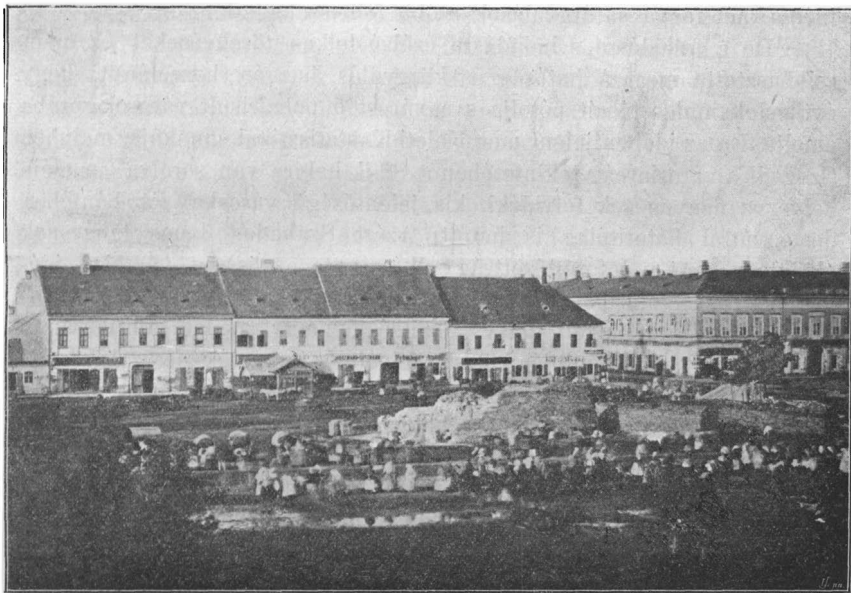
Az alsó Tiszapart 1871-ben.

paphalmi csatorna 9709 frtba, a fehértói pedig 15,805 frtba került. S minthogy ez utóbbi kevésbé sikerült, a fertői csatornát is el kelle készíteni, melynek költségei 6190 frtra rugtak. E kiadások soha sem térültek meg.

Majd a Tisza is áradásnak indult. Április 11-én a vízszin 20' 6" 6''' magasságot érve, komoly védekezést követelt. Nagy aggodalmakat keltett továbbá a felsővárosi partomlás. A Felmayer gyár előtt a kocsik már egyáltalában nem közlekedhettek s tartani lehetett a házak egész sorozatának beomlásától. Ugyanily állapotok voltak a belvárosban, a

Wodianer-telek előtt és szegfű-utca végén. A kormány szakközege Bodóky Lajos, kőhányás útján sarkantyúk építését ajánlotta. Felsővárosban ez hamarosan el is készült s így a partszakadást itt (melynek meggátolására az 1861. hatóság már 17,000 forintot költött), megakadályozták. De a város az e végre igényelt 32,961 forint költséget már csak rövid lejáratú s több ízben megújított váltók kibocsájtása útján bírta beszerezni.

Nemcsak Szeged, hanem az egész Alföld küzködött a vízveszedelmekkel. A Szárazér is megtelt s folyót képezve, elöntötte a magasabb fensíkokat is. A tápéi rét pedig mély víz borította. A kormány



Széchenyi-tér déli része 1871-ben.

ez ügyben Ürményi József királyi biztost küldte ki. Nevezett június 26-án a Szárazér ármentesítő érdekeltiséget meg is alakította, de a társulat működése később fennakadt.

A vadvizek által okozott nyomornak híre azonban eljutott a trónig és a király személyesen óhajtott a csapás nagyságáról meggyőződni. Bejárta az elöntött tájakat és Vásárhely felől az alföldi vasuton haladva Lónyay miniszterelnök kíséretében május 9-én d. u. 3 órakor Szegedre érkezett. A szeged-csongrádi takarékpénztár épületében, illetőleg a kaszinó által birt helyiségekben fogadta a törvényhatóság

hódolatát. Majd megtekintette a veszélyeztetett helyeket, megszemlélve az iskolákat, vigaszt nyújtva a jövőre és a szegények közt kiosztandóul 3000 frtot hátra hagyva, a nép lelkes üdvözlése kíséretében este 9 órakor a fővárosba visszatért¹⁾.

A törvényhatóság hódoló tisztelegése alkalmából a király azon közörmöt keltett kijelentést is tette, hogy a város fejlődését olyanmire gátló régi várnak megváltása vegyes bizottsági tárgyalások útján eszközöltessék. Miként tehát 1858-ban, úgy most is nagy buzgósággal indultak meg az erre vonatkozó tárgyalások. A katonaság már június 8-ára elkészítette az új laktanyáknak, valamint az élésháznak és más katonai épületeknek terveit. Ezek a Kálvária mellett létesültek volna, de másfél milliónyi költséget igényeltek. Most is a túlajtott katonai igényeknél fogva a tárgyalások utóbb félbeszakadtak.

De a fejlődésre s haladásra czélzó lelkes törekvéseket ez nem zsiibasztotta meg. A hatóság és közgyűlés buzgón hozzálátott, hogy évtizedek mulasztásait pótolja s a várost a polgárisult városok sorába emelje. Ép az időben jelent meg Keleti K. statisztikai munkája, melyben Szeged, a városiaság tekintetében a 88-ik helyre van sorolva²⁾ s eléje helyezve nagyon sok felvidéki, kis jelentőségű városka. Ez bántólag, de egyúttal bátorítólag is hatott. Azért Szabados János tanácsnok elnöklete alatt a reformbizottság elkészítette az összes városias igényeknek és alkotásoknak előrajzát, megállapította ezek kiviteli sorozatát s javaslatot is tett, hogy a költségek mily módon állíttassanak elő. Egy nagyobb, két milliós kölcsön felvételét tervezték, de az 1873. évi pénz- és hitelválság, mely Szegeden is rázkodást okozott s néhány imént keletkezett új pénzintézet bukását idézte elő, a nagy kölcsönművelet végrehajtását meggátolta.

Majd közbejött az 1873. évi nagy cholera, mely hosszan tartva, igen nagy számmal szedte áldozatait, mint arról a Közegészségügy alatt tüzetesen is megemlékezünk. Az 1874. évben pedig a Marosnak hirtelen jött veszélyes áradása okozott aggodalmakat. Június 4—6-ig a víz 22' 6" magasságra emelkedett és kevésbe múlt, hogy Vetyehátnál a töltést át nem hágtá. A következő év tavaszán ismét védekezni kelle, mert május 5-én a víz már 22 láb magasságra emelkedett.

Mindezek bár bizonyos elkedvetlenedést s a jövőbe vetett reménynek fokozatos leszállását idézték is elő, mégis a hatóság

¹⁾ A király fogadására szolgáló készülődések általában igen rögtönösen történtek s így esett meg az, hogy elfeledtek gondoskodni arról is, hogy a naptár szerint holdvilágos estén elmaradni szokott légszeszvilágításra a szükséges külön rendelkezés megtétessék. A sikerült kivilágításnál fogva alig vették észre, hogy az utcai légszeszvilágítások nincsenek felgyújtva.

²⁾ Hazánk és népe. Budapest, 1873. 483. lap.

egész lázzal fogott a reformbizottság javaslatainak létesítéséhez. Fügőben maradtak ugyanis a vármegváltással kapcsolatos laktanyák, úgy az állandó hid, a parterődítés és rakodópart, nemkülönben az állandó színház és a csatorna-hálózat kiépítésének kérdései, továbbá a gazdasági tanintézetnek, a koldulás megszüntetésével kapcsolatos dologháznak létesítése, a gymnasium kibővítése és a körtöltés építése.

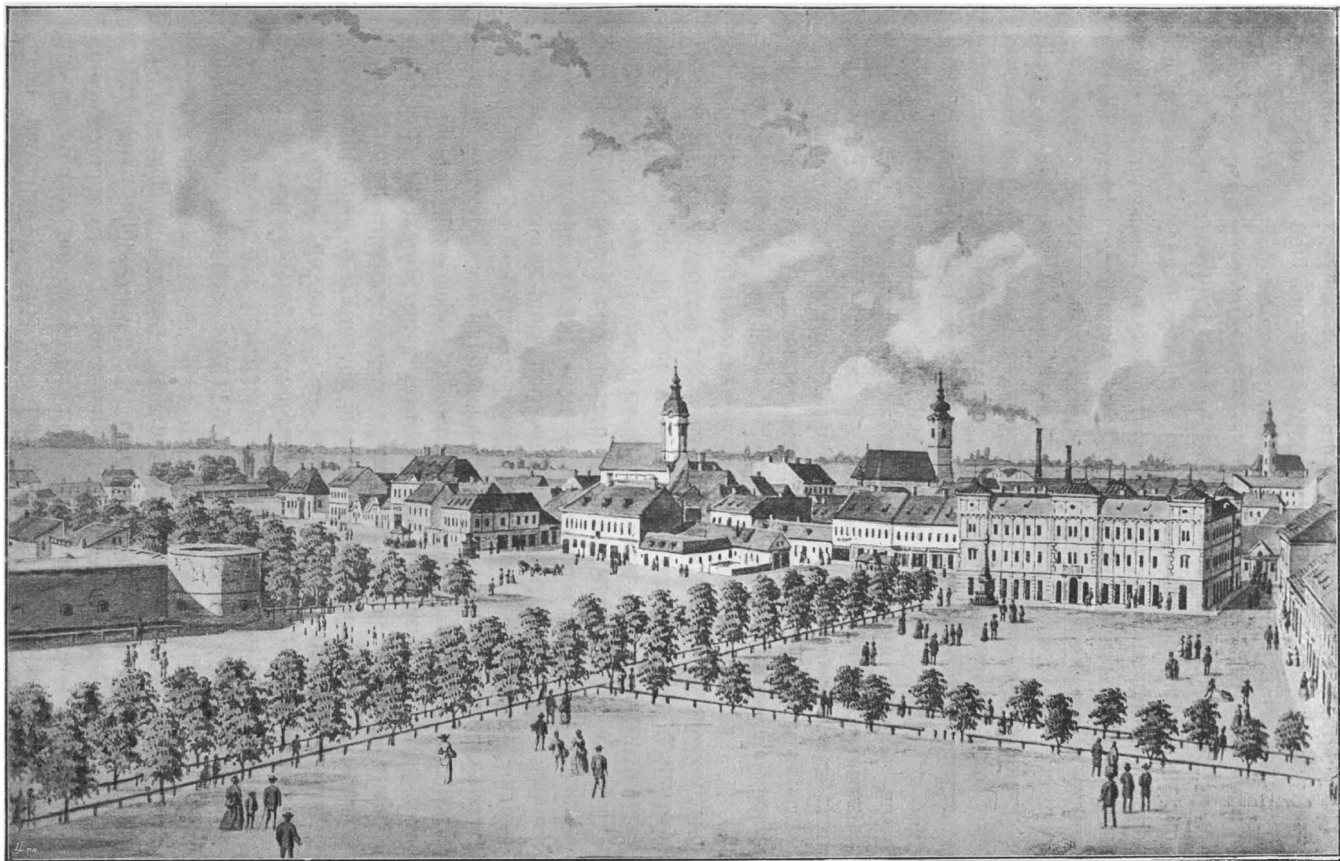
Ellenben mindjárt az 1872. évben a régi Laczikonyha helyén felépült a város diszes bérpalotája, még pedig a közpénztár igénybevétele nélkül, a fogyasztási adóváltság házi kezelése útján befolyt tiszta haszonból, de erről csak a beavatottak voltak tájékoztatva. Ugyanazon évben, a legtúlzóbb igények szemmeltartásával elkészült a palotaszerű főreáliskola épülete is, mely végre sok esedezés után az alapítványi igazgatóságtól a város 120,000 frt kölcsönt nyert. A reáliskolai építkezési költségek azonban 320,000 frtra rugtak. A következő évben az árvatári kamattöbbletekből, a szeged-esongrádi takarékpénztárnak, úgy a polgárságnak lelkes és tömeges adományaiból felépült és megnyílt az árvák háza, melyben legott 50 vagyontalan árvának sorsát biztosították. Az 1872—73. év folyamán a Széchenyi-tér egész területét kikövezték s több élénkebb útvonal is burkolatot nyert, úgy hogy ez időben már 27 utca és egy tér volt kikövezeve, 6915 folyó ölnyi hosszúságban, a Széchenyi-tér pedig 5386 □-ölnyi területben. Az 1875-ik évben 50,000 frt költséggel kibővítették a közkórházat. Ekkor készült el a déli szárnya.

A régi búzatér feltöltése foganatosított s ugyanott létesült a Dugonics sétahely. Több mellék utczát, mely a Mars-térre vezetett, a mely vízállások megszüntetésével hasonlókép feltöltöttek. A vár nyugoti mélyedéseit is felmagasították, hol ugyancsak szép fásítások történtek s ez úton a vár mellett levő régi és már elégtelen séta- és üdülő helyet kibővítették.

Az utczák tisztítása, melyet eddig rabok teljesítettek, mostantól fogva vállalat útján biztosított. 1873. évben készült az első köztisztasági szabályzat, mely kezdetlegessége daczára is sok tekintetben rendet és haladást eredményezett.

Állami segély mellett felállították a polgári fiúiskolát s ezután egészen a közpénztár terhére megnyitották a polgári leányiskolát is. Már a főgymnasium kibővítésére került volna a sor, midőn ennek alapjául félretett s gyümölcsözőleg kezelt 60,000 frtot (a fogyasztási adóváltság több évi tiszta jövedelme) az 1876. évi árvízvédekezés alkalmából fel kelle használni.

A régi Szegednek ez volt a valódi „Sturm und Drang“ korszaka. Minden téren s mindenfelé az alkotások, újítások és haladások jelei mutatkoztak. A középítkezések kihatással voltak a magánépítkezésekre



A Széchenyi-tér déli oldala 1872-ben.

is. Ez időtől fogva emeltek csinosabb és palotaszerű nagyobb bérházakat, különösen pedig ekkor létesültek a Széchenyi-tér és Klauzál-tér közé eső tömbökön álló nagy bérházak.

A hatóság tagjai nemes versenyre keltek a munka terén. Az ügykezelés és háztartás vitelében is sok újítás történt. Ekkor lépett életbe a kettős könyvvizetés rendszere, ekkor szervezték a külterületi rendszert, hol a rendőrség bérelt laktanyákban, összpontosítva helyeztetett el. Nagymérvű erdősítések történtek s 1875-ben az oly régóta vajúdo marostói halastó és ármentesítési kérdés is elintézését nyert. A Marostót ugyanis egy új töltés építése által kiszáritották s ármentesítették. Egyesek vállalkoztak a nagy védmű létesítésére, kik a beépített köbmennyiség arányában az ős termőerejű földeket 8 évig ingyen használhatták.

A vár és Tiszapart között megnyitották a közlekedést s ez úton felsővárost hozzáférhetőbbé tették. Megindultak a lóvonatú vasút létesítésére vonatkozó tárgyalások is, amelyre nézve Naszluhácz és társai nyújtottak be határozott ajánlatot. Az állandó híd létesítésére Kőrösi gráci gyáros és Rothschild witkovitzi gyártelepe kész tervek bemutatásával vállalkozókul jelentkeztek, de volt még egy ajánlat, mely faszervezetű híd létesítésére irányult. Ezekre vonatkozólag is a tárgyalások már igen előhaladtak, midőn váratlanul az 1876. évi nagy árvíz és védekezés a kivelt elodázták¹⁾.

Ez alkotásokra és erőfeszítésekre a várost az képesítette, hogy az 1872. évi szept. 1-től fogva életbe léptette az általános hídvámfizetési kötelezettséget, behozta a piaci helypénzszedést s a vasúton és hajókon érkező szállítmányok után kövezetvám mázsa-krajczárok szedését rendelte el. Így a városnak új és gazdag jövedelmi forrásai nyíltak, de ezek mellett a pótdadó is nagy arányú volt, mert az egyenes állami adónak 1872-ben 57, 1873-ban 61, 1874-ben 48⁰/o-át képezte és csak 1875-ben szállították azt le a tanács részéről javasolt 62 s illetőleg 68⁰/o-ról 38¹/₂⁰/o-ra. Az új jövedelmi források, illetőleg a piaci helypénz és általános hídvám-szedés miatt, eleinte zúgolódások nyilvánultak, bár ugyanaz alkalommal a piacz-kövezési munkálatok már megindultak.

A haladásnak és az alkotásnak másik előmozdítója és biztosítója az volt, hogy a tanács és a törvényhatósági bizottság közt a legteljesebb egyetértés uralkodott. A közösen átérzett nagy czélok iránt a kölcsönös támogatás nem hiányzott s a tanácsi javaslatokat, habár azokat tüzetes vita alá vonták is, csaknem kivétel nélkül és általános helyeslés közt el is fogadták. Csupán a pálinka italmérési díjnak bérbeadás útján való nagyobb hasznosítása, a városi nyomtatvány-

¹⁾ Pálffy Ferencz polgármester évi jelentései az idézett esztendőkről.



A Széchenyi-tér északi oldala 1872-ben.

szükségletek vállalata, a Marostő kiszáritása, a közlegelő nagyobb hasznosítása, végül a 30 éves bérlő gazdák adótartozása ügyében tett előterjesztések alkalmával voltak szenvedélyesebb viták, amely alkalmakkor a tanácsi előterjesztések részben vagy egészen módosulást szenvedtek.

A törvényhatósági bizottság tagjai legnagyobb részben egymással is egyetértők, még politikailag is túlnyomóan egynézetűek voltak. A régi ellenzék mintegy teljesen visszavonulni látszott, vezetők nélkül maradt, tért engedve az emlegett sikerek kivívására és a kitűzött célok elérésére, — de amelyeknek egyik-másika egyáltalán be nem következett. Így például meddő maradt az a törekvés, hogy Csongrád vármegye székhelyét Szegedre helyezték, továbbá: hogy Új-Szegedet törvényhatóságilag a várossal egyesítsék, ami régi s mindenki részéről mélyen érzett szükségét képezett. Ez utóbbi kérdésben a közgyűlés és az újszegedi érdekeltség egy része 1868. évi okt. 20-án, 1873. decz. 7-én, 1874. évi okt. 30-án intézett feliratokat a kormányhoz. Ezek elintézését a küldöttségek szakadatlanul szorgalmazták, magánbefolyásokat is igénybe vettek, de mind hasztalanul.

Ép e két kérdésnek meddősége a hatalmas Deák- és szabad-elvűpárt lassanként való elmállására is kihatással volt, úgy hogy a követválasztások alkalmával az első kerületben a Deák-párt követjelöltjének megválasztása mindnagyobb küzdelembe került. A tanács utóbb már a közgyűlésen is egy mind tekintélyesebbé váló ellenzékkel állt szemben, melynek alakulására befolyással volt a bizottsági tagok 1874. évi választása, amidőn a választott tagok felerésze kisorsoltatván, azok helyei betöltendők voltak. Dáni főispán bátorítására a régi ellenzéknek tagjai, különösen a nép vezető férfiai, a közgyűlésen ismét szerepekhni kezdettek s nemcsak ezen, de másrésről is népszerűségi törekvésekből mindsűrűbben fel-felhangzott az az irány s törekvés, hogy „a haladásnak immár határt kell szabni, mert a város, mely rablógazdalkodást űz, az örvény szélére jut.“

A percsórai társulat részéről a lejárt évi kirovások kiegyenlítése céljából a város ellen intézett végrehajtás, továbbá a Csikós-féle kártérítési perben megállapított 50,000 frt és járulékainak kifizetése iránt kelt első fokú ítélet és még más körülmények ugyanis a város pénzügyi viszonyaira zavaró, sőt aggasztó hatással voltak, ami a tanács ellen intézett támadásokat és indítványokat mind gyakoriabbakká tévé. Az 1875. évi nov. 5-én tartott közgyűlésen a város háztartási ügyeit érintő egy indítványnak azon indokolása, hogy a „szegény nép éhezik és fázik“, nemcsak a közgyűlés egy részét indította zajos helyeslésekre, hanem még a zsúfolásig megtelt karzat közönsége is tapsokban tört ki. A haladás meggátlására célzó indítvány különben csakis az úton bukott meg, hogy a közgyűlés ifjúsága, a „közügyi klubb“ tagjai



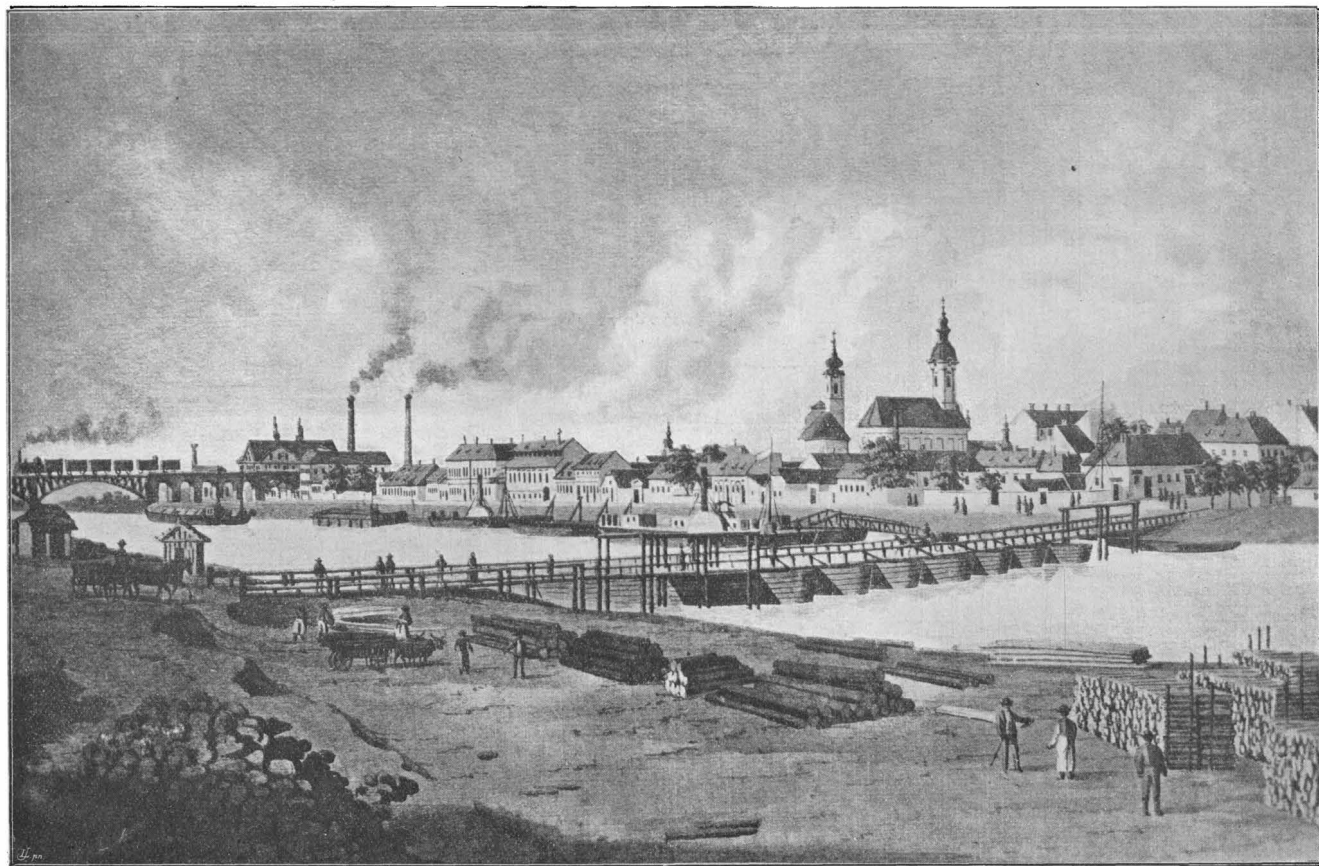
A Széchenyi-tér nyugoti oldala 1872-ben.

(kiket gúnyosan hátul gombolós pártnak neveztek), az agyonbeszélés taktikájához folyamodtak.

A rend és pártfegyelem ez időtől mind lazább lett. Az indítványok s interpellációk özöne, a türelmetlenség és személyeskedés újra lábra kaptak. A gyanúsítások is mind gyakoribbak lettek, melyek az alsóbb rétegekben tovább terjesztve és ferdítve, lassanként a hatóság erejének és tekintélyének nagymérvű súlyedésére vezettek. A tanács felsőbb helyről sem részesült már támogatásban s határozatait a kormány a legtöbb esetben megváltoztatta.

Az a szűkkeblűség, mely csak az imént tűnt el, most újból jelentkezett s a közgyűléseken ismét egyes néptribunok voltak irányadók, kik azután nem járt oldalról is támogatásban részesültek. Ismét jelszó lett a pótdónak minden áron való leszállítása s ennek következtében az 1875. évi májusi közgyűlésen megbukott az állandó híd kiépítésére vonatkozó javaslat, mert egy kiváló szónoklatból a közgyűlés arról győződött meg, hogy az állandó híd nem hogy hasznára, de sőt kárára leszen a városnak s az állandó híd kiépítése idő előtti is, mert a Maroslevezetés függő kérdésénél fogva a Tisza mederiránya még változás alá is eshetik s így a híd még feleslegessé is válhat.

Így bukott meg a körtöltés kérdése is, melyet a tanács már az 1874. évi aug. 15-iki közgyűlésre beterjesztett volt. A javaslat hármas tervezetet tartalmazott. A legszűkebb védvonal közvetlenül a város alatt létesült volna. A bővebbet az alföldi vasut felmagasításával és ennek bevonásával tervezték. A harmadik vonal szerint az Öthalom környéke is a védvonalon belül esett volna. A tervek 90—140 ezer frt kiadást tettek volna szükségessé. De már ekkor emlegették: „ha eddig megvédett bennünket a percsőrai töltés, ezután is megvéd az bennünket.“ A javaslatot decz. 12-én egy népes értekezleten is tárgyalták, hol a bizottságnak egy tekintélyes tagja azzal érvelt, hogy „megvédem én Szeged utolsó csirkéjét is, de nem a körtöltéssel.“ Az értekezlet megállapodásához képest mindenekelőtt az alföldi vasút-társaságot keresték meg, hogy mennyiben járulna a védmű kiépítéséhez, ha az egyúttal a társulat területét is befoglalná. A vasut-társulat azonban minden hozzájárulást megtagadott, mert a társulat szakközegeinek felfogása szerint a vasút vonala és egész pályája a bekövetkezhető árvíz esetén a veszély ellen kellőkép biztosítva volt. Így az 1875. évi februári és áprilisi közgyűléseken a város jövőjét biztosító fontos tervezetet a napirendről levették, már annál fogva is, mert az ugyanaz évi márczius elején kibocsájtott közmunka-közlekedésügyi miniszteri rendelet a régóta függőben levő percsőrai kérdésben a városnak a társulatba való betartozását végleg megállapította, a város sérelmeinek orvoslatára, nevezetesen a leszámolásra, új hozzájárulási kulcs alkalmazására, az ártérfejlesztés végrehajtására, —



A Tiszapart északról tekintve 1872-ben.

miként azt már másutt előadtuk — Marsóvszky Gyula miniszteri osztálytanácsost kormánybiztosi minőségben küldte ki.

A tanács még ezután sem hagyott fel azon törekvéseivel, hogy a város jövőjét és a belterületet a bekövetkezendő veszély esetére is biztosítsa. Még az 1869. évi decemberi marosi veszélyes jégzajlás alkalmából az 1870. évi máj. 22-én tartott közgyűlés feliratot intézett a közmunka s közlekedésügyi miniszteriumhoz a marosi levezető csatorna elkészítésére. Csak az 1875. évi szeptember havában érkezett le az elutasító miniszteri leirat, amelyben a többi közt az van megérintve, hogy az 1.370.000 frtba kerülő csatorna építési költségeit miután az állam magára nem vállalhatja, gondoskodjék tehát a város védtöltései megerősítéséről és felmagasításáról s ezentúl a belterületnek minden eshetőség alkalmára való biztosításaul építse ki a körtöltést.

Az 1875. évi okt. 6-iki közgyűlésen ennél fogva a tanács újra előterjesztette a körtöltés építésének kérdését. De ekkor már minden figyelem az 1876. évben Szegeden tartandó országos ipar-, termény- és állatkiállításra, az ugyanekkor tartandó országos dalünnepélyre, a Dugonics-szobor leleplezésére s az ezzel kapcsolatos ünnepségek előkészületeire irányult. A tanács előterjesztése tehát levéltárba került s nem gondolt senki arra, hogy rövid idő múlva a városnak mily veszélylyel kellend küzdenie¹⁾.

Az 1876-odiki árvízkuzdelem.

Az 1876. évi február végén az ország déli részeiben még kemény hidegek jártak, a felvidéken azonban oly enyhe időjárás uralkodott, hogy az olvadás és jégzajlás egészen megindult, de minél lejjebb ért az, a hideg és fagy következtében torlódások támadtak. Mikor fent a Duna melléke már nagy veszélyben forgott s a katasztrófa a fővárost is fenyegette, akkor Szegeden még semmi baj sem volt s a márczius 12-iki közgyűlés ennél fogva nagy részvéttel 500 frt segélyt szavazott meg a Dunamelléki árvízkárosultaknak.

Február végén Szegeden is megindult s illetőleg megtorlódott a jég, mely a törések következtében febr. 24-én eltakarodott és a Tisza teljesen megtisztult. Márczius első napjaiban a víz oly rohamos és nagy arányú áradásnak indult, hogy 11-én a Sina-telek mellett lévő főcsatornán a víz betódult és a csatornaelzárást csak nagy bajjal és sietéssel hajthatták végre.

¹⁾ A hivatkozott évi tanácsi és közgyűlési határozatok és az egykorú hírlapok feljegyzésel.

Ily körülmények közt a vízvédelmi bizottság már 2-án megkezdte működését, védőszerek beszerzéséről, a vonalak vizsgálatáról és őrzetéről gondoskodván. Márcz. 12-én a víz 18' 5" magasra emelkedett, mit mindenki fenyegető előjelnek tekintett. A karózást tehát már ekkor megkezdették s a Marostó kiszáritására épített, de még teljesen el sem készült új védvonalon éjjel is munkálkodtak, hogy a kitűzött koronamagasságot elérhessék. A márcz. 15-én tartott rendkívüli közgyűlés a vízvédelmi bizottságot utalványozási joggal és teljhatalommal ruházta fel s ettől fogva a bizottság éjjel-nappal állandóan együtt volt és a közigazgatási ügymenet, sőt még az adószedés is szünetelt, mert mindenki a közveszély elhárítására czélzó munkálatokkal volt elfoglalva. E nap a víz 19' 10" magasságot ért el.

A közgyűlés ekkor a közmunka-közlekedésügyi miniszteriummal táviratilag tudatta a helyzet komolyságát s mindenki aggodalommal telt el a peresórai vonal védőképessége felől. Márczius 17-én ennél fogva Marsóvszky Gyula, a peresórai társulat kormánybiztosa meg is érkezett s a vízvédelmi bizottság ülésén úgy ekkor, mint később is folytonosan megjelenve, kijelentette, hogy feladatainak csakis a város erkölcsi és anyagi támogatása mellett lesz képes megfelelni. A bizottság ezt kilátásba is helyezte és megállapodás történt arra nézve, hogy a kormánybiztos a társulati vonalat a tápéi kapuig védi, inmentől pedig Röszkéig a város gondoskodik a biztonságról. De a város külön védelmi kiadásai a társulathoz betudandók lesznek.

A város gondoskodása alatt volt még az 5800 ölnyi újszeged-marostói vonal is, hol a védelem vezetése Pillich Kálmán bizottsági tagra volt bízva. A város alatti vonalat Magyar János mérnöknek, az 5000 ölnyi hattyas-ballagító töltés védelmét pedig Lázár János útibiztosnak vezetése alá helyezték.

A rohamosan emelkedő áradás mindenkit arról győzött meg, hogy a veszélylyel való küzdelemben a töltések előbb vagy utóbb szakadnak s így gondoskodni kell, hogy legalább a város megmentessék. Szóba került tehát a sövényháza-vadkertí vonalnak felmagasítása, valamint az alföldi vasút vonalán a körtöltésnek a közérő igénybevétele mellett azonnal való kiépítése. Ennek engedélyezése iránt most a közmunka-közlekedésügyi miniszteriumhoz távirati felterjesztést intéztek s a közérő kirendelésére a szükséges előintézkedéseket is megtették. A külterületről a lovas rendőrséget berendelték, a csónakok összpontosítását elhatározták s a bekövetkezhető veszély és inség alkalmára clegendő élelmi szernek beszerzése iránt tettek intézkedéseket.

A vízvédelmi bizottságnak a tanácssteremben tartott üléseit a hallgatók sokasága rendkívül élénkké tette. Ott voltak a katonaság és honvédség képviselői. Oda terjesztették a jelentéseket s onnan hordták a híreket, mint valami hadi szállásról. A közönség tudásvágya csak a

közvetlen tudomásszerzés útján itt nyert kielégítést, mert Szegednek napilapja ekkor még nem volt. A helyzet komolyságát az újság csakis a márcz. 19-én megjelent számában jelezhetette.

Pedig a vízvédelmi bizottság márczius 18-án már falragaszok útján tudatta intézkedéseinek egész sorozatát, a közérő kirendelését, a veszély bekövetkezettségét, mit vészlővések fognak jelezni. Kijelölték a menekülésre alkalmas magasabb pontokat is, természetesen az 1867. évi 22' 10" eddig ismert legmagasabb vízálláshoz képest.

A vízvédelmi bizottságnak ezen hirdetménye élénk fogadtatásban részesült. A torna-egylet tagjai ettől fogva elnökök, Obelcz tanár vezetése alatt állandóan és testületileg résztvettek a védelemben, ennek is a legkomolyabb részében. Az iparos ifjúság is szervezkedett s ennek tagjai felváltva munkálkodtak a Tiszapart magasztásán. Egy önkénytes mentő-társulat is alakult, mely egyelőre éjjeli partőri szolgálatokat teljesített.

E közben megérkezett a miniszterium távirati engedélye az alföldi vasút vonalán létesítendő körtöltés ügyében, de megjöttek a vasúttársulat képviselői is, kik forgalmi tekintetéből a tervezett felmagasztás ellen kifogásokat tettek. Újabb engedélyért kelle tehát folyamodni, mert a vasúti képviselők által ajánlott és a forgalmat nem gátló szádfal-töltés munkába vételéhez felsőbb engedély kelle. Ezen új fajtájú töltés védő képessége iránt azonban kevés bizalommal voltak, azért is a korábbi tervezet szerint való töltésmagasztásnak és a forgalom szünetelésének megengedését kérték.

Ez alatt a víz 21' 9"-re emelkedett és a percsőrai vonalról mind aggasztóbb hírek érkeztek. Már egymagában az is nyugtalanított, hogy a védelem vezetésére az alkalmas, erélyes és gyakorlati tapasztalatokkal is bíró szakember hiányzott. A kormánybiztos felkérésére ennél fogva a védelem vezetését most Váradi Ignác adóhivatali igazgató és mérnök vette át, ki a korábbi időben a gyálai rét védelme körül kiváló sikereket aratott s ki most a percsőrai vonal legészakibb részén foglalt állást. Támogatására és a védelemnek közigazgatási és számviteli ügyeinek intézésére még Molnár Márton tanácsnokot és Almay Gyula főszámvevőt rendelték ki, míg a munkások egybegyűjtésével, szállításával és azok fegyelemben tartásával Novák József tiszteletbeli aljegyzőt bízták meg, ki a lakatlan és hajléktalan vidéken fődeles hajókban szállásolta el a munkaerőt. E kirendeltség a vész egész tartama alatt a vonalokon kinn tartózkodott. De a buzgó férfiaknak még egész sorozata támadt, kik a percsőrai vonal felmagasztásának munkálataiban közreműködtek. Mert sok helyen az ár már majdnem színel a töltéssel.

Egyébként a város alatt sem volt megnyugtatóbb állapot. A sópajták vonalánál Fluck Ferencz sótárnok vezetése alatt a kinstár

védekezett. A munka haladt ugyan, de sok helyen szivárgások történtek. A vasúti hídtól a rendező pályaudvarig az osztrák államvasút a saját költségén védekezett s a töltés szélén itt is nyúlgátat kelle emelni, mert a víz folyton duzzadt.

Előre látszott, hogy az 1867. évi eddig legmagasabbnak ismert vízszint a jelen áradás felülmúlja. Azért a márcz. 18-án tartott vízvédelmi bizottsági ülés már elrendelte, hogy a Tiszapartnak 24' magasságra való felemelésénél a közérő alkalmazandó, a vasúti töltés áthidalásai pedig, nevezetesen a hármaskőlyuk, elzárandók.

A márczius 18-iki bizottsági ülés különben a közelgő húsvéti ünnepekre való tekintettel, az iskoláknak haladéktalanul való bezárását és az ifjúságnak hazabocsájtását is elrendelte és az éjjeli zárórakat éjfél 12 órára tűzte ki. A kedvezőtlen hírek terjedése általános izgatottságot támasztott. A napszamosok fenyegetőztek amiatt, hogy a közérő elrendelésénél fogva keresetük nem lesz. A helyőrséget kelle ennél fogva felkérni, hogy a székház udvarán néhány szakasz katonaságot készenlétben tartson s ezenfelül éjjel-nappal a város minden részében fegyveres bejárásokat rendezzen.

Márczius 19-én (vasárnap) a víz 22' magas s oly sebes folyású volt, hogy a hajóhid horgonylánczainak szakadozásától tartottak. A hídnak azelőtt lehajlott íve ekkor már magasra domborodott és két végén a pallók vízben álltak. A halpiacz is víz alá került s a vár kapujától az iskola-utczáig gátolni kelle, nehogy a víz a Széchenyi-térre is betóduljon.

Ez nap vonult ki a közérő legelőszőr. Jó példával járt elő az értelmiség és szép munkát vittek véghez, habár a kocsiroben nagy hiány volt. A közérő daczára a fizetett munkásokat sem lehetett nélkülözni s így a rohamosan szaporodó különféle kiadások következtében a város pénzkészlete elfogyott. Ludvigh János pénzügyigazgató jóakarátú közbevetése mellett, a pénzügyminiszter ekkor 40,000 frtot távirati úton előlegezett a városnak s így a küszöbön volt zavar elhárult.

A tanuló ifjúságnak tömeges hazautazása, a mentés és menekülés általános mozgalmát idézte elő. Az üzleteket ürítették és csomagoltak. Még a városi levéltárnak az emeletre való felszállítását is egész sietséggel hajtották végre, mert Percsóráról leverő hírek érkeztek. A város alatti vonalakat pedig a nagy szélben támadt hullámok rendkívül szaggatták, úgy hogy a szerencsétlenség bekövetkezése elkerülhetlennek látszott. A külvárosokban már a kölesönvett fenyőszálakból a mentőlápokat tákolták. A mélyebben fekvő utcákban ily mentőláp összesen 190 készült.

Az izgatottságra és mind sűrűbben felhangzott fenyegetőzésekre tekintettel, a vízvédelmi bizottság a belügyminisztert táviratilag már arra kérte, hogy a rögtönítélő eljárás életbeléptetését rendelje el. Egyébként

a kórházi betegeknek, a szegényházi aggoknak és árvaházi növendékeknek elszállítása ügyében is rendelkezéseket tettek. A színi előadásokat eltiltották s a szintársulat a köteles bérletszámok lejátszása nélkül volt kénytelen a várost elhagyni. A Széchenyi-téren sütőkemenczék felállítását tervezték, hol egyúttal a menekülők elhelyezésére vásári sátrak és bódék felállítását vették czélba. A két vasút-társulatot pedig megkeresték, hogy a szerencsétlenség bekövetkezése esetére, bőséges számú waggonokról gondoskodják, hogy a hajléktalanokat mielőbb tova szállítani lehessen.

Márczius 20-án a közérő még nagyobb számmal vonult ki, úgy hogy annak egy részét az újszegedi vonalon kelle foglalkoztatni. E mellett azonban az újszegedi szolgabíróságot is megkeresték, hogy Torontál vármegye közerejéből, különösen az igás erőből, a marostó-újszeged-vedresházi vonalhoz is juttasson részt.

Márcz. 20-án az áradat elérte az 1867. évi, 22' 10'', eddig legmagasabbnak ismert vízszint. E napon megérkezett a közmunka miniszternek rendelete is, ki az alföldi vasút vonalán a forgalom megszüntetésébe egyáltalán nem egyezett bele s így nem volt más mód, mint azt a védelmi rendszert elfogadni, melyet Réczey főmérnök javasolt; nevezetesen a deszka szádfalazatú gátat felépíteni, melyet utóbb kaliczkatöltésnek neveztek el. Az előterjesztés szerint, ezt 48 óra alatt kellő erővel el lehetett volna készíteni. A város védvonala e szerint a régi szilléri töltés, azután az alföldi vasút vonalán építendő kaliczkatöltés leendett. A ballagítói vereskereszttel szemben pedig a vasúti és a tiszai töltést egy új keresztöltés kapcsolta volna össze. Ilykép a város a hátulról bekövetkezhető veszélylyel szemben egész körzetszerűleg védve leendett.

Ezen védvonal elkészítését és megerősítését most el is rendelték. A következő napon már 45 ezer deszkát és temérdek karót szállítottak ki a vonalhoz. A kocsik szakadatlan sora hordta ki a gyártelep készletét. A faszerkezet felállítása azonban felettébb késedelmesen történt és pedig a mérnökök, valamint a szakmány-munkások, az ácsok és faragók nagy hiányánál fogva.

Márczius 22-én a réműletek különféle esetei fordultak elő. Hiteles tudósítás szerint kora reggel Tápénál a töltés 15 ölnyi hosszúságban megcsúszott. Ennek híre a legszélesebb körben terjedt el és rendkívüli aggodalmakat támasztott. Kilencz óra körül a Sina-telek mellett fekvő főcsatorna (a hibás elzárás következtében) beszakadt s az iszonyú nyomású víz csakhamar elöntötte a boldogasszony- és a kádár-utczákat, behatolt több ház pinczéjébe, a többi közt a főreáliskola alsó helyiségeibe. „Jön a víz!” kiáltás hangzott mindenütt, bábeli zavar, sírás, kapdosás és menekvés volt mindenfelé, összevisszaságban. Ép hetivásár napja volt, de a piacz pár percz alatt üres lett s a tanyai

kocsik vágatva igyekeztek kifelé, azt ujságolva a tanyákon, hogy a várost a víz elvette.

A zsilipszakadásból bekövetkezhető nagy veszélyt azonban megelőzni sikerült. A munka tömegével és ügyes alkalmazásával az elzárást végrehajtották s így a város a fenyegető veszedelemtől megszabadult. Egyébként a csatornabajok gyakran ismétlődtek, sőt a várban, a szegfü-utczában, a Wodianer-féle telken, felsővároson pedig a Kálmán-utczában csaknem állandóak voltak. A vár kazamatáinak egy részébe a víz be is hatolt és a vár udvarát csak az által lehetett az elöntéstől megmenteni, hogy ott egy külön, párhuzamos töltést vontak. Az elöntött kazamatákból a rabokat ki kelle telepíteni, kiket egyelőre Félegyházára szállítottak át.

A sópajtáknál is ilyféle bajok voltak, úgy hogy a raktárakat kiüríteni és a sókészletet hajókon elszállítani kelle. A sóháznál a földanyagot a pajtákon belől eső térről bányászták, mely alkalommal a régi, a század elején leégett pajták alapzatai egész terjedelmükben feltáruultak.

A vízvédelmi bizottság ily körülmények közt újabb kiáltványt bocsájtott ki és a közerőnek még lelkesebb számmal való kivonulását követelte. A közerő mindennap a gyülekező helyeken csoportosult, de napról-napra selejtösebb lett és vezetők hiányában kevés hasznát lehetett venni. A helyőrség szaporítása is szükségessé vált, mert Algőre, Vásárhelyre és Szentésre egyre szállították a katonákat, úgy hogy Szegeden alig maradt őrség. A legfőbb ideje volt ennél-fogva, hogy a rögtönítélő eljárás életbeléptetésére vonatkozó miniszteri rendelet a márcz. 23-án tartott rendkívüli közgyűlésen kihirdetessék. Feltűnő volt, hogy a rögtön eljárást a miniszteri rendelet értelmében ezúttal a tolvajlási esetekre is kiterjesztették. A kihirdetésnek az óhajtott hatása legott észrevehető volt, mert az engedelmesség és rend helyre állt.

A víz azonban szünet nélkül áradt s márcz. 24-én már 23' 9"-re emelkedett. Új-Szeged ekkor teljes biztonságban volt. Ott a töltéseknek a földdel tömött zsákokból egész falazatai voltak. De a körtöltésnél semmi látszata sem volt a munkának. Az anyagok kifuvározása két napig tartott s előbb az ácsmunkáknak kelle elkészülni, hogy a deszkafalak közeit földdel megtölthessék. A vonat-közlekedések miatt a kaliczka-szerkezet felállítása igen lassan haladt. Elgázolási esetek is voltak s ezért, valamint azon álhir következtében is, hogy a munkabérek nem fizetik ki, hanem az adóba lesznek betudva, újabb munkások nem igen kerültek. A vöröskeresztnél levő összekötő vonal munkája azonban szépen haladt. Itt, úgy a szt.-mihálytelki vonalon, az alsóvárosiak és a tanyaiaak dolgoztak. A szilléri vonalon ellenben alig látszott valami. Ide a felsőtanyaiaikat már katonasággal kelle hajtani.

A helyzet ez alatt mind aggasztóbb lett s a vízvédelmi bizottság utászok és pontonok küldéseért táviratozott. Meg is érkezett két tisztt és 52 legény kezelése alatt álló, hármass szerkezetű 9 ponton, melyek a széképület előtt helyezték el.

A bizottság lehangoló tudósításokat vett a hattyas-ballagítóit töltés védképességéről is. Ennek a vonalnak belebevezése a tanács ép az előző évi költségvetésben 50,000 frtot irányzott elő, de a közgyűlés ez összeget törölte s kimondta, hogy a 700 holdnyi terület ártérnek hagyandó. De akkor még nem gondoltak arra, hogy a 67-iki víznél magasabb áradás is lehet, amely esetben a kiöntés nemcsak a Hattyas-ballagító területét fogja előnteni, hanem azon túl is nagy területek kerülnek víz alá. Csaknem az utolsó pillanatban nivellírozták a szabadkai országútat s kitűnt, hogy a víz azon máris átesapna. Rögtön hozzáláttak tehát az országút felmagasításához, de 25-én hajnalban, a boszorkányszigetnél gátszakadás történt és a víz ellepte a Hattyas-ballagító lapályait.

Alsóváros népe a veszedelem hírére legott felriadt s óriási erővel a vöröskereszt és a fehérpart közt levő útrész felmagasításán fáradozott mindenki. A kiöntés továbbterjedésének gátat vetni sikerült is.

Márczius 25-én a Tisza színe 23' 11"-ról 23' 6"-ra süllyedt. Kilencz óra után a Hattyas már teljesen megtelt s azután a vízszin újra emelkedett. De a kiöntés a víz folyását még gyorsabbá tette és felsővároson egyik malom horgony-lánczát elszakította. Az elszabadult malom elütötte az alatta állót s így a rohanó ár a híd felé sodorta ezeket. Szerencsére azonban az elszabadult malmokat a sóház körül elfogták és a híd a biztos összezúzástól megszabadult.

Még más veszedelmek is nyugtalanítottak ez nap. A tápéi kapunál lévő zsilipen csurgást észleltek s a felsővárosi part védelmére 1872. évben készült kősarkantyú mögött oly veszélyes limány támadt, hogy a felsővárosi part alámosása és beomlása bizonyosnak látszott. Az egyedüli mód a veszedelem elhárítására az leendett, ha a kősarkantyút hirtelen felmagasítják. Szerencsére, a városnak kövezési czélokra beszerzett bőséges anyagkészlete volt. Azt most mind a vízbe hajlították. Midőn a sarkantyú felmagasult, a limány is megszűnt.

Márczius 26-án és a következő napon keleti szelek uralkodtak s oly hullámverések támadtak, hogy a Peresorára naponként közlekedő Blocksberg csavar-gőzös is csakhogy el nem merült. Percsoráról Váradi a munkásokat ezer, a karókat és zsákokat tíz- és húszezer számra kérte küldetni. A munkások a veszély érzeténél fogva keresetöket is visszahagyva szökdöstek. A katasztrófa tehát minden órán bekövetkezhet. Híre járt ugyan, hogy Zsablyánál és Csúrognál, úgy Csongrádnál, Taskonynál és Fegyverneknél gátszakadások történtek, — de ezeknek a szegedi vízállásra még semmi hatásuk sem volt s részben nem is lehetett.

A küzdelmet a reménytelenséggel szemben is folytatni kelle. Ámde a 40,000 frt állami előleg már elfogyott s temérdek volt a fizetetlen számla, melynek kiegyenlítését az érdekelték sürgették. A márcz. 28-án tartott rendkívüli közgyűlés ennél fogva újabb 50,000 frt kölcsön felvételét rendelte el és megbizta a polgármestert, hogy a kölcsön engedélyezését személyesen is szorgalmazza.

Míg a küldöttség e végből oda járt, a kaliczka-töltés építése valamennyire előrehaladt. De védő képességében most még kevesebbet bíztak. Sokan feleslegesnek és hiábavaló munkának nyilvánították azt s még a szószékről, egyházi szent beszédben is foglalkoztak a hátulról való előntés lehetetlenségének kérdésével. Szemrehányólag emlegették, hogy a gyakori vízveszedelmek, ezen istencsapások azért vannak, mert az 1873-ik évben lebontott szentháromság szobor újra felállítását elhanyagolták.

A kaliczka-töltés ellen felmerült észrevételeket azonban senki sem tudta megezáfolni. A városi mérnöki kar legkiválóbbjára, Nováky György, hivatásának buzgó teljesítése következtében épp ekkor halt meg s nem volt senki, aki tapasztalati ismereteire hivatkozással tudott volna hatni. A hatóság Boros Frigyes építészeti felügyelő leküldését ismételten kérte, de az illető másfelé nyert kiküldetést, ami nagyon leverőleg hatott. Ugyanily hatása volt a polgármester kiküldetésének s illetőleg az eredménytelenség hírének. A miniszterelnök ugyanis azt kívánta, hogy előbb az 1871. évi XL. t.-cz. 26—29. §§-nak rendelkezései meríttessenek ki s ha mindaz nem elegendő, kilátásba helyezte a kölcsön engedélyezését.

Az elkedvetlenedés és kifakadás ekkor mindenből kitört. Elke-seredetten emlegették, hogy a Bach-korszakban Albrecht főherczeg, mint az ország kormányzója, feladataul ismerte, hogy a vész napjaiban Szegedre siessen; — míg most a város teljesen magára van hagyatva. A fővárosi sajtó közönye is bántó volt. Szeged élethalál harcáról a központi sajtó alig vett tudomást. Némelyik részletesebb képeket is közölt ugyan a régóta tartó küzdelemről, de inkább torzképeket festett vagy álhireket terjesztett. Így az egyik közlemény az önkényes mentőket ironizálta, hogy éjjelenként revolverrel fegyverkezve és esernyő alá rejtőzve járják be a vonalakat. Egy másik azt a valótlanságot hirdetgette, hogy a szegediek az átellenes töltéseket átvágni akarják. Egyébként ugyanez a hír minden védekezés alkalmával következetesen elszokott terjedni.

Áprilistól fogva némely lapnak külön tudósítója is volt; de ezek a topographiai viszonyok ismeretének hiányában sok ferdeséget közöltek s különben is inkább érdekfeszítő és idegizgató leírásokra törekedtek.

Márczius 30-án a víz 24' 4" magasságra emelkedett. A peresóra leverő hírek hatása alatt újabb kiáltvány jelent meg, melyben má

az általános menekülésre jelül szolgáló vészlővések módja is kihirdetett. Egy bizonyos fásultság kezdett tehát lábra kapni, az t. i., hogy hasztalan minden küzdés, a városnak el kell veszni s így jobb, ha mindenki a mentéshez és meneküléshez lát. A nagy víznyomás következtében minden töltésnek szakadni kell.

E nap hajnalán ugyanis beszakadt a gyálai rét, hol 5000 hold került víz alá. A víz ekkor 9"-et sülyedt, de a következő napon ugyanezt már visszaáradta, sőt további áradásra kelle számítani, mert a Duna rendkívül magas állásánál fogva a Tisza áradásának lefolyása igen meg volt nehezítve. A hajósok azt híresztelték, hogy Becsén alól a Tiszának már nincs is folyása és a malmok kerekei nem forognak.

Ezen fásult, lemondásteljes állapotok és az általános költözködések folyamata alatt érkezett meg a miniszterelnök kiküldötte, Lukács György miniszteri tanácsos és helyettes államtitkár, kinek mint teljhatalmú kormánybiztosnak feladata volt, hogy a várost és környékét a katasztrófától megmentse. A kormánybiztost általában bizonyos tartózkodással fogadták s ez a viszony egész távozásáig változatlan maradt. Annál inkább örvendtek Boros megérkezésén, ki a következő napon Lukács kormánybiztossal már a percsőrai védvonalat bejárta.

A kormánybiztos a helyzetről tájékozódván, az ápr. 1-én tartott vízvédelmi bizottsági ülésen az alföldi vasút vonalán megkezdett védmunkálatoknak mielőbb való végrehajtását elrendelte, még pedig a közérőnek a legnagyobb mérvű alkalmazása mellett. Az adófőkönyvek alapján való kirendelések által a következő napon 5000-en, az utánna való nap pedig 9000-en nyüzsögtek a töltésépítésen. Akik elmaradtak, bírságotlaltak; de a megváltásnak helyt adtak. A legtekintélyesebb polgárok példaadáskép személyesen szolgálták le köztartozásaikat, még pedig cselédek és fogataik közreműködésével. Tűzzel, versengés közt, élcelve és verejtékezve dolgozott mindenki s néhány nap alatt bámulatos volt az eredmény. Előkelő úrnők kötényeikben és szakajtókkal hordták a földet s ahol ők dolgoztak, a töltésnek azt a részét „tunikás” töltésnek nevezték el. Szeged népe a lelkesedésnek utolsó adout-ját ekkor adta ki.

De a töltés még el sem készült, amidőn kifelé hajolni és düledezni kezdett. Boros tanácsára nagy szálfákkal, külső támaszokkal látták tehát el. Nyolcz nap alatt a vonal teljesen készen volt s a közérő feleslegét így a tápéi vonalhoz alkalmazták.

A víz azonban egyre áradt s ápr. 6-án 24' 11" magasságra emelkedett. Ugyanekkor beszakadt a horgos-martonosi 1500 holdnyi öblözet, s erre a vízszín 7" 6"-nyit apadt ugyan, de a következő napon az előző magasságot ismét elérte.

Április 7-én rendkívüli közgyűlést kelle tartani, hogy a pénzügyi viszonyokat rendezni lehessen. A közérő daczára ugyanis pénzt kelle

teremteni, hogy az anyagszerek árait kifizethessék s hogy Marsóvszky percsőrai kormánybiztos által, a vonal védelmére igényelt 20,000 frt előlegnek előállításáról is gondoskodni lehessen.

Megérkezett ugyanis a pénzügyminiszter leirata, ki az eddig utalványozott 40,000 frton túl még 50,000 frtot hajlandó volt kölcsönözni 8%-os kamatfizetés mellett, rövid határidőre való visszafizetési kötelezettség mellett. A közgyűlés minden feltételt elfogadott s a hatóságnak a kért felhatalmazást készséggel megadta. Még az ülés folyama alatt híre jött a híres Mirhó-gát elszakadásnak és az abád-szalóki nagy öblözet elöntésének. Ez már a 7-ik töltésszakadás volt.

A következő napon rendkívüli vihar támadt, mely Percsórán felül a hármási töltést szakította el s ennek következtében az ányási rét is víz alá került. Ezen öblözetet a percsőrai réttől, az 1200 öles percsőrai keresztgát választotta el. A gát már régebb idő óta alvó töltés volt s így elférgesedett és elhanyagolt állapotba jutott. Pedig ha a víz ezt áthágja, a percsőrai nagy rét is víz alá kerül s az áradat innen Szeged alá tör.

A veszély híre Rónay Béla szolgabírónak távirati- és Váradynak küldöncz-tudósításai alapján, későn este jutott Szegedre. Kezdetben Várady maga is feladta a vonal védelmét, de Boros biztatására mégis hozzálatott a keresztgát felmagasításához. Összes erejét mind ide vonta és éjjel-nappal tartó szakadatlan munkával a vállalatot sikerrel végrehajtotta. A vízzel színelő gyenge nyúlgát mindegyre erősítettett. A hullámverések ellenében deszkázattal lett ellátva, ahova a gyártelepnek utolsó készleteit szállították ki, mert a torontáli és mind-szent-apátfalvi vonalak is Szegedről szállították védő anyagaikat. Három fűrészgyár szakadatlan munkával alig tudott a megrendelések tömegének megfelelni.

A hármási szakadás következtében április 9-én, virágvasárnapon, a vízszín 24' 8"-ról 24' 5"-re süllyedt. A következő napon 23' 10", április 11-én 23' 3" 6"', április 12-én 22' 10" 6"', április 13-án 23', 14-én 23' 2" 6"', 15-én 23' 3" 6"' volt a vízállás. A természetes apadás azonban 1—2" napi eséssel csak április 17-ike után következett be.

A percsőrai keresztgátnál a helyzet egy ideig még mindig változó volt. A gyakori északi szelek egyre ostromolták s az ürgelyukakon veszélyes csurgások támadtak, melyeket csak rendkívüli fáradzással és nagy ügyességgel lehetett betömni. Itt is, de a többi vonalokon is nagy erőt kelle tartani, mert úgy látszott, hogy a veszélyt mégis szerencsésen lehet leküzdeni.

A pénz azonban újból elfogyott és majdnem kétségbeejtőleg hatott, hogy az anyagi erők híján a védelem utolsó perceiben kell a városnak elbukni, mert a rendkívüli kiadásokat fedezni immár teljes képtelen volt. A lelkes és előkelő polgárság ekkor 3000 frt segélyt

adott a város rendelkezésére¹⁾ s egyúttal bizottság alakult, hogy a lakosság körében egy nagyobb kölcsönt lehessen a város sürgős szükségleteire egybehozni. Ily czímen Gombás várnagy a szerencsés lutrizó 8%-ra 10,000 forintot ajánlott, Kiss Dávid pedig azt a meglepő kijelentést tette, hogy soha se házaljanak, ad ő a város megmentésére annyit, amennyi csak kell, még pedig kamat nélkül. Értékpapirokban legott 40,000 frtot át is adott elzálogosításra oly kikötéssel, hogy a zálogkölcsön kamatait a város pontosan törleszsze.

Igy a város abba a helyzetbe jutott, hogy a peresórai vonal védelmére, a társulati kormánybiztosnak újabb előleget bocsájthatott rendelkezésre, oly kikötéssel azonban, hogy a vész után ez előleg visszatérítendő lesz.

Április 13-án ismét rettenetes vihar dúlt, de a veszedelmet mégis szerencsésen leküzdötték s az április 16-ára esett húsvéti ünnepet a lakosság már a megszabadulás érzetével ünnepelte meg. Április 15-én közgyűlést is tartottak, melyen a belügyminiszter távirati intézkedése következtében Lukács kormánybiztos is megjelent, hogy a közönségtől búcsút vegyen s a lakosság határtalan lelkesedése és áldozatkészsége fölött elismerését nyilvánítsa. A következő napon elhagyta a várost s a teljhatalmú kormánybiztossággal ekkor Dáni főispán bízott meg.

A vész tehát szerencsésen leküzdöttnek tekintetett, azért az iskoláknak április 18-án való megnyitása elrendeltetett. A fokozatos apadás bekövetkezésével, május 7-én pedig 19' 8" vízállás mellett a szabadulás örömet zengő hálaadások minden templomban megtartattak. A vízvédelmi bizottság záró ülése július 2-án volt s a veszély lefolyásáról szóló terjedelmes jelentés a júl. 5-én tartott közgyűlésen letárgyalatott. A védelmi kiadások 150,000 frtra rugtak. A törvényhatóság mély háláját nyilvánította mindazoknak, kik a védelem buzgó teljesítése körül érdemeket szereztek²⁾.

A hosszas küzdelem és minden tekintetben való kimerültség következtében, csaknem mindenki lemondott a jövő iránt való bizalomról, a haladási törekvésekről. Általános bágyadtság uralkodott s ónsúlylyal nehezedett mindenkire a tudat, hogy a Tiszaszabályozás helytelen

¹⁾ Ehhez járultak: A Szeged-csongrádi takarékpénztár, a kereskedelmi és iparbank, gyártelep, téglagyár, légszeszgyár, ált. takarékpénztár, kézművesbank, Kiss D., Eisenstädter S., Gál és Madár, Lillin, Prosznitz, Bamberger, Guttmann és Eisler, Wagner F. A., Zsótér A., Ambrózy F., Schäffer Ádámné, Egressyné, Bérczyné, Kéménthy A., Josefert, Dáni, Fodor István, Csorba stb. — Vidékről adakoztak: Németh püspök két izben 650 frtot, Osztróvszky József, Dáni Nándor, a Hon és a Föv. Lapok szerkesztőségei stb.

²⁾ Lásd az erről szóló polgármesteri jelentést, mely egyúttal sajtó útján is közzé tétetett.

keresztülvitele következtében a városnak el kell pusztulnia. A pénzügyi helyzet is aggasztó volt. A fizetetlen számlák egész tömegével álltak elő. A lakosság már annálfogva is elkedvetlenedett, mert általános és nagymérvű üzletpangás következett be.

Már arról volt szó, hogy az 1876. évi augusztus havára tervezett Dugonics-szobor leleplezési, országos dalárverseny és országos kiállítási ünnepélyek stb. elhalasztassanak. De az iparosok ragaszkodtak a kiállítás megtartásához, amelyre már eddig is nagy előkészületeket tettek. A fővárosból is többen biztattak, különösen Szluha képviselő bizalmas leveleiben hangsúlyozta az ünnepélyek szükségességét, mert a hősi védelem következtében, Szeged iránt általános volt az érdeklődés s a város bemutatására ez alkalmat felhasználni mindenestre ajánlatos már annálfogva is, hogy helyzete, feladatai és áldozatai országos ismeretűvé tétessék.

Igy azután a tervezett ünnepségek megtartásához nagy lelkesedéssel hozzá fogtak. A láz bizonyos nemével újra megindultak a munkálatok s a vár mellett létesült új ligetben felállították a körtöltés deszka anyagaiból az óriási dalesarnokot, mely egyúttal nyári színpörnek is készült. A főreáliskolát teljesen kiürítették, területét elzárták s ott különféle kiállítási pavillonokat emeltek; szóval minden a kellő időben elkészült.

Nagy lelkesedés közt az ország minden részéből egybesereglett idegenek óriási tömege jelenlétében, aug. 19-én a Dugonics-szobrot leleplezték. Aug. 18—20-án tartattak a dalárok versenyei. Aug. 20-án báró Simonyi miniszter, mint védnök megnyitotta az országos ipar-, termény- és állatkiállítást, melynek megtekintésére Szende, Péchy és Trefort miniszterek is ellátogattak. Ez ünnepségekre az ország minden részéből százezrek tódultak Szegedre, kik a várost az 1848—49-iki nagy napok óta nem látták. A régi Szegednek ezek voltak a legszebb napjai s az ország szeme egy hónapon át Szeged felé volt fordulva. Szeged népének erejéit, munkájának sikerét, a város hivatását és dicsőségét a hírlapok egymást túlszárnyalva magasztalták. Szász Károly, Ábrányi Emil, Jámor Pál, Losonczy László egymást követve magas szárnyalású költői alkotásaikkal koszorúzták meg a magyar kultúra diadalaát, a Dugonics-szobrot, a kiállítást és a dalünnepet. Szept. 11-én a nemzetközi statisztikai kongresszusnak 170 tagja érkezett Szegedre, kik a város vendégszeretetétől s a kiállításon bemutatott magyar ipar haladásától és versenyképességétől egyaránt el voltak ragadtatva és Szeged hírét, a magyar fajban rejlő őserő hivatását a nagyvilággal is közölték.

Minden a legszebb eredménnyel végződött. Az országos dalárszövetség sok évi deficitjeit itt egyenlítette ki a részére esedékessé vált 2328 frt tiszta jövedelemből. Az iparosok a kiállításból 14,000 frt

tiszta hasznót merítettek. A rendkívüli forgalom áldásait mindenki megérezte s a nyomasztó napok emlékét majdnem mindenki elfeledte.

A polgármesteri jelentés is kifejezést adott a közörműnek a következőkben: „Alkalmunk volt az ország és a világ előtt fényes sikerrel és eredménnyel feltüntetni újabb haladásunkat, a tudományosság, művészet, ipar és közjó érdekében hozott áldozatainkat és fáradságainkat. Örömmel és büszkeséggel jelentem ennél fogva, hogy az ország minden vidékéről egybeseregelt vendégek elismerőleg emlékeztek meg azon törekvésekről, melyeket a város közönsége kitűzött s ma már a hazai közvélemény igazságosan ítél, midőn e várost közmívelődési és közgazdasági viszonyainál fogva is a magyar Alföldnek legilletékesebb központjául ismeri el¹⁾).

De az általános öröm és megelégedés közt is fel-fel hangzottak az aggodalmak, a borzasztó jövő felől való sejtelmek. A városnak idegenbe szakadt nagy fia (Osztróvszky) is elborultan mondogatta: „örvendek szülővárosom szép fejlődésén, de szívem szorul, ha a jövőt tekintem; mert a szabályozások következtében a Tisza árja Szegedet megsemmisíti. A szerencsétlenség be fog következni, nem ugyan a Maros áradásától, mint azt a szakértők folyton emlegetik, hanem a Tiszáról, melynek vízszíne a szabályozások óta immár 1 öln felül emelkedett. Talán vétkezem is, amidőn a város fejlődése szempontjából egyúttal azt is mondom, hogy Szegedből addig nem is lesz igazi rendezett és szép város, míg a víz ott tabula rasát nem csinál. Nem kicsinylem ugyan fejlődését, de a haladásnak ott annyi óriási akadálya van, hogy azokat csakis egy nagy katasztrófa háríthatja el. Bármily szépnek ígérkezik is azonban a jövő, az új Szeged képe, isten óvja a várost, mert a katasztrófa nemesak a város, hanem egyúttal Szeged ősi népének és polgárságának is pusztulása lenne.“

Egyébként a szomorú jövőt mindenki sejtette. Herrich miniszteri tanácsos egyre a Maros áradását emlegette, mely Szegedet sírba fogja dönteni; míg Szeged polgársága azt hangoztatta, hogy a város pusztulását a Tiszaszabályozás helytelen keresztülvitele, az alsó Tisza vonalán bekövetkezett óriási vízszín emelkedés, különösen pedig a peresórai rét mélységein épült töltések távolsága és védhetetlen állapota fogja előidézni. Hitté s tudattá vált, hogy a város bármint védekezik és biztonságaért bármily áldozatokat hoz is, a nagy arányokban folyton emelkedő vízszín előbb vagy utóbb katasztrófához vezet. Ép ennél fogva sokan hiábavalónak tartottak minden készülődést és költekezést, mi a veszély elhárítását vagy elodázását czélozta.

A veszély leküzdése után, már az április 26-án tartott rendkívüli közgyűlés foglalkozott a város jövője biztosításának kérdésével s már

¹⁾ Pálffy F. polgármester évi jelentése. Szeged, 1877. 4. lap.

ekkor elrendelte a közgyűlés, hogy szakférfiak meghallgatásával terv készíttessék, hogy a város egyszer mindenkorra, vagy legalább hosszabb időre, az árvizek veszélyei ellen miként volna biztosítandó. Elrendelte a csatornahálózat megállapítását, a város lejt mérését; felírt továbbá a kormányhoz, hogy a rendkívüli áradás és vízduzzadás okait fűrkészsse, a Maros levezetés kérdését újból elővegye.

E kérdések tárgyalására kirendelt küldöttség még az nap megkezdette tanácskozmányait. Boros, Újházi és más szakértőknek javaslatai egy testes kötetet képeztek s alapul szolgáltak az intézkedések elrendelésére. Boros tagadta ugyan a Tiszameder eliszapolódását és a fenék emelkedését, de a tiszai töltéseknek 30 láb magasságra való felemelését szükségesnek jelezte s elkerülhetetlennek nyilvánította, hogy a város alatt a Tiszapart több pontja, a partszaggatások megátlására, kőhányás útján rendszeres partvédőt nyerjen. Szükségesnek tartotta a körtöltés kiépítését is, még pedig az alföldi vasút vonalának felhasználásával s illetőleg azzal egy darabon párhuzamosan létesítve, úgy hogy a vasúttest a védtöltésnek mintegy padkját képezze.

De ugyanekkor a hírlapokban és a különféle röpiratokban a tervek és javaslatok egész tömege került felszínre, melyekben Szeged válságos helyzetének okául a Tiszaszabályozás helytelen keresztülvitele volt megnevezve¹⁾. Az ebből támadt polemiák és védekezések pedig mindig azt hangsúlyozták, hogy a baj oka a Marosnak Szegeden való betorolása, de hiszen ezt maga Szeged óhajtotta.

Ezen célzatos — és mint fentebb láttuk — alaptalan ráfogás mélyen sértette a lakosságot s a tiszaszabályozási ügyek vezetősége ellen az elkeseredés csakis annál fogva nem tört ki, mert Herrich Károly miniszteri tanácsos az árvízvédelem után Szegeden, a hatóság tagjai előtt a legkomolyabb kijelentéskép ígérte, hogy Szeged súlyos helyzetének könnyítése céljából minden lehető a legrövidebb idő alatt megtörténik, különösen a vedresházi átmetszés még a nyár folyamán végleges kiképzést fog nyerni.

A város jövőjének biztosítását célzó tervek és költségvetések ezalatt elkészültek. Elkészült a város lejt mérése is 14 ágazatban és a 25 láb vízmagasságot jelző fekete vastáblákat az utcásarkokra felrakták. Kétkedőleg rázták fejeiket igen sokan, kik a külvárosokban

¹⁾ Ilyenek voltak a többi közt: Stefanovics I.: Die Entsumpfung und Niederungen der Theiss und des Banats. Wien, 1874. 8 dr. 21. l. és Ueber das seitliche Rücken der Flüsse. — Hobohm Henr.: Projekt der Wasserregulierung des Alföld. Wien, 1874 és Grundzüge für die Beseitigung der Ueberschwemmungen, mit gleichzeitiger Durchführung der künstlichen Bewässerungen. Wien, 1877. — Dr. Kutiak Aug.: Donau- und Theiss-Ueberschwemmungen in Ungarn und deren Abhilfe. Grosswardein, 1877. 8 dr.

ezen fekete „memento mori“-kat csaknem az ereszt magasságában pillantották meg.

A terveket és költségvetéseket a júl. 29-én tartott közgyűlésre be is terjesztették a végből, hogy 800,000 frt kölcsön felvétele engedélyeztessék, amiből a tervezett vídmunkákat létesítsék és a vízvédelmi és egyéb függő kölcsönöket kiegyenlítsék. A közgyűlés teljes felhatalmazást adott a polgármesternek, hogy az osztrák nemzeti banktól a kölcsönt felvegye s minthogy ekkor már csupán a 64,000 katasztr. holdnyi legelő és szántóföld, valamint a 20,000 frt évi jövedelmet biztosító városi bérház volt csak tehermentes, ezeknek jelzálogul való lekötését megengedte. És e nagy értékű ingatlanokra hosszabb alkudozások és nyomatékos közbenjárások daczára is az osztrák nemzeti bank csak 300,000 frt kölcsönt szavazott meg, mit a város szorongatott viszonyainál fogva kénytelen volt elfogadni.

A kölcsönügy ily kedvezőtlen kimenetele mellett közbejött az is, hogy az alföldi vasút vonalán létesült kaliczkatöltést 4000 frt újabb költséggel le kelle hordani, holott a földanyagot a végleges körtöltés kiépítésénél óhajtották felhasználni. A deszkaanyagból azután felállították a vár mellett a dalsarnokot, még pedig azon czélzattal, hogy az egyúttal nyári színház is legyen.

A kedvezőtlen közhangulat csak akkor enyhült némileg, amidőn szeptember 10-én Péchy Tamás közmunkaügyi miniszter Hieronymi államtitkár kíséretében a kiállítás megtekintésére leérkezett s ez alkalmal a város vízrajzi helyzetét is tanulmányozva azt a kijelentést tette, hogy a Maros-levezetés kérdését újabb vizsgálat tárgyává teendi. Ép e végre a polgármester Csanád- és Torontál vármegyék érdekességét október 7-ére egy tanácskozmányra hívta össze, ahol a Marosnak egy új, az Aranka medrén történendő levezetési terve is felmerült, mely értekezlet alapján a közmunka-közlekedésügyi miniszteriumot feliratilag megkérték, hogy nemcsak Szeged, de Csanád- és Torontál vármegyék érdekéből is a Maros levezetését a leghelyesebb módon rendelje el.

Szeptember és október havában a közgyűlés ismét a város jövőjének biztosítására szolgáló parterődítési és körtöltési tervek kérdésével foglalkozott. A parterődítés egymaga 400,000 frt kiadást igényelt volna; minthogy azonban a város mindössze csak 300,000 forint kölcsönt kapott, az eredeti terveket szűkebb keretek közé, szerényebb kivitelre alkalmazottan, a költségek jelentékeny korlátozásával át kelle dolgozni. Pedig a Tiszapart rettenetes állapotban volt. Felsővároson a Felmayer-gyár előtt, továbbá a híd mellett a Wodianer-teleknél és a szegfű-utca végénél a veszélyes csúszások folyton ismétlődtek. Az egykor 8—10 öl széles part annyira leomladozott, hogy a Felmayer-gyár és a Wodianer-telek előtt kocsik már nem közlekedhettek. A házak falai repedeztek s az épületek beomlásától méltán lehetett tartani.

Az október 22-iki közgyűlésből terjesztették fel a közmunka-miniszteriumhoz a parteródítési és körtöltés-építési terveket műszaki szempontból való átvizsgálás és kiépítési engedélyezés végett s így az ősz és a tél eltelt. A munkához különben sem lehetett volna hozzáfogni, mert a város a 300,000 frt bankkölesönt csak az 1877. évi február 1-én kapta meg. És ekkor a pénzügyminisztertől nyert 90,000 frt védekezési költsönnek, úgy a Csikos-féle kártérítési perben megítélt, illetőleg egyezségileg megállapított 50,000 frt tartozásnak kifizetése után, a rakpart építésére úgy a város alatti és az alsó védvonal (Hattyas—Szt-Mihálytelek—Röske) kiépítésére, valamint a körtöltés létesítésére, mindösszesen 130,000 frt maradt. De még ezt az összeget is már 80,000 frt előleg terhelte, mert a Szeged-csongrádi takarékpénztár ennyit előlegezett a város alatti és az alsó védvonal sürgős kijavítást igénylő munkálatainak költségeire. Tulajdonkép csak 50,000 frt maradt, mit a rakpart építésére szántak, a körtöltésre pedig semmi sem jutott s így annak kiépítését más úton kelle biztosítani.

A körtöltés kiépítésének kérdése annyival fontosabb lett, mert a város az okt. 15. és 22. napjain tartott közgyűléseken újra kimondotta, hogy a percsőrai társulat kötelékéből kilép és sorsát nem köti az oly annyira távol eső töltésekhez. Abban, hogy mi legyen tehát a város fő védvonala, a közgyűlés tagjai megegyezni nem tudtak¹⁾. Sokan a régi sövényházi töltések megerősítését óhajtották, a többség azonban az 1868. évben megerősített, de azóta felettébb megrongált és elhanyagolt baktó-macskási védvonal helyreállítását határozta el, de ezen határozat ellen a kisebbség felfolyamodással élt és így a kérdés a legnagyobb bizonytalanságba jutott.

A percsőrai társulat kötelékéből való újabb kilépést pedig tulajdonkép az idézte elő, hogy Dáni főispán és Marsóvszky Gyula, a percsőrai társulat ügyeinek rendezésére még 1875. évben kinevezett kormánybiztos, az árvíz leküzdése után vizzályba keveredtek s ez a vizzály egyúttal a hatóságra is áthárult. Marsóvszky ugyanis kezdetben nagy igyekezetet fejtett ki, hogy a város két évtizedes sérelmei orvosoltassanak és pedig az ártérfejlesztés megindítása által, hogy így egy megfelelő és a haszonarányosság alapján készítendő kulcs szerint történjék a jövőben való teherviselés. Megindította a leszámolási és a

1) E kiválási határozat és felterjesztés következtében 1877. évi június 26-án a közmunka és közlekedésügyi miniszterium egyik osztályában a társulati érdekelteket tanácskozmányra egybehívták. A város ekkor azt óhajtotta, hogy a percsőrai társulat ketté osztassék és a régi sövényházi keresztgút felállításával a sövényháza—szegedi öblözet megalakíttassék. De az érdekeltség tagjai között meg egyezés nem jött létre. Ezen alkalommal is szönyegre került a Maros-levezetés kérdése, de a tárgyalások további menete ismeretlen.

város részéről teljesített különféle szolgáltatásoknak beszámítási munkálatait. Ez utóbbi munkálatok el is készültek s azok szerint a városnak óriási mérvű túlfizetése tűnt ki. A hatóság Marsóvszkyt már ennél fogva is támogatta, annyival is inkább, mert a társulati érdekeltég többi tagjai iránta bizalmatlanságot tanúsítottak. Az árvízvédelem idején a város közönsége a kormánybiztos részére két ízben 26,000 frtnyi előleget szavazott meg oly kijelentéssel, hogy azt a városnak visszatéríti. A védelem után azonban a nyert előleg visszatérítéséről mitsem akart tudni s annak daczára, hogy az ártérfejlesztés már befejezéséhez közelgett, az árvédelem költségeinek fedezése céljából az oly sok panaszra okot adó régi igazságtalan hozzájárulási kulcs alapján a tagokra és a városra is kivetéseket eszközölt. A város megtagadta a fizetést nemcsak azért, mert időközben a társulati kötelékből való kilepését határozta el, hanem annál fogva is, mert a Röszkéig terjedő vonal védelme körül a városnak kiadásai felülmúlták a kiadás szerint esedékes összeget; de mindezekon túl utalt arra is, hogy a befejezett végleszámlálás adatai szerint a város a régi kulcs szerint is oly mérvű túlfizetéseket teljesített, hogy ezek figyelembe vételével kirovással, illetőleg befizetéssel nem terhelhető.

A kormánybiztos erre azt a meglepő nyilatkozatot tette, hogy a leszámolási művelet helytelen elvekből és alapokból indult ki s így a város kitüntetett túlfizetése is helytelen, miért is azt, valamint a röszkéi vonal védelmére fordított kiadásoknak beszámítását figyelembe nem veszi. A számadások újból való lezárásával egy másik közeget meg is bízott.

Ezzel a hatóság és a kormánybiztos között való nyílt küzdelem megindult és nyilvános kifejezést nyert abban, hogy a percsőrai keresztgát és a petresi töltés, úgy a többi töltés megerősítésére vonatkozó mintegy 400,000 frtra rugó vállalat munkálatait a kormánybiztos versenyen kívül Deyak Ignác és Glasner József vállalkozókra bízta¹⁾. A vállalkozók követeléseikre nézve a kormánybiztostól rövid lejáratú adósleveleket nyertek, ki a késedelem esetére vállalkozóknak 10% kamatot biztosított. Mindezekről azonban a város csak utólag értesült.

Így mindenek előtt 50,000 frt költséggel hatalmas arányokban kiépült a percsőrai keresztgát, mely az által, hogy a mindsenti uradalom a beszakadt hármási töltést helyreállította, jelentőségét ismét elvesztette. Majd a petresi és a többi megrongált vonalakat erősítették meg, téli, fagyos időben és pedig Várady mérnök javaslata ellenére nem a víz felől való oldalon, hanem a töltésnek vízmentes részén.

A töltésépítési vállalkozók részére kibocsájtott adóslevelek beváltása céljából a kormánybiztos most a társulati érdekeltékre rend-

¹⁾ A vállalkozók egyike Herrieh miniszteri tanácsossal közelebbi összeköttetésben állt. A vállalati egységi árak köbönként 3 frt 15 kr. — 4 frt 50 kr-ra rugtak.

kívüli kirovásokat eszközölt. Az 1877. évi aug. 24-én kelt kirovás szerint a város 102,641 frt 90 krt, az uradalom pedig 124,033 frt 55 krt lett volna köteles a társulatnak befizetni két egyenlő részben, úgymint szept. 10-én és nov. 1-én.

Az uradalom és a város e kirovásokra mit sem fizettek. A város nem is tartotta azt komolynak, hisz az 1876. évi védekezésnél és az időközben bekövetkezett 1877. évi újszegedi katasztrófánál fogva oly súlyos viszonyok közé jutott, hogy ily óriási összeg fizetésére teljesen képtelenné vált.

A vállalkozók ennél fogva adósleveleiket Haasz Adolf fővárosi czégre átruházták, aki az uradalom és város ellen kielégítési végrehajtást kért és azt okt. 30-án foganatosította is. De azért bizalmas úton mégis a vállalkozók tettek ez után a városnak egyességi ajánlatot, mit a polgármester határozottan visszautasított.

A végrehajtás nagy felháborodást keltett. Bizalmas értekezlet alapján nov. 4-én rendkívüli közgyűlést tartottak, hol szenvedélyes kifakadások után a kormánybiztos működését az illetékes miniszternél kifogás alá vették. A város sérelmesnek találta a töltésépítési vállalat körül lefolyt egész eljárást; törvénysértést látott abban, hogy a kormánybiztos adósleveleket kibocsájtva, hitelügyletek kötésébe ereszkedett, amit csak az autonom társulat tehet. Kifogásolta a magas árakat, a nyilvánosság mellőzését és a technikai keresztülvitelt, határozottan kijelentvén, hogy a veszély ép azon a ponton, Petresnél fog bekövetkezni, hol a munkálatok legnagyobb tömege mutatkozik. A kormánybiztosnak az ártérfejlesztés és végleszámolási ügy körül utóbb tanúsított részrehajló és késedelmes eljárását is hangsúlyozva a közgyűlés kijelentette, hogy iránta tovább bizalommal nem viseltethetik és feladatainak hű beföltésére képesnek el nem ismeri.

Péchy miniszter a felírat következtében vizsgálatot rendelt és Hieronymi államtitkár november 28-ától kezdve 8 napon át nagy türelemmel vezette a kormánybiztos és a közgyűlés részéről kirendelt küldöttség között folyt, a háttéri dolgok bevonásánál fogva rendkívül szenvedélyessé vált tárgyalásokat, melynek jegyzőkönyvei egy testes kötetet képeztek.

Csak a következő, 1878. évi február 23-án értesült a város arról, hogy Marsóvszkyt a kormánybiztosságtól felmentették. Márczius 4-én érkezett le Péchy miniszternek erre vonatkozó terjedelmes leirata, melyben kijelenté, hogy a kormánybiztos eljárása nem kifogásolható ugyan, de a város panaszaival okai tagadhatatlanul súlyos társulati viszonyokra és körülményekre hárulnak, amelyeket Kende Kanut országos képviselő, mint újonnan kinevezett kormánybiztos, az ártérfejlesztés és osztályozás, valamint a végleszámolás gyors keresztülvitele által a legrövidebb idő alatt meg fog szüntetni.

Márczius 9-én Kende már Szegeden volt s becsületes jóakarattal a társulati zilált ügyek rendezését megkezdette, a félbeszakadt ártér-fejlesztési és osztályozási munkálatokat megindította, úgy hogy azok talán az 1879. év folyamán már befejezésre jutottak volna.

De a töltésepítési vállalat engedményese végrehajtásaival egyre ostromolta a költségvetésileg előirányzott alapokat s azokat egymás után lefoglalta.

Ily körülmények közt a közgyűlés egyenesen a belügyminiszterhez fordult és kijelentette, hogy ha meg nem védi a törvényhatóságot ezen zaklatástól, nem képes közigazgatási, rendészeti és általában törvényhatósági feladatait teljesíteni és a községi feloszlás és tönk bekövetkezése elháríthatatlan lesz. A terjedelmes emlékirat a társulat igazságtalan teherviselési arányait előterjesztvén, kimutatta egyúttal, hogy a percsőrai társulatra a város már mily óriási összegeket fordított és ezen felül a társulat helyett a tápéi kaputól fogva lefelé mily jelentékeny kiadásokat viselt.

A belügyminiszter 1878. évi április 3-án ennél fogva tudatta a várossal, hogy a közmunka miniszterrel történt megállapodásnál fogva egy ideiglenes kirovási kulcs fog életbe léptettni, amelynél a városnak nem termő, több ezer holdra rugó vizállásos földei a kirovánál alapul vett holdegységnél számításba vétetni nem fognak. Tehát 23 évi küzdelem után a város számos sérelmei egyikének orvoslásában végül czélt ért. De ennek már semmi gyakorlati eredménye nem lett, mert az 1879. évi márczius 5-én este a percsőrai töltés, mint alább látni fogjuk, ép Petresnél, ugyanazon a helyen, amelyet a város eleve megjelölt, beszakadt és ezzel a város sorsa eldőlt.

IV. Az 1877-ediki védekezés és Új-Szeged pusztulása.

Fentebb már említők, hogy az 1876. évi árvízvédelem után a város jövőjének biztosítására felvett bankkölcsön terhére a város kijavíttatta a tápéi kaputól Röszkéig terjedő védvonalat. A katonai kinstár ép ezen időben a kórházi telek nagyobbítására a várostól telket kért, ami alkalmul szolgált arra, hogy a vár és a Tisza partja közé eső területnek ügyét nemcsak védelmi, de egyúttal közlekedési szempontból is rendezzék. A város ugyanis a kórháztelek kibővítésére szükséges területet a katonaságnak ingyen engedte át és csak azt kívánta, hogy a várkapu és a délkeleti várkörönd között lévő ódon bástyafalat lebontassa, hogy ott egyúttal a sóházat és a hidfőt összekötő védvonalat, mely a vár udvarát is biztosítja az előntés ellen, kiépíthesse. A katonaság ez ügyben csodálatos engedékenységet tanúsított s átengedte

a vár és a Tisza közt fekvő keskeny földterületet is, hol a töltés még az 1876—77. évi tél folyamán kiépült és a Tiszaparton a közlekedés felsőváros felé megnyílt. Nem kelle többé nagy időveszteséggel a terjedelmes várat, a város fejlődését egyébként is gátló és a város területébe beekelt ezen idegen testet körülkerülgetni.

Nagy vívmány volt ez abban az időben. A halpiacz felől lebontott ódon várfalakból temérdek téglá és törmelék került ki, amit a parterődítésnél terveztek felhasználni.

Teljesen készen volt már ezen összekötő védvonal, midőn az 1877. év tavaszán a víz rohamosabb emelkedésnek indult. Márczius 31-én a Tisza 19' 4" magasságot ért, április 12-én 21' 3"-re emelkedett, amikor a vízvédelmi bizottságot egybehívták és a várható nagyobb áradással szemben szükséges előintézkedéseket megtették. Április 14-én 22' 4" magassággal szemben a karózást megkezdették s április 26-án este a 23' 10" magasságnál fogva és a mellékfolyóról érkezett nagymérvű áradási hírek következtében a legkomolyabb eshetőségekre való készülődések megtörténtek. A védőbizottság ettől fogva állandóan együtt ült.

A védekezés a percsőrai vonalon is javában folyt s a társulati kormánybiztos a városi körökkel való feszült viszonyánál fogva most Algyőről intézte a védelmet. Április 26-án távirati úton kért 5000 frt társulati járulék fizetést, valamint 100 fogatból és 500 gyalogból álló közerő kirendelést. A polgármester a kért összeget haladéktalanul utalványozta, a közerő tekintetében való intézkedés czéljából pedig április 27-ére rendkívüli közgyűlést hívott egybe. A közgyűlésen ugyanazok, kik az előző évben önkényt mentek a percsőrai vonal védelmére, most tüntetőleg tagadták meg a közerő kirendelését.

A helyzet bár rendkívül komoly volt, oly aggodalmak, miként az előző évben voltak, nem támadtak. Úgy vélekedtek, ha a töltések ezt a vízmagasságot tavaly megbírták, az ideit is kifogják állani. A közfigyelmet ezenkívül a török ifjúságnak, a szofta-küldöttségnek érkezése is igen lekötötte. A török harcztéri tudósítások keltettek most izgalmakat s április 27-én este, midőn a vendégek megérkeztek, lázban volt a város minden lakója és másnap szofta volt Szeged egész népe. Szombat éjjel hagyta el a török ifjúság Szegedet, amikor a Tisza már csaknem elérte a mult évi magasságot.

Új-Szegedről a védelem vezetői ekkor már komoly veszélyt jeleztek és a többi vonalról is mind sűrűbben szorgalmazták az erő nagyobb mérvének szükségét. A lakosság közerejét felszólították ugyan, de a kirendelések felületesen és lanyhán történtek, úgy hogy a katonai karhatalmat is igénybe kelle venni. Ezentúl a kivonult közerő szelleme és munkaeredménye is messze mögötte maradt a tavalyinak. Általános zúgolódás volt mindenfelé.

Május 1-én délután egy gabonás hajó a hidat elütötte és a sebes áradat a kiszakadt részeket Röszkéig és Martonosig sodorta. Uszályhajókkal a közlekedést mégis sikerült helyreállítani, amire Új-Szeged rendkívül fenyegetett helyzeténél fogva nagy szükség volt. Ez éjjel a víz teljesen elérte a múlt évi 25 láb vízmagasságot, de éjfél után fogva reggelig 16 hüvelyk apadás mutatkozott. Reggel megtudták, hogy a gyálai rét beszakadt és hogy Adánál is egy 9000 holdas öblözet került víz alá. A vízszín ekkor 23' 10"-re süllyedt, majd bekövetkezett a természetes apadás is, úgy hogy május 14-én a víz már 23' 1"-re szállt le.

Úgy látszott tehát, hogy a veszély elmúlt, a leszerelés munkáit megkezdették és mindenki szokott foglalkozásához, élethivatásához fogott. Annyira nyugodt volt mindenki, hogy május 14-én a kis-zombori tűzkárvallottak javára a régebben tervezett közvacsorát, mely a külön gyűjtések eredményétől eltekintve 408 frt 15 kr. tiszta jövedelmet hajtott, a legjobb hangulat közt tartották meg.

Május 6-án a rendszerinti közgyűlést is megtartották, hol a város veszélyeztetett helyzete újból szőnyegre került. A vedresházi átmetszés kiképzésének és a Maroslevezetés kérdésének sürgetését elhatározták, de ezentúl az indítványok egész tömege merült fel. A közgyűlés ekkor kimondta, hogy a 300,000 frtos bankkölesőnből még fennmaradt 80,000 frt kizárólag a parterősítésre fordítandó és a körtöltés, amelynek kiépítését már két ízben is elodázták, haladéktalanul kiépítendő, még pedig a lakosság közerejének igénybevételével. A tanácsot tehát megbízták, hogy ez irányban készítsen javaslatot. Május 13-án az állandó hid építésének kérdését is tárgyalták. Ingerült tanácskozmányok folytak, hogy a Rothschild-féle witkovitzi gyárnak, avagy Körösi Viktor gráczai gyárosnak ajánlatát fogadják-e el? A közgyűlés mégis a versenyajánlat kiírását rendelte el.

A társadalom Németh József püspök fogadási készületeivel foglalkozott, mert május 19-ikére volt érkezendő, hogy a pünkösdi ünnepek alatt a hívek ezreinek a bérmlás szentségét feladja. A művészetpártolók Bulyovszky Lilla vendégszereplésének hírére lelkesedtek, akinek jövetele hasonlókép mozgásba hozta a társadalom érdeklődését. Szóval az áradás veszélye már senkit sem nyugtalanított.

De a Tisza ezalatt újból áradásnak indult és az erdélyi nagy esőzések következtében a Maros felduzzadását is várni lehetett, úgy hogy a vízvédelmi bizottság újra egybegyűlt. Mert amit Herrich szakértő Szeged pusztulása idejéről és alkalmául folyton jósolgatott s amit az eddigi tapasztalat kizártnak talált, t. i. a Maros és Tisza árjainak találkozását, az most bekövetkezendőnek látszott.

Május 19-én 23' 5'', 22-én 23' 8'' volt a vízszín s az utóbbi napon vett értesülés szerint a Maros Arad külvárosait elöntötte. Bár a töltéseket a 25 lábas vízmagassághoz képest elég biztonságot nyúj-

tóknak tekintették, a Maros áradásánál fogva most még magasabb vízre kelle számítani, minélfogva a töltéseket magasítani kelle. A hatóság a közérő igénybevételeitől tartózkodott nemcsak azért, mert a lakosság még alig pihente ki fáradoalmait s mert a nagy üzletpangásnál fogva alig volt kereset s a nélkülözésnek és szükségnek megdöbbenő nyilvánulásaival találkozott, de tartózkodott annálfogva is, mert sikert, rövid idő alatt elérhető eredményes és nagy tömegű munkát csakis a fizetett munkaerőtől várt.

A munkások fizetésére szükséges alap azonban hiányzott. A pénztár üres volt, a bankkölcson fenntartott maradványához pedig nyúlni nem lehetett. A városnak volt azonban egy 60,000 frtot haladó tőkéje, mely a fogyasztási adóváltáság több évi tiszta jövedelmének gondos megtakarításából keletkezett, mely a gymnasium kibővítésének és a tornahelyiség felállításának kivitelére volt fenntartva, illetőleg már másodszor egybegyűjtve. Rég érzett hiányon óhajtottak ezáltal segíteni és a tervezett munkálatok ép ez évben lettek volna megindítva. A védmunkálatokra tehát ezt az alapot vették igénybe, majdan leendő visszatérítési kötelezettség mellett.

A Maros árja ezalatt Szeged alá ért. Május 23-án a Tisza 24' 3" 6"" magasságon volt még, amidőn az említett nap delén a főkapitány arról értesült, hogy a Maros Deszknél gátat tört. Kezdetben az a hír terjedt el, hogy az ár Torontál vármegyét borítandja el; csak később derült ki, hogy Deszknél nem a fő vonal, hanem a Szilágyi-féle karóczai töltés szakadt be, mely egy kisebb területet mentesített. Veszélyben forgott ugyan a fővonal is és Deszk lakossága már menekülőben volt, de a veszélyt mégis sikerült elhárítani.

A Szilágyi-féle kis öblözet a városnak 1875-ben ármentesített Marostő területével némiképp egyet képezett. A karóczai keresztgát különítette el a két öblöt, de a keresztgát alacsony is volt és az 1875. év óta, vagyis a marostői új töltés kiépítésétől fogva pedig alvó gáttá vált és így elhanyagolták. Nyilvánvaló lett tehát, hogy amint a Szilágyi-féle öblözet megtelik és a karóczai keresztgátnál a vizet fenntartani nem sikerül, a Marostő, majd Új-Szeged egymás után lesznek előntve, daczára a marosi és tiszai erős nagy töltéseknek:

Új-Szeged védői, Pillich Kálmán és Gróf János, ha idejekorán kellő számú erőt nyernek, a karóczai keresztgátnál megkezdett vállalatuk alighanem sikerre vezet. A segélyerőnek dobszóval megkísérelt egybegyűjtése nem igen sikerült. Új-Szegeden a honvédség és katonaság ép fegyvergyakorlaton volt, ezeket kérte fel a hatóság a védelemben való közreműködésre. Kivezényelték ezután a laktanyákban lévő legénységet is. Mintegy 1060 katona és honvéd, úgy a közérő is utóbb igen szép számmal foglalkozott a töltésen, de a magasítás az öblözetben duzzadó víz áradásával nem folyt párhuzamosan és este 6 óra

felé a karóczai kereszt-töltésen, csaknem egész széltében a víz áthágtott és az 1100 holdnyi Marostő területére ömlött, hol a mesés bősé-gűnek ígérkezett repczetermést rohamos gyorsasággal elborította.

A torontáli ármentesítő társulat most Deszk és Szőreg közerejét, valamint a védvonalakon lévő összes munkásait is a szőregi út és a kamra-töltés keresztezéséhez vezette, hogy a vármegyére innen várható veszély eshetőségét elhárítsa. A feladatot itt sikerrel hajtották végre és Torontál vármegye felső része rettenetes csapástól szaba-dult meg.

Pillich és Gróf a védelmet most áthelyezték a 2000 ölnyi hosszú és mintegy 21 láb magas újszegedi karikatöltésre, mely a Maros régi medrének partjai mentén épült és az 1875. évi marostői töltésepítkezés előtt. Új-Szeged területének fővédvonalát képezte. De mióta alvógáttá vált, ez is elhanyagolódott. Egész éjjel megfeszített erővel folyt a munka. A közérő most még nagyobb számmal vett részt. A katonaság csodákat művelt, különösen az a 42 utász, kiket két tiszt vezetése alatt még az árvíz kezdetén vezényeltek Szegedre.

De itt is hasztalan volt már minden igyekezet, mert még nagyobb erőre lett volna szükség. Hajnali 3—4 óra között több helyen a víz már átömlött a töltésen, hanem azért a küzdelem majdnem öt óráig tartott. Ekkor a töltésvonal egész hosszaságában átesapott az ár, úgy hogy a védők közül is többen alig bírtak megmenekülni és kerülővel visszatérni.

Május 24-én, csütörtökön hajnalban Új-Szeged is az árvíz marta-léka lett. Új-Szeged népe a küzdelemben részt nem vett, sőt mindenki nyugodtan aludt. A töltésről visszatérők verték fel álmukból s majd-gem kényszerítették őket a menekülésre és mentésre. Még a községi előljárósságot sem izgatta a veszély érzete. Régi tapasztalataikra hivat-koztak, amidőn az áradat a száz lábú hid alatt folyt le a Tiszába és házaik épen maradtak. Persze, akkor még nem épült ki az államvasút óriási töltése. De a kiöntött víz most ebben és a tiszai töltésvonalban megakadt, le nem folyhatott és felduzzadt. Délelőtt 10 óra körül Új-Szeged minden háza víz alá jutott és a 111 házból csak 7 nem rogyott össze; de ezek is tetemesen megrongálódtak. A házakba szorult lakosok a padlásokra, majd a tetőkre menekültek. Kétségbeejtő sirán-kozás közt a gőzhajózási társulat matrózai, a torna- és csolnakázó egyeslet tagjai szedték őket össze. Emberélet nem esett áldozatul, de minden vagyonuk odaveszett. A hajléktalan lakosság ezután Szegeden nyert résztvevő, testvéries befogadást és ellátást.

Az áradat ez alatt rombolt, pusztított. Elsodorta a tetőket s a városnak a Marostóból kikerült 800 ölnyi fakészlete is teljesen elúszott. Mintegy iróniaképen délután 4 órakor Új-Szeged romjai közt tűz ütött ki, mely egy mészégető telepen támadt.

Míg a védelem a karóczai keresztgáton és az újszegedi karika-

töltésen folyt, azalatt a vízvédelmi bizottság minden intézkedést megtett arra nézve, hogy a várost veszély ne érje. Szakértők előre hirdetett állítása szerint ugyanis az leendett a kritikus pillanat, amidőn az újszegedi töltéseket a kiöntés vize áthágja s a Tiszába beömlő nagy víztömeg oly hullámmást idéz elő, hogy a sörház előtt a víz kicsapásától rettegni lehet. Azért az egész lakosságot a jobb part erősítésére és magasítására rendelték ki. Oly óriási tömeg nyüzsgött a vonalon, kocsi- és gyalogerő, hogy a sokaság majdnem hátráltatta a munka eredményét. Úr, polgár, iparos és gazda, az összes tanuló ifjúság lelkesedve dolgozott. Csak napszám-munkásokat nem lehetett látni. Egy helyen 25 főnyi csoport dolgozott ugyan, de ezek Németh püspök fogadott munkásai voltak.

Midőn az újszegedi öblözet már a Tisza vizének magasságát elérte, akkor az utászok 70 ölnyi hosszúságban a töltést átvágták, hogy a víznek a Tisza medrébe való lefolyása lehessen. A műveletet délelőtt 11 órakor hajtották végre. A mederbe visszaömlő víznek csak egy kis ugrása mutatkozott, de semmi hullámmást vagy duzzadást nem idézett elő. Az áradat az új irányban szép csendesen folyt le.

Őt mozsárlövés jelezte a kritikus időpontot. Ez oly ijedelmet, fejvesztett futkosást szült, hogy a kétségbeesettek lecsillapítása maga óriási munka volt. Pedig a mozsárlövésekkel való jeladást előre kihirdették.

A vízvédelmi bizottság a vízi járműveket összpontosította, gőzhajózási uszályhajókat és vasúti waggonokat rendelt Szegedre, utászok küldését szorgalmazta, mert estig a Tisza magassága 24' 8"-re emelkedett, a kiömlési víz pedig ennél még 2 lábbal volt magasabb, úgy hogy a kiöntés utóbb nemcsak a 70 öles átvágáson, hanem az egész újszegedi töltésvonalon mindenütt folyt a Tiszába.

Május 25-én a közérő ismét nagy tömegben vett részt a munkában és most a gazdaközönség is nagyobb számmal vonult ki. A Tisza magassága reggelre elérte a 25 lábat s a helyzet mindegyre súlyosbodott. A várnál és Szt-Mihályteleknél töltéscsúszások fordultak elő s ez utóbbi helyen a víz már színelt a töltéssel. Ide ennél fogva a tanyákról rendelték segítséget. Az éjjel hatalmas zápor áztatta a töltéseket s 26-án a víz már 25' 2"-re emelkedett. E nap érkezett meg a második utászcsapat 60 pontonnal s illetőleg csónakkal és 184 emberrel, kik az átvágás mélyítéséhez legott hozzáfogtak.

A Maros ezalatt Szaravollánál is gátat tört s az Aranka medrében a víz egész Perjámosig hatolva, nagy területeket árasztott el. Apadásra lehetett volna számítani, de ez nem történt, sőt a helyzet a Tisza-vonalon is komolyabb lett. A mindszent-apátfalvi társulat vonala Lele irányában nagy veszélyben forgott és csak Makó és Vásárhely kirendelt közereje birta a fenyegető csapást elhárítani.

Az időjárás kedvezőtlen volt, az aggasztó hírek mindinkább szaporodtak s Dáni főispán már a legrosszabbra gondolt. Az osztrák államvasutat 200, az alföldi vasutat pedig 100 waggonnak készenlétben tartására szólította, a temesvári hadtestparancsnokságot pedig arra kérte, hogy távirati értesítésre naponként 12,000 adag kenyér szállítására tegye meg az előintézkedéseket.

Május 27-ikétől (vasárnap) az apadás megkezdődött s a helyzet megnyugtatóbb lett. A közerő alkalmazása ettől fogva megszűnt. De május 31-én a víz ismét áradt s június 1-én 25' 2" 6''' magasságra emelkedett. Ez éjjel nagy szél ostromolta a töltéseket, de szerencsére baj nem esett. A következő naptól fogva a rendszeres apadás beállt, még pedig nagyobb arányokban. A vízvédelmi bizottság június 7-én 23' 9" 6''' vízmagasságnál megszüntette állandó működését, Boros Frigyes középítészeti felügyelő is elhagyta a várost s megkezdették a pincéknek és némely lapos helyeken felfakadt vizeknek szivattyúzásait.

Az 1877. évi árvíz a városnak és az egyeseknek rendkívüli áldozataiba került s mindemellett óriási károkat okozott. A védelem és a Tiszaszabályozás költségei a következő évi költségvetés szerint 174,331 frtra rugtak. Eltekintve a nagy üzletpangástól, az újszegedi és marostói bérleteknél fogva a gazdaközönség rendkívüli károkat szenvedett. De azért az újszegedi sorsüldözöttek testvéries segélyben részesültek mind a város, mind pedig a társadalom részéről. Gyűjtések útján helyben 1177 ffrt 74 kr. folyt be, vidékről pedig a király és a kormány adományainak betudásával 958 ffrt 14 kr. érkezett.

A szomorú helyzetben Új-Szeged népe, a vármegyétől való elhagyatottság hatása alatt június 7-én a népkert előtt lévő térségen egybe-gyülekezett, hogy a község jövő sorsa felől határozzon. A többség eddig mindenkor ellenezte a város által szorgalmazott bekeblezés kérdését, de most egyhangúlag kijelentették, hogy hön óhajtják Szeged városával való egyesülésüket. Küldöttséget indítottak tehát a belügy-miniszterhez, hogy ez óhajukat teljesítsék, de amíg ez küldetésében eljár, a felsőrészi lakosság közt az a kíváncsi kapott lábra, hogy a város még a bekeblezés előtt sajátítsa ki telkeiket. Majd a bekeblezési törekvések miatt ellenkezések, sőt fenyegetőzések történtek.

Torontál vármegyével való összeköttetés czéljából kompközlekedés nyitását határozták el, mert a közlekedési akadályok következtében a piaczi élelmi-szerek árai rendkívül felszöktek. A város különösen érdeklődött Új-Szeged sorsa iránt, hisz régi vágya volt s nagy érdekei fűződtek ahoz, hogy a bekeblezés megtörténjék. Június 5-én tartott tanácsulésen a hatóság abban állapodott meg, hogy Új-Szeged és Marostó ármentesítendők ugyan, de miután az árvíz a töltéseket úgyis igen megrongálta, a tiszai töltéseket ennél fogva belebbezni kell s ezuton a szegedi mederszorulaton, mint Szeged kiválóan hangozta-

tott nagy baján segítve lenne. A Maros beömlésétől egész a vashídig a töltések hátrátolásával a meder, illetőleg a hullámtér oly kibővülést nyerhetne, hogy a város alatti vízduzzadásból támadható veszélyek megelőzhetők lennének. Ez esetben Új-Szeged felső- és középrésze kisajátítandó, illetőleg a telektulajdonosok más telkek által kártalanítandók.

De az ekként való rendezés és az ármentesítés főfeltételét az képezte volna, hogy Új-Szeged rég hangoztatott bekeblézése haladéktalanul megtörténjék s ha erre nem lenne biztos kilátás, az esetben az újszegedi beltelkek háta mögött a város magán birtokterületeinek védelmére állíttassék fel a belebbezendő töltés, amely esetben a beltelkek az árterben hagyatnának.

A következő napon a főispán elnöklete alatt tartott népes értekezleten e tanácsi javaslatot mint inhumanust mellőzték. A főispán reményt nyújtott a bekeblézési kérdés sikere tekintetében s így abban történt megállapodás, hogy a töltésbelebbezés a kisajátítási eljárás igénybevételével, egyúttal az újszegedi beltelkek védelmére való tekintettel történjék. A június 10-iki közgyűlésből tehát a város is felterjesztést intézett a bekeblezés iránt s egyúttal kimondta, hogy a megrongált és különben is a beömlés veszélyének kitett töltések a meder és hullámtér kibővítése érdekében belebbezendők s e végre a kisajátítási eljárás haladéktalanul igénybe veendő.

A város ez ügyben tett lépései sikereseknek ígérkeztek. Parlamenti körök és a sajtó meleg érdeklődéssel tárgyalták Új-Szeged bekeblézési kérdését, de az országgyűlésnek hirtelen történt berekesztése a kérdést elodázza és új helyzetbe juttatta. A belügyminiszter az újszegedieknek a bekeblezés ügyében június 7-én kelt kérelmét ugyanis Torontál vármegyével véleményadás végett közölte. A megye ennél fogva szeptember hó végén Új-Szeged lakosságát népgyűlésre hívta össze, hogy a kérdés felől újabban nyilatkozzék. De a lakosság egyrésze ekkor már felvált bújtvá s oly fenyegetődzések történtek, hogy az óriási többség a bekeblezés ellen nyilatkozott. Ezzel szemben a városnak, mint nagybirtokosnak igénye, a közigazgatás és rendészet követelménye, a mederszorulat kibővítésének fontos érdeke kevés nyomatékkal bírtak. A kérdés húzóódott s a töltésbelebbezés által elérni óhajtott meder- és hullámtér kiszélesítésének kedvező alkalma így elszalasztatott. Az újszegedi bérlők és a Marostő ármentesítésénél vállalkozott érdekeltek immár perekkel fenyegetőztek s így a város kénytelen volt az ősz végével a megrongált újszegedi töltéseket kijavítani és a töltésbelebbezés eszméjével felhagyni.

Ugyanilyen, de még különösebb kimenetele volt a körtöltés kérdésének is, melynek kiépítését mint fentebb említők, a május 6-iki közgyűlés újra elhatározta. A tanács azt még az év folyamán ki akarta

építeni s Wagner tanácsnok nagy buzgósággal fogott a végrehajtás munkájához. Június 4—6-án népes küldöttséggel bejárta a vonalakat, amerre az alternatív tervek szerint a körtöltés épült volna. A június 10-iki közgyűlésen már tárgyaltak is fölöttük. Az egyik terv az alföldi vasúti pályaházat is befoglalta volna. Költsége 185,731 frt körül mutatkozott. A másik 141,618 frt 50 kr. költséggel közvetlenül a város alatt létesült volna. Mindkét terv szerint a töltés 30 láb magas leendett s a költséget a királyi adó arányában kivetendő külön pótdóból fedezték volna. Ha az alföldi vasút 92,865 frt részlettel a költségekhez hozzájárul, akkor az első terv, ellenesetben az utóbbi lett volna kiépítendő.

Hosszas vita után 3 szavazattöbbséggel elfogadták a tanács javaslatát s megkeresték a vasúttársulatot a költségek viselése tekintetében való nyilatkozat iránt. De ez tagadólag válaszolt s az aug. 12-iki közgyűlésen a tervezet már még nagyobb ellenkezésre talált. Sokan egészen elejteni kívánták, mások az 1876. évi okt. 22-iki ülés határozatának, vagyis a baktó-macskási töltés megerősítése ügyében tett felírat szorgalmazását hangoztatták. Egyik néptribun egész vihart keltett, midőn azt a kijelentést hallá, hogy a baktó-macskási töltés kiépítését nem fogják engedélyezni, mert a közgyűlésnek ez ügyben kelt határozata felebbezve lett. Nagy nehezen az az indítvány ment keresztül, hogy a kormányt felkéri arra, kötelezze az úgyis subventionált vasutat, hogy az esedékes költségrészletet elfogadja. Ily értelemben felíratot intéztek a kormányhoz, felterjesztették a terveket és a külön 55%-os pótlék szedhetésére az engedélyt kérték. De ugyanekkor az 1876. évi okt. 22. felterjesztés elintézését, vagyis a baktó-macskási töltésvonal kijavításának engedélyezését is szorgalmazták. Az állapot tehát teljesen chaotikus és egymásnak ellentmondó volt.

Ez a helyzet még akkor sem változott, midőn a közmunka miniszter tudatta, hogy a baktó-macskási töltés megerősítését az ez ügyben kelt felebbezés következtében nem engedélyezheti. Leérkeztek ezután a körtöltési tervek is és a miniszter tudatta, hogy a vasúttársulatot nem kötelezheti a költségek viselésére. S minthogy a vasút saját érdekében a munkálatot nem is óhajtja, ennél fogva a leírat azt ajánlotta, hogy a szűkebb tervezetet fogadják el és ennek részletterveit terjeszszék fel. A belügyminiszternek ugyanezen ügyre vonatkozó válasza is időközben megérkezett, ki az 55%-os pótlék szedését megengedte.

Ámde a nov. 11-iki közgyűlésen a körtöltés építésének elhalasztására vonatkozólag indítványt tettek. Az 1878. évi február 17-én nagy szenvedélyességgel tárgyalták az indítványt s a tanács ennek daczára is ragaszkodott javaslatához. Névszerinti szavazás történt s a többség a körtöltés kiépítésének tervét végképen elejtette. Ez a hatá-

rozat felebbezés alá került. A belügyminiszter közölte is, hogy az ügyet véleményezésre a közmunka miniszteriumhoz áttette, de véghatározat ez ügyben nem történt.

Majdnem hasonló sorsra jutott a város alatti töltések megerősítésének és a parterődítésnek terve is. Augusztus 13-án tárgyalta azokat a közgyűlés, de a kőhányás útján való erősítési rendszerhez egyúttal czölöpözést is rendeltek, nem mindenütt, hanem a veszélyesebb pontokon. A czölöpsorokat erős vasrudakkal kapcsolták volna a szilárd parthoz. A terveket ilykép átdolgozni kelle s az újabb módozattal az erősítés költségei 35,533 frtot tüntettek fel. A tervek felsőbb jóváhagyásra felterjesztettek ugyan, de kivitelüket a kedvező alacsony vízállásnál fogva legott megkezdtették. A munka folyama alatt azonban annyi észrevétel és gyanúsítás merült fel, hogy az több ízben félbe szakadt és a közgyűlésen ismételt ízben szenvedélyes viták támadtak. Még a népszerűségnek örvendő Boros Frigyes szakértői tekintélye is alig volt képes ellensúlyozni azon támadásokat, melyeket egy-egy lármás néptribun támasztott. Ezek a hiszékeny nagyközönség előtt egész orákulumokká lettek.

November végéig mégis elkészült úgy a bel- mint a felsővárosi parterősítés. Az utóbbi csakis kőhányással, az előbbi czölöpözéssel párosulva. Ezekre emelték a földanyagból készült töltést s így a Tisza partja az illető helyeken kiszélesedett, közlekedhető állapotba jutott. A régi veszélyes partesúszások megszűntek s egyelőre semmi baj sem mutatkozott.

De a Tiszaszabályozás elleni elkeseredés és gyűlölet folyton növekedett, mert a város súlyos helyzetét mindenki annak tulajdonította, hogy a nagy műveletet helytelenül vitték keresztül, felülről lefelé, ahelyett, hogy az átmetszések és a töltésmunkálatok alulról fölfelé haladva létesítették volna. A helyi sajtó mind erőteljesebben hangoztatta, hogy „kísértsük meg a tiszaszabályozási rendszernek, a Tiszavidék ez átkának, örökös veszélye kútforrásának megdöntését.” A parlamentben is szóba jött az alsó Tiszavölgy veszélyeztetett állapota s a jún. 16-iki ülésen Irányi Dániel interpellációja és indítványa oda irányult, hogy a Tiszaszabályozás rendszerének és a mutatkozó súlyos bajok okainak megvizsgálására és a fenyegető veszély elhárítására, Szeged és az alvidéki magyar faj megmentésére külföldi szakértők javaslatait vegyék igénybe. Péchy miniszter azonban kijelentette, hogy a Szegednél jelentkező baj a „műszaki vélemények ellenére elkövetett hiba boszúja.” Szluha képviselőnek a június 14-iki ülésén Szeged veszélyeztetett sorsa érdekében tett interpellációjára a miniszter pedig csak október 20-án válaszolt.

A nagy közönség soraiban így egészen megcsontosodott az a hit, hogy a felsőbb körök nem törődnek Szeged és az alsó Tiszavölgy

sorsával és csak a felvidéki érdekelteknek kedvez minden intézkedés, amelyek az alsó részeknek mind fokozottabb veszélyeztetését idézik elő. És ha az alsó Tiszavölgy megszabadul is a katasztrófától, a város és a vidék pénzügyileg fog kimerülni és megsemmisülni. Hiú ígéretesnek, csalfa hitegetésnek tartottak minden felsőbbi kijelentést s a város népe és hatósága át volt hatva attól, hogy a város sorsának enyhítésére semmi sem fog tétetni s ennél fogva az alsó tiszavölgyi érdekeltek támogatásával a városnak hatásos mozgalmakat kell támasztani.

A június 8-iki közgyűlésből kibocsájtott körlevél útján ennél fogva az összes alsó tiszavölgyi érdekelteket a város július 8-án Szegeden tartandó tanácskozmányra hívta egybe.

A kitűzött napon hat társulat jelent meg s az összes nagybirtokosok személyesen vagy megbízottjaik által, úgy a városok és községek felhatalmazottjaik által képviseltették magukat a rendkívül népes értekezleten, melyen a Tiszaszabályozás nagy művének helytelen keresztülvitele adatszerűleg lett kitüntetve, nevezetesen az, amit már Paleocapa is kifogásolt, hogy a felső Tiszának úgy is nagy esése van, azt tehát a rengeteg számmal tervezett átmetszések által fokozni nem tanácsos, ellenben az alsó Tisza szakaszán levő csekély esés fokozására az átmetszések nagyobb számmal létesítendőek és tervezendőek. Ezen szakértői javaslat ellenére a felső átmetszéseket nem-hogy elhagyták, hanem rohamosan kiképezték, az alsó átmetszéseket pedig munkába sem vették. Így történt az, hogy a felső Tisza völgyének a vizek gyors lefolyása következtében vízszín süllyedése, az alsó Tiszavölgynek pedig minden képzeletet felülmúló vízduzzadása van. Az alsó Tiszavölgynek és Szegednek súlyos helyzete tehát nem másból, mint abból származik, hogy a felvidéki érdekeltségek javára az alsó érdekeltek kárával kedvezmények történtek.

Az egybeseregelt értekezleti tagok ennél fogva kijelentették, hogy az alsó tiszavölgyi társulat czíme alatt érdekeltségé, testületé alakulnak. Gróf Károlyi Sándort elnökül és Szeged város főjegyzőjét jegyzőül megválasztván, aug. 26-án a közlekedésügyi minisztériumhoz beadott és az alsó Tiszavölgy súlyos helyzetét feltáró terjedelmes emlékiratban kérték: hogy a felső-tiszai és a Kőrös átmetszési és szabályozási munkálatok abban hagyassanak, az altiszai szorulatok megszüntessenek és az alsó Tisza kanyarulatai új átmetszések által meg rövidíttessenek, a töltések magasítására és erősítésére segélyt és kedvező feltételű kölcsönt nyerjenek, az új kataszterben emelt adótételek az építkezési idő alatt leszállíttassanak, a 93—96. sz. átmetszések egy év alatt kiképeztessenek, az ártérbe eső helységek körtöltések által biztosíttassanak.

Az alsó tiszavölgyi érdekeltség október 21-én a fővárosban, a „Köztelek“ helyiségében újabb ülést tartott, hol egyúttal a tanács-

kozmányban Hunfalvy János és Szilágyi Dezső is részt vettek. Az alsó tiszavölgyi érdekelttség itt nemzetgazdasági, technikai és jogi szempontból tüntette fel sérelmeit, sőt a kártérítés elvét is hangoztatta. Kiemelte, hogy a felső Tisza 56%-al, az alsó ellenben csak 30%-arányban rövidült meg s így az újabb árvizek által szükségessé vált töltésmagasztások költségeihez az államnak hozzá kell járulnia. Szeged súlyos helyzetére való tekintettel pedig kimondották, hogy „a képviselőház kebeléből kiküldendő egy szűkebb bizottság a helyszínén vizsgálja meg az ottani állapotokat és a szakértők meghallgatása után a népes és virágzásnak indult, de éppen az utóbbi években ismétlődött vízveszélyek által kifejlődésében érzékenyen megbénított város lakosainak megnyugtatótatására és biztonsága tekintetéből a törvényhozás elé oly mérvű javaslattal lépjen, mely által habár országos segélylyel is, Szeged városa megtartassék a magyar hazának.”

Ezen tüntetésszerű értekezlet czélja főleg az volt, hogy a közmunka-közlekedésügyi miniszteriumnak cselekvőségét felidézzék. Ennek eredménye is lett, mert a tiszavölgyi társulatok 1877. évi nov. 25-ére Budapestre tanácskozmányra összehívtak. Ekkor, illetőleg a következő évi január 20. és 21-én tartott üléseken alakult meg a tiszavölgyi társulat és annak központi bizottsága, amelynek kötelékébe a város is belépett.

Így telt el az 1877-ik év és köszöntött be a következő esztendő, amelynek 22' 9" 6''' magas vize aggodalmakat nem keltve folyt le. A városnak 511,278 frt bevétellel előirányzott költségvetéséből ekkor a tiszaszabályozási, védelmi- és vízlecsapolási költségekre már jövedelmének egyharmadát, vagyis 174,331 frt 91 krt kelle fordítani. Az egykor vagyonos, gazdag és pénzzel bővelkedő város birtokait pedig már 1.186,973 frt 17 kr. jelzálog terhelte.



TIZEDIK RÉSZ.

SZEGED PUSZTULÁSA.

- I. A végső küzdelem.
- II. A katasztrófa.
- III. Menekülés és a város pusztulása.

I. A végső küzdelem.

Az 1876. és a következő évi árvízkiüzdelmek, a kedvezőtlen anyagi viszonyok, a sok oldalról támadt keserőségek, a város közhangulatát lassankint egészen megváltoztatták. Az összetartás és együttérzés teljesen felbomlott és a pártusák ismét megújultak. A hatóság tekintélye lassankint aláhanyatlott s a tanácsnak a közgyűléseken már nem igen volt támasza és határozott többsége. A többség esetről-esetre alakult, sokszor a legkülönbözőbb és legellentétesebb elemekből, leggyakrabban a tanácsi előterjesztések megdöntésére. A hatóság a felsőbb támogatást is elvesztette s a collegialitás kötelekeit széttépve, az erőt ott kereste, ahol az meg-megnyilatkozott. Egyes befolyásos pártvezérek nyomása alá került s a közgyűlésnek labdája lett.

Az a pártszervezet és tekintélyes erő, mely az 1870. évi 42. t.-cz. alapján rendezett törvényhatósági gépezet működését létrehozta, az a szellem, mely e gépezetnek erőt adott és irányt szabott, az a buzgalom, mely a súlyos körülmények daczára is rövid idő alatt, mint láttuk, annyi szépet s jót létesített, az 1878-ik év elején már teljesen felbomlott, elenyészett.

Az 1878. évi márcz. 24. s 25-ikén tartott tisztújítás alkalmával a tanács és hatóság több tagja állásából kimaradt. A régi, tömör szabadelvűpárt, mely az első kerületben mindenkor fényes diadalokat aratott, most elbukott. Az 1878. évi aug. 7-én tartott országos képviselő választás alkalmával a párt jelöltje, — gr. Károlyi Sándor — ki a város ügyeinek, különösen tiszaszabályozási sérelmeinek orvoslata körül annyi buzgóságot tanúsított, kisebbségben maradt.

Dáni főispán mindinkább ingadozó lett s barátainak bizalmas unszolására most állásáról való lemondását bejelentette, de a belügy-miniszter kérését függőben tartotta. A város közviszonyai mindinkább bonyolultak, a nehézségek egyre szaporodtak. A megyei székhely és az újszegedi bekebelezés kérdésében tapasztalt eredménytelenségek oly nyomasztó hatásúak voltak, hogy az osztrák-magyar bank egyik fiókjának Szegedre való helyezését is csak nagy utánjárással lehetett biztosítani.

A lehangoló viszonyok, a kimerültség, nagyfokú üzletpangás és

elkeseredett közhangulat hatása alatt az új tanács lemondott minden haladási törekvésről és programját egyelőre az képezte, hogy az aggasztó pénzügyi állapotokat rendezze, a háztartás egyensúlyát biztosítsa. Szigorú takarékoság és önmegtagadás volt a jelszó, hogy a tiszaszabályozási és vízvédelmi nagy terheket elviselni, a város ezen szörnyű Molochjának kielégítését biztosítani lehessen.

Mindazáltal az állandó színház, a lóvonatú vasút és az állandó híd létesítése ügyében a tanácshoz határozott tervek és ajánlatok érkeztek, melyeket némelyek ugyan visszatetszőleg fogadtak, mindazáltal e kérdésekkel a tanács az utolsó pillanatig behatólag foglalkozni kényszerült.

Ily viszonyok léteztek az 1878. év őszén, amikor a gyakori esőzéseknel fogva a Tiszának szokatlan magas vízállása volt. Deczember 21-én a Tisza 21' 2"-re emelkedett, aminő magas vízre ilyen időszakban a legöregebbek sem emlékeztek.

Deczember 21-én keményen megfagyott, a Tisza és Maros tükre jégpánczélt nyert, de öt nap múlva újra enyhe idő támadt és a zajlás megindult. A jégtörmelék a vashídnál felakadt s egész a Maros-torkolatig összeállva, veszélyesnek tetsző torlódást mutatott.

A szegedi folyammérnökség új főnöke, Szegheő Attila, a bajt igen komolynak találta és a hatóságot erélyes intézkedésekre ösztönözte. A tanács a ladikok segélyével való törést (lulázás) el is rendelte, de Szegheő dinamittal való robbanásoktól várt csak sikert. Deczember 29-én már a vízvédelmi bizottságban vitatkoztak a kérdés fölött. A hajós- és halásznép azt hangsúlyozta, hogy a torlódás nem veszélyes, mert vízszínelelkedés nem tapasztalható, mi arra enged következtetni, hogy alant a víz folyását mi sem gátolja. 1879. évi január 2-án tartott tanácskozáson a sürgetett és kísérletkép meg is kezdett robbantási műveleteket ismét mellőzték. A következő nap éjjelen nyárias zápor és erős szél támadt, mely a jeget oly mozgásba hozta, amint azt a nem szakértők előre hirdették. Reggelre a Tisza egészen kitisztult.

Ezen tapasztalat a szakértői megbízhatóságnak felettébb nagy ártalmára volt. A közelebbi időkben végrehajtott különféle műszaki munkálatok során az állami és városi szakközegeknek úgyis annyi tévedéséről történtek sajnós tapasztalatok, hogy a műszaki kérdéseket általában a legnagyobb bizalmatlansággal fogadták. A sors ironiája többnyire a nem szakemberek állításainak adott igazat.

Január 21-én a víz még 20' 10" magas volt, de febr. 10-éig 17' 0" 6"-ra szállt le és ekkor rohamosan áradni kezdett, mert febr. 22-én a Tisza 19' 10"-re, 24-én 21' 2"-re s febr. 28-án 23' 7" 6"-ra emelkedett.

Ily körülmények között a vízvédelmi bizottság már febr. 24-én

megkezdette tanácskozmányait. A töltésekről tett jelentések szerint azok állapotát kielégítőnek találták, védőszerek is elegendő mennyiségben voltak, a vonalszakaszokra a védelem vezetőit kirendelték; a szillér-baktói vonal állapotának tüzetes vizsgálatára pedig egy külön bizottságot rendeltek ki.

Különben a közhangulat még egészen nyugodt volt, veszélytől senki sem tartott s az egyik helyi lapnak febr. 26-iki száma a helyzetről azt jegyezte meg, hogy „a valószínűség amellet szól, hogy az idén nem kell tartanunk komolyabb veszélytől“ — — és „alapos reményünk lehet mielőbb apadást várni.“

Így a febr. 26-án az állandó hid építése ügyében kiírandó pályázat feltételeit, az erre meghitt Seefelner államvasúti főmérnök közbejöttével még egész nyugodtan tárgyalta egy bizottság, habár a víz egyre áradt és a karózás az egész vonalon már megkezdett.

Csak az nyugtalanított, hogy Kende Kanut, a percsorai társulat új kormánybiztosa még nem érkezett le s a védekezésre nézve a társulati közegeknek útastást nem adott. Hogy a társulati vonalak mily állapotban vannak, mennyire van hozzákészülve a küzdelemre, csak igen szűk körben volt ismeretes; azért mindenfelől sürgették a kormánybiztos lejövetelének szükségét, ki a társulati érdekelteket febr. 27-ére Algyőre egybehívta volt, hogy a vész alkalmából a védbizottságot kebelükből megalkossák. Ez ülésen a város részéről a főjegyző és főügyész vettek részt, kik még ugyanazon nap a városi vízvéd-bizottsági ülésen előterjesztették, hogy a társulatnak mindössze 1200 frt pénze, csekély védőszere van és hogy a védintézkedéseket csak a következő napon kezdi meg. Kiváatosanak jelezték, hogy a társulati védbizottságban a város is képviseltesse magát s őszintén feltárták azon állapotokat, amelyekről tudomást szereztek. Előadták azt is, hogy az ártéri bérlők az elhagyatottság és kikerülhetetlen veszély előérzetében kitelepüléseiket már megkezdették és hogy az úton, a kedvezőtlen esős, hideg idő daczára is mindenfelé költözködőkkel találkoztak.

A tanácskozmányi terem zsúfolásig meg volt telve s az élénk színezetű előadások nagy megdöbbenést keltettek. Még az ülésből távartoztak Kende kormánybiztoshoz, lejövetelét sürgetve, Novák József főügyész pedig a város képviseletében a percsorai társulat árvédelmi bizottságához kiküldetett.

E naptól fogva a vízvédelmi bizottság permanentiában volt s a védekezésnek a legnagyobb erélylyel való foganatosítását rendelték el. Felsővároson a Felmayer-gyár előtt, a belvárosban a Wodianer-telek előtt az újon készült partvédet kelle javítani, mert valószínűleg álmósások következtében süppedések támadtak.

Másnap, febr. 28-án a bizottság ülésén megjelent Novák főügyész és a percsorai társulat védelmi bizottságának megalakulását, a bizottság

elnökéül történt megválasztását jelentette. Előadta, hogy miként intézkedett; a töltések állapotáról pedig kevés vigasztalót mondott. Azok több helyen a vízzel immár színелnek s a nagy esőzésektől a belvizek a mély területen úgy felszaporodtak, hogy a töltések szilárdságát veszélyeztetik. Földet távolról, dereglyéken kellend hordani s kijelentette, hogy a város közerejét a tápéi vonalszakaszon alkalmazandja.

A bizottság most kimondta, hogy a peresórai vonal szakadása esetén a védekezést a szillér-baktói vonalon folytatják, azért is ez 30 láb magasra emelendő. Dáni főispán útján utászok és pontonok küldését kérték, valamint Boross felügyelőnek kiküldését hangsúlyozták. Különben a bizottság kimerítő felterjesztést intézett a város veszélyeztetett állapotáról s egyúttal egy lelkesítő kiáltvány kibocsátását rendelte el. A következő napon az utcasarkokon függtek a hirdetmények, de azokat dobszó mellett is kihirdették. De már évek óta hangzott a vészkiáltás, hogy „nagy a veszély, nagyobb, mint valaha volt“ — s így az rendkívülibb hatást nem is keltett.

A víz febr. 28-án 23' 7" 6"', márczius 1-én 24' 3" magas volt és estig 3" 6"-et áradt. A vízvédelmi bizottság előtt nagy megütközést keltett, hogy a szilléri töltés magasítására felfogadott 300 kocsí meg nem jelent. Mások ismét a miatt törtek ki heves szavakban, hogy a hatóság tagjai még most is teljes nyugalommal egyes kedvenc kérdések fölött tárgyalgatnak, holott a város léte egy perczre sem biztos. Azért is a rendészeti ügyek kivételével a közigazgatási teendők végzését felfüggesztették s minden tisztviselőt a vízvéd-bizottság rendelkezése alá adtak, hogy a város összes közerejének kirendelésével az alföldi vasút felmagasítási munkálatai azonnal megkezdessenek. E végre különféle bizottságokat alakítottak s a polgármester elnöklete alatt megalakult küldöttségnek feladata az volt, hogy a vasúttársulat képviselőivel a munkálatok megindíthatására nézve megállapodásra jusson. Az alföldi vasút közegei a töltés testén foganatosítandó bármi munkát is forgalmi tekintetből elleneztek. Tiltakoztak különösen bármi költség ellen is; Réczey főmérnök még azzal is védekezett, hogy ha a peresórai vonalon bekövetkeznék is a gátszakadás, az áradat a pályatestet nem fogja elönteni, mivel a kiöntés vize a Maty-ér medrén fog a Tiszába lefolyni és hátulról való védekezésre nincs semmi szükség. Utóbb az egység mégis létre jött oly értelemmel, hogy a vasút megengedi a 4000 méternyi nyúlátanak, a 22 láb magas vasúti töltésten 3 láb magasságban és 1 méter koronaszélességben, deszkafalazat között való kiépítését. A munkálatokhoz a társulat mozdonyokat és kocsikat enged át, de ezek használati díját a város megtéríti. Ha a veszély bekövetkeznék és a kiöntés vize a vasúti töltés magasságát felülhaladná, az esetben a vasúttársulat a nyúlgátépítés és a védekezési kiadások egyötödét a városnak megtéríteni fogja. Ezen megállá-

podásokat felsőbbi jóváhagyás és engedély tekintetéből a belügyi, valamint a közmunka-közlekedésügyi miniszteriumokhoz felterjesztették. Az előbbeni helyről rövid idő múlva megérkezett a távirati válasz, amelyben a város érdekéből a munkákat engedélyezve lett; az utóbbi miniszterium döntése azonban késett.

Márczius 2-án, vasárnap, a víz 24' 10" magasságra emelkedett. E napon rendes havi közgyűlést tartottak, de a kitűzött tárgyak legnagyobb része leszorult s a közgyűlés főleg a védelemmel és az ezzel kapcsolatos ügyekkel foglalkozott. A többi közt Pillich Kálmán a híd-bekötési munkákat szorgalmazta. Más években ezek csak márczius második felében indítottak meg, de most a magas vízállásnál fogva ez sürgős volt annál fogva, mert a közlekedés lehetetlenné vált. Bár a munkálatok erélylyel haladtak, a közgyűlés mintegy előérzetből még nagyobb erő alkalmazását hangsúlyozta. Így lett elérve az, hogy márcz. 5-én a híd-bekötést végrehajtották és a kocsiközlekedés már e napon megnyitható lett.

A közgyűlés legfontosabb tárgya Kende Kanut kormánybiztosnak az a megkeresése volt, hogy a közlekedésügyi miniszter miután kijelentette, hogy a tiszaszabályozási társulatok állami költségre vagy előlegre nem számíthatnak, ennél fogva a percsórai vonalak védelmi kiadásainak viselésére 15,000 frt járulék fizetését rótt a városra azon kijelentés mellett, hogy késedelem esetén a következményekért a várost teszi felelőssé. A közgyűlés a kért összeget megszavazta és kiutaltványozta ugyan, de éles bírálat tárgyát képezte a miniszter azon álláspontja, hogy az élet-halál harcot folytató tiszavölgyi lakosság helyzetével szemben oly ridegen elzárkózott. Ingerülten emlegették, hogy Boszniára bőséggel omlanak a milliók, de a magyar faj szomorú helyzete iránt a kormány érzéketlen. Például idézték a teplitzi forrás bedugulási kérdését, melyet az osztrák kormány országos érdekűnek tekintett s mindent elkövetett, semmi áldozatot sem kimélt, hogy a helyi baj orvosoltassék.

A közgyűlés egyúttal gondoskodott a költségek fedezéséről is. A pénztár ekkor csak 6360 frttal rendelkezett, azért a gymnasium kiépítésére félre tett alapot kelle újra igénybe venni, mi 46,000 frtból állt. Ezt már 1877-ben is igénybe kelle venni. Azóta az alap részben visszatérítettett, részint a fogyasztási adóváltság-többlet bevételeiből ismét jelentékenyül felszaporodott. Így a költségek tekintetében egyelőre fennakadástól tartani nem kelle.

Ez a nap már élénkebb volt és mindenfelé nyüzsgés jelentkezett. A torna- és csolnakázó egyesületek, valamint az iparos ifjak tartottak gyűléseket és szervezkedtek, hogy a védelmi és esetleg a mentési munkálatokban részt vegyenek. A torna-egyesület tagjai a széképületben ütöttek tanyát és a rögtön szükséges erő kifejtésére állandóan készen-

létben voltak. Az iparos ifjak is ugyanígy szervezkedtek és az ipartársulat házában tanyáztak. A katonaságot egyre vitték, hozták. A helyőrséget Csongrádra, Vásárhelyre és Szentésre vezényelték s helyüket a következő napon Temesvárról érkezett csapatok foglalták el. Hétfőn egy utász század is érkezett 86 emberrel és 11 kettős pontonnal, melyeket a széképület előtt raktak le.

Márczius 3-án a víz 25' 2"-re emelkedve, elérte a múlt évi legmagasabb vízállást. E nap vette kezdetét a közerővel való munka, még pedig a szilléri töltésen és a veres-kereszt vonalon, melyek északról és délről az alföldi vasút vonalát oldalról befogták. E napon Percsóráról aggasztó hírek érkeztek. Az áradat több helyen már színelte a töltésekkel. Algyő közerejét már a katonai karhatalom sem volt képes többé visszatartani, mert mindenki vagyonának és övéinek mentésére sietett. Novák főügyész kívánalmához képest ennél fogva 500 fogadott munkást azonnal útnak indítottak.

A percsorai vonalról egyébként Novák a főjegyzőhöz is küldött bizalmas tudósításokat, melyek tágabb körben is ismeretesebbek lettek. Így tudták meg azt, hogy már vasárnap viradóra Marásztánál és 4-én este Vártónál már csaknem bekövetkezett a katasztrófa.

A vízvédelmi bizottság ennél fogva márczius 3-án újabb kiáltványt bocsájtott ki, amelyben jelezte, hogy „a felsőbb társulati vonalokon a szerencsétlenség bekövetkezése immár elkerülhetlennek látszik“ s tekintettel a közerő munkaeredményére kijelentette, hogy „a polgári és a város iránt tartozó fiúi kötelességek elhanyagolása, kicsinylése, a hatósági rendeletek és meghagyások elől való kitérések, a vést mindenestre bekövetkezendővé teszik.“ Azért is, akik a közerőben részt nem vesznek, „katonai karhatalommal fognak kényszerítettetni és egyébként is szigorúan fenyítettetni.“ A kiáltvány végül arról tájékoztatott, hogy a percsorai vonalon bekövetkező szerencsétlenséget vészlővésekkel fogják hírül adatni.

Ugyanezen ülésből a bizottság elrendelte az iskolák bezárását és a tanuló ifjúság hazabocsájtását. Eltiltotta a vígalmak és színi előadások tartását s így Prielle Kornéliának vendégszereplése e napon már búcsúelőadássá változott. A vendéglők és kávéházak éjjeli záróját 11-re tüzeték ki. Katonai őrzásokat rendszeresítették és az utcai légszeszvilágítást az éj egész tartamára kiterjesztették.

Előtérbe lépett egyúttal a mentés és menekülés kérdése is. A 25 lábas vízálláshoz képest már alig maradandott száraz terület s a szerencsétlenség esetén az iskola-utca környékének kivételével minden víz alá kerülne és nem lehetne hova menekülni. Azért is a vár bástyáit jelölték ki menekülő telepekül és elrendelték, hogy a Széchenyi-térről a délnyugoti körbástyára vezető egy feljáró hidat készítsenek, amit legott munkába is vettek. A hídászoknak és a pontonoknak szaporítása

íránt (legalább 100-ra) is feliratot intéztek; az osztrák államvasutat felszólították, hogy a menekülések alkalmára 200 teherkocsit tartson készletben, a temesvári hadtestparancsnokságot pedig felkérték, hogy a kenyérszükséglet fedezésére előkészületeket tegyen.

Még ugyanezen napon a városi levéltárnak, régi telekkönyvnek, főpénztárnak és egyéb hivataloknak a széképület földszintjéről való kitelepítését is megkezdették. A törvényszék a vizsgálati foglyokat szabadon bocsájtotta, az elítélt rabokat pedig Félegyházára és Kecskemétre elszállította. Erre azután a költözködés az egész városban ütemszerűleg mindenütt megindult. Hétfőn reggel a tápéiak egy része hurczolkodott a városba. Holmiaik és lábasjószaik csoportja egész karavánokat képezett. Felsővároson helyezkedtek el, hol szertelen zavar és kapkodás támadt. A költözködők hol itt, hol amott telepedtek s maguk a felsővárosiak is jobb és biztosabb helyeket keresgéltek, majd visszatértek üres otthonukba. A lakosok hol biztatták, hol rémítették egymást s az izgatottság és idegesség a legmagasabb fokra hágott.

Az alföldi vasút töltésén emelendő nyúlgát építési ügye pedig a közmunka-közlekedésügyi minisztérium engedélyének hiányában még mindig húzódott. Wahl társulati igazgató újabb nehézségeket támasztott, Balogh Gyula mint a közmunka minisztérium kiküldötte, csak 3-án érkezett meg s Boross, akire a város a kivitel vezetését reá bízni óhajtotta, csak 4-én volt érkezendő. A vízvédelmi bizottságnak április 3-án tartott ülésén e csüggedezések miatt heves kifakadások hallatszottak. Deliberante Roma, Saguntum perit! jelszavak hangoztatása mellett azt követelték, hogy nem kell semmi engedélyre sem várakozni, hanem a munkát legott meg kell kezdeni, különben elvesz a város.

Ép ez a különös helyzet a baktó-macskási töltés védőképességének kérdését újra felszínre hozta és sokan ismét azt követelték, hogy nem az alföldi vasút felmagasítására, hanem a baktói töltés megerősítésére kell minden erőt felhasználni. Akadt szakférfiú is, ki arra vállalkozott, hogy 1200 gyalog- és 300 kocsi-erővel az említett védvonalat 3 nap alatt oly karba hozza, hogy ott a kiöntést 5–6 napra fenntartani lehetséges lesz. Így azután a védbizottság el is rendelte, hogy a felsőtanyai közérő a baktó-macskási vonalat erősítse. E végre még a katonai karhatalmat is igénybe vették s bár Dorosma város is érdeklődött ezen töltés iránt, számbavehető erő mégis csak 5-én és 6-án jelent meg a töltés erősítésére.

Márczius 4-én (kedden) a közérő még nagyobb számmal vonult ki. A szilléri vonalon mintegy 1000 munkás dolgozott, de az eredmény igen csekély volt. Fagyos, dermedtő hideg, majd havas eső és olvadás következett be és a nagy sárban a töltéseken járni is alig lehetett. A

közerőben részt vettek az intézetek és a nagy cégek fogadott munkásai is.

A vízmagasság e napon 25' 4", azaz ép 8 méter magas volt. E napon jött létre az alföldi vasúttársulattal a végérvényes megállapodás, melynek egyik fontos pontozata az volt, hogy a vész után a védművet a város lehordani tartozik s hogy az egyezmény a társulatra nézve kötelező csak az esetben lesz, ha azt az igazgató-tanács utólagosan elfogadja. A munkálatok azonban rögtön megkezdhetők. A költségeket 9000 frtra irányozták elő, ennyibe kerültek volna a földet hordó vonatok mozgósítási kiadásai.

Ezen egyességet most közgyűlésileg, vasútigazgatóságilag és kormányilag is jóváhagyni kelle. Így hát a város rendkívüli közgyűlését márczius 5-ére egybehívták.

Szeged válságos helyzete e közben az ország érdeklődését felkeltötte. A sajtó és a képviselőház a haláltusát vívta város iránt a legnagyobb rokonszenvét tanúsította. A Pesti Napló márcz. 4-iki száma a következőkben ismertette a szegedi kérdést: „Szeged népe, férfi, nő s gyermek, most éjjel-nappal a töltéseken dolgozik; a városban a hivatalok működése és az üzleti élet szünetel és mindenkit csak az árvíz rémületes veszélye foglalkoztat. S e szorongó, leírhatlan állapot ismétlődik majdnem évről-évre és a magyar állam összetett kezekkel nézi, hogy a derék magyar nép mint vivja az élet-halál harcát, példás önfeláldozással, legodaadóbb kitartással. Azt hiszszük, valóban elérkezett már az ideje annak, hogy Szeged ügyét az egész ország magáévá tegye s a kormány és törvényhozás semmi áldozattól se riadjon vissza, melylyel Szeged küzdelmein lendíthetne. Az ily áldozatokra kell pénznek lenni, ha a közvetlen érdeklettek, a szegediek a mai veszély elmúltával nem hagyják elaludni ezt az ügyet, hanem a sajtóban és a törvényhatósági gyűlések útján erre szüntelen figyelmeztetik a törvényhozást.”

A „Magyar Lapok“ pedig a következőkép cikkezett: „Szegeden, e nagy és virágzó derék magyar városban az árvíz nem kivétel, hanem rendes állapot, mely megújul minden évben. Nem is a természet sújtotta ezzel a kitünő várost, hanem az elhibázott Tiszaszabályozás. Az újságok ezt elmondják minden évben; hanem a kormány és az országgyűlés azt egykedvűen nézik. — — A hősiességhez, önfeláldozáshoz, kitartáshoz, melylyel magát Szeged népe védi: üdvözetünket, szerencsekívánatunkat küldjük! E hősiesség, ez önfeláldozás és kitartás nem lehet sikertelen; győzni fog az a hullám hatalmán. Aki magát nem hagyja el, azon az isten is segít. De mi mindnyájan, kik csak távolról nézzük Szeged iszonyú veszedelmét, tegyünk szent fogadalmat, hogy segítségére leszünk Szegednek, hogy e nemes város ügye az egész Magyarország ügye legyen. S Magyarország megfogja hallani a

vészharangot és mozsárdörgést, melyek Szegednek Magyarországhoz intézett segélykiáltásait fejezik ki.“

Ilyforma czikkeket közöltek a többi lapok is. A szegedi hangulatot pedig az a levél tolmácsolta, mely április 3-áról, Szegedről keltezve, a Pesti Naplóban a következő tartalommal jelent meg: „Egy hét óta az Alföld szíve, Szeged, óriási vízárral küzd. Most is küzd, mint 1876. és 1877-ben, de hiába keresnénk hangot a sajtóban, mely tudomására hozná nagy Magyarországnak, hogy küzd egy nép, magyar nép, néhány év óta, magyar törvényhozástól, magyar kormánytól elhagyatva! Hozsannákat zengtek 1876-ban, midőn a vízveszélytől megementette magát; összehasonlították a védelmet Páris hősiei védelmével, sőt ennek is föléje helyezték s mi lett a vége? Az, hogy a kormány egyet hunyorított és Szeged 3 év óta küzd a vízveszélylyel. A szegediek megelégedtek azonban a dicsérettel is, a hősiességgel is. Az idei vízveszély sokkal nagyobb minden eddiginél, amennyiben a legnagyobb magasságot meghaladta a mai vízállás. S hol van ilyenkor a magyar kormány? — Schol. — — Egykor, mikor csak remélni volt szabad, sóhajtoztunk a magyar kormány után, ettől vártunk boldogulást, — és ma keserű fájdalommal tapasztaljuk, hogy az osztrák kormány is többet törődött az ország szemefényével.“

A szegedi keseredett közhangulatot csak fokozta a közlekedésügyi miniszternek Rohonczy képviselő márczius 2-án tett interpellatiója következtében jelzett amaz álláspontja, hogy Szeged és az alsó Tiszavölgy kétségbeejtő helyzetének sürgős segélyezése ügyében egyelőre nem is nyilatkozott. Még fájóbbak voltak azonban a márcz. 5-iki képviselőházi ülésről szóló hírlapi tudósítások, amelyek szerint Mocsáry Lajos Szeged védelmére 50,000 katona kirendelését kérte és a honvédelmi miniszter készségét is nyilvánította ily irányú intézkedésre, azonban a kormányelnök a szakértőktől nyert téves információk alapján azt adta elő, hogy a súlyos helyzetet „nagy áldozatok árán Szeged városa maga vásárolta meg magának“, amidőn 1854-ben a Marost Szegeden felül torkoltatta a Tiszába¹⁾. Kiemelte különben, hogy „óriásiaknak nevezhetők azon összegek, melyeket Szeged a maga megvé-

¹⁾ A Maros ép ez időben igen alacsony vízálláson s egyre apadóban volt. De azért Herrichnek és hivatali környezőinek a tiszaszabályozási bajok ellenében megszokott védelme és vesszőparipája mindig a Maros betorkolási kérdése volt, mint a veszély állítólagos kútforrása. Fentebb előadtuk, hogy a látszat daczára is e kérdésben való felsőbbi intézkedés mennyire nem Szeged város kérelmére és érdekében történt. De az 1879. évben meghítt külföldi szakértők még azt is felderítették, hogy ha a Marost Szegeden alúl torkolták volna a Tiszába, ez esetben is a Szeged alatti tiszai vízállás mindössze csak néhány centimeterrel sülyedt volna.

désére áldoz és hogy Szeged városát abban, hogy saját részéről amit tehetett, meg ne tette volna, valóban a legkisebb szemrehányás sem illeti és az, hogy maga részéről amit tehetett, megtette és megteszi, mindenesetre egy indokkal több arra, hogy az állam, hogy a kormány részéről is ami teendő és tehető, megtörténjék.“ A város sorsa iránt való részvételének tanújeléül és megmentésének érdekében Lukács György miniszteri tanácsost Szegedre el is küldötte s a katonaságból ott nagyobb erő vonatván össze, Szeged megmentésére minden lehető meg fog tétetni.

De ez a biztatás már semmi hatást sem gyakorolt. A szabadelvű párt helyi közlönye ép márcz. 6-iki számában a következőkben tolmácsolta a közhangulatot: „Ki csudálkozhatnak azon, ha az alsó Tisza-



Pulcz Lajos.

völgy magyar népessége — az örökösen fenyegető katasztrófával szemben — elkeseredik és átokra fakad mindazok ellen, akiknek hatalom van a kezeikben s ezt nem használják föl arra, hogy a felismert bajon segítsenek. Ez az elkeseredés most már döngetni fogja a kormánypaloták s a törvényhozás kapuját. Döngesse is és hallassa riadó szavát ne csak most, hanem még inkább a vész után és kérje, követelje a Tisza-vidék megmentését — az ország érdekében!“

Nem sok segedelmet vártak a kormánybiztostól sem. Ott volt a percsőrai társulat kormánybiztosának a példája, ki midőn márcz. 2-án Szegedre megérkezett, azzal állt elő, hogy a kor-

mány miután kijelentette, hogy nem adhat segílyt, ennél fogva a város adja meg a segíly eszközeit.

A remény és bizalom most csak a katonaság és báró Pulcz Lajos altábornagy, temesvári főhadparancsnok iránt nyilvánult, ki egyenesen ő felségének rendeletéből márcz. 4-én érkezett Szegedre. Ő felsége a király Szeged aggasztó helyzetéről az úton nyert tudomást, hogy a temesvári hadtestparancsnokság területéről ismételtén és mind feltünőbb számmal kelle a csapatokat mozgósítani. Amidőn még Prágából is útra kelt az ottani utász század pontonjaival, akkor rendelték Pulczot Szegedre azzal a kötelezettséggel, hogy a veszélyről a felség irodájához naponként, sőt többször is távirati tudósításokat intézzon. Pulcz őszinte alkalmazkodása s buzgalma által a hatósági körök vonzalmát legott megnyerte. Bejárta a védvonalakat s mind több

és több katonaságot vont össze, akiket lelkesítve vezetett a védelem munkálataiban. Az utolsó napokban a védelmi munkákat egészen átvette és maga intézett mindent igazi hősi elszántsággal, önfeláldozással, mintha csak a csatamezőn küzdött volna a győzelmi babérért.

Márczius 5-én a víz 25' 6" magasságra emelkedett. E napon az alföldi vasút felmagasítása kérdésében rendkívüli közgyűlést tartottak. Az ülés igen viharos lefolyású volt. A gazdaközönség egyik tekintélyes vezére, a „népakarat“ az időbeli tolmácsa ellenezte az alföldi vasút vonalán tervezett munkát, amire még akkor is elég idő lenne, amikor a víz oda érkezik. Ellenben a baktó-macskási vonalnak a város egész erejével való megerősítését követelte. Az ellenpárttól kíméletlen ostromozások következtek erre és névszerinti szavazással 122 szavazó közül 27 szavazattal szemben a közgyűlés 97 szóval elrendelte az alföldi vasúton folyamatban lévő védmunkálatok keresztülvitelét.

A közgyűlés egyúttal feliratot intézett a képviselőházhoz, hol az az indítvány merült fel, hogy a Tiszaszabályozás bajainak és az állandó veszély okainak megvizsgálására, a külföldről érdekeletlen szakértőket hívjanak meg. Ezen kérdésben kérelmezett a közgyűlés, mely a törvényhatóságnak a katasztrófa előtt utolsó enuntiatiója s mintegy a haldoklónak utolsó búcsúszava volt. Az elegiai hangulatú feliratban nyíltan előadta a város közönsége, hogy „reményünk s vigaszunk már csak egyedül a mélyen tisztelt képviselőház hazafias és emberies érzelmében és áldozatkészségében találhatjuk fel.“ Mert „nem először hallatjuk szavunkat, régóta panaszoljuk szomorú helyzetünket, sorsunkat, amelyet úgy látszik nincs menekülés; vagy az előntéssel, vagy pedig az erőnköt haladó védekezés folytán bekövetkező végkimerüléssel, eladósodás és tönkrementéssel állunk szemben.“ — — „Azon nép, azon vidék, azon városok és községek, melyek a nemzetnek minden időben erejét, legfőbb támaszát képezék, amely vidék nemzeties érzületénél fogva az ország vésznapjaiban erejét haladó s döntő áldozatokat hozott a haza és a nemzeti becsület megvédésére s a magyar névnek hírt és dicsőséget szerzett: ma halálküzdelmét vívja s az elbukás szélén áll.“ A felirat ezután előadja, hogy az 1830-iki 19' 5" 6" víz-állás a szabályozások következtében immár 25' 6"-re emelkedett s „ma már az óriási magas töltések sem látszanak a jövőre biztonságot nyújtani. Mert a felső tiszai vonalon mód nélküli bőségben létesített átmetszések száma nincs arányban az alsó Tiszán létesült és még létesítendő átmetszések számával. S minthogy ennél fogva a vizeknek lefolyása hozzánk mindig sebesebb leend, mint a tőlünk való aláfolyás: következésképp itt folytonos duzzadások fordulnak elő, melyek a védtöltések vég nélküli magasítását teszik szükségessé. Ezt meggyőzni és elviselni erőnköt haladó dolog s a bajt elhárítani módunkban nem áll s így a végzet áldozatait tekintjük magunkat, ha csak a mélyen

tisztelt képviselőház bölcs intézkedése a helyzeten nem változtat.“ — — „Oly bajokkal és szomorú tényezőkkel állunk szemben, melyeknek a szaktudomány részéről mindig az ellenkezője hirdettetik, de amely szomorú tények és kétségtelen igazságok tüzetesen még megvizsgálva sohasem voltak, melyeket azonban figyelmen kívül és orvosolatlanul hagyni tovább nem lehet.“

Ez volt a haldokló Szegednek a képviselőházhoz intézett utolsó szava. Ez a levél a postai zavarok következtében márczius 15. napján került a ház asztalára, amikor az elnyelő áradatban meghalt és nem volt már Szeged.

II. A katasztrófa.

Márczius 5-én délre elkészült a hajóhid bekötési munkálat, megnyílt a közlekedés, mi végtelen nagy megnyugvást szült. A déli vonattal megérkezett Lukács György helyettes államtitkár s az oly igen várt Boross Frigyes. Temesvárról pedig újabb katonacsapatok érkeztek, hogy a város személy- és vagyonbiztonsága fölött örködjének.

A délután tartott vízvédelmi bizottsági ülésen nyugodtabb hangulat uralkodott, mert reggel óta nem áradt. Az alföldi vasút vonalán létesítendő védmunkálatok vezetésére Szabados János tanácsnok elnöklete alatt egy külön bizottságot neveztek ki. Boross előterjesztése következtében a nyúlgát 26 láb magasságig leendett kiépítve, mert kiöntés esetén a belvíz több napon át a Tisza medrében lévő vízállásnál magasabb lesz mindaddig, míg a lefolyás által a különbözet ki nem egyenlítődik.

Az ülésre beérkezett Novák jelentése is, ki márczius 4-éről egyik magántudósításában a következőket jelezte. „Helyzetünk folyvást javul. Az utolsó vonalunk holnap rendben lesz s a munkaerőt onnan is Váradynak küldhetem (t. i. a felső végponthoz), úgy, hogy azt hiszem, hogy Szegedről nem fogok több munkást kívánni.“ Egy másik hivatalos tudósításában pedig előadta, hogy a veszélyesebb pontok megerősítették, az alacsonyabb részek felmagasítottak, a karózás oly eredménnyel halad, hogy ha az időjárás kedvez, a védelem sikerében bízni lehet. Az ülés végére megérkezett Lukács György is, ki küldetése felől azt adta elő, hogy azért jött, hogy a város helyzetéről és a szükséges intézkedésekről magának alapos tudomást szerezzen.

A szabadulás reményével tért tehát mindenki nyugalomra, nem is sejtve a borzasztó veszélyt, mely ezalatt Petresnél, a percsőrai társulatnak északi, a várostól több mint 20 kilométer távolságra eső végpontjánál következett be, ott, hol a töltés 28 láb magasra, széles

koronára és jó rézsűre volt kiépítve. Ezt tekintették a vonal legerősebb szakaszának, melyet az 1877. év telén Marsóvszky kormánybiztos intézkedéséből Deyak Ignác és társa vállalkozók készítettek. Az erősítés azonban Várady Ignác társulati mérnök javaslata ellenére nem a víz felől való oldalon, hanem belülről történt. Az ősz óta e töltést belülről is víz, némely helyen másfél méter magasságú belvíz fektette.

Ez a töltés Várady mérnök közvetlen felügyelete alatt állt, ki este 7 órakor az egész szakaszt szemle alá véve, a petresi töltésen sem észlelt semmiféle gyanús körülményt. Alig távozott Várady két kilométernyire, midőn az őrző katona vészlővéseit hallotta. Rögtön visszafordult s azt tapasztalta, hogy a töltés mintegy 20 ölnyi hosszúságban egészen eltűnt és a nyíláson a Tisza iszonyú erővel és robajjal ömlik a percsorai rétre. A 3 öles magasságú vízoszlop mindinkább szélesedett¹⁾, úgy hogy a szakadás elzárására még gondolni is teljesen képtelenségnek látszott.

A szerencsétlenség egyedüli tanúja, az őrző katona, a színpadi tűneménynek is beillő jelenetről azt adta elő, hogy a töltés átszakadt részén csak néhány percczel előbb vonult keresztül s anélkül, hogy valami történt volna, 7 óra körül²⁾ a töltés önmagától egyet fordult és egész tömegével a mélységbe zuhant, amire megadta a vészjelt.

Hegedűs István tápéi jegyző mint társulati igazgató is a helyszínre érkezett és a szerencsétlenségről Novákot, ki Algyőn tartózkodott, értesítette. Novák viszont Kende kormánybiztosnak és Taschler rendőr-főkapitánynak jelentette, „hogy Petresnél töltésszakadás állt be s hogy a víz feltartóztatlanul halad.” Novák ezután Kende kormánybiztostól a sövényházi kereszt-töltés felmagasításának elrendelését kérte. Reggelre a felhatalmazást meg is kapta s a munkások a szántogatás által igen megrongált régi vonalon bár nagy erővel dolgoztak, fáradozásuk mégis kárba vészett, mert még az nap délben a rohamosan terjedő és növekedő áradat a töltést részint áthágta, részint megkerülte.

A petresi szakadás következtében a szegedi vízmércze már 9 óra után apadást mutatott. A széképület tanács- és közgyűlési termében a vízvédelmi bizottságnak, úgy a torna- és csolnakázó-egyesületnek tagjai mind együtt voltak, amidőn 10 órakor, majd 11-kor a vízjelzéseket vivő rendőr azon jelentést tette, hogy a Tisza 1, majd 2 hüvelyknyit apadt és hogy a vízfolyás lassúbb lett.

¹⁾ A következő napon már 50 öl, később pedig több száz ölnyi szélességű volt a szakadás, hol a töltés alapostul elpusztult, de sőt a vízugrás még a talajt is mederszerűleg oly mélyre kivájta, hogy az 1880. év elején a szakadást betömni lehetetlennek látszott. Ép ez tette szükségessé a sövényházi keresztgát kiépítését.

²⁾ A külföldi szakértők jelentésében az idő tévesen van 6 órára téve.

Általában azt gyanították, hogy a szerencsétlenség Vártónál vagy Marásztánál történhetett. Sürgönyöket intéztek tehát Vásárhelyre, de egyúttal Kanizsára is, hogy ott, vagy a közelben nincs-e baj? Éjfél előtt félórával azonban megérkezett Nováknak a főkapitányhoz intézett, fentebb már említett sürgönye a petresi szakadásról.

A vészhir hatásának első perceiben nem voltak tisztában afelől, hogy Petres a jobb vagy balparton fekszik-e? Csak amidőn újabb alakok népesítették be a nagy tanácstermet, jöttek tisztába afelől, hogy a veszély közvetlenül a várost fenyegeti. Szívszorongás közt, néma csendben érkeztek meg a halottak órájában a tanács tagjai, a polgármester, főispán és Lukács államtitkár, ki midőn a főkapitány előterjesztéséből megértette a szomorú valót, mindenkit felvillanyozott ezen szavaival: „Uraim! a várost minden áron, minden körülmények közt meg kell menteni, mert annak elpusztulnia nem szabad. Fogjunk tehát a munkához s vonuljunk félre a tanácskozmányra.“

A tanácskozmányon Lukács bemutatta a belügyminiszter rendeletét, amelynél fogva teljhatalmú kormánybiztossá neveztetett ki; azután táviratilag jelentette a szerencsétlenséget és katonaság rendelkezését kérte. Intézkedett az alföldi vasút vonalán emelendő gátépítés és a különben is már kirendelt közérő tárgyában. Az előre megállapítva volt vészjel megadását pedig reggelre halasztotta.

A hatóság még együtt ült, midőn hajnalban Radenich János, a mindszent-algyeyi uradalom igazgatója megjelent s kérte, hogy Algyő és Tápé községek megmentése érdekében is Szeged összes közerejét haladéktalanul a sövényházi vonalra rendeljék ki, hol a víz elfogását még remélni lehet. A tanács azonban már a tett intézkedésektől el nem térhetett, de különben is alig lett volna lehetséges a kellő időre a kívánt erőt sikerrel kivezéynelni és az óhajtott sikert elérni.

Márczius 6-án reggel 6 órakor eldördültek a mozsarak, de már ekkor majdnem mindenki tudta a szerencsétlenséget, melyet ugyanakkor már falragaszok is hirdettek. Érthetetlennek találták, hogy nem a gyenge, kiépítetlen részeken, hanem a társulatnak ép a legerősebb és legbiztosabb szakaszán, a védvonal annyiszor magasztalt ezitadelláján következett be a szerencsétlenség. A közmunka-közlekedésügyi miniszteriumban átvágás vagy bűnös mulasztás esetét vélték fennforogni s némely hirlap említést is tett erről. A miniszter ennél fogva a szerencsétlenség okának kiderítésére vizsgálatot rendelt. Ezt május 21-én Csongrád vármegye Szegeden fogantatosította is, hol a társulat közegeit és a védelem vezetőit kihallgatták. A vizsgálat eredménye csak később lett ismeretes és a végeredmény abban nyilvánult, hogy a szerencsétlenségből folyólag váddal senkit sem lehet terhelni. A lapok némelyike ugyan Kende kormánybiztos késedelmességében kereste az okot, de Kende erélyesen védekezett. Tápé helység népe saját jegyzőjét, Hegedűs

társulati igazgatót okolta s márczius 10-én őt meg is támadta és az elkeseredett hajléktalanok dühétől csak a katonaság erélyes fellépése mentette meg. Hegedűs viszont a szerencsétlenség előidézésével Szeged azon főtisztviselőit gyanúsította, kik a társulatnak febr. 27-én tartott árvédelmi ülésén jelen voltak és az igazgató előterjesztéseihez hozzá nem járultak. Legvalószínűbb azonban és abban az időben Szegeden mindenki azt tartotta a szerencsétlenség okának, hogy a petresi vonal erősítése nem a hullámtér felől történt és hogy a munkálatot fagyos rögökkel fogatosították.

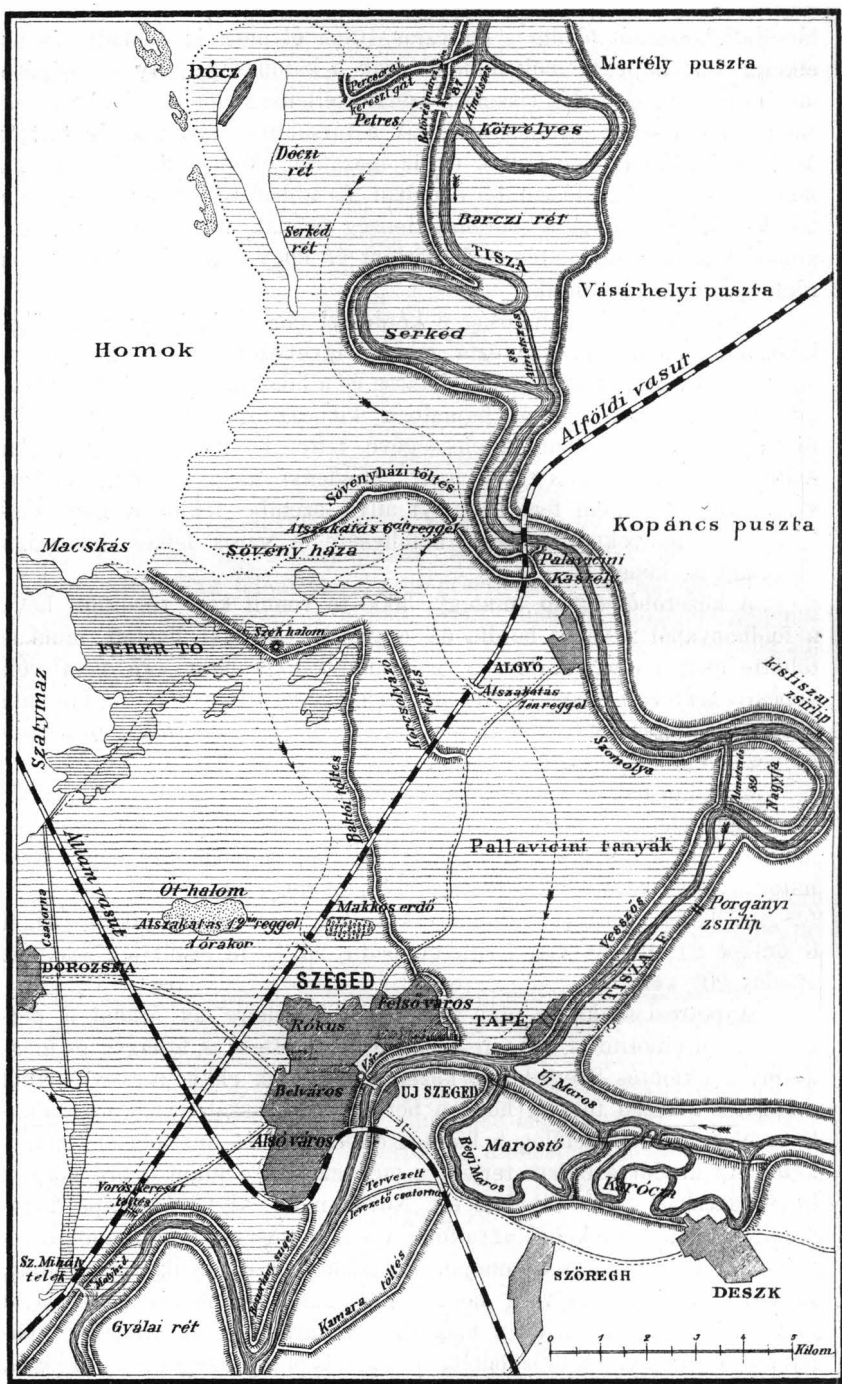
A közönség és a hatóság e kérdéssel most tüzetesen nem foglalkozott, hanem arra irányozta minden igyekezetét, hogy az áradatot az alföldi vasút vonalánál feltartóztassa és a lakosság életét és vagyonát megmentse. A márcz. 6-án hajnalban kibocsájtott hirdetmény ennél fogva mindenkinek szent kötelességévé tette, hogy az alföldi vasúti munkálatokban részt vegyen; mert „mindenki megmenekülni a közös veszedelemtől akként fog, ha helyt állva, szembe tekint a nagy feladatoknak, melyeknek sikeres betöltésére e város lelkes lakossága előforduló is, képes is.

A közérőből e nap mintegy 3000 fő vonult ki a vasúthoz, hova a földhányából 2 vonat hordta az anyagot. Ott 600 fizetett munkás töltötte meg a lowrykat. De a szállítmányt ez a nagy erő nem volt képes a tervezett módon és idő alatt feldolgozni. Hiányoztak a műszaki közegek, a jó munkavezetők és rendezők, kik a csoportokat beosztani és vezényelni képesek lettek volna.

A szillér-baktói vonalon is kevés eredmény látszott. A baktó-macskási vonalon pedig a felsőtanyáról mintegy 50—60 koci és mintegy 200 gyalogérő mutatkozott; itt csak a következő napra számítottak a tanyáról és Dorosmáról is nagyobb erőt.

A Tisza vízállása a kiöntés következtében márcz. 6-án reggel 6 órakor 24' 10"-re, esti 7 órakor pedig 23' 8"-ra szállt le; tehát az apadás 20" volt.

A petresi szakadás után márczius 6-án délre az áradat a persórai rétet elborította, sőt a régi sövényházi töltést is áthágva és megkerülve, a kiöntés Szeged felé közeledett. Novák ekkor a gyevi foknál átvágatta a tiszai töltést, hogy a belviznek a Tiszába való visszaömlését elősegítse s illetőleg a kiöntés elterülését és duzzadását mérsékelje. Az áradat azonban terjedt s még aznap délután 5 óra körül a baktó-macskási töltés lábához ért. Novák most Algyő és Tápé helységek védelme érdekében az alföldi vasút töltésének átereszeit betömte és a vasúttöltés koronáján a duzzadó víz elé nyulgátat vonatott. Ez idő alatt a két helység népe a menekülés és mentés munkájával foglalkozott. Az algyeviek a balpartra, Vásárhelyre, az uradalmi épületekbe és hajókba költöztek, a tápéiak pedig Szegedre húzódtak.



A petresi szakadás után a tiszai kiöntés elterülése.

A veszélynek ily rohamos fejlődését senki sem képzelte. A víz-védelmi bizottság ennél fogva elrendelte, hogy a következő naptól fogva ne csak a sorrend szerint következő utezák és kapitányságok lakói, hanem az egész város közereje vonuljon ki a védvonalra s addig felváltások se legyenek, míg csak a cél elérve nem lesz. A közlekedésügyi minisztériumhoz táviratot küldöttek, hogy a nagy tömeg-erőnek sikeres felhasználása tekintetéből szakértőket és munkavezetőket rendeljenek ki. A következő napra tehát a munkaeredmény jó kilátásokkal biztatott már annál fogva is, mert csütörtökön délben Temesvárról és Budapestről, éjjel pedig Aradról, Nagyváradról és ismét Budapestről nagyszámú katonaság, közöttük sok utász, érkezett¹⁾.

Márczius 7-én, péntek hajnalra a kiöntés átömlött a baktómaeskási töltésen is és mindenek előtt a Fehértót töltötte meg. A duzzadás azonban egyelőre csekélyebb volt, mint előre hitték és pedig azon körülménynél fogva, mert az alföldi vasút szeged-algyeyi vonalszakasza a 94. számú őrháznál, azon pillanatban, amidőn a Vásárhely felé induló vonat ott elhaladt, hajnali fél három órakor elszakadt s így a kiöntés vize újabb elterülési helyekre akadt. Mire megvirradt, Algyó és Tápé romokban feküdt. Sokan már előre elmenekültek volt, de azért számos elfásult lakost az utolsó pillanatban erővel kelle otthonából kizavarni. Mindazáltal itt emberélet nem esett áldozatul. A hajléktalanok egy része a tiszai töltéseken ütött tanyát s néma fájdalommal viselte sorsát. Csak 10-én fordult elő a tápéiak közt a jegyző személye ellen irányuló ingerültség és rendzavarás.

A vasúti töltés átszakadása következtében délután 2 órakor az áradat már a szilléri töltésvonalhoz ért és ott lassanként duzzadozott. A várost ekként már két oldalról környezte a kiöntés, aminek látása mindenkit lesújtott. A fatalismus töltött el mindenkit, az a hit, hogy Szegednek annyiszor hirdetett pusztulása immár bekövetkezett s nem menti meg attól senki sem.

Pedig e napon a közérő még nagyobb számmal vonult ki. A nagy sokaság alig tudott mozogni és egymást hátráltatta. Sokan nem jutottak munkához, munkaeszközökhöz és lassanként visszaszállingóztak. Vezetők hiányában a többiek is csüggedeztek és legtöbbször azon töprengtek, hogy vagyonukat miként mentsék meg. Hiányzott a lelkesedés és kedvetlenül folyt a munka. A város fejei, a társadalom népszerű és tisztelt alakjai mind kivonultak és buzdítottak, jó példával igyekeztek hatni, de az általános hangulatot és az előérzetet megvál-

¹⁾ A márcz. 6-án éjjel érkezett csapatokkal együtt, a helyőrséget kiegészítő létszámot is beleértve, Szegeden 2000 katona volt. 1000-en a reáliskolában, 500-an a gymnasiumban, a többi pedig a várban volt elszállásolva. Egy hivatalos kimutatás szerint a katonaságból 6—6 óránként felváltva 1176 ember dolgozott a töltéseken.

toztatni nem lehetett. Csak a katonák vonalszakaszain volt eredményes munka. Lelkes tisztjeiknek vezénylete alatt versengtek a több és nagyobb munkaeredmény feltüntetésében és öröm volt látni igyekezetüket.

A főkapitány e napon újabb értesítést bocsátott ki, tudatván, hogy az ár északról és nyugatról a várost körülvette s legközelebb már dél felől is megszakad a közlekedés. Így hát a szerencsétlenség bekövetkezése esetén a menekülés egyedüli iránya a hajóvagy a vasúti hídon át Új-Szeged leend. A hirdetés azonban még meg sem jelent, amidőn a költözködés városszerte megindult. A mélyebb fekvésű helyekről a biztosnak vélt épületekbe hordozkodtak, úgy hogy némely ház valóságos raktárt képezett. Ez a lázas sürgölődés különben napokon át tartott. A jobb és még jobb helyeket kereste mindenki, majd a megnyugtató hírek hatása alatt sokan ismét visszatértek elhagyott otthonukba. A középületek, a főgymnasium, reáliskola, szentgyörgyi és mórai iskolák helyiségeiben, az erőszakkal elfoglalt termekben a különféle dolgoknak egész bábéli zavaros képe tárult elő.

A déli vonattal a vagyonosabb osztályból, akiknek ép a legbiztosabb helyeken voltak lakásaik, már igen sokan elutaztak, mert a katasztrófa kitörése esetén a nép elkeseredésétől és zavargásaitól tartottak. Az üzleteket kiürítették, néhol csak részben, a raktárak alsó polczozatait. Egyes házak pinceablakait, kapubejáróit a remélhető vízmagasságig befalazták. Az udvarokban lábtókat, magas állványokat emeltek. Mindenfelé a mentésre és menekülésre való készülődésnek százféle nemével lehetett találkozni s e tekintetben a leleményesség sok különösséget szült. Egy rókusi bormérő üres hordóit szálfákhoz erősítette és a tutajra hordta mindenét. Egy kádár üres hordókba fenekelte be ingóságait s a hordókat az udvar eperfáihoz láncozta.

Ezt a felfordult világot a főkapitány fentebb említett értesítésének tulajdonították és a hurezolkodások meggátlását követelték. Az Új-Szegedre bútorokat szállító szekereket, vagy vidékről fogadott kocsikat a hídtól visszaterelték és a töltésekhez rendelték. Ez által a zavar és izgatottság fokozódott és az elkeseredés mind fenyegetőbben nyilvánkozott.

Már a vízvédelmi bizottság naponkénti ülései iránt sem mutatkozott többé érdeklődés. A tanácskozmányokról elmaradtak a hallgatók, de még a tagok is. Az intézkedések fontossága és az események szála most már az alföldi vasút pályaházában székelő végrehajtó-bizottsághoz terelődött, melynek elnöke Szabados tanácsnok volt, akinek támogatására az időközben haza érkezett Novák főügyészt rendelték ki. Ez a bizottság Lukács kormánybiztos rendelkezései szerint

működött s a kormánybiztosnak műszaki tanácsadója Herich Károly volt, ki ép e napon érkezett meg¹⁾).

A vízvédelmi bizottság tehát e naptól fogva csak a közérő kirendelése és a szükséges védő- és anyagszerek előállítására körültekintően foglalkozott. Elképzelhetetlen az a rengeteg mennyiségű ásó, lapát, furkó, zsák, karó, amit naponként elő kellett állítani s utóbb már csakis requisitio útján lehetett beszerezni. Ásó, lapát soha sem volt elég, mert vagy elpusztult, vagy elhordták a munkások, mint saját szerszámukat. A bizottság azonban az óriási közérő munkaeredményével kevésbé volt megelégedve. Egyik tagja, ki különben a népben rejlő erőre oly gyakorta szokott volt hivatkozni, most nyíltan bevallotta, hogy „a néppel nem megyünk semmire, hanem több katonaságot kell kérni.“ Többen fel is keresték Lukács kormánybiztos, hogy vagy a katonai erőt, vagy a fizetések munkások számát növelje. A kormánybiztos azonban kijelentette, hogy a közérőt nem nélkülözi, mert nemcsak a város védelméért, hanem a siker esetén a felesleges költségekért is felelős. Fizetett munkásokat ennél fogva csak éjjelre alkalmaztak, kik a borús, esős éjszakán, a katonák mellett fátylavilágnál dolgoztak, utóbb már 2 frt díjazással. De azért a katonák versenyen kívül álltak, az ő munkájuk messziről kitűnt a vonalon.

Márczius 8-án a kiöntés vize már végig mosta az alföldi vasúttöltés vonalát. Az előző napon az áradat a Fehértót megtöltötte, ahonnan egyelőre nem volt lefolyása. Már este 10 óra körül az alföldi vasút és a baktói vonal keresztezésénél, az úgynevezett „nyak“-nál volt az első megjelenése, reggelre pedig a pályaházzal átellenben levő partos vásárállás és az akoltelepek is el voltak borítva. A Budapestre menő hajnali futárvonat a Fehértónál már részben víz alatt álló síneken haladt végig s ez volt az utolsó vonatközlekedés Budapest és Szeged között. Már előre megtették a szükséges intézkedéseket, hogy most a temető mellett lévő átjárót befalazzák és betömjék. Így már csak Szabadka és Temesvár felé lehetett közlekedni.

E nap mintegy 5000 főnyi közérő bolygott a szilléri-, alföldi- és vereskereszti vonalokon, ahol egyes szakaszok munkálatait Pillich Kálmán, Löw Tivadar, ifj. Wagner Károly, stb. vezették, kik egy-egy szakértő feladatait töltötték be. A közérő is mintegy „beleszokott“ teendőibe s az eredmény kielégítőbb volt. A kiöntés azonban most már

¹⁾ Lejövetelére senki sem számított és megjelenése, úgy a védelmi munkálatok körül való rendelkezése általános visszatetszést keltett. A közhiedelem szerint Boros nézeteit ellensúlyozta. Számos rendelkezése visszas és gyakorlatiatlan volt. Az emberek megjelenése alkalmával elsötétült arczezzal suttozták „— a sűrűs — — hetedike — — péntek — — no most már nincs ami megmenti Szegedet.“

rohamosan duzzadt s délután 4 órakor elérte az alföldi vasút anyatöltésének azon magasságát, amivel a pálya körül birt. A szilléri töltés előtt fekvő víz is már megközelítette a külső víz magasságát. Azért az utászok a gyártelep fölött a tiszai töltést átvágták s így itt a kiöntés este a Tiszába visszaömleni kezdett. Itt tehát további duzzadástól egyelőre nem kelle tartani. A szilléri töltés különben kevés aggodalomra adott okot, mert bár alvó gát volt, mégsem szivárgott.

Annál aggasztóbb volt az alföldi vasút töltése a „nyak“-nál, hol a szikes anyagból készült vonal több pontján állandó és veszélyes folyások támadtak. Itt a felsővárosi hajósok és halászok dolgoztak, aránylag csekély erővel, de kielégítő eredménnyel. Itt látszott leginkább, hogy mit tud művelni a szegedi polgár. Maguk a műszaki tisztek bámultak azon az ügyességen, amint a temérdek ürgelyukon átömlő vastag vízoszlopok folyását egymásután megállították, a víz felől való zsákolás és czölöpsorok közé vett töltésezés által. De újabb és újabb folyások támadtak, amelyeket hasonlóan töntek be. Jótállást is vállaltak ezen szakaszra, hanem alig is győzték részükre a szükséges anyagszereket kiszállítani.

Még nagyobb baj volt a pályaudvarban lévő csatornákkal s az ezekből kiömlő vizek elfogásával. Este 8 óra körül a rejték-csatornákon mindenfelől ömlött a víz, mi rendkívüli zavarokat támasztott. A vészkiáltások szárnyrakeltek és a városban mindenkit eltöltött a rém, hogy „jön a víz!“ De a torna-egylet tagjai elfojtották a veszedelmet, ámbár később és a következő napon más és más helyeken meg-megújult. Utóbb akkép segítettek a dolgon, hogy a gépházát egy egész külön körtöltéssel vették körül, mely 11-én egészen készen volt.

A nagy erő daczára a kiöntés duzzadásával szemben a munkaeredmény kielégítőnek még sem látszott. A védmű magassága kevéssé haladt s ezenfelül keskenynek és gyengének is tetszett. A kormánybiztos előtt ennélfogva többen ismét sürgették a katonai erő és a fizetett munkások szaporítását és alkalmazását. A kormánybiztos ennélfogva megengedte a fizetett munkások számának szaporítását. A jó kubikusok azonban mind távol voltak. Éjjeli munkára meg épen kevesen vállalkoztak. Egyes ügybuzgó férfiak ennélfogva Szabadkára, Oroszlámosra, Kanizsára és Makóra rándultak s a következő napokon hajókkal és vonatokkal szállították a segédcapatokat, de a vízvédelmi munkálatok körül ezek közül alig volt egynehányanak némi gyakorlata. A nagyobb részük gyenge, selejtes erőkből állt.

Márczius 9-én, vasárnap, a közérő feltűnő csekély számmal vonult ki. Az a tévedés történt, hogy az utczakapitányok a részleges kirendelést elmulasztották s így a lakosság azt vélte, hogy az illető kerület kivonulási sorrendje nincs rajta. A terek és utcák azonban nyüzsögtek a néptől. A kormánybiztos rendeletére most a katonaság az utczai

népet a töltésekre hajtotta, majd házról-házra járva, a mentéssel foglalkozó lakosokat a munkára szorította. A katonai karhatalom daczára is a nép közül sokan szenvedélyeskedtek, izgattak, sőt némelyek a kormánybiztost is fenyegették és kevésbe mult, hogy nem bántalmazták. Ily körülmények közt Lukács, a belügyminiszternek még márcz. 4-én kelt rendeleténél fogva a rögtön-ítélő eljárás életbeléptetését kihirdettette, maga is tartva attól, hogy az elégedetlen elemek keserűségükben a személy- és vagyonbiztonságot veszélyeztetni fogják.

A tanács most közgyűlést sem hívott össze, hanem dobszóval és falragaszok útján hirdette ki a statáriumot, aminek a kedélyek lecsillapodására nézve kellő hatása is lett. A kormánybiztos e mellett egy kiáltványt készített, melyben emlékeztette a népet az 1876. évi hősi viseletére s korholta a most tapasztalt közönye miatt. Elrendelte, hogy: „rögtön vonuljon ki a lakosság az alföld-fiumei töltésekhez, melyek ha meg nem védelmeztetnek, elvész a város, elvész a szegedi nép becsülete és útálatlalt fog elfordulni az ország azon várostól, mely közönyössége miatt saját sorsát megérdemelte.” A kiáltvány már kinyomatva volt, de a hatóság közbelépése után annak kibocsátásától a kormánybiztos elállott s e helyett a következő hirdetményt tette közzé. „A katonaság Szeged város életének és vagyonának az árvíz elleni védelmezésében éjjel-nappal dolgozik. Elkerülhetetlenül szükséges, hogy a szakadatlan munkában kifáradt katonák példája után induljanak a város azon lakosai, kik eddig tétlenül nézték a közeledő veszélyt. Szeged város polgársága, mely a közelmúltban okos és kitartó viselete által hírt és dicsőséget szerzett magának, azon ponton áll, hogy jó hírnevével együtt saját városát is elveszíti. Az árvízveszély nagy, de a város kétségtelenül megmenthető, ha minden polgár teljesíti városa és családjá iránti kötelességét. Én tehát Szeged város becsülete és a város megmentése érdekében rendelem és parancsolom, hogy minden munkabíró polgár vonuljon ki az alföld-fiumei vaspályánál lévő töltések védelmére és erősítésére. Istenre kérem, vessen számot magával minden polgár s ne hozzon azon kényszerűségbe, hogy erőhatalommal kelljen kényszerítenem a szegedi magyart, városának és családjának védelmezésére.”

A helyzet mind válságosabb alakot öltött és már senki sem bízott a kedvező fordulatba. Mindenki felhagyott a szokott foglalkozásával és csak az után látott, hogy mentse ami megmenthető. Jellemző e tekintetben a bíróságok tapasztalata, hol a beidézve volt felek közül senki sem jelent meg, az ügyvédek és megbízottak feleik képviselését elmulasztották s az ügyek intézése teljesen fennakadt, amire való tekintettel a törvényszéki elnök az igazságügyi miniszterhez intézett távirati felterjesztésében a törvényszünet elrendelését kérte.

A kormánybiztos műszaki tanácsosa, Herrich, már e napon elve-

sztettnék látta Szegedet s a közmunkaügyi miniszteriumhoz a következő tudósítást intézte: „Szegedet a végkatasztrófától most már nem napok, de órák választják el. A lakosságot munkára kényszeríteni se lehet. Kiki hurezolkodik, a többiek várják a pillanatot. 400 katonán kívül, kik kényszerítve vannak a munkára, a töltésen egy lélek sem látható. Az est vagy az éj folyamában a lehető legrosszabb bekövetkezésére számítanak¹⁾).

A kormánybiztos a már előzőleg összeírt csónakok és vízi járművek összpontosítását el is rendelte. A helyi készleten túl vidékről is nagy számmal érkeztek ladikok. Már pénteken a dunagőzhajózási társaságnak 40 kisebb járművét szállították ide s azóta Aradról és másfelől is küldtek ladikokat, melyek a Mars-téren a csolnakázó- és torna-egylet tagjainak felügyeletére bízattak.

Ezen túl a kormánybiztos elrendelte a tápéi kapunál lévő töltés-átvágásnak 80 ölnyi hosszúságra való kiterjesztését és mélyítését, hogy a kiöntés vize még nagyobb tömegben ömöljön vissza a mederbe. Utászok dolgoztak itt, de egyelőre kevés eredménnyel. S hogy a kiöntés vizének további duzzadását meggátolják, a Fehértó körül az osztrák államvasút töltésének átvágását is elrendelték. De a végrehajtás elmaradt, mivel a víz itt eséssel ömlött át a „delelő“ és a Maty-ér felé, ahol azonban az alföldi vasút töltésvonala ismét akadályozta a Tiszába való lefolyását. Tehát ezt a töltést is át kelle vágni s azért is midőn délen a Szabadka felé induló vonat a Maty-éren áthaladt, ott a töltést 25 méter hosszúságban átvágták s így a közlekedés ez irányban is megszűnt.

A víz most a Matyhídnál akadt fenn, ahol azután 2 lábnyi eséssel ömlött a Tiszába. Tervben volt a Matyhíd felrobbantása is, de a polgármester felszólamlása következtében ez abban maradt már annál fogva is, mivel a fölötté 100 ölnyi távolra eső alföld-vasúti híd, illetőleg átereszt is épségben hagyatott. Ennélfogva a hidhoz vezető töltést vágták át és a híd korlátfalait döntögették le, hogy a lefolyás nagyobb arányú legyen. Egyébként a kiöntés nem is annyira a Maty-éren, mint a veres kereszt mellett, a Ballagító felé vett irányt, hol a Tiszába való átömlését a szabadkai országút akadályozta. Kormánybiztosi rendeletre ennélfogva Benard műszaki főhadnagy a töltést itt is átmeteszette s ekkor a kiöntés a partos földeken keresztül egész folyományakat mélyítve ömlött a Tiszába.

Egyébként az időjárás felettébb kedvező volt. Szélesendben, verőfényes napon, majd a holdvilágos éjen át mégis oly eredménnyel

¹⁾ Herrich ezen sürgőnye a fővárosi lapok útján Szegeden csak a katasztrófa után lett ismeretes. Mindkét helyi lap felszólalt a tudósítás czélzatossága és részben valótlan tartalma miatt.

folyt a munka, hogy a folytonos duzzadással szemben a töltésmagasítás párhuzamosan haladt. A deszkafalazat köré hordott süppedékes és bórhidyszerű friss töltés sok helyen csak néhány hüvelykkel volt magasabb a kiöntés vizénél, de áthágás sehol nem történt.

Hétfőn reggel, márczius 10-én a kiöntés vize elérte a 27' magasságot, de ezentúl magasabbra nem is duzzadt, mert a levezetésről már kellőkép gondoskodtak, de meg új elterülési helyet is talált, mert e nap elöntötte Dorosma határát, betódult a városba és az alacsonyabb fekvésű helyeken több mint 300 házat döntött romba. A dorosmaiak már napok óta védekeztek a fehértói csatorna vonalán és a Putri töltésen. A harangkongatással adott vészjel gyakran áthangzott Szegedre. A szerencsétlenség az „Ugró“-nál, áthágás következtében történt, de a veszedelmet mégis a szegedieknek rótták fel. A különben is kedvezőtlen szomszédsági viszony most a legnagyobb elkeseredettségben nyilvánult. Elfogtak egy szegedi dereglyét, melyen 11-en voltak. Azzal gyanúsították őket, hogy a dorosmaiak töltését akarták átvágni. Csak a szolgabíró erélyes fellépése mentette meg őket, hogy a népdüh áldozatai nem lettek.

E napon a közérő rendkívül nagy számmal vonult ki a töltésekre. Herrich maga is megsokalta azt s e napról kelt hivatalos tudósításában a következőket jelentette: „Szeged város megmenthetőnek tekinthető és csak valamely rendkívüli véletlen volna képes ezen állást meghiúsítani. A nép hangulata is megváltozott, ezrenként tódulnak a munkához.“

A kormánybiztos most azt tervezte, hogy a kiöntés vizének minél nagyobb mérvű levezetése eszközöltessék. E végre ajánlották a gyevi-foki átmetszés kibővítését, de Herrich e helyett a tápéi kapunál és a Matyérnél lévő átmetszéseknek kotró-gépekkel való kibővítését találta szükségesnek, valamint a petresi szakadás elzárását, amely végre már mérnöki felvételeket is eszközöltetett. Amíg tehát a kotrógépek megérkeznek, a kormánybiztos a tápéi nyílás szélesítését rendelte el, hol a 100 öles átvágáson a víz még ekkor is 1—1½ láb eséssel ömlött a Tiszába.

Némi remények támadtak tehát, hogy a rettegett csapástól a város mégis csak megszabadul, de az országban Herrichnek nyilvánosságra jutott előző napi sörgönye alapján Szegedet mindenfelé máris elveszítettnek tartották. Mindenfelől a legnagyobb érdeklődés és részvétel nyilatkozott. Özönével érkeztek a hatósághoz a tudakoló sürgönyök, sőt Temesvárról külön küldöttség jelent meg, hogy a mutakozó szükséghez képest rendelkezéseket tegyenek. Arad, Baja, Kikinda stb. segítségüket, szolgálataikat ajánlották, a főváros tűzoltóinak leküldését tervezte, de a nyert megnyugtató válaszok következtében csupán a városligeti vasladikok és dereglyék szállítottak le.

Az egyetemi ifjúság egy nagy mentő csapatot készült szervezni, de a megnyugtató hírek következtében ez is elmaradt. Barabás Béla vezetése alatt egy kisebb csapat az egyéves önkéntesekkel együtt mégis útra kelt. Az egyéves önkéntesek gróf Edelsheim Gyulai tábor-szernagy külön engedélye mellett, két tiszttel vezetése alatt, mintegy 150-en, 11-én este keltek útra, de ők már csak a mentésben s nem a védelemben vehettek részt. Kedden reggel a műegyetemi hallgatók közül érkezett mintegy 30, akiket az alföldi vasútnál folyó munkálatokhoz mint vezetőket be is osztottak. Ugyanez nap délből a fővárosi atletikai klubba Zubovics Fedor honvéd főhadnagy vezetése alatt csőlnakokkal együtt érkezett Szegedre, kik a kormánybiztostól a katasztrófa bekövetkezése esetén szükséges mentésekre nyertek megbízást és utasítást.

Így következett el a régi Szeged utolsó napja, márczius 11-ike, mely a legszebb tavaszi nap volt. Biborszínben kelt a nap s mosolygó, verőfényes, csendes idő volt egész nap. Gyanítani sem lehetett, hogy ez lesz a város szomorú emlékü, végzetes napja.

A közérő e napon oly nagy tömeggel vonult ki, hogy egy részét alkalmazni sem lehetett. Herrichnek reggel küldött hivatalos jelentése is kiemelte, hogy „munkaerő nagy számmal és remélem, ma minden veszélyen túl leszünk.“ Délután küldött sürgönyében is jelezte: „munkaerő most már túlságos s így Szeged megmentése holnap befejezett ténynek lesz tekinthető.“

A közmunkaügyi miniszter ép e sürgönyökre hivatkozott márczius 11-én a képviselőházban az alkalomból, amidőn az alsó-tiszai átmetszésekre előirányzott 700,000 forint költség tételénél a Tiszaszabályozás bajait több oldalról hánytorgatták. A miniszter még ez alkalommal is a Maros hibás betorkolásával védekezett és a következő nyilatkozatot tette: „Szeged város maga okozta a jelenlegi nagy bajt 1854-ben, amikor a jegyzőkönyvnek tanúsága szerint minden szakértő ellenvéleménye daczára, önmaga vezette nagy áldozatokkal a Maros vizét jelenlegi helyére, amely Maros vize Szeged helyzetét a legkritikusabbá tette. Én jelenleg sem aggódtam Szegedre nézve a Tisza miatt, mert azt tudtam, hogy a Tisza árjától erélyes intézkedésekkel meg lehet Szegedet menteni (!); de mindig aggódva kísérttem a Maros vízének állását. Mert ha a Maros kezdett volna emelkedni, nincs emberi hatalom, mely Szegedet megmentette volna.“¹⁾

Míg a képviselőház Szeged sorsa felől ekként megnyugtatta lett, az alatt az alföldi vasút vonalán a munkálatok serényen haladtak. Az új töltés általában 1 lábbal magasabb volt a kiöntés vizénél, mely e napon már apadást mutatott. A védelem vezetői ennél fogva abban

¹⁾ Ime, Herrich megcsontosodott balvéleményével szemben minő sikerre leendett a városnak kilátása a tiszaszabályozási ügyekben.

állapodtak meg, hogy ha az időjárás kedvező marad, éjjelre nyugalmat engednek és a munkások közül csak a törzsállomány fog dolgozni. A tanács azonban feliratot intézett a kormánybiztoshoz, melyben jelezte, hogy a friss hányású föld minél gyorsabb megerősítést igényel, szakadatlan munkát követel, mert a nagy víztömeg nyomásának a gyenge nyúlát alig állhat ellent. S minthogy a közérő már teljesen kimerült, nagyobb számú katonaság alkalmazását kívánta s egyúttal a kimerült közpénztár fizetőképességének biztosítására egy nagyobb kölcsön sürgős kieszközlését óhajtotta.

A katasztrófa előtt ez volt a tanácsnak iratszerű utolsó intézkedése és testületi összefüvetele. Tagjai külön-külön, az utolsó perczig, saját hatáskörükben a legnagyobb buzgalommal működtek. Mit maguk végrehajtani képesek nem voltak, a törvényhatósági bizottság tekintélyesebb tagjai sorából korlátlan joggal felruházott „hatósági megbízottak“ által hajtatták végre. A lázas sürgetések, a felelősség érzete a leggyorsabb és önálló intézkedéseket követeltek. Az események örült sebességgel kergették egymást s az intézkedések egységességét nemcsak vezetni, de áttekinteni sem lehetett. A szörnyű gondok megtompították az elméket és sokszor a megítélésre és emlékezésre sem volt idő. Jellemző példa erre Priváry gazdasznak, e higgadt és gondos tisztviselőnek az esete, ki a kedvező hangulat daczára, saját felelősségére ezen napon 10,000 zsákot szerzett be s e készletet a széképület udvarán az ölfakészlet tetejére rakatta. S midőn este idegesen sürgették a zsákok kiszállítását, a szegény ember megfélemedezett, hogy a készlet rendelkezés alatt van és kéztördelve, feldúlt arczczal töprengett, hogy honnan szerezzen zsákokat.

Kik az eseményeken és a felelősség érzetén mint szemlélők kívül álltak, fejtelenségről szóltak; de e könnyelmű vád az intéző köröket méltatlanul illette. Tagadhatatlan, hogy zavarok voltak, de az ilyen rendkívüli körülmények között azok elmaradhatatlanok bárhol is.

A nap óriási tevékenységgel és sikeres munkával telt el. Este vérvörös színben tünt le a nap, majd beborult. Mindenkit balsejtelem töltött el, mert hirtelen erős nyugati szél támadt, mely ép a nyúlágára csapkodta a hullámokat. A szél ereje fokozódott, az ablakok megrázkódtak s a védvonalon a habverések a karókat megingatták.

A remélt nyugalom helyett kétségbeejtő munkához fogtak. Fáklyavilágnál a katonák és munkások — mert ezeket nem bocsátották szét — a meglazult karókat és deszkákat erősítették, de a szél a fáklyákat oltogatni kezdte. A vihar nyolcz órákor már oly hullámokat vert, hogy azok átesaptak a gátaikon és a munkások átáztak.

A szálléri töltésen volt a törvényszéknek egy fiatal jegyzője — Wizinger — ki a veszélytől megrettenve, a városba futott s mindenütt

kiáltozta, hogy „jön a víz!” Az őrző katonák erre vészlővéseket adtak s felsőváros lakossága erre meneküléshez látott. Mindenki a partok felé tolult. Majd vissza-vissza tértek valamit még menteni; de volt elég, ki elfásultan várta a veszélyt, mely ha elviszi vagyonát, vigye el az életét is.

Sokan boszankodtak ez idő előtti vész hír és a vészjelek megadása miatt. A hatósági tagok ép ennél fogva ezután csak a „megbíztattak” híradását fogadták el és tartották hitelesnek. Egyébként Rókus és felsőváros népe e korai vészjelnek köszönhetette megmenekülését, mert ép ezen körülménynél fogva senki sem mert nyugalomra térni.

Az alföldi vasútnál erről azonban mit sem tudtak. Erőt s anyagot pazarolva folyt a küzdelem a fellázadt elemmel, mely a gyenge nyúl-gátat mindjobban bontogatta. Az iszonyú ostrom a készletben tartott temérdek védő anyagot ijesztő mérvben fogyasztotta s mindent elnyeltek a hullámok. Karó, zsák stb. csak néhány perczig volt helyén és azután a tengerbe sülyedt.

A temesvári küldöttség hétfőn délben hozott magával 1065 drb szurok-fáklyát. E készlet most úgy elfogyott, hogy a polgármester 10 órakor a főváros hatóságának tudakoló sürgönyére ezt válaszolta: „Végküzdelmünket vívjuk az árvíz ellen. Kérek azonnal 1000 darab fáklyát szállítani.”

Tíz óra körül a hullámok már a két öles ezülpöket is helyenként dobálták a gátakra s 11 óra körül már orkánná vált az elem, mely a legbátrabb szíveket is megremegtette. Csak Pultz báró igazi hősiessége és bátorítása birta a küzdőket arra, hogy kötelességüket teljesítsék. De az utolsó perczig nem is hagyta el a vonalat senki, sem a fogadott munkás, annál kevésbé a katona. Mert akiket Tallián Béla főszolgabíró a hídól tereltetett vissza, azok máshol alkalmazott nappali munkások valának.

Pedig hiábavalónak látszott az egész küzdelem. A nyúl-gát teljes hosszágában olyan volt már, mint a keshedt posztó, melyet foltozni nem lehet. Ha egyik helyen a földdel töltött zsákok a réseket elzárták is, mellettük újabb nyílások szakadtak. Iszonyú zaj, kiáltozás volt mindenfelé. Egy-egy darabon kialudtak a fáklyák s ha újra meggyúltak a szövétnekek, ismét a másik szakasznál támadt koromsötétség. Mert az orkán oly elemi erővel tombolt már, hogy nemcsak a vihar-fáklyák aludtak ki, hanem azokat a tartók kezei közül ki is csavarta.

Éjfélkor az egyes vonalszakaszok elsötétedései mind sűrűbbek és gyakoribbak lettek. Fent a nyakban azonban még világlott. Ott a halászhajók és hajósok dolgoztak, akiknek küldöncze, midőn Nováktól és Szabadostól zsák és karó szállítását kérte volna, hitelt érdemlőleg jelentette, hogy végig jött a vonalon és még szakadás sehol sem történt. Éjfél után a kért anyagszerek útnak is indítottak, sőt ezután

még Pultz báró is bejárta a felső szakaszt, mindenütt lelkesítve a küzdőket.

A sors könyvében azonban Szeged pusztulása már be volt jegyezve. Éjjel után mintegy fél kettőkor a 97—98. számú őrházak között, vagyis az északi végváltótól felfelé mintegy 150 méternyi távolra, a nyúlút egyszerre mintegy 25 méternyi hosszaságban beszakadt és a víz iszonyú robajjal és zuhogással ömlött át a résen s feltarthatatlanul tört a város felé.

A katasztrófa után néhány perczre a vihar fokozatosan elcsendesült és teljes szélesend lett. Mintha csak öntudatosan kitűzött célja lett volna, hogy áttörje a gátat és útat nyisson szövetséges társának a hullámnak. Midőn tehát célját érte, megszűnt dühe és elnémult hangja.

A szerencsétlenség amint bekövetkezett s erről a vezetők meggyőződtek, Pultz katonáit egybegyűjtötte s a budai országúton át a pályaudvarba vezényelte, hol a fülig sáros tisztikar és legénység kimerültségében a földön talált nyugalmat. A védelem vezetői, a munkások és a polgárság, az iparos ifjúság csapatja stb., az alföldi vasút pályaudvarához sietett, hol Novák egy lowry-ról hirdette ki a küzdelem gyászos végét. A katonaság után ezek is a budai országút vonalán tértek hazafelé. Akik a szakadáson felül dolgoztak, a szilléri vonalon jutottak vissza. Az idegen és tájékozatlan munkások egy része azonban az Illovay-féle szélmalom és a makkos erdő irányában igyekeztek biztos helyre jutni, de ezek, mint látni fogjuk, részben szerencsétlenül jártak. Mások ismét a vasúti kocsikra, őrházakba menekültek s ott több napon át elszigetelve maradtak.

Csendben, szomorúan, mint valami temetési kíséret, zokogás közt haladt a bús csapat. A tömegből egyesek tolvajmódra, hallgatagon surrantak be a mellékutczákra, hogy otthon pihenő és mit sem sejtő övéiket értesítsék a lesújtó helyzetről. A menet pont két órakor ért a rókusi templom elé, hol Szabados elrendelte a kongatással való vészjel megadását. Már itt hallatszott Rókus északi részéről terjedő sajtyszerű moraj, puffogás és állatbögés. Az áradat tehát ekkor már a rókusi temető körül pusztított.

Szabados és Novák 2 óra 15 perczkor értek a széképületbe, a síri csendben együtt lévő hatósági tagok, a főispán és kormánybiztos elé és zokogás közt csak ennyit jelentettek: „megtörtént.“ A kétségbeejtő küzdelemlről, a reménytelenségről, sőt a katasztrófa bekövetkezéséről a jelenlevőknek már ekkor tudomásuk volt, de a jelentést mégis mindenki megindulással és könyezéssel fogadta. Az elfojtott fájdalom és szenvedély mindenkiből kitört s egymásra borultan, miként gyermekek siratják a szülők halálát, úgy fájlalá mindenki a város pusztulását és megsemmisülését. Néhány percznyi némaság után Lukács

kormánybiztos elrendelte a vészjelek megadását. Búsan megkondult a városháza öreg harangja. Eldördültek a mozsarak is, de a harmadik lövés a városháza előtt a csatornán át felbuggyant áradat vizében elfulladt.

Mindenki szétment övéihez, csak a kormánybiztos, főispán, polgármester és még néhányan maradtak együtt, rendelkezve a menekítés és az élelmezés, úgy a rend fenntartása ügyében. Ezekkel Novákot bízta meg és a temesvári katonai sütőházat felhívta, hogy az élelmi szereket haladéktalanul útnak indítsa. Azután a távirati és egyéb jelentések készültek Szeged haláláról. De e közben a víz eljutott a légszeszgyárhoz s ott a tartányokba és csövekbe behatolt s így a lángok mindenütt kialudtak. Az utcák félhomályban voltak, mert a holdfény a felhőzet közt hol eltűnt, hol kibukott.

Mire a táviratok és jelentések elkészültek, a széképületet másfél méter magas víz környékezte. De nem volt csónak s a táviratokat reggelig nem lehetett feladni. A kormánybiztos is reggel 8 órakor csak úgy jutott ki a széképületből, hogy Zubovics szállította partra. A templomtéren volt a táviró hivatal. A víz ezt is hozzáférhetetlenné tette. Ezért történt az, hogy a kormány Szeged katasztrófájáról hivatalos jelentést csak elkésve kapott.

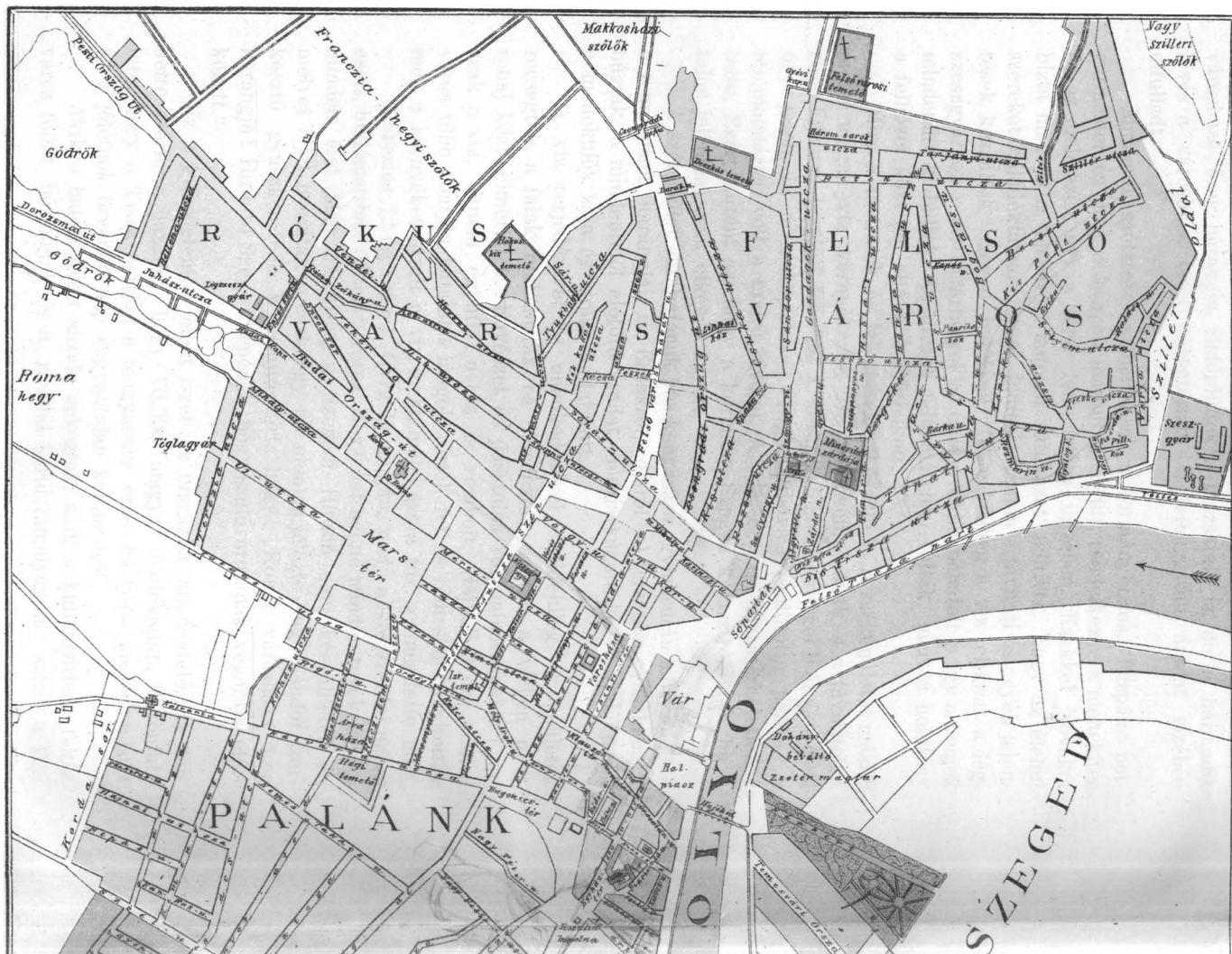
A széképület harangjának bús kongására egymásután megszólaltak a templomok harangjai is. Északról, délről a temetés gyászhangjai búgtak, a mindenfelől előtörő áradat moraja zúgott, közbe-közbe pedig a menekülők zaja és sirása hallatszott.

A víz terjedésével és emelkedésével egyidejűleg az épületek recsegték, a falak omladoztak és dűledeztek, azután a vízben nagy robaj közt elmerültek. Enyészet és pusztulás volt mindenfelé s nemcsak a víz, hanem egyúttal a tűz is rombolt. Hajnali 3 óra után a város több pontján hatalmas lángok törtek fel és rémesen világították meg a környéket. Amit a víz megkímélt, azt a tűz semmisítette meg.

Márczius 12-én reggel, Gergely napján, mely akkor szerdai napra esett, hullámsírban feküdt a város. Megszűnt benne minden tevékenység, minden élet. Még az újság, a Szegedi Híradó sem készülhetett el, melyet éjjel nyomtak s csak egy fél oldalon jelezte Nagy Sándor szerkesztő gyászkeretben a lesújtó hírt, hogy: „Kongj városháza öreg harangja! Hirdesd Szeged népének, hogy szülővárosának végórája elérkezett.”

Ez a gyászjelentés ment szét az országba mindenfelé. Ez hirdette szerte a hazában, hogy 70,000 magyar hajléktalan, földönfutó lett; hogy a Tisza partján a magyarság erős bástyája megsemmisült és a jólétnek örvendő nép vagyontalan koldús lett.

Akik a halott fölött sírtak, zokogtak, akik a hullámsírban fekvő város fölött búsongtak és a ravatal körül támolyogtak: azzal a fájó



Mindenek előtt a kaszinói és más vigalmakon, amelyek különben igen sűrűn követték egymást, „a szélvészcsap keringők és lélekszakasztó vágatatók“ helyett, a nemzeti tánczot és magyar viseletet honosították meg, úgy hogy még a zsidó nőegylet bálja is magyaros jellegű lett¹⁾. Azután Schütz német színtársulatát, mely a német polgárság tüntető pártfogása mellett a rókusi pacsirta-kertben „izlést tipró, aljas és úntató bohózataival“ immár boszantólag viselkedett, megbuktatták, úgy hogy a társulat megszökni kényszerült. Az ifjúság most a kaszinóval egyetemben Komlóssy híres társulatát szerződtette, ki a nemzeti színház vendégművészeit mind sűrűbben vendégszerepeltette, úgy hogy a magyar színművészet pártolása és jövője teljesen biztosítottak látszott²⁾. A társulat távozása után a nemzeti szellem ápolására és a humanismus ügyének szolgálatára, az ifjúság műkedvelő társulatot alakított s a kisdédóvó intézet felállítására megkezdette előadásainak hosszú sorozatát, úgy hogy 1846-ban, midőn Somogyi Antal buzgólkodására a szegedi jótékony nőegylet megalakult és a kisdédóvó intézetet 50 fiúval és 20 leánynyal megnyitotta, az ifjú ügyvédek műkedvelő társulata mintegy 2000 frt tiszta jövedelmet adott át a nőegyletnek. Pedig az ifjúság időközben más emberbaráti czélokat is segélyezett, így például a miskolci tűzkárvalottak javára is rendezett előadásokat³⁾.

A német polgárság egy ideig ellentüntetésképp hasonló eljárást követett. A modori tűzkárvalottak segélyezésére és más jótékony czélra, ugyancsak műkedvelői előadásokat rendezt⁴⁾; de a magyar ifjúság kiváló sikerei után a további kísérletezéssel és elkülönző állásával teljesen felhagyott. Így lett lassanként Szegednek ismét egységes, magyar társadalma, mint volt közvetlenül a törökök kiűzése után.

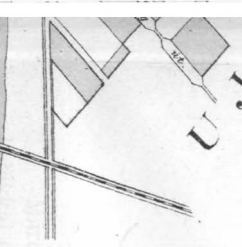
Az ifjúságnak ezen sikere kiválóan Osztróvszky József érdeme, ki az ifjú ügyvédeknek mintegy vezére volt. Lelkesítése, haladásra intő szavai és tevékenysége által nemcsak a társadalomnak, hanem a városi közügyeknek és a politikai kérdéseknek alakulására is nevezetes befolyást gyakorolt. A nyárspolgárius szellem, melyről fentebb szólottunk, mindinkább oszladozott s a hatóság is az udvari kamarával szemben bizonyos újításokat mind erőteljesebben sürgetett. Mert minden újításnál, minden felmerülő közszükségletnél, ha annak keresztülvitele 60 forintnál magasabb kiadással járt, a m. kir. udvari kamara engedélyét kelle

1) Jelenkor, 1840. 24., 49. — Hírnök, 1840. 48., 67. sz.

2) Jelenkor, 1840. 49. sz. — Hírnök, 1840. 48., 82. és 84. sz. — Pesti Hírlap, 1841. 20. sz. — Nemzeti Újság, 1841. 3., 11., 18. és 1842. 50. sz.

3) Budapesti Híradó, 1846. 374., 412. — Pesti Hírlap, 1842. 115. sz. — Hírnök, 1843. 84. sz.

4) Pesti Hírlap, 1841. 20. és Nemzeti Újság 1842. 50. sz.



SZEGED

szab. kir. város

belterületének

HELYZETRAJZA

1878 - ban.

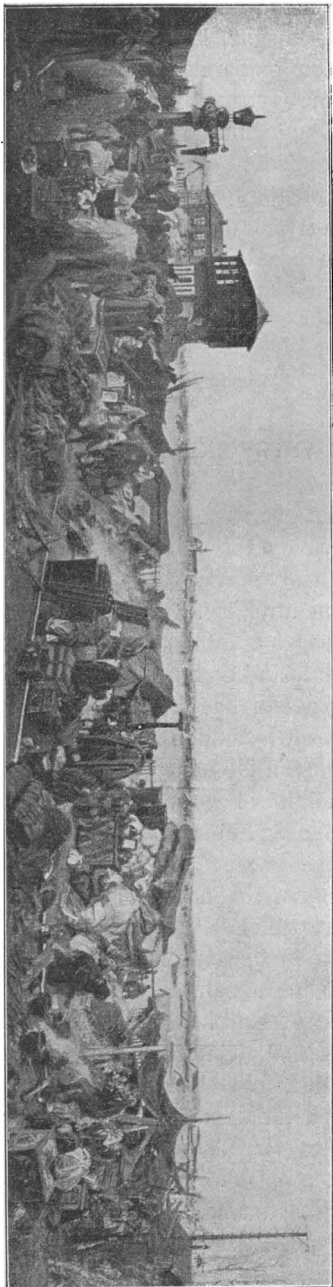
érzéssel teltek el, hogy Szeged elveszett örökre és nem lesz feltámadása. Betöltötte hivatását, befejezte a meddő sikertelen küzdelmet. A romok fölött idővel majd felburjánzik a gaz, kisarjadzik a fűzes és csak a rege fog emlékezni róla, pásztor emberek mesélgetnek majd róla, hogy ott a Tisza partján egykor egy nagy és hatalmas város volt, hol a magyar népnek legszívósabb, legmunkásabb fajzata tanyázott, mely sok ellenséggel bátran megküzdött, virult és boldog időket élt, de az elem rettenetes hatalmával megbirkózni képtelen volt. Szánakozva emlegeti majd az utókor, hogy akiket az iszap és a tűzhely romjai el nem temettek, azok a hazában mint koldusok elszédtek és lassan még a szegedi nép emlékezete is elenyészett.

III. A menekülés és a város pusztulása.

Márczius 7-én a bérkocsik szokatlan gyorsasággal és nagy úti bőrös ládákkal megterhelten vágattak a pályaudvarok felé. A tekintélyesebb kereskedők családtagjaiknak elszállítását már ekkor megkezdették. Nemesak a víz elől menekültek, hanem attól is tartottak, hogy zavarások fognak bekövetkezni és a hatóság s a katonaság nem lesz képes a személy- és vagyonbiztonságot fenntartatni. És ettől fogva lakásukat, otthonukat mind nagyobb arányokban hagyták el.

Márczius 11-én este 8—9 óra között, amidőn a szilléri vonalon örködő katonák az első vészjelt még ugyan idő előtt megadták, amidőn a kitört orkán mindenkit rémülettel töltött el és semmi reményt sem hagyott afra nézve, hogy a szerencsétlenség elhárulhat, az egész város, de különösen Rókus és felsőváros népe búcsút vett ősi tűzhelyétől. Jön a víz! vészkiáltásokkal serkentették a rokonok és ismerősök egymást a gyors távozásra. Napokon át készülődtek ugyan erre, de azért legtöbben még sem voltak készen s az ijedtségtől nem tudtak mihez kapni. Kiki a legértékesebb dolgait szedte magához, de sokaknál ép a legértéketlenebb tárgyak kerültek kézbe s ezzel haladtak a Tisza partja felé. A rettenetes zűrzavarban ki gyermekeit kereste siránkozva, ki jószágaival bajlódott, ki a málhákat rakta fel a kocsiára, ki a padlásra vagy más emeltebb helyre hordta fel holmiaiát s ez a lázas nyüzsgés és bolyongás egész addig tartott, míg a víz oda nem ért. Sokan már térdig vagy övig érő vízben menekültek a partokra, vagy oly épületekbe, melyben biztonságban érezhették magukat s ahová már előzőleg holmiaiuk egy részét elhelyezték. Így telt meg a légszeszgyár, felsővároson a szent György iskola, a minoriták zárdája, a Felmayer-féle festő-gyár, a Zsótér-raktár; belvárosban a kálvária, az árvaház és mórai iskola,

Menekülők az államvasút pályaudvarában. (Petrovics László festménye a Szeged városi múzeumban.)



a főreáliskola és a főgymnasium épülete, amely két utóbbinak terjedelmes helyiségeiben ezrivel verődtek össze a legkülönbélebb állású és rangú lakosok.

De mindezek daczára sokan voltak, kik nem mozdultak. Némelyek elfásultak vagy elkeseredtek s azt hánytorgatták, hogy ha már egész életének munkája megsemmisül, ő sem akar tovább élni, hadd vesszen a romok alatt. Némelyek beteg vagy éppen halott fölött virrasztottak és azt elhagyni, törni vagy vonszolni nem akarták s nem tudták, hogy a különben lesújtó helyzetben mit is tegyenek. Mások otthonukat teljesen biztosnak hitték s éjszakának idején nem akartak batramoskodni. Hová is mehetnének, mikor úgyis sehol sem lesz hely. Sokan pedig a vész daczára is a munkától és izgalomtól kimerülten még pihenőre is tértek és az utolsó pillanatban az előretörő áradattól megrettenve, pórén és ruhátlanul futottak el hazulról.

Akik egy vagy más körülménynél fogva lakásukon szorultak, pedig ezek száma is ezrekre rugott, később a padlásokra, háztetőkre, fákra másztak fel. Ezen menekülés közben sokan vesztették életüket, sokan kerültek a romok alá és sokat elnyelt a mind magasabbra emelkedő áradat. Válságos helyzetükből csak másnap, többen csak harmad- vagy negyednapon szabadultak ki a mentők fáradozása következtében.

Ezen szerencsétleneknek sorsa mindmegannyi izgalmas, szívetrázó tragédia. Mit szenvedtek azon az éjszakán, minő nyomort s félelmet álltak ki, amíg válságos helyzetükből

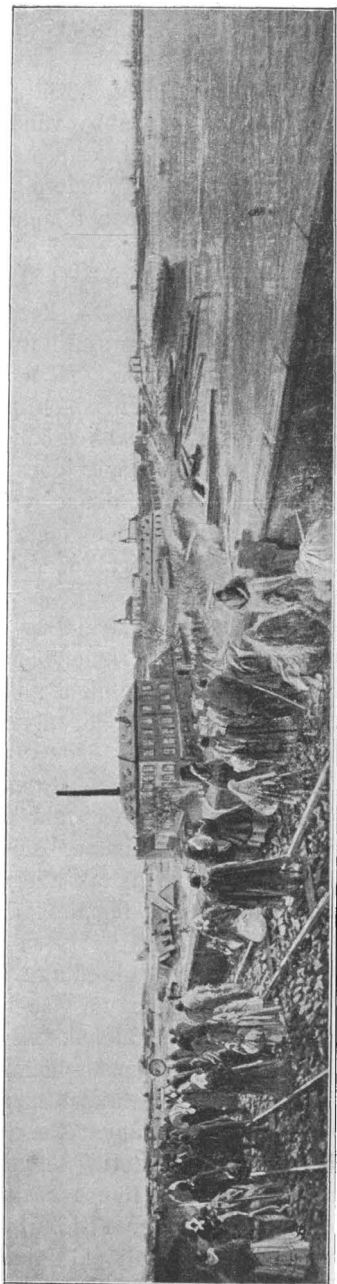
kiszabadultak, az csaknem leírhatatlan. Hányan lettek ezek közül súlyos betegek, hányan estek utóbb áldozatul s kiket ölt meg a bú és keserűség, azt számba nem vette senki.

A lakosság zöme mindazáltal idejében, mint már említettük, elmenekült és a partok felé tartott. Egyes utcák népe mind nagyobb csoportokba verődött össze. A férfiak batyukat czipeltek hátukon vagy jószágukat, terelgették maguk előtt, a nők pedig a gyermekeket vezetgettek. Közbe-közbe kocsik is vágattak, vagy térültek. A csoportok pedig általában némán, elfojtott fájdalom közt gomolyodtak és csak a nők sokogása tört ki több alkalommal. Egymás nyomában bizonytalanság közt értek a Tiszaparra s itt várakoztak a fejleményekre s itt hallották éjjel után a harangok kongatását és a mozsarak dördülését, melyek azt jelentették, hogy nincs többé Szeged, elveszett az édes otthon.

A Tiszaparton a karavánok már nagyobb zaj és jajveszékés közt bolyongtak. Itt tudakolták egymástól a rokonokat és ismerősöket és amíg azokat fel nem találták, addig tovább nem is mozdultak. Itt állapodtak meg jövő sorsukban is, hogy hová, merre induljanak.

A hajléktalanok nagyrésze itt várta meg a szomorú virradatot, de azért ezernyi sokaság hömpölygött Új-Szeged felé a hajó- és a vas hídon keresztül.

A hajóhídon katonaság tartotta fenn a rendet és elképzelhetetlen az a szakadatlan özönlés, mi itt az egész éjszakán át történt. De Új-



Menekülők az államvasút hídján. (Petrovits László festménye a Szeged városi muzeumban.)

Szeged minden zege-zuga ekkor már tömve volt. A nagy Zsótér magtár, a kinstári dohánybeváltó pajták mind zsúfolva voltak, helyet sehol sem találtak.

A bolyongó tömeg, közöttük gyenge nők, karjaikon alvó gyermekeket tartva, tovább vándorolni kényszerült. A hajléktalanok ezrei még azon éjjel csipős hidegben, gyenge holdfény mellett, nagy porfelhők között vándoroltak Szőreghre és Deszkre, hol ismerősöknél, vagy többnyire a templomokban és iskolákban találtak pihenő helyet.

Márczius 12-én reggel Új-Szegedre Tallián Béla főszolgabíró intézkedéséből mintegy 300 koesi, később Makóról is 150 koesi érkezett. Ezek élelmiszert szállítottak, kenyeret és szalonmát. A koesik katonai rendben vonultak fel a fő-utcán és egyik oldalon az élelmi szereket rakták le, a másikon pedig már a menekülteket szedték fel, és vitték őket a távolabb eső helységekre.

A menekülők másik góczpontja az államvasút pályaháza volt, hol hasonlóképp óriási tömeg verődött össze s hova alsóváros népe egyúttal minden menthető ingóságát összehordta és még a töltés oldalait is belepte és elfoglalta. Minden talpalatnyi földet úgy elfoglaltak, hogy a Temesvár felől érkező vonatok a pályaháztól távolra kényszerültek megállani. A pályaudvar különben is a teherkocsik egész sorozatától volt megtelve, amelyben a menekültek legott elhelyezkedtek. Egyik kocsiában a barátok a plébániát be is rendezték, oda hordták az anyakönyveket és a súlyosabb betegek lelki vigasztalását ott végezték.

Innen legelőbb is a katonáknak szállítását kezdték meg, de már éjjélkor-a Temesvár felé induló rendes személyvonat menekülteket is vitt, kik Kikindán, Zombolyán és Temesvározt szálltak ki. Ott már mindenütt tudták Szeged pusztulását és a kora hajnali idő daczára a hatóságok fogadták a sorsüldözötteket vigasszal és vendégszeretettel.

A vonatok egyre hordták a menekülteket, de másrésről sokan visszatértek közülök, hogy a vízben maradt értékeiket kimentsék. Így alig-alig fogyott a hajléktalanok száma. Csak márczius 13-tól fogva, amidőn gr. Szapáry Gyula pénzügyminiszter és Hieronymi Károly közlekedésügyi miniszteri államtitkár Szegeden megjelentek és amidőn a király első (10,000 frt) adományából a szegényebbek közt fejenként utiköltségkép 5—5 frt segélyt osztottak ki, csak ekkor fogyott meg Szeged népessége észrevehetőbben. A tömeges elköltözködések csak ezután történtek s tartottak márczius hó 17-ig. Ez ideig 18 vonat (868 waggon) mintegy 18,000 lelket szállított el. Ugyanezen idő alatt gőzhajókon Csongrád és Zenta felé mintegy 3600-at szállítottak el. Ekkorra a város már annyira kiürült, hogy jelenlevő népességét az idegenekkel együtt, kik

folyton nagy számmal voltak 12—15,000 főnél többre nem tehetni¹⁾. Ez a népesség is legalább kétharmadrészben férfi volt.

Akik útra keltek, telve keserőséggel azt hirdették, hogy soha többé vissza nem térnek s már komoly aggodalmak voltak, hogy az a 75,000 lélek, a délvidék magyarságának ez az erős bástyája, az országban szanaszét elvegyül, elzüllik és soha többet vissza nem tér.

Akiknek a város külterületén birtokuk vagy tanyájuk volt, azok nagy kerülővel kitelepültek s jó részük külterületi lakos lett.

A menekültek első telephelyeiken, ahová mintegy kényszerűen jutottak, nem soká maradtak, hanem tovább széledtek. Távol vidékekre is elkalandoztak. Még Hunyad, Abaúj, Pozsony és Baranya vármegyékbe is elszármaztak. Sokan felhasználták az alkalmat világlátásra, de még többen voltak azok a szélhámosok, kik Szegedet ugyan soha sem látták, mégis árvízkárosultakként szerepelve, jóideig az ország különböző részeiben a közrészvéten élőködtek.

De amint híre szárnyalt a király szegedi látogatásának és az ő fejedelmi akaratanak, hogy a város újjá épüljön és szebb legyen mint volt, a visszaszállongás mind fokozottabb arányokban indult meg. Semmi sem tartotta őket vissza. Készek voltak a terített asztalt elhagyva, a nyomorral és nélkülözéssel szembeszállni. Mindenki vissza és haza vágyott.

Mert az a nép, mely el nem menekült, márczius 12-étől fogva keserves napokat élt. A csekély szárazon maradt terület házaiban minden zugot felhasználták az elhelyezkedésre. Még a színekben, a földött bejárók alatt is tanyákat ütöttek. A középületekben, főleg a reáliskolában és a gymnasiumban otthonokat rendeztek be s éltek amint a viszonyok megengedték. A nélkülözés és a szükség a legkülönbözőbb társadalmi állású egyéneket egy bizonyos közösségbe szorított és lassanként megnyugodtak a változhatatlanba. Utóbb már a kevert társaságok körében a nyomor humora is megvillant.

A malmok, hajók, a gőzhajó-társaságok uszályhajói most mind-

¹⁾ Az első napokban Szőregen 5244, Deszken 637, Ó- és Új-Szt.-Ivánon 1495, Gyálán 247, Kübekháza 369, Bébán 164, Terváron 124, Valkányon 38, Majdánon 50, Keresztúron 73, T.-Kanizsán 100, Rudnán 24, Tisza-Hegyesen 14, Mokrinban 33, Nákófalván 14, Csenén 46, T.-Becsén 41, Klárafalván 92, Ferenczszálláson 98, Ó-Bessenyn 38, N.-Szt.-Miklóson 221, Kis-Zomborban 399, Perjámoson 77, Kikindán 1559, Temesvárott 6893, Zsombolyán 862, Gyertyámoson 48, Oroszházán 176, Tót-Komlóson 33, Makón 2300, Csongrádon 31, Szentesen 37, Szegvárott 13, H.-M.-Vásárhelyen 1460, Mágócsón 20, Nagy-Váradon 41, Szalontán 7, Kisteleken 19, Horgoson 182 volt a menekültek száma, mely azonban folyton hullámozott. Budapesten márcz. 21-én az üllői-úti kaszárnnyában 500-an voltak, ahonnan, valamint Temesvárott is igen sokat mihamarább egyes gyárakhoz és ipartelepekhez foglalkozásra helyeztek el.

megannyi hotelekké váltak, amelyek esténként nagyon megnépesedtek. És akiknek itt sem jutott hely, azok már az első napokban a Tisza-part egész hosszában vízhardta deszkákból és más anyagokból fasátorokat ütöttek és azokban telepedtek meg. Még a vasúti töltés oldalán is voltak ilyen „barákák.” Sokan telkeiken, a vizen lebegő tutajokon állítottak sátorokat és ott éldegéltek.

Itt látszott meg, a nyomorban tárult fel legjellemzőbben az az ethnographiai különbség és az az eltérő hajlam, szokás és erkölcs, mely a felső- és az alsóvárosi népnél észlelhető. A felsővárosi Tisza-parton kihordott ingóságok közt még a szegényebb osztálybelieknél sem igen hiányzott a ruganyos pamlag, a fényezett bútor, ellenben az alsóvárosi gazdának nem igen volt más holmija, mint a suba, némi szerény ágynemű, de annál több a csőves paprika és a kukoricza, gabona, szalonna, füstölt hús stb., amiket az úzérkedő hajlamnál fogva mielőbb értékesíteni igyekezett.

De nem a mi feladatunk ezt a képet és ezen napok tanúságait tüzetesen ismertetni. Vissza kell térnünk márczius 12-ének hajnalára, amikor az áradat a 97—98. számú vasúti őrházak között a gátat átszakította és a város felé tört, hogy ott ami útjába kerül, mindent megsemmisítsen.

Az iszonyú tömeg víz nagy zuhogással és óriási tömegekben nyargalva tört elő. Mindent elsodort, kitört, magával ragadott és forgatva vitt előre. Legelőször is azt a területet borította el, mely a feltöltött budai országút, úgy a hasonlókép felmagasított és kikövezett csongrádi-uteza vonalai közé esett.

Legelőbb tehát Rókus és felsőváros nyugati része került víz alá. A rohamosan emelkedő víz ezután a csongrádi-uteza színvonala fölé emelkedett és felsőváros keleti részét öntötte el. A víz előbb a legmélyebb helyek felé tolult s egy ideig a viszonylag partosabb helyek még mentesek voltak, de azután ezek is eltűntek s az áradat a Tisza töltéseinek belső oldalához feküdt s mindinkább dagadozott.

Mikor ez a terület annyira megtelt, hogy a víz a budai országút színvonalán felül emelkedett, itt iszonyú zuhogással a Mars-tér és a kálvária felé vette folyását. Tetőket, kerítéseket és más deszka alkotmányokat sodort magával, melyek a folyam irányában egész torlaszokká növekedtek.

Az újabb területen ismét a mélyebb részeket kereste a víz. A csatornák és utcái nyílt árkok teltek meg legelőbb, majd az egyes utcákat lepte el és azok iránya szerint tört előbbre, utóbb azonban a folyásnak oly ereje volt, hogy a kerítéseket és házakat ledöntve, a szennyes elem azokon keresztül szélteben hömpölygött, felkavarva a csatornák és emésztő gödrök üledékeit, melyeknek kiállhatatlan bűze mindenfelé elterjedt.



A Rozália kápolna-tér és a Segítő-Boldogasszony-utca.

Hajnali 4 órakor már a Dugonics-téren is ott volt az ár, ahonnan a mélyebb fekvésű szabadkai-utca felé tolult. Akik a Temesvárról érkező vonatról jöttek, hajnali 4 óra után még szárazon sétáltak a városba, a nem nagyon magas szentháromság-utca sem volt még ekkor elborítva, sőt a belvárosi templom-tér csak 6 órakor került víz alá. Itt az áradat nem is az utcákról terült el, hanem a csatornákból az óriási nyomás következtében buggyant fel és ömlött szét.

Alsóváros reggel félhat óra körül jutott víz alá. Az áradat részint a szabadkai-utca, részint pedig a temető felől tört elő. Reggel fél hét órakor már az egész alsóváros úszott.

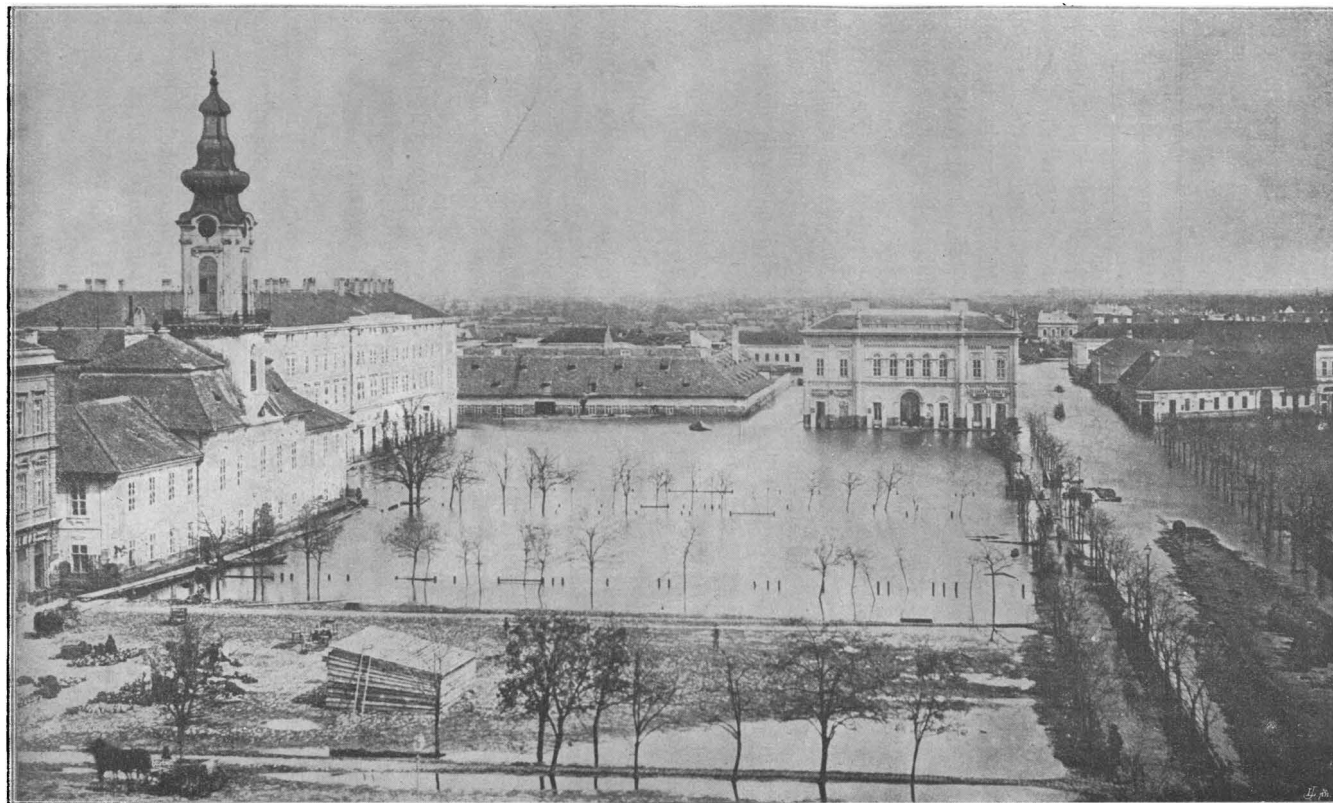
Az alföldi vasút vonalán támadt résnél azonban a beömlés még d. e. 11 óráig tartott. Az erős folyás csak ekkor szűnt meg s ekkor érte el a víz azt a magasságot, amelylyel magát mindenütt kiegyenlítette. De ekkor már víz alatt volt a város minden része, minden utcája; csak felsővároson, a belvárosban és alsóvároson maradt szárazon egy-egy sziget. Ez a sziget felsővároson a zárda- és szent György utcák részeiből, a belvárosban a hídfőtől a miatyánk-, ötpacsirta-, bába-, kereszt-, iskola- és szegfű-utcák által övezett területből, alsóvároson pedig a róka-utczának végén egy igen kis területhől állt.

Ezekén túl száraz maradt még a személy- és teher-pályaudvar között levő egész terület, mert a vasútnak galamb-utczai és a másik átjáróját, illetőleg alagútjait még idejekorán eltöltötték.

A város területét elárasztotta víz a meder vizénél azonban két lábbal magasabb s a kiöntés vize a talaj felületének különbözőségéhez képest egész 5 méterig terjedő mélységű volt. Beteljesült tehát, ami két évvel azelőtt hihetetlennek tetszett, amidőn az 1876. évi vízmagasságot jelző kis fekete vastáblákat úgy helyezték el, hogy azokat néhol a tető párkányzathoz erősítették. A Széchenyi-téren közel egy méter magas víz terült el és igen sok magasán fekvő utcában a víz az ablakokon folydogált keresztül.

Ilyen vízből kelle az otthon maradt és bennszorult lakosokat kimenteni és megmenthető ingóságaikat kitelepíteni.

Taschler főkapitány, ki a hídfőnél a gőzhajózási ügynökség hivatalába telepedett át, márcz. 12-én, amint világos lett, a vár előtt összpontosított vízi járóműveket a hidászokkal és mentőkkel útnak bocsátotta, hogy mindenek előtt az emberéletmentés körül minden lehető elkövessenek. A vízi járművekről a legnagyobb ellentmondást feltűntető jegyzékek maradtak fenn. Annyi bizonyos, hogy a katonaságnak 30 kettős pontonja és 50 kisebb (Linz, Pettau és Olmützből érkezett) sajkája volt. A Dunagőzhajózási társaság 2 nagyobb dereglyét és 40 csolnakot küldött. A kinestárnak 6 fa- és vas ladikja volt. 13-án az országgyűlési képviselők 5 ladikot hoztak magukkal s a főváros 40 különböző járművet küldött volt. Később Aradról 9, Zentáról és Komáromból



A Széchenyi-tér a víz apadása idején.

külön-külön 22, Szent-Endréről 6, Pozsonyból Lanfrancónitó küldve 12 csolnak érkezett. Mindezekén túl a helybeli csolnakok száma mintegy 140 lehetett. Az első napokban, amidőn a veszély legnagyobb és a mentés legsürgősebb volt, mindez csekélységnek tetszett s ötször annyi jármű is kevés lett volna.

Megindultak tehát a hídászok, a csolnakázó egyeslet tagjai, a vidékről és a fővárosból érkezett mentők, közöttük országos képviselők is, de a víz rohamánál fogva alig haladhattak, sőt a mentők is sok alkalommal válságos helyzetbe jutottak. A legedzettebb karok daczára is a kisebb járműveket a víz úgy forgatta, mint a motollát.

Az utak mindenfelé el voltak zárva az épületronesoktól, tetőktől, pallójáróktól, bútoroktól, amelyek közé állat-hullák (lovak, tehenek, kutyák) voltak beszorulva. Mindezeket előbb eltakarítani kelle, hogy a távol eső helyekre lehessen jutni, ahonnan kiáltások és vészlővések hangzottak.

Mindenfelé megdöbrentő rémes jelenetek tárultak elő. Egy helyen a vízen úszó koporsóra akadtak, amelyben benne feküdt a temetetlen halott. Máshol egy vízbefult nőt halásztak ki, meredt karjai közt két kis gyermeket tartva. Majd egy bölcsőre akadtak síró babával, de a teknyőszerű bölcsőbe a víz még be nem hatolt.

A sok bennszorult vagy tetőre menekült kétségbeesett könyörgései közül alig tudták, hogy melyikét teljesítsék előbb. Minden ponton válságosnak tetszett a helyzet s volt reá eset, hogy amidőn a mentők hosszas küzdelem után a célhoz jutottak és a könyörgőket immár kiszabadítani készültek, az épület abban a pillanatban omlott össze, maga alá temetvén a szerencsétleneket. Más esetben pedig alig hogy kimenekültek a szerencsétlenek, szemük láttára omlott össze a ház, amelybe beszorulva voltak. Némely esetben a kiszabadítást az ablakok vasrácsai lehetetlenítették.

A mentők járművei amidőn már az elsüllyedésig megteltek, hasztalan volt minden esengés. A következő fordulóval azonban hiába keresték az ott maradt jajveszéklőket, nem volt már ott senki s az épület is eltűnt.

Később, időtakarítás okából a menekülőket nem a Tiszaparra, hanem a várbástyákra vezető feljáróhoz, vagy más biztosnak látszó épülethez szállították.

Délben megérkezett az egyéves önkénytes ifjúság is és egész nap szakadatlanul folyt a munka s a derék mentők, akiket felsorolni majdnem lehetetlen, százakra rugó haláljelöltet szabadítottak meg. Csak ekkor látszott, hogy a menekültek óriási tömege daczára is, életüket kockáztatva mily sokan maradtak otthon.

A gőzhajózási ügynökség előtt szívzaggató jelenetek folytak. Egyesek sirva, kéztördelve könyörögtek csolnakért, hogy övéiket meg-

menthessék. A könyörgők kérései azonban nem minden esetben teljesülhettek. Sokan a biztos és szilárd épületekről is azt hirdették, hogy omladozóban vannak s az ellenkező tapasztalatoknál fogva az egyesek kéréseit mindig egy bizonyos tartózkodással fogadták, már annál fogva is, mert a mentők mindenfelé jártak-keltek s ahol veszélyt tapasztaltak, ott útasítás nélkül is minden lehetőt elkövettek.

Miután a házak mindenfelé rogyadoztak, általános véleményt képezett, hogy minden épület összeomlik. Sok esetben egy régi repedés nyoma is elég volt arra, hogy félelmet és kétségbeesést keltsen. A szent György iskolába több cigány-család is menekült s amidőn a falakon repedést láttak, félelmükben egész napon kongattak s a mentők után kiáltoztak, hogy kiszabadulhassanak. A Széchenyi-téri Zsótér-ház is telve volt menekülőkkel, akiket az a hír, hogy az épület inog, iszonyú rémülettel töltött el. Mindenki a lépcsőzetre tódult, de ki nem mehettek, mert a kapu alatt majdnem egy méter magas víz volt. Folytonosan segélyért kiabáltak s egy arra haladó, de már megtelt csolnak be is fordult a kapu alá, hogy a veszély nagyságáról a mentők tájékozódjanak. A menekültek amint megpillantották a csolnakot, a lépcsőzet felső fokain állók az alatt lévőket annyira taszigálták, hogy mindnyájan a vízbe hullottak s úgy kelle őket kiszedegetni és egyúttal megnyugtadni, hogy igen jó helyen vannak.

A városháza repedéséről is beszélgettek s a déli harangozás után a toronyőr a polgármesternek arról tett jelentést, hogy harangozás közben a torony ingását érezte. A polgármester ennél fogva a harangozást megszüntette s április 1-ig a városháza harangja néma volt. A közönség körében erről az a hír keringett, hogy a város haldoklása fölött való bánatában, a vészkonfátás alatt, a harang szíve „fájdalmában megrepedt.”

Egyébként a vérfagyasztó rémhírek egymást kergették s bármily képtelenek voltak is, hitelre találtak. Így híre járt, hogy a közkörház összeomlott s ott 500 menekült veszett el. Majd ismét a zsinagóga veszedelméről s az ott vízbe fült 500 lélek katasztrófájáról beszéltek. Mások a kálváriánál 200 és az árvaháznál 80 menekült elpusztulásáról beszéltek.

Mindezekből egy szó sem volt igaz, de azért mind sűrűbben akadtak vízbefultakra. Ezeket Uj-Szegedre szállították, hol a halottak egy kamrában voltak mindaddig, míg a személyazonosságukat megállapították. A kamra már az első napon megtelt s új, nagyobb deszkabódét kelle készíttetni. A város számlájára azonban már nem akartak anyagot adni s munkát végezni. Az illető főtisztviselőnek személyes jótállása mellett lehetett csak az új halotti kamrát elkészíttetni.

A szárazon maradt utcákban a napnak minden órájában a drámai jelenetek szakadatlan sora váltogatta egymást. Az emberek, nők és

gyermekek futkostak, egymást keresték és ismerőseiket tudakolták. A legtöbben nem kaptak értesülést övéikről s az idegrázó szerencsétlenségek hallása után elájuldoztak, megbetegedtek. Az elmék megtompultak és sokan már sírni sem tudtak. Megható volt annak a vasúti kalauznak a rémesete, ki egyik gyermekével a fára mászott, de neje és másik gyermeke szeme láttára fulladt a vízbe.

A mentők egy helyen egy fiúcskára akadtak, kit alig birtak magukkal vinni. Ott akart maradni s folyton a vizet nézte, amelyet apja vére festett pirosra, kit egy lezuhanó gerenda sujtott agyon. Egy másik helyen ifjú férjre akadtak, ki a tetőzetről egy rúddal tapogatózott a mély vízben, hol vízbefúlt nejét kutatta. A mélységes fájdalom elvette eszét s a szálnalmas alak még évek mulva is doronggal bolyongott az utcákon s ahol vizet talált, ott legott kaparászott és keresgélt.

Hogy a szerencsétlenség első napjának eseményeit főbb vonalaiban vázoljuk, megérintendő, hogy Lukács kormánybiztos amint a székhelyéből kimenekült, Dáni főispánnal együtt az államvasút pályaházába tette át székhelyét s innen intézkedett a mentés és élelmezés ügyében. Mindenekelőtt Pulcz altábornagy kíséretében a város területén csolnakútat tett s azután a város nevében mély háláját nyilvánította a hős védőnek, ki katonái után sietve, elhagyta Szegedet. Csak a helyőrség egy része és az utászok maradtak itt. Még a 3. honvédszázalajat is Aradra vezényelték.

Az itt maradt katonaság fölött való parancsnokságot Gröller tábornok vette át s a katonák a vár bástyáin vászon-sátorok alatt tanyáztak.

Lukács kormánybiztos amint tájékozódott a helyzetről s különösen a felől, hogy a város területén lévő víz két lábbal magasabb a meder vizénél, Herrich és Boross meghallgatása után a vízduzzadás elhárítása okából a Tisza partjának átvágatását elrendelte. Sokan felszólaltak ez ellen a miatt, mert így a két vasút között lévő területnek és a szárazon maradt belváros egy részének a Tiszaparton való kedvező összeköttetése megszakadt volna. De felszólaltak az okból is, mert a Sina-telken lévő óriási fakészletnek elűzésétől tartottak. Így abban történt megállapodás, hogy a veres-kereszt-féle összekötő gátat, mint különben is lazább építményt vágják keresztül. Márczius 13-án e munkát 150 öl hosszban az utászok végre is hajtották, ahol a víz azután alkalmas lefolyást is nyert.

Már az első napon a tanács is életjelt adott magáról. Amint értesült, hogy Új-Szegeden és a teher-pályaudvarban, vidékről nagy mennyiségű élelmi készlet gyűlt össze, megalakította a városrészi élelmezési bizottságokat. Ez volt a hatóságnak első intézkedése a katasztrófa után s a határozat hozatalánál a tanács minden tagja (egynek kivé-

telével, ki Temesvárra menekült) részt vett. Az élelmiszereket kezdetben csónakokban hordták szét a reáliskolához, árvaházhoz, alföldi pályaházhoz és más kisebb helyekre.

Így telt el az első nap, mindenkre kínos érzéseket árasztva. Estve metsző szél, majd hatalmas orkán keletkezett, mely az utezákon hullámzott vagy mentett holmait őrző hajléktalanokat ismét menekülésre kényszerítette. Átázva és dideregve bolyongtak a jóléthez és kényelemhez szokott családok s örültek, ha egy kamrában, folyosón vagy kapu alatt enyhelyet nyerhettek. Az orosz lány- és Hungária kávéház tekeasztalaiért, pamlagjaiért egész versenygések folytak s e nyomorúságos osztályrészt bámulatos türelemmel viselte mindenki. Az idegenek azonban e helyzetbe beletörődni nem igen tudtak s a mentők közül többen a polgármesterhez fordultak, hogy rendelne nekik szállást. E váratlan óhajtásra a polgármester közismeretű nyugalmát el nem veszítette s az illetőknek feleletül adta: „Magam sem tudom, hogy hol pihenek az éjjel, de ha hivatalos helyiséggel megelégednek, szívesen bocsájtom rendelkezésükre.“

A következő napon, márczius 13-án, esütörtökön a mentés már kora reggel megkezdődött és a távolabb eső helyekre irányult, hol mind több szerencsétlenre és halottra akadtak. Ez utóbbiak nemcsak vízbefultak, de megfagyottak is voltak. E napon 8, többnyire gyermek-hullát szállítottak Új-Szegedre, kiknek halálát a fagy okozta. Egy helyen a főről félig dermedt fiúcskát szedtek le, ki 30 kínos órát töltött a válságos helyzetben. Egész fásultan adta elő menekülése történetét és szenvedéseit. Apja amint a fára felsegítette, kisebb testvérét is kiszabadítani akarta, de a ház e közben leroskadt és apját, testvérét maga alá temette. Egész napon egyre hordták a fákról és tetőkről összegyűjtött menekülteket, kik mindannyian szívrendítő, csodás módon kerültek ki a halált. De az átélt szenvedések hánynak okozták súlyos betegségét, elnyomorodását vagy utóbb bekövetkezett halálát.

A mentések körül valami rendszeresség nem volt; még a katonák is, kik odaadó szolgálataik által most is hervadhatatlan babérokat szereztek, saját legjobb belátásuk szerint mentek arra, amerre lehetett, vagy ahonnan segélykiáltásokat hallottak. Ezreket hordtak ki a partokra és százakat szabadítottak meg a biztos elvesztéstől, de fáradozásaikkal nem kérkedtek és szabadításaikat nem kürtöltgették. Ellenben némely hangzatos nevű mentőnek működéséről egész visszatetszést keltett magasztalásokat közölt némely hírlap, holott az illető működése majdnem sportszerű kedvtelés volt.

E nap reggelén érkezett Szegedre gr. Szapáry Gyula pénzügyminiszter Hieronymi államtitkár kíséretében, délben pedig Szatymazról ladikokon érkezett meg az országgyűlés képviselőházának

expeditioja Kállay Ödön, a város egyik képviselőjének vezetése alatt!).

A pénzügyminiszter megérkezése után tüzetes helyi szemlét tartott s a személy- és vagyonmentés, valamint a közrendészeti ügyek vezetésével kormánybiztosi minőségben Kállay Ödönt bízta meg, az élelmezési ügyek vezetése Dáni főispán, a hajléktalanok elszállítása pedig Kende Kanut kormánybiztos feladata volt.

Kállay a gőzhajózási ügynökség épületében helyezkedett el s első dolga volt a magánosok vízi járműveinek lefoglalása, amelyekkel már eddig is nagy üzérkedések folytak. Ezentúl csak kormánybiztosi utalvány alapján s meghatározott időre kaphatott bárki is esolnakot.

Az élelmezésre városrészi bizottságok alakultak s az osztrák államvasút teherpálya udvarán felgyűlt óriási élelmi szereket a bizottságok kezelése alá adták, ahonnan egyúttal a környékbeli falvakba is szétosztották, hogy az oda menekült szegediek ellátása ilykép ne terhelje a községeket. Ez a bizottság kezelte a katasztrófa második napján már megérkezett s azóta folyton érkező különféle ruhaszállítmányokat is. A gyermekek részére sokszor oly sajtószerű ruhaadományok érkeztek, hogy azokkal történt felruházásuk még a szomorú napok alatt is mulatsággul szolgált.

A hajléktalanoknak a szomszédos községekbe való áttelepítése azonban nagy nehézségekkel volt egybekötve. Mint fentebb is említők, sokan egyáltalán nem akartak távozni, mert előbb bútoraik kimentése után láttak. A menekülők azért kezdetben 5 frt segélyben is részesültek.

A pénzügyminiszter a város területén felduzzadt víz levezetésére célzó intézkedéseket is elrendelte. Hieronymi e végből Petresre is kirándult, hogy nem lehetne-e a szakadásnál gőzczölöpverők által szádfalat létesíteni? Az államtitkár egyúttal a vasúti forgalom helyreállítására célzó intézkedéseket is elrendelte. A forgalom szünetelése következtében az államvasút társaságnak napi kára mintegy 50,000 forintra rugott. Ennélfogva óriási munkaerővel megkezdődtek a vonal

¹⁾ Az expeditio tagjai közt voltak: Beöthy Algernon, gr. Bethlen András, Horváth Gyula, György Endre, Kende Tibor, Miklós István, Rohonczy Gedeon, Sváb Károly, Törs Kálmán, Ugron Gábor, Boross Béni. Aradról ép a katasztrófa idején érkezett meg, Verhovay Gyula pedig már a katasztrófa előtt, mint hírlap-tudósító Szegeden időzött. Az expeditio tagjai Szatymaz felől dereglyéken érkeztek a városba. Egy részük nagyon válságos körülmények közé jutott, úgy hogy ezek Öthalomnál partra szálltak és biztosabb járművek érkezésére várakoztak. Az expeditio tagjai vették észre a makkos-erdei fákon segélyért kiáltozó menekülteket, ahonnan ezután hatvankét, többnyire vidéki munkást szedegettek le, kik 36 órát töltöttek élet-halál közt. Menekülés közben a víz elérte őket s a fákra másztak, a munkások egyrésze pedig az Illovay-féle szélmalomba menekültek s ezek ott el is veszttek.

előtött részén építendő híd czölöpverései. A rögtönzött új vonalon a közlekedés május 19-én meg is nyílt.

A nap különben folytonos izgalmak közt telt el és csoda, hogy a különféle rémhírek több szívet össze nem zúztak. Délután az a hír támadt, hogy a Maros töltése elszakadt s hogy Új-Szegedet veszély fenyegeti. A hajléktalanok most teljesen kétségbeestek, hogy hova is meneküljenek. Összeviessza futkostak és csak sokára csendesedtek le.

Este pedig újra fergeteg kerekedett s oly vihar dúlt, mint a katasztrófa éjjelén.

Márczius 14-én, a katasztrófa harmadik napján még mindig az életmentés munkálatai folytak, mit mostantól fogva az országgyűlési expeditio tagjai vezettek s nekik köszönhető, hogy e napon azt általában be is fejezték s további áldozatoktól tartani nem kellett. Sokat erőszakkal kelle az összeomlott házak tetőzeteiről vagy más oduiból kivonszolni. Sőt e napon már a vagyonmentés munkái is nagy arányokat öltöttek s amit a biztosnak vélt, de víz alá került helyekről kiszabadítani lehetett, egymásután hordták elő. A gőzfürdő előtt lévő kis térségen e napon már egy kis piac is támadt, hol az élelmes kofák árviszes szappant, szalonnát, paprikát, vásznat stb. árulgattak. A cikkeknek oly kelendőségük volt, hogy az iskola-utezában a kereskedők is nyílt áruhelyeket rögtönöztek, hol azután a jobb kelendőség kedvéért vízbe mártogatott divatkelméiket mérték. Az egyes házak kapubejáróiban mindenütt boltok keletkeztek s a kis zugokért igen magas napi bérösszegeket fizettek.

A Tiszapart egész hosszában már ekkorra a bódék és sátorok egész sorát üttették össze, hol egy-egy család otthont alapított, berendezkedett. Péntek este már igen sok ily helyen szívesen látott vendéget is fogadott a házigazda egy kis halvacsorára, hol árvízből mentett boroस्कával igyekeztek a keserűség fájdalmait orvosolni. De a hangulat korántsem a kedvnek, hanem az elfojtott bánatnak kifejezése volt. A fájdalom és keserűség csendes panaszkodásai közt elmélkedtek a multról és a jelenről, de nem egyúttal a jövőről is, mert hisz a jelen még mindig válságosnak és bizonytalanannak tetszett. Alig volt óra, mely újabb aggodalmakat s rémeket nem támasztott volna. Hisz e napon is reggel arról beszéltek, hogy a két vasút közt levő terület víz alá kerül s a víz a vasútnak a galamb-utczai átjárójánál készűl betörni. A hidászok csakugyan lázas sietséggel dolgoztak a 11-én készített elzárás megerősítésén. Kilencz óra körül pedig az „Arad“ gőzhajó elsodorta a hajóhid egyik kapuját s ennek következtében az Új-Szeged felé való közlekedés szakadt meg egy időre. Szóval örökös izgalmak és nyugtalanság közt élt mindenki s nem tudta, hogy mi vár rá a következő órában. Minden csak a lehangoltságot, csüggedést és teljes szenvtelenséget növelte.

E nap fontosabb eseményei közé tartozik, hogy a pénzügyminiszter rendeletére a posta- és távirda-hivatalok hozzáférhetetlen helyiségeikből kitelepültek. Az előbbi a Back-féle gőzmalomban, az utóbbi pedig az államvasúti pályaházban kezdette meg működését.

A pénzügyminiszter e napon Szegedet el is hagyta s az önkényes ifjúság s az egyetemi polgárok, úgy az idegenek nagy része is e napon távozott Szegedről. Csak a képviselők, a fővárosi tűzoltók maradtak még és Zubovics, ki az éjjeli őrzásokat rendezte. Az a hír volt ugyanis elterjedve, hogy a hajósok a romok közt éjjelenként rabolnak. Egy alkalommal a malmokat e miatt éjjel meg is vizsgálták s kiderült, hogy a gyanú teljesen alaptalan volt.

Márczius 15-én, szombaton, a vaskeresztnél eszközölt átmetszés kiszélesítése következtében a kiöntés vize már annyira lepadt, hogy a meder és a külső vízszín között csak 27 centimeter különbség volt. A katasztrófa napján az iskola-utczában a víz feltolult egész a Hungária szálló sarkáig, vagyis az iskola- és a Somogyi-utca keresztezéséig; most már visszahúzódott a templom-térig. A fentebb említett száraz szigetek is némileg nagyobbodtak és lassanként kiszikkadtak. Columbus emberei a hosszas utazás után nem örültek úgy a megpillantott száraz földnek, mint ahogy örvendtek az illetők annak, hogy házuk és utcájuk hozzáférhető lett. Türelmetlenül sürgették tehát a vízszín leszállítását, mert még temérdeken panaszkodtak veszélyben forgó s megmenthető vagyonuk miatt. A csónak-utalványokat egyre osztogatták, a katonák a kimentett holmikat szakadatlanul hordták, de alig volt azokban valami használható, mert ekkorra már nagyobb részt eláztak, szétmállottak.

Márczius 16-án délfelé a mentés egyidőre félbeszakadt volt. Kállay kormánybiztos és Gröller tábornok közt történt összeütközés következtében az összes vízi járművek a vár előtt voltak összpontosítva. A kép egy tengerparti élénk kikötő látványával vetélkedett. A félreértés azonban tisztázva lőn s így a mentés munkája tovább folyt, melyet márczius 19-ikén már befejezettnek lehetett tekinteni. Ekkor eltávoloztak a képviselők és a fővárosi tűzoltók is, a város néptelen és üres lett, mert az igazság- és pénzügyi minisztereknek márcz. 16-án kelt rendeletei következtében a törvényszék Makóra, a pénzügyigazgatóság Kikindára, a kataszteri igazgatóság pedig Aradra való hurokolódását megkezdette.

De térjünk vissza még egyszer a katasztrófa időszakára, amidőn az alföldi vasút vonalán az áradat márczius 12-ikének hajnalán rést tört, a víz a város felé rontott és lássuk a pusztulásnak iszonyú képét.

Mint már fentebb is említők, az áradat legelőbb Rókus városrészt borította el. A víz ide oly sebességgel és erővel rontott, hogy a vályogházak nem is annyira az elázástól, mint inkább a hullámesapások

erejétől omlottak össze. A hullámok a kerítéseket, kútkavákat, színeket és ólakat, pallójárókat és tetőzeteket felszaggatva és összeveissza forgatva, a budai országút töltéséhez sodorták, hol azok összetorlódtak. A szó legszorosabb értelmében a víz Rókust teljesen elseperte. A tulajdonosok házitelkeiket egy-egy kútágról, egy-egy kipállott előfáról ismerték csak fel. A kapuk, tetők és bútorok összekavarodott roncsai mind a budai országút vonalán a vízszínen lebegtek.

Rókus még virradat előtt romokban hevert. Itt-amott fennállónak látszott még egy-két szilárdabb épület, de másod- vagy harmadnapon ezek közül is több összeomlott. Némelyiknek tetőzetét az ajtó- vagy ablakfák tartották fenn, másutt a falak repedeztek meg annyira, hogy a víz lehúzódása után le kelle bontani.

A márcz. 18-án tartott vizsgálat alkalmával Rókuson 1013 lakóházból csak 14 maradt fennálló, de ezek közül lakható állapotban — beleszámitva a középületeket, kórházat, iskolát stb. — csak 9 volt.

Hasonló sorsa volt felsővárosnak, különösen a Rókussal határos és az északi, Tabánnak nevezett tájaknak. Az áradat a kerítéseket, pallókat, színeket itt is a Tisza felé eső tájakra sodorta, hol az épen maradt házak közé szorulva, kibonthatatlan torlaszt képeztek. Több helyen a roncsok között a temetőből felszaggatott sírkeresztek meredeztek.

A házak a víztől eláztatva néhány óra alatt itt is összeomlottak. A Tiszapartja felé eső fordított és szilárdabb alkotású lakóházak reggelig még álltak, de azután ezek is omladoztak. A márczius 18-iki vizsgálat alkalmával 1543 házból nem maradt több fennálló, mint 99 s ezek közül is lakható csak 56 volt, betudva a középületeket is.

A belváros nyugoti része, az úgynevezett Móra, reggelre már egészen elpusztult s az árvaházon és az újonnan épített mórai iskolán kívül egyetlen ház sem maradt épen. Az épületek itt már nem a víz rohamától, hanem az elázástól omlottak össze. A tetőzeteket a víz nem sodorta el, hanem mindenütt az elmállott falakra süppedtek le, néhol ketté hasadva, legtöbb helyen azonban az ékalakot megtartva. A régi Móra egyenes utczái nem voltak eltorlaszolva s a vízi közlekedés mindenfelé akadálytalan volt. De beljebb a kálvia-utcán, a zsidó templom körül s a Dugonics-tér felé az épületroncsokból már ismét torlaszok képződtek.

A belváros házai legjobban állták a vizet. A mélyebb fekvésű és gyengébb szerkezetű házak reggel 7—8 óra körül mégis sorra omladoztak. Gyenge, sajátyszerű recsenés előzte meg a katasztrófát, mely után nagy porfelhő támadt s amire ez eloszlott, a ház már leomlott, anélkül, hogy nagyobb zajt okozott volna. Az omlás után a víz alól tompa moraj hallatszott fel. Sok szilárd épületet a vele összeépült szomszéd ház összeomlása döntött le. Mindazonáltal délig még

igen sok ház épen állt. Volt olyan, mely napok mulva omlott össze s a Laudon-utczában egy ház, midőn már nem is várták, ápril közepén rogyott össze.

Azon épületeket, melyeknek a küszöbön felül vályogból épült falait csak kevés víz érte, még meg is lehetett menteni. A nádor-utca sarkán lévő egyik ilyen házat a tulajdonosa a biztos összeomlástól meg is mentette akkép, hogy a vályog és téglareteg között lévő elázott falat fapeczekkel rakatta meg s ezek a felső falak terhét és nyomását feltartották.

A vegyes anyagú épületek azonban többnyire elpusztultak, míg a teljesen téglafalak, habár sárhabarcsba voltak is rakva, megmaradtak. Noha a belváros egy része szárazon maradt, a márcz. 18-iki számbavétel szerint az 1494 házból csak 248 volt fennálló s e számból is csak 217 volt lakható.

Alsóváros 1545 lakóházából pedig csak 56 maradt fenn s ezek közül lakható csak 16 volt.

Ily pusztulást idézett elő a szennyes áradat s amidőn az márcz. 12-én hajnaltól kezdve mindenfelé rombolt, feltámadt egy másik hatalmas elem, a tűz, mely mintha versenyezni akart volna a vízzel. A mai szent István-tér körül volt a gyufagyár telepe, mely a katasztrófa idején kigyulladt. De nem sietett senki az oltásra. A hatalmas lángnyelvek rémes világítása messzire ellátszott. Az általános rémület közt azt hitték, hogy a városháza ég s azt az elkeseredett nép gyújtotta fel. Némelyek már öldöklésről is beszéltek. Nem soká tartott az égés, mert ott termett az áradat, mely az üszköket elnyelte.

Még lángokban állt a gyufagyár, amidőn a korona-utczában lévő Pick-féle likörgyárban is tűz ütött ki. Itt egész délelőtt égett s a két szomszéd ház is elhamvadt. A környékbeli szilárdabb házak telve voltak menekülőkkel, a padlásokon pedig bútorok voltak összezsúfolva. A menekültek rettegése iszonyatos volt, mert attól is tarthattak, hogy a pinczében lévő szeszkészlet, esetleg a szomszédos fűszeres boltban lévő lőpor-készlet is felrobban. Ez ugyan be nem következett, hanem azért a bennszorult menekülteket lassanként mind kihordták.

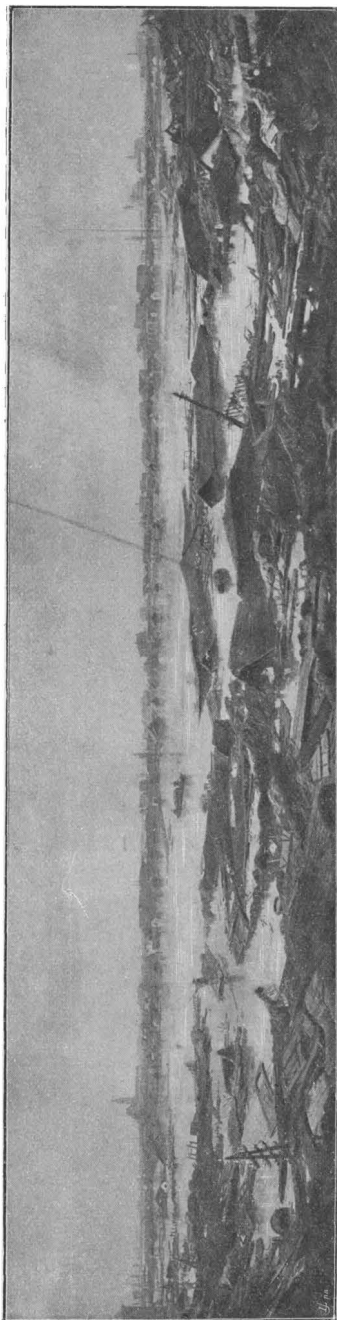
Ugyanezen utczában a zsidó templom körül még egy másik ház, egy péküzlet is kigyulladt, később pedig a Nagy Péter-utczában (a mai honvéd-tér sarkán dr. Galambos háza, hol a padláson temérdek bútorzat volt felhalmozva, borult lángba.

A különböző városrészekben kiütött és az éjben messze elvilágított ezen több rendbeli tüzeset az Új-Szegedre menekült lakosok félelmét még inkább fokozta. Általában azt hitték, hogy ez az elkeseredett nép bosszújának első nyilvánulása és hogy ezután sok más is következik. Pedig e tüzesetek mind a véletlennek következményei, a kellő óvatosság és vigyázat mellőzésének eredményei, amit a rendkívüli izgatottságnál fogva csodálni egyáltalán nem lehet.

Az enyészet és pusztulás még egy szokatlan alakban nyilatkozott. A kiöntés következtében a libák és kacsák eleintén vígan úszkáltak a vizeken, hanem utóbb ezek is mind elpusztultak. A Szentháromság-utczában ugyanis egy gyógyszerár is víz alá került és az épület összeomlott. Az egész gyógyszerkészlet mind szétfolyt és a vízben feloldódott. Azon a környéken a víz színe folyton változott, hol kék, hol zöld, hol vörös volt a mocskos elem. Ezen tájék levegője egyúttal a gyógytári illatok minden fajtájával telített volt. A feloldott anyagok pedig a vizet megmérgezték, úgy, hogy azon a környéken minden élő lény elpusztult. Nemesak a vízi szárnyasok, de a háztetőkre vonult kutyák és macskák is mind elhullottak. Sehol a város területén annyi állathulla nem volt, mint itt. A hatóság ezeknek összegyűjtésére különleges intézkedéseket tett.

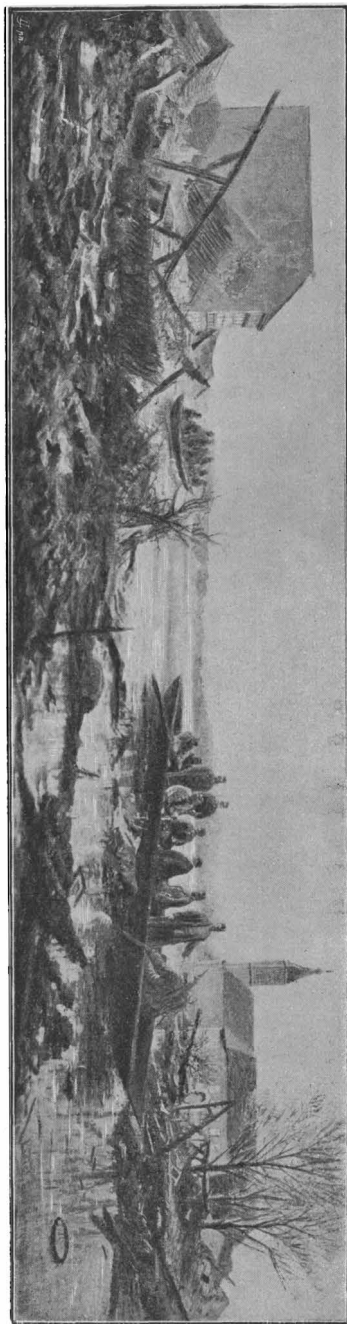
A pusztulásnak az az iszonyatossága, mely már az első napon szembe ötlött, mindenkit lesújtott. Képzelméletlen volt, hogy már az első napon 4000 ház megsemmisüljön. A vidéken és a fővárosban nem is hitték azt el. Pedig a márczius hó 18-án megtartott hivatalos számbavétel szerint már akkor 5585 ház omlott össze s ez a szám még azután is növekedett.

Midőn a félhivatalos „Ellenőr” Szeged pusztulásáról szóló táviratokat közölte, még megjegyezte, hogy „tartózkodva kell fogadni a hírt, hogy már is másfélezer ház



Alsóváros a vasúttöltésről tekintve. (Petrovits László festménye a Szeged városi muzeumban.)

A király körülja. (Petrovics László festménye a Szeged városi muzeumban.)



rombadőlt.“ Az igaz, hogy a lapokban egyes tudósítók, kik érdekességre törekedtek, kik az előttük álló valóról képtelenek voltak az igazat megírni, sok túlzó, sőt épen valótlan történetkéket gyártottak. Egyik például azt írta, hogy a víz a kéményeken ömlött a házakba. A másik ismét azt mesélte, hogy egy tőkepénzes értékeit egy kis kézitáskában a hóna alatt tartva egy csónakon haladt a reáliskola felé, amidőn a víz által elborított Dugonics-szobortól megbillent és a tőkepénzes minden értékét magába foglaló táska a mély vízbe merült.

Miskolc városából többen kizárólag azért jöttek el a város nagy pusztulását megnézni, hogy párhuzamot vonjanak az elem azon rombolása között, mely náluk néhány évvel a Szinyva patak hirtelen éjjeli áradása következtében beállt. S a miskolczi küldöttek, kik az ő szerencsétlenségüknél rettenetesebbet képzelni sem tudtak, szörnyűködve nézték a hullámsírban fekvő várost.

Mert a pusztulás valóban leírhatatlan. Annyi boldogság tűzhelye, annyi évtized áldása néhány nap alatt teljesen megsemmisült. A honvédség és a hadsereg értékei és készletei, a kincstári sőkészlet és egyebek eltekintésével, melyek a város területéről még idejében elszállítva lőnek, Szeged népének mindennek megsemmisült s az a nép, mely a kényelem és jólét egy bizonyos mérvének részese volt, most ágról szakadt szegény lett.

A hurezolkodások és mentések már a petresi betörés után egész szélteben megindultak ugyan és napról-napra mind nagyobb arányokat öltve annyira mentek, hogy néhol még a kertekben az új kelésű zsenge hagymahajtásokat is felszedezgették, de legtöbbször oly helyekre hordták holmiaikat, ahol mégis elpusztultak, mert a tulajdon megóvására irányult gondoskodás az általános izgatottságnál fogva megfontolt nem is lehetett.

Sok családnak annyija maradt meg, amit magával hordott. Némelyiknek még ennyi sem maradt, mert az utolsó perczben, biztosnak vélt otthonából ruhátlanul menekült. Sokan az utolsó pillanatban kapkodtak értékes mentenivalójuk után s a rémülettől megzavarodottan a falon függő lyukas szitát mentették meg.

És amit megmentettek is, azt is mennyi kár, pusztulás érte. Potom ára volt mindennek. A szárazon maradt házakat az első napokban mesés olesó árakon kínálták megvételre, de nem akadt egyetlen vevő sem.

A kár nagyságát egyelőre még hozzávetőleg sem lehetett megállapítani. Csak később, midőn a királyi biztosság a részleges felvételeket megindította és befejezte, csak ekkor derült ki, hogy a kárösszeg

	ingatlanokban :	ingókban :	összesen :
a belvárosban	3.064,946 frt,	1.963,000 frt,	5.027,955 frt.
Rókuson	1.371,033 „	823,310 „	2.194,343 „
felsővárosban	1.567,079 „	553,545 „	2.120,624 „
alsóvárosban	1.131,838 „	353,189 „	1.485,027 „
Összesen	7.134,896 frt,	3.693,053 frt,	10.827,949 frt.

Pedig ez összeghez hozzá számítandó még a felső- és alsótanyán; vagyis a város belterületén kívül romba dőlt 176 ház, gazdasági épület és felszerelés után felvett 674,730 frt (ingatlanokban 614,309 frt, ingóságokban 60,421 frt) károsodást s így az összes kár 11.502,679 frtra rugott.

A valóságos kár azonban még ennél is több volt. Mert a kárbecslések ellen sok felszólamlás történt a kárösszegek kiszámítására eleve megállapított átlagos számadatok miatt. A felszólamlók közt pedig többen voltak olyanok, akik kártalanítási igényeikről eleve lemondottak.

Hol van ezentúl még az emberéletben és az egészségben történt szerencsétlenségek kiszámíthatatlan vesztesége.

A vízbe fulladtakról kezdettől fogva túlzó számadatok voltak forgalomban. Ezrekről beszéltek, mert az ismerősök és rokonok ha hosszas keresés után sem akadtak egymásra, vagy senki sem tudott megnyugtató híradással szolgálni, azokat mind elveszetteknek hitték, akik majd csak a romok alól fognak előkerülni. Ezek a túlzó számadatok

még némely újabb és komolyabb igényekre számot tartó munkában is szerepelnek.

De a túlzó hírek annyira megerősödtek, hogy márczius 17-én midőn a felség Szegeden látogatást tett, hogy a sorsüldözött nép keservét enyhítse s amidőn Lukács György kormánybiztostól a vízbe fultak száma felől kérdést tett és ez azt jelentette, hogy a vízbe fulladtak száma 24, a más módon elhaltaké pedig 27, a felség fogadásánál jelenlevők közül többen megütközésüknek adtak kifejezést, Kremminger Antal prépost pedig ingerülten szólt közbe, hogy „magam többet temettem el negyvenhétnél!”

Pedig a kormánybiztos jelentése a valóságnak megfelelő, a polgármesteri hivataltól nyert hiteles kimutatáson alapuló volt.

Midőn a víz már általában behúzódtott s a romokat mindenfelé takarítani kelle, az alátemetettek testeire mindenütt reá akadtak. Ekkor állapították meg a vízbefultak számát végérvényesen és ez 151-nél több nem volt. Ezen kívül még 9 gyermek, illetőleg csecsemő volt, kik a márcz. 12—15-iki napokon uralkodott rendkívüli időjárásnak és a fagynak estek áldozatul.

De jóval nagyobb azok száma, kik réműlettlől, áthülés, túleröltetés, kora szülés következtében támadt betegedések következtében haltak el és idegen földben porladoznak.

A képviselőháznak márczius hó 12-én tartott ülésében megnyilatkozott részvéte, a felségnek márczius 17-iki szegedi látogatása alkalmával kijelentett akarata, valamint az egész ország és a művelt nagy világnak páratlan mérvben jelentkezett áldozatkészsége ezeket már nem vigasztalhatta s nem örvendhettek a visszatérőkkel a fölött, hogy az örökre elveszettnek hitt város ismét új életre kelt.

Vajha szerencsésebb és boldogabb napokat látna, mint aminőket a múltban élt.



TARTALOM.

HATODIK RÉSZ.

A XIX. SZÁZAD ELSŐ FELE.

Lap.

- I. A haladás útján. A városias alkotások. A lyceum megnyitása. Gymnasium, kórház és városháza építése. A hajóhid és az újszegedi szárlábú híd. Útak készülnek. Kelemen László társulata. Az 1790. 1792. évi tüzek. Az 1799. és 1801. évi árvizek. Inség 1806-ban. Az 1811. és 1812. évi tüzek. Dohánytermelés és kivitel. Halbőség. A szőregi uradalom záloghasználatának újabb 25 évre való meghosszabbítása. Vedres ármentesítési terve. Vedresháza telepítése. A pest-szegedi hajózható esatorna. A francia háború és a város áldozatai. Sebesültek és foglyok érkezése. József nádor Szegeden. A kormányzat szelleme és nyárspolgáriasság. Hivatalos ünnepek. Ferdinánd főherceg Szegeden. Lántzy királyi biztos. Az 1813. évi nagy tűz s az ugyanazon évi és az 1816. árvíz. A gymnasium százados ünnepe és a szerb templom kigyulladás. A rókusi plébánia alapítása, templom és iskola építése. Kisteleki templomépítés. Utcái világítás. Jogakadémia és zenede terve. Az 1830. évi árvíz és a sörházi zsilip beszakadása. A szegedi mederszorulat és a Maros-levezetés terve. Vedres javaslata. Orezy és Tajnai marosszabályozási királyi biztosok. A kirovások miatt az országgyűléshez intézett kérelem. A tiszai töltések kiépítése és a Baktó ármentesítése. Új-Szeged megszerzése, Ötömös elcserélése. A cholera. Az 1836. évi nagy tüzek. A szerb püspök látogatása. 7—38
- II. A negyvenes évek mozgalmai. Gr. Széchenyi István 1833-ban a Duna gőzhajóval Szegedre érkezik és haladásra serkent. Kremminger plébános 1835-ben a német egyházi szónoklatokat megszünteti. A nemzeti muzeumra, a vakok intézetére, a nemzeti színházra és Mátyás király szobrára tett ajánlások. Az ifjú ügyvédek társadalmi hatása. A német színészetet megbuktatják. Műkedvelői előadások a kisdédóvoda javára. Osztróvszky az ifjúság vezére. Az udvari kamara álláspontja. A pontonier-pajta. Feketesas-utca kinyitása. Szegényügy és a szegényápoló egyesület megalakítása. A polgárőrség újra szervezése. Az országos védegyelet szegedi osztálya. A városok rende-

zésének, a képviselő és a nyilvánosság kérdései. Osztóvesszőknek s az ifjúságnak szerepe és hatása. Klauzál ünneplése az 1840. évi országgyűlés után. A követutasítás és választás jogát a választott község magának igényli és a polgárságra is kiterjeszti. Az 1844. évi követutasítás és a város követeinek tekintélye az országgyűlésen. Felirat a királyi városok rendezési javaslata ellen. Az adó-kivetések és az adózás reformja. A közteherviselés behozatala. Csongrád vármegyében a konzervatívok diadala. Klauzál ünneplése 1845-ben. Korda János. Követválasztás az utolsó pozsonyi országgyűlésre. A kisteleki műút építése. Gyorsutazási vállalat. Br. Sina és br. Deresényi gyáripari vállalatai. Váltótörvénytörvények iránt való mozgalom. Az első kövezések és gyalogjárók. Lánczhid és rakodópart-építési tervek. Kölcsönvétel és a város pusztáinak elidegenítési kérdése. Gőzfürdő. Makkos erdő. A szeged-csongrádi takarékpénztár alapítása. Zálogház. Gőzhajó-járatok. Duna-tiszai hajózható csatorna terve. A pest-szeged-temesvári vasút tervezési mozgalmak. A népiskolák fejlesztése. Reáliskola. A magyar nyelv a lyceumban. Az 1845—46. évi inség. Az 1845. évi árvíz. Széchenyi tiszaszabályozási értekezlet Szegeden, 1846. évi július hóban. Paleocapa és nézetei Szeged biztonságáról, a Maros torkolatáról és a vedresházi átmetszésről

38—65

HETEDIK RÉSZ.

A SZABADSÁGHARCZ KORA.

- I. Szabadság, egyenlőség, testvériség. Követjelentés az országgyűlés márczius 14—15-iki eseményeiről. Márczius 17-ike. 18-án népgyűlés. A békés átalakulás ünnepe márczius 19-én. Népgyűlés márczius 22., 26., 31-én, április 4., 12. s 24-én. Állandó választmány. Ideiglenes nemzetőrség. Utezák s terek új elnevezése. Névmagyarosítások. Az utolsó polgárok. Tisztújítás. Az új hatóság és szervezkedés a május 25-iki közgyűlésen. 69—80
- II. A nemzetőrség és a 3. honvédszászlóalj. Nemzetőrség. Létszáma s felosztása. Adakozások a „haza oltárára.“ A 3-ik honvédszászlóalj alakulása és szervezése. Országgyűlési képviselők választása. Szeged körül székely-táborozás és telepítvények terve. Katonai átvonulások 80—92
- III. Délvidéki szerb mozgalmak; a 33. honvédszászlóalj. Délvidéki szerb mozgalmak. Tanácsülés június 10-én éjjel. Futárok küldetnek a kormányhoz. A 3-ik zászlóalj Ó-Becsére indul. Hadi választmány. Bechtold. A nemzetőrség önkényes mozgósítása. Bechtold s Edernek fáklyás-zene. Ingerültség a szerb lakosok ellen.

A szerbek közül sokan eltávoznak. Bizalmatlanság a várparancsnok ellen. A délvidéki tábor sebesültjei. Kórházak. Mészáros hadügy-miniszter Szegeden s nyilatkozata az országgyűlésen. Az oláh határőrezred szökése. Izgalmak aug. 13-án. A nemzetőrség mozgósítása. Az önkénytes „mozgók.” Görgey nyilvánítása. A 33-ik zászlóalj alakulása. 92—105

IV. Kossuth Szegeden. A népfölkelés. Kossuth okt. 4—6-án Szegeden. Fogadtatása. Beszéde. Az olasz foglyokat szabadoknak nyilvánítja. Levele a város közönségéhez. A nemzetőrség kivonul. Vérongezés okt. 15-én. Kossuth Szegednek missiót ad. A nemzetőrség a délvidéken. Statárium és ostromállapot. Öreg- s gyermek-századok. Rózsa Sándor és csapata. Szeged hadi központ. Sánczok készülnek. A város ágyúkat kap. Összeütközés Egressyvel. Fuvarok. A nyugdíjak és más házi ügyek. A cholera. A guerillák vagy négy hónaposok. Karácsony. 106—124

V. Szaladás. Az első helyi hírlap. Kossuth január 9-iki levele. A város követeinek proclamatiója. Vécsey Szegeden. „Szaladás.” Dobó és Borbás nemzetőrök haditörvénytörés előtt. Theodorovics előnyomulása. Jelentés Kossuth-hoz. Kossuth február 13-iki levele. Febr. 11-én az újszegedi győzelem. 13-án a szőregi győzelem. Küldöttség Kossuthnál Perczelt kéri vezérül. 124—138

VI. A szent-tamási diadal. Gr. Batthyány Kázmér vezérőrfőispán s teljhatalmú kormánybiztos. Osztrovszky segédkormánybiztos. Perezel. A szent-iváni és gyalai csaták. Szent-Tamásnál a szegedi csapat diadolsége. A szent-tamási katonai érdemjelvény. Márczius 15-ikének ünneplése. A függetlenségi határozat kihirdetése április 29-én. Kremminger prépost plébániai állásától felfüggesztetik 139—155

VII. Újabb honvéd-zászlóalj; népfölkelés. A vésztörvénytörés. Újoncsozás. Köszönet Szegednek a „nemzet nevében.” A 103. és 104-ik honvédzászlóalj alakulása. Tűzértororzások. A nagy-sallói győzelem s Budavár bevételének ünneplése. Keresztes búcsúk. Nép-gyűlés a keresztes hadjárat tárgyában. Sárosy Gyula fölolvasása. Sebesültek. Betegápoló nőegylet. Házi ügyek. Viszályok a főbíróval. A széptörvényművelés élénk működése. Élénkség A vár melletti nyári színpad. Katonatisztok. Idegenek. Menekülők visszatérése. Cholera 156—163

VIII. A kormány Szegeden. A kormány fenyegetett helyzete Budapesten. A bankjegysajtó szállítása. Menekülés Szegedre. Kossuth érkezése. Szeged hadi központ. Az erősítések. Terv a Tiszának a Matyérbe való vezetésére. A parlament. Az újszegedi Zsótér-magtár felrobbanása. Guyon megérkezése. A polgármester állásáról lemond. A magyar hadsereg a Tiszán átvonul. A császári hadsereg bevonulása. Az újszeged-szőregi csata. 164—170

NYOLCZADIK RÉSZ.

AZ ÖNKÉNYURALOM ALATT.

Lap.

- I. Az ostromállapot. A lakosság menekülése. Haynau Szegeden. Requi-
sitiók és a hadsereg élelmezése. A zsidók megsarcolása. Fegy-
verek beszedése. Gyulai Gaál Edvárd kir. főbiztos. Az új hatóság.
Kossuth-bankjegyek égetése. Purificatio. Gaál búcsúja és Cseh
Edvárd kinevezése. Bélyegtvörvény, dohánymonopólium és a fogyasz-
tási adók életbeléptetése. Új házzámozás és az országos népszám-
lálás. Közmunka. Csendőrség felállítása. Az 1851. évi önkénytes
nemzeti kölcsön. A birodalmi alkotmány ünnepe. Katonai kihágások.
Bonyhád István. Községi szervezet és választmány. Pénzügyi helyzet
s a tíz éves földek bérbeadása. Vasútépítés. Hattyas-Ballagító ármen-
tesítése. Kémkedés. Államhivatalok részére való építkezés terve.
Néphangulati jelentések. A személy- és vagyonbiztonság felbomlása.
Katonai rögtönítélő eljárás és a rendőri intézkedések. Rózsa Sándor
üldözése. Az ostromállapot vége. Az 1854. évi önkénytes államköl-
csön és a 30 éves bérlogazdaság 173—198
- II. A Bach-rendszer. A polizia. A régi tisztviselők kiküszöbölése.
Wöber polgármester lemondása. Gartner helytartósági fogalmazó.
A végleges szervezés. Gamperl Alajos polgármester, az új hatóság
és községi választmány. Német nyelv a hivatalokban. A loyalitás
ápolása. A közvagyon fecsérlése. A Széchenyi-téri sétautak és az
újszegedi népkert. A Szt.-György templomot iskolának átépítik. Az
oktatásügy fejlesztése. Tóth János igazgató kintüntetése. Rablások.
Rózsa Sándor elfogatása és elítélése. Tüzesetek. Kovacsik pénz-
tárnok sikkasztása. Közgazdasági viszonyok. Az osztrák nemzeti
bank szegedi fiókja. A királyi pár látogatása. A vár megváltására
célzó tárgyalások. Albrecht főherceg Szegeden. Az ágostai és
helvét hitvallású egyházak keletkezése 198—209
- III. Tiszaszabályozási ügyek. Marosszabályozási tervek. A betorkolás
kérdése. A város 1852. évi emlékirata. A vasúti híd építésének terve
s a Maros betorkolási tervzet körülményeinél fogva felmerült
akadályok. Az 1853. évi árvíz. Albrecht főherceg Szegeden. A
Marostorok és a vasúti híd kérdésének folytatólagos tárgyalásai.
Pasetti és Keczkés helyeslő nézetei a torkolatnak Szegeden felül
való meghagyása mellett. A vasúti ártéri híd és az újszegedi part-
lemetszés kérdése. A vasút kanizsai átkelési terve. Az új Maros-
torok elkészítése. Az 1855. évi árvízkuzelem. Albrecht főher-
ceg a felség helyettesítőjekép Szegedre érkezik. Újabb bizottsági
tárgyalások s a hídépítés engedélyezése. Az újszegedi partlemetszés
és a vedresházi átmetszés végrehajtása. Az 1857. és 1858. évi ára-
dások. A vasút újszegedi töltésének átvágására irányuló óhajok.

Az 1858. évi szakértői javaslatok. Augusz véleménye és Herrich döntő nyilatkozata. A peresórai ármentesítő társulat keletkezésének körülményei. Küzdelem a betartozóság ellen. Kedvezőtlen eredmények. Az 1860. évi árvíz. A mindszent-apátfalvi társulati töltés beszakadása. A baktó-macskási töltéshez való ragaszkodás. A peresórai töltés kiépítése és a város társulati kölcsöne. További küzdelmek a kiszabadulásra. A kormányhoz és a képviselőházhoz intézett kérelmek és feliratok. Marsóvszky kormánybiztos kinevezése. 210—225

KILENCZEDIK RÉSZ.

AZ UTOLSÓ HÚSZ ÉV TÖRTÉNETE.

- I. A „kis forradalom“ és a provisorium. Az olaszországi háború. Sárossy és társai költői estélyeket rendeznek. Kazinezy-ünnepek. Gazdasági- és legényegylet. Adományok az akadémia javára. Széchenyi-gyász. A nemzeti szellem felébredése és a színészek tüntetése. Önkényes rendügyletek és az önkényes nemzetörtség terve, a katonaság aggodalmai. A tisztújítás és a képviselőtestület. Az új hatóság intézkedései. A rókusi plébános és az apácák ügye. Törvénykezés. Követválasztás. A katonaság rémlátásai és a finánczok fellépése. Az alkotmány felfüggesztése. Provisorium. Petrovits és Rozgonyi főispáni helytartók. Wöber királyi biztos. Az új tisztikar és feladata. Adóbehajtások katonai végrehajtás útján. A közbiztonság felbomlása. Az alkotmányos tisztikar gyanúsítása. Összeesküvés szálak kutatása. Partszakadás felsővároson és halász-bál a Tisza-medrében. Az 1863. évi inség és inséges munkálatok. Az 1864. évi nagy tűz. Az 1866. évi májusi fagy és inség. Porosz háború, cholera és az 1867. évi árvíz. A korszak alkotásai: vízvezeték, légszuszvillágítás, Széchenyi-tér rendezése stb. 222—250
- II. Az alkotmány helyreállítása után. A polgárság együttérzésének megoszlása. A fehér- és zöld czédula párt. Az 1867. évi tisztújítás. A fehérzczédulások győzelme és Osztróvszky bukása. A pártszenvetély harcrai. Az alkotások. A baktó-macskási töltés kiépítése. Az 1868. évi védekezés. Az 1869. évi belvizek és jégtorlódás a vashídnál. Az 1870. és 1871. évi áradások. A szabadelvű-kör és Osztróvszky távozása. Dáni Ferencz. A közbiztonság és gr. Ráday Gedeon királyi biztos. Az 1872. évi tisztújítás. A vadvizek. Ormós kormánybiztos, a fehértői és paphalmi esaternák építése. A felsővárosi partszagatás és kőszarkantyú. Május 9-én a király Szegeden. A vármegváltás iránt tartott tárgyalások. A reformbizottság és javaslatainak sorozata. Az 1873. évi cholera s az 1874. és 1875. évi víz-áradások. Az alkotások. Az új ellenzék. Az állandó híd terve s a körtöltés építésére vonatkozó javaslat bukása 250—277

- III. Az 1876-odiki árvízkiüzdelem. A rohamos áradás. A vízvédelmi bizottság megalakítása. A peresórai társulat kormánybiztosa megérkezik. Körtöltés terve. A torna-egylet, iparos-ifjúság és az önkénytes mentő-társulat. Várady Ignác a peresórai vonal védője. Iskolák bezárása. 40,000 frt kincstári előleg. Csatornabeszakadás márczius 22-én a Sina-telek mellett. Rögtönítélő eljárás kihirdetése. A hattyasballagító töltés beszakadása. Újabb kölesön terve. A gyálai rét elöntése. Lukács kormánybiztos megérkezése. A kaliczka-töltés. A martonyosi öblözet beszakadása. Április 7-én közgyűlés a 90,000 frtos kölesön ügyében. Töltés-szakadás Hármás-nál. A peresórai keresztgát védelme. Önkénytes kölesönök és Kiss Dávid ajánlata. Lukács távozása. A védelem költségei. Országos dalünnep, Dugonics szobrának leleplezése és az országos ipar-, termény- és állat-kiállítás. A statisztikai kongresszus tagjai Szegeden. Az ünnepélyek hatása. A jövő réme és a város biztosításának kérdése. Körtöltés és parterődítés. Kölesönterv, az osztrák nemzeti bank 300,000 frtos kölcsöne és a kölesőnalap kimerülése. A peresórai társulattól való kilépési újabb határozat. Marsóvszky kormánybiztossal való vizsály. A peresórai töltés kijavításának vállalata és ebből kifolyólag a város ellen intézett végrehajtások. Panasz a kormánybiztosság ellen. Hieronymi államtitkár vizsgálata Szegeden. Kende Kanut a társulat új kormánybiztosa. A belügyminiszter a zaklatások ellen védelmet nyújt és ideiglenes kirovási kulcs készül. 277—295
- IV. Az 1877-ediki védekezés és Új-Szeged pusztulása. A vár alatti Tiszapart feltöltése és a közlekedésnek megnyitása. Az áradás márczius végén. A török ifjúság küldöttsége Szegeden. Május 1-én a hajóhid elszakad és a gyálai öblözet elöntése. Ápadás és leszerelés. Állandó hídépítési tárgyalások. Némethi püspök és Bulyovszky Lilla érkezése alkalmából való készülődések. A Maros rohamos áradása. Május 23-án a deszki gátszakadás. Védekezés a karóczai keresztgátnál és az újszegedi karikatöltésen. Új-Szeged katasztrófája. Az újszegedi menekültek, a bekeblezés és a töltésbelebbezés kérdései. A körtöltés terve és újabb mellőzése. Parterődítési munkálatok. A szegedi kérdés a képviselőházban. Az alsó tiszavölgyi érdekeltség megalakulása; szegedi és budapesti gyűlései. A Tiszavölgyi társulat és a központi bizottság megalakulása 295—306

TIZEDIK RÉSZ.

SZEGED PUSZTULÁSA.

- I. A végső küzdelem. Közállapotok és hatósági viszonyok az 1878. év végén. Jégtorlódás december hó utolsó napjain. Dynamit robbantási kísérletek és az 1879. évi január 3-iki vihar. Február közepén

az áradás és az állandó híd pályázati tárgyalásai. Küldöttségi jelentés a percsőrai társulat viszonyairól. Novák főügyész a percsőrai vonal védelmét átveszi. Az alföldi vasút töltésének felmagasítására vonatkozó megállapodás. A márcz. 2-iki közgyűlés. A közérő első napja márcz. 3-án. Kiáltvány, a tanuló ifjúság szétbocsajtása, színi előadások betiltása. A menekülés és mentés kérdése. A sajtó és a képviselőház a szegedi kérdéstről. Báró Pultz Lajos szegedi küldetése. A márcz. 5-iki közgyűlés 309—320

II. A katasztrófa. Lukács kormánybiztos és Boros Frigyes megérkezése márcz. 5-én. Percsőrai hírek és a közhangulat. A petresi szakadás és okai. Márczius 6-án a közérő az alföldi vasútnál. A Tisza apadása és a kiöntés terjedése. Katonaság érkezése. Algyő és Tápé előntése márcz. 7-én. Hurezolkodás és menekülés. Herrich Szegeden. Márcz. 8-án az utolsó vonatközlekedés Budapest felé. Az alföldi vasút pályaudvarának csatornái. Statárium-hirdetés márcz. 9-én. A kormánybiztos kiáltványai és Herrich sürgőnye. A Szabadka felé induló utolsó vonat és a kiöntés vizének a Tiszába vezetése. Dorosma katasztrófája márcz. 10-én. A remény utolsó csillama. Országos érdeklődés. Mentőcsapatok érkezése. Márczius 11-ike. Tiszaszabályozási és szegedi kérdés a képviselőházban. A közérő túlsága. A tanács utolsó ténykedése. Az esti vihar. Első vészhr. Az orkán ereje. Pultz hősi küzdelme. Beszakadás és a védők bevonulása. Vészjelek. Gyászjelentés. 320—337

III. Menekülés és a város pusztulása. A menekülés iránya. Tömeges szállítások. A városrészek előntése. Élet- és vagyonmentés. Rémhírek. A pénzügyminiszter és a képviselőház tagjainak Szegedre érkezése. A mentések befejezése. Államhivatalok Makóra, Kikindára és Aradra áthelyeztetnek. A pusztulás mérve az egyes városrészekben. Romba dőlt és megmaradt házak száma. Károk mennyisége és a vízbefulladtak. 337—358



MELLÉKLETEK.

	Lap.
I. A templom-tér 1820-ban. (Vedres István: A szegedi műzsák százados ünnepe című művénel megjelent rézmetszet hasonmása)	25
II. Szeged a Tiszaparttól tekintve 1844-ben. (A régi iparossegédek vándorkönyveiben lévő rézmetszet hasonmása)	49
III. Kossuth Lajosnak 1849. évi febr. 13-án kelt levele. (Szeged város közig. levéltárában lévő eredetinek hasonmása)	136
IV. Szeged város belterületének helyzetrajza az árvíz előtt	336